

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

FEMTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1884—86.

Indhold.

	Side
Hartvig Lohmann i Odense, et kirkehistorisk Bidrag fra Orthodoxiens Tidsalder. Af <i>Udgiveren</i>	1.
Bidrag til Oplysningstidens Historie. Af Provst <i>L. Koch</i>	54.
En Bispevisitats i det 16de Aarhundrede. Ved <i>Udgiveren</i>	79.
Viborg-Bispen Dr. Hans Vandals Levned. Ved <i>samme</i>	93.
Edsbog for Præster og Rektorer i Fyns Stift 1616-51. Ved <i>samme</i>	111.
Professor Dr. Thomas Bang. Af <i>samme</i>	193.
Bidrag til Korsør og Taarnborg Præstekalds Historie. Af Cand. polit. <i>Gustav Ludv. Wad</i>	353.
Fra Kornerup og Svogerslev. Ved <i>Udgiveren</i>	529.
Baptistsagen i Aarene 1844—47. Ved Provst <i>L. Koch</i>	437.
Meddelelser fra Fyns Bisparkiv. Ved <i>Udgiveren</i>	461.
Et Bidrag til Hans Egedes Historie. Ved Provst <i>L. Koch</i>	573.
Jordfærdsskikke i Fortiden. Ved <i>Udgiveren</i>	627.
Aarhus' Kirker og Klostre i den katolske Tid. Af Overretssagfører <i>Chr. Kjer</i>	673.
Biskoppernes Indberetninger om værdige og velfortjente Præster 1752. Ved <i>Udgiveren</i>	688.
Breve til og fra Holger Rosenkrands. Ved <i>samme</i>	714.
II. Fra Holger Rosenkrands's Manddomstid (fortsættes)	717.
Et Provstevalg i Sokkelunds Herred 1805. Ved <i>samme</i>	764.
Breve til Biskop Henning Stockfleth i Christiania. Ved <i>samme</i>	778.
Smaastykker:	
I. Fra Gjørlev og Bakkendrup. Ved Sognepræst <i>M. J. Mathiesen</i>	147.
II. En mærkelig Forordning for Hertugdømmerne om Kristendomsundervisning 1544. Ved <i>Udgiveren</i>	153.
III. Tydsk Gudstjeneste i Odense og Nyborg. Ved <i>samme</i>	159.
IV. Af Brande Sogns liber daticus. Ved Sognepræst <i>U. Birkedal</i>	163.
V. Sjølandske Landemodesakter fra 1776 til 1783. Ved afd. Sognepræst <i>J. Chr. R. Lund</i>	171.

	Side
VI. Fra Kong Christian III's Tid. Ved <i>Udgiveren</i>	180.
VII. »Et fattigt forandret Rige.« Ved <i>samme</i>	189.
VIII. En Salmebogssag fra 1858. Ved Past. emer. <i>J. P. Bottiger</i> .	300.
IX. Om Hr. Niels Christensen Krag, Sognepræst paa Ourø. Ved <i>Udgiveren</i> og Pastor <i>T. G. Petersen</i>	315.
X. Tillæg til »Liber Aarhusiensis«. Ved <i>Udgiveren</i>	324.
XI. Minde om Jubellæreren C. L. Galschiøt. Af Bogholder <i>P. Jensen</i>	338.
XII. Fortegnelse over Skibspræster 1610—70. Ved <i>Udgiveren</i> .	345.
XIII. Gammel Skoleskik i Norge. Ved <i>samme</i>	351.
XIV. Et Brev fra Præsten Ludv. Ferd. Luplau. Ved Cand. mag. <i>Fr. Jessen</i>	504.
XV. Biskop C. Worm og den geheime Kommission. Ved Provst <i>L. Koch</i>	507.
XVI. Præsterne i Viborg Stift 1568. Ved Overlærer Dr <i>A. Heise</i> .	512.
XVII. Om Præsten Hr. Niels Staer i Hjermind. Ved <i>Udgiveren</i> .	515.
XVIII. Til den romersk-katholske Propagandas Historie. Ved <i>samme</i>	526.
XIX. Dansk Mission paa Guldkysten.....	528.
XX. Seminarium theologicum og J. B. Bluhme. Ved Provst <i>L. Koch</i>	641.
XXI. Fra Aarhundredets Begyndelse. Ved Sognepræst <i>F. R. Nielsen</i>	646.
XXII. Et Par Aktstykker til Mag. Jakob Worms Historie. Ved <i>Udgiveren</i>	654.
XXIII. Holger Rosenkrands's Beretning om et underligt Syn i Aaret 1600. Ved <i>samme</i>	659.
XXIV. Om Anvendelse af Christian VI's Helligdagsanordning. Ved Provst <i>L. Koch</i>	668.
XXV. Rettelser og Tilføjelser til »Bidrag til Korsør og Taarn- borg Præstekalds Historie«. Ved Cand. polit. <i>Gustav Ludv. Wad</i>	797.
XXVI. Om Lægmands Talen over Graven. Af Kaptajn <i>Fr. Meidell</i> .	800.
XXVII. Et Par Aktstykker fra Rigsdagen i Kjøbenhavn 1645...	805.
XXVIII. En Kirkefest i Erik af Pommerns Tid. Ved Prof. Dr. <i>Kr. Erslev</i>	809.
XXIX. Gamle Skikke ved Brylluper i Præstehuse. Ved <i>Ud- giveren</i>	812.
Rettelser og Tillæg.....	819.
Navne- og Sagregister.....	821.

Hartvig Lohman i Odense,

et kirkehistorisk Bidrag fra Orthodoxyens Tidsalder.

Af **Holger Fr. Børdam.**

I Aaret 1631, da Trediveaarskrigen rasede i Tydskland, kom en Mand ved Navn Hartvig Lohman her ind til Landet og nedsatte sig i Odense som Læge, den Gang endnu en fri Virksomhed, som enhver kunde udøve uden at behøve at bevise, at han forstod sig paa Kunsten. Ved heldige Kure og et omgængeligt Væsen vandt han efterhaanden ikke ringe Søgning, og selv flere af den fynske Adel benyttede hans Hjælp. Dette betragtede Dr. med. Henrik Køster (Cüster), ogsaa en Tydsker, der af Adelen i Fyn var antaget som Læge med Bolig i Odense, som Indgreb i sin Næring. Men da der ikke fandtes nogen Lov, ifølge hvilken Lohman kunde sagsøges for sin Lægepraxis, gik man, som det synes, en anden Vej for at komme ham til Livs, idet man fremdrog, at han paa et tidligere Tidspunkt, om end længe før sin Nedsættelse i Odense, havde haft et skarpt Sammenstød med de kirkelige Myndigheder og i forskellige Skrifter havde udtalt sig paa en Maade, der viste, at han afveg fra den lutherske Opfattelse af forskellige Dogmer og stod nær ved de Anskuelser, som Valentin Weigel, Felgenhawer og andre tyske Mystikere havde udtalt. Til nærmere Oplysning

herom skulle vi kaste et Blik paa Hartvig Lohmans Levned, før han kom til Odense.

Han var født i Itzeho — ventelig omtrent 1590 — og maa rimeligvis have modtaget videnskabelig Dannelse, i alt Fald havde han lært at føre Pennen med megen Dygtighed, og det latinske Sprog var ham ikke fremmed. Den første Stilling, han vides at have indtaget, var som Sekretær hos Otto von Qualen, der var Amtmand i Flensborg Amt, og fra denne Stilling avancerede han til By-skriver i Flensborg. Her blev han stærkt religiøst opvakt, dog neppe ved de derværende Præsters Forkyndelse, men ved Forbindelse med den bekjendte Nicolaus Knutzen Teting, der var Borger i Flensborg, samt ved egen Læsning af Luthers, Taulers og Joh. Arndts Skrifter. Men tillige kom han ligesom Teting ind paa sværmeriske, weigelianske Anskuelse, der ikke alene ytrede sig i stærke Udfald mod den herskende Usædelighed og i Angreb paa den beskikkede Lærerstand, men ogsaa i afvigende dogmatiske Anskuelse, der særlig gik ud paa en Fornægtelse af Christi sande menneskelige Natur og i Paastanden om Herrens legemlige Iboen i de troendes Hjerter, hvorved disse allerede her i Livet bleve i Stand til at opfylde al Retfærdighed. Herved kom det i Begyndelsen af Aaret 1622 til stærke Sammenstød mellem Sværmerne og Præsterne i Flensborg, særlig den trættekjære M. Habakuk Meyer, hvilket foranledigede, at Lohman opgav sin Embedsstilling og forlod Flensborg, hvad ogsaa var Tilfældet med Teting. Denne tog Bolig i Nærheden af sin Fødeby Husum, medens Lohman begav sig til Svavsted, hvorfra han førte en litterær Krig med Præsterne i Flensborg. Dette førte til, at begge ved et Reskript af 27de September 1624, udstedt af Hertugen af Gottorp, bleve udviste af Landet ¹⁾.

¹⁾ Cimbria literata, I, 359—61. 677—80. Krafft, Husumsche Kirchenhist., S. 170—71. 466. 493—8. v. Seelen, Memorab. Flensb. S. 223, Not.

Teting begav sig da til Hamborg, medens Lohman efter nogen Tids Forløb blev Faktor ved et Saltværk i det brandenborgske, i hvilken Stilling han forblev paa sjette Aar, indtil Krigen fordrev ham derfra, og han søgte Tilflugt til sin »Arveherres«, den danske Konges Lande.

Ligesom Teting og andre ældre Mystikere, der i Naturkræfternes Rørelser søgte Forbilleder for Aandslivet, havde Lohman imidlertid benyttet Tiden til chemiske og medicinske Granskninger. Navnlig havde han læst Paracelsus's Skrifter, og støttet til disse Studier var det, at han begyndte sin Lægevirksomhed i Odense. Belært af Erfaring synes han dog at have ophørt med alle Forsøg paa at gjøre Proselyter for sine særegne religiøse Meninger, som han mulig endog for en Del havde opgivet. Da Sognepræsten ved Frue Kirke i Odense, M. Ludvig Michelsen, en Tid lang efter hans Nedsættelse i Byen hørte tale om, at Lohman havde særegne religiøse Grillen og ikke gik i Kirke og til Alters, gik han til ham for at undersøge hans Tro og religiøse Anskuelser; men da han ikke kjendte noget til hans Skrifter, lykkedes det ham ikke at opdage noget særlig stødende¹⁾. Det var først i Sommeren 1634, at det kom op, at han var en mistænkelig Person. Biskop D. Hans Michelsen i Odense skriver i sin Dagbog for det nævnte Aar: »30. Juli blev et Skrift af Hr. Friderich Dame, Provst i Flensborg, imod Hartvig Lohman, bragt mig²⁾, hvilket Fru Sofie Below havde meddelt. 31. Juli. Hartvig Lohman var hos mig for at undskylde sig; men om Tilbagekaldelse ymtede han ikke et Ord. 1. August var Dr. Køster hos mig, hvem jeg viste Skriftet imod Hartvig Lohmans Vildfarelser. 2. Aug. havde jeg sammenkaldt hele Præsteskabet (i Odense) til Overvejelse af H. Lohmans

¹⁾ Se den nedenauførte Indberetning af M. Ludv. Michelsen af 16. Februar 1635. Lohman ejede et Hus paa Nedergade i Odense, altsaa i Frue Sogn (Engelstoft, Odense, 2. Udg. S. 573).

²⁾ Dette Skrift, hvis fulde Titel findes i Cimbr. lit. I, 123, er fra 1625.

Sag. 3. Aug. spiste jeg hos Lensmanden, som bad om, at den lohmanske Sag maatte udsættes til hans Tilbagekomst. 4. Aug. M. Ludvig (Michelsen, Sognepræst ved Frue Kirke,) berettede, at Lohman ikke vilde indlade sig paa noget Colloquium med os, og ikke vilde gjøre nogen Bekjendelse eller fremkomme med noget Forsvar, uden han blev nødt dertil af den højeste Øvrighed. 7. Aug. Dr. Køster viste mig Fortegnelsen over de Bøger, der vare udbudte til Salgs ved Foraarsmarkedet i Frankfurt; heri fandt vi et Skrift imod Nicolaus [Teting]¹⁾, en Person af samme Surdej [som Lohman]. 8. Aug. skrev jeg til Hr. Kansleren og Dr. Resen (Sjællands Biskop) om Lohmans Sag«.

Saa vidt Biskoppens Dagbog. Man har hidtil ment, at der ikke forelaa noget Bevis for Sandheden af Lohmans senere Ytring om, at Dr. Henrik Køsters Avind havde foranlediget Sagen imod ham. Men de anførte Dagbogsnotitser tyde dog paa, at han ikke ganske har haft Uret, skjønt baade Dr. Køster og Konsistoriet i Odense siden bestemt paastod det modsatte. Det er nemlig ikke usandsynligt, at Fru Sofie Below, om end maaske uden Køsters Vidende, har gaaet hans Ærinde ved at indsende den flensborgske Provsts Skrift mod Lohman, da man ellers ikke godt kan forstaa, hvad der bestemte denne Frue til dette Skridt.

Biskop Hans Michelsens Brev, dat. Odense den 7de August 1634, til Kansler Christian Friis til Kragerup er endnu bevaret, skjønt i en af Tidens Tand meget medtaget Skikkelse²⁾. Mod Slutningen deraf skriver han, »at jeg aldrig vidste, han (Lohman) havde omgaaedes med

¹⁾ I den foreliggende Udgave af Biskop Hans Michelsens Dagbog (Saml. til Fyns Hist. og Topogr. VII, 75) findes Efternavnet kun antydet ved Prikker, ventelig fordi Afskriveren eller Udgiveren ikke har kunnet læse det. At det imidlertid er Teting, der menes, kan neppe være tvivlsomt.

²⁾ Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliet, »Kirkevæsen«.

slig Sværmeri, førend jeg saa' denne Bog (Provst Fr. Dames), hvilken velb. Fru Sofie Below tilskikkede os, og kaldte den Lohmans Testimonium fra Flensborg, hvor han haver været Byskriver, men er nu celeberrimus Medicus Otthoniæ. Borgerskabet, en Part, giver for, at Præsterne ville have ham af Byen, fordi de kan ikke nu faa saa meget Klæde for Lig, som de ville have; thi denne holder Liv i Folk«. — Borgerskabets anførte spydige Bemærkning minder om, at Præsterne den Gang — da det var forbudt et modtage nogen »Sjælegave« eller Betaling for Begravelser — dog, i alt Fald i Kjøbstæderne, havde en sædvanemæssig Ret til en Del af det Klæde, der brugtes til at »drage« Kirken med ved Ligbegjængelser.

Biskoppens Indberetning til Kansleren foranledigede, at der udgik følgende kgl. Befaling til Lensmanden paa Odensegaard om at lade Lohman kalde til Regnskab.

Christian dend Fierde (osv.). Wor Gunst thillforn. Wiid, at efftersom wj forfarre, en wed Naffn Hertwig Lohmand sig at haffue nedsatt der wdj wor Kiøbsted Odense, som thillforne vdj wort Førstendomb Holsten for adtschielige Swermerj schall suspect werre; Da bede wi dig och naadigst wille, at du med Superintendenten och menige Geistligheden der i for^{ne} Odense for^{ne} Hertuig Lohman for eder kalder; Och saa frembt hand frastaar hues hand thillforne billigen haffuer werit beschyldett forre, och wden ald widre Thuiff sig thill worris Confession bekiender, haffuer du med geistligheden sammestetz dig at beraadføre, om hand wden forargelse kand thillstedis, naar mand god acht paa hans idrett och omgengelse haffuer. Meden saa frembt hand endnu bliffuer bestandig i nogett, som Gudtz ord kand werre imod, eller och nogen Mistancke hos hannem kand werre; Da schalt du hanom thillholde och en wisse tid forelegge sig af wore Riger och Lande att begiffue, paa det ald forargelse och venighed i Gudtz menighed kand nest dend Allermegligstis hielp vndwerris. Dermed skeer wor wille. Befallendis dig Gud. Skreffuit

paa wortt Slott Kiøbenhaffn dend 24 Augusti 1634. Wnder wortt Zignet.

Christian.

Udskrift: Oss elschelig, erlig och welbyrdig Henning Walchendorp thill Glorup, wor Mand, Thiener och Befalingsmand paa wor gaard wdj Odensee ¹).

Af ubekjendte Grunde varede det nogle Maaneder, inden Sagen kom for. I sin Dagbog skriver Biskoppen: »Den 11. Novbr. 1634 spiste jeg hos Lensmanden, som talte med mig om Hartvig Lohman, som imorgen skal fremstille sig for Konsistoriet« (bestaaende af Biskoppen, Sognepræsterne og Gymnasiets Professorer i Odense). »12. Novbr. fremkom H. Lohman for os i Konsistoriet; efter at han havde hørt Kongebrevet oplæse, gav han os skriftligt Svar, men utilfredsstillende; derfor befalede vi, at han paa Lørdag skulde komme igjen og aflægge en aaben Bekjendelse«. Den som utilstrækkelig befundne Erklæring findes endnu i Original i Odense Bispearkiv og lyder saaledes med Udeladelse (antydte) af enkelte uvæsenlige Ting ²):

Nachdem die durch einen unruhigen lengst gestorbenen Menschen, M. Habacuc Meyer geheissen, für (o: vor) 12 Jahren in Flensburg erregte Streitigkeiten, im Schleswigschen zu Hadersleben Anno 1624 gehaltenen Landgerichte, einmahl ihre Endschaft erlanget, auch Ihre Kön. Maytt., unser allerseits gnedigster Herr, den fūrgangenen schleunigen Process damaln gnedigst improbiret, darbei ich es auch meines Theils gantzlich bewenden lassen und im geringsten darwider nicht gehandelt; siederhero auch an anderen Oertern (dar ich wegen des gefehrlichen Kriegs-

¹) Originalen i Odense Bispearkiv har Paategning om senere at være læst for Universitets-Konsistoriet den 18. April 1635.

²) En Del af Stykket (Indledningen) har tidligere været trykt i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 810—11.

wesens vorfliehen müssen) ins sechste Jahr, und alhier in Odensee numehr lenger denn drei gantzer Jahr häusslich gewohnet, zur Christlichen Lutherischen Kirchen mich bekennt, zum Gehör Göttliches Worts und Gebrauch der heiligen Sacramenten gebürlich finden lassen, und keinen Menschen weder mit Worten noch Wercken geergert, sondern mit meinem Pfarherrn und Menniglichen in Liebe, Friede und Einigkeit gelebet, auch Gott und meinem Nehisten nach Müglikheit gedienet, und (ohne Ruhm zu melden) also verhalten habe, dass verhoffentlich kein einiger Mensch mit Fügen über mich wird klagen oder etwas ungebührliches beschuldigen können; zudem auch mein Pastor, Herr M. Ludewig Michelsen, bald nach seiner Ankunft alhier¹⁾, wegen des Glaubens mit mir geredet, meine Erklerung und Meinung darauff von mir gehöret, und in allen Dingen mit mir ist zufrieden gewesen. Dahero ich auch alles unziemlichen Verdachts vnd Bezüchtigens billig frei und unbeladen sein sollen.

Weiln ich aber (doch ohne unzeitigen Ruhm zudencken) alhier im Lande Fühnen und benachbarten Oertern ein Zeit hero mehr den Hundert schwache, bresthafte Menschen (unter welchen viele Adeliges Standes Personen sind) durch Gottes Gnade glücklich curiret, und sie von ihren theils gefehrlichen und schweren Kranckheiten, vermittelst Göttlicher Hülffe, erlediget . . .²⁾ vnd also, nach Gottes Befehl, 1 Pet. 4. v. 10, mit der von Ihm empfangenen Gabe, meinem hülffdürffigen Nehisten . . . willig gedienet habe, vnd deswegen von hiesigen D. Henrico Costero und den seinigen unbilliger Weise gehasset, verleumbdet vnd geschmehet worden bin, auch zweiffels ohne durch sein Getrieb die alten hingelegten Streitigkeiten (so anhero ins Reich Dennemarcken nicht

¹⁾ M. Ludvig Michelsen blev 1632 Sognepræst i Frue Kirke i Odense (Bloch, Den fynske Gejstl. Hist. I, 759).

²⁾ En Mængde forskjellige Sygdomme opregnes.

gehörig) insonderheit ein unebenes für 9 Jahren ausgegebenes, mit vielen unwahrhaftigen Auflagen angefülltes Scriptum, unlenkt herbei gebracht, und ich dadurch alhier bei dem Herrn Bischoffen und anderen seinen Herren Assessoren in Religionssachen verdedtig gemacht, auch deswegen ein gnedigstes Königlich Befehl-Schreiben, meines Glaubensbekenntniss zu thun, gnedigst ist ertheilet worden,

Als habe ich solchem zu unterthenigster gehorsambster Folge, nebenst den Articulen unsers Apostolischen christlichen Glaubens (zu welchen allen und jeden ich mich von Grundt des Hertzens bekenne) über die in Verdacht gezogene Punkte meinen Glauben hiermit kundt zu thun nicht umbgehen sollen noch wollen

Von der Persohn unsers Herrn und Heilandes Jesu Christi und dem grossen Geheimniss der Offenbarung Gottes im Fleisch, 1 Tim. 3 v. 16, glaube ich ¹⁾:

Dass der Sohn Gottes, dessen Ausgang von Anfang und von Ewigkeit her gewesen, das Wort, so im Anfange bei Gott und Gott selbst war, durch welches alles erschaffen ist, beide das sichtbare und unsichtbare, zu rechter von Gott vorbestimpter Zeit sei Fleisch worden, empfangen vom dem heiligen Geiste, gebohren von der Jungfrauen Maria, von dem Samen Davids, hergekommen aus den Vätern nach dem Fleisch, menschliche Natur und Knechtsgestalt angenommen, und uns allerdings (die Sünde ausgeschlossen) gleich geworden, auch mit dem Leibe seines Fleisches, durch sein Bluth uns von Todt, Hell und ewiger Verdammniss erlöset, mit Gott dem himlischen Vater versöhnet, Vergebung der Sünde, Gerechtigkeit und ewiges Leben erworben hat.

Von dem Geheimniss der Einwohnung Christi in uns, Col. 1 v. 27, glaube ich,

¹⁾ En overordentlig stor Mængde Citater af den hellige Skrift, som i Randen er anført til Stadfæstelse af de nedenauførte Sætninger, har jeg ment at kunne udelade.

Dass alle rechtschaffene wahre Christeu (die sich Gott durch den Glauben und Liebe zum gehorsamben Dienste ergeben haben und in Christo Jesu neue Creaturen geworden) Tempel und Hütten Gottes sind, in deren Herzen Christus durch den Glauben wohnt, in ihnen ist, in ihnen lebet, auch alles gutes in und durch sie wircket. Dahero auch ein Christ sich des guten nicht mus anmassen noch zueignen, sondern Gott in Christo allein zuschreiben und ihm die Ehre geben; sich selbst aber, auch im allerbesten Leben, für einen unnützen Knecht achten und halten.

Von dem innerlichen Menschen, 2 Cor. 4 v. 16, glaube ich:

Dass die wahre Christen nicht alleine (wie alle andere Menschen) natürlicher Weise von Vater und Mutter sind erzeugt und geböhren, sondern auch von Gott aus dem Wasser und heiligen Geiste neu und wiedergeböhren worden. Was nun aus dem Fleische geböhren wird, das ist Fleisch, und was vom Geiste geböhren wird, das ist Geist; welche zwei, Fleisch und Geist, in heiliger Göttlichen Schrift oftmal wider einander gesetzt, auch mit unterschiedlichen mehren Namen genennet werden, als alter und neuer Mensch, äusserlicher und innerlicher Mensch, natürlicher und geistlicher Mensch, wie die heilige Schrift solches betzeuget.

Von der Lehrung und Salbung des heiligen Geistes, 1 Joh. 2 v. 27, glaube ich:

Dass die heiligen Patriarchen und Propheten, im alten, wie auch die Apostel und Jünger des Herrn Christi, im neuen Testament, vom Geiste Gottes sind getrieben und gelehret worden, und durch den heiligen Geist geredet haben. Dass auch alle gleubige aus Gott wiedergeböhrene Menschen den heiligen Geist empfangen, der nach seinen vielfeltigen Gaben und Wirkungen einem jeglichen das seine zutheilet und gibt, sie lehret, sie in alle Wahrheit leitet, sie zum guten treibet, Gebet und Seufftzen in ihnen erwecket, sie tröstet, sie stercket, und

ihrem Geiste Zeugniß gibt, dass sie Gottes Kinder sind; dass alles aber, wie durch das geschriebene und gepredigte Wort äusserlich, also auch aus dem Worte in den Herten der Gleubigen innerlich, welches Göttliche Wort die unfehlbare Wahrheit ist, so in Ewigkeit bleiben wird. Was aber wider das geoffenbarte Wort Gottes ist, das ist falsch und verflucht.

Was sonsten andere mehr Articul und Punkte Christlicher Religion anlangen thut, als von Gott, von der heiligen Dreifaltigkeit, von den Wohlthaten Christi, vom Worte Gottes, von der Tauffe, vom Nachtmahl, vom Glauben, von der Sünde, von der Busse und Bekehrung, von Vergebung der Sünde, von christlichen Tugenden und heiligem Wandel, von Auffopferung des eigenen Willen, von der Nachfolge Christi, von dem Reiche Gottes in den Gleubigen, von den Kennezeichen eines Christen, von der Prüfung seiner selbst, von Erkenntniß eigener Unwürdigkeit, von der Obrigkeit, von der Arbeit und Erwerbung des täglichen Brodes, und derogleichen mehr, dessfals berufe ich mich auff mein Büchlein Nova Creatura, so für etzlichen Jahren ich anfangs mir selbst zu einem täglichen Memorial habe auffgeschrieben, und der Herr Bischoff selbst von Flensburg anhero bringen lassen; daraus meines Glaubens Grundt und Bekentniß mit mehrerm zu-ersehen ist.

Da ich aber in einem oder anderen Punkte aus Menschlicher blödigkeit müchte irren und fehlen, und ein Gottliebender christlicher Mensch, nach der Vermanung des Apostels Pauli, Gal. 6 v. 1, mir einen besseren Grundt in Gottes Worte zeigen und weisen kan, bin ich des gutwilligen Erbietens, solches nicht alleine gerne anzunemen, sondern demselben noch darzu viel Dank zu wissen; dann ich zu nichts anders, als zu der einigen Göttlichen Wahrheit verpflichtet bin, dieselbe auch allein liebe. — — —

I vore Dage, da man ikke gaar paa Jagt efter Kjæt-

terier, vilde en Bekjendelse som ovenstaaende formodentlig være tagen for tilstrækkelig; men ikke saaledes i Orthodoxyens Tidsalder. Konsistoriet i Odense fandt, at Lohman ikke havde bekjendt andet, end hvad enhver Sekterer, Papist, Calvinist, Gjendøber, Photinianer eller Weigelianer lettelig kunde give sit Bifald, og at han ikke udtrykkelig havde gjenkaldt de Vildfarelser, der fandtes i hans ældre Skrifter, hvilke man havde erhvervet sig fra Flensborg. Der blev derfor gjort et Udvalg af de mest stødende Udtryk i disse og ved Siden deraf sat en Gjenkaldelse af samme i strengeste Form, og denne forlangte man, at Lohman skulde underskrive i et nyt Møde, der holdtes med ham den 19de November¹⁾. Hertil var han imidlertid ikke villig, men forlangte 4 Ugers Henstand for at kunne give ordentlig skriftligt Svar paa Konsistoriets »Judicium« over hans Confession. Der blev imidlertid kun indrømmet ham 14 Dage. Ved gjentagne Forestillinger, hvori han henviste til Sagens Vigtighed, da den ikke gjaldt Penge og Gods, men Samvittighed og Salighed, og desuden til sin Lægepraxis, da han billigvis ikke kunde forsømme dem, der havde betroet sig til hans Omsorg — navnlig en vis meget fornem og svag adelig Person — saa opnaaede han endelig 4 Ugers Henstand. Men da han henimod Udløbet af denne Tid endnu forlangte 14 Dage til, svarede Konsistoriet ham den 17de December 1634 (paa Tydsk), at man fandt hans idelige Begjæringer om Henstand meget mistænkelige, og derfor maatte anse hans tidligere afgivne Confession for idel Hykleri. Hvis han derfor ikke mødte for Konsistorium den 20de December og afgav sit Svar, saa vilde man ikke have mere med Sagen at gjøre, men henstille den til Kongens Lensmand²⁾.

1) Tildels trykt i Pontopp. Ann. III, 812—17. Originalen i Odense Bispearkiv.

2) Lohmans Breve og Svaret i Odense Bispearkiv.

Den 20de December mødte Lohman ikke, hvorfor Konsistoriet udfærdigede følgende Beretning til Lensmanden:

Gunstige Her Lensmand, nest vores ydmyg Helsen, plictige tacksigelse oc redebøn tieniste altid, kunde vi E. V. venligen icke forholde, at efftersom Kong. May., vor allernaadigste Herre, naadigste haffver befalet, at E. V. med Superintendenten oc menige geistligheden her i Byen skulle Hartvig Lohman for sig kalde, oc saa fremt hand frastaar, hues hand tilforn billigen haffver verret beskyldet for, oc vden all videre tuiff sig til vores confession bekiender, skulle E. V. sig med geistligheden raadføre, om hand uden forargelse kand tilstædis, naar mand god act paa hans idret oc omgengelse haffver etc. Saa haffver for^{ne} Hartvig Lohman i det første mode, som skede Onsdagen den 12 Novemb., strax verret ferdig med en skriftlige confession at indlegge. Men efterdi samme confession intet anrørde de groffue errores, som hand var forgifven med, haffve vi hannem forelagt, at hand neste Løffverdag dereffter skulle sig atter indstille, midler tid vilde vi hans vildfarelser aff hans egne paa tryck udgangne skrifter uddrage oc artickelviis per thesin et antithesin skriftlige forfatte, oc hannem offvergiffve. Dog er hand til bemelte tid icke møtt, huorföre vi vore forarsagede hannem peremptorie at citere til neste Onsdag dereffter, som vor den 19 Novemb., da vi hannem benefnde concept haffve forelæst oc offverlereret med begiering, at hand sig tre dage dereffter vilde resoluere, om hand slig Svermeri vilde fraagaa oc sig til contrariam sententiam, som Guds sande ord er gemess, redeligen bekiende. Huorpaa hand først haffver begieret fire ugers respit. Men der hannem saa lang tid bleff affslagen, effterdi hand sig vel strax derpaa kunde haffve erkleret, om hand ellers opricteligen vilde bliffve ved sandhed, bleff hannem dog forundt 14 dage. Kort tid dereffter, førend de 14 dage vare forløbne, haffver hand skreffvet oss til oc atter begieret 4 Vgers dilation, huilcket vi oc effter E. V. gode

betenckende lode passere. Der disse 4 Vger vare omme, haffver hand dog icke ville møtt for oss, men allene paa ny endda 14 dages respit skriftlig begieret. Men der vi fornumme saadan procrastination icke at kunne hentydes til andet end idel bedrag, haffve vi skreffvet hannem til, at hand sig paa fierde dag derefter, som var den 20 Decembr., skulle indstille; hues hand det icke gjorde, vilde vi intet videre haffve med hannem at giøre, men Sagen E. V. effter Kong. May. naadigste mandat committere. Derpaa er kommen til Bispens port i aftes sildig et qvindfolck, som leverede til hans Vognsvend igiennem porten et Breff, foregiffvendes Jep Bager i Offvergade at haffve ført det fra Prousten i Nyborg, Bispen tilskreffvet, hand skulde gaa ind oc levere det fra sig, hun vilde for-tøffve effter suar, indtil hand kom ud igien. Men der hand kom tilbage at ville faa hende breffvet igien, var hun bortloben. Huilcket breff var skreffvet aff Hartvig Lohman i den samme mening som de forige.

Effter slig leiglighed, gunstige Her Lensmand, kunde vi icke andet eracte, end at Hartvig Lohman endnu som tilforne foverer de samme skendige, forgifftige, kettiske vildfarelser, oc ingen forhaabning at verre, at hand sig derfra skal ville omvende, effterdi icke alleniste Ministerium til Flensborg sig med hans bekering meget haffver bemødet, men ocsaa vi haffve erbødet oss hannem aff Guds ord at ville undervise, oc hand dog til des icke haffver vild lade sig mercke for nogen aff oss i det ringeste, med huilcke aff sine erroribus hand mest var besverget, meget mindre begierer nogen undervisning der imod, men fast mere i sine breffve beraaber sig paa sin uskyldighed oc gode samvittighed, der hand dog de gruelige aff hans egne tryckte skriffter antegnede adskillige svermeri ingenlunde fornecter. Huorfor vi kunne nu intet videre oss med denne Sag befatte, formenendes icke raadsom at verre, hannem her at tolereres, ey heller at mand meget skulle røre om hans Svermeri, effterdi hand den

gemene mand meget haffver indtaget, huorudaff icke ringe fare i lengden kand entstaa. Befalendes E. V. sampt E. V. kiere Frue oc Børn under den almectigste Guds besker-melse. Datum Othense den 20 Decemb. 1634.

G. V. A.

Superintendentens, Pastores et Professores Othoniæ.

Hans Michelssøn S. F.

Hendrich Michelssen

mpp.

mppria.

Suend Pedersøn

Jacob Sperling

mpp.

m. m.

Ludvig Michelssen

Christian Hanssen Lund

mppria.

m. pp^a.

Udskrift: Erlig oc Velbiurdig mand, Henning Walkendorph til Glorup, Kong. May. Befalingsmand paa Othense-gaard, vores gunstige Her Lensmand oc gode Ven, tjenst-villigen.

Paategnet: Den 21. Decembris 1634 ehr mig dette Breff ved Bispens Famulo thillskickitt, Hartwig Lowmand anlangendis ¹).

Først efter at Konsistoriet i Odense saaledes havde vist Sagen fra sig, blev Lohman endelig færdig med sin Erklæring i Anledning af Konsistoriets tidligere Afvisning af hans »Confession« og dets Forlangende om en i det enkelte gaaende Tilbagekaldelse af hans forrige Vildfarelser. Svaret har til Titel:

Antwort vnd Erklerung Hartwig Lohmans, Chymici vnd Medici in Othensee, auff das Judicium vnd Begeren des Herrn Superintendenten vnd seiner Herren Assessoren daselbst; Auch was er sonsten vnziemlich ist beschuldiget worden. — Dat. Othense den 23 Decembris Anno 1634. (Orig., tolv Blade in Fol. i Odense Bispearkiv, Odense Herred 9).

¹) Orig. i Odense Bispearkiv med senere Paategning om at være læst in Consistorio (Univ. Haun.) 18 Apr. 1635.

I dette vidtløftige Svar, der fra Fremstillingens Side er godt affattet, som alt hvad der kom fra Lohmans Pen, gaar han slet ikke ind paa Hovedforlanget, Tilbagekaldelse, men søger navnlig at paavise det utilbørlige i at oppripe de gamle, forlængst henlagte Stridigheder, han havde haft paa andre Steder, tildels paa en anden Landsherres, den gottorpske Hertugs, Territorium, navnlig fordi han siden sin Ankomst til Odense ikke havde givet nogen som helst Anledning til, at man med Grund kunde mistænke hans lutherske Orthodoxy. Som Kilderne til sin christelige Oplysning nævner han, næst Guds Ord, Luthers Skrifter og Joh. Arndts 4 Bøger om den sande Christendom; naar han havde studeret Paracelsus, da var det ikke dennes theologiske Anskuelse men hans lægevidenskabelige Anvisninger, som han havde tilegnet sig. Om det sidste Punkt og om sit Forhold til Dr. Køster udtaler han sig saaledes:

Dass der Herr Superintendent und Herr M. Henrich Michelsen (wie ich negstmals den 19 Novembris im Consistorio von ihnen verstanden) D. Henricum Costerum (welcher mir, ohne billige ursache, hässig und feind ist) alleine erheben und gross achten, dargegen aber mich gering schätzen wollen, solches stelle ich an seinen ort, und lasse einem jeglichen sein judicium hierin frei sein: Ich weiss aber, dass Gott der Allmechtige seine Gaben unterschiedlich austheilet, dem einen dieses, dem andern jenes gibt, 1 Cor. 12 v. 8 et seq. Der dann auch meine Wenigkeit nicht gantz und gar bloss oder leer gelassen, sondern durch seine Barmhertzigkeit auch etwas nützlich (ohne Ruhm zumelden) mitgetheilet und anuertrawet hat. Ich bekenne auch selbst, dass ich allewege mehr die res als die worte in acht genommen (wiewol ich, Gott lob, von Sprachen auch so viel verstehe, als ich zu meinem Studio Chymico und Medico bin benötigt) und dass ich viel lieber in der Natur etwas warhaftiges und nütz-

liches erfinden, als viel ohne grundt von einem dinge reden und schwatzen wollen. Befinde auch, durch die Gnade des Herrn, dass mit adhibirung meiner bereiteten guten medicamenten ich den schwachen und kranken Personhen viel nützlicher und erspriesslicher bin, als wenn ich mit vielen Worten und Zierligkeit der Sprachen (die ich sonst unverachtet lasse) ihnen die Ohren füllen konte; und gestehe nochmaln (wie ich auch im Consistorio auff beschehene frage habe geantwortet), dass Gott und die Natur mich zu einem Artzten gemacht, bin auch dessen, durch die Gnade des Allerhöchsten genugsamb versichert und weiss, das wer Gott recht fürchtet, und die Natur verstehet, auch in deroselben die Menschen erkennet, und und dann erspriessliche gute Medicamenta bereitet hat, gar wol ein Artzt, und dann seinem Nehisten nützlich sein kann. So dann nun auch D. Costerus den Hippocratem, Galenum und derogleichen ausstudiret, so habe ich, ohne Ruhm zu melden, dargegen nicht allezeit geschlafen, sondern mit studiren und laboriren meine Zeit angewendet, vielleicht auch solche Autores gelesen, die in verstendiger unpartheilicher examinirung nicht weniger, sondern vielleicht höher und besser als seine mügen befunden werden. Begere auch meines theils (wans gleich möglich were) mit D. Costero, wie hoch er sich auch mit Verachtung anderer Leute mag erheben, umb Wissenschaft nicht zu tauschen, und verhoffe, durch die Gnade Gottes, mit dem Meinigen dem hülfdürftigen Nehisten so wol nützlich zu dienen, als er mit dem seinigen. Daruon ich jedoch andere unpartheiliche bassverstendige Leute urtheilen lasse.

Ich verneme aber, dass man mich (wer es auch aus giftigem und schmehedürftigem Hertzen gethan oder angestellet haben mag) bei vornemen Leuten, auch sonsten, derogestalt fälschlich angegeben und in solchen Verdacht gesetzt hat, als wann ich meine (Gott lob) gethane glückliche curen nicht mit natürlichen mitteln, sondern auff

einige andere unchristliche und unnatürliche art verrichtet haben solte (welches mir kein ehrlicher Mensch mit Wahrheit nachreden, vielweniger erweisen oder wahr machen kan) dann ich mein lebenlang zu keinem einigen Menschen etwas anders dann natürliche mittel (zu malen mir auch keine andere bekandt sind), als bereitete krefftige Magisteria, Extracta, mineralische und vegetabilische Spiritus, Olea und Salia, auch andere nützliche Getränke, Pulver, Latwerge und Pillen gebraucht habe. Desfals ich mich auff alle die jenigen, denen ich in ihren Kranckheiten gedienet, thue berufen.

Gleichfals ist es auch eine schendliche Lüge und nimmermehr zuerweisen, dass man aussprenget und für-gibt, als solte ich für etzliche Zeit mit Lesung eines Buches ungewöhnlicher und verdecktiger Art gebraucht haben, welches die ganze Zeit meines Lebens von mir nicht ist geschehen.

So vermercke ich auch, dass man mich schimpfflich beschuldiget und gezüchtiget, und dadurch bei dem gemeinen Mann vielleicht verhasset zumachen gedencket, als wann ich in Glaubens Sachen ein Weigelianer, Felgenhawer oder Rosenkreutzer sei; welches mir nicht, wie Recht, überweiset noch wahr gemacht werden soll. Dann ich mein Lebenlang auff keinen deroselben meinen Glauben gesetzt, sondern einig und allein auff Gott und sein Wort und die Schrifften Lutheri gegründet, selbige auch und keine andere allegiret habe, wie aus meiner übergebenen Confession, auch allen anderen meinen Scriptis zuersehen ist. Dass ich aber die in offentlichen Truck ausgegangene Bücher des Paracelsi und anderer lese, geschieht nicht wegen der Theology (daruon ich Grundes und Zeugniß genugsamb in Gottes Wort habe) sondern wegen der wahren Philosophy, Chymie und Medicin, so darin gelehret werden. Und weiln solches meiner Profession gemess ist, verhoffe ich auch, kein ehrliebender

unpartheilicher Mensch mir solches mit billigkeit verargen kan.

Betreffend auch ferner das Büchlein oder vielmehr schändliche Schmehekarte, so wider Theophrastum Paracelsum, Valentinum Weigelium und andre geschrieben und in diesem 1634. Jahre getrucket, aber weder Ort noch Name des Trücker's oder Authoris darin gedacht sein sol, welches Herr M. Henrich Michelsen auff des Herrn Superintendenten Magd Hochzeit negsthin für vornemen geist- und weltlichen Persohnen öffentlich getzeiget, auch theils daraus selbst laut gelesen und andern zu lesen überantwortet hat, welches auch hernach ist ins Consistorium gebracht und etzliche Puncte mir daraus sind vorgelesen worden, und, als ich hernachmals verstanden, auch wider mich gerichtet sein sol; mir aber, auff meine instendige bitte, zu meiner gebührlichen Verantwortung, nur einist durchzulesen, auff einen tag nicht geliehen noch abgefolget werden mügen; erklere ich mich, so viel mir nun daraus wissend ist itziger Zeit, solcher gestalt darauff: Dass so viel die Religions Articul betrifft, ich von denselben nichts mehr oder weiter gestendig bin, als meine eigene Scripta in rechtem verstande ausweisen, und nicht wie sie etwa von bösshafftigen Menschen verkeret und auff unrechte Meinung gedeutet sein mügen. Was aber die übrigen ersten Puncte und Beschuldigungen (welche an Ehr und Redligkeit gehen) anlangen thut, desfalls verantworte ich mich zu errettung meiner Ehren und Unschuld hiermit also: dass so ferne dieselben mir fürgelesene Puncte auff meine Persohn gerichtet sind, und ich darmit gemeinet werde, dass auf den fal der Author des Buches, und wer sonst mehr Rath und That darzu gegeben hat, als Gottlose ehruergessene Leute mir solches fälschlich auffgedichtet und schändlich überlogen haben. — — —

Samme Dag Lohman indgav til Lensmanden det vidtløftige Indlæg, af hvilket her er meddelt en Prøve, søgte

en Del Borgere i Odense, deriblandt og nogle af Byens Øvrighed, at yde ham en Haandsrækning ved følgende Henvendelse til Kongen:

Stoermegtigste, Høibaarne, Allernaadigste Herre och Konning. E: Konningl: May: kunde wi vnderschreffne, E: May: fattige Vndersotte och Schatteborgere wdj Odensee, vnderdaanigst at andrage ei haffue ombgang: Att efftersom een Chymicus wed nauffn Hertwig Lohman sig paa nogen, ohngefehr tree Aars tied, her hoes oss haffuer opholdet, och emidertied, med huis goede och duelige medicamenter, hand tilforne haffuer præparerit, een deel oss self, een deel woris kierre Høstruer, Børn och gode Venner, saauelsom andere baade indlendische och wdlendische, wdj adschillige, ochsaa en deel beswerlige och store tilfaldige Siugdomme, formedelst Guds naadige biestand, med naturlige Middel, løcklich haffuer curerit, ochsaa ellers for hans persoen som en gudfrychtig, from, erlig Mand sig wdj alle maader her hoes os haffuer schichet, beteet och forholdet, och hand dog for hans Religion (wanseet hand ingen Mennischer her enten haffuer giffuet eller giffuer forargelssse) molesteris och besweres. Saa effterdj foruden hannem fast iche nogen Medicus (Adelens bestilte Medicus allene wndertagen, som paa de goede fornemme Adels personer, hand er bestilt till, haffuer att tage ware) herudj dette gandsche Land sig opholder, som oss fattige Folck wdj adschillige Tilfald kand och will were vffwertig, och wi aff dend Aarsag hannem (som dend, der aff sine patienter haffuer for sin løcklig cur ett berømligst nauffn, det wi hannem ochsaa self med Sandhed maa efftersige) her høiligst behøffuer: Er til E: Konng: May: hermed woris allerwnderdaanigste Bønn och begiering, att de for Guds och denne for^{no} woris Nødt och Trangs schiuld oss dend konnigliche Naade wille beuise, och naadigst beuilge, at for^{no} Hartuig Lohman wmolesterit her hoes oss maate residere, oss fattige folch wdj adschillige tilfällige Siugdomb

med hans Cur och goede Raad betiene, hannem aff Apoteket, huis som kand behøffuis, och for betaling wbehindert att maate følges, och saadant wed E: Konng: May: obit Breff oss allernaadigste att meddelis. Saadant, som det i sig selff billigt och christligt er, wille wj till E: Konng: May: oss allerwnderdaanigst forsee, och wi ere det igien, wspart liff, goeds och bloed, emoed E: Ko: Ma: wdj ald vnderdaanigst Lydachtighed at fortiene, som pligt-schuldig, saa och vnderdaanigst beredt och willig. E. Ko: Ma: Guds faderligst protection till et langwarendis løcksaligt regiment och ald kongelig wellstand vnderdaanigst och troligst befallet. Aff Ottensee dend 23 Decembris 1634.

E: Ko: May.
vnderdaanigste Vndersaatte
och Schatteborger wdj Odensee.

Hans Ebbesønn. Peder Jacobsen. Hanss Jenssen. Mickell Perssen.
Hans Cossens (?). Johan Elcke. Clauss Frederichsen.
Matthies Dirichsenn. Peder Samsing. Erik Andersen. Knud Laursen.
Abigaell S: Otte Knudsøns. Rasmuss Gaaess. Knud Ottessen.
Thomas Broderssen. Krestian Nielsen Gullager. Søffrinn Gregerssen.
Thomass Tøxen. Hinndrich Chasperssen. Madtz Tønnesenn.
Lauritz Ollessen, en skreder. Zacharias Philip.
Dettloff Volquartz, Bardscher. Hans Barchman, glaser.
Svend Pederssen ¹⁾.

Nogen videre Indflydelse paa Sagens Gang har dette Andragende maaske ikke haft, da Biskoppen samtidig gav sin Indberetning til Kansleren, og den har sikkert lydt paa en ganske anden Maade ²⁾. Konsistoriet, der havde faaet Lohmans Erklæring til Gjennemsyn, var heller ikke sent til — trods Juledagene — at give et Tilsvær, som baade havde Næb og Klør. Det er stilet til Lensmanden

¹⁾ Under ethvert af Navnene staar: Egen Haand, eller Manu propria, hvilket her for Pladsens Skyld er udeladt. Originalen findes i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliarkivet, »Kirkevæsen».

²⁾ Den 1ste Januar 1635 refererede Biskoppen Kanslerens Svar til Lensmanden Henning Valkendorf (se hans Dagbog anf. St., S. 81).

og dat. 30 Decbr. 1634, men da det er meget vidtløftigt, indskrænke vi os her til nogle større Brrudstykker og Uddrag.

. . . . »Saa befinde vi udi dette grosso og crasso Volumine (Lohmans Indlæg) en latum Campum, som han gjerne vilde føre os udi, og afføre os fra Hovedsagen, og med unødig Disputats opholde os, paa det han i saa Maader kunde komme derfra. Til hvilken Ende nu for Øjne ses, af hannem at være begjæret først de 4 Ugers og siden 14 Dages Frist, paa det han nemlig kunde have Tid og Rum til at sammenskrabe denne store Skrolde, som han nu er kommen »opgetagen« med. Thi Sagen i sig selv belangende, kunde han strax første Gang resolveret sig og ladet os vide sin Mening og Grund, som han nu haver ladet komme for Dagen, at han ikke kunde og vilde de fremsatte Artikler underskrive, da havde han gaaet os redelig under Øjne; endog vi noksom kunde eragte, at han omgikkes med Hykleri, Bedrageri og Skalkhed, idet han sig lod forlyde, der udi Consistorio hans Theses og vore Antitheses hannem bleve forelæste, at han med vore Antitheses noksom vilde komme tilrette; men at han vilde fragaa sine Theses og Errores, talede han intet om«.

»Det vigtigste udi hans Erklæring er det, at han be-
raaber sig paa Biblen og Luthers Skrifter. Men det er alle Kjætteres Vis, at de beraabe sig paa Biblen. Ligesom en Edderkop suger Forgift af en Rose, som en Bi drager Honning udaf, saa uddrage alle Kjættene deres forgiftige Lærdom udaf Biblen, som de vrangelig forstaa og udlægge, hvorudaf de retsindige tage den rette saliggjørende Lærdom . . . Vi ere forsikrede, at hans (Lohmans) Trosartikler langt mindre stemme med Guds Ord i den hellige Skrift og med Luthers Skrifter end Ild og Vand, Dag og Nat, Løgn og Sandhed . . . Hvi skulde da ikke saadant grovt Sværmeri som en Djævelslærdom for-

kastes, fordømmes og forbandes? Hvad han ellers indfører udi sin vidtløftige Erklæring er enten impertinentia, som komme Sagen intet ved, eller falsa et ficta, Løgn, Usandhed og vrang Beretning, eller ogsaa sophistica og spidsfindige Paafund, foruden det at han udøser sin Hadskhed og Ondskab med Skjænden og Skjælden paa fornemme Folk, døde og levende, og derhos roser sig selv og sin Medicin og Kunst med store Ord og Bram. Impertinentia er hvad han indflikker om sit Liv, Levned og Omgjængelse, hvad han indfører imod D. Costerum og hans Medicin, saa og de Autores, han haver læst og studeret. Thi alt dette kommer jo hans Trosbekjendelse, som alene fordres af ham, ingenlunde ved. Falsa et ficta, Løgn og Digt, som han har spækket sit Volumen med, er 1. hvad han foregiver, Sagen imellem Gejstligheden og ham at bero paa, at han skal være angiven hos Kgl. Maj. at have forarget Menigheden og forført nogle. Hvilket aldrig er sket, men er hans egen optænkte Digt. 2. Det, han be- raaber sig paa sin Sognepræst, M. Ludvig, at der han havde hørt om de i Holstein forgangne stridige Puncter og confereret med ham i Sønderlighed derom og hørt hans Erklæring, har han aldeles i alle Ting været med hannem tilfreds. Hvorimod bemeldte M. Ludvig nyligen haver paa det højeste protesteret for Ed. Velb. og os andre, og beklaget sig, at han derudi gjør ham stor Uret og uredelig har løjet ham det paa; thi han intet videre haver confereret med ham end om de tvende Punkter de effica- cia verbi divini et de sacramentis. Thi han af hans Vildfarelser intet vidste eller havde hørt. . . . — Sophisteri og Spidsfindighed lader sig i hans Erklæring tilsyne i mange Stykker. 1. At han fingerer og digter selv en Controversiam og Strid om hans Liv og Levned, som han forsvarer sig imod, og pugnerer saa cum larvis, fægtendes hen i Vejret. 2. Han confunderer sin i Consistorio indlagte skriftlige Confession med sin trykte Confession og Beretning; og der vi have kaldet hans skrevne for os

fremlagte Confession ustridig, vil han applicere det ogsaa hen til den trykte Confession 5. Hans syv første sammenskrabede Rationes ere idel sophisticke Paa-fund (thi de to sidste ere aabenbarlig Løgn, som tilforn er meldt), saasom a) at denne Strid er mere end 10 Aar gammel; b) at den er holden med en Del længe siden døde og en Del vidt herfra residerende Personer; c) udi et andet Land og Fyrstendom, som har sin sønderlige Ret, der dog de udi Fyrstendom Slesvig ere Danske, jyske Ret undergivne, og ere Kgl. Maj.s vor allernaadigste Herres Undersaatter; d) efterdi Hs. Maj. haver An. 1624 forhørt Sagen og improberet Processen og dermed gjort Ende paa denne Strid, hvilket er dog kun hans egne ubeviste Ord 10. Sophisticke indmænger han D. Costerum udi denne Handel, at han har været i Fred og Rolighed, indtil bem. D. Costerus er bleven ham hadsk og fjendsk, med hvilken indflikkede Punkt han vil gjøre den Dannemand suspect, ligesom han skulde være Pot og Pande til denne Handel, han er geraade udi, som han og har udspreedt om ham, ja udtrykkelig i sit første Indlæg skyldet ham for, dog ubillig og løgnagtelig, som os allesammen vitterligt er, og vi med Gud og en god Samvittighed kunne bevidne Belangendes paa det sidste hans Ærgjerrighed og thrasoniske Stortalenhed, roser han ikke aleneste sig selv, titulerendes sig Chymicum og Medicum udi Odense, og gjør stort Skrald af sine Medicamenter og lykkelige Kure; men han ogsaa foragter D. Costerum og præfererer sig hannem, ladendis sig trodselig forlyde, at han ikke vilde bytte Vidskab med ham; item han haver læst de Autores, som maaske kunde befindes at være højere og bedre end hans. Og kunne vi ikke noksom forundre os over den selsomme Metamorphosin, som maa vel agtes lige ved en af de ovidianske Metamorphoser, der han af en Byskriver til Flensborg er transformeret til en Chymicum og Medicum udi Odense; hvorover, som vi have spurgt, de Flensborgere selv en Del

forundre sig, og vi her udi Odense maatte være spodske over. Man har ikke heller tilforn hørt om hans store Kunst og Praxi medica, som han nu saa højt opbryster sig udaf, før nu ungefärlig for 2 Aar siden. Men det lader sig anse, at ikke Gud og Naturen, men Desperatio har gjort ham til en Chymicum og Medicum. — Her haver Ed. Velb. en Anatomiam paa hans vidtløftige Erklæring, hvorudaf øjenskinlig ses og forfares, hannem ikke aleneste at være en forhærdet Kjætter og Sværmer, der holder fast ved sin forrige gruelige Vildfarelse imod Guds hellige Ord og vore Kirkers Confession, og ingen Forbedring hos ham er at forhaabe, at han skulde ville revocere dem eller gaa derfra; men ogsaa at være et forgiftigt, ondt og fortrædeligt og hadsk Menneske, som omgaas med Løgn og Underfundighed, saa imod det, han skriver, at have befittet sig fra Ungdom op paa Ærbarhed, Oprigtighed, Redelighed og Sandhed, lader det sig mere anse, hannem at have lagt Vind paa de 3 tyske L, lügen, lästern, leugnen, som af Ministerio til Flensborg tilforn rettelig er kastet ham i Næsen. Hvorfor vi kunne ikke andet judicere, nu saa vel som tilforn, end at han bør ingenlunde her hos os at tolereres, men bortskaffes jo før jo bedre. Thi dersom han kunde faa Luft, er at befrygte, eftersom han har Medhold af mange, besønderlig gemene Folk, som har ikke bedre Forstand, skulde vel maaske i Fremtiden stor Ulejlighed der udaf rejse sig.

Støttet til denne Konsistoriets Erklæring og den tidligere anførte kgl. Befaling af 24de August 1634 udstedte Lensmanden Henning Valkendorf den 8de Januar 1635 et Mandat, der efter en Recapitulation af Sagens Gang slutter saaledes:

»Da efter samme Kgl. Maj.s min allernaadigste Herres Befaling og derpaa Superintendentens og Gejstlighedens Betænkender og Afsigt vil jeg hermed og paa højstbemeldte

Kgl. Maj.s Vegne have bemeldte Hartvig Lohman forelagt, at han fra denne Dag inden sex Uger ikke alene her af Byen, medens og af alle Hs. Majestæts Riger og Lande sig begiver«.

Den originale Ordre, som endnu findes i Odense Bispearkiv, har tvende Stevningmænds Paategning om, at de samme Dag (8de Januar 1635) efter Befaling af Borgmester Hans Nielsen havde begivet sig til Hartvig Lohmands Bolig for at overlevere ham en ligelydende Afskrift, men da ikke havde truffet ham selv hjemme, havde de givet den til hans Datter, »som den og af os annammede og lovede den hannem udi Hænde at ville levere«.

Dr. Henrik Køster, som hidtil ikke var traadt offentlig frem under Sagen, synes at have ment, at nu var det passende Tid at lade høre fra sig. I alt Fald indgav han samme Dag (8. Jan.), og, som det af nedenauførte Titelsees, efter at han var kommen i Kundskab om Lensmandens Mandat, en udførlig Memorial til »Den Ehrwürdigen, Grossachtbaren, Hoch- und Wollgelarten Herrn D. Johanni Michaelio, wollverordneten Herrn Episcopo in Fuhnen, Langelant, Laalandt vnd Falster, und andern semptlichen des Consistorii Ecclesiastici Othoniani Herrn Assessoribus, meinen hochgeehrten Herrn und Freunden«. Stykket, hvori Lohman omtales paa den haanligste Maade, skulde efter Køsters Ønske henlægges mellem Sagens Akter — hvor det endnu ligger — »in rei memoriam et innocentiae meæ testimonium«. Det har til Titel:

Abgedrungene Retorsions-Schrift vnd Ehrenrettung
Henrici Custeri, Philosophiæ & Medicinæ Doctoris,
wider einen von Flensburg entwichenen Stadtschreiber,
so nicht allein A° 1624, 29 Septembris, aus seinem Vaterlande,
dem Furstenthumb Schleswig vnd Holstein,
öffentlich relegiret vnd bandiret, besonders auch
in diesem Eintausent Sechshundert fünf vnd dreysigsten Jahre,
anitzo 8. Januarii ein

Königlichs ernstlichs Mandat bekommen, so wol aus Odensee, als allen Ihrer Königlichen Majestet Landen, innerhalb sechs wochen zu weichen, der sich Hartwich Lohman nennet.

Vi skulle dog ikke her meddele videre af dette Skrift, hvori Lohman betegnes som en Løgner og Æreskjænder paa Grund af sin Omtale af Dr. Køster i sine tidligere meddelte Indlæg og paa Grund af den Del, han havde tillagt ham i, at Sagen var bleven rejst imod ham. Derimod skulle vi fremhæve det ret mærkelige i, at netop samme Dag, som havde bragt Lensmandens Forvisningsdekret og Køsters Retorsionsskrift, bragte ogsaa et Kongebrev, som gav Sagen en anden Vending. Anledningen var formodentlig ikke blot Borgernes Forbøn for Lohman, men ogsaa et Bønskrift, som denne under 2den Januar 1635, som det synes personlig, havde indgivet til Kongen.

I dette Skrift nævner Supplikanten først de Hovedbeskyldninger, som gjordes imod ham, og gjør derpaa gjældende, at han ikke havde givet den kristne Menighed i Odense nogen Forargelse, eller forført nogen til vildfarende Meninger; sine lykkelige Kure havde han øvet ved naturlige Midler — andre kjendte han ikke —, navnlig kraftige kemiske Medikamenter. I Trossager var han ingen Weigelianer, Felgenhawer eller Rosenkreutzer, men støttede sig alene til Gud og hans Ord samt Luthers Skrifter. Han klagede over den Forfølgelse, han havde været underkastet, og sluttede endelig med følgende Andragende:

Als ist demnach an E. Kön: Maytt: hiermit meine vnterthenigste vnd hochfleissigste bitte, die wollen in allen königlichen gnaden geruhen, mir gnedigste Licentiam zuertheilen, dass ich in Othensee, auch wor ich sönsten in E: Kön: Maytt: Reiche vnd Landen von krancken Personnen gefodert werde, vnd mich häusslich niederzusetzen gelegen sein müchte, mich curando gebrauchen zu lassen, auch von den Apotheken, was ich etwan daraus benötiget,

für billige bezalung, mir abgefolget, ich auch hinferner, wie bisanhero geschehen ist, Gott vnd meinem Nehisten zu dienen, in Ruhe und Friede gelassen werden müge. Oder da ie solches (über zuersicht) nicht geschehen konte, weiln vermüge aller Rechte, auch natürlichen billigkeit, niemand in seiner Sache zugleich Kleger und Richter sein kan, dass auff solchen fal, die wollede gestrenge vnd ehrnueste Holger Rosenkrantz auff Rosenholm, Gregers Krabbe auff Torstedtlundt, Henning von Walckendorff auff Glorup vnd Henrich von Podebusch auff Kiorupgarde erbgessen (oder welche E. Kön: Maytt: sonsten gnedigst gefellig sind) zu Commissarien verordnet, vnd ihnen gnedigst anbefohlen werden möchte, sowol von dem Herrn Superintendenten vnd seinen Herren Assessoren, als auch von mir allen nottürftigen Bericht einzunehmen, auch meines Lebens vnd Wandels, wie gleichfals gethanen gelücklichen curen halber, sich zuerkündigen, vnd entweder zwischen den Herren Theologen vnd mir, was billig vnd Recht ist, zuerkennen, oder auch E. Kön: Maytt: daruon vnterthenigst vmbstendlich zu referiren. Daran volbringen E. Kön: Maytt: ein hochnutzliches, Gott vnd vielen Menschen angenehmes Werck, auch was dem Rechten vnd aller billigkeit gemeess ist, welches mit meinen müglichen diensten hinwiederumb zuerschulden ich vnterthenigst so willig als pflichtig bin. E. Kön: Maytt: der väterlichsten beschirmung Gottes, zu langem gesunden leben, gelücklicher Regierung vnd allem königlichen Wollstande getrewlichst, vnd zu dero gnaden mich vnterthenigst emphelende. Geben Kolding, den 2. Januarij Anno 1635.

E. Kön: Maytt:

vnterthenigster

Hartwig Lohmann,
Chymicus vnd Medicus
in Othensee¹⁾.

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliet.

En saadan verdslig Kommission, som den Lohman havde andraget paa, gik Kongen imidlertid ikke ind paa. Derimod blev Sagen henvist til Landets højeste theologiske Domstol, som det fremgaar af følgende tvende Kongebreve.

1.

Christian den Fierde (osv.). Wor synderlige gunst thilforn. Wiider, efftersom en wed Naffn Lohmand, som sig der vdi wor Kiøbsted Odense opholder, haffuer med sine forige publicerede Skriffter giort sig mistenckt wdi Religionen, da haffue wii naadigst beuilget, at samme Lohmands Sag maa vdi wor Kiøbsted Kiøbenhaffn foretages och offuerhøres. Och haffue I paa wore wegne at thilholde os elsch^e Mester Hendrich, Sogneprest thill S. Hans Kiercke sammestetz, at møde med huis bem^{te} Lohmand bør at beschyldis fore, till den 15 Aprilis, da i och for^{re} Lohmand skulle thilholde sig at indstille. Och wille wii, att i, os elsch^e Docter Hans Michelsen, och da møder, Sagen med andre, som den offuerwerre skulle, att forhørre. Dermed skier wor willie. Befalendis eder Gud. Skreffuedt paa wort Slott Coldinghuus den 8. Januarii Anno 1635. Wnder wort Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss elsch^e erlig och welbiurdig Henning Walchendorff thill Glorup, wor Mand, Thienner och Befalingsmand paa wor Gaard vdi Odense, och hæderlig och høylærde Mand, Doctor Hans Michelsen, Superintendent offuer Fyns Stift¹).

2.

Missive til Bispen og Professoros Theologiæ i Kjøbenhavn, Lohmand i Odense anlangende.

Christianus Quartus.

Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, efftersom en udi vor Kjøbsted Odense bosiddendes, ved Navn Lohmand, har

¹) Orig. i Odense Bisparkiv med senere Paategning om at være læst udi Consistorio (Acad.) 18. April 1635.

med nogle sine forrige publicerede Skrifter gjort sig mistænkt udi Religionen, og vi naadigst bevilget have samme Sag udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn at maa forhøres, da bede vi eder og naadigst ville, at I til den 15de Aprilis førstkommende med andre, vi naadigst dertil deputeret have, samme Sag foretage og forhøre. Datum Koldinghus d. 9de Januar 1635.

I Mellemtiden, inden Sagen kom for »de højlærde«, samlede man i Odense forskjellige Vaaben til dermed at fælde Lohman. Saaledes udstedte hans Sognepræst følgende Erklæring, der tillige skulde rense ham selv for den mulige Beskyldning, at han havde set igjennem Fingre med Lohmans Vildfarelser:

Effterdi Herdtvig Loman i sin formeente indlagte Erklæring mod vor kierre Herre Bishops och dett hæderlige Consistorii postulata, huilcken hand schriffteligh haffver offvergifft vedt vor velbiurdig Her Lensmand, Henning Walckendorff til Glorup, saa vel som ochsaa i sin Confessione, huilcken hand indlagde for Consistorio, nogle gang berober sig paa mig sin Pastore och Sogneprest, formeenendis sig icke ydermeere att vere forpflichtet att giøre nogen Regnschab for sin religion och tro, fordi hand schulle met alle omstendigheder haffve forteelet mig (som hand schriffver) sine holstensche Stried och Controversias; och ieg schulle aff hannem haffve vel fornummen och forstaaet hans christelig forsuar, och da i alle thing vehret vel til freeds med hannem, och derpaa tilsted hannem til det høyverdige Sacramente: Da kunde ieg icke forbigaa korteligen at berette, huorledis det haffver her om, til Sandheds aabenbaring, och att rædde mig fraa alle wbillige suspicionibus och mistancke i mit Embede. Effter ieg var kummen hid til Othense 1632, hen ved et halff Aar, hørde ieg vel aff adschillige folck, at denne Loman schulle haffve nogle synderlige Griller och Meninger i religionen; men ieg kunde dog aff ingen forfare, huad hans Tro vaar;

icke heller haffde ieg hørdt eller fornummet, at hand haffde ladet Bøgger paa prenten vdgaæ derom; och forfaredt derhos, at hand til den tied siælden gick i Kiercken, och haffvede, ald den stund hand haffvede opholdet sig i nogle aahr her i byen, icke annammet det høyværdige Sacrament; da kom for^{ne} Loman mig suspect for, som en Guds Ords och Sacramentes forachter. Derfor gick ieg til hannem i hans huus och vilde viide aarsagen, huorfor han imod vor ny Kierckeforordning (som vil, at ingen forlunge, och icke lenger end eet Fierdingh Aar, schal holde sig der fraa) icke brugte det hellige Sacramente? Huad dog hans meening vaer om Guds Ords predicken och dets Krafft til eet Mennisches omvendelse och Salighed? Effterdi adskillige Kettere, som Schwenfeldianer, Vedderdøber, Wigelianer, Rosenkreutzer, holde icke meget af den vdvortes predicken, men vahre paa himmelsche obenbaringer, och dicte et andet indvortis Guds ord, som Gud uden middel taler i dem. Huad hans meening vaer om det høyværdige Sacramente? Da vaer dette meeningen paa denne Lomanni suar: Att hand holt visseligen Guds Ords predicken for eet kraftigt middel, ved huilcket Gud igienføder, omvender, fornyer oc salig gjør vore Siæle. Att hand troede och Sacramentet at være Christi Legems och Blods deelachtigheed, at vi Christne schulle æde og dricke det til Syndernis forladelse och Christi døds ihukommelse. Sig ingenlunde at haffve nogen kettersche meeninge i religionen; vaer och ingenlunde til sinds at vilde affskillige sig fra den rette Evangelische Lutherische religion, som i den wforandret Augsburgische Confession er befattet och i disse Lande och Riiger (Gud være loffvit) blifver exercerit. Men at hand her til dags icke haffde brugt det hellige Sacramente hos os, vaare tre Orsager til: 1. Fordi hand icke forstoed det dansche Sprog och kunde derfor icke gaa til min S. Formands Capellan, som icke kunde handle paa Tydsch med hannem. 2. Fordi hand haffde langsommelig verit

siug, och formaatte icke at gaa aff sit huus til Kiercken.

3. Fordi hand vaar geraaden i Flensborg i nogen spliid-achtigheed og trette, som sønderlig M. Habacuc Meyr haffver paaført hannem af had (huilchen hand det gierne haffvede forladt); at hand gierne i selschaber discurrerit och talede aff Johannis Arnds bog von wahrem Christentumb om religionen, om det indvortis Mennische, om Guds frycht etc. Huilchen bog ieg vel viste at haffve stor modsigelse. Att hand kunde leefve i ro och freed, haffvede hand selvillige offvergiffvidt sin bestilling och voning til Flensborg, paa det hand kunde kumme aff de wrolige Mennischers omgængelse. Hand vilde nu med det allerførste bereede sig at annamme Herrens nadvere hos os, at beviise sig ingen anden religion at haffve end vor. Jeg suarede hannem, huad Johan Arnds bog anlanger von wahrem Christentumb, da fandes der vel mange Phrases vdi, som liude som Paracelsi, Wigelii och andre Suermeris stiil; men efftersom den Gudfryctige Salige Mand i Fortalen sig forklarer, at haffve icke fortaget sig at schriffve accurate om religionens oc Troens Article, men at opvecke mennischer til et sandt christeligt Leffnedt; och efftersom andre Lutherische Theologi haffvede i den beste meening vdyd hans ord, da var det en goed bog, och vel kunde leesis met nytte och forbedring. Det var Summen och Indholden paa ald den Colloqvio, som ieg och Herdtvig Loman da holte med huer andre. Der bleeff icke eet eeneste ord talet om de stridige articler om Christi Person, om det indvortis Mennische, om Christi indvoning i de troendis [hiert], om den frii Villie och Mennischens Kræffter at fuldkomme Gude Lov etc. Aldrig haffvede ieg heller hørdt eller formummen, at hand haffvede saadan falsch kettersch Meningh om for^{no} Articler, meeget mindre att hand medt Bøgger och Schriffter mod den christne Kierckis prædicker i Holsteen saadanne vgudelige meeningh schulde haffvede forfectet, førend ieg fick Proustens aff Flensborgh M. Friderici Dame hans Bog att see, i huilchen

hans gruelige Vildfarelser ere refuterede. Efterdi Lomanus midler tied flitelig søgte Kierchen och kom och begierit at tilstedis til Sacrament, och ieg kunde intet dømme om hannem vidre, end som ieg af hannem saa och hørde, saa admitterit ieg hannem til det hellige Sacrament, och viste icke, at saadan Vlf schulle haffve stuckedt i saadan Forschind. Men efter at ieg forfaredt aff M. Friderici Dame refutation och aff Lomanni egne schrifter (som os alle derefter ere kommene til hende) att hand er intagen met Vederdøbersche Wigelianische Ketteri, som høylofflige ihukommelse Kong Christian den tridie i eet offentlig Kongebreff forbiuder alle Addel och Weddel at see igiennem fingre eller dölle met, under Liffs, Aeris och Godses Fortabelse; och høylofflige Ihukommelse Kong Frederich den Anden forbiuder at bo i sine Lande och Riiger: saa gaff ieg vor kiere Bishop tilkiende, att denne Loman haffver til Flensborg haft saadanne kettische Vildfarelser. Och efterdi hand ingen beretning vilde giøre mig, om hand vilde affstaa disse Vildfarelser eller icke, saa formeente ieg hannem efter vor christelig Ordinantz at komme mehr til mig om det høyverdige Sacramente. Huorfor ieg hermed vil haffve protesterit for Gud och den christne Øffrighed, at Lomannus wsandferdelig haffver schreffvit, at ieg haffde hørdt aff den Holstensche religions stried tilfor, och i sønderligheed haffver talet met hannem der om. Megit mere haffver hand løgnachtig schreffvit, at ieg med alle omstendigheder schulle haffve fornummen hans christelig forsuar, och vdi alle thing været met hannem vel til freds. Actum Othens den 16 Februarij Anno 1635.

Ludvig Michelsen, Sogneprest
til vor Frue Sogn, mppria.¹⁾

Fra den i Sagen mod Lohman beskikkede Aktor indløb dernæst følgende Skrivelse til Kansleren.

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

Magnifice Dñe Cancellarie,
Fautor et Patrone benignissime,

Næst den allerhøyeste Gudz Naadis oc all aandelige oc legemlige Vellfartz ynskelske, samt oc mine ydmygiste tacksigelse for alle beviiste Velgierninger, giffuer jeg eders Magnificentz hermet kaartelige at vide,

I. at Bispen, jeg oc de andere Geistlige her udi Byen ere kommene udi forfaring om Hartvig Lohman, at hand skal haffue tuende seltzome Bøger fulde aff Spegle oc sønderlige characterer, som en Bogbinder her udi Byen, ved naffn Herman Rønnebeck, haffuer bekendt for oss, at haffue vngefær for et aar siden indbundit for hannom udi gandske stor Format, een aff 3 oc den anden aff 5 Blade tycke tillsammen pappede: huilke ocsaa een part aff Scholebørnene haffue seit udi for^{ne} Bogbinders Huus. Om slige spegle finder mand udi Paracelso, oc fratres roseæ crucis udi deris Echo gloriere deraff, at de derudi kunde see viit fraværende ting. Vi haffue ocsaa Kundskaff aff een Maler, som met sin Hustru oc pige haffue tit oc ofte seit for^{ne} Lohman gaa udi sin hauge oc læst udi een bog imellem sine been paa een seltzom maneer. Huilket giffuer oss allehaande suspicion. Oc jeg derfor icke kunde efterlade at lade Eders Magnificentz saadant vide, til den ende om E. Magnificentz icke siunes raadeligt, at udbringe Hans Kong: Mayttz. befalning eller citation, at hand samme Bøger skal føre tillstede till Koebinghaffn, naar hans Sag skal forhøris. Men hand er vell saa tredsk, at hand skal støcke dem aff Veyen, dersom mand icke bruger behendighed derimod, eller oc vell slet forkommer dem, uden maatte anstillis en Visitation i hans huus, før hand kunde faa det at vide: huilket E. Magnificentz efter sin høyvise betenkende selff veed best at ramme.

II. Efftersom Hans Mayttz naadigste missive er hidkommen til Bispen oc Hospitals Forestandere, at de skulle informere Hans Mattz. tilforordnede Commissarios anlan-

gendes den forwrettelse, hospitalet er skeedt aff B: Hans Nielsen, saa vilde jeg hermet haffue E. Magnificentz ydmygeligen erindret, at jeg tilforne haffuer paa S. Knudz Kloster antvordet E. Magnificentz de documenter, som høre till samme Sag, bundene tillsammen udi een Convolut met et røt eller liffarvet Baand, nemlig Velb: S. Corfidz Rudz oc H. Jørgen Brahis Domb, Indførsle, oc Rigens Cantzellers Domb etc., som E. Magnificentz siden haffuer beholdit hos sig: hvilke giøris fornøden at fremvise for Commissarerne: At E. Magnificentz vilde gunstiglig ihukomme, samme documenter at maatte oss till skickis igen.

Agnoscat Magnific. T. audaciæ meæ, tot negotiorum multitudine obrutum interpellanti. Dñus Jesus adsit Magf. T. eique quam largissimè è coelo benedicat. Amen.

Othoniæ raptim 26 Febr. ao. 1635.

Magnif. T.

humilimé colens

Hendrich Michelssen,

Sogneprest till S. Hans, mppria.

Udskrift: Erlig oc Velbiurdig Herre oc Streng Ridder, Her Christen Friis till Kragerup, Kong: Mayttz. Kantzeler, min høygunstige gode Patron oc Befordere, ydmygeligen tillskreffuett.

M. Henrik Michelsens Angivelse mod Lohman støttes ved følgende Erklæring fra den Bogbinder, der havde indbundet de unægtelig besønderlige Bøger:

Eftersom hederlig oc høylærd mand Doctor Hans Michelson, Superintendent offver Fyens Stift, er begierendes mit Kundskab om tuende Bøger, som ieg skulde haffve forferdiget for Hartvig Lohman: Saa haffver ieg fliet tuende Bøger for for^{ne} Hartvig Lohman, aff stort

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist., Skab 14, Pakke 3.

Median papir, hver ungefer to Alne lang, naar mand oplucker dem; den ene med tre blade udj, oc den anden med fem blade udj, huert blad en halff finger tyck, huor-paa stode Gud Fader, Søn oc Hellig Aand, oc Mosis hænd-der med 2 tabler. Huilcke billeder vare aff skaarne oc udtagne aff stederne, saa viit som de stode, oc indsat synderlig Spegelglas udi stederne igien, som de haffde verret staaendes, huor-paa vor skreffvet noget, som mand icke kunde læse om dagen. Huad det betyder oc huortil det brugis, er mig icke vitterligt. Oc herforuden var skreffvet meget mere i samme Bøger, som ieg icke kand ihukomme. Datum Othense den 27 Februarii 1635.

Det bekender ieg Hermen Ronnebeck ¹⁾.

For at berøve Lohman den Støtte, han mulig kunde søge i, at der til en Tid var handlet lempeligt med andre Personer af fremmed Religionsbekjendelse, der for en Tid havde opholdt sig i Odense, udstedte Sognepræsten ved S. Knuds Kirke følgende Erklæring:

Effttersom Hartwich Lohman haffuer ladet sig forliude, at hand allene aff had er bleffuen forfuld for sin Religion, der mand dog haffuer ladit andre fri passere, som icke haffuer verit aff voris Religion: Da saa fremt hand noget saadant vilde faaregiffue for Retten, dermed at føre mig i nogen mistancke hos min Allernaadigste høye Øffrighed, er dette derimod min sandferdige erklering.

Jeg sandeligen for Gud icke weed, at der er eller haffuer verit nogen vdi dette Sogn (den stund ieg wuærdig haffuer betient det h. predicke embede) som icke haffuer verit aff woris Religion, vden allene to personer, med huilcke det haffuer sig saaledis.

Den ene, en guldsmed suend, ved naffn Simon de

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv. Kun Underskriften er egenhændig. Forøvrigt er Forklaringen skreven med samme Haand som Odense-Konsistoriets Indberetning af 20de Decbr. 1634 (se ovfr. S. 12—14).

Henning ¹⁾ aff Caluiniske Sect, huilcken for nogle Aar siden haffuer tient oc arbeidet her vdi byen, men dereffter begynt at handle paa sin egen haand med atskillig jubilat, oc reist til oc fra, werit nu her en tid lang vdi Odense, nu vdi Kiøbenhaffn, omstunder oc opholdit sig vdi Holland (huor hand oc nu i langtid haffuer verit) vnder-tiden oc til Hamborrig. Naar hand haffuer werit here, da haffuer hand fliteligen søgt Kircken, oc hørt predicken, ey heller giffuit nogen forargelse fra sig, saa megit mig witterligt. Effterdi da hand werit actet som en reisende person, der ey haffuer haft borgerskab, saa haffuer ieg icke wist mig att kunde procedere med hannom effter det Mandat, som liuder paa dennom, som ere aff fremmede Religion oc sig here vdi Riget ville bosette.

Den anden er en Sadelmager, en Wallon aff fødsel, som er kommen fra Hamborrig oc hid, huilken ieg straxten, effter hand er kommen i denne menighed, nogle gange haffuer examinerit vdi de 25 Artickler, som oss aff Konning Frederich, høylovlig ihukommelse, ere befallede att skulle faareholdis de fremmede. Til huilcke alle hand sig omsider haffuer bekiendt, vndertagen den 16 Artikel, som handler om Naderens Sacramente, huorvdi hand erklærede sig Caluinisk att vere, oc ey vilde tro, at Christi sande legom oc blod visseligen vdi Naderen war tilstede: Begerede dog tid oc respit, indtil hand formedelst bøn til Gud oc aff Guds ordis flitig lesning kunde komme vdi bedre kundskaff, effterdi hand vdi den Caluiniske Religion war opdragen vdi vngdommen; hvilkett ieg ikke viste att kunde benecte hannom: huorpaa hand da, nogen tid dereffter er flytt aff S. Knuds vdi wor Frue Sogn att bo, oc dere i lige maade offuerhørt aff min Collega M. Ludvig Michelson, men dog, som ieg nu forfarer, formedelst hand sig ey til woris Religion, effter samme Artickels liudelse,

¹⁾ Omtales i Biskop Hans Michelsens Dagbog.

wil bekiende, haffuer giort sig rede at drage herfra oc begiffue sig hen paa andre steder.

Att dette haffuer sig saa i sandhed, som forskreffuit, det bekiender ieg vnderskreffne med denne min egen haand. Datum Odense den 5 Aprilis Ao. 1635.

Jacob Sperling,
Sogneprest til S. Knuds Kirke,
m. m. ¹⁾).

Under de truende Udsigter søgte Lohman at skaffe sig et Vidnesbyrd om sin Vandel hos Byøvrigheden i Odense, og da det — som det synes uden tilstrækkelig Grund — blev ham nægtet, henvendte han følgende Supplik til Kansleren:

Wolledler, gestrenger vnd ehrnuester, gebietender vnd grossgünstiger Herr Cantzler, hochgeehrter Patron und Befoderer. E. Gestr. kan ich hiermit unterdienstlich klagende nicht verhalten, ist auch deroselben zum theil bewust, welcher massen ich armer Mann nicht allein wegen meines christlichen Glaubens angefochten, sondern auch anderer unziemlichen dinge bezüchtigt werde.

Darmit ich aber für Ihrer Kön. Maytt. unserm gnedigsten Herrn, dann auch für E. Gestr. nud andern, die in der Sachen erkennen werden, meine Gott dem allwissenden gerechten Richter bekante Vnschuld auch gebühlich darthun und beweisen müchte, habe ich, nebenst andern begerten Zeugnissen, so mir gehindert worden, die Herren Bürgermeistere und Rahtt dieser Statt Odensee bitlich ersucht, sie, als meine ordentliche Vnter Obrigkeit, so viel ihnen wissend ist, der Warheit zu stewart, mir beglaubte Kundtschafft günstiglich mittheilen wollen, wie ich mich die viertehalb Jahr über, so ich bei ihnen alhier in Odensee hausslich gewohnet, in meinem Leben

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

und Wandell, wie auch, durch Gottes gnade, bei vielen krancken Persohnen, gethanen Curen halben, verhalten habe.

Ob nun woll die Herren Bürgermeistere und Raht mir mündtlich geantwortet, so haben sie doch solches mir schriftlich mitzuthelen geweigert.

Weiln aber, grossgünstiger Herr Cantzler, die Zeugniß der Warheit (daraus der Richter den grund der Sachen eigentlich vernemen kan, billig Niemande verweigert, sondern der Warheit zu stewart mitgetheilt werden soll: Als ist an E. Gestr. hiermit meine unterdienstliche und umb Gottes willen hochfleisigste bitte, Die wollen grossgünstig geruhen bei den Herren Bürgermeistern und Raht dieser Statt Odensee Verordnung und Befehl zuthun, dass sie die gebetene Kundtschaft meines Verhaltens, so viel ihnen wissend und der Wahrheit gemeess ist, es sei böß oder gut, in beglaubter form, ohne lengeren auffschub, mir gönstiglich mittheilen wollen.

Solches zu E. Gestr. thue ich mich dienstlich gestrosten, und bin zu dero diensten, nach vermügen, iederzeit wiederumb willig, nebenst getrewer emphelung Gottes. Geben Odensee den 3. Aprilis 1635.

E. Gestr. unterdiensw.

Hartwig Lohmann.

Udenpaa: An den Herrn Cantzler, Herrn Christian Friesen, Rittern etc. unterdienstliche Supplicatio Hartwig Lohmans ¹⁾.

Det er os ikke bekjendt, om Lohman har opnaaet noget ved denne Henvendelse til Kansleren. Hans heretter følgende Begjæring til hans Sognepræst om at blive stedet til Herrens Bord, inden han tiltraadte Rejsen til Kjøbenhavn, har vistnok ogsaa været forgjæves.

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

Ehrwürdige, andechtiger und wollgelarter, insönders grossgünstiger Herr Magister, negst wünschung alles guten und erbietung meiner müglichen Dienste, sol dem Herrn ich hiermit dienstlich nicht verhalten, dass numehr von vielen Jahren hero ich gewohnet und schuldig bin, balt nach der Passion unsers Herrn und Heilandes Jesu Christi, die gedechtnisse seines Todes und die geniessung des hochwürdigen Nachtmals seines leibes und blutes im Sacramente zu halten.

Wiewol nun (Gott sei es geklagt) ich ein Zeithero, wegen meines Christlichen Glaubens bin angefochten worden, jedoch aber in meiner übergegebenen Confession und Antwort mich aller gebühr nach Christlich erkleret, auch zum heiligen Worte Gottes und unserer Christlichen Lutherischen Religion bekandt habe.

Als ist demnach an den Herrn Magister hiermit meine dienst- und freundliche bitte, er wolle die bewüste Streitigkeit an ihren verordenten ort gestellet sein lassen, und mich, sowol auch meine liebe Haussfrawe (weiln wir balt zuerreisen gedencken, und nicht wissen können, was unter wegens zu Wasser und Lande uns müchte widerfahren) vom gebrauch und heilsamben geniessung des hochwürdigen Nachtmals nicht abhalten, sondern günstiglich admittiren.

Solches, wie es christlich und billig ist, als thue zu dem Herrn Magister ichs mir auch gentzlich versehen, vnd verschulde es nach mügligkeit hinwiederumb ganz gerne, sambt getrewer emphelung Göttlicher Tutel. Geben Odensee den 4. Aprilis Anno 1635.

Des Herrn dienstwilliger

Hartvig Lohmann.

P. S.

Bitte und erwarte hierauff des Herrn Magisters zuuerlässige schriftliche grossgünstige Antwort.

Udskrift: Dem Ehrwürdigen, Andechtigen und Wollgelarten Herrn Ludewig Michelsen, Pastori der Kirchen

zu unser lieben Frawen in Odensee, meinem insönders grossgünstigen lieben Herrn ¹⁾).

Endelig kom — efter alle disse Tilrustninger fra forskjellige Sider — Forhandlingen for det akademiske Konsistorium, der var forstærket med tvende Biskopper. Herom have vi fundet følgende i de akademiske Akter.

Acta Consist. 18. 20. 21. 22. Apr. 1635.

Jussu Regio convenerant in consistorio, præter Professores omnes, Dn. D. Johannes Michaelius, Episcopus Fionensis, Dn. D. Matthias Jani, Episcopus Lundensis, in causa religionis Hartvigi Lomani. De cujus negocii expeditione vide in libro copiarum sub dato 21 Aprilis [det er den Kjendelse, som er aftrykt nedenfor, S. 42 f., og i Pontopp. Ann. III, 818—23]. Actores erant Dn. M. Henricus Michaelius ²⁾, Pastor ad D. Johannem Ottoniensis, et prædictus Lomannus. Summa rei hæc fuit:

Eftersom Hs. Kgl. Maj. havde injungeret ærlig og velb. Mand Henning Valkendorf til Glorup, Kgl. Maj.s Befalingsmand paa Odensegaard, saa vel som hæderlig og højlærd Mand D. Hans Michelsøn, Biskop over Fyns Stift, at de skulde affærdige hæderlig og højlærd Mand M. Henrik Michelsøn, Sognepræst til S. Hanses Kirke udi Odense, til at møde udi Kjøbenhavn 15 Aprilis, og der at angive, hvis han kunde have mod Lohmannum. Aarsagen hertil var denne: Samme Lohmannus har ungefähr for 10 Aar siden været accuseret af Ministerio til Flensborg ³⁾ for nogen Sværmeri, eftersom samme Ministerium havde ladet udgaa et Skrift imod hannem og Nicolaum Knutzen alias Teting, hvorover Hs. Fyrstel. Naade Hertug Frederik i Hol-

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

²⁾ For Michaelius har Pont. Ann. III, 824: Muntserius, hvilket sikkert kun er Fejl læsning. Fra Pontoppidan er Fejlen gaaet over i andre Skrifter.

³⁾ I Randen er skrevet: Husum.

sten har baade Lohmannum og Teting ladet banisere af sit Land og Fyrstendømme, og samme dennem forvist. Og havde dette foraarsaget Ministerio udi Odense at suspicere om hans puritate religionis. Hertil svarede Lohmannus: Auf Ihre May^{tn} Befehl bin ich compariret. Es ist ungefähr vor 13 Jahren des D. Arndts Buch vom wahren Christenthum mir zu Händen gekommen, welches ich fleissig gelesen und christlich betrachtet habe. Wie dieses M. Habacuc Meyer vernommen, hat er öffentlich auf Nicolaum Teting und mich, den innerlichen Menschen anlangend, auf der Cantzel gestochen. Wir haben ihn gebeten, er wolle uns unterrichten, wo wir irreten; weil er aber nicht hat wollen stille sein, ist der Amtmann genöthigt gewesen Ihrer May. dieses anzubringen. Ist darauf ein Conventus gehalten vom Ministerio, wo dann Alles ist verglichen geworden. Doch Friedens halber habe ich mich zu Wobbenüll und darnach zu Schwauested aufgehalten, keinen noch mit Worten noch mit Werken perturbiret. Weil aber das ministerium zu Husum wider den Teting predigte, haben sie Ihre Fürstl. Gnade so weit eingenommen, dass woferne Teting und ich innerhalb 14 Tage unsere errores nicht wolten revociren, sollten wir das Land räumen. Weil aber ich Ihrer Königl. May. und nicht Ihrer Fürstl. Gnaden Unterthan bin gewesen, zu Itzeho gebürtig, bin ich dem Edicto zu pariren nicht verpflichtet gewesen. Jedoch dass es nicht das Ansehen sollte haben, als wollte ich I. Fürstl. Gnaden zuwider sein, habe ich mich nach Brandenburg begeben, alda Ihrer Churfürstl. Durchl. für einen Salzfactor ins 6te Jahre gedienet, bis das Kriegswesen mich hat genöthigt, mich in Ihrer May^{tn}, als meines Erbherrn, Landen zu verfügen.

Efter slig forberørte Lejlighed blev articuli [pro peregrinis] hannem foreholden, hvorpaa han svarede, som findes i Kopibogen.

Det Svar, hvortil her henvises, vil findes i Rettens herpaa følgende udførlige Beretning om Forhandlingen med

Lohman, der endte med hans fuldstændige Underkastelse og Erkjendelse af sine tidligere Vildfarelser. Denne Beretning, der ventelig af Hensyn til Lohman er affattet paa Tydsk, lyder saaledes:

Nach dem der Durchleuchtigster, Grossmechtiger Fürste, Herr Christian der Vierdte, unser allergnedigster König undt Herre, verschiene Sambstag, durch Ihr. Königl. Mayttn. Herrn Gross Cantzlern, den Hochedlen undt Wolgeborenen Herren Christian Friessen zu Kragerup etc. Erbgesessen, Rittersn, Reichsrhaten undt Amtmann, unsern hochgeehrten Herren Patronen, allergnedigst uns hat entbieten lassen, Hartvigum Lomannum, jetziger Zeit der Statt Odenseen Einwohnern, für uns gesambt zu vociren, undt uns seiner Religion halben mitt ihme unterreden, wie auch fleissig untersuchen undt vernehmen, ob er, Hartvigus Lomannus, seine vor eine reraume Zeit anhero fovirten undt mitt unterschiedlich publicirten Schrifften confirmirten Irrungen noch Beyfall gebe, welches wir alsdann Ihrer Königl. Maytt., unsern allergnedigsten Herrn undt Könige unverzüglich aller unterthenigst beybringen lassen solten: Als seindt wir untenbenandte auff dero Königl. Gnedigsten Befehl zusammen gekommen in Universitatis Consistorio, wo den auch auff selbigem Königl. Befehlich für uns hatt comparirt obgedachter Lomannus, erstlich verschiene Sambstags, Vor- undt Nach-Mittags, wie dan auch gestern undt heute, undt hatt er diese seine nachfolgende Erclerung undt Confession auf die Puncten, in welchen er der Religion halber verdächtig ist gehalten gewesen, auff unseren Fragen mundtlich abgelegt.

I. Undt zwar erstlich hatte er geschrieben von der Person undt menschlichen Natur Christi folgender gestalt: Dass Christus aus dem Leibe der Jungfrauen Mariæ nicht habe natürlich, irdisch Fleisch, das an Substantz undt Wesen unserm eusserlichen, irdischen, sündtlichen und vergenglichen Fleische gleich sein solte, angenommen, sondern

das Wesen seines heiligen, himlischen undt geistlichen, gleichwol warhaftigen Fleisches, einer viel höheren Herkunft, Anfangs undt Ursprungs, dahero auch einer viel besseren Substantz undt Wesens sey, als unser adamisch, sündlichs, irdisch undt vergenglichs Fleisch ist, undt dennoch das Fleisch Christi nicht aus Fleisch, besondern allein vom H. Geiste, aus dem himlischen, geistlichen undt unvergenglichen Sahmen Abrahæ, Davidis undt dem geistlichen Sahmen Mariæ, nemblichen dem lebendigen Worte Gottes, welchen sie durch den Glauben empfangen, undt derhalben ihr zugerechnet undt ihre Sahme genennet wirdt, seinen Ursprung habe und geworden sey, undt also von der Jungfrauen Maria gebohren. Wardt er also gefragt: Ob er noch dieses Irrthumbs wäre? Worauff er folgende Andtwort gab. Erstlich bekante er zwar, dass er vor etlichen vielen Jahren selbiger Hæresi wäre zugethan gewesen, nunmehr aber Gott dancket, dass er besser unterrichtet undt erleuchtet sey, auch also dass er vor etlichen Jahren gefovirten Irrungen sich gantzlich hätte begeben, darentgegen aber sich zu der unverfälschten Augsburgischen Confession undt unserer Kirchen gehalten habe. Daneben, diesen Punct betreffende, bekennt er undt gleubt er jetzt, dass Christi Fleisch undt Leib dem unserigen an Substantz undt Wesen gleich gewesen sey. Durch den Sahmen Mariæ verstehet er jetzo den leiblichen Sahmen der heiligen Jungfrauen. Gleubt auch, dass Christi Fleisch seinen Ursprung von Maria genommen, undt nicht vom Himmel mitgebracht habe. Den Spruch Petri, darauf er sich zuvor berufen, verstehet er vom gepredigten Worte Gottes. Undt diesen seinen jetzigen Glauben fundirt er auff folgende göttliche Sprüche: Christus ist aus den Vätern, nach dem Fleische. Item: Wie die Kinder Fleisch undt Bluth haben, als ist er desselben theilhaftig worden. Item: Das Heilige, das aus dir gebohren wirdt, wirdt Gottes Sohn genannt werden. Item: Weil Christus die

Frucht des Leibes Mariæ undt des Weibes Sahme in göttlicher Schrift genennet wirdt.

II. Von der Wiedergeburt des Menschen undt Unterscheidt des innerlichen undt æusserlichen Menschen hatt er vor dessen folgender Gestalt gelehret: Dass alle Gläubigen, gleicher Gestalt wie sie nach dem æusserlichen Menschen empfangen ein sündtlich, irdisch undt verweslich Fleisch, so dem Fleische Adams am Wesen gleich, eben also auch aus der neuen Geburt, nach dem innerlichen Menschen, ein geistlich, unvergenglich, doch jetzo unsichtbares Fleisch (damit die gläubige Seele ist bekleidet) mit dem Fleische Christi an Substantz undt Wesen gleich, überkommen. — Diesen Articulum de Regeneratione abstehet er, undt renuncirt er gleichfals, undt jetzo gläubet: Dass die Wiedergeburt keine Verwandlung mache in der Substantz und Wesen des menschlichen Leibes, sondern dieser menschlicher adamischer Leib bleibe bis in den Todt; undt die Wiedergeburt des Menschen bestehe in Erneuerung des Hertzens, Sinnes und Gemüthes, aus dem 51 Psalm Davids: Gott, schaffe in mir ein reines Hertze; undt Ephes. 4: Zieheth den alten Menschen aus, undt ziehet den neuen an durch Erneuerung eures Gemüts. Was die Auferstehung des Fleisches anlangt, gläubt er: Dass diese Leiber, die wir haben von Adam her, am jüngsten Tage wieder aufstehen, undt der gläubigen verklärte; nach dem Spruche Jobi c. 19: Ich weis, das mein Erlöser lebet etc. Undt der Spruch Pauli, Philipp. 3: Unsere Leiber werden dem Leibe Christi gleich sein.

III. Von der Einwohnung Christi in uns war dieser sein voriger Irrthumb: Dass Christus wesentlich undt leibhaftig mit seinem Fleische undt Blute in den gleubigen wohne; wie der Vater wohnet in dem Sohne leibhaftig, so wohnet der Sohn Christus in den gleubigen leibhaftig mit seinem Fleisch undt Blute. — Hierauff antwortete er also: Dass Gott ein Leib sey, gläube er nicht, dann Gott ist Geist, Joh. 4. Das Wort »Leibhaftig« stehet er nun

mehr ab. Bekennet, dass Christus in den Herten der gleubigen wohnt durch den Glauben; doch nicht also, dass Christus undt ein christgleubiger sollen wesentlich ein Essentz werden, wie Gott der Vater undt Gott der Sohn ein Essentz sein.

IV. Von dem heiligen Predigambt und Beruff zu demselben von Menschen seind diese seine Wort gewesen: Dass ein jeglicher Christ möge, wiewol unberufen von Menschen, ein Lehrer seyn. — Hierzu antwortete er, dass ein grosser Unterscheidt unter Lehrern undt Zuhörern sey. Was er aber zuor geschrieben, hatt er verstanden von der bruderlichen undt privat Lehre undt Vermahnung zu Gottseligkeit unter einander. — Weiter gefraget de Ministerii autoritate, ob ein Unterschied wäre unter der Krafft eines *Ministri verbi legitime vocati* undt eines gemeinen Mannes oder *Laici*? Antwortete er: Dass freylich ein grosser Unterscheidt sey, undt dessen, der geburlicher Weisse zum Predigambt berufen, Lehren grössere Krafft haben dan eines *Laici*; undt dass nach Christi Befehlig: Wer euch höret, der höret mich; Item: wen ihr die Sünde vergebet, dem seint sie vergeben etc. Hierzu bekennende, dass unsere Kirche undt Gemeine nicht des Antichristi, sondern Christi Kirche undt Gemeine sey.

V. Von der inwendigen Lehrung undt Salbung des H. Geistes, von dem inwendigen Gehör göttliches Wortes, undt von der Suchung undt Wartung der inwendigen Offenbarungen des Reichs Gottes in uns, bekennet er: Dass Gott durch sein Wort uns lehre undt salbe oder erleuchte durch den H. Geist, undt dass die Offenbarung des Reiches Gottes in uns geschehe durch das gepredigte Wort, undt nicht ohne dasselbige: Undt dass das Reich Gottes der Gnaden durch sein Wort undt Geist in unsern Herten geoffenbaret wirdt, undt das es nicht Natur, sondern Gnade sey.

VI. Von der Gelassenheit, Ergebung undt Abgescheidenheit; item von Verleugnung, Hassung undt Lassung

seiner selbst, will er, dass sie sollen verstanden werden secundum Verbum Dei et non secundum Enthusiasmum.

VII. Von der weltlichen Obrigkeit undt den politischen Statuten, von Gesetzen, von Zinsen, Rechten, Fechten, Schweren; item: von der Kleidung undt derogleichen ist diese seine Confession vor dessen gewesen: Einem jeden glaubigen Menschen gebühret im Reiche Christi nach Gottes Wort zu leben, undt nicht nach deme, was etwan die weltliche Obrigkeit von Zinsen, Rechten, Fechten und derogleichen, der Menschen Härtigkeit wegen, zugelassen. Derowegen es wider den Glauben undt die Liebe, ja gar nicht christlich ist, von seinem Nehesten Zinse nehmen, mit ihm ins Gerichte gehen, schweren, mitt statlichen Kleidern, Goldt, Silber undt Perlen sich schmücken. — Hierwider hatt er diese seine jetzige Bekenntniss gethan, nemblich, dass die weltliche Obrigkeit sey Gottes Ordnung, deren Mandaten undt Edicten, die nicht wider Gottes Wort streiten, zu gehorsamben undt nachzuleben ein jedweder schuldig sey; undt was er zuvor in andere Meinung geschrieben, nicht verstanden habe, der Obrigkeit Verbot widrig zu sein, sondern gutes zu thun; undt alleine distingviret unter das, die Obrigkeit zugelassen und befohlen; undt was darentgegen ist, verwirffet er undt bekennet: Dass ein jedweder Mensch der weltlichen Obrigkeit, die Gewalt über ihn hatt, soll unterthenig undt gehorsamb sein, derselbigen alle gebührliche Ehre erzeigen, auch Schoss, Zoll undt andre schuldige Pflichten gutwillig geben undt leisten; imgleichen für dero Wohlfart und christliche Regierung Gott dem Allmechtigen hertzlich bitten, undt gutes thun, so wirt er Lob von der Obrigkeit gewinnen. Zinse zu nehmen, weil die Obrigkeit hat zugelassen, sey frey, undt nach weltlichen Contracten recht. Wolte aber einer seiner Nehesten umb sonst was leyen, wäre ein Werck der Liebe. Wan ein Mensch dem andern nicht will Recht thuen, hatt er sich

bey der lieben Obrigkeit Rechts zu erholen; wie dan Gott zu dem Ende Rechte selbst geordnet undt die liebe Obrigkeit an jedem Orte. Wolten aber die Parteyen sich gütig vergleichen, wäre seines Erachtens christlich, undt dürfften die liebe Obrigkeit nicht so viel molestiren. Durch das Fechten verstehet er die Privat Rache, die auch von Gott undt der lieben Obrigkeit verboten ist. Rechtmässige Kriege der Obrigkeit zu führen, sey billig. Wan Gottes Ehre undt des Nechsten Wohlfart dadurch befodert wirdt, und die Obrigkeit es befehlet, sey ein Christ schuldig, der Wahrheit zu Stewer, sein Zeugnis mitt einem Eyde zu bekrefftigen; sonsten aber alles leichtfertigen Schwerens sich gänzlich enthalten. Dass ein jeder sich nach seines Standes Gebur mag kleiden; jedoch alle Ueberflüssigkeit meyden.

VIII. Von der Haltung der Gebote Gottes hatt er zuuor gelehret, die Gebote Gottes den gleubigen Menschen durch Christum zuhalten gantz wol mueglich sein. Sagt: er verstehe nicht von der Vollenkommenheit, sondern von der angefangenen Gehorsamkeit. Die Lehre aber, welche da lehret, dass man sie vollenkömlichen halten kann, dieselbe halte er vor eine unrechte und unchristliche Lehre. Dan Esaiaë cap. 64 stehet geschrieben: Alle unsere Gerechtigkeit ist wie ein beflecktes Kleidt. Item: Wan wir alles gethan haben, so seint wir unnütze Knechte. Item: Dass auch die Himmel nicht rein seint für Gott.

IX. Von der allgemeinen Reformation der Welt durch die Scheidung des Guten vom Bösen. Hirwider hat er protestiret, dass diese Wordt von dem Nicolao Teting seindt zugesetzt, undt nicht seine Worte seindt. Verstehe auch keine Chiliastische tausentjährige oder guldene Zeit; habe auch nie seinen Glauben darauß gegründet, sondern dass die Scheidung des Guten vom Bösen der Herr Christus am jüngsten Tage halten wirt.

Ist also diese des vielbenannten Hartwigi Lomanni Confession auff die verdächtige Puncten wider ihn eingelegt gewesen. Weil aber in dieser Confession nicht alle Articuli nostræ Confessionis seindt begriffen, als haben wir ihm die 25 Articulos hochlöblichen undt christmildester Eingedenckens König Friederichen des Andern fürgelesen, auff welche er punctsweise geantwortet, dieselbige unterschrieben undt mit auffgerichteten Fingern für Gott und uns guterwillig angelobet, hinfüro auff selben Königl. Christlichen Articulen, wie auch der Augsburgischen Confession, seinen Glauben, neben dem Worte Gottes, zu fundiren. Hierneben hatt er angelobet freywillig:

1. Diese Bekentnisse und Lehre für Christi Lehre, und die dieser widerstreibet, für eine unrechte undt verdambliche Lehre zu halten.

2. Dass er hinführo der Religion halben mitt denen, die seiner vorigen Irrungen zugethan seind, keine Gemeinschaft haben will.

3. Dass er zuor geschrieben, er wolle die Ehre Gottes undt Warheit ausbreiten, wo er käme: Als will er, dass es von dieser christlichen Lehre, da er sich jetzo zubekennet, solle verstanden werden.

4. Dass er vor diesem, wie er in Irrungen gewesen, die H. Schrift undt Lutheri scripta, darauff er sich damals in seinen Schriften berufen, nicht recht verstanden habe, bekennet er, so viel die Irrungen anbelangen.

5. Dass etliche lästerlich ausgeben, man könnte nach dem eusserlichen Menschen alle Religion mitt dem Munde bekennen, undt nach dem innerlichen Menschen im Herzen ein anders meinen, bekennet er, sey betrüglich, heuchlisch undt gottloss, ja gantz teufllich. Habe auch sein Lebelang nicht drauff gehalten. Actum in Consistorio 21. Aprilis Anno 1635.

Dass dieses, wie vorberüret, meine Erklerung, Glaube und Bekentnisse sei, darbei ich mit Gottes Hülffe

gedencke zu leben und zu sterben: Solches bekenne ich Hartwig Lohmann mit dieser meiner eigen handt.

In rei fidem subscripserunt

Christianus S. Longomontanus, p. t. Rector, m. m.
 Joh. Pavl. Resenius, S. S.
 Casp. Erasm. Brochmand, D.
 Johannes Michaëlius, S. F.
 Matthias Jani, S. L.
 Johannes Erasmi Brochmannus, D.
 Claudius Plumius, D. m. m.
 Olaus Worm, D., ss^t.
 Johannes Johan. Resenius.
 Jacobus Matth. Arhusius.
 Vulfgangus Rhuman, m. p.
 Jacobus Finck, mpp.
 Thomas Joan. Bangius.
 Johannes Christophorus ¹⁾).

Naar Hartvig Lohman, der før havde gjort en saa bestemt Modstand mod enhver Fordring om Tilbagekaldelse af tidligere vildfarende Meninger, nu saa fuldstændig faldt tilføje, kan man sikkert antage, at han har været underkastet en svær Pression. Dette finde vi ogsaa antydet i nogle Ord af et Brev af 20de Juli 1635 fra Professor Oluf Worm til Dr. med. Henrik Køster ²⁾, hvori ytres: »ab Episcopo vestro, tum apud nos commorante et Empiricum istum Lomannum dignis modis tractante, percepti« — (etc.). Hvorledes nu end dette nær-

¹⁾ Orig. i Fyns Bispearkiv. Andre originale Exemplarer med egenhændige Underskrifter findes i Konsistoriets Arkiv, Pakken 184, og i Gehejmearkivet, Afl. fra Justitsminist., Skab 14, Pakke 3. I Pontopp. Ann. III, 818—23 findes et Aftryk, der imidlertid er temmelig ukorrekt.

²⁾ Ol. Wormii Epistolæ, p. 479.

mere har stillet sig, saa meget er vist, at Lohman gav efter. Efter at Beretningen om Forhandlingen med ham var indsendt til Regjeringen, udgik der følgende Kongebrev til den over ham beskikkede Ret:

Christian denn fierde, med Guds Naade Danmar-
chis, Norgis, Vendis och Gottis Koning.

Wor synderlich Gunst tillforn. Vider, efftersom vi naadigst forfaare, huor witt forttfarett ehr udj denne religions sag, Hartuig Lovmand anlangende: da bede vi eder och naadigst befaller, att I Oss eders vnderdanigste betenchende her udj meddeler, om mand med enn god samuittighed och uden menighedens forargelse for^{uo} Hartuig Lovmand kunde lade her udi Rigett forbliffue, och samme eders Erklering mod Oss vdj vortt Candtzellie indschicher. Der med scheer vor villie. Befallendes eder Gud. Schreffuet paa vortt slott Kiøbenhaffnn den 23 Aprilis Anno 1635. Wnder vort Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss Elschelige och høylerde Bisper, Rectoribus (!), Professoribus och dem, som paa dette maatte haffue verett forsamlede.

Paategnet: Læst in Consistorio d. 25 Aprilis A^o 1635¹⁾.

Herpaa afgaves følgende Erklæring:

Eftersom vor allernaadigte Herre og Konning naadigst har os befalet, at vi vores underdanigste Betænkende skulde meddele udi den Religions Sag Hartvig Lohmann anlangende, nemlig om man med en god Samvittighed og uden Menighedens Forargelse forskrevne Hartvig Lohman kunde lade her i Riget forblive og samme vores Erklæring udi Hs. Maj.s Kancelli indskikke. Da ere vi, samme Hs. Maj.s naadigste Befaling underdanigst at efterkomme,

¹⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 184.

tilsammen udi Universitatis Consistorio komne, samme Sag udi Guds frygt paa det flittigste overvejet, og kunne vi efter Guds Ord og den Brug, som altid har været in primitiva Ecclesia, ikke andet eragte, end at, efterdi han sine forrige Errores stykkevis har revoceret, og i alle Maade med de 25 Articulis, paa hvilke peregrini, som bevilges her udi Landet at blive, skulle sværge, samtykt, og til vores Kirkes Lærdom sig udi alle Maade med Ed bekyndt har, jo med en god Samvittighed her i Riget kan tolereres. Dog synes os underdanigst at være til Opbyggelse, dersom at Hs. Kgl. Maj. vilde naadigst bevilge, at hans Confession maatte udi Odense af Prædikestolene offentlig afkyndiges med Formaning til Menigheden, at de vilde takke Gud for hannem, og bede, han vilde det gode, han har saa naadeligen forarbejdet udi hannem, indtil Christi Aabenbarings Dag fremdeles stadfæste. Og, ut suus ministerio possit constare honos, var vel kristeligt, at han maatte privatim in Consistorio Ottoniensi deprecere Ministerium, hvis han dennem udi deres officio offenderet haver. Saadan vores allernaadigste Herres og Konges kristelige Omhyggelighed for Guds Ord og Ære vil Gud med timelig og evig Velsignelse rundeligen igjen vederlægge. Af Consistorio 27 Aprilis Aar efter Guds Byrd 1635.

Nomine Rectoris et Delegatorum subscripsit
 Johannes Christophorus,
 juratus Academiæ Notarius, m. s. 1).

I Henhold til denne Erklæring udgik der følgende Kongebrev til Biskoppen og Præsteskabet i Odense:

Christian den fjerde med Guds Naade, Danmar-
 chis, Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor synderlig gunst tillforn. Wiider, efftersom hid indtil om Hartuig Loumandis Religions oc Bekiendelses

1) Konsist. Kopibog, 1632—46. Fol. 114. Hos Pont., Ann. III, 823—4, findes dette Stykke i tydsk Oversættelse, men urigtig dat. d. 17. April.

Rettsindighed er tuilett, och wij nu naadigst haffuer ladett hannom examinere, och efftersom hand sine forige errores styckewis haffuer revoceret, och i alle maade med de 25 Articulis, paa huilche de fremmede, som beuilgis her wdj Landitt att bliffue, schulle suerge, samtycht, och till woris Kierckis Lærdomb sig wdj alle made med æd bekiendt haffuer; Da haffue wij naadigst hannom beuilgett att maa forbliffue wdj wore Riger. Och wille wij, att hans Confession schall wdj wor Kiøbsted Ottense aff Prædickestollerne offentlig affkyndiges, med formaaning till Menigheden, att de tacker Gud for hannom och bede, hand vilde det goede, hand haffuer saa naadeligen forarbeidet wdj hannom, indtill Christi Obenbarelsis dag fremdelis stadfeste. Och schall hand privatim i Consistorio der sammestetz deprecere Ministerium, huis hand dennom i deris Officio offenderit haffuer. Dermed scheer wor wilge. Befallendis eder Gud. Skreffuit paa wort Slott Kiøbenhaffn den 29. Aprilis 1635. Wnder wortt Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss Elsch^e Hæderlig och Høylerd D. Hans Mickelsen, Superintendent offuer Fyns stift, och dett Hæderlige Ministerio vdi wor Kiøbsted Ottense ¹⁾).

Hermed ere Efterretningerne om Hartvig Lohman til Ende. Da der ikke siden høres noget om ham, ligger den Formodning nær, at han enten har forladt Odense og er dragen til Tydskland igjen, eller at han er død ikke længe efter ²⁾. — Naar Fyns nuværende Biskop — i skarp Modsætning til sin Forgjænger, Dr. Hans Michelsen — betegner Sværmeren som „den ædle Lohman“ ³⁾, saa kunne vi godt forstaa den Følelse, der har bevæget den humane og mildtdømmende Biskop til at vælge dette Ud-

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv, Odense Hrd. 9.

²⁾ 1642 var han i alt Fald ikke mere i Live (Cimb. lit. I, 361).

³⁾ Engelstoft, Odense Bys Hist., 2den Udg., S. 235.

tryk; thi man kan, ved at gjennemlæse Lohmans Indlæg, ikke godt andet end faa Interesse for Manden og Medfølelse med ham; har han fejlet, som han vistnok har, da var det ikke Vantro, der drev ham, men en grublende Aand. Om hans Tilbagekaldelse maa forklares af Karakter-svaghed eller af Sandhedskjærlighed, fordi han virkelig har følt sig overbevist ved de vægtige theologiske Argumenter, som ere førte i Marken imod ham, derom maa vi lade Ham dømme, som kjender Hjærterne.

Bidrag til oplysningstidens historie.

Af **L. Koch.**

I. Guldbergs salmebog.

Den såkaldte Guldbergske salmebog, hvis egentlige titel er: »Salmebog eller en samling af gamle og nye salmer til Guds ære og hans menigheds opbyggelse«, har kun en kort historie; denne begynder nemlig 1777 og ender 1791, og den kan for så vidt siges kun at have liden interesse, som denne salmebog ikke som den kingoske og evangeliske kom til at udøve nogen virkelig indflydelse på menigheden; de fleste steder blev den hurtig fortrængt, og holdt sig kun længere tid i enkelte jyske købsteder¹⁾. Dog har den sin betydning som et led i en hel række reformbestræbelser, der i slutningen af det 18de århundrede dreves af mange af de betydeligste mænd, om det end bagefter må siges, at de mislykkedes, fordi der vel var en klar erkendelse af trangen til forandring, men derimod manglede indsigt i, hvor fejlen egentlig lå, og hvorledes den burde rettes.

Der er intet spørgsmål om, at det kirkelig liv i Danmark i den sidste halvdel af det 18de århundrede var kommen i et dybt forfald. Fritænkeriet sneg sig ind i de

¹⁾ Enkelte Steder i Norge har den ogsaa holdt sig næsten indtil vore Dage.

H. F. Rørdam.

højere klasser, og ligegyldighed og sløv uvidenhed havde bemægtiget sig de lavere. Klager derover lyde fra alle sider, ikke blot fra landet, men også fra København. I året 1773 indgav præsterne Schönheider og Myhre ved Trinitatis kirke et andragende om at måtte holde katekisationer på en kommunionssdag. Det hedder her, at der »blandt den blandede mængde af Københavns indvånere findes så grov vankundighed som nogensteds blandt bønderne, og som er ynkeligere, end at vi have hjærte at beskrive den«. Tilstanden søgtes først forbedret ved at fremme skoleundervisningen, men ved siden heraf følte det også, at der burde udrettes noget gennem kirken. Og når der er tale om den, er det al tid to fordringer, der møde os: gudstjenesten skal være rørende og belærende. Disse udtryk synes os nu temmelig smagløse, ligesom det med rette kan siges, at de vise en overfladisk opfattelse af kirkens betydning. Men ikke desto mindre pege de vist nok temmelig nøjagtigt på gudstjenestens mangler, og det kan heller ikke nægtes, at denne forfejler sit mål, hvis den ikke kan røre hjærterne og oplyse de enfoldige. Det var bestræbelsen for at gøre disse fordringer fyldest, der fremkaldte den store forandring i prædikenen, som især skyldes Cramer og Bastholm. Når man ikke vil misforstå udtrykket, kan det gerne siges, at det først var med dem, veltalenhedskunsten fik lov til at bestige prædikestolen hos os. Det var formen, hvorpå vægten blev lagt, og selve udtrykket fik en betydning, næsten uafhængig af den tanke, det skulde være klædebon for. Der lagdes vind på velafrundede perioder, smukke billeder, retoriske figurer; ved dem skulde menighedens opmærksomhed vækkes, kedsomhed forebygges og rørelse fremkaldes. Men så vist, som der var noget at rette, så vist var det valgte middel ikke heldigt, og den bastholmske prædiken blev kun en overgang til den rationalistiske, der dog til dels vedblev at svøbe sit magre indhold ind i forgængerens spraglede kåbe. — Det

er bekendt, at Bastholm også gjorde forslag til en liturgi, der kunde svare til den nye prædiken, og den såkaldte Guldbergske salmebog er et skridt i samme retning, der i det hele kan betragtes som et forgæves forsøg på at sætte dæmning for den vantroens flod, man havde fornemmelsen af, var i færd med at komme. Guldbergs regering, hvis jeg for kortheds skyld må bruge dette unøjagtige udtryk, var i mange måder en reaktionstid; men i literær og kirkelig henseende var han dog stærkt berørt af sin tids retning, og her var han heller ikke bange for reformer, når han selv måtte foretage dem. Han holdt af at bruge den sædvanlige metode med nedsættelse af kommissioner, men således, at den instrux, der blev givet disse, i den grad bandt deres hænder, at resultatet måtte blive det, han ønskede. På den måde indførtes forandringen ved kommunitetet og med det lærde skolevæsen, men endnu mere gælder dette i den her omtalte sag, hvor Guldberg selv paraferede den kabinetsordre, der gav ham sæde i kommissionen sammen med biskop Harboe, og nøjagtigt foreskrev de regler, efter hvilke arbejdet skulde udføres.

Denne ordre er dateret d. 12. februar 1777. Den pålægger kommissionen at udvælge de brugelige salmer så vel af Kingos salmebog som af den ved hoffet brugte pontoppidanske, og enten optage disse uforandret eller med de nødvendige rettelser. Men ingen salme må tåles, som er »urigtig, uværdig og for den Allershøjestes tjeneste uanstændig«. Det siges udtrykkelig, at de af Kingos salmer, som ere alt for historiske, alt for lange og i udtrykkene uædle, ikke må spares. Der må optages nye salmer, men de må ikke være for lange og skulle have bekendte melodier, og det tilføjes: »Vi så gerne lovsalmer fulde af den højestes tilbedelse, og da især gjorde med Davids ånd«. Salmebogen skulde som den gamle være ordnet efter kirkeåret; men der skulde foranstalles en særlig udgave for hoffet med samme ordning som i Pontoppidans salmebog. Karakteristisk for Guldberg er det,

at kommissionen skal holdes hemmelig, og at det pålægges den at skynde sig saa meget som muligt med arbejdet. — Dette skete også; næppe et år efter kommissoriets udstedelse forelagdes arbejdet for kongen. Der var da med eller uden ændring optaget 132 salmer af Kingos og 142 af Pontoppidans salmebog. Af mad. Boye, »hvem Gud har givet en besynderlig gave til denne hellige poësi«, fandtes der 146, af Sporon 2 og nogle få af præsten Lund i Stege, så hele antallet blev 436. Salmerne vare ordnede efter kirkeåret, men der var tillige tilføjet nummer, og fordringen om en særskilt udgave for hoffet var frafalden. Det beregnes, at der til indførelsen i kirkerne i København vil medgå 60,000 eksemplarer, i købstæderne 80,000 og på landet 140,000, og det ønskes, at det må tilstedes kommissionen at forhandle med Waisenhusdirektionen om trykningen, således at der først gøres det fornødne antal færdigt til hoffets brug. Dette bifaldt kongen under 2. februar 1778. Endelig erholdt Waisenhuset d. 13. maj s. å. privilegium på at lade denne salmebog trykke og sælge mod i løbet af 10 år at levere 10,000 eksemplarer gratis. Den skulde trykkes i to formater; men da der ikke kunde gøres regning på, at der på et år kunde gøres flere færdige end 18,000 af det største og 27,000 af det mindste format, bestemtes det, at den 1781, første søndag i advent, skulde indføres i København, 1786 i samtlige købsteder i rigerne og 1791 overalt på landet.

I København og købstederne blev den her givne anvisning fulgt, endda således, at man var noget forud for de bestemte terminer. Den blev allerede 1783 indført i købstederne (reskr. 19. febr. 1783). Trykningen gik noget raskere, end man 1778 havde turdet vente, og allerede 1784 tilskrev Waisenhusdirektionen kancelliet, at der nu var så mange eksemplarer færdige, at indførelsen i landsby-menighederne kunde begynde. Der blev da indledt forhandlinger med biskopperne. Men en del af disse vare

kun lidet gunstig stemte for den nye salmebog. De erklærede, at menighederne ikke havde ævne til at købe den, og de foreslog derfor, at kirkeejerne skulde opfordres eller måske tilholdes til at anskaffe et antal eksemplarer til hver kirke. Kancelliet forespurgte da, om rentekamret var villigt hertil for de kongelige kirkers vedkommende. Men dette svarede, »at da denne salmebogs almindelige indførsel ej alene vilde medføre ny udgift og byrde for landalmuen, men og for den kongelige kasse, for hvis regning til de aller fattigste på de kongelige goder måtte købes omtrent 4500 eksemplarer«, så tilrådes det at udsætte indførelsen endnu nogle år. Men rentekamret nøjedes ikke med at anføre denne finansielle grund, men det tilføjer, at »bemeldte salmebogs trang til forbedring og billigheden samt nytten af belønningers udsættelse for gode digte over enhver vigtig materie nu almindeligen indses, og at det altså først måtte afgøres, om ikke en fuldkomnere salmebog kunde erholdes, på det at landalmuen kunde spares for to gange udgift, som ellers måtte blive tilfældet, naar denne salmebog straks bliver indført, og siden en forandret måtte blive befalet«.

Efter at have modtaget denne skrivelse, svarede kancelliet Waisenhuset, at indførelsen af salmebogen på landet måtte bero til 1791, som det var bestemt i resolutionen af 13. maj 1778.

Waisenhusdirektionen søgte da selv at skaffe sig nogen afsætning ved i året 1786 at bede biskopperne gennem præsterne opfordre menighederne til at købe salmebogen, før den blev indført, for i tide at gøre sig bekendt med den. Det er næppe sandsynligt, at dette har ført til noget resultat; i det mindste var dette ikke tilfældet i Ålborg stift, hvor biskop Studsgaard var lige så uvillig stemt mod denne salmebog som nogle år senere mod den evangeliske. I den skrivelse, hvormed han omsendte direktionens opfordring, hedder det: »De kongelige kollegier, som i disse tider ej pleje at indhente biskop-

pernes betænkning om projekterede forandringer i kirkesager, må nok i dette tilfælde forestille sig en sådan velstand hos landalmuen, at det bliver en let sag for en præst at få menighedens medlemmer til at købe denne bog. Imidlertid skal det være mig kært, om mine herrer brødre ved at gøre det bekendt for deres menigheder om bemeldte salmebogs forventede brug på landet inden kort tid kunde overtale og formå de fleste i tide at forsyne sig dermed, på det at sangen ikke med et skulde ganske ophøre i kirkerne, når befalingen udstedes om bogens indførelse¹⁾.

I året 1791 trængte Waisenhuset på igen. Vel havde det siden sidst solgt en del eksemplarer, men det havde endnu over 60,000 liggende til en værdi af c. 20,000 rd., og det vilde altså lide et meget betydeligt tab, hvis det givne løfte om salmebogens indførelse ikke blev holdt. Men den gang var der allerede begyndt på udarbejdelsen af evangelisk salmebog, hvilket kancelliet i sin forestilling til kongen bemærkede²⁾. Det tilføjede, at der var almindelig misfornøjelse med den guldbergske salmebog; der klagedes over, at mange salmer oversteg almuens begreb, at den manglede lærerige og rørende opbyggelsessalmer til guds frygtigheds befordring i alle livets omstændigheder, ej at tale om, at mange salmer vare så lange, at andagten hos den gemene mand derved kunde svækkes. Imidlertid henstilledes sagen til kongen, da det var på hans udtrykkelige befaling, det store oplag var trykt af Waisenhuset. Dette fik dog kun en fattig trøst; ti den kongelige resolution af 4. marts 1791 lød således: »Den nye salmebogs indførsel paa landet i Danmark og Norge udsættes for hånden og indtil videre, og behøver Waisenhuset ikke at foranstalte noget nyt oplag, da der endnu

¹⁾ Bisk. Studsgaards skrivelse er mig meddelt af provst Cederfeld de Simonsen.

²⁾ Kirkehist. saml., 3die række I, s. 644.

haves så anseligt forråd«. — Hermed ender salmebogens historie; den var den gang vist nok indført i alle købsteder og enkelte landsbymenigheder. Det vil være for-gæves i literaturen at søge oplysninger om, hvorledes det gik til med dens indførelse. Medens den evangeliske salmebog 15 år efter var genstand for megen kritik, findes der, så vidt vides, kun en eneste ubetydelig anmeldelse af den guldbergske¹⁾. Det synes heller ikke, at den har mødt nogen modstand i de menigheder, hos hvilke den indførtes, lige så lidt som at nogen af dem siden vægrede sig ved at ombytte den med den evangeliske. Deraf tør man dog ingenlunde slutte, at den ved sin fremkomst har vundet almindeligt bifald; det lod sig ikke godt gøre at udtale dadel over en regeringsforanstaltning under Guldbergs styrelse. Men hele den betragtning af kirken så vel som af poesien, der så kort efter frembragte den evangeliske salmebog, lå dog allerede den gang hos de fleste, og den har også skaffet sig udtryk i en forklaring, som H. Ussing udgav over vanskelige udtryk i den nye salmebog²⁾. Selve forklaringerne have ingen interesse; men i anmærkninger fremkommer den kritik, som siden lød højt nok. Her møde vi oplysningstidens realisme, der var så bange for, at et poetisk udtryk ikke helt skulde dække den tanke, det vilde fremstille. Således hedder det i anledning af verset: »Den ganske vide verden véd, at du est Gud fra evighed«: »Den bedste del af verden véd: englene, de fornuftige skabninger i himlene og mange tusinde mennesker i alle verdensdele. Det vil da ikke noget sige, at en stor del af vores jordklode endnu er afgudisk, da den kun er en liden del af den ganske verden«. — I salmen: »Vor midlere, Guds egen søn«, står der, at forældrene, der bragte deres børn

¹⁾ Ny kritisk journal, 1778, nr. 28.

²⁾ »Oplysende anmærkninger til . . . sangene i den nyeste salmebog«. Sorø, 1782.

herren, »bade rørte af Guds ånd, at Jesus vilde med sin hånd dem værdiges at røre«. Her bemærkes samvittighedsfuldt, at det ikke lader sig bevise af skriften, at det skete af Guds ånds umiddelbare drift; men »uden Guds forsyn skete det ikke«. Når det i en anden salme hedder: »O herre und mig at ende min beske levnets tid«, bemærkes det: »De fleste menneskers levetid kan ellers ikke kaldes besk, da de har mere godt end ondt« osv. — En anden fordring, der stilledes til salmerne, var, at de skulde være almindelige, således at de kunde synges af alle. Ussing glemmer heller ikke, hver gang der kommer et stærkt udtryk for følelsen af synd eller for glæden over Gud, at gøre opmærksom på, at dette ikke passer for alle. — Endvidere vogtes der nøje på alle udtryk, som formenes at fremme overtroen. I salmen: »Vor Gud han er saa fast en borg«, hedder det om djævelen: »et Guds ord kan hannem binde«. Hertil knyttes den bemærkning, at »det er ellers en dårlig overtro at ville fordrive djævelen blot med at læse nogle Guds ord«. Det andet vers af påkesalmen: »Op sjæl, bryd søvnen af«, begynder således: »O prægtig morgenglans, som overgår al sans«. Her belæres vi om, at solen ikke skinner anderledes påskemorgen end andre tider, som overtroen endnu hist og her indbilder børnene. — I disse forklaringer, der mere ligne indvendinger, se vi de anskuelse, der vel ikke ret vovede sig frem for dagen, men som dog havde vundet en sådan magt, at de få år efter fortrængte Guldbergs salmebog, og som ganske sikkert fra begyndelsen af have gjort, at den kun fik en kølig modtagelse. Ussing gentog 6 år efter sine indvendinger mod den guldbergske salmebog¹⁾, og han nød den gang så megen anseelse, at hans betragtninger over, hvorledes en god salmebog bør indrettes, øjensynligt ikke have havt så liden indflydelse på redaktionen af den evangeliske salmebog.

¹⁾ Kirkeforfatning IV, 1, s. 515 ff.

Ved udarbejdelsen af den guldbergske salmebog er der lige så lidt som siden ved den evangeliske gjort noget forsøg på at optage andre ældre salmer end dem, der allerede fandtes i de to salmebøger, der vare i brug, Kingos og Pontoppidans. Som det alt er omtalt, er omtrent en trediedel af det hele antal hentet fra hver af disse bøger, medens en trediedel er forfattet af fru Boye; nogle enkelte af andre nye forfattere. Men det må bemærkes, at fru Boyes salmer ikke fylde så meget, som man efter deres antal skulde tro, i det næsten halvdelen af dem kun ere på ét vers. Hun har virkelig skrevet smukke salmer; men hendes digterævne slog langt fra til, når der skulde optages så stort et antal af hendes arbejder. De bedre af hendes salmer ville være bekendte af vor nuværende salmebog. Jeg skal eksempelvis henvise til nr. 181, 254, 567. De lægge stærkt vægten på det centrale i kristendommen, at herren er død for vore synder og opstanden til vor retfærdiggørelse, og de ere kendelig bårne af en levende tro. Men selv i de få af hendes salmer, der endnu have holdt sig, findes meget, som kun er klingende bjælder og lydende malm, og det er tidt fattige tanker, der ere svøbte i de højtlydende talemåder, som den gang ansås for poesi »i Davids ånd« og hvor det ene vers hæver sig i formentlig serafisk flugt, slæber ofte det næste sig hen ad jorden i trivielle talemåder. Som et eksempel, der kunde forøges med mange andre, anføres et par vers af en salme til anden søndag i advent (nr. 62):

1. Uhyre jord, opfyldte bolig!
 hvad holder dig i ligevægt?
 Du vælter om, men vælter rolig
 med din utalte store slægt.
 Kan ingen grad af let og tungt
 dig veje fra dit middelpunkt.

4. Du bliver blandt Guds almagts under,
 og ved hans vink du vælter dig;

det er den grund, hvorpå du grunder,
 det som opholder dig med mig.
 Så bliv og held dig til min Gud,
 til dommens ild dig fordrer ud.

7. Og Guds bespotter, skjul din fråde!
 men nej! den her desværre! faldt,
 her, hvor du trodsede Guds nåde,
 hvor støvet var dit ganske alt.
 Gå som en djævel fra din Gud,
 og hyl din spot og dumhed ud.

Det er intet under, at Ussing bruger næsten to sider for at forklare de ni vers, hvoraf denne salme består.

De salmer, der ere optagne af de ældre samlinger, ere meget lidt rettede, så det er sandt, hvad der står i fortalen, at der er foretaget »så liden forandring, som nogensinde har været mulig«. Det er mest forældede eller formentlig stødende ord og sætninger, der ere ombyttede med andre, men ikke i større omfang, end at de kirkegængere, der kendte de gamle salmer, meget let måtte kunne vænne sig til dem i den nye form, så meget mere som et stort antal, især af Kingos salmebog, var optaget aldeles ordret. Men betænkeligt var det valg, der var gjort mellem de salmer, der skulde optages, og dem, der skulde udelades. Af de 300 salmer i Kingos salmebog vare 132 optagne. I kommissoriet var det befalet ikke at skåne dem af Kingos salmer, der vare for lange og for historiske. Dette udtryk synes ikke at måtte opfattes, som vi vilde forstå det. Af Kingos historiske salmer findes nemlig kun meget få i salmebogen. Den har kun to af de 11 salmer af Kingo, der findes i vor nuværende salmebog under afsnittet: »Jesu liv og lære«, og begge disse ere optagne i den guldbergske. Men ved historiske salmer er der åbenbart tænkt på højtids- og passionssalmerne, og det er i vore øjne den største brøst

ved salmebogen, at den udelader de bedste af disse. Således mangle:

Af højheden oprunden er. —
 Et barn er født i Betlehem. —
 Et lidet barn saa lystelig. —
 Fra himlen højt kom budskab her. —
 Lovet være du Jesus Krist. —
 Nu kom der bud fra englekor. —
 Ingen højhed, ingen ære. —
 Over Kedron Jesus træder. —
 Pengene, som Judas slængte. —
 Rettens spir, det er alt brækket. —
 Til himmels fo'r den ærens drot.

I det hele have Guldberg og Harboe ikke haft øre for de ældre salmers poesi. De have udeladt:

Behold os herre ved dit ord. —
 Det er for vist paa tiden snart. —
 Med sorgen og klagen hold måde,

samt af Pontoppidan:

Jeg vil mig herren love. —

Ved de salmer, som ere optagne af den sidste, har hovedhensigten været at undgå dem, hvor syndserkendelsen udtales alt for stærkt, og hvor man derfor mente at finde pietisme. Derfor ere f. eks. følgende salmer udeladte:

Herre! jeg har handlet ilde. —
 Hjærte, lad dig ej indbilde. —
 Jesus han er syndres ven. —
 Kæmp alvorlig, nu Guds nåde. —

Når også: »Den yndigste rose er funden« mangler, har det vel været æstetiske hensyn, der have gjort, at den er bleven forkastet.

Vil man fælde en billig dom over Guldbergs salmebog, må man betragte den i forhold til dens forgænger og efterfølger. Det er utvivlsomt, at Kingos salmebog trængte til afløsning. Dens form var forældet; en stor åndelig bevægelse var gået hen over kirken og havde sat dybe spor i den kristelige tankegang, og Brorson havde skænket de fromme en skat af salmer, der ikke kunde komme til at lyde i kirken. Pontoppidan havde vel optaget dem; men hans salmebog bar for stærkt præg af pietismens uheldige sider, til at den kunde almindelig indføres. Det er den guldbergske salmebogs fortrin, at den giver menigheden et udvalg af Brorsons salmer. Men heller ikke disse tilfredsstillede mere; den stærkt bevægede tid krævede også i salmebogen at finde sit eget; den vilde på sin vis synge herren en ny sang. Men ulykken var, at så meget som den slægt, der levede i de sidste 20 år af forrige århundrede, end formåede, så mægtede den endnu ikke at frembringe den poesi, som den længtes efter, ja ikke blot det, men den manglede øre for poesiens klang, den tog bestandig falske toner og priste dem som den rette harmoni. Skulde der optages nye salmer, var der med undtagelse af de få, Ewald har skrevet, og dem synes ingen at have tænkt på, ikke andre at få end md. Boyes, og det blev dem, der blev den guldbergske salmebogs ulykke. — Når vi i vore dage skulde vælge mellem den og den evangeliske, vilde valget ikke være tvivlsomt. Ti hos Guldberg findes mange virkelig smukke og opbyggelige salmer, der udtale kirkens tro og bringe dens trøst. Men således stillede sagen sig ikke 1791. De fleste havde den gang fattet lede for de gamle salmer. De så kun deres mangler uden at erkende deres fortrin, og der er ingen tvivl om, at jo den største del af præsterne, når de endelig skulde vælge mellem de gamle salmer på den ene og md. Boyes på den anden side, vilde have foretrukket de sidste, der dog i det mindste tilfredsstillede trangen til retorisk pragt. — Men så bliver det

også forståeligt, at det store flertal kunde foretrække den evangeliske salmebog. Ti man kunde i oplysningens tid ikke lukke øjet for, at menigmand ikke kunde forstå salmer som den ovenfor citerede. Heller ikke kan det nægtes, at det, der skal tjene til opbyggelse, ikke let kan have større fejl end at være uforståeligt, og selv alvorlige kristne havde ikke ret blik for, hvor meget af troens væsentlige indhold der blev borte under bestræbelserne for at gøre alt jævnt og fatteligt. — Guldbergs salmebog svarer, som alt er omtalt, til Bastholms tidligere prædikener. Man kan fristes til at vende den bibelske lignelse om og sige, at overgangsteologien prøvede på at helde den gamle vin om på nye læderflasker, for således at få den til at glide ned. Men forsøget mislykkedes. Den gamle kirkelære blev ikke mere tiltalende for slægten, fordi den fremstilledes med en forloren retorisk pragt. Der måtte hengå endnu en menneskealder rigere på omskiftelser og hjemsøgelser end nogen anden lignende tid i historien, før man lærte »at spørge om de gamle stier, hvor den gode vej monne være« (Jer. 6, 16).

II. Klokkeringning og blandede vielser i den reformerte kirke¹⁾.

I året 1789 ansøgte den reformerte menighed i København om at måtte bruge klokker ved den offentlige gudstjeneste, og om dens præster måtte vie de døtre af dens menighed, som ved giftermål indlemmedes i andre menigheder. Ansøgningen sendtes til biskop Balles erklæring, og han indhentede de københavnske præsters betænkning over det sidste punkt, og, som biskoppen udtrykker sig, det gør dem ære, at de, uagtet det indtægtstab, de derved vilde lide, dog alle anbefale, at den reformerte menigheds ønske opfyldes. Biskoppen selv nærede heller ingen be-

¹⁾ Kongerigets arkiv, Sællandske tegnelser 1789, d. 1. maj, nr. 1789.

tænkeligheder i så henseende. — Også med hensyn til klokkeringningen ønsker han, at den måtte blive indrømmet; men han erkender, at her bør tages hensyn til, om lignende begunstigelser tilstås Lutheraner i andre lande, samt at der må sørges for, at ingen afvigende trosbekendelse får samme rettigheder som den herskende, og endelig, at han ikke er kompetent i sagen, da denne mere er politisk end teologisk. — Kancelliet indhentede da det udenlandske departements erklæring. Dette udtalte, at hvorvel oplysningens udbredelse talte for uindskrænket religionsfrihed i de lande, hvor denne nu først tilstodes de reformerte, saa plejede man dog ikke gerne at tilstå forandringer i de lande, hvor denne religion under visse indskrænkninger længe har været tilladt, og aller mindst sådanne, som vilde falde overmåde meget i øjne, da erfaringen har lært, at folk deraf tage anledning til at tænke sig ligegyldighed hos regeringen imod den herskende religion, og at deraf endog er opkommet had blandt forskellige religionsforvandre, som har indtaget den forrige roligheds plads. Da det endvidere ikke er tilladt Lutheranerne i Holland at bruge klokker, tør departementet ikke tilråde at give de reformerte her denne ret. — Herefter indstillede kancelliet, »i hvor meget vort oplyste århundrede end taler for en fuldkommen tolerance«, at det første punkt i de reformertes ansøgning skulde afslås, det sidste bevilges, og dette skete ved resolution af 1. maj 1789.

Nedenfor meddeles biskop Balles erklæring; den, så vel som hele sagen, er karakteristisk for oplysningens og tolerancens tid. I princippet var det afgjort, at religionsfrihed var det eneste rette, og man nærrede virkelig en god villie til at indrømme afvigende trosbekendelser, med undtagelse af Katolicismen, de friheder, de ønskede. Men hele den gamle ordning og den nedarvede bevidsthed var som en mur, man alle vegne stødte på, og som man ikke

turde bryde igennem, om man end ikke undlod at beklage, at dette ikke lod sig gøre.

Allerunderdanigst erklæring.

Hosfølgende ansøgning fra den reformerte menighed i København indeholder tvende poster, som hver for sig bør tages i overvejelse.

- 1) Om det allernådigst måtte være dem tilladt at bruge klokker til deres offentlige gudstjeneste.

Da fri religionsøvelse er dem bevilget, men klokker i og for sig ikke have andet øjemærke end at sammenkalde en menighed til sin gudstjeneste på ordentlig tid og sted, så mener jeg aller underdanigst, at der i henseende til slig brug af klokkerne ej kan være noget mod deres ansøgning fra min side med billighed at erindre. Som protestantisk teolog må jeg elske samvittighedsfrihed og glæde mig over, at den i mit kære fædreland bevares uforværmet. Det er og bør være mig kært, at reformerte kristne have samme frihed til at dyrke Gud efter deres overbevisning som de lutherske kristne. Religionstvang er altfor stridende mod evangelisk kristendom, at en evangelisk sindet lærer kunde som lærer betragtet enten ønske eller håndhæve nogen foranstaltning, der måtte have mindste anseelse deraf.

Når klokkeringningen i den reformerte kirke ikke skal have anden hensigt end at betegne tiden til den offentlige gudstjeneste, skønner jeg ikke heller, at noget anstød hos mængden kan derover være at befrygte. Og denne betragtning måtte dog ellers være den eneste, som kunde bevæge mig, skønt jeg er kristelig lærer, til at fraråde en tilladelse, der ellers haver så megen grund i naturlig billighed.

Men spørgsmålet bliver mere betænkeligt, om hensigten af klokkernes brug går derpå ud, at oprette et

fuldkomment simultaneum imellem den lutherske og den reformerte kirke. Da måtte den lutherske religion ophøre at være den ene herskende i landet og således tabe en retlighed, som ved rigets grundlov er bleven den stadfæstet. Det fejler ej heller, at andre religionspartier, særdeles det katolske, vilde anvende al mulig flid på at opnå samme fortrin. Men så havde Crypto-Jesuitismus, som allerede gør store bevægelser i Tyskland, fundet bedste lejlighed til at brede sig ud i vort fredelige Norden. Jeg behøver ikke at melde om følgerne heraf. Historien lærer, at de ere altfor farlige.

Imidlertid er denne sag mere politisk end teologisk. Jeg vil derfor ej heller indlade mig vidt i en betragtning, som måske synes at svæve udenfor min kreds. Ikkun dette måtte jeg historisk anbringe, at ej alene i de ældre, men også i de nyeste tider klokkers brug allevegne er anset som et fortrin, der allene skulde tilhøre den herskende religion. Hvorfor det heller ikke, så vidt jeg kan erindre, er nogensteds bleven andre religionspartier bevilget at bruge dem, omendskønt de for øvrigt kunne bygge sig kirker og holde offentlig gudsdyrkelse. [Eksempler herpå anføres fra Østrig, England og Holland]. Men om de reformerte bør hos os nyde større fortrin, end vore trosforvandre hidtil må betjene sig af hos dem, kan ikke vedkomme mig at bedømme. Imidlertid, når ellers den ansøgte tilladelse blev dem forundt med den udtrykkelige erindring, at deres kirke derfor ikke skulde tilkomme større fortrin, end som hidtil havde været samme bevilget, uden at de alene havde at anse den dem bevilgede brug af klokker som en bekvemmelighed for deres menighed til at vide desto bedre, når gudstjenesten begyndte, så tør jeg vel aller underdanigst formene, at betænkelighederne i henseende til ellers befrygtende indskrænkning af vor kirkes rettigheder kan være forebygget.

2) Om dennes præster må have frihed til at kopulere

de døtre af deres menighed, som indlemmes ved giftermål i andre menigheder.

Det gør ministerio i København ære, at samme i hoslagte af mig indhentede erklæring aldeles ikke haver vægret sig for at opgive den fordel, som i følge heraf bliver dem fradraget. Når altså denne post i ansøgningen måtte finde allernådigst bønnehørelse, erholde de reformerte hos os en ulige større frihed end vore lutherske brødre indtil denne dag have opnået i det frie England. [Eksempler anføres endvidere fra Østrig og Holland]. Men det er ingen skam i virkelig kristendomstolerance, som ikke består i ord, men skal vises i gerninger, at kunne fremdeles foregå andre med et godt eksempel.

I henseende til børnene, som avles i blandede ægteskaber, formener vel hr. pastor Chemnitz, at de reformerte i deres ansøgning burde have erklæret, i hvilken religion slige børn efter deres ønske skulde være at opdrage. Men formodentlig kender han ikke reskriptet af 7. september 1736, som er gentaget ved bevilling af 31. januar 1772, hvor al fornøden bestemmelse desangående en gang er fastsat, i kraft af hvilken det altså skal være de ægteforenede tilladt at aftale med hverandre, hvilke og hvor mange af deres fælleds børn der skal opdrages i den ene eller den anden religion, da ellers, om ingen aftale er gjort, drengebørnene skulle opdrages i faderens, men pigebørnene i moderens religion.

Hvad derimod hans klage betræffer over de mange børn, som tværtimod så mange forordninger hendrages til den katolske kirke, da må vel politimesteren i overensstemmelse med reskript af 13. maj 1720 have indseende med, at slig misbrug, om den således forholder sig, ikke længere skulde fortsættes.

I allerdybeste underdanighed henlever jeg til min død
 Deres kongelige majestæts
 aller underdanigste og tropligtskyldigste tjener
 N. E. Balle.

III. Generalkirkeinspektionskollegiets ophævelse.

Den juridiske styrelse af de lutherske statskirker har havt sine gode sider. Den har bragt en fast gang ind i hele det store maskineri, der ikke kan undværes, og da den kirkelige lovgivning i tidernes løb stod så stille, at livsudviklingen løb fra den, har den bidraget til, at der har uddannet sig regler, der i mange måder kunde træde i lovenes sted. Der har også været lange perioder, hvor kirken har følt sig vel under kollegiernes styrelse. Men hver gang der er fremkommet stærke åndelige bevægelser, har man følt, at der manglede noget, der stillede kirkestyrelsen opgaver, som den efter sin organisation ikke formåede at løse. I vor egen tid har denne trang fremkaldt det bisperråd, der nu skal træde i kraft. Det er i overensstemmelse med nutidens respekt for de historiske forhold, at man har søgt at give det embede, der fra gammel tid har været det øverste i kirken, større betydning, og det vil også være i overensstemmelse med de bestræbelser for at decentralisere styrelsen, der i det mindste hidtil have gjort sig gældende i vort statsliv, hvis der gives de enkelte biskopper større myndighed, end de hidtil have udøvet.

I begyndelsen af det 18de århundrede var der en åndelig bevægelse i kirken, der ikke stod tilbage for den, vi nu opleve. Rundt omkring i landet bevirkede den pietistiske retning, at der opstod både præster og lægmænd, der udtalte mange sære og højst subjektive anskuelser, der måtte bringe dem i strid med den bestående lovgivning. Men på den anden side var det åbenbart, at mange af disse mennesker talte og handlede af en inderlig overbevisning, så deres samvittighed forbød dem at slutte sig til kirkens lære og ritus. Også den gang følte der trang til en kirkelig myndighed, der ikke blot skulde udtale sig gennem resolutioner, men som kunde lede det vakte røre

ind i sundere baner. Men dengang søgte man ikke til biskopperne, dels måske fordi kong Kristian den VI ikke havde tro til, at de vilde følge den vej, han ønskede, men endnu mere, fordi han vilde samle hele kirkens ledelse i sin hånd. Så oprettedes 1. oktober 1737 Generalkirkeinspektionskollegiet¹⁾. Det blev i kirkelige sager egentlig stillet over de andre kollegier, ti disse så vel som embedsmændene skulde gå det til hånde med dokumenter og oplysninger. Dog fik det ingen særegen administration; kun var eller blev den vestindiske mission det underlagt²⁾. — Det er her ikke hensigten at skildre kirkeinspektionens virksomhed i dens velmagtsdage. Men da det åndelige røre, der var vakt, stillede af, tabte den hele sin betydning, og dens virksomhed indskrænkede sig vist nok væsentlig til at modtage en del betydningsløse indberetninger. Dog blev dets erklæring indhentet om kirkelige anordninger, således f. eks. om helligdagens afskaffelse 1770³⁾. Men allerede den gang havde kollegiet ikke betydning for andre end dets to sekretærer, som havde vel-lønnede sinecurer.

I biskop Herslebs mærkelige skrivelse om kollegiets synder, som findes i J. Møllers teologiske bibliotek V, s. 146, udtaler han også sin indignation herover. Der var oprindelig til alle kollegiets udgifter kun bestemt 500 rd., som udbetaltes af finanserne. Men sekretærerne havde siden fået indtægterne af lektoratet i Århus til deling, den første sekretær desuden renterne af den til de salzburgske emigranter indsamlede kollekt⁴⁾, hvortil kom, at han siden

¹⁾ Om den virksomhed, der tillagdes det, se Ussings kirkeforfatning II, s. 264 og Helvegs kirkehistorie, 2. udg. II, s. 55.

²⁾ Helvegs kirkehistorie, 2. udg. II, s. 143. Det synes herefter, at dette er sket 1757.

³⁾ Hist. tidsskrift, 5. række IV, s. 289.

⁴⁾ Kirkehist. saml. 3. række III, s. 477. Jeg kan ikke oplyse, hvorfor denne ikke blev brugt efter bestemmelsen, eller hvorledes den er svunden ind fra 7030 rd. 63 sk. til 6879 rd. 12 sk.

ved reskr. af 1. maj 1750 fik indkomsterne af Kristianssand lektorat, så hans indtægter 1791 beregnedes til 1800 rd., den anden sekretærs til 900 rd., hvilket ganske sikkert var lønninger, der ikke stod i noget forhold til det arbejde, der udførtes for dem. Men netop disse medlemmernes store indtægter blev kollegiets undergang. Under 15. februar 1791 fik det pludselig gennem kancelliet underretning om, at kongen på finanskollegiets forestilling ved en resolution af 14. januar havde inddraget så vel renterne af den salzburgske kollekt som 40 rd., der hidtil årlig var bleven udbetalt til kontorhold. Kollegiet nedlagde straks indsigelse mod denne fremgangsmåde. Skrivelsen, der er stilet til kancelliet, meddeles nedenfor. Uagtet biskop Balle ikke havde nogen personlig interesse i kollegiets beståen, da hverken han eller Hornemann og Treschow oppebar nogen løn, er det dog måske ham, der har konciperet skrivelsen. I det mindste kunde hentydningen til, at den salzburgske kollekt ikke er kongens, men undersåtternes penge, ved sin dristighed tyde derpå. Men hvem så koncipisten er, har han ikke et ord at sige om, at der vilde opstå noget hul i administrationen, eller føles noget savn, hvis kirkekollegiet ikke kunde besørge sine forretninger. — Kancelliet sendte denne betænkning til finanskollegiet, der imidlertid meget kort erklærede, at sagen var afgjort ved den kongelige resolution af 14. januar, og at de omhandlede beløb aller højst vilde blive udbetalte for det løbende år. — Under 10. juni gjorde kancelliet da indstilling for kongen; i denne foredrog det blot sagen og indstillede den derpå »til Deres majestæts allernådigste resolutions erholdelse«. Det er i det hele øjensynligt, at kancelliet følte sig ubehageligt berørt ved, at denne sag var afgjort uden dets medvirkning. På forestillingen er skrevet følgende resolution:

»Som vi i nåde ville, at Generalkirkeinspektionskollegiet ved udgang af dette år skulde indgå og aldeles ophæves, så haver kancelliet i tide at bringe i forslag, hvor-

ledes dette kollegiums forretninger i fremtiden bedst kunne fordeles, dets arkiv opbevares og sekretærernes skæbne bestemmes. Som det reglementerede derfor så længe vedvarer, så bestemme vi blot forhånden, at fra 1. januar 1792 af renten af den i vores kasse indestående kapital af 6879 rd., hvoraf blot skal svares 4°/_o ¹⁾), må tilfalde skoleseminariet på Blågård, til hvilken stiftelse vi derfor ville indstille vores obligation.

Frederiksberg slot d. 10. juni 1791«.

Ligesom altså kirkekollegiet var kaldt til live ved kongens villie og uden nogen tilskyndelse fra kancelliets side, således faldt det på samme måde; men medens det er vel bekendt, at det var hofpræst Bluhme og A. Hojer, der bevægede Kristian VI til at oprette det, vil det vist nok være vanskeligt at påvise, efter hvis tilskyndelse kronprins Frederik bestemte sig til dets ophævelse. — Den 14. oktober gjorde kancelliet den i den kongelige resolution befalede forestilling. Indtægterne af lektoraterne faldt tilbage til skolerne, for så vidt de ikke vare præstetiender; ti disse bleve tillagte embederne. Den første sekretær, justitsråd Bartholin fik 1200 rd. i pension, den anden, Gude, 600 rd. som vartpenge og løfte om befordring. Den vestindiske mission henlagdes under missionskollegiet, de øvrige forretninger under kancelliet. Arkivet deltes på samme måde. Kancelliets del af dette gik siden over i Gehejmearkivet og findes nu i Kongerigets arkiv.

Kirkekollegiets ovenomtalte protest mod inddragelsen af de det hidtil tilståede pengebeløb findes i kongerigets arkiv (Søllandske tegnelser 1791, d. 28. oktober, nr. 831), og lyder således:

P. m.

Ved skrivelse af 15. februar sidstleden har det behaget det kongelige danske kancelli at bekendtgøre os finanskollegiets anmeldning:

¹⁾ De vare hidtil blevne forrentede med 5°/_o.

»At Hs. maj. på dette kollegii forestilling har resolveret: At de for Generalkirkeinspektionen til omkostningers bestridelse reglementerede 40 rdl. tilligemed renterne af en allernådigst skænket kapital af 6879 rd. 12 sk., beløbende til 343 rd. 95 sk., som i samme hensigt ere bestemte, skulle ophøre, hvorom kancelliet tillige var befaleet at indkomme med nærmere forestilling, da imidlertid de ommeldte 383 rd. 95 sk., om det måtte være fornødent, dog i det højeste kun på et år, af finanskassen må afholdes«.

I hvilken anledning det danske kancelli har udeladt sig med: at det ventede nærmere underretning, om der måtte være særdeles årsager, som kunde gøre udbetalingen af denne sum eller en del deraf i fremtiden uomgængelig nødvendig.

Vi kunne ikke undlade at aflægge det kongelige danske kancelli vor forbindtligste taksigelse for den i denne sag viste bevågenhed, udbedende os tillige dets kraftige understøttelse ved forventende forestilling til Hs. maj., hvortil vi have den ære at bidrage følgende oplysninger:

1) I henseende til de 40 rd., som årlig ere reglementerede til kollegiets omkostningers bestridelse, må vi tjenstligst melde, at Hs. maj. under 23. januar 1739 har tillagt det 500 rdl. årlig efter derom ergangne ordre til de deputerede for finanserne, da tillige blev kollegiet fremlagt det kongelige reglement, hvorledes disse 500 rd. skulle deles imellem kollegiets betjente, nemlig 200 rd. til hver af sekretærerne, 60 rd. til budet og 40 rd. til skrivemateriale, lys og brænde m. m.

Når nu disse 40 rd. årlig skulle bortfalde, vilde kollegiet, så vidt vi vide, blive det eneste af Hs. maj.'s kollegier, hvor betjenterne (og det med den nylig anførte liden reglementerede gage) enten skulle bekoste alle nødvendigheder til Hs. maj.'s forretninger sely, og kollegiet forsamles og dets betjente arbejde i kulden, hvilket, som

aldeles under Hs. maj.'s værdighed, vi ikke for et øjeblik kunne forestille os at være hans villie og hensigt. Danmarks konger, kendende den himmelegn, hvorunder de mildelig regere, have altid handlet nådigere, endog mod de ringeste af deres betjente, og kollegiet håber allerunderdanigst det samme.

Kollegiet er tillige det eneste kollegium, som intet inventarium ejer, og hvor forordninger, reskripter og de fornødne bøger, hvor borde, bænke, lysestager osv. ere sekretærens private ejendom, og al ting af ham skal anskaffes og vedligeholdes, hvoraf må følge, at det ved hans død eller fratrædelse er lige så blottet for alt dette, som det efter finanskollegiets resolution vil blive for brænde, skrivematerialier osv.

Endelig må vi endnu erindre, at disse reglementerede 40 rd. endog hidtil ikke ere betalte uden afkortning ved årets ende.

Det kongelige danske kancellie vil altså behageligst skønne, at disse 40 rd. ere for kollegiet aldeles umistelige.

Hvad for det 2det angår renterne af den kapital 6879 rd., som beløber til 343 rd. 95 sk., da har det dermed følgende sammenhæng: Under 7. oktober 1740 blev Generalkirkeinspektionskollegiet ved et kongeligt reskript befaleet, at 6879 rd., som ved en kollekt for de salzburgske emigranter vare indsamlede (altså ikke Hs. maj.'s, men undersåtternes penge) og til dette brug efter befaling ikke blev anvendte, skulde til rentekammeret afleveres, og renterne, 5⁰/₁₀₀ årlig, udbetales til kollegiet mod sammes kvittering, hvoraf afsatte præster og geistlige årlig måtte nyde nødtørftig underholdning. Ved reskript af 1. juli 1746 blev kollegiet tilkendegivet, at kongen havde bevilget etatsråd Jessen, kollegiets første sekretær, efter ansøgning at måtte oppebære 300 rd., indtil han anderledes kunde blive forsørget¹). Da nu afgangne etatsråd Jessen har været

¹) Bisk. Herslebs skrivelse, J. Møllers teolog. tidsskr. V, s. 177, viser, at Jessen tillige fik det i de 6 år opsparede renteoverskud 13—

i besiddelse af disse 300 rd. indtil hans død som en del af hans indkomster, og Hs. maj. ved aller nådigst ordre til kollegiet af 15. oktober 1783 har tilstået mig, Bartholin, som hans eftermand den første sekretærs rettigheder og indkomster, hvoriblandt disse 300 rd. unægtelig vare indbegrebne, så tror kollegiet derved at have vist hans lovlige adkomst til bemeldte 300 rd., og at samme ikke uden at tilintetgøre Hs. maj.'s segl og hånd kan ham fratages, hvortil endnu kommer, at den første sekretær efter kongeligt reskript er forbunden at betale sin formands enke årlig 100 rd. i pension, som etatsrådinde Jessen nu nyder.

Kollegiet beder og håber aller underdanigst, at han efter at have tjent i offentlige embeder over 40 år og i en alder nær ved 67, ikke mister noget af det ham aller nådigst tillagte; og at disse renter, 343 rd. 95 sk., fremdeles som hidtil årlig allernådigst vorder udbetalt til Generalkirkeinspektionskollegiet, tør det i dybeste underdanighed vente af Hs. maj.'s retfærdighed selv, da det ikke tillader sig at tro, at Hs. maj., som nu allerede er i besiddelse af kapitalen, 6879 rd., indsamlede af hans undersåtters goddædighed til et brug, hvortil det efter befaling ikke anvendtes, nu og skulde ville tilvende sig dens renter, 343 rd., skænkede til et kollegium, det eneste i begge rigerne, som koster Ds. maj.'s kasse kun 500 rd. årlig, og som skulde skatte sig lykkeligt ved at kunne opfylde enhver af Ds. maj.'s befalinger, som det hidtil i dets snævre virkekreds og ved den derunder lagte vestindiske mission aller underdanigst har stræbt at fortjene, og hvortil det fremdeles udbeder sig den kongelige opmuntring at beholde, hvad Hs. maj.'s nåde en gang dertil har lagt.

1400 rd. Da dette omtrent er halvdelen af, hvad kollegiet har har modtaget, kan det ikke være meget, der er bleven udbetalt til afsatte præster.

Kollegiet tror således tjenstligst at have opfyldt det kongelige kancellis forlangende og gentager sin anmodning om sammes formående understøttelse ved den gunstige forestilling til Hs. maj.

Det kongelige Generalkirkeinspektionskollegium. Den 15. marts 1791.

N. E. Balle. Bartholin. C. F. Hornemann. H. Treschow.

Gude.

Anmærkning.

I den Tanke, at det mulig kunde have Interesse for en eller anden, og da Pladsen tillader det, tilføjes efter en os foreliggende Statskalender fra 1775, at i dette Aar opføres Generalkirkeinspektions-Collegiet saaledes i Kalenderen:

General-Kirke-Inspectores.

Hr. Ludvig Harboe, Biskop over Sjælands Stift.

Hr. Erik Johan Jessen, Etatsraad og Secretair i det danske Cancelli.

Hr. Frederik Quist, første danske Hofprædikant.

Collegiets Secretariat forvaltes af

Hr. Etatsraad og General-Kirke-Inspector Jessen, og

Hr. Secretair Albert Peter Bartholin.

Kirke-Inspector i Danmark.

Hr. Frederik Christian von Adeler, Conferentsraad og Kirke-Inspector i Sjælland.

H. F. R.

En Bispevisitats i det 16de Aarhundrede.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

Naar Superintendenterne i den første Menneskealder efter Reformationen drog om i Stifterne, havde deres Besøg i Menigheden en ikke lidet forskjellig Karakter fra vor Tids Bispevisitatser. Udryddelsen af Papismens Levninger spillede en fremtrædende Rolle ved Siden af Indøvelse i god evangelisk Kirkeorden. Superintendenternes Forhandlinger med Menighederne og med disses forskjellige Functionærer vare meget omfattende, og de Taler, Oplæsninger og Prøver, som fandt Sted, maa have optaget en meget lang Tid. Dette fremgaar navnlig af D. Peder Palladius's bekjendte Visitatsbog, der synes bestemt til i sin Helhed at oplæses ved Kirkevisitatsen, noget der maa have taget mange Timer, selv om et og andet blev forkortet noget ved den mundtlige Fremsigelse. I Ny kirkehist. Saml. VI, 130—39 er tidligere meddelt en Vejledning for en Superintendent i hans Embedsførelse og særlig med Hensyn til Kirkevisitatsen, saaledes som D. Peder Palladius instruerede flere, som i hans senere Aar blev Superintendenter. Her skal nu meddeles et Stykke af en noget lignende Art, nemlig Beretning om en Visitats, som Biskop Niels Jespersen ikke længe efter sin Embedstiltrædelse holdt paa Laaland. Den foreligger i P. Rogerts Afskrift (Thottske Saml. 730 Fol.) efter en nu tabt Provstebog for

Fuglse Herred, ført af Hr. Jørgen Christiensen, Sognepræst i Østofto og Provst i det nævnte Herred. Den er paa Latin med indstrøede danske Sætninger. Jeg har imidlertid foretrukket at meddele det hele paa Dansk, dog uden at forandre de oprindelig danske Sætninger, som her ere antydede ved Anførselstegn.

I Aaret 1563 kort efter Michelsdag besøgte Superintendenten, M. Niels Jespersen, Fuglse Herred, hvor han ved sine Visitatser brugte følgende Fremgangsmaade.

Efter at Epistelen var læst og en Salme afsungen, hvori den Helligaands Bistand paakaldtes, besteg Stedets Præst Prædikestolen og holdt en kort Tale over en eller anden kristelig Læresætning; derpaa gik han ned og læste Søndagsevangeliets, hvorpaa Biskoppen gik op paa Prædikestolen, og der foretog han følgende:

Først paakaldte han inderlig vor Herres Jesu Christi Fader om Bistand til Udførelse af sit Embede til Guds Ære, Menneskenes Salighed og Religionens Bevarelse. Derpaa oplæste han hele Katekismen Ord til andet, idet han indtrængende (vehementer) paalagde alle at lære den, og intet at tage fra eller lægge til. Derpaa oplæste han af Ordinansen, hvad der angik Superintendentens Embede¹⁾, som han delte i to Parter, først angaaende den kristne Lære, hvilken Part han fra Prædistolen vilde fremsætte for Menigheden, dernæst om Kirken, Præsten, Degnen, Kirkeværgerne, Fattigforstanderne og Børnenes Overhøring, hvilken Part han, naar Gudstjenesten var endt, vilde gennemgaa fra Alteret af. For ligesom at vise, hvad Summen er af den kristelige Lære, og for at indlede den Prædiken, han vilde holde, gennemgik han kortelig alle Parter af Katekismus, hvorpaa han fremsatte det Emne, hvorom han især vilde tale, nemlig om de ti Bud, og det paa Grund

¹⁾ Se Danske Kirkelove, I, 115.

af Tidens sædelige Fordærvelse, hvorfor han bad om, at man vil høre ham med god Vilje, Lærvillighed og Opmærksomhed. I sin Prædiken gik han bl. a. løs paa de almindelige Laster, der nu herske i alle Stænder. Ved det 1ste Bud: den afgudiske Tilbedelse, der ydedes malede og udskaarne Billeder, som endnu findes trods det klare evangeliske Lys, hvilke Billeder han truede med Ødelæggelse. — Ved det 2det Bud: Mened samt Eder og Forbandelser. — Ved det 3die Bud: Foragt for Præsteembedet, Helligbrøde — og her udstrakte han Omtalen til næsten alt det, der vedkommer Kirkebygningen, baade inden og uden, saasom Kirkestole, Døbefont, Alter, Prædikestol, Bygning, Kirkeskikke, saasom at man skal sidde under Prædiken, staa op under Sangen, ligge ned og bede, gaa fastende til Kirke; Adelsfolk skulle komme tidlig, at Gudstjenesten skal ikke forlænges; Tyende og Børn skulle søge Kirken, »og ikke bedrive deres Skalkhed paa de Dage«; endelig opregnede han Festdagene efter Ordinansen. — Ved det 4de Bud: Underordnedes Ulydighed mod deres overordnede, og disses uretfærdige Udpresninger, ja Tyranni mod deres underordnede. Her formanede han i Særdeleshed Undersaatterne, at de i denne Krigstid skulde vise Lydighed mod Kongen, holde deres Ed til ham, og villig yde de Skatter, der krævedes til Krigens Førelse. — Ved det 5te Bud: Manddrab, hvorhos han indførte, hvad Ordinansen har om Manddraberes Afløsning. — Ved det 6te Bud straffede han haardelig al Slags Løsagtighed og indskjærpede Forbudet imod, at løsagtige Kvinder maatte højtidelig indledes i Kirken; endvidere at Ægteskabet skal indgaas efter Guds Ord og Ordinansen. — Ved det 7de Bud straffede han haardelig dem, der drev Aager, eller som tilrev sig og endnu med Uret besad kirkelige Ejendomme; »om blaa Tyve og graa; item om Guds Tyve, som stjæle ham sin Ære fra og sande Dyrkelse«; Dagtyve, som ikke passe deres Bestilling;

Kongens Tyve, som ikke betale Skatter; »Kirkeytve, som ikke lade Kirken beholde det, hun haver, eller faa det, hende bør; Præstetyve, som ikke lade Præstegaarde og Bordet beholde det, der er tillagt, ej heller faa sin rette Tiende eller andet, som dennem med rette bør«. — Ved det 8de Bud straffede han hemmelige Bagvaskelser og aabenbare falske Vidnesbyrd, »om Loug (Ed for Retten) at give«; og her gik han vældig løs paa Fogeder, der ere Øretudere, »Lackefogeder, Ridder Rød, Spitzhovet, Trappen-drejer osv.«, idet han dog føjede til, at han ikke her talte om tro Fogeder, som tjente deres Herrer med Ærlighed og Troskab. — Ved det 9de og 10de Bud »straffede han Buds (o: Tyendes) Lökkelse, sin Næstes hemmelige Udfæstning, Afslæt og Afpløjning«¹⁾.

Efter saaledes at have forklaret Budene og vist de sædvanligste Forsyndelser imod dem, fremstillede han Lovens Brug for Menigheden og formanede indtrængende til Bod og Bedring, idet han tillige udaf Trosbekjendelsen viste, af hvem og ved hvilket Middel man bør og kan faa Forladelse for de forbigangne Synder. Endelig føjede han til, at de flittig med Herrens Bøn skulde bede om Syndsforladelse og om al Nødtørft, men især om Forøgelse af Troen, som de skulde befæste ved en hyppig Brug af Sakramenterne. Ved at nævne Sakramenterne, gjorde han en lille Digression, og i Anledning af Daabens Brug paa-mindede han Jordemødrene om deres Pligt og underviste de frugtsommelige Kvinder i Henhold til Ordinansen. De Kvinder, som tilkaldes ved Fødsler, formanede han, at de med Tilsidesættelse af al Kaadhed (petulantia) skulde trøste de fødende, opmuntre dem til Tro og Bøn, og selv flittig bede, og takke Gud, naar alt gaar godt. »Forbød dennem Suold, ikke at drikke af Hovedklæder«²⁾, ej heller drikke

¹⁾ En videre Udførelse af denne Del af Visitatsforretningen findes nedenfor S. 85 f..

²⁾ Saaledes staar der tydeligt nok i den foreliggende Afskrift; men hvad er Meningen? Der hentydes aabenbart til de Excesser, som de ved Barselfærd forsamlede Kvinder i ældre Tid oftere tillod sig.

eller æde, naar hun gaar i Kirke«. — Med Hensyn til Brugen af den hellige Nadvere advarede han mod den Misbrug, der sker, naar man gaar til Herrens Bord med Forsæt om at synde, som Judas gjorde.

Derefter gjorde han en Undskyldning for, at han maatte opholde Menigheden saa længe; men det var hans Pligt ved sin Visitats at fremsætte Børnelærdommen og med den hele Religionslæren for Menigheden. Endelig formanede han til Syndsbekjendelse efter den Form, som Katekismus indeholder, og til Bøn paa sædvanlig Maade osv.

Dette afhandles fra Prædikestolen, hvorhos han formanede Menigheden til uden at kjedes at afvente Resten.

Efter at Gudstjenesten er afsluttet, træder Biskoppen op til Alteret, hvor han foretager følgende:

Først spørger han Almuen, om den har noget at klage paa Præstens Lærdom og Levned, og derpaa Præsten, om han har noget at klage over Almuens Ulydighed mod Tjenesten; han anbefaler Præstens Embede og befaler dem at yde ham den pligtige Tjeneste og Ære.

Derpaa fremkalder han Ungdommen (catechumenos) og befaler dem at fremsige Katekismus; opdager han nogen Forsømmelighed eller Fejl, vender han sig til Degnen og befaler ham at fremsige Katekismens Ord; hvis han tager fejl, retter og irectesætter han ham, derhos minder han ham om hans Embedspligt, flittigere at undervise Bondeungdommen; strengelig straffer han Almuens Forsømmelighed, som ikke vil sende Børnene i Kirken og Skolen, og han holder en Formaningstale for at bevæge Almuen til at gjøre det.

Derpaa kalder han Kirkeværgerne frem og forhandler med dem om Kirkens Bygning; hvis det er fornødent, irectesætter han de forsømmelige, ligeledes formaner han alle til Troskab i deres Embede.

Derefter forhandler han med de fattiges Diaconer, viser dem, hvad der er deres Gjerning, minder dem om at være tro, og formaner Almuen til Godgjørenhed.

Endelig anbefaler han Provstens Embede til Menigheden og befaler at vise ham Lydighed i det, som han lærer og anordner i Henhold til Ordet og Ordinansen. Derpaa lader han Menigheden fare med Formaning og Opmuntring til Guds frygt og Kjærlighed til Næsten (som i Anvisningen til Provstevisitatser¹⁾), hvortil føjes Absolution²⁾ og Tak for den Lydighed, der er vist mod hans Embede, med Løfte om, at han vil vise sig tjenstvillig imod dem og at bede for dem, og Bøn om, at de ville gjøre det samme for ham.

Privat forhandler han med Præsten om de i Ordinansen foreskrevne Bøger, om Mensalgodset, om Tallet paa Sognefolkene, om hans Tiende og Underholdning, hvilket han altsammen optegner i sin Visitatsbog, og hvad andet der kan være at mærke med Hensyn til Lære, Liv og kirkelige Skikke.

Ligeledes med Kirkeværgerne om Kirkens Ejendomme, baade hvad der er for Haanden, og hvad der er frakomet, samt hvad andet, der kan vedkomme deres Embede og Kirkens Bygning.

Med Degnen forhandler han om hans Embede og om hans Levned og Adfærd indenfor og udenfor Kirken, om der er sørget ordentlig for hans Underholdning; hvis ikke, lover han at forebringe Sagen hos Lensmanden.

Han befaler, at [de overflødige] Altere skulle nedbrydes og de udskaarne Billeder (statuas) borttages, for at der kan være Plads til at indrette ny Stole. Ligeledes, at Vægmalerierne skulle overkalkes, og Døbefonten sættes paa et mere passende Sted, hvor det bekvemt kan ske.

Naar Biskoppen, om Gud vil, kommer næste Gang for at visitere, agter han at holde et Møde af Herredets Præster, hvor han vil examinere Præsterne i det Gl. og

¹⁾ D. e. Ped. Palladius's Formula visitationis provincialis.

²⁾ addita absolutione. Skal dette forstaas lige efter Ordene, synes det at være en temmelig katholsk Skik.

Ny Testamentes Bøger: hvilke og hvor mange de ere, hvorledes de inddeles, hvad Indholdet er af enhver Bog, hvor mange Kapitler den udgjør, og hvad Summen og Indholdet er af hvert Kapitel.

Declamatio adversus hujus seculi peccata¹⁾).

I. Synder mod de ti Bud.

Mod det første Guds Bud

synder Folk almindelig ved 1. Trolddom: a. Signelse og Ledelse, b. Maalelse for Hold, Bugtrang og Blodskud. 2. Afguderi med Helgens Paakaldelse, Træbilleder og anden Malning at tilbede udi dette klare Evangelii Lys.

Mod det andet og tredie Bud

syndes 1. med blodige Eder og Bander; 2. at sværge sig vitterlig Men imod sin Samvittighed; 3. Forsømmelse udi daglige Bønner og Guds Paakaldelse; 4. Guds Ords Foragt, Forfølgelse og Forsømmelse om hellige Dage og ellers, hos den største Hob; 5. Helligdagsbrøde med sin egen og Herskabs Syssel; 6. laste og skjænde Guds Ord, ogsaa sige: Siden denne Lærdom kom op, siden gik det ilde til; 7. ligge paa Kirkegaarden eller gaa der omkring under Messe og Gudstjeneste, fordrive Tiden med utilbørlig Snak og Tale; 8. Børn, Bud og Tyende kommer ikke til Kirke om Søn- og Helligdage, men sidde hjemme og bedrive al Skalkhed paa de Dage; 9. somme Adelsfolk forsinke længe Gudstjeneste, førend de ville til Kirke; 10. mange af Almuesfolk veed intet af deres Børnelærdom, kunne intet svare for dem udi Skriftemaal, naar de adspørges; 11. mange Præstemænd ere forsømmelige udi Skriftemaal og ellers

¹⁾ Hvad der følger under denne Overskrift er aabenbart en videre Udførelse af det ovenfor S. 81 anførte Afsnit af Visitatsen. Dette Stykke foreligger (med Undtagelse af Overskriften) paa Dansk i den benyttede Kilde og meddeles her ordret.

med Spørgsmaal og Undervisning, og stæde de ulærde og vanvittige, endog understunden de ubodfærdige, til Sakramentet, fordi de ville ikke have Vrede og Ugunst; 12. Præster og Guds Ords Tjenere have saa godt som ingen Forsvar og Patroner sommesteds; Fogeder plager dennem; Lensmænd sige en Part: Jeg er dig Bisp god nok. 13. Præsterne ere forsømmelige udi deres Studeringer [og] Prædiken, uens i Ceremonier og Kirkeskik, hvoraf kommer stor Sjæleskade og Forargelse. 14. høje Fester ere udi stor Vanbrug med verdslig Bestilling, Fraadseri og Drukkenskab om Juleaften og den ganske Julehøjtid med Juleleg og anden ugudelig Væsen; item Pinsehøjtid med Pinsedrik. 15. Præsterne en Part lever ilde og forargelig og »legges Evangelio«¹⁾ og kommer saa Guds Ord udi Foragt. 16. Præsterne en Part forkommer Ejendom og Ejendomsbreve fra Præstegaarden; lader Præstegaarden forfalde og gjør deres Efterkommere overmaade stor Skade.

Mod det fjerde Bud

synder Folk almindelig 1. med Ulydighed imod deres Forældre, siden imod Øvrigheden, gejstlig og verdslig. 2. Uhjælpsomhed mod vore gamle Forældre. 3. Liden Awe og Børnetugt til Gudfrygtighed. 4. Børn bespotter, ja bander og slaar deres Forældre. 5. Børn driver hemmelig Forlovelse og Ægteskab mod deres Forældres Minde og Samtykke, derfor lykkes den dennem og ligesaa²⁾. 6. Forældre ville ikke vise deres Børn til Sogndegnen om Søndagen og hellige Dage at lære deres Børnelærdom efter Ordinansen. 7. Forældre ville ikke sætte deres Børn til Skole og unde Gud nogle af dem til sine Tjenere. 8. Ulydige, ryggesløse og fortrædelige Bud, Piger og Dreng. 9. Tyranni, Vold og uretfærdig Paalæg og Besværing af Øvrighed imod Undersaatte.

¹⁾ Sic!

²⁾ I den Betydning, hvori man nu siger: saa gaar det derefter.

Mod det femte Bud.

1. Had og Avind, Kiv og Trætte. 2. Skjændige Ord og slem Tiltale. 3. Gruelig Mord og Mandslet, Raad og Tilskynding til saadant, haver man kun at bøde med (som man siger: Jeg haver nok at bøde med; Guds Knød¹⁾ give, jeg havde kun lagt ham der). 4. Intet godt Nabo-skab. 5. Ingen Barmhjærtighed og Kjærlighed; hedder altsaa: hvo der ligger, han ligger. Kjærlighed fryser og er kold; Had, Avind og Ubarmhjærtighed er altho hed iblandt den menige Mand. 6. Ingen ser fattige og hususle til gode udi Sogn og By, de maa ikke end faa saa megen Jord, at de maa bygge sig et arm Røn paa, at bo udi; fattige Barselkvinder ligger alt ene, ingen søger den-nem udi deres Barselseng. 7. Fattige Enker og faderløse Børn overfaldes og trænges, plages og plaves af høje og lave, lider Vold, Uret og Skade paa Ære og Gods, og in-gen dennem forsvarer eller hjælper til gode etc.

Mod det sjette Bud

synder Folk med den skjændige Ukydskhed. 1. Skjørlevned. 2. Hor, dobbelt og end dobbelt. 3. Jomfrukræn-kelse. 4. Blodskam. 5. Voldtægt. 6. Anden Synd mod og med Naturen. 7. Usædvanlig Pragt og Klædebon at lokke til Synden med. 8. Den skadelige Drukkenskab og Fraadseri til Bryllup og Barsel, Stevne, »Settenemme«²⁾, Aasyner og Nævninger, Lørdagstorv, udi Gilde og Ejerlav, med Møddingægt og »Nattevect«, besønderlig mod hellige Dage og Søndage, at man kan da have Tid at ligge længe om Morgenen og siden være ubekvem til al Gudstjeneste. 9. Husbonde og Hustru lever ilde sammen udi Usamdræg-tighed, avler mere Helvede end Himmerig sammen. 10. For-ældre lade unge Piger og Drengene have for meget deres egen Vilje udi Gjæstebud og Samsæde, udi Skov og Mark,

¹⁾ Andensteds forekommer Formen »Guds Knøi«, en Ed, som særlig synes at have været almindelig paa Laaland.

²⁾ Sic! Mon ikke: Sotteminne?

at staa og gaa sammen, at ligge udi Bagkammer sammen og udi Lader sammen om Høsten; hvoraf kommer megen Uskikkelighed. 11. Ond, slem, ful og forargelig Snak allevegne for Ungdommen, hvoraf Ungdommen forgives og forarges etc. Hid hører den Formaning mod Drukken-skab, som er først a. en gruselig Synd mod Guds Befaling; b. hvilken Gud vil straffe med timelig og evig Straf; c. som er farlig for dette Livs og Dommedags Uvished; d. som fordærver Legemet og fordøjer Guds Gaver og den Evne, der Hustru og Børn skulde have godt og Gavn af¹⁾. Hid hører ogsaa den Undervisning om Ægteskabsdjævel. 12. Der vil nu ingen øve sig udi ret Faste og Afhold, siden den ugudelige Faste, som skete udi vrang Mening, er forbuden og afskaffet.

Mod det syvende Bud.

1. Barmhjertighed og Velvillighed er nu saare kold og lunken mod Tryglere og Stavkarle, og ingen Miskundheds-gjerning. 2. Allevegne er Utroskab, gruselig Tyveri og Stjælen udi alle Stater²⁾, som er 1. Guds Tyve, som stjæl hannem sin rette Ære fra og sande Dyrkelse; 2. Dagtyve, som stjæl Dagen fra Vorherre udi al Ørkesløshed og Ledighed, og tage sig fore ingen Kald og Bestilling, om hvilke Paulus taler; 3. Kongens Tyve, som stjæl hannem fra sin rette Skat, Sise og Landgilde; 4. Kirketyve og Røvere, som ikke lader Kirken beholde det, hende hører til, eller faa det, hende bør; 5. Præstetyve og Røvere, som ikke lade Præstebord og Præstegaard beholde det, der er tillagt, som ej heller lader Præsten faa sin Tiende og andet, som dennem bør at have med Rette til deres Løn og Underholdning. 3. Uretfærdighed udi Kjøb, Handel og

¹⁾ Provst Jørgen Christiernsen har tilføjet: Er det ikke muligt at afskaffe Drukken-skab? Svar: Jo, hvis Øvrighed vilde selv baade aflade og det forbyde Undersaatterne etc. Men naar Abbeden bær Tærning etc.

²⁾ D. e. Stænder.

Vandel med falske Alne, Maade og Vægt. 4. Den for-maledidede Aager udiblandt alle Mennesker, saa godt være sig ædel og uædel, Borgere, Bønder og Tjenestedrenge, endog iblandt Tryglere og Stavkarle.

Mod det ottende Bud.

1. Ingen Sandhed er iblandt Menneskene, ingen Tro og Love; men Løgn, Bedrageri, Falsk og Svig er nu Ver-den al fuld af. 2. Falske Vidnesbyrd udi Dom og Retter-gang. 3. Uretfærdig Lov¹⁾ og Nævninger. 4. Dommere til Ting og Stevne dømme paa Vild og Venskab, for Gunst og Gave, og agter slet ingen Retfærdighed. 5. Der er saa mange Spidshoved og Ridderrød til, som fører paa deres Jevnchristen det, som de vide ingen Skjel og Ret til. 6. Bagvaskelse og Fortalelse er udi alle Vinkel og Vraaer paa Ære og Lempe, Gods og Evne at skille hverandre af med.

Mod det niende og tiende Bud.

1. Den store Synd, at fæste sin Næste ud af sin Gaard og Bygge med sin Hustru og smaa Børn. 2. Lokke hans Bud og Tyende. 3. Pløje og afærje hans Jord og Enge, flytte eller forvende hans Rensten udi nogen Maade, hugge hans Skov og stjæle og sælge hemmelig. 4. Lægge sig efter sin Næstes Hustru eller Mand at lokke og be-dræge udi Synd. 5. Undergaar²⁾ hemmelig at trolove hans Datter eller Tjenestetyende mod hans Ja og Minde. 6. Misunde hannem sin Næring og Bjering. [7.] Slaa og hamle hans Kvæg, tage Nyttten fra det formedelst Trold-dom etc.

II. Synd imod vore christelige Trosartikler.

Mod den første.

1. At man ikke holder den almægtigste Gud den Tro og Love, som hannem udi Daaben soret er, og at

¹⁾ D. e. Ed. ²⁾ D. e. understaar sig.

fly Djævelens Gjerning og Væsen. 2. Ej heller haver deres eneste Tro og Tillid til den samme Gud udi Modgang saa vel som i Medgang, men forglemmer Gud udi Medgang, og falder fra ham udi Modgang til andre Nødhjælpere, som er Afguder, Trolddom og Signelse. 3. Kjenner ikke Gud for den, der giver al Lykke og Fremgang udi al lovlig Kald og Bestilling, og lægger ikke hannem til den rette og lovlig Forsørring med Klæde og Føde.

Mod den anden.

De, som forlader sig paa anden Hjælp til Salighed end Jesu Christi Lydighed og Fortjeneste. De, som ikke giver Agt paa, eller som [ikke] rettelig tror deene Persons Jesu Christi rette Natur og Embede efter Guds Ord.

Mod den tredie Artikel.

De, som foragte det hellige Prædikeembede og Kirketjeneste, for hvilket den Hellig Aand er en Regenter og Styresmand, som beder og byder ved alle Guds Tjenere alle Mennesker at forlige sig med Gud ved Jesum Christum formedelst en retskaffen Pønitense til at bekomme Synders Forladelse, en glædelig Opstandelse og det evige Liv.

III. Synd imod den tredie Part af Børnelærdommen, som er Fader vor.

Synder de, som aldrig rettelig eller sjelden gjør deres Bøn til Gud, og ej heller lægger Vind paa at lære af Børneprædiken rettelig at paakalde Gud efter hans Bud. De, som forsømmer deres daglige Bønner hjemme eller udi Kirken om Sabbatsdagen. De, som hverken bede eller takke Gud retteligen, naar de annamme Guds Laan, som naar de gaar til Bords eller fra. De, som ikke holde deres unge Børn til daglige Bønner om Aften og Morgen, naar de opstaar og gaar i Seng, item gaar til Bords og

fra; item ikke vænne dem til at læse Fadervor, det første de kunne tale.

IV. Mod den fjerde Part, som er Daaben.

De, som aldrig rettelig overveje den højværdige Daabens Nytte og Gavn, og hvortil han er indstiftet, og det efter Børneprædiken og besynderlig efter den Prædiken, som falder om Fastelavns Søndag, men higer ¹⁾ med deres Hu og Sind efter Fastelavnshandel, Narreri, Fraadseri og Drukenskab. De, som holde deres nyfødte Børn hjemme fra Daaben længere end 8 Dage (naar de ellers ere karske og føre) for store Barsel og Værtskabs Skyld, og saaledes foragte den højværdige Daab for deres egen Fordels Skyld. De, som bede ugudelige Mennesker og uforstandige Børn at staa hos den højværdige Daab. Item de, som bede flere Faddere til Børnedaab, end som Gud og Øvrigheden haver befalet, 3 eller 5 udi det meste, og agter mere Gjerrighed end Gudfrygtighed. De Jordemødre, som ej døber Børn med ret Form og Maade, eftersom Christus haver befalet, og det kun hjemme udi stor Trang og Nød. Item de Præster synder ogsaa, som ikke rettelig efter Ordinansen underviser Jordemødre om den Nødsdaab og deres ganske Embede. Item Øvrighed synder ogsaa, som ikke skikker forstandige Jordemødre udi Stæder og Byer, hvoraf kommer megen Skade baade over Barselkvinder og Foster.

V. Mod den femte og sidste Part udi Børnelærdommen.

De, som foragte det hellige Sakramente og gaa kun een Gang til det om Aaret, mere for Sædvane Skyld end for Saligheds Gavns Skyld. Item de, som gaar til [det] foruden al Reverens og gudfrygtig Prøvelse, som S. Paulus taler om 1 Cor. 11, og sandser hverken, hvad de annammer,

¹⁾ Afskriften har: haver.

eller hvortil de skal bruge det. En Part gaar til foruden al udvortes Tugt og Afhold med Faste og Ædruhed, og mener, at fordi den ugudelige Faste er aflagt, maa de nu gjøre, hvad som Legemet kjært er. Item somme tør vel drikke sig drukne om Løverdagen ad Aften, efter de ere skriftet og afløst, førend de gaar til Guds Bord om anden Dagen. Item somme sætter sig til Skaal og Skjenk, drikker sig fuld samme Dag, som de have gaaet til Sakramentet. Præsten synder, som ikke trolig underviser Folk udi Skriftemaal. Item de synde, som ikke komme tidlig til Kirken Løverdags eller Søndags ad Morgen, at Præsten kan have Tid dennem trolig at undervise. Item, de synder ogsaa, som ikke takker Gud med Præsten for saadanne salige Gaver strax for Alteret, førend de gaar ind i deres Stole.

Viborg-Bispen Dr. Hans Vandals Levned.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

Paa Grund af den i ældre Tid almindelige Skik, ved afdødes Jordefærd at oplæse deres Levnedsløb, ere mange biografiske Efterretninger bevarede for Efterverdenen, som ellers sikkert vilde have været tabte. Dette gjælder saaledes nærværende Fremstilling af Hovedtrækkene af den viborgske Biskop, Dr. theol. Hans Vandals Levned. Almindelig siges, at han var en Sønneson af den første evangeliske Biskop i Ribe, M. Johan Wenth (paa Latin: Johannes Vandalus eller Slavus); men nyere Undersøgelser have gjort dette tvivlsomt¹⁾. Nærværende Levnedsløb indeholder da heller intet derom. Den lærde Vandal-Slægt maa vistnok nøjes med at hidlede sin Herkomst fra en Bonde i Byen Wandel i Randbøl Sogn i Ribe Stift. Men derved taber den i vore Øjne ikke i Betydning. — Stykket meddeles her efter et Hdskr. i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 3112.

¹⁾ Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse fra Reformationen indtil Enevoldsmagtens Indførelse, S. 23. Nærværende Biskop Vandal i Viborg skrev sit Navn sædvanlig paa Latin (Wandalus), selv om han ellers skrev Dansk. Af samtidige kaldtes han paa Dansk jævnlig: Wandel.

Vita nunc in coelis beatissimi Patris Dn. D. Johannes
Wandalini, à beato fratre Nicolao W. mihi oblata
A° 1651.

Doctor Hans Vandall, Superintendent offuer Viborg stift, nu s: hos Herren, er fød i Ribe aff erlige och fornemme foreldre Anno 1579 den 20 Avgusti. Hans fader var erlig och vellact Mand Iffuer Vandall, Raadmand i Ribe, hans Moder var erlig och gudfrøctig Danneqvinde Susanne Jensdaatter. Der hand nu ved igien fødselsens bad var bleffuen indpodet i sin Hoffvid och Herre, Jesum Christum, och aff sin kiere foreldre vdj Guds frøct hiemme i dieris huus christeligen var bleffven opdragit, er hand, der hans Aar och Alder det kunde taale, sat vdj Riber Skoele vnder hederlig och høylærd Mand M: Niels Villumsøn, daa Skolemester der sammesteds, huor hand haffuer gaait i Skole till hans Alders elluffte Aar, och siden er hand bleffuen aff sine kiere foreldre hensent till dend velbestilte Skole paa Herluffsholm, huor hand paa det siette Aar vnder tuende Skolmestere militerede, indtil hand i sit Alders syttende Aar med sin kiere Skolmesters gode Testimonio bleff dimitteret till det Kongelig Academi i Kiøbenhaffn, huor hand strax in studiosorum numerum bleff reciperet. Och effterat hand paa samme Academi sine Studia en tid lang haffde continueret, forreyste hand der fra paa fremmede Academier i Tyszland; och opholte hand sig till Vittenberg og hørde der paa et Aars tid disse vitberømpte Theologos, D: Ægidium Hunnium, D: Leonhard Hutterum, D: Salomonem Gesnerum och D: Davidem Rungium; och siden paa tu Aars tid reyste och besøgte de fornemmeste Academier och steder i Thyszland. Kom saa siden i Landit igien till dend gode Mand, erlig och velb: Holger Rosenkrands till Rosenholm, och haffde dend gode Mand's omgengelse paa tu Aars tid. Er saa aff for^{ne} velb: Holger Rosenkrands commenderet till erlig och velb: och nu s: hos Gud Prebern Gyldenstiern til Vogsborig, Danmarkis Riigis Raad, at vere hans tre Sønners, erlige och

velb: Knud, Eyler och Henrick Gyldenstierners, deris Præceptor. Huilken bestilling hand vdj x gandsche Aar be-
 tiente, her i Landit i tre Aar, och siden Anno 1607 drog
 vd med dennem och var vden Landet med dennem i siuff
 Aar, hand ledsagede forbemelde sine vnge Hermend paa
 de fornemmeste steder och byer at bese, saasom Ham-
 borig, Lyneburg, Brunsvig, Erfurt, Bamberig, Nørrenberig,
 Donavert, Avsburg etc., indtil de komme till Lavingam
 ved Donav, huor de haffde Instrux Vinteren offuer at for-
 bliffue. Der fra haffuer hand begiffuet sig till Tybingen,
 huor hand fortøffuede indtill Annum 1608 dend 16 Junij;
 forreyste saa nedder med sine vnge Hermend till Franck-
 furt am Mayen, til Heydelberg og mange andre fornemme
 steder, och paa Reysen till Tybingen igien førde sine
 Hermend paa Mentz, Vorms och Spier, och andre steder,
 som actis vnødig her at opregne. Effterat hand nu nogen
 tid haffde veret till Tybingen, forreyste hand derfra med
 sine Hermend till Strassburig, huor hand bleff liggendis
 stille med dennom paa tu Aars tid; och imidlertid pro-
 moverede hand in Magistrum Philosophiæ vnder Decano
 Johanne Pappo, S: S: Theologiæ D:, vdi hans Alders 30
 Aar, och iblant 25, som promoverede, haffde hand primum
 locum, som hans Testimonium, hannom aff forbemelte
 Doctore Pappo meddelt, vduisser. Der fra forreyste hand
 till Basell, huor hand vdj tre fierding Aar sine och sine
 Hermends studia forfremmede. Drog saa der fra ind vdj
 Suidtzerland med sine Hermend til Skaffhavsens, Costnitz,
 Bern, Zyrich, Lindav, Geffn, och kom till Basell igien.
 Men effterdi pesten begynte daa der at grassere, tog hand
 sin reyse ind i Franckrige till Lyon og derfra til Bovrses,
 huor hand saa vell som hans Hermend beflietede sig paa
 sproggit och andre erlige Studieringer. Der fra forreyste
 hand till Paris, huor hand opholte sig it halff Aars tid.
 Derfra begaff hand sig ind vdj Engelland, och effterat
 hand haffde besøgt de fornemmeste Academier, begaff
 hand sig paa Reysen tilbage igien ind i Franckrige, och

effter dend Ordere, hand haffde, ledsagede sine velbyrdige Discipler igiennem Picardien, Normandien, Angiu, Gasconien, Langvedoch, Provance, och observerede paa de fornemmeste Steder och Academier, huad merkelig der kunde vere at acte. Fra Monspelier reyste hand hen offuer Montes Pyrrhenæos nogit ind vdj Hispanien paa nogle aff de fornemmeste Steder. Men efftersom hand ingen forloff haffde faaet at reyse videre i Hispanien, kom hand och strax ick vden Liffsfare vd igien aff Landet och begynte strax sin reyse ind i Italien med sine Hermend. Och effterat de fligteligen tilsammen havde observeret i de fornemmeste steder och byer, till Genua, Milan, Placentia, Verona, Parma, Mantua, Florentia, Roma, Neapolis, Venedien och andre fornemme steder i Landit, som vilde bliffue for langt her at opregne, huad synderlig der var at tage vdj act, haffuer de tilsammen forbleffuit till Padua Vinteren offuer baade for det Italiensche Sprog des bedre at lere och Professores der at høre. Siden er hand dragit offuer Alpes igiennem Tiroell till Aussburg och der fra strax till Tybingen, och der er bleffen liggendis stille med sine Hermend huos det førstelig Collegium der sammesteds, indtill hand fick bud ind i Danmark till sine Hermends gode foreldre, om de vilde tilstede dennem at reyse nedder i Holland, huor till de haffde stor Attraa. Men effterdi de nu i siuff Aar continue haffde verit i fremmede Lande, fick de befaling strax at reyse hiem igien till Danmark, huilkit och saa skeede. Och effterat dend s: Mand med synderlig gunst och rictig och goed bescheeden var dimitteret, haffde hand vell i sinde at reyse vd igien paa fremmede steder och synderlig in terram sanctam. Men dette hans forset bleff forhindret aff hans gode Venners fraraadelse, besynderlig effterdi hand nu loffligen kaldedis aff Borgemester och Raad i Otthense till at vere Sogenprest till Grabrødre Kierk, huilkit Kald daa vacerede. Hand haffuer daa effter Guds paakaldelse, forsøn och sine Venners alvorlige Raad antagit samme bestilling och er bleffven

ordineret aff hederlig och høylerd Mand, M: Hans Knudt-zøn, daa Superintendent offuer Fyens Stiftt, till forbemelte bestilling, huilken han och med saadan Flid och Throschab paa det fierde Aar saaledis haffuer betient, at hand haffuer ladt efter sig hos de gaat folk der i byen, der hand schulle nu schilles fra dem, stor Lengsell. Imidler tid haffuer hand faait i sinde efter Guds forsøn och sine gode Venners Raad sig i dend hellig Ecteschabs Statt at begiffue, och haffuer derfor ladit tiltale erlig och fornemme Mand Johan Borkersøn, Raadmand, och gudfrøctig Quinde Karen Nielsdaatter om deris kiere Daatter, erlig og gudfrøctig Pige Margret Johansdaatter, huilken hannom och saa bleff tilsagt, och stod deris brølup paa Ottense Raadhuus dend 25 Avgusti Anno 1616. — Efferat Gud ved dend timelige død haffde bortkaldet hederlig och høylerde Mand, M: Niels Lavridsøn Arctandrum, fordom Biscop offuer Viborig Stiftt, bleff hand aff Hans Kong. Maytz till Superintendent vdj hans sted forordnit, och gjorde hand sin Eed paa Kronburg dend neste Torsdag for Pindzedag Anno 1617¹⁾, som var vores store Jubbell Aar och det hundrede efter Reformationen. Och bleff hand ordineret till samme bestilling aff hederlig och høylerd Mand M: Christen Hansøn, Superintendent offuer Vendeldoe Stiftt, her i Kierken dend fierde Søndag efter Trinitatis i samme Aar.

Anno 1620 promovered hand efter Hans Maytz: befaling in Doctorem Theologiæ vnder hederlig och høylerde, och nu s: hos Gud Doctor Hans Resen, fordom Superintendent i Sielland, med tre andre hederlige och fornemme Mend, som nu s: soffuer i Herren. Anno 1623 er hand aff Hans Kong: Maytz: naadigst med Kølsen Præbende forlenit. Vdj dette hans Bishops Embede haffuer

¹⁾ Den 6. Juni 1617, altsaa Dagen efter Edsaflæggelsen, udfærdigedes kgl. Bestalling for M. Hans Vandal som Biskop i Viborg Stift (Jydske Reg. Nr. 7, Fol. 183).

hand nu leffuit 24 samfelde Aar och der offuer, och des midler tid (de tu Aar paa det neste vndertagen, daa hand med sin kiere høstru och børn foraarsagedis aff Findernis Indfald med andre mange gaat folk at begiffue sig aff Landet) aarligen forrettet med høyeste flid sine Visitationer i Kierkerne och Skolerne, och ingen støre Lyst haftt, end at hand motte høre och finde, at end och dj smaa børn i dieris vforfalschet Chatechismi Lerdøm retelig forfremmit sig. Huor om hans Stifts Prester self maa bere Vidnisbiurd med hannom. Hand haffuer och dis midler tid ordineret 89 Prester till det hellige predicke embed och saat 23 Provster, saa at der er ingen aff de Provster, hand fant for sig, leffuer igien vden en alleneste, som er dend Dannemand Her Jenss Nielssøn, Provst i Aars Herrit. Hand haffuer och gjerne tient mange got folk baade Addell och V-addel med predickener och brud vielser, saa tidt hans suaghed icke haffuer forhindrit hannom. Sine Stifts Prester haffuer hand i tuistige sager raadført till det beste, och, saa vit hand kunde och retten tilstede, troligen hiolpit dennem. I anden hans omgengelse mod alle och huer haffuer hand ladit sig finde oprictig och throfast, och runt och bart sagt sin Mening frem, huilkit gaff hannom vndertiden V-Venner, som hand och i sin Velmagt mange gange och serdelis paa sin saatteseng i hederlige folkis Nerverelse bekiende. Jeg ved, sagde hand, Gud schee Loff, icke andit, end det staar vell till i Stiftet, dog min besuerlig Kald och bestilling, Gud haffuer saat mig vdj, icke tilsteder, at ieg kand leffue alle till tacke. Ieg lader mig nøye med det, Apostlen sagde: Dersom jeg vilde teckis Menischene, daa var ieg icke Guds tiener. Hand haffde en Christen medlidenhed och omsorig for fattige elendige Menischer, till huis fremtarffue hand aff sin formue, som de gaat folk her i byen nock vitterligt er, rundeligen gaff, och ellers lod icke nogen vdtørendis, som begered hans hielp, gaa trøstløs fra døren. Med sin kiere Høstru, som nu sørgelig igien

leffuer (dend naadige Gud, som er alle Enckers rette forsuar, hende vilde husuale och trøste) leffde hand i it Christelig och saare kierlig Ecteschab paa det 26. Aar. Haffde Gud velsignit dennem i samme deris Ecteschab med elluffve børn, 5 Sønner och 6 Døtre, aff hvilke de tu Døtre er i barndoms alder heden kaldet fra denne elendige Verden till det evige Rigis Herlighed, de andre 9 børn igien leffver effter Guds faderlige Vilie. Dend trofaste Gud och de faderløses rette fader vilde selff regere dennem, at de i hans sande fryct maatte tage till i yndist och naade baade for Gud och Mennischen.

Sine børn haffuer hand med ald faderlig omsorrig holdet til Guds frøct och med flid ladet dennem opdragis i tuct oc ere, ald dend stund hand leffde. Hans mange siugdomme haffuer giffuit hannom billig Aarsag till at haffue sin døds tid i idelig lhukommelse, huor for hand och i sin Velmagt haffuer sammenschreffit i en bog mange trøstlig Sententzer aff Guds ord, at de schulle lesis for hannom, om saa scheede, hans Memoria forgick hannom paa hans Sotteseng, at hand daa med samme Sprocher kunde trøstis och opholdis.

Hans siugdum ahnlangende, daa er hand fredagen dend 27 Avgusti, effterat hand var bleffuen deelactig med sin kiere Høstru och Børn i Jesu Christi Legems och Blods Sacramente, heftig bleffuen angreben aff en sterck Colica, som hannom pleyet ofte at paakomme, saa at hand nødis till strax at begiffue sig till sengen; och efftersom der slogs andre siugdum der til, haffuer hand ladit kalde till sig hederlig och høylerd Mand, Doctor Christen Skyth, som och i hans siugdum stedse med stor flid hannom betient haffuer; och haffuer det vndertiden med hannom nogit till bedring sig ladit anse, saa at hand dend 19 Septembris haffuer sammen veidt her i domkierken tuende vnge Addels Personer, och dend neste Syndag der effter selff verit tilstede offuer sin kiere Daatters barns dob, dog hand motte strax aff kierken begiffue sig hiem

till sengen, och haffuer hans siugdum holdet ved hannom saa aff och till, dog det igien haffuer ladit sig see vnder-tiden nogit till bedring med hannom, saa at hand paa S. Mortens Aften haffuer siddet op till bords med sin kiere Høstru och børn, och dend neste Mandag der effter er dragit nogit vd i Marken effter Doctorens Raad, som och følgit selff med hannom. Men Onsdagen der effter bleff hand megit siug och suag, huor offuer hand begierede, at hans Sogneprest, hederlig och høylerd M: Hans Hanssøn, om anden dagen vilde komme till hannom och medele hannom Jesu Christi Legems och Blods Sacramente. Der hand nu kom till hannom, gjorde hand sin andectige schriftemaall for hannem, och siden vdj mange hederlige gaat folkis Nærverelse bleff deelactig vdj Herrens Nadvere. Der det var scheet, sagde hand, at hand icke kunde finde ord nock till at tacke sin Herre och Gud, der saa naadelig haffde bevaret hannom fra Moders Liff och hid indtill, der haffde ladit hannom bliffue indpodet ved igienfødselsens bad i sin Herre Jesum Christum, der haffde nu forlat hannom aff naade alle sine synder och icke bortkast hannom i sin Alderdoms tid, men ladit hannom see sine børn och børnebørn vden scham. Hand thachede och Gud, der iche forlod hannom, nu hans sterke formindschedes, men opholt hannom saa faderligen i taalmodighed, troen och haabit, saa hand fast icke viste aff nogen stor smerte at sige. Dersom dend naadige Gud vilde nu saa afløse mig, sagde hand, motte ieg sige mig lycksalig. Och tog saa affscheidung aff alle de gaat folk, huer vdj seer, som der var tilstede, bad dennom, de vilde holde med hans kiere Høstru god omgenselse; de schulle finde det samme igien hos hende; hand viste vell, at hun frøctede Gud. Och haffuer hand saa leggit hen mesten paa en Maneer indtill dend 1 Decembris, daa hand haffde ordineret tuende vnge Personer, nemblig Her Hendrik Vrang och Her Mads Pedersen, paa sin seng; och daa om anden Dagen haffuer hans suaghed megit tiltagen och formerit sig, huorfor

hand begerede her effter at forschonis fra ald verslig handell, at hand dis bedre kunde haffue sin sag i act, och var siden hans idelig taale och tancker om Guds providentze, om voris igienløselse och retfærdiggjørelse aff naade ved troen.

Thj hand idelig och altid haffde disse Sententzer i hue och taale: Salige ere de, huis Vretuisheder ere forladne, och salig er dend Mand, huilken Gud icke tilregner synd: de haffuer alle syndet och bliffuer retferdig gjorde v'forscheilt aff hans naade ved den gienløsning, som er i Christi Jesu. Item: It Menische bliffuer retfærdiggjort vden Loffvens gierninger ved troen. Ieg troer, at ieg bliffuer salig aff vor Herris Jesu Christi naade ligesom vore forfedre. Och haffde hand i sin kiere Suogers och Søns Nerverelse i denne mening mange andre herlige schriftens ord, huilke icke her alle kand fremdragis. Och laa saa siden paa [Sengen] indtill dend 15 Decembris, daa alting lod sig ansee till døden, huorfor hand lod kalde sin kiere suoger, hederlig och høyled M: Olluff Christensøn ¹⁾ och sin kiere Søn ²⁾, M: Niels Jensøn; sagde

¹⁾ M. Oluf Christensen Kjedelsmed var Sognepræst (Com-pastor) ved Graabrødre Kirke i Viborg. I Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling, findes et Brev, dat. Viborg 27de Marts 1634, fra Biskop Hans Wandal til Kansler Christian Friis til Kragerup, hvori det berettes, hvorledes det er tilgaaet med Mester Oluf Kjedelsmed, idet han af Uagtsomhed til en to-tre Kommunikanter har uddelt Vinen for Brødet. Biskoppen beder om Tilgivelse for ham. For sig selv anmoder han om at beneficeres med nogle Kirke-tiender. Da Regjeringen paabød Sags Anlæggelse mod Mester Oluf Kjedelsmed, nedlagde Hr. Knud Gyldenstjerne, hvem det var paalagt at actionere ham, ved sin Fuldmægtig, Ridefoged Peder Nielsen paa Hald, Paastand paa, at Præsten skulde have sit Embede forbrudt for sin Forseelse. Biskop Wandals Dom, dat. Viborg den 31te Juli 1634, lød imidlertid paa, at Mester Oluf 1. næste Søndag skulde afbede sin Forseelse for Menigheden, 2. skulde paaminde i Henhold til Ordinsansens Bestemmelse, 3. hvis han ydermere forsaa sig, skulde denne Sag staa ham aaben, 4. skulde betale 100 Rdl. til fattige i Viborg Hospital. (Orig. i Geh.-Ark., Danske Saml. 602 c.). Det var i dette Tilfælde neppe til Skade for den gode Mand at have Bispen til Svoger.

²⁾ D. e. Svingersøn. Om denne se Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 510 f. 557 f.

sig endnu at bliffue fast i det forrige forset, og tog afscheed aff dem saa vell aff sin kiere Høstru, huilken hand tackede for ald kierlig omgengelse och synderlig for hendis store Vmag, hun haffde hafft med hannom i saa langvarig en siugdum; ønschendis, at Gud vilde glede hende derfor i himmerig. Kalte ochsaa sine kiere børn for sig, tilholte dem, at de schulle frøcte Gud, vere deris kiere moder lyddige, videndis, at Gudsfrøct haffde forjettelse baade paa det timelig och æuig gode; och bad dennom, at dersom Gud kallede hannom, de daa ville lade denne text forklare vdi hans Lijgpredichen: ieg haffver stridett dend gode strid, ieg haffver fuldkommet Løbbett etc. aff dend 2 Epist. till Timoth. 4. Sagde saa huer aff dem gode natt, ønschendis dennem Guds Velsignelse baade timelig och æuig, och haffuer saa begerit, de schulle siunge for hannom disse Psalmer: Her Jesu Christ, sand Mennische och Gud. Item: Med glede och fred far ieg nu hen. Saa och denne: Hjertelig monne mig nu glede dend deylig Sommer tid ¹⁾. Huilke Psaimer hand i sin siugdum tilforn haffde ladit schriffue paa sin taffle och befallit, at de schulle siungis for hannom, naar mand fornam, at Dødsens angist gick hannom paa. Huilkit och saa scheede, saa at hand begynte samme Psalmer och med lydelig røst sang i med dennom. Och laa saa hen indtill om Torsdagen tilig dend 16 Decembris, daa hans kiere Søn, Mester Niels Jenssøn, gick till sengen och bad hannom, at hand nu vilde holde sig mandelig och stride dend siste och høyeste striid ved leffvendis tro till dend trofaste Gud, som self skulle giøre dend Vdgang paa ald hans vnde, som hand haffuer loffvet dennem alle, der haaber paa hannom. Huor till hand Latine suarede (vden-tuill at schone sin kiere hustruis modige taare der med): Gud vere evindelich tacket, som giffuer oss seyr ved Jesum Christum. Ieg er vis paa, at huerken Død eller Liff schall

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. IV, S. 375.

schille mig fra dend Kierlighed, som er i Christo Jesu. Huo er dend, som vill fordømme Guds vdvalde, Christus er dend, som er død. Christus er det Guds Lam, som borttager ald Verdens synder, hand haffuer och tagit mine bort. Christus, sagde hand, er mit lifff, min retferdighed, min opstandelse, hand schall udføre min Sag till en salig ende. Och der hans kiere Søn ydermere bad hannom, hand och vilde trøste sig med dend store Lycksalighed, hand haffde daa at forvente formedelst sin Herre Jesum Christum, som nu strax schulde anamme hans siell i sin haand, sagde hand nogle gange med Stephano: Jesu, annam min Siell. Och med sin Herre sagde hand: Herre, i din haand befaler ieg min Aand. Du trofaste Gud, du haffuer igien løst mig. Item med Jobo: leg veed, at min frelser leffuer; det bør det forkrenkelige at ifores vforkrenkelighed. Item: her i dette Liff, i huor høyt det kommer, forstaa vj icke vden i styckevis, men naar det fuldkomne komer, daa schall det, som er i styckevis, affschaffis. Huad schal ieg nu meere sige, sagde hand, Jesus Christus leffuer nu i mig, huorfor och min hiertens begeering er, at ieg motte afløsis och vere med min Herre Jesu Christo. Bad saa sin kiere høstru och børn, de vilde falde paa deris Knæ och bede Gud for hannom, at hand motte nu fare i fred. Huilkit de och gjorde. Om efftermiddagen befaled hand atter en aff sine børn at siunge dend Psalme: Naar min tid och stund er forhaand; och der de sidste ord bleff siungen: saa dør ieg gledelig, Amen, sagde hand selff med lydelig røst tu eller tre gange: saa dør ieg gledelig, Amen; och bleff saa liggendis indtil om aftenen effter siuff slet, daa Gud gaff hannom en gledelig och salig forløsning, Ao. 1641, den 16 Decembris.

Och er hans gandsche Alder 62 Aar 4 Maaneder 6 Dage. Gud giffue hannem en gledelig och ærefuld opstandelse!

Det vilde ikke være vanskeligt at samle andre spredte Bidrag til Biskop Hans Vandals Historie. Derpaa skal jeg dog ikke indlade mig¹⁾. Jeg indskrænker mig til at meddele nogle Viburgensia fra hans Tid, hvilke jeg i sin Tid har fundet i Universitetets Arkiv.

1.

Klar Fortegnelse paa alle Sogne-Presterne och Capellanerne, som her ere vdi Stifttett, aff hvilche Jeg²⁾ effter Kong. Maytts. befaling haffuer oppebaared de penninge pro anno gratiæ³⁾ til D. D. Professores vdi Kiøbenhaffn.

Vdi Nørre-Liung Herredt, af	H. Søffren y Worde, deris
M. Wilhelm Paludano.	medtienere.
Hans Capellane H. Iffuer.	H. Christen y Fallendzgaarde.
M. Peder Peder-son	H. Poffvel y Wammen.
H. Christen Clementis	Sønder Liung Herredt aff
H. Peder i Rødding, deris Capellane.	M. Madz y Worning.
	M. Ahasvero y Bierregraff.
H. Søffren Klimp	Hans Medtienere.
H. Lauritz Aagaard	H. Christen y Ørum.
H. Lauritz Aagaard	H. Jens y Føulum.
	H. Jesper y Begh [Nørbæk].
	Vdi Salling aff Rødding och

¹⁾ I forrige Bind af disse Samlinger (se Registeret) vil man finde nogle Breve fra ham. I Bibliothekar S. B. Smiths Skrift, Leonore Christine Grevinde Ulfeldts Historie, I, 101, omtales, at den 2den April 1635 underkastedes Fru Kirstine Munk et Forhør ved en Kommission, bestaaende af Iver Vind, øverste Sekretær i det danske Kancelli, samt Biskopperne Hans Vandal i Viborg og Morten Madsen i Aarhus.

²⁾ D. e. Biskop Hans Vandal.

³⁾ Dette Udtryk er unøjagtigt. Hver Præst og Kapellan, der var i Embede skulde udrede 1 Dlr. til Erhvervelsen af to ny Professorresidenser. Ved hver Præsts Navn i nedenanførte Fortegnelse er derfor tilføjet 1 Dlr., hvilket her for Kortheds Skyld er udeladt. Den Daler, som ydedes for nogle i den seneste Tid afdøde Præster, ere de saakaldte Legata Pastorum, der ifølge Universitetsfundatsen skulde betales til Universitetet.

Hinborg Herreder.

H. Erick y Rødding.
 H. Anders y Balling.
 H. Michell y Brøndum.
 Item for H. Poffuel, hand
 succederede.
 H. Antonius y Skyffwe.
 H. Peder y Hem.
 H. Jens y Woens.
 H. Mogens y Hosum.
 H. Knud y Lem.
 For s. H. Jens Bloch (de-
 mortuo).
 H. Niels y Aalbech.
 Nørre och Harre-Herreder i
 Salling.
 M. Henrich y Selde.
 H. Anders y Jungett.
 H. Christen y Grettrup.
 H. Michel y Breum.
 Hans Medtienere H. Jens.
 H. Erland y Jeberg.
 H. Peder y Roesleff.
 H. Christen y Hierch.
 H. Peder y Nautrup.
 H. Madz y Durup.
 H. Daniel paa Fuur.
 Rindtz Herredt.
 H. Niels y Giedsted.
 H. Anders y Laastrup.
 Af hans Formand H. Jens.
 H. Anders i Tostrup.
 H. Jens y Wlberg.
 Hans Medtiener H. Niels.
 H. Peder y Øuldrup.
 H. Lauridtz y Vesterbølle.
 H. Jens y Hersom.

Fiendtz Herredt.

H. Christen y Dalsgaardt.
 H. Peder y Ørum.
 H. Anders y Dauberg.
 H. Niels y Wredstedt.
 Hans formand H. Anders.
 H. Giert y Kaaberup.
 H. Christen y Wrowe.
 H. Niels y Hyffsløff.
 H. Oluff y Heylskou.
 Ars Herredt.
 H. Jens y Aars.
 H. Christen y Wlstrup.
 H. Niels y Skiwum.
 H. Witus y Blere.
 H. Hans y Smorup intet, thi
 hand er meget husarm.
 H. Peder y Hornum.
 Medelsom Herredt.
 H. Wilhelm y Langaee.
 H. Chresten y Hiermind.
 Den salig Mand H. Niels,
 hans formand.
 H. Niels y Biering.
 H. Michel y Brandstrup.
 H. Anders y Winckel.
 H. Jens y Østervelling.
 H. Jørgen i Vestervelling.
 Gislum Herredt.
 H. Peder y Louns.
 H. Niels y Kongens Tistedt.
 H. Michell y Gislum.
 H. Byrge y Taarup.
 H. Christen y Wuldiss.
 H. Christoffer y Waagaardt.
 H. Eske y Rørbech.
 H. Espen y Durup.

Slett Herredt.	intet, thi der bleff forsagt Arff och Gield efter hannem.
H. Peder y Farstrup.	
H. Hanns y Salling.	
For. M. Thoma, hans formand.	H. Anders y Guding.
H. Otte y Kiergaard.	H. Christen y Fersløff.
H. Christen y Barmer.	H. Anders y Mow.
H. Christen y Kuornum.	H. Christen y Store-Vorre.
H. Knud y Vilsted.	Hellum Herredt.
Huornum Herridt.	H. Jens y Gierding.
H. Lauridz y Nibe.	H. Anders y Skibstedt.
H. Anders y Kirketorp.	H. Christen y Kongesløff.
H. Jacob i Orrestrup.	H. Christen i Beelom, som alting er brentt for nu y Aar.
For hans formand H. Anders.	H. Esbern y Brøndum.
H. Jacob y Sønder-Holm.	H. Gisbertt y Skørping.
H. Peder y Sønderup intet, gansche ælendig och husarm.	Hindtzsted Herredt.
Hans Medtiener Hr. Anders, qvi jam mortuus.	H. Niels i Wyffue och hans medtiener nihil, thi alt det, de haffde, bleff opbrent nyliken for dennem.
H. Madtz y Ellitzhøy.	H. Poffuel y Astrup.
H. Niels y Hvorum.	H. Jacob y Rold.
H. Peder y Nørholm.	Hans medtiener H. Christen.
Fleskom Herredt.	H. Frandtzt y Skielum.
H. Peder y Romdrup.	H. Christen y Øls.
H. Kield y Gunderup.	H. Morten y Als.
For hans formand, H. Jacob,	

Summa 110 D. Rigs in specie.

Optegnelse i Konsist. Ark. P. 84 (den er vistnok omtrent fra Juni 1619; jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI. 540 ff.).

2.

Uddrag af nogle Breve i Konsistoriets Arkiv vedrørende det Universitetet tilkommende Naadensaar af Præbender i Viborg Kapitel.

1626. 27. Marts. Skrivelse fra Vilhelm Paludanus, Univ. Procurator i Viborg Kapitel, til M. Chr. Longomontan,

Univ. Rektor. „Jeg fremsender nu med hæderlig og højlærd Mand Mester Niels Povelson, vores Skolemester, 120 Sl. Dlr. 3¹/₂ fl 6 β , som er for hvis Eders Akademi kand tilkomme af de tvende Præbender, som ere lagte til Skoletjenesten her udi Viborg, hvorfra sl. M. Otte Blickfeldt ved denne time-lig Død er heden kaldet.“

1631. 7. Okt. Brev fra Vilhelm Paludan, Univ. Procurator i Viborg Kapitel, til Univ. Rektor M. Hans Brochmand angaaende Naadensaaret efter Dr. Peder Iversen. Der havde været Vanskelighed dermed, paa Grund af at Doktor Andreas Skytte, Dronning Sophias Livmedicus, ved sin Fuldmægtig havde gjort Fordring paa en stor Del deraf. Man havde skrevet til ham og bedet ham at afstaa fra denne Fordring, der var mod Kapitlets Sædvane. Svar var endnu ikke indløbet. 141 Sl. Dlr. fremsendes imidlertid med Borgemester Peder Børing (denne var en af Dr. Peder Iversens Arvinger).

1632. 15. Okt. Vilhelmus Paludanus sender Univ. Rektor Dr. Niels Pedersen ved Engelbret N. Slotsskriver paa Hald 259¹/₂ Dlr. som Naadensaar af 3 Præbender, men beklager, at den fulde Sum ikke var kommen ind, paa Grund af den forarmede Tilstand, hvori Præbendetjenerne befandt sig efter Krigen.

1636. 27 Juli. Regnskab over Stenild Præbendes Naadensaar efter sl. M. Willom Paludanus, undertegnet af Lucas Paludanus og Dorete sl. M. Willoms samt Hans Hansøn¹).

Anno 1638 den 20. Junij haffuer Hederlig och Høylerde Mand, D. Hans Vandall, Biscop offuer Viborg Stigt, leffuerit mig til den paabudne K. M. Ett Hundrede Rix. Dl. Skatt, som til S. Hans Dag førstkommende skall erlægges, Tu Enckende Rix Dl., som ere R. et Cl. Dn. Professorum deris Anpart pro anno gratiæ effter D. Lucam Paludanum. Viborg ut supra.

Hans Hansøn E. h.

Anno 1638, den 2. Octobris haffuer ieg bekommen som R. Dn. Episcopus haffuer ladet mig tiltælle, fire Rix Dl.

¹) Om denne se Kirkehist. Saml. 3 R. IV, 556—7.

in spec., som er Professorum deris Anpart i den paabudne K. M. 200 Dl. in spec. [Skat], som dennem tilkommer pro anno gratiæ effter D. D. Lucam Paludanum. Viborg u. s.

Hans Hansøn, E. h.

1638. 26 Aug. Brev fra Bisk. Johannes Vandalus i Viborg til Univ., hvorved han lover at overtage Forretningerne som Univ. Prokurator i Viborg Kapitel — „invitante ad hoc, præter antiqva merita, numerosâ mea sobole masculâ, Musis dicata, fidei curæque vestræ olim tandem, Deo dante, tradenda“.

Regnskab paa Naadsens Aar aff Lime Præbende udj Wiborg Capitel effter S. M. Willads, forige Lector ibid. fremsendt aff M. Petro Paludano (Willumsøn), nu Lectore, Canonico og Universitetets procuratore, summa 57 Dl. 1 $\frac{1}{2}$ 14 $\frac{1}{2}$ β Mynt (udateret).

Æternam in Jesu Christo Salutem. Magnifice Dñe Rector. Med welb. Christen Lange ere wy komne thill ende anlangende den Naadsens Aar effter S. Mester Willatz aff Lime Præbende, och haffuer hand os rigtig affbetalt effter Capittelens taxt samme Aar. Jeg haffde gierne ynsket, att dett kunde wundet den samme Ende med S. Niels Friises arffuinger¹⁾, men det gick, som mand spaade derom: Wy haffuer klammerie oc wrightighed der, som mig siunes. Wores Lensmand haffuer altid loffuet rigtig betaling nu thill Snapsting, men der H. Mogens Kaas oc Anders Friis ere hid komne, er alting igen bleffuen wklart. De haffuer i Begyndelsen loffuet well noch, som ieg dem nogen sinde besøgte, da haffuer de bedet mig komme thil dennom, naar de waare alle forsamlede, huilcket oc skeedt er. Men imidlertid haffuer H. Mogens Kaas oc Anders Friis fundet den wdflugt, att der skulle were formeldet i den Accordt, som mellem Arffuingerne oc den salige Mands Frue, Fru Susanne Krabe, giort er, att Arffuingerne skulle intet befatte sig med hendes Canickegodtz, oc derfor hende at thilkomme samme Naadsens Aar at betale. Oc er ieg saa med denne beskeden

¹⁾ Niels Friis, der var forlenet med Ærkedegnedømmet i Viborg Kapitel, døde d. 22. Oktober 1639.

henvist fra dennom thill bemelte S. Niels Frises Frue; huilcken ieg oc strax haffuer besøgt, at høre hendes Suar her thill. Da suarede hun, att all Canickegodtzet aff Fuer Archidiaconatu waar aff hendes S. Hosbond udj hans leffuende liffue opbaaret, oc paa Krastrup oplagt, men baade dette saa well som anden Løsøre siden at haffue forbleffuet i Arffuingernes hender oc wold, huilcke det med andet Korn haffuer hensoldt thill Aalborg: sig aldrig en Skeppe der aff att haffue bekommet, kunde derfor icke heller noget der aff thill Universiteten vdgiffue. Jeg haffuer igen strax mundeligen først tald med H. Mogens Kaas oc hannom samme Suar thilkendegiffuet, oc formente effter saadan hendes suar oc beretning Arffuingerne att burde samme Naadsens Aar at betale, effterdi de haffde opbørselen i deres Vold, huor aff Naadsens Aar burde at betales. H. Mogens Kaas haffuer hart benegtet det saa at haffue sig, oc mente ieg icke burde att søge dennom, men hende, med flere ord oc vndskylding, dog som mig siuntes uden nogen grundt. Omsider korteligen nu endeligen suaret, sig icke at acceptere den giæld, icke heller att ville betale. Jeg haffuer endda ydermere skriftlig hos hannom oc woress Lensmand anholden i denne Mening: Att efftersom ieg paa Universitetens Vegne haffuer nogen sinde hos V. Her Mogens Kaas oc Jørgen Seefeld, som hoffuetmend oc alle de andre S. Niels Frises Arffuingers Fuldmegtige, ladet anmode om den anpart Naadsens Aar, Universiteten thilkommer: oc ieg er henviist thill den S. Mands Frue, som den der all Canickegodtzet skulle beholde oc derfor Naadsens Aar til Professorne betale: da effterdi ieg thill giensuar haffuer bekommet, att Canickegodtzet waar opbaaren aff S. Niels Fries self, men forbleffuet paa Krastrup vnder Arffuingernes Wold; sig intet deraff att haffue; intet heller derfor att kunde giffue: Er ieg endnu paa Universitetens Vegne paa det venligste begierendes, de gode Arffuinger wilde sig skriftlig med ett ord mod Professorne erklere, att Professorne kunde vide, huor de deres Naadsens Aar skulde søge. Dette med min haand vnderskreffuet offuerleffueret ieg woress Lensmandt, huilcken da allene thilstede waar. Huilcken oc loffde skriftlig Erklering att giffues,

saa snart hand kunde tale med de andre derom. Men H. Mogens Kaas haffuer sig til ingen skriftlig Suar vilde lade forstaa, saa ieg gandske intet haffuer kund vdtrettet eller erlanget hos dennom, oc seer icke heller, huad ieg mod saadan Magt vdrette kand. Alleneste wores Lensmandt mundelig talde med mig oc meente, saadant skulde bestaae, indtill Arffuingerne komme alle thillsammen (huilcket hand meente att skulle skee om 8 Vgger thil sin brølup uden tuiff) att de samptligen kunde høre Fogdens Regnskab, et nescio quæ præterea alia addebat, ut mihi videbatur, ad rem parum facientia. Jeg wilde dette saa lade Magnifico Dño Rectori wide; mig siunes, att mand faar att søge thill hoffue, om her noget skall erlanges. Fruen beretter mig, att hun nu strax supplicerer med W. Gunde Lange, som nu strax forrexer thil Kolding, saa vell om denne Sag (efftersom de hende henviser thill Fogden, aff hannom sin Rettighed att søge) som om huis andet dennom mellom er. Formøner snart att forhuerffue Commissarier i den Sag. Paa Universitetens Wegne finder well Mag^{cus} Dn. Rector, huad giøres bør. Regnskab effter Salig M. Willatz skall med det forderligste bliffue giort, oc pengene erlagt ¹⁾. Vale venerande senex, plurimum a me et meis salutatus. Wiborg med hast den 9. Feb. Ao. 1641.

T. Magnif. dedit.

Petrus Paludanus m. m.

Udskrift: Magnifico Academiae Haffniensis Rectori, Mathematico celeberrimo, Dno M. Christiano Longomontano, amico et fautori singulari meo, salutem.

Orig. i Konsist. Arkiv Pakken Nr. 94. Sammesteds findes flere Brevskaber om samme Sag.

¹⁾ Se ovenfor S. 108.

Edsbog for Præster og Rektorer

i Fyns Stift 1616 — 51.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Før Kirkeritualets Indførelse 1685 var der ikke nogen almindelig gjældende Form for den edelige Forpligtelse, som ved Ordinationen afkrævedes Præsterne. Det var overladt enhver Biskop at tage det Løfte, han fandt passende. I flere Stifter var dog uden Tvivl den samme Edsformular brugelig gjennem flere Biskoppers Tid, idet Eftermanden benyttede den Formular, som hans Formand havde anvendt ved Præsternes Edsfæstelse. Og i Hovedsagen var der jo ogsaa ikke ringe Lighed mellem de til forskjellige Tider og paa forskjellige Steder benyttede Formularer; men Forskjellen kan dog være paafaldende nok, i alt Fald for vor Tids Betragtning, idet nemlig den udtrykkelig udtalte Forpligtelse paa symbolske Bøger jævnlig ganske mangler. Man tør saaledes vistnok antage, at før efter Aaret 1651 har ingen Præst i Fyns Stift, hvortil den Gang hørte baade Als og Ærø, samt Laaland og Falster, været forpligtet paa symbolske Bøger.

Allerede tidligere har jeg i disse Samlinger meddelt forskjellige Oplysninger, der formentlig stille Spørgsmaalet om den danske Kirkes symbolske Bøger og om Præste-

eden et klarere Lys, end dette Emne forhen kunde glæde sig ved ¹⁾. Det var mig derfor kjært at komme i Besiddelse af et nyt Bidrag til Sagens Historie, idet jeg fra Pastor Joh. Clausen i Nørre-Lyndelse til Laans modtog et i dette Præstekalds Arkiv opbevaret Haandskrift, der indeholder den Ed, som Biskop, Dr. theol. Hans Michelsen i sin lange Embedstid afkrævede de Præster (og Kapellaner), som ansattes i Fyns Stift, ligesom ogsaa Eden, som de i samme Tidsrum der i Stiftet ansatte talrige Rektorer af lagde, forsynet med vedkommende Præsters og Rektorerens egenhændige Underskrifter, der sædvanlig tillige oplyse, hvilket Embede vedkommende tiltraadte, samt Dagen, da Underskriften gaves (for Præsternes vedkommende vistnok saa godt som altid Ordinationsdagen), og endelig i de fleste Tilfælde Underskriverens Alder. I den allerførste Tid anmærkede Kapellanerne Navnene paa de Præster, der havde kaldet dem til Medhjælpere; men denne Skik ophørte dog snart. — I personalhistorisk Henseende er Haandskriftet, der forøvrigt synes at være benyttet af J. C. Bloch i hans bekjendte Mnskr. om Præsterne i Fyns Stift, af saa stor Interesse, at jeg har ment, at et nøjagtigt Uddrag tillige med de fuldstændige Edsformularer kunde fortjene at offentliggjøres. Egentlig burde Rektorlisten have staaet først, da mange af Rektorerne siden bleve Kapellaner eller Præster i Stiftet, og altsaa ogsaa (men paa et senere Tidspunkt), forekomme blandt Underskriverne af Præsteeden; men da derved vilde være sket Brud paa Haandskriftets Ordning, har jeg dog ment at burde foretrække denne.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 590—612. Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 469—77.

Juramenti Formula, cui subscribant electi verbi ministri, priusquam impositione manuum ad docendi munus in Ecclesia admissi fuerint.

1. Ego N. electus Ecclesiæ N. pastor (comminister) testor in conspectu Dei, me (quantum quidem ad præsentem hanc vocationem meam attinet) haud aliud quicquam scire, quam quod juxta ordinationem Reg. Maj. et nostrarum Ecclesiarum approbatam consuetudinem, pie ac legitime ad Ecclesiasticum hoc ministerium sum vocatus ab iis, quibus ordinaria eligendi et vocandi potestas est demandata: nec unquam me quidem ad hujusce vocationis meæ promotionem, per simoniam aut alia illicita media, occulte vel manifeste, per meipsum vel per alios, quicquam molitum esse.

2. Promitto me quoque fideliter et cum omni diligentia ipsum Dei verbum cum vero Sacramentorum usu, licitisque ceremoniis in Ordinatione mandatis, Ecclesiæque mihi concreditæ per Dei gratiam pure et sincere traditurum.

3. Volo etiam per totam vitam fugere ac detestari omnem falsam atque erroneam doctrinam, phanaticasque opiniones pugnantes cum scriptis Prophetiis et Apostolicis, damnatasque ab Ecclesia Christi Catholica, et me perpetuo, quantum possum maxime, iis opponere.

4. Promitto etiam, me imprimis velle libros utiles ac necessarios, præcipue in Ordin. Reg. demandatos mihi comparare, atque in eis studia mea diligenter continuare in gloriam Dei atque Ecclesiæ ædificationem.

5. Vitam quoque externam et mores meos ita attemperaturum me ex Dei gratia sancte polliceor, ut nunquam vel gloriæ Dei, vel communi nostro ordini, ex dedita opera sim futurus dedecori.

6. Postremo volo post obedientiam seculari magistratui debitam, etiam meo Superintendenti et Præposito,

omne licitum obsequium et obedientiam, quam possum maxime, ex animo præstare: fidelitatem quoque in omnibus, nec non sinceram vitæ conversationem erga omnes, maxime vero erga meos in Domini verbo fratres et collegas charissimos, quoad vixero, declaraturum me polliceor.

Hæc prædicta, et si quæ alia fuerint legitime mihi a Superioribus meis demandata, quæ vel personam, vel officium meum concernunt, adjuvante spiritu Dei, ad mortem usque fideliter me servaturum recipio.

Ita me Deus adjuvet suo sancto Evangelio.

Nos examinati in partibus doctrinæ veræ religionis, atque approbati a D. Superintendente nostro Doct. Johanne Michaelio, præsentibus Ecclesiarum Otthoniensium pastoribus, huic juramento propria manu subscribimus.

Ego Matthias Joannis Lonbore, designatus et vocatus Pastor Ecclesiæ Hillersløff, huic juramento propria manu subscripsi Otthoniæ die 9 Augusti anno 1616 ætat. meæ xxviiij¹).

Ericus Martini Thaasingensis, voc. comminister ad Eccl. Syllestedt a Dn. Jacobo Erasmi, pastore ejus loci. Otthoniæ 9 Aug. 1616, ætatis meæ 28.

Olaus Nicolai, voc. comminister ad eccl. Neostad. a Dn. Olao Studio. Naxschoviæ 4 Sept. [1616], æt. 30.

Jacobus Petri Slaglosianus, voc. comminister ad eccl. Østoft. a Dn. Jacobo Jacobi, ejus loci pastore. Naxschoviæ 4 Sept. 1616, æt. 26.

Thomas Nicolai Hemmensis, voc. pastor eccl. Søndersee, 29 Sept. 1616, æt. 32.

Joannes Matthiæ, comminister Foburgensis.

M. Joannes Zeuthenius.

Bartholinus Theodori, pastor in Ørsted²).

¹) I det følgende ere Underskrifterne noget forkortede af Udgiveren.

²) Dette og de to foregaaende Navne ere skrevne med Biskop Hans Michelsens Haand.

Henricus Lucæ Splette, voc. comminister eccl. Ketting in Alsia a Dn. Johanne Monrado. Otthoniæ 24 Novbr. 1616, æt. 30.

Ericus Nicolai, voc. comminister eccl. Medelfard et Causlund a Dn. Zenone. Otthon. 26 Febr. 1617, æt. 33.

Olaus Petri Holsepontanus, voc. commin. eccl. D. Virginis, quæ est Otthoniæ, et Sæden a Dn. M. Paulino. Otthon. 26 Febr. 1617, æt. 29.

Kilianus Theocari Gunderupius, voc. minister eccl. Birkianæ. Otthon. 9 Apr. 1617, æt. 28.

Laurentius Laurentii Gorm, voc. commin. eccl. Kyng a Dn. Erasmo Johannis. Otthon. 29 Apr. 1617, æt. 26.

Paulus Christophori Fabricius, voc. commin. eccl. Tryggeløw ac Fodslet. Otthon. 29 Apr. 1617, æt. 26.

Petrus Asseri f. Assensis, voc. commin. eccl. Østoftensis a Dn. Jacobo Wolphio. Østoft 4 Sept. 1617, æt. 38.

Magnus Johannis Chartemindanus, voc. commin. eccl. Chertemind. a Dn. Andrea Mandio. Otthon. 24 Dec. 1617, æt. 30.

Andreas Petrejus Svenopolitanus, voc. minister eccl. Nachschovianæ. Otthon. 6 Martii 1618, æt. 30.

Jacobus Gregorii Otthonianus, voc. comminister eccl. Chartemundanæ a Dn. Andrea Mandio. Otthon. 6 Martii 1618, æt. 34.

Canutus Matthiæ Lerche, pastor eccl. Neostadiensis. 4 Sept. 1618, æt. 26.

Joachimus Nicolai f., designatus minister eccl. Sylstadiensis Lollandorum. 7 Novbr. 1618.

Olaus Theocari, design. commin. eccl. Nycopiensis Falstr. 11 Novbr. 1618.

Christophorus Theodoricus, design. commin. eccl. Mariæboensis. 11 Novbr. 1618.

Nicolaus Andreae Otth., design. commin. eccl. Kynsensis. 20 Decbr. 1618.

Jacobus Petri Svenopolitanus, design. commin. eccl. Sandbyensis in Laalandia. 20 Dcbr. 1618, æt. 30.

Petrus Johannis Medelfardensis, comminister eccl. Østodensis (!) in Lavlandia. 16 Martii 1619, æt. 30.

Johannes Petri Asnensis, pastor eccl. Nørre Broubye. 2 Maji 1619, æt. 33.

Ericus Andreæ Teuxenius, commin. eccl. D. Canuti Otthon. 2 Maji 1619, æt. 32.

Andreas Martini Mandius, commin. eccl. Vestenskouff. 19 Julii 1619, æt. 36.

Christiernus Mullenius, voc. commin. eccl. D. Canuti. 1619, æt. 27.

Petrus Johannis Chartamindanus, voc. commin. in Scholenge a Dn. Joanne Jacobæo. 11 Aug. 1619, æt. 33.

Erasmus Severinius, voc. commin. eccl. Erythropolitane a Dn. Eschildo Claudii. 11 Aug. 1619, æt. 25.

Nicolaus Matthiæ Rygbergh, voc. minister eccl. Medelphardensis et Kauslund. Otthon. 8 Sept. 1619, æt. 37.

Olaus Laurentii, voc. pastor eccl. Marsløff et Birckinde. Otthon. 9 Sept. 1619, æt. 37.

Lavrentius Nicolai, voc. pastor eccl. Arrhøkopingsensis. Otthon. 22. Sept. 1619, æt. 41.

Bernhardus Johannis, voc. pastor eccl. Syllestediensis, huic juramento subscripsi in templo Hillersløu. 16 Octbr. 1619, æt. 25.

Petrus Petrejus Wiburgensis, voc. commin. eccl. D. Canuti. In templo Hilldersleff 16 Octob. 1619, æt. 31.

Claudius Nicolai, voc. pastor eccl. Oldorpiensis. In prædio Gelskow 21 Octob. 1619, æt. 41.

Georgius Jacobi f. Æt. 27.

Johannes Theophili Sadolinus, voc. pastor eccl. Horbeløff. In templo Hillersløff 9 Decemb. 1619, æt. 24.

Thomas Nicolai Kirchebye, eccl. Langaa et Øxendrup pastor electus. In templo Ringe 12 Decbr. 1619, æt. 26.

Paulus Johannides Alsingius, eccl. Hagenberg commin. electus. In templo Ringe 12 Dcbr. 1619, æt. 25.

Claudius Joannis Coldingensis, eccl. Medelphardensis et Kauslundensis electus comminister. 17 Decbr. 1619, æt. 31.

Johannes Simonis, eccl. Synderby et Helgenes electus comminister. 17 Decbr. 1619, æt. 28¹⁾.

Nicolaus Joannis Staurby, eccl. Neostadiensis electus comminister. 9 Febr. 1620, æt. 26.

Johannes Frederici Mulenus, eccl. Stockemarchensis electus pastor. 27 Apr. 1620.

Andreas Joannis, eccl. Ulkebull electus comminister. 10 Junii 1620, æt. 25.

Henningius Claudii, eccl. Stockemarck electus comminister. 11 Junii 1620, æt. 31.

Malthesius Zenonis, eccl. Magelbye electus comminister. 11 Junii 1620, æt. 25.

Petrus Conradus, eccl. Lysabbell electus pastor. 27 Aug. 1620, æt. 24.

Mauritius Christierni, electus comminister ad D. Virginem Otthoniæ. 27 Sept. 1620, æt. 31.

Johannes Balthazari, electus comminister eccl. Neraa et Høyrup. 27 Sept. 1620, æt. 32.

Canutus Erici, electus comminister eccl. Halsted. 27 Sept. 1620, æt. 22.

Jacobus Nicolai, electus commin. eccl. Naxschoviensis. 15. Nov. 1620, æt. 25.

Albertus Samuelis, electus commin. eccl. Istoutianæ [o: Østof] in Lollandia. 22 Nov. 1620, æt. 28.

Matthias Joannis, electus minister eccl. Eskildstrop in Falstria. 29 Novbr. 1620, æt. 31.

Georgius Christierni, el. minister eccl. Brandersløu in Laulandia. 27 Decbr. 1620, æt. 25.

Georgius Ericius L. Gamburgensis, el. commin. eccl. Rødby. 27 Decbr. 1620, æt. 34.

¹⁾ Naar forholdsvis saa mange Præster ordineredes 1619, hænger det vist nok sammen med Pesten, som rasede i dette Aar.

Jacobus Johannis Carthamundanus, el. commin. eccl. Magleby in Langlandia. 27 Decbr. 1620, æt. 27.

David Davidis, pastor eccl. Maybølle. 21 Jan. 1621, æt. 26.

Severinus Joannis Brunnovius, commin. eccl. Westenschoff. 7 Febr. 1621, æt. 25.

Christophorus Matthiæ Lyndesius, electus minister ¹⁾ eccl. Gundsløff in Falstria. 7 Maji 1621, æt. 33.

Petrus Georgii Laulandus, el. commin. eccl. Kircheby et Tolebølle in Langlandia. 13 Maji 1621, æt. 30.

Zeno Johannis Lamdorpius, eccl. Haunberg in Alsø comminister. 25 Julii 1621, æt. 41.

Jacobus Nicolai Snedanus, eccl. Westenskouff comminister. 25 Julii 1621, æt. 32.

Ivarus Matthiæ Bogonius, ecclesiarum Dei Holeby, Burtzø et Krynge commin. 25 Julii 1621, æt. 33.

Christiernus Andreæ Assenius, commin. ad D. Canutum Oth. 22 Aug. 1621, æt. 33.

Olaus Olaides Othoniensis, eccl. Dei in Ærøe comminister. 22 Aug. 1621, æt. 31.

Andreas Christiani Brand, eccl. Dei pastor Tuntoft in Aslø (!). 3 Sept. 1621, æt. 26.

Matthias Olai, voc. commin. Ruthcopingensis. 23 Sept. 1621, æt. 34.

Johannes Gudmandius Sascerides, voc. commin. Viesløff et Vefflinge. 17 Oct. 1621, æt. 26.

Boëtius Johannis Falstrius, electus commin. eccl. Stubcopiensis. 17 Oct. 1621, æt. 31.

Petrus Johannides Brunovius, el. commin. eccl. Østoftte in Laulandia. 1 Apr. 1622, æt. 28.

Matthias Simonis, el. commin. eccl. Gantofftensis. 10 Apr. 1622, æt. 27.

Jacobus Nicolaus Slemmingius, el. commin. eccl. Hillestadiensis Laulandorum. 7 Julii 1622, æt. 34.

¹⁾ Der har først været skrevet: comminister.

Erasmus Nicolai Snedanus, el. commin. parochiarum Snøde et Stoffnsse apud Longolandos. 7 Julii 1622, æt. 27.

Johannes Georgii Aastrupius, el. pastor eccl. Alsviensis in Falst. 14 Julii 1622, æt. 28.

Gregorius Christierni Hombletius, el. commin. eccl. Canutinæ, quæ est Otthoniæ. 9 Aug. 1622, æt. 25.

Jacobus Johannis Holsatus, el. commin. eccl. Høruppensis in Alsia. 18 Aug. 1622, æt. 28.

Nicolaus Jacobi Hindesholmius, el. eccl. Wiersløff et Wefflingh pastor. 13 Sept. 1622, æt. 26.

Johannes Erasmi Svenburgensis, el. commin. eccl. Høruppensis in Alsia. 13 Sept. 1622, æt. 43.

— Franciscus Johannis Giselevius, el. commin. eccl. Ærøcopiensis. 13 Sept. 1622, æt. 30.

Andreas Paulinus, el. commin. eccl. Bøstrup. 25 Sept. 1622, æt. 25.

Lavrentius Cl. Barfodius, el. commin. eccl. Hisselager. 25 Sept. 1622, æt. 26.

Nicolaus Laurentius Snog, el. commin. eccl. Bogne-siensis. 6 Nov. 1622, æt. 31.

Georgius Johannis, el. commin. eccl. Østrup et Hiadstrup. 6 Nov. 1622, æt. 29.

Erasmus Johannis, el. commin. eccl. Kircheby et Tolebølle. 29 Jan. 1623, æt. 26.

Olaus Jonæ, el. commin. eccl. Canutinæ. 29 Jan. 1623, æt. 27.

Joannes Severini Montanus, eccl. Eigenssee el. pastor. 12 Febr. 1623.

Zacharias Johannis, el. pastor eccl. Lindesse in Langlandia. Dominica esto mihi 1623, æt. 46.

Petrus Claudii, el. pastor eccl. Oxbull in Alsia. 9 Apr. 1623, æt. 29.

Martinus Eschilli, el. commin. eccl. Synderby et Hellenes. 4 Maji 1623, æt. 28.

Matthias Gregorii, el. commin. eccl. Kircheby et Als-løff in Falstria. 6 Julii 1623, æt. 26.

Johannes Johannis, el. commin. eccl. Taagerup in
Laulandia. 6 Julii 1623, æt. 26.

Johannes Andreæ, el. commin. eccl. Balsløff et Egby.
8 Julii 1623, æt. 29.

Johannes Dionysius, el. commin. eccl. Marrebogiensis
in Laulandia. 13 Aug. 1623, æt. 26.

Georgius Johannes Rhod., el. commin. eccl. Kjetting-
ensis in Alsia. 31 Aug. 1623, æt. 30.

Georgius Laurentij, el. commin. eccl. Ørstoftanæ in
Laulandia. 31 Aug. 1623, æt. 26.

Johannes Pavli, el. commin. eccl. Rudcopiensis. 12
Oct. 1623, æt. 28.

Ivarus Laurentii, el. commin. eccl. D. Canuti Othoniæ.
4 Febr. 1624, æt. 27.

Petrus Georgii, commin. Neoburgensis. 4 Febr. 1624,
æt. 29.

Petrus Johannis, commin. Foburgensis et Dernisse.
17 Martii 1624, æt. 26.

Nicolaus Andreæ, minister Syllested. 27 Apr. 1624,
æt. 27.

Joannes Severini Coch, commin. eccl. Neopolitanæ in
Falstria. 9 Junii 1624, æt. 26.

Christiernus Christierni, minister eccl. Homblithensis.
29 Junii 1624, æt. 31.

Johannes Christierni, commin. Søllestet et Vedtofftet.
14 Julii 1624, æt. 28.

Casparus Pauli, commin. Bogoniensis. 26 Sept. 1624,
æt. 40.

Janus Nicolai Orenius, commin. Ouby et Insløff. 17
Novbr. 1624, æt. 28.

Jacobus Christierni, commin. Østrup et Hiadstrup.
2 Febr. 1625, æt. 28.

Laurentius Nicolai, commin. Gisleff. 2 Febr. 1625, æt. 27.

Otto Petri, pastor eccl. Weelby. 2 Febr. 1625, æt. 26.

Matthias Andreæ Beschius, commin. Tranekier et
Tullebølle. 1 Junii 1625, æt. 26.

Petrus Andreæ, pastor Kettingensis. 26 Junii 1625, æt. 25.

Christianus Joannis, pastor Svenstrupensis. 12 Aug. 1625, æt. 29.

Andreas Boëtii, commin. Rudcopiensis et Skrøbeløv. 12 Aug. 1625, æt. 29.

Severinus Joannis, commin. Kettingensis. 12 Aug. 1625, æt. 26.

Trugillus Nicolai Alstedius, commin. Lande et Aageby. 25 Sept. 1625, æt. 28.

Christiernus Francisci Neoburgensis, commin. Skeldepur et Ellinge. 2 Nov. 1625, æt. 28.

Johannes Georgii Sollingius, pastor eccl. Ørsted. 8 Januarii 1626, æt. 29. (Ordinatus in Nosocomio dito dato)¹).

Casparus Jacobæus Falstrius, commin. eccl. Stubcopianæ. 25 Jan. 1626, æt. 27. (Ord. i St. Knuds).

Erasmus Andreæ Laalandus (Nachscoviensis) commin. Fulsøe et Torslund. 25 Martii 1626, æt. 27. (Ordinatus in Nosocomio).

Joannes Jonæ, pastor eccl. Skaarup et Tuedt. 18 Apr. 1626, æt. 31.

Henricus Christierni, eccl. Frørup pastor. 18 Apr. 1626, æt. 26.

Severinus Nicolai Glud, commin. Bogoniæ. 2 Junii 1626, æt. 27.

Georgius Georgii Bogonius, pastor Allderup et Dauinde. 2 Junii 1626, æt. 32.

Laurentius Nicolai Helvaderus, commin. Snødde et Stounsø. 30 Aug. 1626, æt. 27.

Joannes Pauli Gamtoftensis, commin. Lande et Bregninge. 30 Aug. 1626, æt. 27.

Nicolaus Joannis Klynus, commin. Gloslunde et Grøshaffue. 25 Oct. 1626, æt. 26.

¹) Denne i Parenthes tilføjede Notits, ligesom andre i det følgende, der ere anførte paa samme Maade, er i Hdskr. tilføjet i Randen med en anden og nyere Haand.

M. Georgius Theophilus Sadolinus, pastor Stochmarch.
7 Febr. 1627, æt. 27.

Johannes Magnius Hafniensis, commin. Mariboensis.
7 Martii 1627, æt. 30.

Claudius Christierni, commin. Oure et Veystrup. 7
Martii 1627, æt. 30.

Johannes Johannis, commin. Neoburgensis. 7 Martii
1627, æt. 27. (Var først øverste Collega i Odense Skole).

Olaus Erasmi Samsingius, commin. D. Canuti Othon.
21 Martii 1627, æt. 30.

Petrus Nicolai Scanus, commin. in eccl. D. Johannis
Otthon. 2 Maji 1627, æt. 30.

Johannes Zachariæ N., eccl. D. Nicolai Svenoburgensis
pastor designatus. 2 Maji 1627, æt. 30.

Christiernus Olai Othonianus, commin. D. Canuti
Othon. 2 Maji 1627, æt. 26.

Nicolaus Christophori Fabricius, commin. Lungelse et
Fuelsbølge. 2 Maji 1627, æt. 26.

Laurentius Nicolai Otthonianus, commin. in eccl. D.
Virginis Otthon. 2 Maji 1627, æt. 26.

Christiernus Eberi Lymovicus, commin. Neostadiensis.
15 Junii 1627, æt. 26.

Olaus Christierni Orslevius, commin. Lande et Aageby.
15 Junii 1627, æt. 26.

Andreas Theocari Gunderupius, commin. Rastedensis.
22 Julii 1627, æt. 27.

Pavlus Johannis Naopolitanus, commin. in Bogøe penes
Falstrios. 9 Sept. 1627, æt. 27.

Marcus Christiani Hombletius, commin. Kirkeby [ø:
Tranekjær] et Tulebølle apud Longolandinos. 28 Novbr.
1627, æt. 26.

Andreas Christiani Ripensis, minister in Nosocomio et
Porup. 9 Decbr. 1627, æt. 27.

Georgius Caspari Alsus, minister Tandslet. 16 Ja-
nuar. 1628, æt. 26.

Georgius Johannis Haarderus, commin. in Vestenskoff et Vesternis. 29 Febr. 1628, æt. 30.

Johannes Petri Sandagrius, commin. in ecclesiis Snøde et Stoense. 29 Febr. 1628, æt. 25¹/₂.

M. Jacobus Sperling, pastor eccl. Canutianæ. 23 Martii 1628.

Georgius Johannis Ringensis, commin. in eccl. Medelphardensi. 23 Martii 1628.

Janus Johannis, commin. eccl. D. Johannis Otth. 23 Apr. 1628, æt. 25.

Laurentius Christierni Brunovius, commin. Neocopiensis. 23 Apr. 1628, æt. 26.

Olaus Andreae Bredallinus, commin. in eccl. Rutcopiensis. 15 Junii 1628, æt. 26.

Olaus Nicolai Stenlosius, commin. in ecclesiis Tommerup et Brylle. 30 Julii 1628, æt. 30.

Andreas Petri Arrhensis, pastor eccl. Olderup. 7 Decembr. 1628, æt. 26.

Christophorus Christierni Hesselagerensis, commin. Bogoniensis. 7 Decbr. 1628, æt. 29.

Petrus Christierni Orslevius, commin. eccl. Scholenge et Boreby (!). 15 Martii 1629, æt. 30. (Ordinatus in Nosocomio).

Alexander Christiani Synderburgensis, commin. Ore et Brenderup. 23 Apr. 1629, æt. 29. (Var først Biskopens famulus).

Wilhelmus Pavli Gamtoft, pastor eccl. Synderby. 20 Maji 1629, æt. 32.

Georgius Matthiæ, pastor eccl. Fallquorsløff. 5 Julii 1629, æt. 26.

Johannes Christierni Sadeel, commin. Halsted. 10 Julii 1629, æt. 26.

Stephanus Olai Medelfardensis, comminister in Medelfard et Cautzlund. 29 Julii 1629, æt. 26.

Andreas Martini Bolteskou, pastor eccl. Seyruppe et D. Georgii. 5 Aug. 1629, æt. 28. (Først Hører i Svenborg Skole).

Joannes Matthiæ Brenderup, pastor eccl. Kierte. 5 Aug. 1629, æt. 29.

Johannes Ivari Laulandus, comminister eccl. Synderby et Helgenes. 23 Aug. 1629, æt. 26.

Nicolaus Pauli Agnhortensis, eccl. Medelfardensis et Kauslund comminister. 23 Aug. 1629, æt. 26.

Jacobus Nicolai Bogonianus, commin. Ruthcopiensis et Skrøbeløv. 20 Sept. 1629, æt. 31.

Janus Paulinus Wellejus, commin. Snøde et Stouense. 20 Sept. 1629, æt. 27.

Petrus Jani Hialdesøe, commin. eccl. D. Virginis Svenburgi. 20 Sept. 1629, æt. 27.

Laurentius Johannis Brunovius Loll., eccl. Sandbyensis pastor. 24 Sept. 1629, æt. 28.

Johannes Laurentii Cartemundanus, eccl. Tandslet comminister. 24 Sept. 1629, æt. 29.

Johannes Justini Longolandinus, commin. in Thrane-kier et Thulebølle. 24 Sept. 1629, æt. 29.

Petrus Christierni Bogonius, eccl. Arhnacke pastor. 16 Oct. 1629, æt. 29.

Martinus Hermanni Skydeberge, pastor Skydeberge et Orte. 18 Novbr. 1629, æt. 27.

Johannes Johannis, eccl. Brandersloviaenæ pastor. 30. Decbr. 1629, æt. 30.

Laurentius Jacobi Hintzholmius, pastor Rutæcopoliensis. 19. Martii 1630, æt. 30. (Ordineret i Klosterkirken i Svenborg).

Janus Hegelund Ripa-Cimber., commin. eccl. Rødby et Ringsebølle. 16 Apr. 1630.

Paulus Paulinus Svenopolitanus, commin. eccl. Westenschouff. 28 Apr. 1630, æt. 27.

Georgius Johannis, eccl. Lillebrende pastor. 9 Julii 1630, æt. 39. (Ordineret i Ønslev paa Falster).

Lavrentius Petri Schelschorensis, pastor Nycopiensis. 3 Sept. 1630, æt. 32.

Nicolaus Christiani Solarius, eccl. Nicopiensis com-
minister. 3 Sept. 1630, æt. 27.

Georgius Jacobæus Wolfius, eccl. Skoulenge et Gurre-
by comminister. 26 Sept. 1630, æt. 30.

Jacobæus Nicolai, eccl. Synderby et Hellenes commi-
nister. 26 Sept. 1630, æt. 27.

Laurentius Georgii, commin. eccl. Thiersted et Skiør-
ringe. 28 Nov. 1630, æt. 26.

Finno Petri, commin. eccl. Lyssabel. 8 Dcbr. 1630,
æt. 35.

Joannes Casparides Stampius, pastor eccl. Gisle et
Ryslinge. 4 Maji 1631, æt. 30.

Laurentius Olai Agendorph, pastor eccl. Ønsløff, sub-
scripti Nycopiæ 7 Julii 1631.

Jacobus Christierni Wordingburgius, commin. eccl.
Neostad. 15 Julii 1631, æt. 27.

Nicolaus Christiani Othzingius, commin. eccl. Rud-
copiensis. 14 Aug. 1631, æt. 28.

Christianus Nicolai, commin. eccl. Schofflunge et Gurre-
by. 14 Aug. 1631, æt. 31.

Christophorus Benedictus, [pastor] eccl. Synderby et
Helgenes. 14 Aug. 1631, æt. 29.

Laurentius Erasmi Herrestadius, commin. eccl. Ørbek.
7 Oct. 1631, æt. 27.

Aegidius Johannis Melfardus, commin. eccl. Snøde et
Stoense. 7 Oct. 1631, æt. 26.

Claudius Nicolai, commin. eccl. Gudme et Broager.
VII Kal. Novbr. 1631, æt. 27.

Daniel Jacobæus, commin. eccl. Thoreby. 26 Oct.
1631, æt. 26.

Dionysius Andreæ, pastor Horslund. 4 Jan. 1632,
æt. 26.

Georgius Johannis, commin. eccl. Holeby et Bursø.
4 Jan. 1632, æt. 28.

Laurentius Erics, pastor Ottersløff 25 Apr. 1632,
æt. 28.

Paulus Joannis, pastor eccl. Tiersted et Schiøring. 3 Maji 1632, æt. 29.

Johannes Boëtii, commin. eccl. Asniæ et Kerrum. 27 Maji 1632, æt. 26.

Paulus Andreas Tistadius, pastor Radstediensis. 25 Junii 1632.

Matthias Severini Arhusius, pastor eccl. Skelderup et Ellinge. 15 Julii 1632, æt. 26.

Matthias Andreæ Albinus, pastor eccl. Ore et Brendrup. 23 Julii 1632, æt. 26.

Joannes Joannis Bidstrupius, commin. eccl. Snøde et Stoense. 22 Aug. 1632.

Nicolaus Nicolai Stenlosensis, minister eccl. Gamburg. 29 Sept. 1632, æt. 27.

Christophorus Jacobi Longobecchius, commin. eccl. Gundsløff. 24 Julii 1633, æt. 27.

Petrus Erasmi, commin. eccl. Neostadiensis. 24 Julii 1633, æt. 28.

Laurentius Benedicti, commin. eccl. Synderby et Helenes. 7 Aug. 1633, æt. 27.

Christophorus Nicolai, commin. eccl. Sueneburgi. 7 Aug. 1633, æt. 29.

Christiernus Nicolai Schalcodorphius, commin. eccl. Tranekier et Tolebøll. 18 Aug. 1633, æt. 33.

Georgius Christiani Flensburgensis, commin. eccl. Thoreby in Lolandia. 18 Sept. 1633, æt. 35.

Petrus Johannis Otthonianus, commin. eccl. Rudcopiensis. 13 Oct. 1633, æt. 31.

Matthias Johannis Getzoranus, commin. eccl. Schellby et Gedesby Getzoræ. 13 Oct. 1633, æt. 30.

Marcus Andreæ, commin. eccl. Errinløff et Vlstrop. 25 Oct. 1633, æt. 29.

Michaël Petræus Arctander, commin. eccl. Gielsted et Rørup. 13 Novbr. 1633, æt. 25.

Paulus Olai Baggerus, pastor eccl. Kølthrop et Agedrop. 11 Dcbr. 1633, æt. 28.

Ecchardus Christiernus Fravedensis, pastor eccl. Østerschering et Hundstrup. 11 Dcbr. 1633, æt. 26.

Jacobus Ericius Pontoppidanus, commin. eccl. Haldsted et Affned. 11 Dcbr. 1633, æt. 27.

Georgius Christophori Laulandus, commin. eccl. Vestensylvanæ. 11 Dcbr. 1633, æt. 30.

Georgius Matthiæ, commin. Foburg. 19 Marts. 1633, æt. 32.

Laurentius Andreæ, commin. eccl. D. Virginis Othon. 23 Apr. 1634, æt. 27.

Clavdius Lavrentii, pastor eccl. Thommerup et Brylle. 4 Junii 1634, æt. 30.

Paulus Nicolaides, commin. eccl. Synderby och Hellesnes. 4 Junii 1634, æt. 28.

Dionysius Johannis, commin. eccl. Snøde et Stouffense. 24 Junii 1634, æt. 26. (Ordineret i Rødby Kirke).

Petrus Christierni, pastor eccl. Hesselager. 2 Julii 1634, æt. 25 et quod excurrit. (Var Rector i Nyborg).

Severinus Joannis Scorrup, commin. eccl. Saxcopiensis. 2 Julii 1634, æt. 26.

Henricus Nicolai, commin. eccl. Stryn. 17 Aug. 1634, æt. 31. (Ordin. in Nosocomio).

Nicolaus Laurentii Ripensis, commin. eccl. Sønderby et Hellesnes. 26 Novb. 1634, æt. 30. (Examinatus publice in Nosocomio).

Nicolaus Erasmi Kraftius, pastor eccl. Norrupe. 17 Debr. 1634, æt. 26.

Christianus Oliveri Svenopolitanus, commin. eccl. Stryen. 5 Apr. 1635, æt. 29. (Ordineret quasimodogeniti in Consistorio).

Gregorius Petri Elysium, commin. eccl. Asnensis. 6 Maii 1635, æt. 28.

Andreas Francisci, commin. eccl. Traneker et Tunebølle (!). 6 Maji 1635, æt. 28.

Nicolaus Claudii Julius, minister eccl. Ørbech. 10 Maii 1635, æt. 27. (Ordineret i Kettinge Kirke paa Als).

M. Wichmannus Jacobi Hasebardus, pastor eccl. D. Johannis apud Ottonienses. 3 Junii 1635.

Albertus Andreae Bred., pastor eccl. Wlslevianæ et Godsted. 3 Julii 1635, æt. 25. (Ordin. i Lolland).

Jacobus Nicolai Wintherus, eccl. Horslundensis comminister. 22 Julii 1635, æt. 26.

Laurentius Matthiæ Risæus, commin. eccl. Risensis. 9 Aug. 1635, æt. 25. (Ord. in Nosocomio).

Torbernus Erics, commin. eccl. Neraa et Aasløff. 9 Sept. 1635, æt. 31. (Ord. i St. Knuds).

Johannes Jacobi Hintzholmius, commin. eccl. Klinte et Grindeløs. 9 Sept. 1635, æt. 27. (Ord. i St. Knuds).

Casparus Johannis, commin. eccl. Elby et Medelby. 9 Sept. 1635, æt. 28. (Ord. i St. Knuds).

Isaach Abrahami Falstr., commin. eccl. Døllefeldt et Mosse. 14 Oct. 1635, æt. 29.

Pavlus Johannis, minister eccl. Gundsløff. 26 Novbr. 1635, æt. 28.

Joannes Pauli Windingius, verbi divini apud Aasumenses minister. 30 Decbr. 1635, æt. 27.

M. Henricus Andreae Brun, eccl. Westerb. et Norlund. minister. 1 Febr. 1636, æt. 30.

Claudius Joannis Bogonius, eccl. Theomontanæ [c: Gudbjerg] comminister. 1 Febr. 1636, æt. 29.

Claudius Jani Wardebergensis, eccl. Radstadiensis minister. 19 Julii 1636, æt. 26.

Johannes Nicolai Winitor, eccl. Birckett comminister. 20 Julii 1636, æt. 29.

Nicolaus Jacobi Egisburgius, commin. eccl. Synderby et Hellenis. 20 Novbr. 1636, æt. 27. (Ordin. i Veylby Kirke).

Jacobus Nicolai Tolosius, commin. eccl. Huusby. 1 Decbr. 1636, æt. 26. (Ord. i St. Knuds).

Johannes J. Frisius. 5 Febr. 1637, æt. 28. (Ord. i St. Knuds. Var Magister).

Erich Mondrad, pastor eccl. Medelfardensis et Kausjund. 15 Febr. 1637, æt. 30. (Ord. i Medelfard).

Iuarus Andreae, electus minister¹⁾ eccl. Nerraa et Aarsleff. 22 Febr. 1637, æt. 40.

Peter Nicolai Falstrius, commin. eccl. Snøde et Stouffn-søe. 16 Julii 1637, æt. 27.

Laurentius Pauli, minister eccl. Suendstrup. 13 Sept. 1637.

Johannes Andreae, commin. eccl. D. Virginis Otthon. 24 Sept. 1637, æt. 28.

Oligerus Boëtii, commin. eccl. Cartamundanæ. 11 Oct. 1637, æt. 26.

Acilius Johannis, eccl. in Ryde et Gurreby Lollandorum pastor. 6 Decbr. 1637.

Christiernus Jacobi Othonianus, commin. eccl. Fraudanæ. 20 Decbr. 1637, æt. 28.

Severinus Nicolai Stenlosius, commin. eccl. D. Johannis Othon. 28 Febr. 1638, æt. 30.

Jacobus Petrus Langlandus, commin. eccl. Snøde et Stoffuense. 7 Mart. 1638, æt. 27.

Jacobus Jacobæus, commin. eccl. Husbyensis. 8 Apr. 1638, æt. 36.

Petrus Nicolai Stubæus, minister eccl. in Idestrup Falstrorum. 8 Apr. 1638. Anno ætatis ultra 26 mense septimo.

Andreas Ericius Othonianus, commin. eccl. Stochmarck. 11 Junii 1638.

Laurentius Christierni, commin. eccl. Lyngbygensis. 11 Julii 1638.

Petrus Petri Bog., commin. eccl. Høyrup et Giesteløff. 11 Julii 1638, æt. 33.

Johannes Georgii Arøensis, commin. eccl. Toreby. 25 Julii 1638, æt. 29.

¹⁾ Der har først været skrevet: comminister.

Johannes Laurentii Bogonianus, commin. eccl. Rudcopiæ. 27 Sept. 1638, æt. 33. (Rector ante Rudcop. Ordin. in Nosocomio).

Laurentius Martini Widstedius, pastor eccl. Naschoviensis. 5 Oct. 1638, æt. 26. (Ordin. in Nosocomio).

Bartholinus Nicolai, pastor eccl. Syllested oc Skoulinge. 12 Oct. 1638, æt. 30.

Christophorus Johannis Falsterus, symmysta eccl. Ruthcopiensis. 4 Novbr. 1638, æt. 28. (Ord. in Nosocomio).

Richardus Johanneus Suenopolitanus, eccl. Snøde et Stoënsæ comminister. Otthoniæ 19 Decbr. 1638, æt. 29. (Var Rector i Svenborg).

Johannes Severini Otthonianus, commin. eccl. Lunde. Otthoniæ 30 Decbr. 1638, æt. 35. (Ord. in Nosocomio).

Augustinus Pauli Schandorphius, pastor eccl. Toreby in Lollandia. 6 Febr. 1639, æt. 30. (Ord. i Fielsted Kirke).

Johannes Nicolai Bogonianus, commin. eccl. Stockemarch. 26 Mart. 1639, æt. 29. (Ord. i St. Knuds K.).

Fridericus Justinus, commin. eccl. Hilsted in Lollandia. 24 Apr. 1639, æt. 29. (Ord. i St. Knuds K.).

Jacobus Claudii, commin. eccl. Nacschoviensis. 28 Apr. 1639, æt. 29. (Ord. in Nosocomio).

Christianus Joannis Wellejus, pastor eccl. Horne. 17 Julii 1639, æt. 33. (Ord. i St. Knuds K.).

Johannes Christophori Bostelius, commin. eccl. Døldelfe et Mosse. 17 Julii 1639, æt. 32. (Ord. i St. Knuds K.).

Nicolaus Johannis Bangius, commin. eccl. Dalum et Sanderum. 19 Julii 1639, æt. 25. (Ord. i St. Knuds K.).

Paulus Georgii Othonianus, commin. eccl. Tranekier et Tullebølle. 4 Sept. 1639, æt. 27. (Ord. i Munkebo Kirke).

Johannes Petri Langlandus, pastor eccl. Steenstrup. 3 Oct. 1639, æt. 27. (Ord. in Nosocomio).

Broderus Broderi Tazenius, commin. eccl. Snøde et Stonse. 23 Oct. 1639, æt. 28. (Ord. i St. Knuds K.).

Albertus Alberti Ritzius, commin. eccl. Vestenshoff et Cappell. 27 Oct. 1639, æt. 32.

Albertus Georgii Thimæus, commin. eccl. Synderby et Helnise. 11 Decbr. 1639, æt. 30. (Ord. i St. Knuds K.).

Matthias Petri Lerche, pastor eccl. Neoburgensis. 20 Decbr. 1639, æt. 29. (Ord. i St. Knuds K.).

Matthias Johannis, eccl. Tornesianiæ in Lollandia pastor. 27 Decbr. 1639, æt. 26. (Ord. in Nosocomio).

Henricus Martini, pastor eccl. Foburgensis. 12 Jan. 1640, æt. 27. (Ord. in Nosocomio).

Christophorus Joannis Assenius, eccl. D. Virginis Svenburgensis comminister. 12 Febr. 1640, æt. 53. (Ord. i St. Knuds K.).

Johannes Johannis Mullenius, verbi divini præco eccl. Dammarre. 18 Martii 1640, æt. 26. (Ord. i St. Knuds K.).

Petrus Bernhardi Hovius, commin. eccl. Mesungæ (Mesinge). 22 Martii 1640, æt. 31. (Ord. in Nosocomio).

Andreas Christierni, commin. eccl. Herrested och Ellvested. 6 Maji 1640, æt. 29. (Ord. i St. Knuds K.).

Henricus Johannis, pastor eccl. Atzerballe. 6 Maji 1640, æt. 26.

Otho Jacobi, pastor eccl. Rise. 6 Maji 1640.

Andreas Matthiæ Barnæus, commin. eccl. Skaarup et Thuæd. 20 Maji 1640, æt. 26. (Ord. i St. Knuds K.).

Christiernus Andreæ Arøensis, commin. eccl. Nebbelund et Sedding. 17 Junii 1640, æt. 26.

Johannes Nicolai Lophdorphius, eccl. Gudbjerg pastor. 5 Aug. 1640, æt. 30.

Nicolaus Johannis Svenburgius, pastor eccl. Sørup et Sancti Georgii. 5 Aug. 1640, æt. 26.

Petrus Canutius Langlandus, commin. eccl. Lindelse. 28 Oct. 1640, æt. 30.

Canutus Petræus Gosvinus, commin. eccl. Trøstrup et Vberud. 28 Oct. 1640, æt. 26.

Andreas Petri Nachschovius, commin. Nachschoviæ. 2 Decbr. 1640, æt. 32.

Olaus Erasmus Thestrup, eccl. Dalby et Stubberup pastor. 16 Decbr. 1640, æt. 26.

Nicolaus Erasmi, commin. eccl. Allerup et Davinde.
16 Decbr. 1640, æt 30.

Ericus Erasmi, commin. eccl. Tontoft. 16 Decbr.
1640, æt. 31.

Johannes Petri Rhonæus, eccl. Tanderup pastor. 30
Decbr. 1640, æt. 27.

Claudius Johannis Naxcovianus, eccl. Munckebo pa-
stor. 30 Decbr. 1640, æt. 28.

Nicolaus Sassius, eccl. Asniensis pastor. 3 Martii
1641, æt. 33.

Georgius Johannis Foburgius, eccl. Søby och Hæden
pastor. 3 Martii 1641, æt. 30.

Joannes Jacobi Barlosius, eccl. Bogonianæ et Scovby
comminister. 21 Martii 1641, æt 31.

Georgius Laurentii Falsterus, eccl. Stadager et Nørre-
kirkebye pastor. 28 Apr. 1641, æt. 27.

Johannes Andreæ Cartemundanus, pastor eccl. Bar-
løse. 9 Maj 1641, æt. 31.

Christiernus Joannis Zeuthenius, vocatus pastor Brende-
kilde et Bellinge. 18 Junii 1641, æt. 29.

Fridericus Gerhardi Endemannus, commin. eccl. Hors-
lundensis. 7 Julii 1641, æt. 32.

Antonius Henricus Herinclovius, commin. eccl. Hald-
sted et Affnet. 7 Jul. 1641, æt. 33.

Ericus Christierni Humblius, pastor eccl. Tryggeløff
och Foedslette. 9 Julii 1641, æt. 29.

Jacobus Johannis, eccl. Suaninge pastor. 28 Julii
1641, æt. 28.

Andreas Erasmi, eccl. Bierreby pastor. 15 Sept. 1641,
æt. 27.

Johannes Erasmi, eccl. Eylby et Meelby comminister.
17 Oct. 1641, æt. 33.

Dethlovius Monrad, commin. eccl. Synderby et Helge-
nes. 20 Oct. 1641, æt. 28.

Gerhardus Caspari Stampius, eccl. Haarsløff pastor.
10 Novbr. 1641, æt. 33. (Var Rector i Nyborg fra 1634).

Nicolaus Canuti Arøensis, eccl. Lyndelse et Vester Hæsinge pastor. 12 Jan. 1642, æt. 28.

Jacobus Claudius Lollandus, eccl. Erringeløff et Olstrup comminister. 26 Jan. 1642, æt. 25.

Torchillus Christierni Rudcopianus, commin. eccl. Snøde oc Stoense. 8 Maii 1642, æt. 30.

Matthias M. Liem, pastor eccl. Medelfar et Kaudzlund. 13 Julii 1642, æt. 32.

Matthias Lerche, pastor eccl. Hillersted. 20 Jul. 1642, æt. 34.

Georgius Nicolai, minister eccl. Nerøff och Hørøp. 28 Sept. 1642, æt. 36.

Rubecus Christiani Humblius, eccl. Flemmeløs comminister. 28 Sept. 1642, æt. 26.

Matthias Andreae Naxschovius, eccl. Westerborge et Norlunde comminister. 28 Sept. 1642, æt. 33.

Nicolaus Joannis Fionius, commin. eccl. D. Canuti, quæ Ottoniæ est. 22 Martii 1643, æt. 29.

Laurentius Matthiæ Trodstrup, pastor eccl. Eelby et Meelby. 7 Junii 1643, æt. 28.

Johannes Johannis Langlandus, commin. eccl. Humblet. 2 Aug. 1643, æt. 27.

M. Nicolaus Petræus Brun, eccl. D. Virginis, quæ Otthoniæ est, pastor. 22 Novbr. 1643.

Petrus Balthazari Bokelmannus, commin. eccl. Allested et Veyløv. 22 Novbr. 1643.

Alexander Jacobi Hirtznachius, commin. eccl. Trøstorp et Ubberud. 22 Novbr. 1643.

Petrus Erasmi Fionus, pastor eccl. Marsløff et Birckind. 23 Decbr. 1643, æt. 32.

Severinus Johannis, eccl. Haasleff pastor. 7 Febr. 1644.

Clemens Petri Fabricius, eccl. Sandby pastor. 8 Maji 1644.

Franciscus Nicolai Bruun, pastor eccl. Gundsløff. 12 Maji 1644, æt. 28.

Claudius Claudii, commin. eccl. Steenlos et Fangel.
4 Sept. 1644, æt. 26.

Torchillus Andreæ, commin. eccl. Kirkebye et Lunde.
11 Sept. 1644, æt. 27.

Olaus Erasmii, commin. eccl. Tranekier et Tulebølle.
9 Oct. 1644, æt. 37.

Matthias Andreæ, commin. eccl. Humbled. 9 Oct.
1644, æt. 35.

Georgius Laurentii, commin. eccl. Svenstrup. 22 Nvbr.
1644, æt. 35.

M. Johannes Schott, ordinatus in concionatorem belli-
cum. 8 Decbr. 1644.

Olaus Christierni, commin. eccl. Medelfar. 10 Jan.
1645, æt. 36.

M. Michaël Mule, pastor eccl. Wejlby. 21 Martii
1645.

Johannes Jacobi, pastor eccl. Auffnsløff och Bogense.
9 Apr. 1645, æt. 30.

Petrus Nicolai Mittelfardius, commin. eccl. Gielsted
et Rørup. 9 Apr. 1645, æt. 30.

Gregorius Canuti Kragius, pastor eccl. Wlbylle et
Scherning. 4 Junii 1645, æt. 28.

Georgius Henrici Stalhovius, pastor eccl. Espe et Van-
tinge. 9 Julii 1645, æt. 29.

Jacobus Johannis Cunningham, pastor eccl. Haarslund.
16 Julii 1645, æt. 26.

Georgius Friderici Crucovius, commin. eccl. Notmark.
8 Oct. 1645, æt. 32.

Severinus Paulinus, commin. eccl. Medelfardensis. 8
Oct. 1645, æt. 30.

M. Johannes Laurentius Synderburgensis, pastor eccl.
Svindingensis. 19 Novbr. 1645.

Philippus Dominici Sonderburgo - Holsatus, commin.
eccl. Tunttolfianæ. 12 Decbr. 1645, æt. 26.

Georgius Marci, commin. eccl. Asniensis. 19 Decbr.
1645, æt. 28.

Georgius Martini, pastor eccl. Haarsløff. 18 Febr. 1646, æt. 28.

Andreas Bartholini, commin. eccl. Synderby. 8 Martii 1646, æt. 26.

Andreas Pauli, commin. eccl. Cartamundanæ. 18 Martii 1646, æt. 26.

Joannes Magni Hossumius, commin. eccl. Landensis et Bregningensis. 18 Martii 1646, æt. 30.

Petrus Canuti Schiudebergius, commin. eccl. Søllinge et Helderup. 18 Martii 1646, æt. 31.

Johannes Claudii Bangius, commin. eccl. Hemmersløff [c: Sørslev] 20 Maji 1646, æt. 26.

Jacobus Christierni Lollandus, commin. eccl. Neostadiensis. 7 Junii 1646, æt. 28.

Daniel Andreæ Prenterus Helsingorensis, commin. eccl. Brenderup et Ore. 15 Julii 1646, æt. 31.

Henningius Justini Haffniensis, commin. paroch. Trane-kier et Tullebølle. 16 Aug. 1646, æt. 28.

Matthæus Reutze Stetino-Pomeranus, pastor eccl. Ryslingensis. 15 Oct. 1646, æt. 32.

Erasmus Erasmi Herrestadiensis, pastor eccl. Herrestadiensis. 4 Novbr. 1646, æt. 26.

Georgius Canuti Rødby, pastor eccl. Døllefeld et Mosse. 6 Novbr. 1646, æt. 31.

Johannes Christierni Assenius, pastor eccl. Søeby et Heden. 11 Decbr. 1646.

Johannes Christierni Trochmannus, commin. eccl. Fielsted et Harndrop. 11 Decbr. 1646.

Boëtius Johannis Faack, pastor eccl. Sandbye. 10 Martii 1647.

Michaël Johannis Ottonianus, pastor eccl. Pontanæ Borealis. 21 Apr. 1647, æt. 27.

Severinus Johannis Karthmindanus, commin. eccl. Wisleff et Weblinge. 23 Maji 1647, æt. 36.

Andreas Beyrholmius Hatterslebiä - Holsatus, pastor eccl. Hagenbergensis in Alsia. 25 Aug. 1647, æt. 30.

Petrus Petrejus Hauniensis, commin. eccl. Stochemarch. 22 Sept. 1647, æt. 29.

Erasmus Andr e Ottonianus, commin. eccl. Lyngby. 22 Sept. 1647, æt. 25.

Johannes Ditlevius Ottonianus, commin. eccl. Sn de et Stounse. 16 Novbr. 1647, æt. 37.

Balthazar Christophori, pastor eccl.  rsl ff. 1 Decbr. 1647, æt. 26.

Canutus Pauli Bieskius, pastor eccl. Gamtofdensis. 17 Decbr. 1647, æt. 26.

Christiernus Laurentii, commin. eccl. Kierte. 31 Jan. 1648, æt. 27.

Andreas Severini, commin. eccl. Sersl ff. 6 Apr. 1648, æt. 26.

Severinus Olai Koch, pastor Alslebi  Septentrionalis in Falstria. 2 Jun. 1648, æt. 28.

David Davidis Stigelius, Megapolitan  Langlandorum comminister. 9 Junii 1648.

Johannes Bartholi, commin. eccl. Brenderup et Ore. 2 Aug. 1648.

Erasmus Olai, commin. eccl. Veringensis. 6 Aug. 1648, æt. 30.

Johannes Johannis, pastor eccl. in insula Bog e. 16 Aug. 1648.

M. Henricus Johannis Ottonianus, pastor eccl. Skammensis. 1 Novbr. 1648, æt. 27.

Georgius Otthonius, pastor eccl. Stenl se et Fangel. 24 Jan. 1649.

Magnus Davidis, pastor eccl. Majebl gensis. 6 Apr. 1649.

Janus Petri Falstrius, pastor eccl. Bog e. 6 Apr. 1649.

Johannes Francisci Svenburgensis, pastor Semmerbylgensis. 6 Junii 1649.

Christianus Canuti, commin. eccl. Halsted et Afnet. 6 Junii 1649, æt. 25.

Gregorius Erasmi, commin. eccl. Nahschovianæ. 6 Junii 1649, æt. 31.

Johannes Petri Mandius, commin. eccl. Saxcopiensis. 6 Junii 1649, æt. 26.

Janus Nicolai Caimontanus, commin. eccl. Rudcopiensis. 15 Julii 1649, æt. 44.

Joannes Petri Rhonæus, commin. eccl. Vlckebøl. 15 Julii 1649, æt. 29.

Johannes Andreae, pastor eccl. Fravedensis. 4 Cal. Sept. 1649, æt. 31.

Johannes Gregorii, eccl. Øster Hæsinge et Hillersløff pastor. 4 Novbr. 1649, æt. 31.

Johannes Clavdii Caselius, eccl. Stochemarchensis comminister. 1 Febr. 1650, æt. 26.

Claudius Petri, eccl. Nørre Lyndesøe pastor. 13 Febr. 1650, æt. 32.

Paulus Andreae, eccl. Biørnstrup [ø: Bødstrup] pastor. 27 Martii 1650, æt. 26.

Bartholus Wichman, vocatus commin. ad eccl. Serslovianam ab ecclesiæ Patrono, magnif. Cancellario. 3 Apr. 1650, æt. 33.

Olaus Canuti Lerche, eccl. Neostadiensis comminister. 1 Maji 1650, æt. 28.

Casparus Petri Langlandus, eccl. Alsløff in Falstria pastor. 12 Maji 1650, æt. 36.

Laurentius Petri Horbeløf, eccl. Sandby pastor. 30 Junii 1650, æt. 33.

Theodoricus Christophori Mariæ-boensis, eccl. Stochemarchensis comminister. 30 Junii 1650, æt. 30.

Petrus Petri Bredallinus, eccl. Kettingensis comminister. 30 Junii 1650, æt. 24.

Laurentius Michaelius Cymb., eccl. Vesterburgensis et Nordlund comminister. 30 Junii 1650, æt. 31.

Nicolaus Jacobi Schelscoranus, eccl. Tundtofft in Alsia vocatus comminister. 16 Aug. 1650, æt. 34.

Canutus Canuti, eccl. Rødby et Ringsebølle pastor.
6 Oct. 1650, æt. 26.

Canutus Christierni Brun, eccl. Rødby oc Ringsebølle
pastor, 6 Decbr. 1650, æt. 27^{1/2}.

Matthias Jacobi Volphius, eccl. Østoftensis communi-
ster. 9 Febr. 1651, æt. 26.

Nicolaus Jacobi Pugdøl, eccl. Espe et Wantinge voca-
tus pastor. 28 Febr. 1651, æt. 30.

En Scholemesters Eed.

Jeg, N. N., kiendis, att efftersom ieg er udaff min
kiere Superintendent vdvølt och samtyct till en Schole-
mester udj N. Schole: da loffuer ieg oc beplicter mig att
vilde samme Kald baade med Lærdom och Læffnit, som
det en retsindig Scholemester i alle maade egner och an-
staar, flitteligen och throligen aff Guds Naade forestaa, saa
att ieg icke alleniste vill Vngdommen vdj Gudfryctighed,
Lærdom oc Sæder thilbørligen vnderuise, och icke nogen
time min tilbetroede Scholetieniste vden høynødige Aar-
sage forsømme: Men ochsaa will føre et erligt, tuctigt
och ædrue Læffnit: beuise min Øffrighed, geistlige och
werdslige, all plictige Lydighed och Vnderdanighed, och
icke med nogen wschickelighed giffue nogen forargelse i
nogen maade. Dersom ieg enten aff min Lehnsmand,
Sognepræst, Borgemester eller Raadmend worder for min
Superintendent eller Prouist angiffuen, att ieg mig imod
denne min forplict forholdet haffuer, vill ieg mitt kald
strax haffue forbrut, och det vden all Intercession god-
villigen affstaa. Saa sant hielpe mig Gud och hans hel-
lige Euangelium.

Ego Nicolaus Joannis, designatus ludimoderator Neo-
stadiensis, huic juramento propria manu subscripsi, 16 No-
vembris Anno 1618¹⁾.

¹⁾ Paa samme Maade ere de følgende Underskrifter affattede, hvilke
dog meddeles i forkortet Form.

- Mattias Simonis, Rektor i Nykjøbing, 1 Decbr. 1618.
 Johannes Simonis, Rekt. i Saxkjøbing, 1 Decbr. 1618.
 Johannes Andreæ, Rekt. i Rudkjøbing, 17 Jan. 1619.
 Andreas Paulinus, Rekt. i Kjerteminde, 25 Apr. 1619,
 æt. 21.
 Bernhardus Johannis, Rekt. i Svenborg, 19 Maj 1619,
 æt. 24.
 Nicolaus Jacobus, Rekt. i Assens, 19 Maj 1619, æt. 22.
 David Davidis, Rekt. i Maribo, 10 Juni 1619, æt. 25.
 Joannes Jonæ, Rekt. i Svenborg, 21 Okt. 1619, æt. 25.
 Boëtius Johannis, Rekt. i Kjerteminde, 29 Maj 1620,
 æt. 29.
 Jacobus Nicolai Sandbyensis, Rekt. i Nakskov, 29 Juni
 1620, æt. 25.
 Andreas Laurentii, Rekt. i Stubbekjøbing, 27 Aug. 1620,
 æt. 28.
 Christiernus Eberi Lymovicus, Rekt. i Nysted, 24 Oct.
 1620, æt. 24.
 Andreas Christiani Brandius, Rekt. i Nakskov, 19 Nov.
 1620.
 Erasmus Johannis, Rekt. i Bogense, 21 Jan. 1621.
 Georgius Georgii Falstr., Rekt. i Faaborg, 14 Maj
 1621, æt. 21.
 Erasmus Nicolai, Rekt. i Maribo, 19 Juni 1621, æt. 24.
 Georgius Laurentii, Rekt. i Nakskov, 3 Sept. 1621, æt. 23.
 Georgius Johannes Rhodius, Rekt. i Nyborg, 8 Sept.
 1621, æt. 28.
 Joannes Severini Coccius, Rekt. i Kjerteminde, 11 Okt.
 1621, æt. 23.
 Claudius Christierni Hesselager, Rekt. smst., 7 Apr.
 1622, æt. 25.
 Joannes Severini Coccius, Rekt. i Nykjøbing, ad tri-
 ennium eidem officio obligatus, 10 Apr. 1622.
 Andreas Severini Sørupius, Rekt. i Middelfart, 6 Maj
 1622, æt. 38.
 Laurentius Georgii, Rekt. i Stubbekjøbing, 1 Juli 1622.

Georgius Georgii Falstrius, 17 Sept. 1622, Rekt. i Assens, æt. 22.

Christiernus Nicolai Schalcodorphius, Rekt. i Faaborg, 19 Sept. 1622, æt. 24.

Laurentius Nicolai Gramm, Rekt. i Bogense, 21 Jan. 1623, æt. 23.

Christianus Christiani Longolandinus, Rekt. i Nyborg, 16 Juli 1623, æt. 30.

Severinus Joannis Longolandinus, Rekt. i Rudkjøbing, 31 Juli 1623, æt. 23.

Matthias Beschius, Rekt. i Bogense, 14 Aug. 1623, æt. 24.

Nicolaus Andreæ, Rekt. i Nakskov, 6 Sept. 1623, æt. 26.

Petrus Georgii, Rekt. i Nyborg, 5 Okt. 1623, æt. 29.

Jacobus Christierni, Rekt. smst. 31 Jan. 1624, æt. 27.

Petrus Andreæ, Rekt. i Svenborg, 21 Jan. 1624, æt. 23.

Zacharias Petri, Rekt. i Nakskov, 24 Maj 1624, æt. 28.

Casparus Jacobæus Falstrius, Rekt. i Stubbekjøbing, 7 Juni 1624, æt. 25.

Laurentius Christierni Bruunius, Rekt. i Nykjøbing, 7 Juni 1624, æt. 22. Ad triennium obligatus.

Georgius Johannis Haarius, Rekt. i Maribo, 9 Juni 1624, æt. 25.

Joannes Casparides, Rekt. i Nyborg, 1625, æt. 24.

Olaus Erasmi, Rekt. i Middelfart, 18 Marts 1625, æt. 28.

Christianus Jacobi Urlevius, Rekt. i Bogense, 1 Juni 1625, æt. 24.

Henricus Christierni, Rekt. i Svenborg, 12 Juli 1625, æt. 25.

Laurentius Nicolai Helduaderus, Rekt. i Rudkjøbing, 14 Juli 1625, æt. 25.

Olaus Nicolai Stenlosius, Rekt. i Assens, 4 Nov. 1625, æt. 27.

Finno Petreus Bogonius, Rekt. i Saxkjøbing, 18 Marts 1626, æt. 30.

Jacobus Jacobæus Hindzholmius, Rekt. i Svenborg, 25 Apr. 1626, æt. 25.

Petrus Christierni Falstrius, Rekt. i Stubbekjøbing, 29 Apr. 1626, æt. 27.

Johannes Georgii Smed, Rekt. i Nakskov, 10 Marts (!) 1626.

Christianus Nicolai Schalcodorphius, Rekt. i Rudkjøbing, 23 Sept. 1626.

Christophorus Christierni Hesselagerensis, Rekt. i Bogense, 8 Marts 1627.

Andreas Georgii Mandius, Rekt. i Svenborg, 2 Apr. 1627, æt. 24.

Petrus Joannis Hafn., Rekt. i Faaborg, 14 Apr. 1627.

Georgius Johannis, Rekt. i Middelfart, 27 Apr. 1627, æt. 25.

Laurentius Johannides Brunovius, Rekt. i Nakskov, 1 Juni 1627, æt. 26.

Matthias Johannis Getzoranus, Rekt. i Nysted, 25 Jan. 1628, æt. 26.

Petrus Christierni Bogonius, Rekt. i Faaborg, 1628, æt. 27.

Nicolaus Pauli, Rekt. i Middelfart, 24 Marts 1628, æt. 25.

Joannes Matthiæ Festerus, Rekt. i Maribo, 9 Apr. 1628, æt. 25.

Nicolaus Christiani Solarius, 5 Juli 1628, æt. 25. (i Nykjøbing; var sammesteds først Hører).

Wilhelmus Pauli Gamtofft, Rekt. i Assens, 18 Juli 1628, æt. 30.

Laurentius Benedicti, Rekt. i Bogense, 12 Decbr. 1628, æt. 24. (Var Collega i Assens Skole).

Laurentius Erics, Rekt. i Assens, 14 Maj 1629, æt. 25.

Joannes Andreæ B., Rekt. i Stubbekjøbing, 1 Apr. 1629, æt. 24.

Accilius Johannis Westerburgius, Rekt. i Nakskov, 22 Aug. 1629, æt. 24.

Gregorius Georgii Moenensis, Rekt. i Stubbekjøbing, 4 Sept. 1629, æt. 32.

Nicolaus Mathiæ, Rekt. i Svenborg, 9 Sept. 1629, æt. 28.

Laurentius Johannis, Rekt. i Faaborg, 16 Okt. 1629, æt. 31.

Petrus Martini, Rekt. i Middelfart, 9 Febr. 1630, æt. 27.

Georgius Matthiæ, Rekt. i Faaborg, 28 Febr. 1630, æt. 28. (Prior [o: Laurentius Johannis] abiit inscio et invito Magistratu).

Georgius Nicolai, Rekt. i Kjerteminde, 24 Marts 1630, æt. 26.

Andreas Joannis, Rekt. i Bogense, 24 Marts 1630, æt. 27. [Se nedenfor, S. 145].

Severinus Magni Sturmii, Rekt. i Saxkjøbing, 21 Apr. 1630, æt. 29.

Thomas Christophori Langlandus, Rekt. i Rudkjøbing, 1 Nov. 1630, æt. 30.

Erasmus Ivarius Othonianus, Rekt. i Middelfart, 4 Maj 1631, æt. 24.

Georgius Christiani Flensb., Rekt. i Nykjøbing, 1 Nov. 1630. [Burde altsaa staa foran den foregaaende].

Augustinus Johannis Norveg., Rekt. i Nysted, 15 Juli 1631, æt. 21.

Casparus Johannis Othon., Rekt. i Nyborg, 27 Nov. 1631.

Georgius Bartholinus Taulovius, Rekt. i Nyborg, 26 Maj 1632.

Claudius Laurentii Asnensis, Rekt. i Assens, 9 Juni 1632, annuo spatia in officio mansurus.

Johannes Christophori, Rekt. i Maribo, 28 Juni 1632, æt. 25. (Blef Cap. til Døllefelde og Mosse).

Christophorus Jacobi Longobecchius, Rekt. Stubbekjøbing, 30 Juni 1632, æt. 26.

Richardus Johanneus Suenopolitanus, Rekt. i Svenborg, 19 Juli 1632, æt. 22. (Blef Cap. i Snøde 1638).

Johannes Severini Othonianus, Rekt. i Middelfart, 21 Aug. 1632, æt. 29. (Blef Cap. i Lunde 1633).

Petrus Erasmi, Rektor i Nysted.

Jacobus Nicolai Wintherus, Rekt. i Stubbekjøbing, 25 Juli 1633.

Petrus Christiani Humblius, Rekt. i Nyborg, 11 Aug. 1633, æt. 24.

Ericus Andreæ Bredalinus, Rekt. i Nykjøbing, 27 Aug. 1633, æt. 26.

Nicolaus Petræus, Rekt. i Assens, 4 Juni 1634, æt. 25.

Gerhardus Caspari Stampius, Rekt. i Nyborg, 10 Sept. 1634, æt. 26. (Blef Præst i Haarslev).

Casparus Johannis Colshavius, Rekt. i Faaborg, 26 Okt. 1634, æt. 26. (Hans Fader var Præst samme Tid i Kolshauge).

Janus Caimontanus, Rekt. i Svenborg, 20 Maj 1635.

Georgius Petri Chartemundanus, Rekt. i Faaborg, 22 Juli 1635, æt. 25.

Bartholomæus Nicolai Lollandus, Rekt. i Nakskov, 30 Juli 1635, æt. 25.

Laurentius Christierni, Rekt. i Faaborg, 20 Apr. 1636, æt. 30.

Olaus Nicolai Hofdingius, Rekt. i Stubbekjøbing, 16 Jan. 1637.

Johannes Erasmi Baccherus, Rekt. i Ærøskjøbing, 30 Marts 1637, æt. 25.

Johannes Martini Falsterus, Rekt. i Stubbekjøbing, 8 Juli 1637, æt. 26.

Laurentius Johannis Naxschovius, Rekt. i Saxkjøbing, 25 Febr. 1638.

Georgius Andreæ Othonianus, Rekt. i Svenborg, 4 Marts 1638, æt. 27.

Georgius Laurentii Chartemindanus, 15 Marts 1638.

Antonius Henrici, Rekt. i Nakskov, 26 Okt. 1638.

Christophorus Johannis Falstrius, Rekt. i Rudkjøbing,
4 Nov. 1638. (Blef samme Tid Cap. i Ruthkøp.).

Wilhelmus Nicolai A., Rekt. i Middelfart, 2 Jan. 1639.

Joannes Joannis, Rekt. i Assens, 12 Marts 1639.
(Den forrige reyste til Leyden).

Jacobus Johannis Haf., Rekt. i Maribo, 19 Juli 1639.

Andreas Christiernius, Rekt. i Middelfart, 18 Jan. 1640.

Jacobus Alberti Ritz, Rekt. i Stubbekjøbing, 28 Febr.
1640.

Severinus Joannis Tornovius, Rekt. i Nysted, 4 Apr.
1640.

Christianus Joannis Zeuthenius, Rekt. i Middelfart,
28 Apr. 1640.

Nicolaus Canuti Arøensis, Rekt. i Faaborg, 30 Maj
1640.

Jacobus Outzenius Hatterslebiensis, blev Rekt. i Ny-
kjøbing 20 Marts, underskrev Eden 23 Juni 1640.

Joannes Petri Bredalinus, Rekt. i Faaborg, 31 Jan.
1641.

(Erasmus Caspari Schmidth, Rekt. i Ærøskjøbing, 22
Apr. 1641. Er atter udstreget).

Georgius Laurentii, Rekt. i Ærøskjøbing, 28 Apr. 1641.

Petrus Baggerus Johannis Nidrosiensis, Rekt. i Sven-
borg, 17 Maj 1641.

Laurentius Nicolai Rybergius, Rekt. i Middelfart, 8
Juni 1641.

Johannes Johannis Brunovius, Rekt. i Nakskov, 8 Juli
1641.

Laurentius Nicolai Neoburgius, Rekt. i Sækkjøbing, 7
Okt. 1641.

Petrus Claudii Bergensis, Rekt. i Nyborg, 8 Nov. 1641.

Alexander Jacobi Hirtznach, Rekt. i Middelfart, 12
Sept. 1642, æt. 28.

Severinus Johannis Karthemundensis, Rekt. i Faaborg,
23 Sept. 1642.

Andreas Pauli, Rekt. i Kjerteminde, 27 Okt. 1642.

David Davidis Stigelius, Rekt. i Middelfart, 14 Decbr.
1643.

Johannes Christierni Assenius, Rekt. i Bogense, 12 Juli
1644.

Christiernus Joannis Rindius, Rekt. i Ærøskjøbing,
13 Nov. 1644.

Laurentius Jani Wardebergensis, Rekt. i Saxkjøbing,
18 Sept. 1645.

Ericus Joannis Bredalinus, Rekt. i Faaborg, 12 Jan.
1646.

Georgius Otthonius, Rekt. i Kjerteminde, 18 Marts
1646.

Jacobus Christierni Lollandus, Rekt. i Nysted, 6 Juni
1646.

Petrus Petri Empolejus, Rekt. i Nykjøbing, 15 Juni
1646.

Andreas Joannis underskrev 2den Gang Eden 5 Decbr.
1646. [Se ovenfor, S. 142].

Matthias Martini Morsinns, Rekt. i Kjerteminde, 18 Jan.
1649.

Jacobus Andreae Scefferus, Rekt. i Nyborg, 31 Marts
1649.

Jacobus Nicolai Caimontanus, Rekt. i Rudkjøbing, 15 Juli
1649.

Canutus Christierni Brunovius, Rekt. i Nysted, 31 Marts
1650.

Christophorus Christophori Hafniensis, Rekt. i Nyborg,
2 Apr. 1650.

Matthias Jacobi Lerche, Rekt. i Nysted, 4 Decbr.
1650.

S m a a s t y k k e r .

I.

Fra Gjørlev og Bakkendrup.

Ved Sognepræst *M. J. Mathiesen.*

I Sognets ældste Kirkebog findes følgende »Optegnelse om den velærværdige Gudsmand Hr. Niels Michelsen Møllers Indgang i Verden, Fremgang i Christo og salige Udgang i Døden 14 Marts 1725«.

Text, Malachias 2 Cap. 6 V.: Sandheds Lov var i hans Mund; der blev ikke Uret funden paa hans Læber; han vandrede med mig fredsommelig og retsindig; omvendte mange fra Ondskab.

De hvis Levnet haver været priselig udi Dyd og Omgængelse iblandt os, deres Død bør at være priselig udi Hukommelse og Eftermæle. Hvad skulde ellers tilskynde os at leve, naar det ikke haabedes at leve efter Døden, og, naar vi gik til de døde, efterlade os et godt Navn hos de levende.

Den velærværdige og højlærde nu himmelsalige Gudsmand Hr. Niels Michelsen Møller, forrige Sognepræst til disse Guds Menigheder i Gjørlev og Bakkendrup, haver, saa længe han haver været kjendt iblandt Menneskene, været kjendt udi Dyd og Ære hos alle; lever han ikke mere med os, da lever lever hans gode Navn hos os, som hans Død har overlevet, udi en sød Vemods Amindelse; før vi

glemme denne Verden, glemme vi aldrig den salige Gudsmand, som var fød Aar 1661 d. 11 Oktbr. udi Nyborg i Fyn af gode Forældre. Hans Fader var velfornemme Mand Michael Nielssen Møller, Borger og Indvaaner udi Nyborg, hans Moder, den Gud- og Dydelskende Matrone Johanne Nielsdatter, et Ægtepar, som Guds frygt, Ærlighed og Ærbarhed prydede. Saa smukke og gode Forældre havde denne salig Mand, og at han kunde slægte dem paa i Dyd og Guds frygt, da vare de omhyggelige for at lægge faste Fundamenter dertil først i den hellige Daab, det rette Salighedsmiddel, og siden ved en god Optugtelse udi sin Børnelærdom og Guds salige Kundskab, indtil han i Aar og Alder noget havde tiltaget, da besluttede de gode Forældre at give Gud igen den Gave, som de af ham havde annammet, og tænkte, at de aldrig kunde gjøre bedre imod denne deres Søn end opofre ham til Gud og hans hellige Tjeneste, satte ham derfor til boglige Kunster at lære i Nyborg Skole, hvor han voxede og tiltog i Alder og Naade baade hos Gud og Mennesker under de daværende skønne Lærers Information, indtil han opnaaede den Fuldkommenhed, at han med et berømmeligt Testimonium af Rectoren i Nyborg Skole, den ypperlige højlærde Mand Magister Frands Thestrup, som siden blev Biskop i Aalborg i Jylland, blev fra Skolen dimitteret til Kjøbenhavns Akademi Aar 1681, da han efter foregaaende Examiner blev af velædle og højlærde Professorer approberet og dygtig kjendt som en akademisk Borger at indskrives i de hæderlige Studenters Tal, og fik de sædvanlige Æresbevisninger.

Derpaa resolverede han at tjene andre med den Naade, som ham var meddelt af Gud, og lære andre det, som han selv havde lært, efterdi en behagelig Lejlighed sig dertil aabenbarede, da hans forrige Rector, som elskede ham særdeles, anbefalede ham til sin Broder, velærværdige Hr. Mathias Thestrup, Sognepræst til Dalby og Stubberup Menigheder paa Hindsholm, hvis Børn han trolig informerede i 2 Aar, fra Paaske 1682 til Paaske 1684, og i samme Tjeneste glemte dog ikke sine egne Studia, i hvilke han med Flid og megen Læsning havde gjort sig saa perfect,

at han begav sig til Akademiet og i Juni 1684 tog Examen philosophicum og derefter Ex. theologicum, i hvilken han erholdt den Karakter: Illum, som paa den Tid agtedes for en af de bedst meriterede, af de velædle og højlærde Professorer Theologiæ, Dr. Jens Bircherod og Dr. Lassenius, hvis berømmelige Attest endnu vidner om de høje Gaver, som den gode Gud havde forlenet den sl. Mand. til det hellige Prædikeembedes Betjening, hvorpaa han viste fuldkommen Prøve, da han for dem offentlig prædikede i Trinitatis Kirke under deres Censur.

Derefter begav den sl. Mand sig samme Aar ved Micheldags Tid af Landet at forsøge sig paa fremmede Steder, men kom ikke længere end til Holsten, hvor han af velærværdige Hr. Lave, Sognepræst til Tystrup og Jerndorfs Menigheder, blev begært at informere hans Børn; hvilken Tjeneste han til Fornøjelse forestod indtil Aarsdagen 1685, da Guds Forsyn og Fædrenelandets Kjærlighed drog ham tilbage til Kjøbenhavn, hvor han ved Akademiet fortsatte sine Studia et Aarstid; derefter begav han sig ud paa Landet at besøge sin Svoger, velærværdige Hr. Christian Broehmand, Sognepræst til Ude- og Oppesundby, og var hos ham $\frac{1}{2}$ Aar. Men ihvorvel han var ham kjær og elskelig, kunde han dog ikke overtale sig at blive der længere formedelst den Begjærighed, han havde til Akademiet og at forfremmes i sine Studeringer, hvilke han der uddannede indtil Aar 1688 om Paasken, og samme Tid beviste i mange Maader sin Dygtighed og Lærdom, hvilket og bevægede velædle Monsr. Peder Hansøn Qvist paa Christianshavn at begjære ham til at informere sine Børn, hvilket han ogsaa til al Fornøjelse forrettede indtil April Maanedes Udgang Aar 1689, da det behagede Gud at affordre ham til sin egen Tjeneste, at tage ham af andres Hus og sætte ham i sit eget hellige Hus at forestaa en hel Menighed, at føde Guds aandelige Folk med Ordet og Sakramenterne, den rette Sjæleføde. Thi omendskjønt han d. 1 Maj 1689 blev af hans Kgl. Majestæt kaldet og af hans Højærværdighed Biskop Bagger ordineret til det hellige Præsteembedes Forretning ved hans Kgl. Majestæts Skibsflaade, saa kaldede han ham dog

i samme Aar og Maaned derfra til disse Guds Menigheder, Gjørlev og Bakkendrup, ved velbyrdige Fru Drude Møllers til Aagaard, efter hendes Kaldsbrevs Formeldning og den derpaa kgl. allernaadigst givne Confirmation d. 25 Maj 1689. Men da Gud havde sat ham til en Forstander i Guds Hus, saa tænkte den sl. Mand, som Jakob fordem sagde: det er og Tid at jeg forsyner mit eget Hus, hvortil han søgte Raad og Lykke hos Gud, som bøjede hans Hjærte til den hæderbaarne Gud- og Dyd- elskende Mø Anna Sofia Gertsdatter Biermann, hvis Dyd og Duelighed han i sin sidste Tjeneste i velædle Mons. Peder Hansøns Hus, hvor hun var hos sin Moster som deres egen Datter, havde indset, ligesom Jakob fordem i sin Morbroders Tjeneste indsaa den yndige Rachels Dydighed og hende til Ægte begjærte. Den Gud, som havde bøjet hans Hjerte did, bøjede ogsaa hendes Hjærte til hans, og føjede fælles Venners Samtykke til Ægteskab at fuldbyrde, hvorpaa deres Bryllup samme Aar 1689 højtidelig blev holdet paa Christianshavn i forbemeldte fornemme Hus. Derefter haver dette elskelige Par siden den Tid levet et meget kjærligt fortroligt og fornøjeligt Ægteskab i 35 Aar, og er imidlertid velsignet af Gud med 12 Børn, 5 Sønner og 7 Døtre, af hvilke 2 Sønner og 5 Døtre allerede før deres sl. Fader ere hensovede, de andre 3 Sønner og 2 Døtre endnu sørgelig igen leve, nemlig velærværdige og højlærde Hr. Hendrik Nielsen Møller, som af Gud og Kongen og det højædle Herskab er kaldet at være Sognepræst i sin sal. Faders Sted til disse tvende Guds Menigheder; den 2den er Madame Magdalene Nielsdatter Møller, som er i Ægteskab fornøjet med hæderlige og vellærde Mand Mourits Lundager, Sædedegn til Gjersløv Menighed, den 3die er Mons. Johan Michael Nielsøn Møller, Sædedegn til Gjørlev og Bakkendrup Menigheder, den 4de er Jomfru Johanne Cathrine Nielsdatter Møller, hvis Fader og Formynder er den rige Gud, som hende vil forsyne; den 5te er Oluf Nielsøn Møller, som med sine kjære Forældres Villie og Samtykke er udrejst i et vidt fraliggende Land. Gud, som er enhvers Forsvar og de faderløses Fader, trøste og opholde den højtbedrøvede Moder

med disse sine kjære Børn og forlene dem sin Helligaands kraftige Bistand til en god Taalmodighed at stille deres Villie under Guds Villie og saa nyde Guds faderlige Forsorg i alle Ting.

Denne salige Gudsmand har udi Liv og Levnet anstillet sig priselig for Gud og berømmelig for Menneskene, for alle Ting elskede han sin Gud og søgte Guds Ære i alle Ting; i sit Embede var han baade i Lærdom og Liv en Gudsmand, nidkjer for Guds Ære og sine Tilhøreres Salighed, for hvilke han i 35 Aar var en tro Prædikant, ved Ordets Lys at ledsage deres Fødder paa Fredens Vej, og et Exempel for alle i Levnet, Gudsfrygt, Kyskhed og Fornøjelighed, i Tro og Taalmodighed, og trolig bar Herrens Navn for høje og lave, for store og smaa, og prædikede baade Loven og Evangelium med al Langmodighed og Lærdom, saa hans Tilhørere i disse Menigheder sukker for hans Død og hjertelig længes efter ham.

Imod sin Ægtemage var han kjærlig, mild og trofast; han aldrig foragtede hende som en Tjenerinde, men ligeagtede hende med sig selv; han højt agtede hende i sit Hjærte og lod hende være behagelig for sine Øjne, saa at de vare som eet Hjærte, een Sjæl, een Aand, hvorudover Skilsmissen falder det taalmodige Guds barn, som efterlever nu i Bedrøvelse, des haardere og smerteligere.

Imod sine Børn og sine Folk var han en from Husfader at besørge sig og sine, og ret som Abraham, som bød sine Børn og sit Hus efter sig at bevare Herrens Veje, derfor er hans ganske Hus, som nu savner ham, bleven til et Grædehus.

Imod sine Ordens- og Herredsbrødre var han saa ærlig og kjærlig, saa oprigtig og omgængelig, at de alle med Længsel maa i Dag tale over hans Grav: Det gjør os ondt for dig vor Broder, du var os saare liflig, din Kjærlighed var os yndig, du var en Hjærtensven.

Imod de fattige var han en Job, fuld af gode Gjerninger og Almisser, han var de hungriges Brød, de nøgnes Klæder, den haltes Fod, den blindes Øjne og den fattiges Fader, saa mange Guds Lam hans Død med modige Taarer

bejamre, som nød saa meget godt af hans Hus og Hænder. Med eet Ord at sige: den sl. Gudsmand tjente gjerne enhver, talede vel om alle, fortørnede ingen med sin Villie, hadede Verdens Ondskab og Vederstyggelighed i sit Hjærte, beflittede sig paa alle gode Gjæringer, hvorved han kunde tækkes Gud og behage de fromme, saa det sandelig havde været at ønske, om det saa maattet været behageligt for Gud, at den sl. Mand maatte have levet endnu i mange Aar, hans efterladte højtbedrøvede Hustru, elskelige Børn og Venner til Glæde, og alle til gode og godt Exempel. Men Gud, som fandt ham fuldkommen, vilde efter sit uransagelige Raad og Villie nu ikke mere have ham til at tjene i sin Menighed paa Jorden, men vilde have ham at tjene for sin Æres Trone i Himlen, hvor hen at komme ingen anden Vej var end ved den timelige Død, hvis Forvarsel er Sygdom, hvormed den sl. Mand adskillige Gange af sin gode Gud var hjemsogt i sit Hus, men fornemmeligen i dette Aar, da han ved Kyndermissetider næst afvigte begyndte at fornemme i sit Legeme en særdeles usædvanlig Tunghed og Afmagt, som yttrede sig ved nogen Hævelse i hans Ben og Svaghed, med Hidsighed og Hæshed for hans Bryst, hvorimod man nok tænkte paa tjenlige Medikamenter, og lod derfor hente højforfarne Dr. Møller fra Sorø og Monsr. Scharfner fra Slagelse, efter hvis Præscription og Raad det tjenligste blev tilkjøbt og brugt, for hvilket Sygdommen dog ikke vilde vige, men heller formerede sig Tid efter anden, saa den sl. Mand maatte begive sig til Sengs d. 7. Marts næst afvigte, da Sygdommen tog helt Overhaand, saa han fik omsider Afsky til al Medicin og overgav sig alene udi Guds Haand, at lade sig saare og læge, at lade sig ihjælslaa og gjøre levende. Drog dog den allerstørste Omsorg for sin dyrekjøbte Sjæl, og lod den med Jesu allerhelligste Legems og Blods Sakramente spise og vederkvæge Tirsdagen d. 14 Marts, da hans Nabo, Friederich Koenig, Præsten i Helsingø, ham det paa hans hjærtelige Forespørgsel og Begjæring efter Afløsning og Syndsforladelse meddelte med Hjærtens Medlidenhed over hans Svaghed og med største Forundring over den oplyste Fornuft og Forstand, som han

havde saa kort før sin Død. Og endog han for Afmagt ellers rørte sig ikkun lidet, saa gav dog den Helligaand ham Kraft at han baade rejste og rørte sig og med allerstørste Andagt og med opløftede Hænder og Øjne til Himlen annammede det Saligheds Maaltid, og som han var fuld af den Helligaand som Stefanus i sin Dødstid, betænkte han sig saa andægtig ved hvert behageligt Trøsteord, som ham af Skriften blev erindret, og lod skinbarlig se, at hans Hjærte var forenet med Gud, og han fuldkommen var salig i Troen og Haabet.

Efter den hellige Forretning takkede han Gud inderligen, at han saa vel var bespiset og forsynet, og der han til Slutning blev erindret, at al Ting var nu saa vel med ham, at han havde en naadig Gud i Himlen, i hvis Hænder alene han maatte nu overgive sig og sige: „Her er jeg. Herren gjøre med mig til Livet eller Døden, hvad ham godt synes,“ svarede han: „Ja! jeg er fornøjet udi Gud og befaler mig i hans guddommelige Hænder“. Lidet derefter, som han vel fornam Døden at nærme sig, kaldede han sin kjære bedrøvede Hustru og sine nærværende Børn og tog med dem en faderlig Afsked een, anden og tredie Gang, og begjærede en Salme at synges om Døden og et saligt Endeligt; hvilket da det var sket, kom det, at han stred med Døden, dog med en taalmodig og sagte Adfærd, da han efter nogle langsomme Suk salig i Herren hensov Tirsdagen d. 14 Marts [1725] Kl. 8 om Aftenen, efter at han i denne Verden havde æret og priset Gud, elsket og tjent sin Næste udi 63 Aar 5 Maaneder og 3 Dage, som var den salige Guds Mands ganske Alder.

Bakkendrup Kirke siges at være bleven til derved, at 2 Jomfruer, der boede i Bakkendrup, ved en Gang at gaa til Kirken i Gjørlev, fik deres lille Hund ihjælslaaet, hvorover de vrededes, saa at de sagde, at de ikke oftere vilde gaa til Kirken i Gjørlev, men selv bygge dem en Kirke, hvilket de ogsaa gjorde. Man viser Stedet, hvor Jomfruerne boede og finder der ældgamle Mursten dybt i

Jorden. Bemeldte Sted er c. 150 Alen nordvest for den nordligste Gaard i Bakkendrup By.

Paa den største af Klokkerne i Gjørlev Kirketaarn staar:

Audite, voco vos ad g[å]udia vitæ. Mathias Benninch me fecit Anno 1591.

Paa den mindste staar der:

Verbum domini manet in ætermum. Goes mich Borchart Gelgieser Anno 1605.

Paa den store Klokke i Bakkendrup Kirketaarn staar:

Verbum domini manet in æternum. Goes mich Borchart Gelgieser Anno domini 1611.

Paa den lille Klokke er ingen Omskrift.

I Fuglede Kirkes Navnebog er med Hr. Niels Nielssøns (Præst i Fuglede 1655—76) Haand skrevet, at Præsten Hr. Ole Vinter, som døde i Fuglede 1554, har ladet bortkomme fra Store Fuglede Præstegaard til Præsten i Bakkendrup, som endnu har den i Brug, en Engslæt her paa Fuglede Mælskovs Mark Norden for Aaen ved Bakkendrup, hvoraf aarlig, naar den er i Vang, høstes 12 à 16 Læs Hø. Ovennævnte Eng tilhører Præsteembedet i Gjørlev, og leverer Præsten for Brugen deraf Brød og Vin til Bakkendrup Kirke.

II.

En mærkelig Forordning for Hertugdømmerne om Kristendomsundervisning 1544.

Naar man fraregner Kirkeordinansens almindelige Bestemmelser om Børnelærdom og (latinske) Skoler, er der ikke opbevaret os nogen særlig kgl. Forordning vedrørende

Undervisning for Kongeriget Danmark vedkommende i Christian III's Tid. Hvad der angik Ungdommens Oplærelse var her nærmest overladt til Superintendenternes særlige eller fælles Anvisninger, meddelte Præsterne gennem aarlige Monita eller ved Superintendentmødernes Vedtægter. Desto mærkeligere er det for Hertugdømmernes vedkommende at finde en kgl. Forordning af 25de Maj 1544¹⁾, der antyder en mere udviklet Omsorg særlig for Almueungdommens Undervisning, end man ellers havde Grund til at tillægge hin Tid. Denne Forordning har, mærkeligt nok, saa vidt vides, aldrig været trykt og findes nu kun i en temmelig mangelfuld Afskrift fra forrige Aarhundrede i Kongerigets Arkiv, hvor nuværende Geheimearkivar A. D. Jørgensen for nogle Aar siden henlede Ud-giverens Opmærksomhed paa den. Skjønt nu, som sagt, den eneste foreliggende Afskrift ikke er god, da Afskriveren kun tildels synes at have forstaaet det plattyske Sprog, bør Stykket dog vistnok fremdrages, da det giver et interessant Bidrag til Oplysning om hin Tids Iver for gennem Ungdommens Undervisning at opdrage den tilvoxende Slægt i Reformationens Grundsætninger.

Wy Christian van Gades gnaden tho Dennemarcken, Norwegen, der Wenden unde Gotten konig, hertog tho Schleswig, Holsteen, Stormarn unde de Dithmarschen, graven tho Oldenborch unde Dellmenhorst, entbeeden unsen groth thovoren. Wy erindern uns, dat unse commissarien, dewelcke wy thom besten unser kerken unde caspel lüde yn dessen unsen förstendohmen, bleken unde landen tho visiteren uthgeschickt, uns underdanigh bericht unde apenbaret, dat under

¹⁾ S. Hansdag samme Aar udstedte Kong Christian III i Haderslev en plattysk Forordning om Indgaaelse af Ægteskab, hvortil for hin Tid ikke findes noget tilsvarende for Kongerigets Vedkommende, hvilken Forordning indtil Prøjsernes Indførelse af Civilægteskabet var Grundlaget for Ægteskabslovgivningen i Slesvig og Holsten, ligesom nærværende Forordning kan betragtes som Grundlaget for Ordningen af Skolevæsenet.

de gemene lüde hen unde wedder sick yn städen unde up den landen by unsen underdanen noch eine schrecklig grote unwetenheit, erdome unde averglove des lydigen pavesdoms befunden, unde up unsen beveel allerley jamerlicke und vorderflike unordninge an uns neven unsen reden unde landtschop vorgedragen unde averantwerden laten. Also averst nu in kercken, scholen unde armen husen Gades wort unde de catechismus uthgebredet werden kann, unde des ende papistischen lupens lappichte logen statuten unde regeln, missen, aflath unde ydele ceremonien, so withe hertho brucklick gewesen, wy nicht von don hebben, unde wat in unse vor wenigen tyden utgegevene kerken ordninge under den vornemliken söss stücken thom ersten unde andern, von den catechismus recht uth tho düden, in glicken von gewisser art yn alle oerder de jöget tho underwisen, wy nicht alles utförlicken tho samen fögen können, gelickwol wat thor beteringe edder gemeinen besten gedyt, billig tho befördern, ock dat in verdesterten Pavesdohme dat arme blinde gemeine volck verführt, dat se van Gade unde sienen worde tho eren Christendohm nicht underwyst, dewelckes wy vor Gade in unsen gewetende nicht verantworten köndt, daher wy datsülvige aftostellen der maten gnädigst beschluten. Der halven, damet van nu an de olden unde jöget volghafftig alle junge kinder unde densten van lütje up rechtfarig thor forcht des Herren angewyst, Gade in Christlichen geloven recht tho erkennende, und ein levende Gott salig tho denende unde anthoropende, vlitig unde stedes vppetrocken werden, so wölen unde befehlen wy hermede genädigst, dat de parrherren in eren predigen edder sermonen jeder tyds des sundages antögen und dat im ingange edder hovt lehre effte gebrück des verclareten textes melden, worhen de sermon ut sinen articeln unde puncten höre, ut gesett edder evangelium, in welck hovtstück in den catechismus alldermeist darup seht, darmet se ere lehr vast gründen, ock in eren reden nicht von dem enen up dat ander vallen, wente dat catechiseren so ordentlick, kortlick unde luter geschicht nevest de proving hehl krafftig tho erbuende.

2. Ydt ys ock nödig, da de avern in clostern de

catechismus lehre bedrifft, dat se daruth antwerden kondt, daher de so dartho nicht vörgebes gesett sind, edder der-sulven vicarii by verlust erer preven dat catechiseren alle wöcke dohn schölen, alse in groten steden und scholen hebben de lectores theologiæ ock lectiones catecheticas.

3. Darna gebeden unde befehlen wy vornemlick, dat dydt also by dem actu communi apostolico ymer blive, dat de capellane up den land sülvest de schole holden, de kinder thom gebede thogewönet, unde na dem catechismus erstlick de biblischen texte lude vorsprecken unde de lütjen lüde, darmet se acht geven, na beden laten, ock wider met de antwort unde uthlegung also thom andern gang fortfaren und bestendig repeteren schöl. Wo se averst nicht frischk wesen, dat einer von den uppersten in der scholen vorbeden, unde yme nabeden laten mach. Darby scholen ock de capellane de kinder tom bibel-lesen holden, druth forschen unde fragen, unde wat se nig beholden, kortlick anwiesen und de andere dat wedder halen laten, ock im övrigen se thom lesend lehrend, skrieuend, recknend vlitig vor uth des namiddages anholden. Yede schole schal ere bibel und psalmbok uth der kercken casse hebben. De arme jöget eren scholgeldt överst betalet de gemeine ut den armen geldern, unde so de capellane met flyth arbeiten, so schölen se davör alle mand 1 marcklübsch baven yn hebben. Dayegen de desse arbeit versumen med kindern fücheln edder hoveln, schölen bestrafet unde de fuhl wesen suspenderet. Averst de vlietigen tho einer hohern stufte vpkamende verhögert werden. Darup de parherrn ernstlick holden unde recht in de schole up de kinder tho schauen, also ock de vpgewassen unde gehelde gemeinde dayegen versorgen, unde so vör de kräncke und frischke by dage und by nacht vp tho passen, darmed se up disse wyse nyn thohörer lüttje edder grote vorsümen.

4. Wat endlich de jöget edder kinder in städen unde blecken belangt, de ere scholrecters, medhelper und gesellen hebben, de scholen in de ordentlicke schole unde classen gahn, unde van kind up lude tho bedende angeholden, unde nicht ohne uth noht med dwang edder kloppen, wol överst

med laven und med leeve, tho eren Christendohme alle dag angeleidet werden.

5. Ydt schal ock der scholholder syne fruw de dirnckens allein verhören und se manierlicke med lavend edder drohen med umsettend uthwendig leren eines lüttgen sprocks, endlich med dalkenhend edder roden strafen, wo se altho unardig wesen unde se de vermahnung nicht folgen. Schulle averst, alse dat in mancken hübsken steden yss, under eres mannes vpsehen eine capellansche edder diaconi ehefru de jungfer schole annehmen, unde namiddags 2 stunden in andern junferlicke saken, näend, wöreckend, knittend etc. anföhren, dat sehen wy thom besten; doch so dat sulwige edder den præceptor syne fruw nicht dögen de junfer unde dirncke schole tho holden, so mag de parherr des ordes eine andere lehrlicke wedfruw utsöken, wehlen unde bestellen, dat se by dat lehrend blive; unde dewyle se anders nicht wat vorwarben kann, so skal se fry sitten ahne utgift, unde wo der dirnckens veel worden, mag se eine schikliche junfer effte dirne by setten, de ere helpen kan, unde schal de scholfru vor de armen¹⁾ kinder ut de armen¹⁾ casten ere betalung, unde bet sick ein legatum find, alle 2 mahnd 1 rdr. thor hus huer van dat armen geld baven yn hebben, wenn se gut schrivet unde rechnet unde sonsten flytig und ardig by den kinderken yss; ock schal se de altyds ins catechismus verhör thor kerken, wenn se gesund syn, hinbringen, woran die eldern se met nichten behindern schölen, unde so wol jemens dat dede, so schal de kerckhere by der aurichkeit ere helpen, alse em ock thokomt aver alle scholen sülvest alle vierdel jahre upsicht tho dohn, unde wat nödig unde got is tho ordeneren.

6. In groten steden, wo mehr caspel kercken, mögen der twe scholfruwens wesen, unde alle nebenscholen mohten afgeschaffet werden, darmet solcke lüde by eren suer tho verdenenden betgen brodt, de eine alse de ander, ordentlicke wise leven kond. Wy wollen ock unsen General Superintendenten und Pravesten over der kerken hiedorch gnädigst

¹⁾ Afskriften har: avern.

anbefahlen hebben, uns underdanig up ere plichten, eyd und gewetend an tho deenen (!), wat vor düchtige lüde und catechete van capellanen sick under se befindt, so wol in steeden also up den landen, wente wy kort uth nicht lyden möget, dat andere junge candedaten stülcken wohl verdehennenden mannern in kercke unde scholen vorthotheen.

8. Unde da wy denn met veelen gnädigen wolgefallend unde vergnögend erfahren, dat so wol de cappellane in steden als up den lande, ingelicken etlike schol-collegen in groten unde middelmatigen steden, na unser visitatoren anordninge ock wisse, erwassene junge lüde in erem huse tho samen uth sunderbare leeve thom Christendohm in gewissen newenstunden uth egen besundern bedrief nütlick unde tho degen anwysen, by ryken unde by armen lyke dorch jahr uth jahr in, ere amt met catecheserend umme Gades unde der armen seelcken halben, wöckentlick 2 mahl dohn, davor se wenig effte nichtes tho genehten hebben, vornehmlicken averst die jungen lüde, so tho Gades dische gahn, darby herlick angewiesst werden, also scholen de letzte alle 1 $\frac{1}{2}$ utdohn, vor yeglick armen averst uth den armen casten so veel ock geben werden, wenn se uth gelehrt unde eren catechismus thom letzten mahle bedend.

9. So schal ock ere vlith by uns nicht vergeten, besondern gnädig vergeldt und vp des General Superintendents edder Pravesten eidmätigen tügnisse, ut deren register alltydes der oldeste, so am langsten catechisiret, vorgetrocken unde, so andern em nicht uthwelen, thor andern tyd van uns sülvest eine ansehnlickere bestallinge fry uth geven werden. Unde so wölen wy met unsere nafolgern ym rike unde regirung ymmerdar dit gehalten hebben, up dat ydt uns samt unsen underdanen an gohden dögen kerckheren, capellanen unde schol-collegen nymmerdags fehle, noch de truwen lyde umstünsten arbeiten, dat gedylliche catechiseren averst nicht in kercken unde scholen nablive, noch gar int steken gerade; darby wy denn nicht twifeln, dat dorch Gades seegen, dewelcken wy van harten wünschen unde hapen, wy met unsen leven nakamen an thokomst Christlicke frame unde getrue undersaten bekamen, ock dat wy, de

wylen de gadsaligheit tho allen dingen nütte ys, welcke ere thosage des levendes hefft, althosamen leven unde seegen arven werden.

Thom lesten blivt wegen de dorpkkercken eren scholen köstere, welcke de lütgen buren kinder lesen unde den catechismum leren, by den olden, na unser Christlicken kerken ordning liij. Darover schal ein ytlicker pastor fast holden. Unde so der yemandes andere edder gedylicke anschlege thor Christlicken ertreckinge der unwetenden armen yöget byfalt, de kann syne gedancken entwedder an unse cantzely sülvest, oder an unse visitatoren underdanich inschicken, wo dennach de ock wesen, dat wollen wy mit gnaden, danck unde huld annehmen unde erkennen. Worna sick unse kerken deeners edder predigers avrigheit unde unse underdanen tho achten etc. Actum unde datum Rendesborch under unserm Secret, am dage da man sung Exandi, Anno 1544.

III.

Tydsck Gudstjeneste i Odense og Nyborg.

I Ny kirkehist. Saml. III, 134—224 findes meddelt en Afhandling om de tydske Menigheder i Danmark i det 17de Aarhundrede. Her til kunne efterfølgende Aktstykker slutte sig, der vedrøre den tydske Gudstjeneste i Odense og Nyborg i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Om Emnet henvises forøvrigt til Biskop Engelstofts omhyggelige Undersøgelser i Nyt hist. Tidsskrift VI, 135 ff.

1.

Friderich den Fierde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Viide maa du, at Vi, efter Voris Oberster ved det Fynske National Regiment til Foeds, Os Elskelig Hans Hartman von Erffa, hans herom allerunderdanigst gjorde ansøgning, allernaadigst haver bevilget, at hand, til at betiene sig og

sin familie samt de ved Regimentet befindende Tydske Officerer og Gemeene med Predicken og ellers i andre deris Saligheds sager, maa bruge Johannes Betke, som til Felt Præst ved samme Regiment udi seeniste Campagne skal have været forordnet, saa som Obersten har allerunderdanigst erbudet sig, at hand og de andre Officerer self af deris egne midler hannem vil underholde, og naar bem^{te} Johannes Betke paa en anden sted kand blive befordret, at det da maa staa forbe^{te} voris Oberst frit for enten dend ved voris Garde til Foeds standene Feldt-Præst eller en anden tydsk Præst der til at antage og bruge; til hvilken ende Vi allernaadigst haver forundt meerbe^{te} voris Oberst at maa nyde en af Kirkerne i vor Kiøbsted Ottense, naar deri icke bliver predicket, til at forrette Gudstieneste udi for Garnisonen samme-steds; dog at Præsterne og andre betiente ved Kirkerne derover i deris rettighed intet afgaar. Derefter du dig allernaadigst haver at rette, og ellers den anordning strax at giøre, at ofte bem^{te} voris Oberste og hans Præst derudi ingen hinder eller fortræd af Ministerio eller Kirkens betienter i Ottense tilføyes. Befalendis dig Gud. Skrevet paa vort Slot Jægersborg den 16. Octob., Anno 1700. Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskelig Velædle og Velærværdige Doct: Thomas Kingo, Biscop over Fyens Stift,

Paategnet: Allerunderdanigst læst for Sognepræsterne udi Odense Ministerio d. 26 Oct. 1700.

Orig. i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve.

2.

Friderich den Fierde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Eftersom Voris Brigadier, Os Elskelig Hans Christoph von Schenfeldt, for Os allerunderdanigst haver ladet andrage, hvorledis Geistligheden i Vor Kiøbsted Othense icke skal ville tillade Feldt-Præsten ved hans Regiment, Johannes

Betke sit Embede, som det sig bør, at forsee, men hannem i visse maader hindre og restringere; da have Vi allernaadigst bevilget, at bem^{te} Feldt-Præst Johannes Betke maa nyde dend samme rettighed i sit Embedes forretninger, som andre Voris Regiments og Garnisons Præster nyder og haver. Derefter du dig allernaadigst haver at rette, og de vedkommende Geistlige sligt til efterretning strax at tilkiendegive. Befalendis dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Jægersborg den 19 Julij Anno 1701.

Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskel. Velædle oc Velærdige Doct. Thomas Kingo, Biscop over Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve.

3.

Friederich den Fierde (osv.). Vor Bevaagenhed tilforn. Vi give dog herved allernaadigst tilkiende, at Vi allernaadigst haver bevilget, at Capellänen j Vor Stabelstad Nyborg maa hver fiortende dag for Garnisonen sammesteds gjøre en tydsk Predicken derudj Stadens Kirke. Derefter du dig allerunderdanigst haver at rette og dend anordning at gjøre, at Kirken paa en dag j hver anden Uge, naar ingen Prediken eller anden Guds tjeneste der j forrettis, vorder forbemelte Capellan for saavit overladt. Befalendis dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhafn den 26 Decemb. Anno 1702.

Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskelig Velædle og Velærværdige Doct. Thomas Kingo, Biscop over Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vinding Hrd. 30.

4.

Frederich den fierde osv. Wor Bevaagenhed tilforn. Vj give dig hermed tilkiende, at vj, efter os elskel. Joachim Pritzbuers til Nossentien, voris Stifftbefalingsmand i vort Land Fyen og Amtmand over Ottense, Dalum, St. Knuds og Rugaards Amter, samt din, paa deris Vegne af dend Tydske Nation, som sig i vor Kiøbsted Ottense kunde befinde och endnu det danske Sprog ei fuldkommen megtig være, herom allerunderdanigst gjorde Ansøgning, allernaadigst haver bevilget, at de och deris Familie i saadan Henseende med en ugentlig Prædicken, og ellers i andre deris Saligheds Sager udi det tydske Sprog af Sognepræsten til St. Hans Kirke, Hr. Iver Lagesen, och det i samme Kirke, maa betienis, dog at det icke sker paa dend tid, nogen dansk Prædicken efter sædvane holdes i Byen, saa og at Præsterne og andre Betiente ved Kirkerne aldeelis indtet derved udi deris Rettighed, være sig Offer eller andet, i hvad navn det kunde have, som dennom tilkommer, afgaaer; desligeste at alting efter voris Kirke ordonnanse og Ritualet skeer. Derefter du dig allerunderdanigst haver at rette, og ellers den anordning at giøre, at forbemelte af dend Tydske nation udi dette forskrevne ingen hinder eller fortræd af Ministerio eller Kirkens Betienter i bemelte Ottense tilføyes. Befalendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Kiøbenhafn dend 23 Decembr. Ao. 1707. Under vort kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os elskelig velædle og velærverdig Doct. Christian Rudolph Müller, Biscop over Fyens Stift.

Orig. i Fyens Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve.

5

Vii Frederich dend fierde etc. giøre alle vitterligt, at vi, efter Hr. Hans Wøldike, Sognepræst til St. Hans Kirke i vor Kiøbstæd Ottense, hans herom allerunderdahnigst giorte

/

Ansøgning og Begiæring, og paa det bemeldte Kirche kand nyde nogen Hielp til dens Indkomsters Forbedring, allernaadigst have fundet for got at bevilge og anordne, saa og hermed bevilge og anordne, at meerbemelte S. Hans Kirke skal herefter tillige som en Guarnisons Kirke for dend der i Ottense indquarterede Milice agtes og bruges, og Sogne-Præsten, fornevnte Hr. Hans Wøldike, at betiæne samme indquarterede Milice med Prædikken, Communion, Copulation, Børnedaab og anden Guds Tjænestes forretning ej alleene i det danske, men endog paa dend sædvanlige tid i det tydske Sprog, saa længe de staa i virkelig Tjæniste ved de i bemeldte Odense Bye liggende Regimenter. Forbydendes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staa, at hindre eller udi nogen Maade forfang at gjøre, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Friderichsborg den 19 Junii Anno 1722.

Under vor kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

F. Rostgaard.

Kopi i Fyns Bispearkiv, S. Hans Kirkes Breve.

· IV.

Af Brande sogns liber daticus.

Ved U. Birkedal, sognepræst i Brande.

Følgende meddelelser, der synes mig ikke at savne interesse, ere væsenlig hentede fra de ældste opbevarede libri datici, der på grund af gentagen ildsvåde ikke gå længere tilbage end til 1780, så at oplysningerne om den forudgående tids præster ikke stamme fra disse selv, men fra en af efterfølgerne, — den, hvem opmærksomheden

især hendrages på, L. M. Lund. De antydede mundtlige overleveringer få stå ved deres værd, men vise bl. a., hvad man kunde antage om et par præster, der byttede kald.

Præsterækken i Brande føres i de opbevarede libri datici ikke længre tilbage end til Jens Risom. Når han blev præst her, sés ikke, men han døde år 1756¹⁾. Han ejede hovedgården Brandholm i sognet og desuden kirken. Denne gav han et nyt smnkt tårn, samt lod den male og forsyne med orgel og henlagde tre af sine bøndergårde til organistens lønning. Han blev af kongen udnævnt til konsistorialassessor. Den ualmindelig smukke præstegårdshave, et særsyn på den nøgne hede-egn, er anlagt af ham. En gammel lind har han efter overleveringen plantet. Man kan endnu sé hans og flere af hans slægts lig i det åbne rum under tårnet. Han har været en høj smuk mand. Han ligger i sin præstekjole med krave om halsen. Brandholm blev han ejer af ved giftermål ind i den slægt, som besad gården.

Risom kaldede sin eftermand Knud Søltoft²⁾, der døde 1761 og efterfulgtes af Niels Kristian Claussøn, en nordmand, der først havde været kapellan p. p. i sit fædreland, siden feltpræst. Han kaldedes af kongen. Han opbyggede præstegården af nyt, men havde særligt uhæld med hensyn til denne. I året 1780 brændte den ved uforsigtighed. Han opbyggede den påny, men et par uger efter at han var flyttet ind, gik den atter op i luer ved en ildsvåde, der lagde hele kirkebyen i aske. Han fik nu kongelig bevilling til, at hver bonde i herredet, som ejede heste og vogn, skulde gøre en rejse til Horsens og hjemhænte det fornødne tømmer. Han anlagde selv et teglbrænderi og fik sin gård bygget påny. Imidlertid stod kun ni fag af stuehuset færdige, da han 1786 for-

¹⁾ Wiberg har 1758. ²⁾ Wiberg har Søltoft.

flyttedes til Fredericias »danske kirke«. Han ansøgte nu om og fik kgl. bevilling til, at gården måtte betales ham af eftermanden med 500 rdl. istedenfor 500 slættedalere. Eftermanden nedlagde indsigelse herimod og forlangte, at præstegården skulde være komplet, da der kun fandtes to beboelsesværelser. Men en højesterætsdom gav hr. Clausson medhold. Han må have været en praktisk mand i flere henseender, thi han var tillige sandflugtskommissær og skifteforvalter i Brande og omliggende sogne; desuden var han herredsprovst. Han har skrevet »Om en bondegårds passende størrelse«, »Om sandflugts dæmpning«, »Om Amerikas opdagelse har skadet eller gavnet« m. m. Han døde på en rejse i Kristiania 1794.

Hans eftermand i Brande var Jens Breum, der længe havde været skoleholder i Frederiksberg, derefter som skibspræst flere gange været i Kina. Han var alt ved sit komme til Brande meget tunghør, og blev tilsidst så stokdøv, at han 1792 måtte nedlægge embedet med en pension af 160 rdl. »I tilfælde af, at hans enke overlevede ham,« skriver min hjemmelsmand mindre korrekt — skulde hun have 52 rdl. årlig af kaldet. Han døde i København 1797. — Efter ham kom Severin Møller, et slegfredsbarn, student fra Ålborg. Først var han residerende kapellan til Vrå, Emb og Serridsløv i Ålborg stift. Han var meget sygelig og døde her i året 1801.

Nu kom den mand, som det er interessantest at dvæle ved, forsåvidt som han tørnede sammen med de jydsk bønders sejge vedhængen ved det gamle og gode overleverede, som han vilde afløse med den ny oplysning, hvis bekendteste udslag blev den evangelisk-kristelige salmebog. Når allerede hans ovennævnte formand, N. K. Clausson, ved sine skrifers titel røber, at oplysningstiden havde fundet vej ud til heden og rimeligvis også til prædikestolen, så er dette endnu kændeligere med Ludvig Michael Lund. Han var født 1771 i Storehedinge, hvor

hans fader var residerende kapellan, indtil han 1786 forflyttedes til Hellested. Sønnen kom i juvelerlære i København. Men en broder af ham, som var decanus på kommundet, fik ham til at betræde den studerende bane. 1791 og 92 »udholdt han de sædvanlige academiske examina med berømmelse, og 1796 tog han teologisk attestats med haud illaud«. Gehejmeråd Brandt ansatte ham nu straks som lærer ved Herlufsholm lærde skole. 1799 kaldede kongen ham til residerende kapellan for Skærbæk i det tønningehnske og to år efter til sognepræst i Brande. Han slutter sine optegnelser — af hvilke ovenstående er hættet — med at meddele, at han har »opbygget det stykke af præstegården, som hidtil stod uopbygget. Hvorvidt han ellers har gavnet i sit embede, derom må han overlade andre at dømme«. Han byttede i 1808 kald med sin svoger, sognepræsten i Starup og Nebel. Det maa efter overleveringerne her i sognet om »store hr. Lund«, som han til forskæl fra en senere Lund (»den lille hr. Lund«) kaldtes, have været en rigtig jysk handel, hvor stude var omsætningsmiddel i byttet¹⁾.

Når han, som han siger, navnlig har anvendt sin flid på sin menigheds »ungdoms forædling«, så har fliden sikkert intet ladet tilbage at ønske. Den mængde skolebesøg og katekisationer, han har holdt, er et vidnesbyrd mere om den iver for »oplysningen«, tiden var besjælet af, og som vi, trods den megen åndløshed, ikke kan nægte vor agtelse. Hr. Lund har meget nøjagtigt optegnet, hvad han hver gang — i almindelighed hver søndag i sine syv embedsår — havde til »materie« i katekisationen med ungdommen. Jeg griber i flæng et par af disse materier: »skadelig frygt for de mægtige, oplyst ved Peters eksempel«; »handling er det vigtigste ved udøvelsen

¹⁾ Om præsten Ludv. Mich. Lund findes mere hos Im. Barfod, Den falsterske Gejstligheds Personalhist. II, 248—49. Han døde som sognepræst til Nørre-Vedby og Nørre-Alslev på Falster 1844.

af kristendom«; »den fornuftige tillid til Gud«; »nyttens af at tænke på døden«; »medlidenhed med de lastefulde«
o. s. v. o. s. v.

Jeg vil nu selv lade ham føre ordet i fremstillingen af sammenstødet med nogle af hans Jyder, der vel ikke vare så »stærke« som deres landsmænd længer øst på, men dog stærke nok til at ærgre præsten en hel del. Tiden er år 1802—1803.

»D. 2den oktober ankom cancelliskrivelse så lydende: Med Deres højærværdigheds forestilling af 4de f. m. har dette kollegium modtaget en skrivelse fra sognepræsten i Brande, hr. Lund, hvori han forespørger, om der kunde være noget imod, at han til næste advents søndag indfører den evangelisk-kristelige salmebog ved den offentlige gudstjæneste i Brande sogn, uagtet 18 af 141 familier i sognet ikke have villet give sit samtykke dertil. Man skulde i den anledning tjenstligst mælde til behagelig efterrætning og videre bekendtgørelse for vedkommende, at den ny salmebog efter de oplyste omstændigheder bør indføres i Brande sogn, og 18 familier i den henseende rætte sig efter pluraliteten.«

Den 14de maj (1803) sændte provsten til min erklæring en ansøgning fra nogle beboere i Brande sogn, hvori de begære, at den ny salmebog må afskaffes og den gamle atter indføres. For efterkommernes skyld vil jeg her anføre ansøgningen ordlydende:

Til Kongen! I Brande menighed er til brug ved gudstjænesten bleven indført den evangelisk-kristelige salmebog af vor sognepræst, velærværdige hr. Lund. En del af sognemændene er fornøjede dermed, men vi undertegnede ønske gærne, at dens indførelse og almindelige brug i menigheden måtte ophæves og det på følgende grunde: a) at det i denne dyre tid vilde blive en altfor svær udgift for os at anskaffe disse bøger til enhver husfamilie; b) at bogen af den største del af os ikke forstås eller kan bruges, da vi ikke kende tal eller nummere,

der gør, at vi ikke kunne synge med de andre, derimod er det anderledes med de gamle; thi dem kunne vi en del uden ad. Allernådigste kongel! vi ansøge derfor underdanigst, at, da disse salmebøger ikke endnu ere ved lov befalede indførte, vi da dog i Brande sogn måtte befries fra deres brug, indtil de overalt indføres, da vi derved også fik mere lejlighed til at gøre os bekendte dermed«.

Min erklæring herover var følgende: Når supplicanternes hosfølgende ansøgning, over hvilken min erklæring er forlangt, klager over, at de ikke have fået tilstrækkelig lejlighed til at gøre sig bekendte med den evangelisk-kristelige salmebog, før den indførtes ved gudstjenesten, da sige de usandhed. Thi over et år i forvejen oplæste og gennemgik jeg enkelte salmer eller vers hver søndag i kirken ved katekisationen, samt ved at sammenligne denne og den gamle salmebog med hinanden gjorde menigheden opmærksom på den nys fortrinlighed. Det er bekendt nok, at enhver her i sognet på forlangende kunde få bogen til låns hos mig, og at den var almindelig udbredt, derom kan provsten bedst vidne, som ved sin visitats her i kirken f. å. hørte, at den største del af ungdommen havde lært en del salmer uden ad. Efter at bogen således var bekendt for enhver, som vilde gøre sig bekendt med samme, og mange ytrede det ønske, at den måtte indføres ved gudstjenesten, bekendtgjorde jeg søndagen d. 1ste august 1802 af prædikestolen, at de, som ej ønskede bogen indført, vilde mælde sig hos mig fredagen d. 6te august, på hvilken dag provsten visiterede kirken, samt for ham og mig opgive bestemt, om de ikke vilde have bogen indført. Da enhver, som ej mødte, blev ansét, som bifaldt han, at bogen blev indført. Sognet består af 141 familier, af disse mødte kun 19, som erklærede sig imod indførelsen på Grund af, at man efter den ny salmebog kunde stjæle, høre, lyve og begå alle synder, da den ej straffede synden,

— videre, at der i bogen ej fandtes tale om djævelen; samt at der ej stod salmer til hver søndag. Af de 19 husfædre, som mødte, frafaldt én dagen efter sin påstand, sigende sig af de andre at være nødt til at komme fræm. Ved straks at indberette alt til kancelliet, forespurgte jeg tillige, om der fra kollegiets side havdes noget imod, at bogen under anførte blev indført. Kancelliet resolverede under 18de septbr., at bogen skulde indføres m. v. Denne resolution blev d. 4de oktbr. bekendtgjort menigheden af prædikestolen, og salmebogen uden modsigelse indført d. 28de novbr. 1802 eller 1ste søndag i advent.

Hovedmændene for denne ansøgning, om atter at få den gamle indført og den ny afskaffet, ere Peder Hansen og Niels Mortensen, bægge gårdmænd af Skærlund, som aldrig have været at formå til at gøre sig bekendt med bogen, og desuden almindelig ere bekendte som stridige folk. Efter at have fået denne ansøgning konciperet af en prokurator i Vejle, gik Peder Hansens karl Søren Kristensen og Niels Mortensen omkring i sognet fra hus til hus forat hværve underskrifter. Så vel Peder Hansen som Niels Mortensen ere velhavende mænd, den første endogså en rig mand, som har en 5 à 6000 rdl. på rænte, og rygtet vil, at han for at få underskrift, skal have truet sine debitorer med kapitalsopsigelse. På ansøgningen findes 58 navne, altså lidet over en tredie del af sognets beboere, men foruden, at der er stor formodning, at ikke alle de, hvis navne findes på ansøgningen, selv have underskrevet samme, har dog på nogle steder så vel fader som søn underskrevet, uagtet den sidste kun kan betragtes som faderens Tjenestekarl. Nogle have og været hos mig og erklæret, at de fortrød at have underskrevet, men vare overhængte og overtalede af deres medborgere dertil. Supplicanterne grunde deres ansøgning på: a) at det i denne dyre tid vilde blive en altfor svær udgift at anskaffe bogen til enhver familie; b) at de ej kænde tal og nummer, men kunne de gamle uden ad. Herved må jeg

underdan. anmærke, foruden at det er bondestanden, som profiterer mest af de dyre kornpriser, har menigheden allerede anskaffet sig denne salmebog, hvilket jeg så meget vissere véd, som jeg selv har besørget indkøbet. Det vilde altså være en til dels unyttig bekostning for dem, hvis den nu atter skulde afskaffes. På min egen bekostning har jeg anskaffet 63 eksemplarer, som efter overlæg med medhjælperne ere uddelte til ikke blot de ganske trængende, men også sådanne gård- og husfamilier, om hvilke man formodede, at denne byrde vilde blive for trykkende. At dette er en sandhed, kan mine medhjælpere bevidne. Når supplicanterne dernæst mælde, at de ikke kænde tal og derfor ej kan synge med, vil jeg gjerne tro det, at de deri have ræt. Men jeg kan ikke indsé, at bogen derfor bør afskaffes. Desuden har jeg fra det første, jeg kom her til menigheden, stræbt efter at øve ungdommen i at kænde tal og kaste op i bogen, og fuldelig er jeg overtødet, at den del af menigheden, som ej er indtaget af fordomme imod bogen, meget godt kan finde salmerne, da desuden numrene findes anførte på tavler i kirken, og degnen, før gudstjænestens begyndelse, går ned og hjælper dem, som endnu ej kan kaste salmerne op, at finde samme.

Da altså salmebogen én gang efter pluralitetens ønske er indført, og nu brugt i et halv år uden anstød, skulde jeg underd. formene, at det vil give anledning til misnøje og urolighed, hvis ansøgningen blev bevilget. Nabopræsterne, hr. Vellejus i Omme og hr. Stallknecht i Nykirke, have også nu indført bogen i deres menigheder, og det vil næppe fejle, at jo enkelte medlæmmer af disse menigheder vil bebyrde kancelliet med lignende ansøgninger, når de bringe i erfaring, at man den ene måned kan indføre en ny sangbog ved gudstjænesten og i næste måned få samme askaffet.

Brande præstegård d. 24de maj 1803. Lund.

Ansøgningen afsloges ved kancelliskrivelse af 25de juni s. å. — og den evangelisk-kristelige salmebog havde sejret. Den afskaffedes først år 1875 i Brande kirke. Det gør et eget indtryk nu at høre gamle folk, hvis fædre modsatte sig den evangelisk-kristelige, hænge fast ved denne og med uvillie sé den afløst af en ny salmebog, hvor Kingo og Brorson ikke ere mishandlede og den enfoldige kristentro får vidnesbyrd. — Dette er en illustration til den bekendte sandhed om »vanens magt«. — Hvor lidet man kan beregne fremtiden og dens dom over sit eget arbejde, må også påtrænge sig som en alvorlig tanke, når man sér hr. Lund, åbenbart for at lyse i sin menigheds minde som en af forkæmperne for lyset mod »mysticismens« mørke, så omhyggelig skildre sin kamp og sejer i anno 1803 »for efterkommernes skyld«.

V.

Sjælandske Landemodesakter fra 1776 til 1783.

Efterfølgende Stykke er for mange Aar siden meddelt os af afd. Pastor J. Chr. R. Lund efter Udby-Ørslev Præsteembedes Kaldsbog, men er ved tilfældige Omstændigheder blevet henliggende ubenyttet. Naar det nu fremdrages, da er den nærmeste Anledning den, at ovennævnte Pastor Lund i Udby (en lille, stille Mand af et saare venligt Væsen, der ikke var uden Interesse for vort kirkehistoriske Selskab, hvilket han viste ved oftere at tilstille det mindre Meddelelser fra sit Præstearkiv) var en Søn af den Hr. Ludv. Mich. Lund, fra hvem foranstaaende Optegnelser fra Brande tildels stamme. For Resten fortjene disse Landemodesakter vel i sig selv nok Meddelelse, da de indeholde adskilligt, der er betegnende for Tiden i kirkelig Henseende. — Det vil erindres, at i Aaret 1776 var Hr. Ludv. Harboe Sjælands Biskop; i sin Alderdom

fik han 1782 sin Svigersøn Dr. Nic. Ed. Balle til Medhjælper, og denne blev Sjælands Biskop, da Harboe døde den 15de Juni 1783.

Acta Synod: Dionysii 1776.

Monita episcopi.

1. Der indløber Tid efter anden Klage, at nogle unge Mennesker, som efter deres Confirmation komme til andre Menigheder, findes deels vankundige i deres Christendom, deels at de ej kan læse i Bog. Som nu saa vel den allernaadigste Forordning om Confirmationen, som og — og det særdeles — en Lærers Embede og Samvittighed vil forpligte ham til med Glæde at iagttage den Lejlighed, ham især til den Tid gives, med al Flid og Nidkjærhed at antage sig selv deres Undervisning, som melde sig til Confirmation, og paa deres Side at gjøre deres yderste Flid til deres Oplysning om Gud, saa vil der og nøje paasees, at de Unge lære rigtig at læse i Bog, og paa det Biskoppen kan have Efterretning, om Nogen, der antages til Confirmation, skulde findes ej at kunne læse i Bog, saa ville Provsterne tilsige Præsterne ved hvert Aars Udgang at tilsende dem deres Navne, som ere ukyndige i Boglæsning, da tillige maa tilkjendegives Personernes Alder, samt Aarsagen, hvorfor de ej have bragt det saavidt i denne magtpaaliggende Sag; hvilken Beretning jeg da forventer mig tilstillet af Dⁿis Præpositis.

2. Endskjøndt det tilforn er blevet meldet, saa gjentages det dog herved, at Skoleholdere, naar et Degnekald bliver vacant, ikke skal rejse ind til Biskoppen for at ansøge det, men blive ved deres Skole, efterdi de ved en skriftlig Ansøgning kan udrette det Samme, da de ellers foruden deres Embedes Forsømmelse sætte sig i ufor nødne Bekostninger.

Acta Synod: Joh: 1777.

1. Cancelli-Skrivelse af 25de Jan: 1777 til Biskoppen, at den af Hr. Høyer i Reersløf begangne Forseelse i at

vie en Under-Officier uden foregaaende Lysning af Prædikestolen kunde ham for denne Gang eftergives, dog at han derfor tilrettesættes.

2. Kongel: Rescript af 19de Febr. 1777 til Biskoppen med Gjenpart af en samme Dag udfærdiget Bevilgning for Kammerherre Robert Tuite og Christopher Mac-Evoy med flere fra de danske Americanske Eylande til Kjøbenhavn ankomne af den Engelske Roman-Catholske Kirke, at saavel disse, som de herefter fra Tid til anden af samme Religion ankommende, maae i Kjøbenhavn holde deres egen Præst og Gudstjeneste, dog under visse Vilkaar og Indskrænkninger.

3. Cancelli-Skrivelse til Biskoppen af 8de Marts 1777, at Sognepræsten Hr. Buch i Spjellerup var forundt beneficium paupertatis og fri Procurator til at indtale sin Ret hos sine Sognefolk, der nægte ham Tiende af Kalkunske Høns.

4. Kgl: Rescript til Stiftøvrigheden af 16de Julii 1777, at Kammerherre v. Munthe af Morgenstjerne maa lade Hammer Kirkelade nedrive, imod at han igjen opbygger et nyt Huus, hvoraf Kirken skal nyde ligesaameget i Afgift, som hidtil af Kirkeladen.

Monita.

1. Da de iblandt menige Mand brugelige Trolovelsesgilder anses at være meget skadelige for Staten formedelst de Bekostninger, som derpaa anvendes, og den Uorden, som derved foregaar, saa er det bleven bragt i Forslag og i den Anledning gjort Forespørgsel hos alle Bisper, om det ikke var det bedste Middel til reent at ophæve al den Uorden, naar Trolovelserne selv blive afskaffede under visse Vilkaar, hvilke skulle bestaa deri, at naar et Par Folk herefter ville troloves, skulle de begge tillige med deres Forløftere indfinde sig hos vedkommende Præst og give ham deres Forsæt tilkjende, da Præsten, isteden for al anden hidtil brugelig Ceremonie og Gilde, alene skulde antegne dem som Trolovede i Ministerialbogen, og ligeledes lade Forloverne, som sædvanlig, skrive deres Navn derunder, hvorimod de Trolovede havde at betale baade Præst og Degn, hvad dem

med Rette tilkom, som nu vil være at fastsætte, hvad en Borgermand i Kjøbstæden, og en Gaardmand, Huusmand og Indsidder paa Landet, samt og de, som paa begge Steder ere af bedre Vilkaar og Omstændigheder, bør at betale ved denne Indskrivning, saa ville Dⁿⁱ Præpositi herover med første indsende deres Betænkning.

2. Det findes fornødent, at naar Nogen herefter vil indsætte i Enkekassen, der da tillige med Begjeringen maae følge en Sundheds-Attest for den Mand, som indsætter, eller for hvis Hustru der indsættes.

Acta Synod: Joh: 1778.

1. Cancelli-Skrivelse til Biskoppen af 25de Oct 1777 med Gjenpart af den Kammerherre Tuite med flere vestindiske Undersaatter af den Roman-Catholske Religion forundte Bevilgning at oprette en Skole i Kjøbenhavn, for deri at lade deres Børn undervise i den Rom: Catholske Religion, dog alt under visse Vilkaar.

2. Cancelli-Skrivelse til Biskoppen af 11te Sept. 1778, at Bastian Hansen af Ørslef, som formedelst Mangel af et vist Opholdssted har over Aar og Dag forsømt Herrens Bord, maa, uden at udstaae Kirkens Disciplin, til privat Absolution og Communion antages.

3. Cancelli-Skrivelse til Stiftsøvrigheden af 3die Oct. 1778, at det maa tillades Provst Hammer i Herlufsholm for vedkommende Oberret at paaanke en over ham i Anledning af en gjort Brændeviins-Inquisition af Birkedommer Hald afsagt Dom, og at ham dertil er forundt Beneficium paupertatis og fri Procurator.

Monitum.

Da det er saa magtpaaliggende en Sag med Børnenes Underviisning og Skolegang, som aldrig nok kan drives paa, saa ville vi tillige befordre Sammes Drift, naar Provsterne ifølge Forordningens Bydende af 23de Jan: 1739, Art. 16, i det mindste eengang aarlig besøge Skolen, for saavel at erfare Skoleholdernes Underviisnings Maade, som og om Børnene holdes flittig til Skolen, samt hvorledes de fremmes i Læsning i Bog og den saliggjørende Guds Kund-

skab, hvilket vil være flittige Skoleholdere til Opmuntring, som det og kan blive Anledning for Forældrene, der ere forsømmelige, at lade deres Børn komme i Skolen. Hvorledes Provsterne nu have fundet det i hver Skole, derom ønsker jeg at vorde underrettet, naar mig aarlig tilmeldes, hvorledes Menighedens Tilstand ved deres Visitatser er befunden.

Acta Synod: Joh: & Dionys: 1779.

1. Cancelli-Skrivelse til Stiftsøvrigheden, at Hr. Brink i Kundby maae lade det gamle Blye nedtage af den ham tilhørende Oddens Kirke og samme igjen med godt Steentag belægge.

2. Admiral: og Commissariats Skrivelse til Biskoppen med Anmodning at udnævne 4 Præster til den eqviperende Esquadre.

3. Cancelli-Skrivelse til Biskoppen af 6te Marts 1779 om at give Sognepræsten i Dalby, Hr. Schousboe, en alvorlig Irettesættelse, fordi han uden Regimentets og Compagniets Consens har trolovet en ved det norske Livregiment staaende Grenadier, nemlig Henning Christensen, der var Friemand paa Landet.

4. Admiralitets og Commissariats Skrivelse af 28de Maj 1779 med Anmodning om at udnævne endnu 2de Præster til den eqviperende Escadre.

9. Kongeligt Rescript til Biskoppen af 22de Sept: 1779, at Dorthe Henriksdatter og Karen Clauses, 2de Huusmænds-Koner af Tystrup Sogn, maae med at betale 1 Rd. hver til Sognets Fattige afsone den af dem begangne Forseelse, med at lade et Sold omgaae, i Tanke derved at opdage et forøvet Tyveri.

Monita.

1. Ligesom Provsterne aarligen indsende Beretning om Præstegaardenes Tilstand, saa vil det og være fornødent, at det Samme skeer i Henseende til Degneboliger, enten de ere indfriede fra Enkekassen, eller ikke, og tillige ville De tilholde Degnene, hvis Boliger findes at væve brøstfældige, forsvarlig at istandsætte samme.

2. Som det fornemmes, at en og anden Degn, efter eget Behag, vælger Psalmer at synge, saa bør det ingenlunde tilståedes; men Degnen bør holde sig Ritualet efterrettelig i det Stykke, og synge de Psalmer, som til hver Søndag ere bestemte.

Acta Synod: Johann: & Dionysii 1780.

1. Kgl. Rescript til Biskoppen af 17de Novbr. 1779; at Hr. Alexander Holm, Præst ved den Danske Menighed i London, som er bortrejst fra Menigheden uden Tilladelse, med videre, maae ikke befatte sig videre med det ham hidtil betroede Embede, men at Menigheden maa træde til et nyt Præste-Valg.

2. Kgl. Rescript til Biskoppen af 26de Novbr. 1779, at Rasmus Knudsen og Hustru Maren Pedersd: af Ørslev Sogn paa Vordingborg Amt maae, formedelst Afhold fra Nadverens Sacramente, for Kirkens Disciplin være befriede.

3. Kgl. Rescript til Stiftsøvrigheden af 8de Marts 1780, at Hs. Majestæt haver forundt Indvaanerne af den Engelske Nation og reformeerte Religion i Helsingør Bevilgning, at naar Nogen af dem der paa Stedet ved Døden afgaaer, maae de begraves med samme Ceremonier, med hvilke Hs. Majestæts egne Undersaatter af den Lutherske Religion blive begravne, dog at de deraf ei maae tage Anledning til at begjære andre Udvidelser i de dem forundte Friheder.

4. Kgl. Rescript til Biskoppen af 25de Marts 1780, at Mogens Pedersens Søn Jens i Ølstykke, som bestandig er sengeliggende, maae hjemme i Huset i Nogles Overværelse, confirmeres, og derefter deelagtiggjøres i Alterens Sacramente.

5. Kgl. Rescript til Stiftsøvrigheden af 10de Maj 1780, at Christiane Johansdatter af Øverød, som haver erhvervet Skilsmisdom over hendes undvigte Mand, Bager Jens Michelsen, maae indlade sig i Ægteskab med Bagersvend Jesper Hinse, af hvem hun, omtrent 3 Aar efter at hendes Mand har været borte, men dog førend Skilsmisdom er falden, er bleven besvangret.

6. Dispensation af 24de Maj 1780 til Trolovelses Op-hævelse mellem Ane Olsdatter af Tikjøb Sogn og Under-Officeer Andreas Richard, med Tilladelse til nyt Ægteskab paa begge Sider.

7. Cancelli-Skrivelse til Stiftsøvrigheden af 10de Junii 1780 med Confirmation paa de af de Ældste ved den danske Menighed i London forfattede Articler til bedre Orden ved Kirken og dens Midlers Bestyrelse.

Monitum.

Det, som ved Rescriptet af 7de Januar 1741 er blevet anbefalet, nemlig, at der altid, baade i Kjøbstæderne og paa Landet, skal skrives Dagen forud, bør nøje efterkommes; dog kan det ikke nægtes dem, som det i bemeldte Rescript 5te Art. er tilladt, nemlig en distingveret Person med Familie, samt højgamle, højsvangre og svage, at de før Prædiken tages til Skrifte, naar de kun indfinde sig saa betids om Morgenen, at derover den i Loven bestemte Tid, Guds-tjenesten skal begynde paa, og som ej af Nogen, efter eget Tykke, bør forandres, ikke vorder opholdt.

Acta Synod: Joh: & Dionys: 1781.

1. Kgl. Rescript til Biskoppen af 21de Febr. 1781, at samtlige Præster ved de danske Menigheder i Kjøbenhavn skal efter Paaske førstkommende af Prædikestolen be-kjendtgjøre, at 1ste Advents Søndag skal gjøres Begyndelse med den nye anbefalede Psalmebogs Brug ved den offentlige Gudstjeneste.

2. Cancelli-Skrivelse til Biskoppen af 17de Marts 1781, hvorved tilmeldes, hvad Kjøbenhavns Magistrat er blevet rescriberet angaaende noget vist, som Kirkebetjentene ved Hellig Geistes Kirke af de i deres Sogne boende Jøde-familier aarlig skulde tillægges.

Monitum.

Endskjøndt det formodes, at ingen Degn, som kjender den Pligt, han er sin Sognepræst skyldig, vil vise sig uvillig at forevise eller levere sin Læsnings-Bog, naar det af

Præsten forlanges, saa findes det dog fornødent dette til enhver Degns Efterretning at erindre.

Biskoppen beder Provsterne anmode Herredsbrødrene om at række Magister Holst, Rector ved Vordingborg Skole, Haanden med en godvillig Gave i hans beklagelige Omstændigheder, dels i Henseende til Legems Helbred, dels i Henseende til lidte Skade ved Ildebrand.

Acta Synod: Joh: & Dionysii 1782.

1. Kgl. Rescript af 16de Jan. og 13de Febr: 1782 angaaende 2de Ægteskabers Ophævelse formedelst Mændenes Straf, da den Ene, navnlig Peder Jørgensen af Storehedinge, er dømt for Drab paa sit eget Barn, den Anden, nemlig Jens Pedersen af Tikjøb, er dømt til Fæstnings-Arbejde paa Livstid, og begge Qvinder tilladte at gifte sig igjen.

2. Kgl. Rescript af 13de Febr: 1782 angaaende Collectbøgers Ombærelse i Kjøbstæderne og paa Landet til en Luthersk Kirkes Opbyggelse paa St. Thomas i Vestindien.

3. Kgl. Rescript af 21de August 1782 ang. Repartition paa Kirkerne i Sjælland, som staa under Stiftsøvrighedens Direction og Stiftsskrivernes Inspection, hvad Enhver efter sin Evne skal laane og forstrække Præstø Kirke til dens Reparation.

Monutum.

Naar Nogen i Embeds-Sager vil tilskrive S. T. Hr. Biskoppen, da bliver Udskriften paa Brevet allene denne: Til Biskoppen over Sjællands Stift.

Velædle Hr. Peder Atke, hidtil Amanuensis hos Her Biskoppen, nu Stiftsskriver i Sjælland, blev formedelst hans Accuratesse med Præste-Enkekassens Regnskaber i 10 Aar tilstaaet af Landemodet en Gratification af bemeldte Casse paa 600 Rdl.

Acta Synod: Johann: & Dionysii 1783.

1. Kgl. Rescript til Biskoppen af 11te Decbr. 1782, at Studiosus Broder Feddersen maa være tysk personel Cappellan ved Garnisons Menigheden i Kiøbenhavn, uagtet han

ikke haver taget Examen theologicum; men at de, som i Fremtiden kaldes til Capellaner ved bemeldte Menighed, skal i Forvejen have taget Examen theologicum.

2. Kgl. Rescript af 19de Febr. 1783 til Biskoppen, at den nye Kirke-Psalmebog næstkommende 1ste Adventsøndag skal indføres overalt i Kjøbstæderne.

3. Cancelli-Skrivelse til Biskoppen af 15de Marts 1783 med Gjenpart af en under 12te Marts udfærdiget Kgl. Bevilgning, hvorved det er de her i Staden boende, som staae i Samfund med det Evangeliske Brødre-Unitet, tilladt, naar de beviislig søge Kirkerne og der communicere, at have et Sted, hvor de til fælles Opbyggelse kan komme sammen.

4. Cancelli-Skrivelse til Stiftsøvrigheden af 29de Marts 1783, hvorved udbedes dens udførlige Betænkning ang. Caffedrikken iblandt Almuen paa Landet, forsaavidt Sjellands Stift angaaer. (I Aaret 1783 udkom Forordningen angaaende Overdaadigheds Indskrænkning i Bondestanden).

5. Cancelli-Skrivelse til Biskoppen af 17de Maj 1783, at Lars Pedersen af Gadstrup, som er stum, men skriftlig skal kunne gjøre Rede for sin Christendom, maa hjemme i Huset confirmeres, og derefter til Alterens Sakramente antages.

Monitum.

Omendskjøndt den engang indførte Catechismi Forklaring ved ofte igjentagne kgl. Befalinger er paalagt at skulle bruges i Skolerne, erfares dog paa mange Steder, at man betjener sig af andre Lærebøger, eller af et mindre, saa kaldet Udtog, for at føje de Unge, som gjerne ville slippe let igjennem. De kjære Brødre ville derfor ihukomme, at dette er længst forbudet ved Cancelli-Skrivelse af 8de Oct. 1768, publiceret i samme Aars Synod: Dionys:, efter hvilken Biskoppen haver maattet tilholde Vedkommende ikke at betjene sig af andre end den engang anordnede Forklaring. Heraf følger da:

1. at Præsterne maae lægge denne og ingen anden til Grund for deres Confirmation; men jeg haver den Tillid til mine Ordensbrødre, at de selv retteligen paadømme, hvilke Stykker i Bogen de tungnemmede og forsømte Børn

kunne spares for at lære udenad, imod at de anvende større Flid paa de Stykker, som indeholde Troens og Pligternes Lærdomme, ligesom jeg ikke heller tvivler paa, at jo de kjære Brødre ved Eftersyn i Skolerne ville drive bestandigen paa Ungdommens tilbørlige Underviisning, samt ved idelig Catechisation befæste og formere den Kundskab hos de Ældre, som før er nedlagt hos dem.

2. at Degne og Skoleholdere bør holde sig til den anordnede Forklaring, hvilken de maae søge at gjøre ret forstaaelig for de Eenfoldige, dog uden at besvære dem med noget Tillæg af skrevne Spørgsmaal. Iøvrigt skulle de efterkomme uden al Modsigelse, hvad deres foresatte Sognepræst paa Embeds Vegne befaler dem i Henseende til Ungdommens Underviisning, og have de Tvivl derom, maa det dog ikke være dem tilladt at tviste med ham; men i saadant Tilfælde skulle de sømmeligen adspørge Provsten, som, naar han ei selv kan faae det afgjort, nærmere raadfører sig med Biskoppen. Hvad da Biskoppen eragter, vil blive en Regel for alle Vedkommende.

VI.

Fra Kong Christian III's Tid.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

I »Danske Kirkelove« er for første Gang trykt i samlet Udgave de saakaldte »Klemmebreve« fra Kong Christian III's Tid, hvor ved en Del Ordninger bleve trufne, hvis Spor endnu kjendes, særlig vedrørende Kirkers Nedlæggelse, Sognes Annekering samt Kongetienders Henlæggelse til Præstekald og Skoler. Hertil slutter sig for en Del følgende Aktstykker. Det første er et Brev af 1553 til Dronning Dorothea fra Befalingsmanden paa Dronningborg (ved Randers), der hørte til hendes Livgeding. Brevet

handler om Bygningsarbejder ved Slottet, men faar Interesse ved den ejendommelige Udvej, Lensmanden foreslaar, til at skaffe Mursten til Bygningen, nemlig at tage dem fra Kirker, der skulde nedbrydes. Rimeligvis har denne Fremgangsmaade ogsaa været brugt andensteds. Det andet Stykke er en udateret Opsummering, der maa være fra Slutningen af Christian III's Tid, og formodentlig fra Aaret 1555. Den giver en Antydning om, hvor meget de til Præstekald og Skoler perpetuerede Kongetiender den Gang indbragte, noget man ellers ikke lettelig kan danne sig nogen Forestilling om. I Almindelighed bør erindres, at paa Grund af Landets slette Dyrkning afgav Tienden den Gang kun et forholdsvis ringe Beløb, noget der i en vistnok for de fleste overraskende Grad vil fremgaa af forskjellige Angivelser fra det 16de Aarhundrede; særlig kunde henvises til de Oplysninger i saa Henseende, som de af Adjunkt D. H. Wulff udgivne Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie i det 16de og 17de Aarhundrede indeholde. — Det tredie Stykke er en kgl. Rettertingsdom af 21de Oktober 1558, der giver karakteristiske Oplysninger om den Uvilje, som Nedbrydelsen af Kirker i Almindelighed vakte blandt Menighederne, særlig naar det, som Tilfældet synes at have været her (se Danske Kirkelove 1ste Del, S. 374. 458), var en Adelsmand, der af egennyttige Hensyn havde bevirket, at en Menighed var berøvet sit Gudshus og var bleven henvist til en anden, langt fraliggende Kirke. — Det fjerde Stykke vedrører Kansler Johan Friis's Erhvervelser af tidligere gejstligt Gods i Fyn i Tiden nærmest efter Reformationen. Optegnelsen hidrører fra de lidet sømmelige Undersøgelser, som efter den højtfortjente Mands Død indlededes angaaende Lovligheden af hans Ejendomserhvervelser, hvorom for øvrigt kan henvises til Biskop Engelstofts Afhandling: »Det første Forsøg paa at oprette et Stamhus i Danmark« (i Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. III, 117—65).

1.

Hogborne førstinde, stormegtigste dronning, aller nadigste frue, mynn vnnderdanlig forplichtiig willige och troe tieneste eders førstlig naade nu och alltydt forsenndt mett wor herre. Aller naadigste frue, giffuer jeg etthers førstliig naade ydmigeligenn tilkennde, att thenne etthers naadis grift arbeedes nu dagliigenn dag fast vdij, och hobis nest Gudtz hielp, att thenn skall well fange framganng. Thenne Gudtz wederliig medt suar regenn och sludt haffuer giortt stor forhindrinng ther vdij. Møllhusett hobbes meg, nest Gudtz hielp, wille wi legge the første bielcker vdij, vdij thenne første tilkomennedes wgge, szaa aller nadigste frue will her fattes mөгenn huggensten, och murstenn er her icke tilfangis, szaa haffuer jeg nu paa eders naadis gode trøst oc forhobbinng schreffuett mester Matz Lange, superinntendens vdij Aarhus stift, till och beklagett hoes hannem, hues brøst her war paa ferde, om hanndt wiste nogenn raadt, om ther war nogenn kircker her nogett neruerindis, som skulle endeliigenn neder briides, att hanndt thet thaa wille forschriffue til kon: maiett: eller etthers naade, och etthers naade wille siiden forhandde hoes kon: maiett: mynn aller naadigste herre, att hanns konn: maiett: wille lade hanns breffue vdгаа, att herritzmenden maatte framføre same steenn her till Drotningboriig. Allernadigste frue, att etthers naade icke wille forgleme thij erinnde, som etthers naade beffalled meg att antworde Peder Biillde, thij the er her nu well behoffue. Aller naadigste frue thenn murmandt, som etthers naade loffuitt att wille forskicke hiidt, som wiist forstanndt¹⁾ att mure vdij wannndt, er nu icke enndt framkomenn, etc. Aller naadigste frue, her medt etthers naades liff, sell och førstliige regimennte thenn allsommegtigste Gudt beffalindis till euig tiidt. Datum Drotningboriig onsdagenn nest for Stj. Margretj(!) dag anno 1533.

Eders førstliige naadis

ydmige welluillige
plectiige troe tiener

Hanns Stiigge.

¹⁾ D. e. forstod.

Udskrift: Hogborne førstinde och stormegtige frue, frue Doretea met Gudtz naade Dannmarckis Norgiis Venndis och Gottis drotning, jnndfødt hertuginnde vdij Saxenn, hertuginnde vdij Slesuig Hollstenn Stormarenn och Ditmerskenn, greffinde vdij Olldennborg och Delmennhorst, mynn allernadigste frue jdmigelligenn etc.

Orig. i Geh.-Ark., Danske Kongers Hist., Fasc. 25.

2.

Vngeferlich register paa huis Ko: mtt. haffuer tillagt Sogneprester, schollemestre oc lucater offuer alt riigett, oc ere nu ther met forbedret theris lön, saa ther nu aldellis ingen haffuer behoff at klage.

Vendelboe stigt.

byg oc rug — x lester.

Viiborg stigt.

byg oc rug —

Riiber stiigt.

byg oc rug — vj lester ij pd. ij ørtu.

Aarhus stigt.

byg oc rug — iiij lester.

Siellands stigt.

byg oc rug — xj lester ij pd.

Skone stiigt.

byg, rug oc haffre — iiij lester vij pd v sk^e.

penninge — xxj ʒ iiij β.

Summa Summarum xxxv lester vj pund korn.

peninge xxj ʒ.

Her foruden regnet Viiborg stigt, oc huis som er bebreffuit ad gratiam oc liiffs breff.

Orig. Optegnelse i Geh.-Ark., Danske Kongers Hist., Fasc. 27.

3.

Trandum Sognemendt och frue Mette Iuer Juls.

Vor skickett for os paa wortt rettertyngth Christiernn Poulssen paa synne egne och meninghe Trandum sognemendtz wegnne och hagde wdij rette steffndtt os elsk^e erligh och welbyrdighe frue Mette salige Iffuer Juels ephtherleuerske till Stubergaardtt, for at for^{ne} Iffuer Juell nogenn stackitt tiidtt siiden forledenn haffuer laditt nederbryde theris sogne kyrcke Trandum kircke, som stodtt well opbygdtt och opmurett mett hugenn steenn och tacktt mett blye och well fliidtt wtij alle maade, och thenn aldellis ødelagdtt och anderstedtzt bortførtt, thennom till stor affbreck, besuerringh ock schade. Och berette for^{ne} Christiernn Poulssen, att the nu haffue enn miell wegs till Søuell kyrcke, och er wndtt wey offuer kier ock moser, becker och aaer, saa att mange nødes for samme lange ock wnde wey om wyntherdagenn att bliffue fran kyrcke ock Gudtts ordtt, ock manghe gamle folck icke kunde ther hennkomme, ock bliffue ther offuer forsømppt. Ock menthe for^{ne} Christiernn Poulssenn, att ephtherthij for^{ne} Trandum kyrcke saa well wor opbygdtt, ock tagtt mett blye, ock ther till mett att Trandum sognen wor ett stortt ock godtt sognen, som well kunde føde enn prest, att for^{ne} kyrcke icke mett rette motte nederbrydis, och satte ther for wdy alle rette, om for^{ne} Iffuer Juls arffuinghe icke wor plichtigh ygienn att opbygge theris sogne kyrcke, som Iffuer Juell saa lodtt nederbryde, som Christernn Poulssenn meenthe mett wrett. Ther till suaritt for^{ne} frue Mette, att hendis hosbunde icke aff sitt egiitt hoffuitt, icke heller till synn nøtte, gaffnn eller fordeell lodtt samme Trandum kircke affbryde, menn ephther wor tilladelse lodtt handtt thenn affbryde ock paa synn egenn omkost lodtt handtt thenn borttføre, ock lodtt then mett hugensteenn, bly ock andit forbygge paa Søuelkyrcke ephther vortt opne breffs lydelse, ther om wd-giffuenn er, saa att for^{ne} Søuelkyrcke er nu vell opbygdtt baade mett muer, tag och stolle wty kyrckenn och alldt andenn tilbehoringhe, saa att samme Søuell kircke nu staar

aldelis ferdigh wty gode maade fiidtt, saa att baade Søuell och Trandum sogne folck haffuer ther wty kircken godtt och bequemmeligtt rom nock. Ock wty rette lagde frue Mette vortt egitt breff vnder datum mdlviii, lydendes att wy aff wor synderligh gunst och naade haffue wntt och tillatt, att for^{ne} Iver Juell motte lade nederbryde Trandum kyrcke ock thenn igienn lade forbygge paa Søuell kyrcke, ock giørre ett sogenn aff baade sogne, ock siidenn altiiddt lade holle samme Søuel kirke wedtt heffdt och magtt, som samme wortt breff ytthermere indeholler och wdviser. Ther nest y rette lagde frue Mette etth tyngs wittne aff Gindingherritz tyngth vnder datum mdlviii, lydenndes att xviii siunsmendt vitnitt hagde, att the hagde werritt opkraffdt aff tyngge paa ett siun offuer Søuell kircke; tha først forfore the for^{ne} kircke wdenn om, tha er thenndt well opmuretht mett hugenn stenn altsamenn baade taarnn ock kircke, ock er thett ny mur, som er tilbyggitt, lxiii alne rundt vden om, ock er tagtt mett blye aldsammenn wndtagitt taarnitt, som icke endtt nu er fuldkommen, ock indenn wty er thett en skønn, rum, fuldkommenn kircke mett skamler ock werelse, saa thenn frii kandtt forsuaare segh fore enn landttz kircke, som samme tings wittne ytthermere indeholler och wduiser. Ock satte for^{ne} frue Metthe wty alle retthe, att ephtherth Iuer Juell icke anditt endtt epher wor tilladelse ock beffalingh haffuer paa synn egenn bekostningh laditt nederbryde for^{ne} Trandum kyrcke ock thenn igienn paa Søuell kyrcke opbyggt, om hinde ock alle Iwer Juels arffuinge icke bør for thenn sagh quitt att were, mett mannge flere ordtt ock talle thennom ther om emellom vor. Tha epher tiltall, gien-suaar och sagens leylighedt bleff ther saa paa sagdtt for rette, att ephtherth Iwer Juell epher wortt breff ock tilladelse haffuer laditt nederbrott for^{ne} Trandum kircke ock thenn igienn paa Søuell kircke opbygdt, tha bør for^{ne} frue Mette Iffuer Juels epherleuerske ock alle Iffuer Juels arffuinghe epher thenne dagh for then sagh for allt ytthermere tiltall quitt at werre. Datum Kollingh hus then fredagh nest epher sanctj Lucæ euangeliste dagh, neruerrindes os

elsk^e Johann Friis, her Otthe Krumpenn, Niels Lange och Iffuer Krabbe, wore tro mendtt och raadtt 1558.

Af Herredagsdombogen i Geh.-Ark. Jvfr. Rosenvinge, Gl. danske Domme II, 254—6.

4.

Fortegnelse epther Kon: Matt^e schriftlig befalling paa hues geislig gods salig Johan Friis skulle haffue bekommit wti Fiøn, som fittelligen er wdspurdtt aff sandferdig kundskaber, saa megit mest haffuer verit.

Vicari gods:

Chresten Perssens, fordome Domprost wtj Wiborg, Vicari, som var funderitt aff Biscop Jens wtj S: Knuds Closter y Odensse: Och siiges att were siiden forlentt Christenn Perssen aff for^{n^e} Biscop Jens.

Vdi Skamherritt.

En gaard kaldis Pugholm.

En gord wtj Giønstrup.

. Vinding Herritt.

En gord y Rosild.

En gord y Sengtued.

Gudomherritt.

Fiire gorde y Røslinge, aff huilcke giffuis aarligen till Odensse schole — xxiiij marck.

Salingherritt y Giesteløff Sogen.

Tho gorde y Pallishaffue.

Sønderbroby Sogen.

En gord y Ølsted.

Vtj Bogherritt.

Tho gorde y Glamberg i Kiøng sogen.

Tho gorde y Mossebaa y Flemløse sogen.

Tho gorde y Molrud y Dreislette sogen.

En gord y Norby wtj Kierndrup sogen.

En gord y Ørstedt.

En gord y Skydeberg.

Vends Herritt.

En gord i Skrillinge.

En gord i Kuestrup.

Ørbecklund, salig Henrich Friissis hoffuit gord, mett en mølle ther hoss, siges och att haffue legget till for^{ne} Vicari, och skulle were Chresten Perssen magelagtt fraa aff Johan Friis for andet godz, huilckett bleff lagdtt wtj steden til for^{ne} Vicari. Siiden effther Chresten Perssens død skulle Johan Friis haffue kiøbt for^{ne} Vicari mett all sin tilleggelse fra Christen Perssens wmøndige børn och theris stemoders verie till Eyendom.

Gods, som Johan Friis skulle haffue bekommit fra
S: Knuds Closter i Odensse wtj Prior Chrestens tiid.

En gord wtj Elderup kiøbt til eyndom.

En gord i Birckom kiøbt til eyndom.

En gord y Fraude magelaut fra klosterit for en gaard y Sønder Broby.

En gord vj for^{ne} Fraude kiøbt till Eyendom.

Paa Langland var soldtt fraa S: Knuds Closter till Johan Friis en lest oc vj pund korn, dog til gienkiøb, huilckett prior skulle nyligen haffue indløst epher Kon: Matt^e befaling for ith tusinde daller och lagdtt igen till Closteritt.

Gods soldtt fraa Sorttebrødre Closter wtj Odensse til
Johan Friis wdj Lector Peder Anderssens tiidtt.

Tho gorde y Fraude til eyndom.

Fraa S. Hans Closter ibid. sold till Johan Friis wtj
Prior Peder Hanssens tiid.

En gord wtj Fraude til eyndom.

Fraa Holm Closter sold till Johann Friis wtj Abbedtt
Jørgens tiid.

En gord y Suenstrup wtj Stienløsse sogen till eyndom.

Siiges, att Johan Friis skulle haffue bekommet aff Mester Knud Gyldenstiern, then tiid electus wtj Fiøns stigt, till kiøbs thuenne gaarde, then ene wtj Hesselagger, then anden wtj Broby y Odens Herritt liggendes. Men om for^{ne}

gaarde haffuer werit aff Stigtens gods eller ey, thett kand icke vist wdsperges.

En Vicari wdj Niborgs kircke till S: Nicolaj alter wtj vor Frue Capell, som thette effther^{ne} gods wor tillagtt.

En gord y Vinding sogen, kallis Damsgordtt.

En gord y Sulckendrup.

En gord y Vixstrup.

En gord y Nerdotorp.

Aff for^{ne} gorde giiffuis aarligen Landgilde och all wiisse Renthe till Nyborg och Suendborg scholer ephther Johan Friissis Fundatz, som ther paa findes wtj Suinborg hoss Borge Mester och Raad, men Herligheden ther aff er till Hesselagger.

Siiges och, atth Vredtzen, en liiden øø liggendis wtj Belt mellom Knuds hoffuit och Lagen, skulle och haffue leggitt til Vor Frue kircke y Niborg, och Johan Friis then haffuer ther fraa bekommet. Dog findes ther paa ingen anden beskeen.

Findis ith breff vtj Nyborgs kircke lydendes paa en gord eller gamell steenhuss wiid skibbroen, och mener kircke verie att skulle vere thend gord, som Johan Friis lod forbygge.

Siiges Johan Friis att haffue herlighed aff thuenne gaarde liggendis till Gudberg kircke: men landgildet at følge kircken.

Och skulle hand haffue jus patronatus arffuelig til for^{ne} kircke.

Tiill Hesselagger kircke siiges hand och att haffue jus patronatus arffuelig.

Then 17 Dag Maj bleff eskiid aff Predicantherne och Borgemesterne wtj Swenborg paa Kon: Matt^s wegne wiiss beskied, om Johann Friis haffde bekommet nogett geistlig godz fraa theris kircker eller Closter samesteds. Tha gaff the saa for beskedtt: Atth thennom ey vitterligt er wtj sandhed, att Johan Friis skulle haffue nogett geistligt gods bekommitt fraa kircker eller Closter wtj Suenborg, som the kan dgiøre sandtt kundskab paa.

Ther giffuis aarligen aff Hesselagger gord till Swenborg schole — xxiiij marck pendinge.

Thesligeste till Nyborg schole — xxiiij marck.

Dog kand ikke wiides beskied, huor aff samme pendinge vdgiffuis, vden Johan Friis skulle for^{ne} aars pendinge euindeligen til for^{ne} scholer haffue ex gratia funderitt.

Udvendig Paategning: Fortegnelse paa S: J: F: geistliig gods vtj Fiøn ephther Kon: Matts: skriftlig befaling, och befalingen her hos ¹⁾. 1572.

Original Optegnelse, indlagt i Vinding Herreds Provstebog fra 1572, i Univ.-Bibl., Addit. 144. Fol.

VII.

„Et fattigt, forandret Rige.“

Ved *Holger Fr. Rørdam*.

Da Mag. Niels Bang i Aaret 1663 kaldtes fra Præsteembedet i Dalum og Sanderum til Fyns Bispestol, fik han til Eftermand i det anseelige Præsteembede, han havde beklædt, den 24aarige Jens Pedersen, der af nogle kaldes Bergendal, et Navn, hvormed han dog ikke selv skrev sig. Om ham bemærker J. Worm (Lexic. over lærde Mænd II, 184—5): »Hans Formand Mag. Niels Bangs Lykke, at blive kaldet fra et Landsbykald til Biskop i Fyn, siges at have givet ham, som Eftermand, Haab om lige Forfremmelse, hvorfor han søgte under den lærde Kong Frederik III ved Skrifter at gjøre sig bekendt; men Titelen af den Bog: Et fattigt, forandret Rige, skal ikke være bleven vel optagen, saa der blev intet af, om det og nogensinde af Kongen havde været tænkt.« — Om det

¹⁾ Denne Befaling findes dog nu ikke vedlagt.

nævnte Skrift skal her meddeles lidt nærmere Oplysning. Den fuldstændige Titel lyder:

It fattigt forandret Rige efter den 34. versicels anledning i den 107. Psalme, Kortelig offverdraget aff den, som Gud om den sidste glædelig Forandring paa alting Jnderlig Paakalder. Kbhvn. 1667. 12mo. (Tiløgned den kgl. Oversekretær, Kancelliraad Erik Krag til Bramminge).

Forfatteren søger paa Grundlag af sin Text: »Hand gjør det fructbare Land bart for deris ondskab, som bør der udi«, at vise, at den Elendighed, der ved den sidste langvarige og ødelæggende Krig var kommen over Landet, var en Følge af Folkets Synder, og at det derfor gjaldt om alvorlig Omvendelse. Blandt de forskjellige Æredigte til Forfatteren, hvormed Bogen slutes, er ogsaa et latinsk af en Præst i Odense, Hr. Niels Loffue, der her kalder sig Nicolaus Flammineus S. I dette Digt findes et og andet, der, om end dunkelt fremsat, dog kunde udlægges som indeholdende en Hentydning til den Forandring, der var foregaaet med Riget ved Enevældens Indførelse¹⁾. Det har dog neppe været nogen af Forfatterens Mening at vove sig ind paa det saa overordentlig farlige politiske Omraade.

¹⁾ Digtet, der er skrevet »in laudem Dn. Johannis Petræi, Ecclesiarum, quæ apud Fionos sunt, Dalum et Sanderum, Pastoris dignissimi«, slutter paa følgende Maade:

Tempus erat, nec erit, quo dicere fas fuit olim:

Divisum imperium cum Jove Danus habet.

At nunc te vides? Quantum mutatus ab illo!

Arctoum dixit maximus ille Frotho.

Scilicet ad finem jam tendunt omnia, postquam

Non jam, quo culpæ progrediantur, habent,

Magnum igitur moliris opus, tu dulcis amice,

Quod libet hoc faciet propudiosa cohors.

Ita ominatur, o si minus vere,

Nicolaus Flammineus S.

Men vist er det, at Skriftet vakte en ubehagelig Opsigt paa højere Steder; thi at det »fattige, forandrede Rige« var Danmark, kunde jo ikke nægtes, og Udgivelsen af dette Skrift foranledigede derfor Udstedelsen af en kgl. Forordning af 6te Maj 1667, om at alle Skrifter, som nogen vilde udgive her i Landet, skulde underkastes Professorernes Censur, inden de maatte trykkes. Derhos tildelte Biskop Bang ifølge kgl. Ordre de to uforsigtige Præstemænd en Paamindelse, der viser, at det kun var ved velvillige Fortolkeres Hjælp, at de slap for strængere Tiltale. Denne Paamindelse lyder saaledes (efter Originalen i Fyns Bispearkiv):

In nomine Jesu:

Anno 1667, den 10 Junij er denne vnderskreffne paamindelse vdi Odense Consistorio vdi Prousternes Nær-værelse och Paahør vdi Fyen, effter den naadigste Befalling mig giffuen, H. Jens Pedersøn i Dalum och H. Niels Jensøn Louffue aff mig vnderskreffne ex officio foreholt och giffuet.

Kiere H. Jens Pedersøn och H. Niels Loffue, gode Wenner! Denne min allernaadigste Herris och Arffue-Konnings naadigste Forordning, som nu bleff oplest om de Bøgers Revision, som nogen wil trycke lade, haffuer I H. Jens med Eders Bogs Titul, saa lydende: Et fattigt, forandret Rige, och I H. Niels med Eders Carmine, sat bag i samme scripto, mesten delen forvolt, efftersom høystbe^m min allernaadigste Herre och Konning huercken aff dennem haffuer behaget; huorudoffuer derpaa snart kunde haffue fult saadan wnaade, at det haffde bleffuet Eder begge til Skade, dersom høystbe^m Hans Majest. icke aff Kongelig Mildhed ved de nærværende sagens gode Fortolkere haffde ladet sig bevegge det i Naade at ansee. Huorfor endog ieg vel haffde Aarsag ratione officij at giffue Eder begge en skarp reprimande, saa wil ieg dog ickun raade och paa-minde Eder, at I tacker Gud, som haffuer bevegget Hans Kong. Mst^s Hierte til Naade imod Eder, och i ald wnder-danig ydmyghed tacker Hans Mst. for Kongelig Mildhed och Skonsel. Dette er herhos mit trohiertig Raad, ia ex officio

Befalling, at I hereffter, om i faar i sinde videre at skriffue noget och til trycken forferdige, at I io icke gaar dennem forbi, som aff Hans Mst. naadigst erre forordnede saadanne Skrifter at revidere, mens med ald Wnderdanighed retter Eder [effter] Hans Mst^s nu opleste Forordning, och som i lerre andre, det och self i gierningen tydeligen lader kiende: At frychte Gud og ære Kongen! Huilcken den naadefuld Gud lade det gaa altid wel, saa gaar det os alle well! Och Hans Mst. lenge fredsommelig och wel udi alt lycksalig gode opholde for Christi Skyld!

Datum i Odense Consistorio Saa ynsker Jeg troligen aff
Ao. & die vt supra. Hiertet, Hans Majestets
wnderdanigste Tiener och
trohiertig forbeder,
Niels Bang m. pp^{ia}.

At vores ærverdig Biscop haffuer forreholt disse tuende Prester, som foreschreffne ere, denne paamindelse, huorpaa de begge vdi ald vnderdanighed deprecerede deres forseelser och tackede Hans Maj. for ald Naade och Schaansell, vinde vi vnderschreffne Prouster vdi Fyen.

Niels Pedersøn Brun m. m.	Henning Christensøn Achthonius.
Hans Friis.	Johan Henrichsen Gosman m. p ^a
Peder Christenssøn Hom-	Claus Pederssøn m. m.
ble e. h.	Pouell Bagger m. ppa.
Hans Jacobson m. ppr.	Gregers Pedersen m. m.
Lauritz Nielsen Held-	Hans Jacobsøn Spering m.
wadt mpp.	propria.
Cnud Pedersen G. m. m.	

Professor Dr. Thomas Bangs Levned.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Blandt det 17de Aarhundredes mange lærde Mænd er der faa, som fra Karakterens Side have tiltalt os saa meget som den udmærkede Filolog og fredelskende Theolog Dr. Thomas Bang. Var end hans Lærdom af den Art, som nu mindre paaskjønnes, og tager end Pontoppidan maaske Munden noget fuld ved at kalde ham en stor Mand, saa var han dog sikkert en god Mand, og det vejer maaske til syvende og sidst mere. Nok er det, at det mere er enkelte tiltalende Træk af Mandens Karakter end hans mange Lærdomsfostre, som have tilskyndet os til at samle Bidrag til hans Levned og her at forsøge en Fremstilling af hvad vi saaledes gjennem en lang Aarrække lejlighedsvis have optegnet.

Thomas Bang var født i Flemløse i Nærheden af Assens den 18de Februar 1600 udaf en gammel og meget udbredt fynsk Borger- og Præsteslægt¹⁾. Hans Fader,

¹⁾ Over Familien Bang har man tvende Stamtavler, 1. af C. Giesing, Jubellærere III, 116—77. 2. af F. E. Hundrup, Stamtavle over Oluf Bangs Efterkommere paa Sværdsiden, Kbh. 1875. Begge ere dog upaalidelige i de ældste Led; jvfr. Plesner: «Slægten Bang, dens Herkomst og Paastand paa dansk Adelsskab» (Personalhist. Tidsskr. III, 279—86). I Kallske Saml. 128 Fol. findes bl. a. den fynske Litterat Chr. Brandts Samlinger om Familien Bang og særlig om D. Thomas Bang; men stor Betydning have disse uordnede Notitser ikke.

Hr. Jens Bang, som det synes en dygtig og vel begavet Mand, blev 1593 Kapellan ved Graabrødre Kirke i Odense ¹⁾, og forflyttedes 1598 fra denne ringe Stilling til Præsteembedet i Flemløse, i hvilket han døde d. 3die Maj 1643. Moderen, der hed Karine Sørensdatter, døde allerede i Sønnens tidligste Aar, d. 1ste Januar 1602 ²⁾. Da Faderen var bleven Enkemand, og Pesten, som i disse Aar hærgede vidt og bredt her i Landet, ogsaa var naaet til Flemløse, sendtes den lille Thomas Bang til sin Farfader, Provsten Hr. Niels Bang i Klinte, hvor han blev en Tid, indtil Sygdommen var ophørt. Ti Aar gammel kom han i Skole i Assens, efter at hans Fader allerede i Hjemmet havde lagt den første Grund til den Lærdomsbygning, som siden blev saa anseelig. I syv Aar gik han i den vistnok kun tarvelige Latinskole i Assens; men da denne ikke kunde føre ham til Maalet, blev han 1617 sat i Odense Skole, som den Gang styredes af M. Jens Pedersen Vedel, der dog samme Aar blev afløst af den kun 22aarige, men fortrinlig begavede Rektor M. Knud Richardsen (Seebled).

Odense Skole kan vistnok paa denne Tid agtes som den bedste her i Landet, takket være den Omhu, som den lærde Holger Rosenkrantz, der da var Lensmand paa Odensegaard eller S. Hans Kloster, og den nys udnævnte Biskop, D. Hans Michelsen, viste Skolen. Dertil kom, at den 1618 fik en fortrinlig Konrektor i den lærde Skaa-

¹⁾ Hos Bloch, Fyns Stifts Gejstlighed I, 713, siges, at han blev Kapellan 1594; men et Aktstykke i Fyns Bispearkiv viser, at det i det seneste er sket 1593.

²⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 314 (efter Univ.-Progr. over Thom. Bang, der in extenso er aftrykt hos Witten, *Memoriæ Theologorum nostri seculi*, Francof. 1685, p. 1387—95). Det er altsaa urigtigt, naar Hundrup a. Skr., S. 13, siger, at hun døde 1607. Ligeledes er det urigtigt, naar han siger, at hun havde født 7 Børn. Hr. Jens Bang er neppe bleven gift før efter at han er kommen til Flemløse.

ning, M. Svend Pedersen, i hvem Thomas Bang fik en faderlig Ven, som 1621 blev Skolens Rektor ved den ovennævnte M. Knud Richardsens tidlige Død. Alle de nævnte Mænd omfattede det lærde Skolevæsen med stor Interesse, og dette blev da ogsaa Anledning til, at der i Odense 1621 oprettedes et Gymnasium eller en højere Læreanstalt, der kunde give de dygtigste Disciple en videregaaende videnskabelig Uddannelse, inden de afgik til Universitetet. Vi omtale disse Forhold her, fordi Thomas Bang i Forbindelse med hans tvende Venner Jakob Matthiesen (Aarhus) og Lavrits Jakobsen (Hindsholm), der alle i samme Aar afgik fra Odense til Kjøbenhavns Universitet, kunne betragtes som den første modne Frugt af den pædagogiske Iver, som besjælede nogle af den Tids bedste Mænd. Jakob Matthiesen blev først Professor ved Universitetet, siden Hofpræst og endelig Biskop i Aarhus; Lavrits Jakobsen endte som Biskop i Odense, og Th. Bang som theologisk Professor — et smukt Kløverblad.

I December 1621 kom Thomas Bang til Universitetet, efter at han en kort Tid havde hørt Forelæsninger i det ny Gymnasium, blandt hvis første Disciple han var. Han var forsynet med et særdeles rosende Vidnesbyrd fra den ovennævnte M. Svend Pedersen, der paa det bedste anbefalede sin kjære Discipel til de akademiske Lærere¹⁾. Ved den da brugelige Lodtrækning fik han den theologiske Professor Dr. Jesper Brochmand til Privatpræceptor, et Forhold, hvori denne ogsaa var traadt til den et halvt Aar tidligere direkte fra Odense Skole dimitterede Jakob Matthiesen. For Th. Bang blev det, som vi siden skulle se, af afgjørende Betydning, at han saaledes ved Begyndelsen af sin akademiske Bane var kommen i Forbindelse

¹⁾ En Afskrift af dette Testimonium findes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1977 b. 4to Vol. 1. Det er her dat. Othinix Cal. Decbr. 1623, hvor dog Aarstallet er en Fejlskrift for 1621.

med Brochmand. Efter Depositsen rejste han dog snart tilbage til Fyn, ventelig for at tilbringe Julen i Hjemmet. Mulig har Vinteren lagt Hindringer i Vejen for, at han atter kunde rejse over til Kjøbenhavn, i alt Fald traadte han i nogle Maaneder i et Tjenesteforhold til Biskop Hans Michelsen som Famulus, aabenbart et Vidnesbyrd om, at Biskoppen kjendte og satte Pris paa den lovende unge Student.

Under dette Ophold i Odense vexlede Th. Bang Vennebreve med sin Skolekammerat Jakob Matthiesen, som var i Kjøbenhavn — af den Slags Breve, som da var i Mode blandt begavede unge Mænd, hvori de i en fin latinsk Stil udtalte deres Venskabsfølelser for hinanden¹⁾. M. Svend Pedersen, der ikke blev ubekjendt med denne Brevvexling, var fuld af Glæde over sine begavede Disciple, og da Bang i Slutningen af Marts 1622 atter agtede sig til Kjøbenhavn, medgav han ham et Brev til Brochmand. Denne havde tilskrevet M. Svend Pedersen og som det synes tilbudt ham Ansættelse ved Universitetet; dette Tilbud afviste han dog som noget, der laa over hans Evner; men derimod benyttede han Lejligheden til at anbefale sine Disciple, Jakob Matthiesen, Lavrits Jakobsen og Thomas Bang. Om den sidste skriver han: »Han var den øverste af alle dem, som drog til Eder; ikke blot med Hensyn til Plads, men ogsaa i Begavelse, Dyd og Lærdom var han den ypperste. Hvis Du saa' hans aandfulde Brevvexling med Jakob Matthiesen, er jeg vis paa, at Du vilde faa ham kjær. Fra Dreng af har han baade i Skolen og i Hjemmet vundet min fuldkomne Yndest ved sin Beskedenhed og Gudsfrøgt«²⁾.

En saadan Anbefaling fra en Mand, som Brochmand med Rette satte Pris paa, kunde ikke unnlade at gjøre sin Virkning. Vi se da ogsaa, at Brochmand, kort efter

¹⁾ Se Tillæg Nr. 1.

²⁾ Se Tillæg Nr. 2.

at Thomas Bang var kommen til Kjøbenhavn, antog ham til Lærer for sin egen eneste Søn og for Kansler Christian Friis's ældste Søn, som han havde i sit Hus. I et Brev, som M. Svend Pedersen i Slutningen af Juli 1622 tilskrev Th. Bang, lykønsker han sin Discipel i de varmeste Udtryk, giver ham faderlige Formaninger om ikke at lade sig blænde af Lykkens Solskin, og udtaler sit faste Haab om, at den unge Mand med Guds Hjælp i Tiden skulde blive et brugbart Redskab i Herrens Menighed. Tillige bevidner han sin Glæde over, at Thom. Bang og Jakob Matthiesen havde faaet Bolig sammen i Brochmands Hus, da han var vis paa, at disse hans to kjære Disciple vilde opmuntre og støtte hinanden i deres fælles Stræben efter grundig Lærdom og en retskaffen Vandel¹⁾. I et senere Brev (af 23de Oktober 1622) udtaler M. Svend Pedersen sin Glæde til Th. Bang over et (latinsk) poetisk Arbejde, som han havde tilsendt ham, men giver ham tillige paa en faderlig Maade at forstaa, at han dog ikke burde gjøre Poesien til en Hovedsag, men stræbe efter »de bedste Naadegaver, dem, ved hvilke Troens Opbyggelse fremtidig kan ske«. Forøvrigt tilføjer han, at han gjerne vilde have svaret paa Vers, hvis han ikke netop for Tiden havde været optaget ved Udarbejdelsen af et Mindedigt over sin Formand, M. Knud Richardsen²⁾.

Det Digt af Thomas Bang, hvortil der sigtes i dette Brev, formode vi at være det, som findes i en liden Samling Trøstedigte til Brochmand i Anledning af hans lille Datter Bodils Død, forfattede af hans tre unge Husfæller (domestici), Jakob Matthiesen, Thomas Bang og Jakob Knudsen. Ogsaa den sidstnævnte kom ligesom de to andre senere til at indtage en anset Stilling i Kirken, da han endte som Professor i Theologi ved Universitetet. Man ser, at Brochmand har forstaaet at vælge sine Hus-

¹⁾ Se Tillæg Nr. 3.

²⁾ Se Tillæg Nr. 4.

fæller, hvis man ikke heller vil sige, at det Flids og Lærdoms og Gudsfrygts Exempel, som de unge daglig havde for Øje i den berømte Mand, i hvis Hus de vare blevne optagne, havde en afgjørende Indflydelse paa deres senere Skjæbne ¹⁾).

Det Samliv, som Thomas Bang i Kjøbenhavn havde ført med sine to begavede Skolekammerater, Jakob Matthiesen og Lavrits Jakobsen, afbrødes, da den første af dem i Januar 1623 kom i Huset hos Holger Rosenkrantz paa S. Hans Kloster i Odense — i den Skole for Lærdom og Gudsfrygt, som denne mærkelige Mand samlede om sig; medens den sidste samme Aar blev Hovmester for Rosenkrantz's Sønner under deres Ophold paa Sorø Akademi. Men var end saaledes det daglige Samliv mellem de ligestemte unge Mænd afbrudt, fortsattes det dog ved Brevvexling; og da adskillige af disse Breve ere bevarede i Afskrifter fra det rosenholmske Arkiv, have vi endnu Lejlighed til at følge disse flinke unge Mænd, der under flittigt Arbejde søgte at dygtiggjøre sig til de fremragende Pladser, de siden skulde komme til at indtage i deres Fædrelands Kirke. Det er saadanne Breve, hvori Alvor og vittig Skjæmt vexler, men hvori den inderlige Venskabs-tone er Grundklangen — alt i en sirlig latinsk Brevstil ²⁾. Thi var end alvorlig Gudsfrygt og grundig Lærdom ganske vist Hovedsagen for den Kreds, som Holger Rosenkrantz knyttede til sig, og for dem, som i Theologerne ved Universitetet, og da navnlig i D. Jesper Brochmand og D. Caspar Bartholin (d. æ.), saa' deres naturlige Førere, saa blev der dog tillige af begge Parter lagt en saa overvejende Vægt paa de gamle Sprog, at det næsten var, som om Opgaven var at gjøre Modersmaalet overflødigt. Der havde været en lille Tid ved Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, da det syntes,

¹⁾ Treschow, Danske Jubel-Lærere, S. 79—80.

²⁾ Se Tillæg Nr. 5—7.

som om Modersmaalet skulde komme til Ære¹⁾. Men dette Lysskjær forsvandt snart, og de klassiske Tungemaal gjorde atter med fornyet Kraft deres Herrevælde gjældende og paatrykte derved det 17de Aarhundrede dets ejendommelige Karakter som det Tidsrum, der fortrinsvis maa kaldes »det lærde«. Thomas Bang tilhørte i Grunden lige meget begge de ovennævnte Kredse, der da ogsaa paa den Tid stode i det allervenligste Forhold til hinanden, og han blev da en af de lærdeste blandt de lærde — en Mand, som man har kaldet sit Aarhundredes første Latinist her til Lands, ligesom man med ikke mindre Føje kan stille ham i Række med de mere fremragende Orientalister. Dog dette var, hvad først Fremtiden skulde bringe. Vi vende atter tilbage til hans Lærerstilling i Brochmands Hus.

I fem Aar indtog Th. Bang denne Plads til vedkommendes fulde Tilfredshed. Et Vidnesbyrd om den Iver, hvormed han varetog sin Gjerning, er det, at han til Brug for sine Elever udarbejdede den latinske Parleur, som han siden udgav under Titelen »Aurora Latinitatis«²⁾. Selv klagede han dog i Breve til sine Venner over, at medens han passede andres Sager, maatte han forsømme sine egne, og at Tiden løb hen, uden at han fik gjort de Fremskridt, han gjerne ønskede. Hvad han imidlertid opnaaede, var i Brochmand og Kansleren at faa to Velyndere, der nok vare i Stand til at sikre ham en smuk Bane i Fremtiden.

I et af sine Skrifter fra en langt senere Tid fortæller Bang, under Omtale af forskjellig Overtro og Trolddomskunster, at han i Aaret 1625, uvist i hvad Anledning, gjorde en Rejse fra Roskilde til Snodstrup. Da han var kommen i Nærheden af den gamle, berømte Værebros, der skildres af ham som en beundringsværdig Bygning, bestaaende af store Stene, sammenføjede uden Kalk paa en

¹⁾ Gjellerup, Bisk. J. D. Jersin, S. 80 flg.

²⁾ Denne Bog skal omtales nærmere senere hen.

saa fortrinlig Maade, at det synes at være et Værk bygget for Evigheden, saa var han falden i Søvn, men vaagnede ved, at Kudsken skjældte og bandede, medens han af al Magt pidskede paa Hestene, uden at disse dog kunde bevæge Vognen af Stedet. Da Bang havde erfaret, hvad der var i Vejen, befalede han Kudsken at holde inde med sine Eder og Skjældsord, tog saa Tømmerne fra ham og sagde: Nu fremad i Jesu Navn! Og i det samme sprang Hestene frem, og Rejsen blev fortsat uden Hindring ¹⁾. — Dette lille Træk fra Bangs Ungdomsliv meddele vi her uden Kommentar, som vi have fundet det.

Det første, vi høre, der tyder paa, at en Forandring i Bangs Lærerstilling i Brochmands Hus forestod, er den Bemærkning i de akademiske Forhandlinger for 2den December 1626: »Thomas Bang skal disputere for det theologiske Stipendium.« Han var altsaa udset til et af de fire kgl. Rejsestipendier, som kun plejede at gives særlig begavede unge Mænd. Selve Disputationsakten foregik den 27de April 1627, da han under D. Jesper Brochmands Præsidium forsvarede den af ham selv forfattede Dissertation: *Exegesis dicti Jeremiæ, Cap. XXIII, v. 24: Nonne coelos et terram impleo?* Havn. 1627. 4to ²⁾. Disputationen gik jo, som man maatte vente, godt, og da Stipendiet imidlertid var blevet disponibelt, udstedte Bang den 16de Juni s. A. den Revers, som plejede at kræves, hvorved han forpligtede sig til flittig at granske den hellige Skrift og den lutherske Kirkes i Universitetsfundatsen og Kirkeordinansen foreskrevne Bøger, ikke at studere ved andre end lutherske Universiteter og ikke at modtage nogen akademisk Grad udenlands ³⁾.

Ikke længe efter drog han til Rostok, hvor han fik Bolig hos den theologiske Professor D. Valentin Legdæus

¹⁾ Th. Bang, *Coelum orientis et prisici mundi*, 1657, p. 67.

²⁾ Wielandt, *Nye lærde Tidender*, 1737. S. 434.

³⁾ Den orig. *Obligatio* findes i Konsist. Arkiv, P. 38.

og hørte foruden ham ogsaa Forelæsningerne hos Theologerne Povl og Johan Tarnow samt Joh. Quistorp. Men Opholdet her blev ikke af lang Varighed, thi da Wallenstein trængte frem med sine Hære og fyldte Nordtyskland med Elendighed, maatte Th. Bang være glad ved at kunne søge tilbage til Kjøbenhavn. Tiden for hans Tilbagekomst fremgaar af følgende Bemærkning i Acta Consistorii for 23. Januar 1628: »Albertus Georgii (Altevelt) et Thomas Bangius, Stipendiarii, som ere komne fra Rostok, have været hos Rectorem og bespurgt sig, hvorledes de skulle slage deres Sag an, efterdi de ingensteds sikker udi Tydskland til noget Universitet kunne forrejse.« Der svaredes, at Sagen skulde tages i Betænkning. Nu opholdt Bang sig da atter nogle Maaneder i Kjøbenhavn og tog Del i de forefaldende akademiske Akter, dels som Opponents ved Disputationer, dels som Respondens for Brochmand, naar denne paa Embeds Vegne disputerede. Ligeledes benyttede han Lejligheden til at afslutte sine theologiske Studier¹⁾, idet det vistnok var hans Agt fremtidig særlig at lægge sig efter de østerlandske Sprog. Han vilde nu gjøre et Forsøg, om han ikke ad en anden Vej kunde naa til et luthersk Universitet i Udlandet. Tybingen havde han sat som sit Maal, og han haabede gennem Nederlandene og Frankrig at kunne komme dertil.

Efter til Søs at være naaet til Amsterdam, tiltraadte han da til Fods Rejsen videre. Han mærkede imidlertid snart, at Pengene ikke vilde slaa til til den paatænkte lange Vandring. Efter nogen Overvejelse begav han sig derfor foreløbig til det reformerte Universitet i Franeker, hvor han begyndte at høre Forelæsninger af den berømte Orientalist Sixtinus Amama over den kaldæiske og rabinske Litteratur. Men den Forpligtelse, han ved Stipendiets Modtagelse havde paataget sig, tillod ham dog ikke at blive her længere uden at erhverve Tilladelse dertil

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 315.

hjemme fra. Han skrev derfor i August 1628 hjem til Universitetets Rektor og fremstillede Forholdene, idet han navnlig ogsaa lagde Vægt paa, at Franecker var et billigt Levested, hvor der ikke gik saa megen Drik og Udsvævelse i Svang, som ved mange andre Universiteter, og at man derfor her i Ro kunde hengive sig til Studeringerne, hvorfor det var hans Ønske, om han maatte blive der en Tid ¹⁾.

Brevet naaede først til Kjøbenhavn midt i Oktober, hvor det gav Anledning til følgende Forhandlinger i Konsistorium den 25de Oktober 1628: »Rector har været hos Cancellarium og talet med hannem om Thomæ Bangii postulato, at han begjærer at blive denne Vinter i Franecker. Cancellarius begjærer først at vide Professorum Mening derom, paa det at han skulde ikke synes at ville gratificere hannem, fordi han haver været udi hans Familie ²⁾. Efterdi det er Stipendium theologicum, og ingen af Theologis er tilstede, kan det differeres in proximum Consistorium.« Den 29de Oktober s. A.: »Magnif. Rector refererer, hvad han sidste Gang havde talet med Cancellario anlangende Thomæ Bangii postulatum, at blive til Franecker. Hvorpaa D. Jesper (Brochmand) svarede, sig at have i Aftes talet med Cancellario, og Cancellarius havde consenteret, at Th. Bangius denne Vinter bliver til Franecker, efterdi han nu ikke kan rejse. Men at han det første i Foraaret begiver sig enten hjemad eller til Hamborg, at han derfra kan drage enten til Vittenberg eller Leipzig. Og er Rector af D. Jesper begjærendes, at han vil lade Thomæ Bangio det samme vide.«

Da Bang fik denne Efterretning, kunde han med god Samvittighed blive i Franecker Vinteren over. Det var navnlig den ovennævnte Sixt. Amamas grundige Forelæs-

¹⁾ Se Tillæg Nr. 8.

²⁾ Det er: været Lærer for hans Søn; thi i den Betydning, hvori vi nu tage Ordet, skal det neppe forstaas.

ninger, som han nød godt af; dog bemærkes, at han ogsaa hørte Mathematikeren Bernh. Schottanus og Grækeren Georg Pasor. Men da Foraaret kom, maatte han bryde op. Efter hans Afrejse skrev Amama imidlertid af egen Drift et Brev til Brochmand og anbefalede ham paa det varmeste. Vi kunne forstaa, at Brochmand med Glæde har hørt om sin Yndlings Fremskridt, og vi vide fra sikker Haand, at denne Anbefaling bidrog væsentlig til, at man et Aar efter ikke tog i Betænkning at overdrage Th. Bang det hebraiske Professorat ved Kjøbenhavns Universitet¹⁾.

Fra Franecker gik han nu til Harlingen, hvorfra han efter den ham givne Ordre sejlede til Hamborg, og herfra begav han sig saa over Lyneborg, Brunsvig, Halberstadt, Halle og Leipzig til Vittenberg. Medens han i Franecker ikke havde besøgt theologiske Forelæsninger, begyndte han i Vittenberg at høre Theologerne Powl Røber, Jacob Martini og Vilhelm Lyser; men desuden bivaanede han sikkert med ikke mindre Interesse Forelæsninger over Syrisk under Martin Trost²⁾, og over den latinske Litteratur under den bekendte Aug. Buchner. Den sidste har navnlig ved sin »Anleitung zur deutschen Poesie« erhvervet sig et Navn som Prosodiker, og maaske kan det tilskrives hans Paavirkning, at Bang siden nærede en varm Interesse for Verselæren — ogsaa den danske³⁾.

Medens Th. Bang saaledes færdedes ude, havde man hjemme ikke glemt ham. I Brochmand havde han en trofast Ven, og Kansleren var hans Velynder. Han havde ikke været i Vittenberg i et Aar, da der i Januar 1630

¹⁾ Vinding, p. 315, efter Universitetsprogrammet.

²⁾ Havde tidligere været Professor ved Sorø Akademi og havde 1627 i Kjøbenhavn udgivet en hebraisk Grammatik (Worms Lex. II, 519—20).

³⁾ Se Bangs Breve til Hans Ravn i Hist. Tidsskr. 3 R. IV. og hans Vers om danske Prosodikere i Sør. Povlsen Gotlænders Synopsis Prosod. Dan. Om Bangs Forhold til Buchner kan ogsaa henvises til O. Worms Epist., p. 879.

kom Brev til ham fra Rektor og det akademiske Senat i Kjøbenhavn, hvorved Pladsen som Professor i det hebraiske Sprog blev ham tilbudt. Vi kunne tænke os, hvor overraskende dette Tilbud var for den unge beskedne Mand, der neppe havde gjort sig nogen Tanke om sligt. Hans Svar blev derfor et Afslag: han erkjendte med dyb Taknemmelighed den store og ufortjente Ære og Tillid, der vistes ham, men han følte sig ikke Kaldet voxen. Hans Bøn var derfor: søg en anden. Men Brochmand, som kjendte hans betydelige Evner og hans store Flid og Samvittighedsfuldhed, og som desuden stolede paa Sixtinus Amamas Anbefaling, tog ikke i Betænkning at benytte sin daværende Stilling som Universitetets Rektor til at skrive ham til, at han paa ingen Maade burde afslaa det ærefulde Tilbud. Bang maatte nu give efter, men dog kun saaledes, at han betingede sig, at det maatte tillades ham for den Løn, Professoren i Hebraisk skulde oppebære, at tilbringe et Par Aar i Paris, for under den berømte Gabriel Sionita at lægge sig efter Syrisk og Arabisk. Da dette var blevet ham tilstaaet, begav han sig endelig til Kjøbenhavn for at underkaste sig de Former, som hørte til ved Overtagelsen af et Professorat.

Efter at have disputeret *pro loco*, som det kaldtes ¹⁾, aflagde han den 12te September 1630 den sædvanlige Professored ²⁾. Men dermed vare ogsaa hans Kræfter, som

¹⁾ Hans trykte Dissertation har til Titel: *Disputatio publica I. Vindicias nonnullorum fontium S. V. T. exhibens; quam venerando Professorum in Reg. Acad. Hafniensi consessui cum bono Deo modeste examinandam proponit Thomas Bangius, respond. Erico Tormio C. Ad diem 11. Septemb. loco et horis consuetis. Hafniæ 1630. 4to.* (Dateringen er fremkommen ved en skreven Rettelse; thi først har der staaet 31. Julii). Dissertationen omhandler tre Steder i Gl. Test., især dvæles ved Gen. 48, 16, og Katholikernes Antagelse om, at dette Sted kan tjene til Støtte for Helgendyrkelsen, imødegaaes.

²⁾ *Acta Consist. 12. Sept. 1630: Dn. Thomas Joannis Bangius approbatus, habita prius disputatione, ad Professionum vacantium*

han vistnok under den sidste Del af sit Ophold i Vittenberg havde anspændt til det yderste, opbrugte. Faa Dage efter omtaagedes hans Tanker, og han faldt i Vildelse. Alle de glimrende Forventninger syntes at skulle ende i den dybeste Elendighed. Lidet kjendt, som man dengang var, med Psychatrien, skrev Universitetet, efter at have forelagt Sagen for Kansler Chr. Friis, allerede den 21de September 1630 til den ulykkelige unge Mands Fader, Præsten Hr. Jens Bang i Flemløse, at der under disse Forhold ikke kunde være Tale om, at hans Søn kunde blive i den ham nys overdragne Embedsstilling, da han i sin forvildede Tilstand var løben om paa Gaden og i Husene og havde vakt den pinligste Opsigt ved sin Galsskab. Dog lovede Kansleren, at baade Faderen og Sønnen skulde være Gjenstand for hans særlige Velvilje, og at hvis Sønnen atter kom sig, vilde han paa enhver Maade tage sig af ham¹⁾. I Konsistorium vedtoges et Par Dage senere, at »eftersom Dn. Thomas Bangius er for sin Svagheds Skyld forløvet af Academiet, da skal han nyde Naadensaar«, og Universitetets Notarius, M. Hans Resen, blev beskikket til hans »Testamentarius«, eller den, som skulde oppebære de ham tilkommende Indtægter i Naadensaaret²⁾. For Universitetet betragtedes han altsaa som død.

Vi behøve ikke ved Fantasiens Hjælp at udmale os, i hvilken Grad Universitetets Skrivelse var et knusende Tordenslag for den gamle Præst i Flemløse, som paa een Gang saa alle de lyse Forhaabninger, han havde knyttet til sin Søns Fremtid, tilintetgjorte; thi vi have endnu hans eget Svar, hvori han paa en virkelig gribende Maade udtaler sin dybe Sorg og sin inderlige Bøn til Professorerne

primam, ac præhibitis Academiae statutis, præstitit juramentum fidelitatis.*

¹⁾ Se Tillæg Nr. 9.

²⁾ Acta Consist. 25. Sept. 1630.

om ikke strax at forskyde hans stakkels Søn og saaledes vise alt Haab om hans Helbredelse fra sig¹⁾.

Det kunde ikke godt være andet, end at dette fra Formens Side skjønne og fra Indholdets Side saare bevægelige Brev maatte gjøre Indtryk, især da Stemningen mod den ulykkelige vistnok i det hele var god, og det kun var Frygten for, at Universitetets Anseelse skulde lide ved den afsindiges forstyrrede Færd, der havde forarsaget hans bratte Afskedigelse. Man vedtog derfor i Konsistorium den 20de Oktober s. A. at henvise Sagen til Kansleren. Ogsaa denne, som ganske vist var velvillig stemt mod Thomas Bang, maa vel have indset, at man havde handlet noget for ilfærdigt. Nok er det, man lod Sagen staa hen og traf ingen Anstalter til ny Besættelse af Embedet.

Imidlertid var Thomas Bang bleven bragt over til Odense, som det synes paa Holger Rosenkrantz's Foranstaltning, og snart kom der Budskab om, at han var i god Bedring. Efter et Par Maaneders Forløb kunde den brave Rosenkrantz, under hvis Sjælepleje han vistnok har været, med Glæde melde, at nu var han rask igjen. Det første vi høre herom, indeholdes i et kgl. Brev til Universitetet, dat. 6te December 1630, hvori det hedder: »Efter som Thomas Bang, som en Tid lang haver været beladt med nogen Svaghed, og nu berettes, at han er bleven tilpas, da dersom han saaledes er kommen til Rette igjen, at I formene, at han Professionem Hebræam med Frugt, Gud til Ære og Ungdommen til Nytte, kan betjene, ere vi naadigst tilfreds, at han samme Profession maa antage«²⁾. Professorerne betænkte sig dog lidt, inden de tog nogen endelig Bestemmelse, idet de nemlig ønskede

¹⁾ Se Tillæg Nr. 10.

²⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, P. 194. Brevet blev den 9de Decbr. 1630 læst i Konsistorium.

først at høre nærmere Udtalelse fra Holger Rosenkrantz ¹⁾. Denne lod heller ikke længe vente paa sig. I Konsistoriets Forhandlinger for den 15de December s. A. læse vi nemlig: »Eftersom Dn. D. Brochmannus haver faaet Brev fra velb. Holger Rosenkrantz, i hvilket han Bangium anlangende skriver, ipsum a phrænesi omni planissime esse immunem (o: aldeles helbredet fra sin Sindssygdом), da blev hannem igjen de novo demanderet Professio Hebræa, hvilken han ogsaa strax efter Helligdagene skal begynde. Og blev advaret, at han skulde vare sig fra, hvis han vidste, der kunde give Aarsag til recidivam.«

Det er vel at antage, at Th. Bang i Henhold til denne Bestemmelse paany har tiltraadt sit Embede efter Nytaar 1631. Imidlertid kan det dog bemærkes, at hans Nærværelse ved Universitetet først omtales i Konsistoriets Forhandlinger fra Slutning af Marts s. A. af, hvilket just ikke afgjørende beviser, at han ikke har været i Funktion før ²⁾. Det ham lovede Ophold i Paris blev der, som det synes, intet af, med mindre man vil antage, at han har opholdt sig der i de Maaneder af Aaret 1630 fra hans Kaldelse til hans Tiltrædelse af Professoratet, noget der — skjønt lidet sandsynligt — dog er muligt, da vi savne bestemte Efterretninger om, hvor han har opholdt sig i

¹⁾ Acta Consist. 9. Dcbr. 1630: »Lectæ sunt litteræ Regiæ de Thoma Bangio præcipiendo Professioni Hebrææ, si compertum fuerit, illum eatenus restitutum sanitati, ut possit ad Dei gloriam et juventutis Academicæ profectum eidem præesse. De quo consulendus illustriss. Oligerus Rosenkrantzius.«

²⁾ Acta Consist. 28. Marts 1631: »Thomas Bang opterede M. Longomontani Procuratorium og Præbende, da ingen af intermediis vilde skifte.« 2. April s. A. nævnes Th. Bang første Gang som tilstedeværende Consistorialis. 18. og 19. April s. A. deltog han i en Forhandling i Konsistorium mellem Universitetets Professorer og Professorerne fra Sorø angaaende Uniformitet i Ungdommens Undervisning (Kirkehist. Saml. 3. R. II, 709). 14. Maj s. A.: »Th. Bang opterede M. Joh. Resenii Residens i Studiistræde samt Havdrup og Kornerup Tiender.«

denne Mellemtid. Men Opholdet kan da kun have været meget kort ¹⁾).

Et af Th. Bangs første Foretagender som Professor var at yde hans Tilhørere et Hjælpemiddel ved Studiet af det hebraiske Sprog, til hvilken Ende han udgav Profetterne Jonas og Micha samt Ruths Bog paa Hebraisk ²⁾). En fuldstændig Bibel i dette Sprog var der vistnok kun faa af de studerende, som kunde overkomme. Da han selv endnu ikke havde nogen akademisk Grad, som en Universitetslærer ikke godt kunde undvære, om hans Anseelse skulde hævdes, tog han den 24de Maj 1631 Magistergraden ³⁾). Samtidig erhvervedes Graden af hans Ungdomsven Jakob Matthiesen, der var kaldet til Professor en Maanedstid efter Bang. I Konsistoriets Forhandlinger for 28de September s. A. bemærkes: »Skal M. Longomontanus og M. Bangius for dette halve Aar være Examinatores attestationis«. Hermed menes neppe den da for ikke længe siden indførte theologiske Attestats, skjønt vi vide, at Bang i alt Fald 1634 i Forbindelse med to theologiske Professorer var Examinator ved denne Prøve ⁴⁾), men derimod en Examen, som, uvist naar, var indført for dem, der vilde være Rektorer ved Skolerne. At dette er Me-

¹⁾ Hos Vinding findes ingen bestemt Antydning om, at Th. Bang virkelig har været i Paris; der kan derfor ikke lægges nogen Vægt paa, at Pontoppidan (Ann. IV, 481), der ikke har vidst Besked med, at Bang var sindsforvirret i Efteraaret 1630, har henlagt hans Ophold i Paris til den Tid. Det samme gjælder vistnok ogsaa Bemærkningen om Th. Bang i Zedlers Universal-Lexicon, III, 342, at han tiltraadte Professoratet »nach gethaner Reise nach Frankreich.« — Af den ovenfor meddelte Notits om den oprindelig bestemte Tid for Forsvaret af Bangs Disputats pro loco, ses, at han allerede i Juli 1630 maa have været i Kbhvn.

²⁾ Fontium Israelis trias, Jonam, Micheam et Ruth Philebræis in Reg. Acad. Hauniensi studiosis publice editos, exhibens. Hafn. 1631. 8vo. Skriftet har jeg dog ikke set, da det ikke findes i vore Bibliotheker.

³⁾ Personalhist. Tidsskrift III, 264.

⁴⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 498—99.

ningen, fremgaar formentlig deraf, at Astronomen Longomontanus nævnes som Medexaminator. Vi besidde nemlig et af Dekanen i det filosofiske Fakultet i Forbindelse med Longomontanus og Bang i Aaret 1640 udstedt Examensbevis for den bekjendte Hans Michelsen Ravn, som der ved habilerede sig til at overtage Rektoratet ved Slagelse Skole ¹⁾).

Et mærkeligt Vidnesbyrd om den Anseelse, det lykkedes Th. Bang inden lang Tid at erhverve blandt sine Kolleger, er det, at det blev overdraget ham, der noget nær var den yngste Professor, at være Universitetets Ordfører ved en Fest, som den 9de Juni 1631 holdtes i Vor Frue Kirke, som det synes nærmest paa Grund af, at denne Universitetets Kirke havde modtaget forskellige betydelige Forskjønelser og Forbedringer — Spiret og Taarnet, der havde lidt meget ved et Lynnedslag, vare restaurerede, Alteret fornyet, Pulpiturer anbragte, dekorerede med Malerier af Patriarker, Profeter og Apostle, ikke at tale om forskellige skønne Epitaphier, Lysekroner, Faner m. m. Deraf tog Taleren Anledning til at dvæle ved forskellige andre for den danske Kirke, Universitet og Skole betydningsfulde Begivenheder fra den nyeste Tid, særlig Arbejdet paa Udgivelsen af en ny, smuk Udgave af Bibelen i Modersmaalet, Oprettelsen af et nyt theologisk Professorat o. a. Man mærker, at Tælen er holdt paa Trediveaarskrigen Tid, thi ligesom Taleren begyndte med at lovprise Gud, som havde bevaret Danmark fra paany at underlægges Rømerkirken, saaledes sparer han ikke paa de heftigste Angreb paa Romanisterne og drastiske Skildringer af Papismens Vederstyggelighed. Heller ikke Zwinglianernes Rationalisme gaar Ram forbi, og ikke blot katholske Regenter, men ogsaa den engelske Konge og den bataviske »Sælhütd« maa høre drøje Ting, fordi Guds

¹⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 516—7.

Ord ikke kom til sin rette Ære hos dem¹⁾. Ere vi end ikke tilbøjelige til at give Forfatteren Medhold i hans heftige Udfald, mene vi dog, at hans Tale som saadan med Føje kan kaldes et Mesterstykke i sin Art²⁾. Særlig maa fremhæves den fuldendte Sikkerhed, hvormed han haandterede det latinske Sprog. For dette Sprog nærrede han den højeste Beundring, og han betragtede det som Middelet til al grundig Lærdom. Derfor udtalte han sin Glæde over, at for nylig den Prøve, som skulde holdes over dem, der kom fra Skolerne til Universitetet, var henlagt fra Dekanen i det filosofiske Fakultet til hele den akademiske Lærerforsamling. Thi deraf lovede han sig, at Prøven vilde blive saa meget grundigere, og at det latinske Sprogs Fjender, — hvoriblandt han nævned alle Vendinger, som mindede om det danske Sprog — skulde faa et Dødsstød³⁾.

I den nævnte Tale fremhævede Bang det ogsaa som en for det lærde Skolevæsen betydningsfuld Begivenhed, at efter kgl. Befaling samme Aar Professorerne fra Kjø-

1) »Anglorum et Scotorum monarcha potentissimus Biblia sua a Rationis imperioso dominatu non vindicat, sed eam in suorum Theologorum scriptis impune grassari permittit. Idem factitare solet vivax illa Oceani phoca, et calidum ac callidum istud quæstuosæ Europæ corculum, Batavia: nisi quod in eo Anglorum Regi palmam præripiat, quod et utile et volupe ducat, viperinos Diaboli fætus, Mahometis colubros, Mennonis angues, et variorum sectariorum virus quotidie in sinu gestare, alere et fovere.»

2) Titelen lyder: Nupera Divina Beneficia erga Daniam et Domum Dei in ea, dicta a Thoma Bangio, Hauniz in templo Divæ Virginis, 9. Jun. M.DC.XXXI. Hafn. 4to.

3) »Laboriosum illud et sedulum juventutis civitatem Academicam effectantis examen, quod a spectabili Dn. Decano Facultatis Philosophicæ ad universum Academicum concessum nupere devolutum voluit Magistratus, compromittit, ardentiorum Triviis nostris imposterum ingeneratum iri amorem ad excolendum Romanum sermonem, et acrius odium ab iisdem conceptum iri adversus solæcismos, barbarismos, Danicimos, aliosque Latinitatis hostes etc.

benhavn og Sorø vare traadte sammen med det Formaal at overveje, ved hvilke Midler en større Uniformitet kunde gjenneføres i Skoleøvelserne. Da det til den Ende vedtoges, at forskjellige ny Skolebøger skulde udgives, særlig en ny latinsk Grammatik, saa blev der lagt stærkt Beslag paa Bangs grundige Indsigt i det latinske Sprog. En stor Del af Arbejdet kom nemlig til at hvile paa ham¹⁾, og dette Arbejde strakte sig gennem en Række Aar. Desværre kan det ikke nægtes, at han herved virkede i den Reaktions Tjeneste, der arbejdede paa at tilintetgjøre det lille Fremskridt, som det danske Sprog havde gjort paa et lidt tidligere Tidspunkt og særlig ved J. D. Jersins Skolebøger, der gik ud fra den rigtige Grundsætning, at man ved den grammatikalske Undervisning maatte begynde med at anvende Modersmaalet²⁾.

Fra Aaret 1636 til 1640 udkom en Række Skolebøger fra Th. Bangs Haand, alle med det Formaal at fremme Latinundervisningen. Flere af dem bar Jersins Navn paa Titelbladet, men vare dog saa omarbejdede, at det angivne Forfatternavn kun i ringe Grad passede. Som Bangs Arbejde i strængere Forstand kan fremhæves:

Aurora Latinitatis, olim in privatum Discipulorum usum concinnata, nunc vero publico Scholarum Danicarum et Norvegicarum commodo destinata.
Haun. 1638. 8vo. (og siden mangfoldige Gange, bl. a. Haun. 1739).

Det er med en egen Følelse, man tager en Bog som denne i Haanden, om hvilken man veed, at Tusinder og atter Tusinder af Skoledisciple, deriblandt vore egne Forfædre, have svedt over den. For øvrigt er den indrettet ganske efter samme Princip som vor Tids »Parleurer« i de nyere Sprog, idet den nærmest er beregnet paa at give Øvelse i latinsk Talefærdighed, et Vidnesbyrd om, at

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 713.

²⁾ Gjellerup, J. D. Jersin, S. 99.

Latin, den Gang Bogen fremkom og endnu længe efter, i visse Maader var et levende Sprog. — Bangs Hovedværk i den latinske Filologi er dog hans:

Observationum Philologicarum libri duo jussu
Regio in usum Scholarum Daniæ et Norvegiæ ad
illustranda Jani Dionysii Jersini, Episcopi olim
Ripensis, Grammaticæ Latinæ præcepta adornati.
Hauniæ 1640¹⁾. 8vo. (2 Voll.).

Som Haandbog for Filologer er det vistnok et ypperligt Værk — Forfatteren anfører ikke mindre end halvniende hundrede forskjellige classiske og nyere Forfattere, som han ved Udarbejdelsen har benyttet, — og den lærde Morhof har fremhævet, at Skriftet er fuldt af fine sproglige Bemærkninger, som man forgjæves vil søge selv i den nederlandske Filolog Vossius's *Ars grammatica*, der betragtedes som Tidens ypperste Frembringelse paa dette Omraade²⁾; men som Skolebog maa Bangs Skrift efter vort Begreb kaldes rædselindgydende. Man tænke sig en latinsk Grammatik paa 1456 tæt trykte Sider. Det er dog naturligvis ikke altsammen Regler, men en meget

¹⁾ Bag i begge Dele af Værket findes meget udførlige Indices, der ere til stor Nytte ved en lexikalsk Benyttelse af Værket. Disse Indices have særlige Titelblade, der bære Aarstallet 1638 (paa sidste Blad af Index til 2den Del staar dog 1639). Heraf maa man slutte, at selve Værket ogsaa maa have været trykt 1638, da der jo ellers umulig kunde været skrevet Register dertil med stadige Henvisninger til Sidetallene. Fortalen og den akademiske Approbation ere derimod daterede Aug. og Sept. 1640. Det er os ubekjendt, hvad Grunden har været til denne Forhaling af Udgivelsen. At baade Fortalen og Approbationen dog have været tidligere forfattede, end de underskrevne Dateringer antyde, ses af følgende Bemærkning i Acta Consist. for 10. April 1639: •M. Thomas Bang lod læse Præfationen til sin Grammatica. Blev med Taksigelse adproberet. Begjærede og, at Academia vilde lade deres Adprobaton for udi hans Grammatica trykke. Svarredes da Ja. •

²⁾ J. Møller, *Bibliotheca Septentrionis eruditi* I, 416.

betydelig Del deraf bestaar af Exempler, der, saa vidt vi skjønne, ere valgte med stor Smag og Dygtighed. I en udførlig *Approbatio Academica* (dat. 22. Aug. 1640), som ledsager Værket, fremhæves ogsaa som et af dets Fortrin, at Forfatteren til Exempler, der skulde tjene til at oplyse hans Regler, med pædagogisk Sands har undgaaet, hvad der i moralsk Henseende kunde være stødende, og derimod som grammatiske Exempler har søgt saadanne sententiøse og tankevækkende *dicta probantia*, der kunde have en gavnlig Indflydelse paa Ungdommen. For at give Læseren en Forestilling om, hvorledes Bang valgte sine Exempler, skulle vi hidsætte tvende aldeles paa Slump grebne, der blandt andre anføres for at illustrere Reglerne om *«duo ablativi»*, nemlig: *«Nil non mortale tenemus, Pectoris exceptis ingeniique bonis»* (Ovid.) og *«Formidabilior est exercitus cervorum, duce leone, quam leonum, duce cervo»* (Cic.). Valget af den Slags Exempler viser os bedre end mange Ord, at de gamle ved deres Fordybelse i Oldtidens Litteratur havde noget højere for Øje end den blotte formelle Dannelse, som nu desværre ofte er det eneste Udbytte, som de unge faa ved deres Syslen med Classikerne.

Bang havde dediceret sit Værk til Holger Rosenkrantz's Svigersøn Christen Thomesen (Sehested), der for ikke længe siden havde afløst Christian Friis til Kragerup i Kanslerembedet, og som med ikke ringere Interesse end denne omfattede alt, hvad der angik det lærde Skolevæsen og de akademiske Forhold. Til Dedicationen er føjet en *«Pæan»*, hvori Bang besynger Christen Thomesens vidtløftige Rejser i Udlandet og de Fortjenester, han allerede havde indlagt sig af den danske Stat ved sine Missioner til fremmede Hoffer. — Begge Dele af Værket ere desuden ledsagede af lærde Fortaler (daterede 1 Sept. 1640), hvori Forfatteren giver Udsigter over sine Forgjængeres Fortjenester af den latinske Grammatik. Det er for Resten

kun Udlændinge, han nævner¹⁾); hvad der her til Lands var præsteret, berører han kun for saa vidt, som han omtaler de 1635—36 udgivne grammatiske Arbejder, der vare Forløbere for nærværende større Værk. Tillige griber han Lejligheden til i stærke — alt for stærke — Ord at prise Danmarks Lykke, at medens Tydskland var opfyldt af Blod og Aske, nød Danmark Fredens Velsignelse under en Konge, hvem Kirkens og Videnskabens Fremme i lige Grad laa paa Hjærte²⁾. Hertil knytter han en varm Lovtale over de Fortjenester, som den i Aaret 1639 afdøde Kansler Chr. Friis havde erhvervet sig ikke blot af Staten, men ogsaa af den videnskabelige Undervisning her i Landet. Endelig kan det bemærkes, at Værket er ledsaget af Æredigte til Forfatteren af hans Kolleger, M. Christen Sørensen Longemontanus og D. Oluf Worm, ligesom af hans fordums Lærer, Aug. Buchner, Prof. Eloqv. i Vittenberg.

Naar man fordyber sig i Th. Bangs Arbejder i den latinske Filologi, skulde man tro, at den omfattende Lærdom, han her udvikler, maatte være nok til at optage selv en flittig og begavet Mands hele Kraft og Tid. Men i Virkeligheden var det dog kun en begrændset og mindre Del af hans omfattende Sprogstudier. Hans egentlige Kald var jo som Professor i det hebraiske Sprog, og var der end i de sædvanlige Forelæsninger mest kun Brug for det elementære, saa vide vi dog, at han lagde sig efter de østerlandske Sprog og Antikviteter efter en vidtstrakt Maalestok, og det vidnes om ham, at i de 22 Aar, han

1) Blandt disse Janus (Johan) Laurenberg i Anledning af hans »Antiquarius» (Ludgd. 1622). Denne Mand var 1623 bleven Professor i Sorø.

2) »Christianus IV magnifica et splendida Templa struit, Pietati ædes statuit, divino honori aras sacrat, aræ mystis stipendia auget, novas Academiæ cathedras erigit, Mathematicis Disciplinis stupendi operis Speculam, et inimitabiles pæne Urania Danicæ machinas parat» etc.

forestod det hebraiske Professorat, gjorde mangfoldige under hans Vejledning en udmærket Fremgang i »det hel- lige Sprog«¹⁾. Samtidig med Bang var der ogsaa en anden Professor i de orientalske Sprog, idet M. Hans Svane siden 1635 var ansat til at holde Forelæsninger over Syrisk. Men da han rykkede op til at blive theolo- gisk Professor, var Kansler Chr. Friis til Kragerup ikke tilbøjelig til at opretholde en særlig Docentpost i dette Sprog. Herom læses i Konsistoriets Forhandlinger under 21de Februar 1646: »Hr. Kansler havde talt med Rectore om Syriaca lectione, at han ikke syntes den fornøden at være her hos Academiet, og begjærede derfor, at Profes- sores vilde konsultere om en magis practica lectione. De saa' alle for godt an, om samme Lection skal forandres, da en Philosophiæ practicæ [i Ethik] Professor maatte constitueres.« Følgen af denne Forandring var, at det blev overdraget Th. Bang ved Siden af sin Forelæsning over Hebraisk ogsaa lejlighedsvis at give Vejledning i Syrisk²⁾.

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 317. Som Vidnesbyrd om den Interesse, der fandtes for Studiet af det hebraiske Sprog, kan anføres, at Privatdocenter undertiden optraadte i dette Fag, som det frem- gaar af følgende Antegnelser i Acta Consistorii. Den 7de Sept. 1633: »Franciscus Møllerus, som begjærede at holde et privatum Collegium lingvarum orientalium og er D. Brochmanni Discipulus, maa det bevilges, imidlertid lectiones publicæ ere suspenderede [nemlig paa Grund af Professorernes Arbejde med den latinske Grammatik og andre Skolebøger]. Han kan tale med Professore Hebræo og conferere med hannem om hvis han vil læse.« 1. Juli 1634: »Proponerede Rector, at der var en Studiosus, nomine Petrus Avenarius Norvegus, som vilde holde et Collegium Hebraicum. Blev svaret: efterdi han havde været in Italia og andre suspecte Steder, skulde han sistere sig først Dn. Theologis, som kunde inquirere in puritatem religionis; kunde vel siden hannem concederes.« 5. Juli s. A.: »Blev omtalt om den Norvego, der vilde holde Collegium Hebræum. Blev svaret som moxen sidste Gang, at der skulde inquireres in puritatem religionis saa vel som og eruditionis profectum.«

²⁾ O. Wormii Epistolæ, p. 736.

Inden vi imidlertid gaa videre i Fremstillingen af Bangs akademiske og litterære Virksomhed, maa vi først kaste et Blik paa hans huslige og mere private Forhold.

Da Thomas Bang i Foraaret 1631 havde faaet anvist en af Professorresidenserne i Studiistræde, der hvor en Del af den polytekniske Anstalt nu findes¹⁾, maatte han være betænkt paa at faa indrettet en egen Husholdning; men da han endnu var ugift, fik han sin Halvsøster²⁾ Kirsten Bang over til sig for at bestyre Huset for ham. Hun var født den 28de April 1612 og var altsaa ung nok til at forestaa et Hus; men hun havde i nogen Tid tidligere været i Huset hos en Slægtning i Odense, Margrete Klavsdaughter Bang, der skildres som en saare gudfrygtig, huslig og forstandig Kvinde, hos hvem hun havde faaet den fornødne Uddannelse til sit ny Kald. Efter at hendes Broder nogle Aar efter var indtraadt i Ægttestanden, blev hun dog i hans Hus, indtil hun den 11te Oktober 1646 blev gift med den bekjendte M. Jørgen Ejlersen, da Rektor ved Kjøbenhavns Skole, senere Professor. Da Pesten 1654 rasede i Kjøbenhavn i en forfærdelig Grad — den bortrev her henved 9000 Mennesker — flygtede hun med sine Smaabørn til Slangerup. Men Dagen efter at hun var kommen dertil, døde hendes yngste Søn af den Sygdom,

¹⁾ Siden fik Bang Bolig i Kannikestræde. Jvfr. Acta Consist. 6. Juni 1635: •Opterede Dn. M. Bangius decimas Skjendsved og Svogerslev. M. Bangius opterede sl. D. Nielses (N. Pedersens) Residens. • 31. Aug. 1642: •Bevilget af Magnif. Rectore og Professoribus, at M. Th. Bang maa indrømme Hannibal Sehested de to Kamre af sin Gaard, som sl. Hr. Kansler (Chr. Friis) indehavde, dem at bruge og beholde, indtil hans (Sehesteds) Bryllup er overstaet; dog med Vilkaar, at han lader igjen Væggen tilmure, naar Tiden er forbi, og de igjen skal leveres. •

²⁾ Præsten Jens Bang i Flømløse var nemlig efter sin første Hustrus (Th. Bangs Moders) tidlige Død bleven gift paany med Ellen Jensdatter, i hvilket Ægteskab han havde mange Børn. I Brevet fra 1630 (Tillæg Nr. 10) omtaler han, at 8 Børn vilde blive faderløse, naar han døde.

som havde bragt hende til at forlade Hovedstaden. Fuld af Sorg vendte hun nu tilbage til sit Hjem, blev kort efter selv angreben af Pesten og døde den 22de Juli 1654 ¹⁾.

Som ovenfor er berørt indtraadte Th. Bang i Ægteskab nogle Aar efter, at han var bleven Professor. Den 26de Juni ²⁾ 1636 havde han nemlig Bryllup med Else (født 13de Dcbr. 1614), Datter af den bekendte københavnske Handelsmand og Raadmand Diderik Bardsker († 1642) og Hustru Lene Helmersdatter Rhode († 1662). Herved kom han i nær Forbindelse med flere ansete københavnske Borgerhuse ³⁾. En Broder til hans Hustru, D. Johan Dideriksen Bardsker, blev Hofpræst og endte som Biskop i Viborg († 1661). Ogsaa paa en anden Kant fik Th. Bang en Biskop til Svoger, idet hans Halvsøster Margrete 1637 blev gift med M. Erik Monrad, da nys kaldet til Sognepræst i Middelfart, siden Biskop i Ribe († 26de Juni 1650) ⁴⁾. I denne Forbindelse kunne vi ogsaa nævne, at Th. Bangs Søster Mette var gift med

¹⁾ Der haves et Univ.-Program i Anledning af hendes Død.

²⁾ Univ.-Program ved hans Enkes Død. Vinding har 6 Cal. Sextilis (Fejl for Quintilis). Allerede den 2den Juni 1636 indeholder Acta Consist.: »M. Th. Bangius begjærer Stolestade til sin Hustru. Blev bevilliget Stade udi den første Stol op til Koret.«

³⁾ En Søster til Bangs Hustru, Margrete Dideriksdatter (f. ^{29/3} 1613 † ^{3/9} 1679), blev først (^{13/7} 1632) gift med den ansete Borger Hans Haagensen i Kbhvn. († 1655), siden (^{8/3} 1657) med Borgmester Christoffer Hansen smst. Flere af Th. Bangs andre Svogre nævnes hos O. Nielsen, Kbhvn. i Aarene 1536—1660, I, 239. Den 8. Maj 1647 gav M. Thomas Bang sin Hustrus Moder, Lene sl. Diderik Bardskers, fuldkomment Afkald paa hans Hustrus Vegne for hendes Fædrearv (Act. Cons.).

⁴⁾ Da Biskop Monrad pludselig døde under sit Ophold i København i Anledning af Prinds Christians Hylding, fulgte Th. Bang med sin Kone og M. Jørgen Ejlersens ovennævnte Hustru over med den bedrøvede Søster, der saa tidlig var bleven Enke, til Ribe, ventelig for at hjælpe hende at ordne sine Sager. (Joh. Monrads Autobiographi udg. af Burman Becker, S. 11).

Mag. Anders Hansen Guntzov fra Halland, der døde i en meget høj Alder, efter tidligere at have været Præsident i Hofretten i Kjøbenhavn¹⁾; Søsteren Anne med Jakob Pedersen, Tolder og Raadmand i Frederiksdal²⁾; og Søsteren Karen med Hr. Gregers Pedersen Elysin, der 1645 var bleven Præst i Flemløse, i hvilket Embede Thomas Bangs Fader, Hr. Jens Bang, var død den 3die Maj 1643, efter at have været Præst (i Odense og Flemløse) i 50 Aar³⁾. Sædvanlig siges, at Hr. Gregers havde Bryllup med Karen Bang (sin anden Hustru) den 25. Novbr. 1646; men blandt Chr. Brandts Samlinger om Bangerne findes Afskrift af et Brev, dat. Flemløse 6. Sept. 1647, hvorved Gregorius Petri Elysius indbyder til sit Bryllup med den nævnte Datter af Hr. Jens Bang, hvilket skulde holdes den forestaaende 3die Oktober. Om Prof. Thomas Bang har været tilstede ved denne Lejlighed, vide vi ikke. Derimod deltog han med flere Slægtninge fra Kjøbenhavn en Del Aar efter i en Bryllupsfest i Flemløse, som fik en bedrøvelig Ende, da nemlig »Brudegaarden« Dagen efter Brylluppet tidlig om Morgenen (10. Juni 1656) afbrændte over Hovedet paa Gjæsterne, saa alle, der vare i Huset, næsten nøgne maatte flygte ud af Flammerne⁴⁾. — En Søn af den ovennævnte Margrete Bang og Biskop Erik Monrad, den siden adlede Johan Monrad, der endte som Godsejer i Skaane, fortæller i sin Biografi, at hans Moder og hendes Søstre »passerede for den Tids dejligste Kvindfolk, som

1) Personalhist. Tidsskrift IV, 241. Af Hofmans Fund. IX. 219—20 og 233—4 fremgaar, at han var i Live endnu den 6. Febr. 1701.

2) Se det blandt Tillægene (Nr. 18) meddelte Afkald givet D. Thomas Bang af flere Slægtninge for Bestyrelsen af deres Arvemidler.

3) Almindelig siges, at Th. Bang havde en Søster til af Navnet Karen, gift med Hr. Niels Jakobsen Hindsholm, Præst i Vigerslev og Vevlinge i Fyn; men jeg tvivler noget om, at denne Angivelse er rigtig. Det vilde ogsaa være underligt, om to Søstre skulde bære samme Navn.

4) Joh. Monrads Autobiographi udg. af Burman-Becker, S. 15.

man vidste nogensteds af at sige¹⁾. Ogsaa Thomas Bang har, efter hans Portræt at dømme, i sine unge Dage været en meget smuk Mand.

Yngst blandt Th. Bangs Halvsødskende var formodentlig Broderen Niels, der var født i 1626. Paa Grund af den store Aldersforskjel mellem Brødrene kom Thomas Bang til at staa ham saa godt som i Faders Sted, og vi maa derfor omtale Broderen lidt nøjere, saa meget mere som vi derved ogsaa faa Lejlighed til at komme ind paa Th. Bangs Forhold til den ypperlige Skolemand og ivrige Elsker af den danske Litteratur, M. Hans Michelsen Ravn, som han valgte til Lærer for sin unge Broder, og med hvem han efterhaanden kom til at staa i den allervenligste Forbindelse, noget der maaske har bidraget ikke saa lidt til, at Th. Bang, Latinismens første Repræsentant her til Lands, efterhaanden fik en Interesse for dansk Sprog og Litteratur, som neppe stod sænderlig tilbage for den, sammes varmeste Venner den Gang nærede.

Da Th. Bang havde examineret Hans Ravn baade ved hans theologiske Attestats (1634) og senere ved den Prøve, han underkastede sig (1640), inden han overtog Rektorembedet i Slagelse²⁾, havde han haft Lejlighed til at lære Mandens fortræffelige Evner at kjende. Da det nu laa ham paa Hjærte, at hans unge Broder, der gik hjemme og endnu ikke var kommen i Skole, kunde komme i gode Hænder, aftalte han med Ravn, at han skulde optage ham i Slagelse Skole og for øvrigt sørge for ham paa bedste Maade. Men da det kom til Stykket, kunde Moderen ikke afse Sønnen for det første. Hans Optagelse i Skolen blev da opsat, til han var omtrent 16 Aar gammel (1642). Vi have endnu et Par Breve fra Th. Bang til Ravn om Bro-

¹⁾ Anf. Skr. S. 2.

²⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 498—9. 515—6. I Gl. kgl. Saml. 3649. Svo. findes ogsaa et Stambogsblad fra Th. Bang til Hans Mich. Ravn, skrevet i Foraaret 1640.

deren Niels, hvoraf vi se, at Ravn tog sig af ham paa en faderlig Maade¹⁾, indtil han den 1ste Maj 1645 kunde dimittere ham med et godt Testimonium til Kjøbenhavns Universitet²⁾. Niels Jensen Bang besad imidlertid ikke sin berømte Broders Evner, men maatte være glad, da han ved dennes formaaende Bistand, efter en Tid lang (siden 1654) at have været Kapellan i Gjelsted og Rørup i Fyn, 1657 blev kaldet til Sognepræst i Slagslunde og Ganløse, hvilket sidste Sogn hørte under Universitetets Patronat. Forøvrigt er kun at berette om ham, at han efter Broderens Død havde en ubehagelig Sag 1669—70, hvis nærmere Omstændigheder vi vel ikke kjende, men som nær havde kostet ham Embedet, i hvilket han dog forblev til sin Død 1673, om han end maatte lade de præstelige Forretninger udføre af en Medhjælper³⁾.

Den Forbindelse, som under Niels Bangs Skolegang var bragt i Stand mellem Thomas Bang og Hans Ravn, fortsattes siden ved jevnlige Breve. De sendte hinanden deres Skrifter og udvexlede Tanker om litterære Sager med hinanden. Bang henvendte sig oftere til Ravn om Skrifter, han ønskede at laane af hans fortrinlige Bogsamling, der navnlig var rig paa danske Sjeldenheder. Engang var der Tale om en dansk Komædie, som Bang gjennem en højtstillet Mand, med hvem han stod i Forbindelse (maaske Kansler Christen Thomesen), ønskede at give Kong Frederik III i Hænde, da denne fandt Behag i slige Skrifter. Her skal dog ikke dvæles udførligt derved, da jeg i sin Tid nærmere har omtalt denne Brevvexling i

¹⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 566—68.

²⁾ Testimoniet findes i Kallske Saml. 160 Fol.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 115—6. VI, 734. Af hans Eftermands Kaldsbrev (Sjæl. Reg. Nr. 29, Fol. 159) ses, at han blev i Slagslunde til sin Død. Den af Wiberg III, 130 for Tidsrummet 1669—73 nævnte Præst i Slagslunde og Ganløse maa altsaa kun have været Kapellan.

min Levnedbeskrivelse af Hans Michelsen Ravn¹⁾, i hvilken Thomas Bangs Breve ere aftrykte, for saa vidt de nu ere bevarede²⁾. De ere alle paa Latin, hvilket Sprog Bang havde et fuldkomment Herredømme over og derfor foretrak baade i Breve og Skrifter. Som ægte Vennebreve ere de som oftest vittige og spøgefulde. Paa eet Punkt vare disse to brave Mænd dog af forskjellig Mening, idet Ravn nemlig bestemt foretrak Jersins latinske Grammatik, hvori Modermaalet var taget til Hjælp, for Bangs Omarbejdelse. Denne Uoverensstemmelse kom dog ikke frem i deres Brevvexling, men vi kjende Ravns Tanker af det interessante Forslag til Forbedringer i Skolevæsenet, som han 1649 tilstillede Biskop Brochmand³⁾. Dette er dog rimeligvis ikke kommet Bang for Øje, ellers maa det have smertet ham at se en Mand, som han satte saa højt, dømme saa lidet gunstigt om et Arbejde, hvorpaa han havde ofret saa megen Tid.

Det var som bekjendt den Gang Skik, at naar en Mand udgav et større Skrift, fik han gjerne sine Venner til paa en Maade at staa Fadder til det ved at ledsage det med Vers, der sædvanlig indeholdt Lovtaler over eller gode Ønsker for Forfatteren. Paa denne Maade har nu Bang ogsaa vist sin Deltagelse ved forskjellige Skrifers Fremkomst, og vi ere maaske berettigede til at lægge nogen Vægt paa, at det fortrinsvis var Skrifter, udgivne af Mænd, der syslede med Fædrelandets Sprog, Digtekunst eller Oldsager. Efter Tidsordenen kan saaledes først nævnes: Worms Runeværk (Danica Monumenta) 1643, i hvilket der foruden et latinsk Digt af Th. Bang (p. 438) ogsaa findes et Epigram af ham skrevet med Runer. Stephanius's

¹⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 495—584.

²⁾ Et enkelt lille udateret Brev (eller rettere en Efterskrift) fra Bang til Ravn er trykt i Nyerups og Rahbeks Bidrag til den danske Digtekunsts Hist. II, 109—10.

³⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 546.

Udgave af Saxo (Sorø 1644) blev hilset af Bang med et latinsk Digt (Proleg. p. 49). Da Søren Povlsen Gotlænder 1650 udsendte sin »Synopsis« af den danske Prosodi, var Bang ogsaa til Rede med Vers, hvori han lagde for Dagen, at han baade nærede Interesse for og havde Indsigt i dette Emne¹⁾, hvilket for øvrigt ogsaa fremgaar af hans Brevvexling med M. Hans Ravn. Erik Eriksen Pontoppidans »Nyyt-Aars Idrætte« (Kbh. 1655) har Bang ledsaget med en udførlig latinsk Fortale, og And. Arrebos Hexaameron har han ved dette betydningsfulde danske Digtværks sene Fremkomst (1661) forsynet med en saa begejstret Anbefaling, at han derved lægger for Dagen, at det ikke var for Spøg han underskrev sig »posthumæ Arinsulanæ et antiqvæ nostratis lingvæ studiosus«²⁾. Vi kunne ikke andet end anse det for en glimrende Sejr for den gode Sag, at den grundlærde Professor i Occidentens saa vel som i Orientens gamle Sprog endte med i al Beskedenhed at melde sig ind som Lærling i den danske Skole.

Ved at omtale Bangs Hylding af Arrebos Muse have vi berørt en af hans Livs sidste offentlige Udtalelser. Vi maa imidlertid atter vende tilbage til et langt tidligere Tidspunkt, og skulle da først afslutte, hvad vi have at bemærke om hans Skolebøger.

Skjønt Ravn, som vi saa', just ikke var begejstret for Bangs grammatiske Arbejder, trængte disse sig dog frem ikke blot hjemme, men vistnok ogsaa i Udlandet. Dog synes det at have knebet en Del med Indførelsen i Skolerne af hans voluminøse *Observationes philologicae*, saa baade kgl. Anbefaling og private Henvendelser til velvillige Skoleinspektører maatte til. Vi have et Brev af 25de Maj 1649 fra Th. Bang til Biskop Henning Stockfleth i Christiania, hvori han beder ham tage sig af, at Værket

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III, 27—8.

²⁾ Se mit Skrift, Mester Anders Christensen Arrebos Levned, S. 225—6.

kunde blive indført i det derværende Gymnasium; han var villig til at levere Exemplarerne for 5 Mk. 8 Sk., »og det er billigere, end Gymnasiet i Riga, hvor Mag. Breverus offentlig gennemgaar Skriftet, har betalt for Exemplaret¹⁾.

Da Bang fra den 30te Maj 1646 til den 21de Juni 1647 beklædte Universitetets Rektorat, lod han, Dagen efter at han havde tiltraadt denne Værdighed, i Konsistorium »læse et kgl. Privilegium paa sine Bøger, som han vil lade trykke og udgaa, og var samme Privilegium at anhøre tilstede (Bogførerne og Bogtrykkerne) Melchior Martzan, Jochim Moltken, Melchior Winckler og Jürgen Holst²⁾. Under 24de Marts 1656 fik Bang et nyt kgl. Tiaars Privilegium paa uantastet af Eftertryk at udgive nogle Bøger »for Collegiis og Stiftsskolerne her i disse Riger«. Den 24de Oktober s. A. lod han i Konsistorium »læse sit Privilegium udi Bogtrykkernes og Bogførernes Nærværelse, om hans Skrifter ej at eftertrykke eller andensheds fra at indføre; og ellers (o: forøvrigt) beklagede han saadant at være sket«. Slige Eftertryk vare Vidnesbyrd om, at Bøgerne vare i god Kurs. De holdt sig da ogsaa helt ind i det 18de Aarhundrede³⁾. Vistnok have de ydet deres Forfatter ganske gode Indtægter. I alt Fald se vi, at da Professorerne 1657 ved at erhverve Universitetet Eneret paa Udgivelse af Skolebøger vilde skaffe Midler til Forsørgelse af deres Enker, saa »exciperede Dr. Bangius saa vidt, at dersom han ikke kunde capitulere med Universitetet om sine Skolebøger, som han har Privilegia paa«, saa vilde han selv lade dem trykke i Overensstemmelse med den ham ved Privilegierne forundte Be-

¹⁾ Se Tillæg Nr. 12. Joh. Breverus fra Riga havde i 1643 været i Kjøbenhavn for at gjøre Bekjendtskab med Worm og Bang. (O. Wormii Epistolæ, p. 867).

²⁾ Acta Consist. 31. Maj 1646.

³⁾ Gjellerup, Jens Dinesen Jersin, S. 99.

rettigelse ¹⁾. Det bemærkes, at Professorerne erklærede sig tilfredse dermed. Men man ser ikke, hvilket Alternativ de valgte, dog vistnok det sidste, da der ikke forlyder noget om, at Universitetet afkjøbte ham hans Forlagsret.

Den Gang Th. Bang blev Professor, bestod endnu den gamle Skik, at en af de yngste Professorer mod et lille Tillæg til sin Løn havde den Forretning at føre Tilsyn med Bibliotheket og besøge de faa Udlaan, som da fandt Sted. Paa den Maade var Bang Bibliothekar fra 7de Maj 1631 til 9de Juni 1633 ²⁾. Han fandt neppe Bogsamlingen i nogen god Orden, da det maa antages, at det var efter Forslag fra ham, at det den 3die Oktober 1632 vedtoges i Konsistorium, at naar nogen herefter antvordede Bibliotheket fra sig, skulde det først renses og overleveres Efterfølgerne »efter rigtig Fortegnelse«. Den bestaaende Ordning med stadig skiftende Bibliothekarer var overhovedet ikke heldig; thi inden en Mand kunde blive ret hjemme i den Bogskat, som han skulde vaage over, avancerede han i det filosofiske Fakultet og maatte saa overlade Bibliotheket til en anden, som saa igjen skulde begynde forfra. Denne Mislighed har Bang vistnok klart indset, og da han var en stor Bogven, har han nok selv haft Lyst til ved Siden af sit Professorat at faa Bestyrelsen af Bibliotheket under sig ³⁾. I sit Rektoratsaar, da han ofte havde Lejlighed til at forhandle med Kansler Christer Thomesen, maa han antages at have forelagt denne Sagen og faaet hans Samtykke. Vi se nemlig, at et Par Dage efter at han havde nedlagt Rektoratet, meddelte den ny

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II, 729.

²⁾ Se Uddragene af Acta Consistorii (Tillæg Nr. 25), hvorfra ogsaa de fleste af de følgende Efterretninger vedrørende Bibliotheket ere hentede.

³⁾ Bertel Bartholin søgte 1642 i et Brev fra Padua at faa D. Oluf Worm stemt for, at den lærde D. Joh. Rhodius, som længe havde opholdt sig i Italien, maatte blive hjemkaldt og ansat som fast Bibliothekar (Wormii Epistolæ, p. 790).

Rektor den 25de Juni 1647 i Konsistorium, at det var Kanslerens Vilje og Befaling, at M. Thomas Bang skulde constitueres til Bibliothecarius perpetuus og strax annanne Bibliotheket efter sin Formand i to Professorers Nærværelse. Som Løn skulde han nyde Renten (6 pCt.) af 2000 Rdl., som vare indvundne ved Salget af den 1633 efter Professorernes Revision udgivne store danske Bibel¹⁾. Den 30te Januar 1648 lod Rektor endvidere Professorerne forstaa, at efter Kanslerens Vilje skulde M. Th. Bangs Løn som første bestandige Bibliothekar *angaa* fra Paaske næstforleden. Endelig fik han under 24de Marts 1649 kgl. Bestalling paa dette Embede med Tilsagn om en aarlig Løn paa 120 Rdl. af Universitetet²⁾.

Medens vi høre Bang i et af sine Breve til M. Hans Ravn ynkeligt klage over det Besvær, han havde med Opgjørelsen af sit Rektoratsregnskab³⁾, maa vi antage, at Forretningerne i Bibliotheket have været ham en kjær Syssel. Hans Embedstid blev da ogsaa overordentlig betydningfuld for Bibliotheket, som i hans Tid voxede til omtrent det dobbelte, fik et nyt, smukt og rummeligt Lokale, og endelig aabnedes for de studerendes Benyttelse i en Grad, som aldrig før. En nærmere Paavisning heraf antage vi vil være af Interesse.

Den Gang Th. Bang blev fast Bibliothekar, stod Bogsamlingen endnu i det gamle Lokale i selve Universitetsbygningen. Da dette imidlertid var indskrænket, har det vist nok været Bangs Forslag, at Bøgerne skulde flyttes

¹⁾ Nyerup, Univ.-Annal., S. 95—6.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 11. Naar der ofte siges, at Bang først 1656 blev fast Bibliothekar, da stammer denne Angivelse allerede fra Ligprogrammet, medens Gravskriften over ham har det rigtige, at han ved sin Død 1661 havde været Bibliothekar i 12 Aar. Forfatteren af Programmet maa have regnet fra den Tid, da Trinitatis Kirke blev indviet.

³⁾ Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 575.

hen i det store Rum, som vilde blive disponibelt, over den ny Studenterkirke (Trinitatis), som var under Bygning. Det første, vi hører derom, er den Bemærkning i Konsistoriets Forhandlingsprotokol under 15de Januar 1650, at Rektoren meldte, at det var Kanslerens Vilje, at enhver af Professorerne skulde give sin Betænkning om den bedste Maade at ordne Bibliotheket paa i Studenternes Kirke, især de af Professorerne, som have været udenlands og set fremmede Bibliotheker ¹⁾. Sagen blev omfattet med Iver af Professorerne, saa at Rektor allerede en Maaned derefter kunde meddele, at den efter hans og de fleste Professorers Plan forfærdigede »Model« havde vundet Kanslerens Bifald, og at denne ogsaa ansaa det for godt, »at Studiosi skulle paa en vis Sted hænge eller lægge deres Kapper fra sig, medens de paa Bibliotheket ere.« Overflytningen til det nye Bibliothekslokale er sikkert sket 1652 og omtrent samtidig blev Bogforraadet forøget med Biskop Jesper Brochmands saare anseelige Bibliothek, som han nogen Tid før sin Død havde testamenteret til Universitetet. I Anledning af denne store Tilvæxt blev der nu ogsaa ansat en Underbibliothekar; lidt senere antoges desuden to Studenter til at gaa de besøgende til Haande. I Aaret 1653 anmeldte Th. Bang, at han agtede privat, for hvem der ønskede det, at holde Bibliotheksforelæsninger for at vejlede de theologiske studerende i Brugen af Brochmands Bogsamling ²⁾. 1656 blev den største Del af afdøde Professor M. Peder Gelstrups Bøger af hans Enke skjænkede til Universitetsbibliotheket. Men da dette trods disse store Gaver dog endnu forholdsvis var fattigt paa Skrifter vedrørende fædrelandske Forhold, søgte Bang ad privat Vej at raade Bod paa nogle af Manglerne. Vi se saaledes, at han henvendte sig til Biskop Henning Stockfleth i Christiania om Bøger og Manuskripter an-

¹⁾ Nyerup, Univ.-Ann., S. 141.

²⁾ Universitets Lections-catalog for 1653 (sml. Bang: *Oliva pacis*).

gaaende danske og norske Sager til Indlemmelse i »det ny kongelige Bogpalads«¹⁾. Stephanius's ypperlige historiske Samlinger lykkedes det dog ikke at erhverve til Bibliotheket, hvad der i Øjeblikket blev et nationalt Tab, men i Tiden blev en Vinding. De solgtes nemlig af Stephanius's Enke til Sverig, hvor de endnu findes, medens alle de Bogskatte, som Bang samlede og vogtede, forlængst ere gaaede op i Luerne.

Da Studenterkirken (Hellig Trefoldigheds eller Trinitatis K.) var færdig til Brug, blev den højtidelig indviet Trinitatis Søndag den 1ste Juni 1656 i Kong Frederik III's og mange høje Herrers Nærværelse af Hofprædikanten D. Johan Didriksen Bardsker, som tillige prædikede over Søndagens Evangelium, medens Th. Bang derefter holdt en latinsk Prædiken over Aarons Velsignelse. Efter Indvielsen vare alle Professorerne Kongens Gjæster²⁾.

Bibliotheket over Kirken ansaas dog ikke for indviet ved denne Akt. En Maanedstid efter Kirkens Indvielse, gav Bang tilkjende i Konsistorium, at han med det første vilde holde Indvielsestalen paa Bibliotheket, og bad derfor, at der i Rektors Navn maatte udgaa et Indbydelsesprogram til denne Højtidelighed. Den foregik dog først et Aar efter, nemlig den 7de Juli 1657. Allerede tidligere havde Bang udarbejdet en Række Regler med Hensyn lil Benyttelsen af Bibliotheket, hvoriblandt kan fremhæves følgende Hovedbestemmelser. Bibliotheket var aabent hver Onsdag og Lørdag i tre Timer. Kun akademiske Borgere havde Adgang dertil. Bøgerne maatte ikke laanes hjem, men skulde benyttes paa Stedet, til hvilken Ende der var indrettet Borde og Bænke for de besøgende³⁾. Føje vi endnu til, at der i Bangs Tid blev truffet Anstalter til en regelmæssigere Aflevering til Bibliotheket af alt, hvad der ud-

¹⁾ Se Tillæg Nr. 14.

²⁾ Nyerup, Univ.-Ann., S. 138—40. Danske Saml. 2. R. II, 77.

³⁾ Nyerup, Univ.-Ann., S. 142—3.

gik fra Universitetsbogtrykkernes Presser, saa kan man vistnok med Føje sige, at hvad der angik dette »Regium Palatium librarium« var ordnet saa godt, som Forholdene og den Tids indskrænkede Krav til Benyttelse af Bogsamlingen tillod ¹).

Som tidligere er bemærket, var Thomas Bang i omtrent 22 Aar Professor i det hebraiske Sprog. Af Lections-catalogerne, for saa vidt de ere bevarede, kunne vi endnu saa temmelig danne os en Forestilling om de Emner, han behandlede. Det synes mest at have været temmelig elementære Øvelser, tjenlige til at indprænte Hovedreglerne af den hebraiske Grammatik, som da ledsagedes af Læsning af enkelte af det gamle Testaments Skrifter i Grundsproget. Dog anmeldes ogsaa jevnlig private Forelæsninger for viderekomne, og disse strakte sig da undertiden til den rabbinske Litteratur og til G. T.'s Theologi som Forberedelse til den kristelige Troslære.

Sine videregaaende orientalske Studier maatte Bang nøjes med at nedlægge i sine Skrifter, af hvilke følgende kunne fremhæves:

Exercitatio Glottologica de ortu tot in orbe lingvarum longe diversissimarum; de lingua Ebræa communi primis ac priscæ ætatis hominibus ante lingvarum confusionem, ejusdem præstantia ac utilitate. Haun. 1634. 4to.

Det er altsaa et Forsøg paa at gjøre det sandsynligt, at det hebraiske Sprog er det ældste og det, som Menneskeslægten har betjent sig af før den babyloniske Sprogforvirring. Siden syslede Bang meget med de ældste Skrifte tegn og Alfabetet, og til Oplysning af dette Emne udgav han en Række akademiske Dissertationer, der vidne om en stor Lærdom, og — efter Tidens Lejlighed — ikke saa lidt kritisk Sands, idet han imødegaaer en Mængde

¹) Se forøvrigt de som Tillæg Nr. 25 meddelte Uddrag af Acta Consistorii.

ældre og nyere især katholske Forfatteres fantastiske eller i alt Fald ikke tilstrækkelig begrundede Anskuelser. Titelen paa den første af disse Afhandlinger lyder:

Exercitatio primòs literarum natales investigans,
quam Candidati Laureæ primæ Philosophicæ in
Reg. Haun. Academia V. Maji publice tuebuntur,
præsiede Th. Bangio Decano. Haun. 1638. 4to.

Forf. begynder med en smuk Lovprisning af Bogstavskriftens Betydning for Menneskeslægten, men søger tilige at vise, at der ikke foreligger noget Bevis for, at den er lige saa gammel som denne, da det meget mere maa antages, at den lidt efter lidt har udviklet sig, »nam nihil simul natum et adultum, inventum et perfectum«. — Denne Afhandling efterfulgtes af syv lignende »Exercitationes literariæ antiquitatis«, af hvilke den sidste udkom 1648. Et Par af dem handle om den ældste ægyptiske Skrift og Hieroglyferne. Ventelig er det disse Afhandlinger, om hvilke den lærde Dr. Joh. Rhodius, der opholdt sig i Italien, i et Brev til Prof. Oluf Worm (1642) ytrer, at de havde vundet Bifald hos Jesuiten Athanasius Kircher i Rom, der gjaldt for den Tids største Autoritet paa Ægyptologiens Omraade¹).

Disse otte Dissertationer vare udarbejdede dels i Anledning af de Baccalaurpromotioner, som Bang fra Tid til anden i Egenskab af Decan i det filosofiske Facultet forestod, dels som Grundlag for de ordinære Disputationer, som det var Professorerne paalagt at holde en Gang om Aaret²). At Emnet og Behandlingsmaaden har interesseret

¹) Wormii Epistolæ, p. 75.

²) Som Respondenter ved disse Disputatser nævnes: 1640 Joannes Justinus Montanus (siden den første Sognepræst ved Trinitatis Kirke i Kbhvn.); 1642 Nicolaus Georgius Serupius (siden Stiftsprovst i Ribe); 1646 Severinus Johannis Nidrosiensis (siden Sognepræst ved Domkirken i Trondhjem); 1647 Severinus Johannis (Alburgius); 1648 Joannes Christierni Vordensis. Disse unge Mænd maa vel antages i særlig Grad at have været Bangs Disciple.

den Tids lærde, fremgaar formentlig deraf, at Bang gjen-
gav det hele i samlet og paany gjennemarbejdet Frem-
stilling i det Skrift, som vel maa kaldes hans Hovedværk:
Cælum Orientis et prisici mundi, triade exercita-
tionum literariarum repræsentatum, curisque Th.
Bangii D. et Præ Regii Hauniensium investigatum.
Cum S. R. M. Friderici III speciali privilegio.
Haun. 1657. 4to.

Skriftets første Afdeling er nærmest af negativ Natur, idet Forfatteren gennem en udførlig og nøje prøvende Kritik af forskellige lærdes Paastande kommer til det Resultat, at det ikke med nogen som helst Sikkerhed kan paastaas, at Adam eller nogen af hans Efterkommere før Syndfloden har opfundet eller benyttet Bogstavskrift, ikke heller at der har existeret nogen »Enochs Bog«, i alt Fald ingen Bog skreven af Enoch, og at det er uden tilstrækkeligt Fundament, at man har talt noget om »himmelsk og Engle-Skrift«. 2den Afdeling indeholder en lærd Drøftelse af de ældste kjendte Alfabeter, og i 3die Afdeling bestrides den Mening, at Esra har opfundet de hebraiske Bogstaver. Trods Bangs Kritik særlig af mange katholske Forfatteres Anskuelse synes Værket dog at have vundet Bifald i katholske Lande, da det paany blev udbudt til Salg i Krakov 1691 under Titlen: »Excercitationes philologicæ-philosophicæ de ortu et progressu literarum.« Det er det gamle Oplag, af hvilket Dedication og Fortale er bortskaaeren, og et nyt Titelblad indsat i Stedet for det tidligere ¹⁾.

Blandt de mange fantastiske Meninger, som Bang i sit ovennævnte Værk bestrider, er ogsaa Læren om »Præadamiter«, som var fremsat af Franskmanden Isaac Peyre-rius. Vi finde Anledning til særlig at anmærke dette, fordi denne Mand, der først havde været Kalvinist og siden

¹⁾ Nyerup, Literaturlex., S. 37. N. M. Petersen, Bidr. t. d. danske Lit. Hist. (1ste Udg.) III, 306.

blev Katholik, i sin Tid (1645) havde været med et fransk Gesandtskab i Danmark og der var traadt i nærmere Forhold til Th. Bang og andre danske lærde, særlig D. Oluf Worm, saa at han paa Grundlag af de Oplysninger, han her havde indsamlet, siden udgav et Skrift om Grønland¹⁾.

Ligesom Bang i ovennævnte Skrift særlig lægger Vind paa at imødegaa forskellige romersk-katholske Forfatteres uhjemlede Antagelser, saaledes er ogsaa det samme Tilfældet i et mindre Skrift af ham, hvilket han udgav som akademisk Disputats under Titel:

Tropæum protevangelicum admirandis triumphalibus Christi Jesu positum, et publ. propositum in Reg. Haun. Acad. 14. April. a Th. Bangio . . . resp. Severino Johannis Alburgio. Haun. 1649. 4to.

For at vise Urigtigheden af den katholske Antagelse, at den første Forjættelse (Protevangeliet, Gen. 3, 15.) skal gjælde Himmeldronningen, Jomfru Maria, gaar Bang i dette Skrift den Vej, at han udelukkende benytter Udsagn af bekjendte katholske Skribenter til at bevise sin Sætning, at Christus er den, hvem Forjættelsen gjælder, og at det er ham, der har knust Slangens Hoved. — Det er ogsaa en katholsk Forfatter, Bang bekæmper i et andet lille akademisk Skrift, der har til Titel:

Exercitatio de Nephilimis, Gigantibus vulgo dictis, pro vindicandis Hebræi sermonis fontibus, opposita Jacobo Boulduco, Theologo Parisiensi, quam disquisitioni publicæ ordinariæ in Reg. Haun. Acad. XXVII Mart. subjiciet Th. Bangius, resp. Wilhelmo Wormio. Haun. 1652. 4to.

¹⁾ O. Wormii Epistolæ, p. 917, 918, 940, 948. I sit Skrift, *Exercitatio de Nephilimis*, 1652, Bl. A. 3, anfører Bang noget af et Brev til ham fra Is. Peyrerius, skrevet i Christianopol i Skaane III. Kal. Mart. 1645 (ny St.).

Den katholske Forfatter havde søgt at hævde, at de i Gen. 6, 4 omtalte Nephilim (Kjæmper) skulde forstaaes som »Tilbedere«, altsaa som særlig fromme Mænd. Th. Bang imødegaaer denne Antagelse, især støttet til sproglige Grunde. Men har det været hans Mening ved de bag i hans Bog afbildede Oldsager at fremstille Levninger fra Kjæmpernes Tid, da frygte vi for, at de naturkyndige snarere ville forklare dem som Levninger fra en fjern Fortids store Landdyr, end som Kjæmpetænder. De afbildede Ringe vil man finde noget tilsvarende til i det oldnordiske Museum.

Som Medlem af det filosofiske Fakultet var Th. Bang fire Gange Decanus, og som saadan kreerede han en hel Del Baccalaurer¹⁾; men det faldt mærkeligt nok ikke i hans Lod at forestaa nogen Magisterpromotion²⁾. Han har dog søgt at kaste Glands over denne Universitetets højeste filosofiske Grad ved sit Skrift:

Laurus Danica dicata Magisterio XXIX clarissimorum Virorum, Anno M DC XLI. 1. Jun. Haun. 4to.

Dette lille Skrift er tildels af historisk Natur, navnlig indeholder det nogle Uddrag af den ældste, nu forlængst tabte Universitetsmatrikel, der afgive Vidnesbyrd om, at i gammel Tid satte ogsaa Adelsmænd en Ære i at bære Magisternavnet, medens dette derimod ikke var Tilfældet i Tiden efter Universitetets Fornyelse under Christian III. Bangs Skrift blev samme Aar gengivet i danske Vers af den som Prosodiker bekendte Peder Jensen Roiskilde, Sognepræst i Vesterhæsinge i Fyn, under Titel:

M. Thomæ Bangii Danske Laur-Krantz [en saadan Krands, inden i hvilken staar: Vincenti, er af-

¹⁾ Vinding, Acad. Haun. p. 317, hvor dog 1639 er en Trykfejl for 1649.

²⁾ I Ny kirkehist. Saml. III, 259, hvor de Baccalaurer nævnes, som Bang kreerede 1650, er Akten ved en Misforstaaelse betegnet som en Magisterpromotion.

bildet] til XXIX. Cl. Magistros, Der deris Magesterii ARedag med stor Solennitet bleff holden i det Kongelige Academia vdi Kiøbenhaffn den 1. Junij Anno 1641. Vdsat aff Latinen paa Danske Rjm aff P. J. R. 8vo. (Tilegnelsen til Kansler Christen Thomesen til Stovgaard er dat. Vesterhæsing 20. Okt. 1641).

Det Stof, som her er forsøgt sat i Rim, egner sig saa lidt som muligt dertil. Intet Under derfor, at det for det meste falder tungt og knudret for Rimsmeden. En lille Prøve kan dog hidsættes, der svarer til det ovenfor omtalte Stykke af Originalen, hvori de ældre Universitetsforhold berøres:

Nu gaar jeg fra Vdlendiske
 Til Danske Mænds Berømmelse:
 Det første vort Academi,
 Den Konglig Skole høy oc frj,
 Indstiftet vaar i HErrens Naffn
 I Hoffuetstaden Kiøbenhaffn,
 Saa høyt da Mesternaffnet kom
 I Ære gandske Danmarck om,
 At end de, som vel rundelig
 Kund' have ladet nøye sig
 Men adlig Anhærs Herlighed
 Oc Ridderskabetz Værdighed,
 Der aff at rosis mundelig
 Hos alle Mand naffnkundelig;
 Dog vilde de det skaffe saa,
 Magistri Titel skulde staa
 Fast hos ders høye Hielmenét,
 Med det at skinne langt oc Bret.
 Den fri aff Adel, høylærd Mand,
 Casparus Henrickssøn forsand,
 Sandagergaards ret Arffuedrot,
 Holt det for Ær' oc vden Spot
 At tage Mester-Titel paa;

Den første Rector bleff hand saa	1479.
I Kiøbenhaffns Academi;	
Huis Fodspor flere traadd' vdi,	
Med loffligste begierlighed,	
Til Magisteri Herlighed,	
Som vaar Andreas Frisius,	1504.
Canutus Walkendorphius,	1506.
Johannes Lycke, Ædle Mænd:	1507.
Huer vaar sit Mesternaffn bekiend,	
Oc forestod sit Rectori	
Vdi det høy' Academi (osv.).	

En Magisterpromotion, ved hvilken Th. Bang heller ikke selv har præsideret, har foranlediget følgende Skrift fra hans Haand:

Thomæ Bangii Hermes et Pan Hebraicus, Supremæ Laureæ Philos. XIII. Maji consecratus. Haun. 1651¹⁾. 4to.

Skriftet handler om den hebraiske Lexicographi, men bestaar kun af en halv Snes Blade. — Uddelingen af Baccalaurgraden 1646 gav Anledning til følgende lille Arbejde:

Verna Sponsalia divæ Sophiæ sacra, triginta quatuor Philosophiæ Candidatis, seu Laureæ primæ Philosophicæ ab Apolline Academico renunciatis sponsis, in Parnasso Musarum Hauniensium V. Maji, Autore et inventore Palæmone arbitro dubiorum sponsaliorum Apollineorum. Haun. 1646. 4to.

Skriftet, der synes at være en akademisk Tale, bærer intet Forfatternavn; men det kan aldeles ikke være tvivlsomt, at det er af Th. Bang. Det er hans rige Latin, og

¹⁾ Naar Skriftet i Worms Lexicon I, 65 opføres med Aarstallet 1641, da stammer denne Fejl fra Bang selv, der i Fortegnelsen over sine Skrifter bag i sin »Oliva sacrae pacis« mærkeligt nok har henført Bogen til et urigtigt Aar. Det rette Aarstal staar dog paa Titelbladet. Det kgl. Bibliotheks Exemplar har Bangs Paa-skrift: Ch. Woldenbergio suo has chartulas ddt. A(utor).

han har ogsaa andensteds selv nævnt sig som Forfatter deraf. Indholdet er i Korthed følgende: Ni skønne Jomfruer bejle til den unge Videnskabsdyrkers Gunst. Mercurius fører dem frem og giver en begejstret Skildring af enhvers Fortrin. De ni Jomfruer, som ønske at holde Bryllup i Vaaren, ere: Grammatica, Eloqventia, Logica, Metaphysica, Physica, Mathesis, Medicina, Jurisprudentia og Theologia. Som rimeligt kan findes, bliver den unge Videnskabsdyrker blændet af al denne Skjønhed og staar tvivlraadig, hvilken af de herlige Møer han skal kaare til sin Brud. Da træder den forfarne Palæmon til og giver ham det gode Raad: lær først ret at kjende dig selv, saa vil du være i Stand til at nyde alle de skønne Kvinders Kjærlighed; thi for Øjet fremstille de sig vel som ni; men ret beset ere de dog kun een — Visdommen (Sophia). Hun, denne Himlens skønne Datter, være din Brud! — Saaledes omtrent antage vi Indholdet af dette artige lille Skrift i faa Ord kan gjengives. Men ordret at oversætte det vilde være saa godt som umuligt, i den Grad hviler det helt og holdent paa den latinske Eloqvens. Skulde Bang have udtrykt de samme Tanker paa Dansk, vilde det upaatvivlelig være blevet ubehjælpsomt og uskjønt; nu er det derimod en vakker lille Blomst fra den akademiske Rosengaard.

Den sidste Gang, Th. Bang beklædte Dekanatet i det filosofiske Fakultet, udgav han som Grundlag for den Disputats, der gik forud for Baccalaurpromotionen, følgende Skrift:

Exercitatio Acroamatica de Curis boni Auditoris,
quam Candidati Laureæ primæ Philosophicæ . . .

18 Maji defendendam suscipient, præside Th. Bangio Phil. Decano. Haun. 1650. 4to.

De Dyder, som en god Tilhører skulde lægge Vind paa, vare: Gudsfrygt, Kjærligheden og Lyst til Sagen, Flid, Opmærksomhed osv. For at faa disse simple Sandheder gjorde skikkede til akademisk Diskussion, har Forfatteren

pakket en hel Del Lærdom, der i og for sig ikke gjør Sagen sønderlig klarere, ind i de opstillede Sætninger. Interessantest for os er, hvad han fortæller om den skotske Kong Jakob Stuarts Besøg af Forelæsningerne ved Kjøbenhavns Universitet den 7de Marts 1590, i hvilken Anledning der anføres et lille Stykke af den daværende Prof. Hans Slangerups Dagbog, som var i Bangs Værge.

Det i typografisk Henseende smukkeste Skrift af Bang er et, som han udgav i Anledning af Kong Frederik III's Kroning, og som indeholder en Udlægning af den gyldne Indskrift og de Symboler, som ere anbragte paa det 1642 opførte Runde-Taarn. Skriftets Titel er:

Phosphorus Inscriptionis Hierosymbolicæ paræneticus et votivus augustæ Coronæ sereniss. Regis Friderici Tertii . . . feliciter susceptæ Anno CIO IOC XLVIII. Haun. 1648. Fol.

Dette Skrift er et rhetorisk Arbejde, der nu er af mindre Betydning, skjönt Forfatteren ogsaa deri lægger sin Lærdom for Dagen, som naar han i Anledning af det paa Runde-Taarn anbragte Sværd fortæller om forskellige navnkundige Klinger, f. Ex. om Rolands Dyrendal og om Attilas Sværd, der var fundet af en Hyrde og antoges at have tilhørt Krigsguden. I sin Tid maa Bangs nævnte Arbejde have vundet Bifald, da det udkom paany 1657, ledsaget af en smuk kobberstukken Afbildning af Runde-Taarn, af Frederik III's Portræt og andre kobberstukne Billeder, der gjøre Skriftet til et lille Pragtværk for sin Tid.

Den 19de April 1652 døde Bangs gamle Ven og Velnynder, Biskop Jesper Brochmand. Da nu den theologiske Professor D. Hans Hansen Resen blev Sjælønds Biskop, blev Thomas Bang i hans Sted Professor i Theologien. Herom læses i Konsistoriets Forhandlinger under 26de Maj 1652: »Blev læst Kgl. Maj.s Brev, at efterdi D. Resenius var kaldet til Biskop, da skulde M. Thomas Bangius igjen succedere D. Resenio in Professione Theologica. M. Bang begjærede Professorum Ord om saadan hans Vocation;

siden vilde han videre svare. Rector, Theologi og Professores samtligen gratulerede M. Bangio munus ei Dei providentia a Sereniss. Regis indulgentia delegatum^a.

Bangs Tiltrædelse af det theologiske Professorat skete et Par Maaneder senere. I et Program, dat. 28de Juli 1652, i hvilket han med skyldig Ærbødighed dvæler ved Mindet om Brochmands store Fortjenester, indbyder han sine Kolleger og Studenterne til Dagen efter at samles paa Universitetet for at høre hans Tiltrædelsestale. Denne, der i en vis Henseende er hans betydningsfuldeste Frembringelse, udgav han siden under Titlen:

Oliva sacræ pacis repurgata et Jehova benedicente initiis Theologicæ Professionis consecrata. Haun. 1654. Fol. (Edit. 2da, novâ hypotyposeos irenicæ accessione adaucta, Haun. 1657. Fol.).

Skriftet er tilegnet Kong Frederik III og ledsaget af Digte, hvori Forfatterens Kolleger, D. Jakob Knudsen, D. Oluf Worm og D. Thomas Bartholin, prise hans smukke Forsæt, at række et Fredens Olieblad til hans stridsyge Samtid. Thi det er Skriftets eller Talens Formaal at gjøre det kristelige Kjærlighedsbud gjældende og at minde alle dem, der have det højeste og bedste tilfælles, om ikke at forbitre hinanden Livet ved ufrugtbar Strid. Det var et Ord i rette Tid, og vi finde det betydningsfuldt, at Bangs første Ord fra det theologiske Katheder var en indtrængende Formaning til Fred. At hans Ord maa have fundet Gjenlyd eller i ethvert Tilfælde have vakt Opmærksomhed, synes at fremgaa deraf, at Skriftet saa snart fik et nyt Oplag. — I litterærhistorisk Henseende er det interessant derved, at Forfatteren ved Slutningen af Fortalen giver en (desværre uordnet) Fortegnelse paa 19 tæt trykte Foliosider over theologiske Skrifter vedrørende kirkelig Fred og Strid, deriblandt adskillige danske fra Reformationstiden. Paa et af de sidste Blade i Bogen meddeler han en Fortegnelse over sine egne Skrifter med kort Antydning af deres Indhold, tillige med en Liste over sine endnu

utrykte Arbejder, i alt 14 Inedita, der nu formodentlig alle ere tabte¹).

I Sommeren 1653 tiltraadte Bang for anden Gang Værdigheden som Universitetets Rektor. Da han imidlertid endnu ikke havde erhvervet den theologiske Doktorgrad, og Promotionen faldt i hans Rektoratsaar, blev der Spørgsmaal om, hvorledes man skulde forholde sig i dette extraordinære Tilfælde. Her om foreligger følgende Forhandling i Konsistorium den 30te November 1653:

»Proponerede Magnificus Rector (M. Thomas Bang) efter Hr. Kanslers Vilje: eftersom Promotio Doctorum nu tilstunder og Magn. Rector er en af Candidatis, om han Magistratum skulde resignere, saalænge den Actus varer in examine, disputatione et promotione. — Samtlige Professorum Betænkning var, at Magn. Rector ikke burde deponere sit Officium Rectorale, men beholde det, efterdi det hverken hannem skulde være reputerlig eller Academiens Ære. Thi hverken er Tiden forløben at resignere Rectoratum, eller Magn. Rector haver sig i nogen Maade forset, hvorfor han skulde deponeres, men tværtimod saa forholdet sig, at alle vel med hannem ere tilfreds. Tilmed synes det ikke rimeligt, at fordi hannem ved denne Grad Ære bydes for hans Lærdom og gode Forhold, at han skulde med den samme degraderes. Saa er det og ikke andensteds uhørt, at Rectores in Doctorem promoveres, non mutato Magistratu, som sig noksom nogle af Professoribus erindre. Endelig bør Magn. Rector ikke være mindre agtet end en Philosophiæ Professor, som sine examine og disputatione triner kun op in Cathedram, naar Decanus Candidatis lauream paasætter, efterdi Magn.

¹) Det kgl. Bibl.s Exemplar af 2den Udg. af Bangs »Oliva sacræ pacis«, der paa en ejendommelig Maade er indbunden sammen med hans »Phosphorus inscr. hierosymb.« og forsynet med Frederik 3's Navnetræk, har følgende Paategning med Bangs egen Haand: »Regiæ F. 3 Bibliothecæ legavit humillima mente et manu Thomas Joan. Bangius SS. T. P.«

Rector sin store Lærdom og in Theologia noksom saa mange Aar in Academia disputando og docendo haver bevist, saa ingen derom tvivle kan. Saa syntes dem da udi denne Casu, som sig her paa Steden før ikke er til-draget, at Magn. Rector udi sin Habit og Officio skal tage Gradum an, og sine examine aut disputatione betræde sin Sted, dog at hannem in oppositione primæ deferantur partes. Hvilken Resolution Hr. Kansler sig lod vel be-falde^a.

Den theologiske Doktorpromotion, ved hvilken foruden Th. Bang ogsaa Biskopperne Anders Andersen (Ringkjø-bing) fra Aalborg, Lavrits Jakobsen (Hindsholm) fra Odense og Peder Jensen Kragelund fra Ribe, samt Hofpræsten Johan Didriksen Bardsker og den nys udnævnte theo-logiske Professor Jakob Knudsen erhvervede Graden, fore-gik med usædvanlig Højtidelighed i Vor Frue Kirke den 20de December 1653, idet Kong Frederik III, Dronning Sophia Amalia, Hertuginde Augusta af Sønderborg, Rigs-hofmester Jochum Gersdorf, Kansler Christen Thomesen og flere Stormænd vare tilstede¹⁾. Ogsaa den forud-gaaende Disputation paa Universitetet havde Kongen bi-vaanet.

Blandt de høje Herrer, hvilke Bang i sin Egenskab som Universitetets Rektor havde indbudt til at overvære Akten, var ogsaa den spanske Gesandt Rebolledo. Denne, som var ivrig katholsk, udtalte det Ønske, at de Jesuiter, han havde om sig, ogsaa maatte blive indbudte til Dispu-tatsen. Det skete vel ikke denne Gang; men da det inter-esserede Kong Frederik at høre de modsatte Anskuelser forsvarede af dygtige Ordførere, skete det mærkværdige, at Jesuiterpræsterne fik Lov til flere Gange at optræde som Opponenter ved Disputatser ved Universitetet, og det i Bangs Rektorat²⁾. At denne dog har været betænkt paa

¹⁾ Hundrup, Biogr. Efterretn. om dem, der ved Kbhvns Univ. have erholdt de højeste akad. Værdigheder. I, 26—8.

²⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III, 647 ff.

yde de studerende noget, der kunde danne en Modvægt mod den dragende Magt, som Katholicismen paa den Tid øvede paa enkelte Nordboer, ses deraf, at han netop i sit Rektoratsaar holdt en Forelæsning, der handlede om Differenspunkterne mellem Lutheranerne og Katholikerne. Denne Forelæsning er anmeldt paa følgende Maade i Lectionscatalogen for 1653—54: »M. Thomas Bangius, S. S. Theol. Prof. ord., hora IV pomerid. Deo benedicente ac jussu superiorum proponet auditoribus veram et unice salutarem Viam Domini, eamque opponet variis heterodidascalorum atque coecorum ducum deviis diverticulis, per quæ seductos hoc ævo apostatas haud sine probro creditæ et agnitæ veritatis ferri dolemus, ut infirmiores utentes Pontificiorum nunc monumentis nunc colloquiis a periculoso fidei naufragio mature sibi queant cavere«.

I de sidste Maaneder af Bangs Rektorat udrød Pesten, der i 1654 hærgede i Hovedstaden med en saa forfærdelig Magt og blandt mangfoldige andre ogsaa bortrev hans Søster, der var gift med Rektoren ved Frue Skole, M. Jørgen Ejlersen. Bangs Søstersøn, Johan Monrad, fortæller i sine Oplegninger følgende fra denne Tid: »Min Moder skrev da efter mig, og min Morbroder Thomas Bang tog mig med sig fra Kjøbenhavn, først til Roskilde, hvor vi logerede hos de højlerdes Foged, som boede i en stor, smuk Gaard nede ved de syv Møller, som drives af Kong Roes Kilder, hvoraf Roskilde har sit Navn. . . . Derfra fulgtes jeg med min Morbroder til Soer og Herlufsholm, hvor Bispen (D. Laurits Mortensen Scavenius) mødte, og de begge, som de to højeste af Gejstligheden udi Danmark, examinerede og eftersaa alle Ting ved disse to adelige Skoler, som den Tid vare i Flor. Det var Pinsedags fejreste Tid og paa de lystigste (∴ skjønneste) Steder af Sjælland«¹⁾. — Da Forelæsningerne paa Grund af Pestens Rasen vare standsede i længere Tid, har det vistnok været

¹⁾ Joh. Monrads Autobiographi, udg. af Burman Becker, S. 16.

Bang en Tilfredsstillelse paa anden Maade at kunne gjøre Nytte.

I de følgende Aar er det nærmest hans allerede berørte Virksomhed som Universitetsbibliothekar og hans Deltagelse i Indvielsen af Trinitatiskirke, der tildrager sig vor Opmærksomhed. Døg kunde ogsaa mindes om de akademiske Retssager mod Separatisten M. Niels Svendsen Chronich og hans Tilhængere, der forhandlede i Aaret 1655, eftersom D. Thomas Bang ogsaa enkelte Gange optraadte aktivt under samme ¹⁾. Men for øvrigt hørte han ikke til den Tids Kamptheologer. Han har selv ved flere Lejligheder fremhævet, at han var født paa en Dag, der i Almanakken bærer det betydningsfulde Navn Concordia ²⁾, og forskellige Vidner fra Samtiden omtale ham som en Elsker af Freden (*pacis amans*). Hans »*Oliva sacræ pacis*« aflægger ogsaa et Vidnesbyrd om, hvad der var Grundstemningen hos ham. Om nogen imidlertid af dette Skrift vilde udlede, at han har været en Tilhænger af den theologiske Retning, som almindelig kaldes Synkretisme, og som gik ud paa at sammensmelte de forskellige kristelige Bekjendelser, saa er en saadan Slutning vistnok forhastet. Vel vide vi, at Joh. Duræus, den ihærdige Forkjæmper for en Union mellem den lutherske og den reformerte Kirke, 1662 lod Bangs *Oliva* optrykke i sit Værk »*Tractatum inrenicorum prodromus*« ³⁾, ligeledes synes Bang at have interesseret sig for de Bevægelser, der samtidig foregik i Sverig i Retning af en Union, da vi i Fortegnelsen over hans Bibliothek finde opført to Exemplarer af den unionistiskindede svenske Biskop Johannes Matthiæ's *Ramus olivæ septentrionalis* (Strengnæs 1656), hvis

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3 R. III, 604. 606. IV, 562. 618.

²⁾ Se Underskriften under Fortalen til *Coelum orientis etc.* Jvfr. Slutningen af *Progr. funeb.* ved Bangs Død.

³⁾ Joh. Møller, *Hypomnemata ad libr. A. Bartholini de scriptis Danorum* p. 416 (*Bibl. septentr. I*).

Titel synes at minde om Bangs to Aar tidligere udkomne Skrift¹⁾. Men vi finde dog, mig vitterlig, intetsteds Th. Bang betegnet som Synkretist eller Unionist, og hvorvel han misbilligede Strid mellem Lutheranerne indbyrdes — man vil i hans talrige Skrifter neppe finde nogen Polemik mod lutherske Theologer — saa er det dog vist, at en stor Del af hans Skrifter ere gjennemgaaende af polemisk Natur; særlig satte hans omfattende Kjendskab til den Tids katholske Litteratur ham i Stand til med Kraft at bekjæmpe mange af Katholikernes vildfarende Anskuelser; og vi have tidligere anført et Exempel paa, hvor strengt han gaar i Rette med Zwinglianerne og de Regjeringer, der tog dem under deres Vinger²⁾. Men med Henblik paa den Tale, hvormed Bang aabnede sin Virksomhed som theologisk Professor, maa vi dog i det store og hele kalde ham en Fredens Mand, og paa det samme tyde ogsaa enkelte Træk, der ere os opbevarede af hans Forhold til de studerende.

Da den af Fædrelandet og Universitetet lige højt for-tjente Kansler Christen Thomesen (Sehested) døde den 5te August 1657, blev det Th. Bangs Opgave at holde den akademiske Sørgetale over ham, ligesom han i sin Tid havde talt over Holger Rosenkrantz³⁾. Opgaven løste han paa en Maade, der var baade ham selv og den ud-mærkede Mand, hvis Levned og Fortjenester han frem-stillede, værdig. Talen udkom siden ledsaget af en Række latinske Digte til den afdøde Kanslers Pris af forskjellige, mest Universitetslærere, under følgende Titel:

Posthumum virtutum Christianarum et illustrium
theatrum adumbratum, quibus splenduit perillu-

¹⁾ Catalogus librorum Th. Bangii, Bl. Xi vers. og Aa 3 vers.

²⁾ Se foran S. 209—10.

³⁾ Denne Tale blev ikke trykt, men Bang anfører den blandt sine «Inedita» bag i sin *Oliva sacræ pacis*.

stris vir Dn. Christianus Thomæ Sehsted, Dn. de Stougaard etc. Haun. (1657). Fol.

Den gamle Kanslers Bortgang faldt sammen med Begyndelsen til de strænge Tider for Folk og Fædreland, i hvilke Universitetet i Almindelighed og Th. Bang i Særdeleshed fik deres rigelige Del. Da nærværende Forfatter imidlertid i tidligere Skrifter har skildret baade Universitetets Trængsler og den akademiske Ungdoms Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar under Belejringen 1658—60, skal her kun meddeles nogle faa Notitser særlig vedrørende D. Thomas Bang.

Den Gang det i September 1658 rygtedes, at Svenskerne uden Føje havde brudt den for dem saa fordelagtige Roskilde-Fred og uden Varsel atter vare landede i Sjælland og drog mod Hovedstaden, skete der Opfordring fra Regeringen til Professorerne om at erklære sig, dels om hvilke Vaaben de havde i deres Huse, og hvilke Personer deres Husstand udgjorde, dels om hvor meget enhver vilde yde i »Forstrækning« til Stadens Forsvar. Bangs Svar paa det første Spørgsmael var: »Mit Huses Gevær er Bønner til Vorherre, det ny og gamle Testament med andre Bøger; andet findes ej hos mig«. Men han havde flere væbnede Studenter i Huset, der deltog i Arbejdet paa Voldens Udbedring, og han havde desuden i sit Hus antaget en Karl, der forhen havde været Soldat, og »som gaar til Volds for min egen Person, og (jeg) holder ham til Kost og derforuden hannem contenterer«. Tvende fattige Personer af Skolen bespiste han i deres store Nød. Hvad Forstrækningen angaar, da tegnede Bang sig for 400 Lod Sølv, en langt større Sum, end nogen af de andre Professorer ydede, hvad enten nu hans Evne har været større, eller (hvad maaske er det rimeligste) hans Vilje har været bedre end nogen andens¹). Af Bangs egne Ytringer vide vi, at Belejringstiden i det hele kostede

¹) Nyt hist Tidsskrift VI, 493. 542—43.

ham 6000 Rdl.¹⁾, for den Tid en overordentlig stor Sum; ventelig er dog deri medregnet hans Afsavn af Indtægter; thi ogsaa dette hørte til Belejringens Kalamiteter, at Professorerne vare afskaarne fra næsten alle deres Indtægtskilder, medens der hvert Øjeblik stilledes ny Krav til deres Offervillighed²⁾.

De Studenter, der ikke selv kunde skaffe sig Kost og Husly, eller som ikke havde Underhold i Kommunitetet, bleve indkvarterede enten hos Professorerne eller hos andre under Universitetets Jurisdiktion hørende Familier. Hos Bang fandt navnlig norske Studenter deres Tilhold³⁾; thi for disse og Islænderne havde han en vis Forkjærlighed, mulig fordi han følte, at de langt fjernede fra Hjem og Venner særlig trængte til Støtte⁴⁾. Som fast Kostgjænger i Aarene 1657 o. fl. havde han bl. a. Christian Stockfleth, en Søn af Biskoppen i Kristiania. Denne unge, velbegavede Mand, der siden fik en smuk Løbebane, var af en noget overmodig og brøsig Natur, hvilket nær kunde have voldet ham alvorlige Ubhageligheder under Belejringen og maaske forstyrret hans Fremtid, hvis ikke Bang havde været hans Talsmand paa højere Steder og havde faaet Sagen jevnet⁵⁾. I det hele laa det godt for denne at være Fredsmægler, og han undslog sig ikke fra at frembære Studenternes Bønner, selv om Hvervet var lidet tiltalende⁶⁾.

Efter at D. Th. Bang et Par Gange under Belejringen havde været Universitetets deputerede ved de Stændermøder, som da fra Tid til anden holdtes⁷⁾, overdroges

¹⁾ Se Tillæg Nr. 23.

²⁾ Jvfr. Tillæg, Nr. 20.

³⁾ Se mit Skrift, Studenternes Deltagelse i Kbhvns. Forsvar 1658—60, S. 157 ff.

⁴⁾ Se Bangs Breve til Biskop Henning Stockfleth, Tillæg Nr. 22. Daae, Thronhjems Stifts gejstlige Hist., S 117—8.

⁵⁾ Stud. Delt. i Kbhvns Forsvar, S. 54.

⁶⁾ Anf. Skr. S. 60. 96.

⁷⁾ Nyt hist. Tidsskrift VI, 505. 535.

det ham og Dr. Johan Vandal at være de høj lærdes Repræsentanter ved den store Rigsdag, der aabnedes i Kjøbenhavn i September 1660¹⁾. Her, hvor den store Politik drev sit Spil, var imidlertid neppe Bangs rette Plads, og vi høre da heller ikke stort til hans Virksomhed paa denne urolige Skueplads.

Thomas Bangs Livsbane stundede mod Enden. Allerede under 6te Januar 1656 læse vi i Konsistoriets Forhandling: »D. Bangius begjærede et Instrumentum (Skjøde) paa sit Lejersted og Epitaphium, hvilket blev ham gjerne samtykt.« Dette var dog ikke noget absolut Døds tegn; thi i hine Dage plejede man i Regelen i god Tid at berede alt, hvad der vedrørte Skilsmissen fra Livet. Ligeledes var det vel ogsaa klog Betænksomhed, der bragte ham til kort efter Roskildefreden, inden Krigens Bølger paany væltede ind over Landet, at faa opgjort en Del Arvesager, da han som den ældste og mest ansete i Familien havde haft en Del af sine Slægtnings Arvelodder under sin Bestyrelse²⁾. Meget kunde forøvrigt endnu knytte ham til Livet, da hans Børn tildels endnu vare smaa — hans yngste Datter fødtes ham 1660. Ikke stort over en Maaned før sin sidste Sygdom og Død naaede han først saa vidt at se sin ældste Datter gift. Men det er ogsaa de færreste Mennesker, det forundes at

¹⁾ Danske Saml. 2. R II, 96. 103.

²⁾ Se Tillæg Nr. 18. Blandt dem, hvis Arvelodder Th. Bang havde bestyret, var Simon Pødersen Hoff, sikkert en Søn af Fynboen Peder Simonsen Hoff, der døde som Præst i Blidstrup i Nordsjælland. Simon Hoff blev 1653 Student fra Frederiksborg Skole og var siden Lærer for Bangs Børn og tillige hans Amanuensis. Den 12. Decbr. 1658 anbefalede Bang ham som »en lærd og fin Karl« til at blive Konrektor i Ribe. Dette Embede opnaaede han dog ikke. Derimod blev han Rektor og siden Lector theol. i Trondhjem, i hvilken Stilling han døde i en høj Alder 1708 (se mit Skrift, Studenternes Deltagelse i Kbhvns. Forsvar, S. 277, og Nyt hist. Tidsskrift. VI, 542).

se alle Livets Forhold ligesom afviklede, inden de maa siges Farvel.

Et af de sidste litterære Arbejder, Bang syslede med, var mærkeligt nok et dansk Forfatterlexicon, som dog ikke blev fuldendt og nu ikke kjendes¹⁾. Men skjønt han her ved, ligesom ogsaa ved den mærkelige Approbation, han 1661 gav Arrebos Hexaëmeron²⁾, viste, at han nærede megen Interesse for dansk Litteratur, have vi dog fra samme Tid en Udtalelse af ham, som antyder, hvilken overordentlig Rolle med Hensyn til Dannelsen, han indtil det sidste tillagde de gamle Sprog. Brevet er skrevet faa Uger før hans Død til Konrektoren i Aarhus, M. Hans Jørgensen Rhode, dels for at anbefale til hans Omsorg en Søn af Th. Bangs Fætter, M. Niels Bang, Sognepræst i Dalum, siden Biskop i Odense³⁾, dels i Anledning af at Rhode stod i Begreb med til Skolebrug at udgive en Samling af Th. Bangs »Elegantia«, et Uddrag af dennes større grammatiske Værk (*Observationes Philolog.*); der skulde indeholde Anvisninger til fine og elegante Vendinger i den latinske Stil. I det omtalte Brev udtaler Bang sig nemlig saaledes: »Est enim modò res literaria in eo statu sita, ut Latinitatis regnum factum sit Musis hæreditarium, exclusâ Paradisiacæ [ø: Hebr.] et Atheniensis lingvæ eminentiâ«⁴⁾. Udtrykket »modò« (nu for

¹⁾ Fr. Winkel Horn, Peder Syv, S. 172 Not.

²⁾ Se mit Skrift, Andr. Chr. Arrebos Levned, S. 225—6.

³⁾ Denne Søn hed Hans Nielsen Bang (siden Sognepræst i Særslev i Fyn); rimeligvis er han fulgt med Rhode, da denne 1661 fra Konrektoratet i Odense forflyttedes til samme Stilling i Aarhus.

⁴⁾ Brevet, der er dat. Haun. 14. Sept. 1661, er for en Del aftrykt i Fortalen til »Epitome Elegantiarum Syntaxeos Latinæ ex Observationibus Philologicis Th. Bangii, jussu Regio in usum Scholarum Daniæ et Norvegicæ conscriptis . . . opera et studio Johannis Georgii Rhodii, Con-Rectoris Aarhusiensis. Haun. 1666. 1681. Ed. tertia 1705. 8vo. Fortalen er dat. 11. Julii 1664. Skriftet giver en god Forestilling om, hvor fint et Øre Bang har haft for det latinske Sprogs Skønheder.

Tiden) kunde dog antyde, at Bang havde en Fornemmelse af, at den Tid kunde komme, da Muserne kunde finde andre Sprog at tale paa end netop Oldtidens.

Thomas Bangs sidste Sygdom var ifølge Sørgeprogrammet en katarrhalsk Feber, hvoraf han blev angreben den 11te Oktober 1661. Men Pontoppidan fortæller: »Ikke længe før hans Endeligt behagede det Gud atter at besøge den gode Mand med hans gamle Sindsygdом (Mania). En Tid lang vidste man ikke, hvad han fejlede, indtil han en Dag undløb sine Vogtere og satte sig paa en Gedebuk, som løb om med ham paa den nærliggende Kirkegaard [den, der omgav Frue Kirke] og viste sin usædvanlige Rytter, hvorfor man siden maatte passe bedre paa ham. Derefter gjorde han det ikke længe, men faldt i en Feber og laa et Par Uger til Sengs, indtil han den 27de Oktober (1661) ved god Fornuft fik et opbyggeligt Endeligt, idet han efterlod Berømmelsen for Gudsfrygt, Mildhed og Sagtmodighed«¹⁾. Sørgeprogrammet, som Universitetet udstedte i Anledning af hans Jordefærd, beretter, som Skik var, udførligt om, hvorledes den Tids mest berømte Læger (D. Simon Pauli, D. Christen Ostensfeld og D. Christian Fabricius) konsuleredes under hans Sygdom, og at han inden sin Død modtog Nadverens Sakrament af Stiftsprovsten M. Erik Olufsen Torm.

D. Thomas Bang jordedes i Vor Frue Kirke, hvor et smukt Epithaphium vidnede for Eftertiden om ham²⁾. Det tiltalende Billede, som fremtræder for Sjælens Øje ved at sysle med den gamle Universitetslærers Skikkelse, stadfæstes ved det smukke kobberstukne Portræt af ham, som haves fra Albert Haelweghs Haand. Os har han mindet noget om afd. N. M. Petersen; men Bang synes at have været en anseeligere Skikkelse end denne var; det

¹⁾ Pontoppidan, Ann eccl. Dan. IV, 481.

²⁾ Resen, Inscript. Hafn., p. 44—5. Witten, Memorix Theologorum nostri seculi clarissimorum, p. 1393—4.

samme milde Udtryk fandtes dog hos dem begge ¹⁾. Den lærde Joh. Møller har samlet en Række berømmelige Udtalelser (Elogia) om Th. Bang ²⁾. Særlig kunde fremhæves, at hans Medlærer, den endnu mere berømte D. Thomas Bartholin, betegner ham som Musernes Støtte og Dydens Afbillede (Pieridum columnen, virtutisque imago), som en Mand, der var fuldt øvet i al boglig Færd (Vir in omni re literaria versatissimus), og som en stor Prydelse for Kjøbenhavns Universitet (magnum Academiae Hafn. ornamentum).

Bangs efterladte Bogsamling bortsolgtes ved Auction den 1ste September 1662. Den var af meget betydeligt Omfang. Theologi og Orientalia udgjør Hovedmassen. Som noget mærkeligt kan fremhæves talrige Skrifter i det italienske, franske og engelske Sprog. Katalogen indeholder ogsaa usædvanlig mange danske Skrifter, deriblandt ikke faa Sjeldenheder fra Reformationstiden. Peder Syv ytrer dog, at der var færre, end han havde vehtet ³⁾, et Vidnesbyrd om, at det var bekjendt, at Bang med Flid samlede paa dansk Litteratur. Da Priserne tildels ere tilføjede i det Kgl. Bibliotheks Exemplar af Katalogen, kan man skjønne, at Auctionen har indbragt en ret anseelig Sum.

I sit Ægteskab med Else Didriksdatter Bardsker, som overlevede sin Mand i henved 14 Aar og døde

¹⁾ Ved at nævne N. M. Petersen mindes vi om en Rettelse til hans Bidrag til den danske Lit. Hist. Naar Th. Bang nemlig der (III, 141) betegnes som kirkehistorisk Forfatter, da synes denne Betegnelse lidet korrekt.

²⁾ Hypomnemata ad librum Alb. Bartholini de scriptis Danorum, p. 415—7.

³⁾ I et Brev til M. Hans Michelsen Ravn, dat. Nestvedia 18. Aug. 1662, skriver Peder Syv nemlig: «Catalogus D. Thomæ Bangii jam impressus, tantæ quidem prolixitatis, ut alphabetum cum dimidio papyri puræ absolvat. Sunt in illo pauciores libri dani, quam putaram, sed plurimæ conciones funebres nostræ lingvæ» (Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 582).

den 29de Maj 1675, havde D. Thomas Bang 14 Børn, af hvilke dog kun 4 Sønner og 2 Døtre overlevede Faderen¹⁾. Disse sidste vare:

1. Kirsten Bang, født 1637, gift den 4de September 1661²⁾ med Mag. Hans Rosing, en Nordmand, som da var Sognepræst i Kallundborg, men 1664 blev Biskop i Kristiania Stift og døde 13de April 1699. Hun døde s. A.

2. Didrik Bang, født 1641, blev 1682 Sognepræst i Eker i Kristiania Stift, døde i Maj 1704.

3. Helmer Bang, blev 1666 Student, var siden Lærer for Jørgen Scheel, Søn af Gehejmerraad Christen Scheel til Sostrup³⁾. Hans senere Skjæbne er os ubekjendt; maaske er han ogsaa kommen til Norge.

4. Jens Bang, blev Student 1666, fik den 30. Juni 1673 kgl. Stadfæstelse paa Universitetets Kaldsbrev som Sognepræst i Slagslunde og Ganløse efter sin Farbroders, Hr. Niels Bangs Død⁴⁾. Selv døde han den 14de Februar 1699. Han var gift to Gange, første Gang med en Datter af den bekjendte Hr. Henrik Gerner i Birkerød, der siden blev Biskop i Viborg. Af hans ti Børn vides ingen at have efterladt sig Afkom.

5. Hans Bang, født 1657, Student 1676, Magister 1688, blev 1689 Kapellan med Løfte om Succession i Jørlunde, 1694 Kapellan i Stenløse og Vexø, hvor han ægtede Sognepræstens, M. Hans Vindekildes, Datter; men han blev sindssvag og døde 15. August 1695.

6. Karen Bang, født 1660, gift den 19de Januar 1682 fra Kristiania Bispegaard (hvor hun opholdt sig hos

¹⁾ Jvfr. Nyt hist. Tidsskr. VI, 543. Gjessing, Jubellærere III, 137—8. Hundrup, Oluf Bangs Descendenter, S. 13—4.

²⁾ I Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling, findes et Brev, dat. 12. Aug. 1661, hvorved D. Th. Bang indbyder Preben Vandel i Lund til Datterens Bryllup den 4de September.

³⁾ Rothe, Brave Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle, I, 319.

⁴⁾ Sjølandske Registre Nr. 29, Fol. 159.

sin ovennævnte Svoger og Søster) med Magister Hans Nielsen Meng, Sognepræst i Frederikshald, der dog døde samme Aar. Hun boede siden i Kjøbenhavn ¹⁾).

Ingen af de talrige Personer af Navnet Bang, som nu leve, vides at nedstamme fra D. Thomas Bang. Skulde saadanne dog endnu findes, maatte det være i Norge.

Tillæg.

1.

Propitiam Minervam.

Si surdis etiam brutisque rebus amicitiae et inimicitiae suae non aliunde quam a caelo constant, quo et affectus coecos, et quae Græci ἀνατιολόγητα vocant, referimus accepta, quidni sentiat hanc vim et homo? Quanquam interest, quod stolidi illa et muta semper inter se pro natura quæque sua dissident aut concordant, unius coeli merito. Sed hominem homini plerumque morum concursus studiorumque harmonia conciliat, nec minori glutine, quam istæ syderum defluvia ferruminant. Hujus classis et census est amor, qui nos invicem innexuit et individuo nodo copulavit. Nil mirum, si nec spatio temporis excutitur, nec locorum intercapedine convellitur, nec officiorum silentio debilitatur, nec alia quavis negligentiae rubigine decoloratur. Certa opinione virtutis et eruditionis tuæ natus, eadem opinione conservatur, alitur, augetur, te nolente volenteque perennat; tamdiu profecto futurus, non dico me quamdiu ames, sed quamdiu amare cogas, et ista ingenii flamma, quæ crebris enutrita fomitibus semel emicuit, oculis observetur. Et sane tunc amare potero desinere, cum tu sacramentum Apollineæ militiæ dictum perfringere, id quod ad Atticas erit calendas. Quocirca apage illud a literis tuis odiosum effatum, nimirum

¹⁾ Hundrup, a. Skr.

ad te volui scribere, quo veteris amicitiae memoria jam pridem obsolescens renovetur! Hem obsoluit Thoma! Non intelligo, cur obsoletam dicas, quae nunquam immutata est. Si enim amamus ex animo inter nos, sicuti certe amamus, quicquid alteri commodat, profecto commodat. Quare neque dissolvere, sed nec lassare voluntates nostras tenaciter cohærentes aut silentium possit, aut ulla officii praesertim non necessarii intermissio. Quo autem amicis ista literarum vicissitudo? cum ad absentes tantum missitentur, amor autem verus etiam absentes praesentes faciat, visi si vel ipsis testantur, vel aliis ostendant mutuam voluntatem. Sed neque testibus eget amor syncerus, quippe oculus totus ac Lynceus, et qui Momi quoque iudicium de positu humani cordis despuat, neque se populo jacet, cum sint amici κατ' ἐπίκουρον, satis magnum theatrum alter alteri. Quoquo enim tu irrepseris, ego sequar, ubi ego me agglutinavero, inde scilicet tu pendebis. Ut enim militem custodemque eadem catena, ita par legitimum amicorum una semet copula. Sed de hoc satis. Quod scribis, quosdam ex brumæ satellitibus in via pectoris tui domicilium invasisse, pupugit me non parum. Gaudeo tamen, pessimos illos hospites, puta superfluos humores, ope operaque medica enervatos expugnatosque. Vale et reditum maturrime accelera. Deproperabam Hafniæ Cal. Mart. 1622.

Ὅσος ὄσος

Jac. Matth. Aarhusius.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4.

2.

Ad Brochmannum.

Πλουσίως ἐπιτέλλειν φῶς ἐν Χριστῷ ἀγαπῶν.

Literas abs te magnas mihi reddidit Gen. nostri Rosen-
crantzii famulus, quas elato animo lectitandas suscepi. Efferor
etenim, quoties magni et rari, in quibus tu unus es, Clariss.
Vir, Doctor et fautor venerande, me compellant, literisque
pietatis affectu scriptis velut dato signo in amicum animorum
seu spirituum conventum citant. Neque hanc elationem
mihi vitio verti existimo, quia spiritualis est, et ex mente

Apostoli, qui hortatur: *πλατύνθητε, πεπλατύνται ἡ καρδία μου, διὰ τὸ ἀνοιχθῆναι πρὸς [ἐμὲ] τὸ στόμα σου.* At decidit mihi mens elatior, cum vidi præscriptam quasi intermissi officii excusationem, et quidem serio. Pauperculus, coronam Danicam si donaveris, quam lætatur, ejusque usu quam gratus gaudet, quia supra spem donum contigit: at si offeras talentum, manum retrahit et fugit cum pudore, paupertinam suam sortem tanto honorario minime censi parem agnoscens. Tantillus ego, qui tanti et occupati adeo viri responsiunculam mereor, ne dicam excusatiunculam? Atqui aliquando ad literas meas responsionem ursi, fateor; sed non meo nomine; Dei enim et publici boni ratio tuum, qui os Dei consulis *καὶ χρηματίζῃ*, consilium exposcere tum valide imperebat. Interea affectum meum, qui in T. R. vivit et gaudet, prodidi, fateor, tuum ut mihi conservarem hoc incentivo magis quam provocarem; ut testes ejus rei literatas, cum certos habeam nuncios, exigere, nulla mihi mens fuit. Sed heic mecum mea mens pugnat, quæ tua luce illuminari per literarum faculam omnino percipit. Quin imo si publicum negotium, cujus primordia libavi, mihi rursus demandatum fuerit (quod, dum in hoc pulvere totus desudo, minime futurum æquitas Magistratus mihi pollicetur) quo minus odiosus fortean interpellator sum futurus, cautione nulla caverim. In me exuberantem tuæ probitatis affectum agnosco, utinam par in me qui reponeretur; minor enim ego et in me lux, quam ut in tantula tantus affectus eluceat, quia illa quo clarior, eo amplexu potentior. Quin tamen non minus sit affectus, nulla creatura effecerit, ut verus sit et crescat, faciet Creator. Judicium, quod ex optima in me affectione T. Humanitas promit, verecunde amolior, exoptans me eum aliquando fore, quem tu me facis. Lycaum vero vestrum tantis viris insessum rubore suffusus legi, et ad Dnum pernicious cogitationum alis actutum pervolavi, quæ reversæ mentem afflarunt, illud esse contra votum meum quotidianum. Ita enim precor: O Christe, ne ad ea me voces, quo me donis non instruxisti. Sufficit mihi gratia Dei, quam gratus experior. Fac, o Christe, ut hoc talentum in tui inprimis

gloriam recte collocetur. De Matthiade ¹⁾ mens tuo optimo iudicio ita exultat, ut nullo auro Cræsus mihi eam rede-merit lætitiã. Id unicum, novit, qui omnia novit, sollicite quæsi, studui, ut cum ingenio aliquo præcipuo Divinitus illum ornatum deprehendissem, dato negotio honesto a vanitate seculi hujus ad Deum attolleretur. Ingenio studium spontaneum adjunxit ipsi Deus. Directu qualiquali meo occupit: labore, quem publica functio sibi deprecabat, minus accurato fructus est. Quicquid sit, in solidum Divinæ gratiæ acceptum refero, et illud juxta, quod in tuam, Prophetæ Dei, familiam adscitus arctiori religionis nexu Christo capiti nostro religetur. Illud optatissimum mihi accidit, dari abs te honorificum mihi negotium, et tanti valere meum apud T. R. iudicium seu testimonium, ut meo notatu electionem Informatoris filiolo tuo instituere nullus dubites. Ex iis itaque, qui proxime ad vos transivere, securissime commendassem L(aurentium) J(acobi), quem ab ingenio probo et modestia mihi perspectum habeo. Sed nescio, quo provisu factum sit, quod cum fusius ipsum commendare manum admovissem, accesserit præsentium exhibitor, Th(omas) J(oannis) B(angius), tuus ipsius optima, quam deprædicare novit, sorte electus discipulus, modestissime interrogans, num quid literarum Hafniam dare allubesceret? Ego vero cogitavi, et volo, et temet jam pridem cogitavi, atque D. D. Brochmanno destina-avi. Quia vero Domino Episcopo nostro famulatum aliquot menses præstitit, frustra me de ipso cogitasse putabam. At cum jam ad vos studiorum gratia abit, ipsum præ aliis omnibus bona fide commendare possum. Supremus omnium erat, qui ad vos ivere, non loco tantum, sed ingenio, virtute et eruditione itidem supremus erat. Cujus cum Jacobo Matthiade tuo in epistolari certamine ingenium et conatum si videres, scio amares. Modestia et pietate a puero publice et privatim mihi erat commendatissimus. Ab hoc si discedendum esset, primas obtineret commendationes Chartemundanus ²⁾. Et quia Rev. D. Doct. meis favere discipulis certius per-

¹⁾ Jakob Matthiesen (Aarhus).

²⁾ D. e. ovennævnte Lavrits Jakobsen Hindsholm.

spiciam: Nicolaum N. et N. N. Cimbrum, si non ab ingenio, a diligentia et modestia commendare nullus dubito, ab ingenio Christiernum modestiæ conjuncto, non plane timeo. Quos ideo inprimis notatos volui, ut, si D. Doctor rogetur bonis bonos commendare, sciat quos tutius possit. Vive cum uxore et prole: atque vale diu felicissime Patriæ, Ecclesiæ bono. Amen. Dab. Otthoniæ 25 Martii A° 1622.

Sueno Petri.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4.

3.

Ἐν τῷ ἀρχιδιδασκάλῳ ἡμῶν Χριστῷ πολυμαθάνειν.

Rara illa felicitas, quam provisus divinus tibi, mi Thoma, destinavit, ita me gaudio delibutum dedit, lectis tuis ad me literis, ut gratulandum meum pectus in mediis, quibus me districtum non nescis, occupationibus vix a scribendi hac cura inhibere potis fuerim. Quam enim tuis studiis consu- lere lubenti et sollicito meditabar animo, cum abituriens mihi salutem apprecabare, plane observasti, conatum meum non tantum apud Rev. D. D. Brochmannum sors tibi divinitus favens antevenit, verum etiam amplissima illa apud Magnif. Cancellarium *παιδαγωγία* ita obscuravit, ut non tam me labo- ris poeniteat, quam profundum mirer Solem illum felicitatis te aspexisse, jam adhuc hospitem. Agnosce beneficentissimi Dei circa te curam; is humiles amat et evehit, arrogantulos e gradu dejicit et proculcat. Si in illa virtutum semita, quam ingressus es, perseverantiam advigiles, quod inceptum in te opus divinum sperare jubet, nullus dubito, quin bono Ecclesiæ suæ Christus tuam operam impensam velit. Quo Divini Spiritus opem mens votiva etiam ex me tibi apprecabitur. Conjunctio, quæ tibi cum meo Jacobo Matthiade obtigit, duplicat gaudium, geminari namque facile video utrius- que vestrum eruditionem et virtutem ex illo consortio, cum paritas animorum, studiorum et scopus beatæ in Christo vitæ vos consociaverit. Votum tuum de stipendio fides Wilhel- miana Paulini jam dudum scie explevit. Fortean etiam non

explevit, cum expectationem pecuniæ diminutæ eluserit. Optassem profecto plenum illud stipendium ad vestras, qui hæc spem tolerastis, manus pervenisse, sed aliorum indigentia de consilio Magistratus reliquam sibi partem vendicavit. Tuis rebus si prodesse potero, me promptum tibi pollicebere. Vale tuisque litteris de rebus minimis et maximis me subinde hilarare perge. [Dab. Otthoniæ] 27 Julii 1622.

Sueno Petri.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4.

• 4.

Thomæ Bangio salutem et propitiam Minervam!

Ingenii tui foetum, quem in meum etiam sinum expositum voluisti, titillantibus oculis aspexi et velut *στόργη* quadam amplexatus sum. Perge ita patrare, mi Th., tuumque ingenium in Dei gloriam et optimorum hominum dignitatem ubertim proseminare. Tuum gaudium impense gaudeo, nescire enim nequeo, quod amplissima redundes lætitia ἐπὶ τῇ χάριτι Θεοῦ δοθείσῃ σοι apud Illustrem et Magnif. Dn. Cancellarium, cujus filio literas et pietatis initia beatus instillas, utinam in Divini nominis eminentissimam celebrationem et Patriæ dulcissimæ emolumentum. Numeris Poeticis illud Poeticum semper adjunge, ne quid nimis; ornamento quidem sunt, sed non digni, quibus te seu consecres, seu bonas diei horas impendas, cum optima semper *χαρίσματα* sint insectanda, quibus olim τῆς πίστεως οἰκοδομὴ fieri potest. Pedes ego et passus tibi jam nunc rependerem, nisi illos memoriæ felici et ossibus b. m. Canuti Richardi hac ipsa hora consecrassem, quos aliquando apud nos visendi spes operæ hujus difficultatem apud te excusabit. Contubernalem tuum J(acobum) M(atthiæ) ex me saluta, et tarditatis in officio ad me litterario argue. Vale. Dabam Otthoniæ 23 Oct. 1622.

T.

S. Petrus.

Efter Biskop Harboes Afskrift blandt hans Excerpter i Sjælands Bispearkiv.

5.

Πνεύματος οὐρανόυ ἄτροπον ἔπεσθαι ἀγωγῆν.

En tibi, mi Thoma, duplicem hanc scriptionem: illam ante dies aliquot tibi deditam, nec impedito itinere datam: hanc occasione tantum debitam. De re enim supervacua est et nata per cursum hunc liberioris otii. Cui te ideo veniam dare æquum est. Laudes, inquam, vel ob officii sedulitatem, qua se probare conatur. Nam prior adeo nec summo opere scripta frontem perfricuit, et moræ diuturnioris importunitate producta. Tu vide, et ride: utraque sane hoc volui. Sed hisce dum immoror, defertur mihi epistola tua, ex qua officii mei vigere monumentum cum gaudio persentio; placuit me Hercule, et idem mihi adjuncti aphorismi, quod Ulyssi Minerva, quod ægris affusa frigida. Ubi concoxero, cis paucos dies reponam. Interim te de Brochmanniana disputatione, quæ novissime disceptata est publico congressu, ex ipso certaminis conflictu narrantem audire gestio. Prospicio etenim acriuscule in theses non ubivis locorum obvias, si vel uspiam ante visas, inquisitum. Hoc perage, et tam solertis eloquii esto munificus. Quod Socrates adolescenti, ut te videam, aliquid loquere, id Olao muta (!), ut te videat, aliquid scribe. Dabatur e Regio Johannæo¹⁾ 30. Septembris 1623.

Jacobus Matthiæ.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4.

6.

Πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ ἀναλάβεσθαι.

Diuturnitatem silentii tui, optime at amicissime Laurenti, frater in Christo desideratissime, pari scribendi negligentia et mora, tuus, quem nosti, tantum abest, ut pensare velit, ut potius in scribendo *ἐργοδιώκτης* esse malit. Effluxit bene longum tempus, si alias probe commemini, a quo

¹⁾ S. Hans Kloster i Odense.

primum inter Soranos saltus et nemora latitare coeperas. Et etiamnum in eodem latibulo fixus hæres! Prodi tandem, mi Laurenti, et apricare mecum. Videsne pectoris mei radium jam nunc tuis illucere oculis? Reluceat tui amoris jubar niveâ splendidum papyrô. Aliô enim mediô lucis amore plenissimæ uti, vix integrum erit. Nec vero minus voluptatis et reciproci affectus candore, quam redeunte aurora capere soleo. Et auroræ matutina lux perpetua comes: Tuæ quoque ad me recurrentis scriptionis nitorem comitetur lucida et læta jugis felicitatis et integritatis tuæ tæda. Non aliud certe lubentius quam eam aspicio. Meus etiamnum eadem currus volvitur rota. Domi lateo. Lingvæ exercitiis careo. Aliena curo. Propria negligo. Et neglectum animi ingeniique cultum irrevocabilis et serio pœnitenda studiorum jactura comitari solet. Quid, quæso, solatii reliquum? Hora, dies, mensis et annus abit, nec præteritum tempus revertitur, nec quid sequatur, sciri potest; quod cuique temporis ad vivendum datur, eo uti debebat. At vero multis nobilem temporis usum præripit alea, vinum, Venus; mihi autem difficillima alienarum rerum cura. Sed præstat parere Deo, ut auctori præsentis status, ita consolatori et opitulanti optimo et tutissimo. Cui te cum tuis devoto pectoris voto animitus commendo. Hafniæ 7. Julii 1624.

Animo et affectu T. T.

Thomas Bang.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (Brevet er til Laur. Jak. Hindsholm, Hovmester for Holg. Rosenkrantz's Sønner paa Sorø).

7.

Benedictionem Jehovæ.

In ære meo es, mi Laurenti desideratissime, quod jure amicitie nostræ jam repetitum veniunt monitoriæ meæ. Belle quidem recipisti, te fore in commutandis literis diligentissimum, si saltem scribendi aliquod argumentum suppeteret in tam vasta nemorum solitudine. Sed forte diverticula et

latibula quæris, mi Laurenti, in tuis nemoribus. Quorum præcipuum et maxime invium hoc esse potest: Secessus (ratiocinari potes) hominum paucitatem, illa rumorum raritatem; hæc vero scribendi sterilitatem conjunctam habet. Bella *κρύψις* et inexpectata latebra. Sed cave, ne sagax catellus subolfaciat in suo dumeto lepusculum. Tyrunculum venatorium video, eheu prosiliit inopinato solo latratu inquietans tranquillam tuam in mediis nemoribus sedem. Ain? quid latret, quæris? oblatrat ille: Secessusne tibi scribendi immunitatem indulsit? Minime potest. Seculares enim sunt, qui sub isto umbraculo tutas et beatas sedes callide quærunt, neglecto amicæ scriptionis munere. Quoniam enim iis volupe est hominum turbis indies premi, per singula compita vanos rumusculos aucupari, consutis mendaciolis pasci et pascere: sæpe fit, ut scripturiendo integras plagulas perdant. Sed iidem remoti a numeroso mentientium sodalitie, et in aliquem orbis angulum detrusi, immane dictu, quam frigeant stricturi calamum: omnem, inquit, silentii culpam hominum huc advolantium paucitas et rumorum raritas sustinet. Sed literata cohors conscia raræ scriptionis, sinuosa talium vulpecularum antra formidat. Illa enim in conspectum prodit, literarum monumentis per hominum ora volat, impigerrima officiosæ scriptionis sollicitudine in abdita pectorum se insinuat. Stet igitur sententia: Secessu et solitaria vitæ consvetudine silentii culpa non expiatur. Plura desino: nam avocor, literas tuas propediem expectans, et de his meis jocosis literulis amicam et mitem potius censuram candidi affectus, quam rigidius limati iudicii examen. Vale Deo pervigili sui ovilis afflictissimi custodi et curatori devoto voto commendatus; officiose, quæso, salutes N. antiqua fide et amore amicum. Hafniæ 21. Sept. 1626.

Tuus, quem nosti,
Thomas Bangius.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4 Sammesteds findes ogsaa Afskrift af et andet Brev fra Th. Bang til Laur. Jakobsen, dat. Hafniæ 1626, hvori han beklager sig over Vennens Tavshed, men forøvrigt uden andet Indhold.

Magnifice Rector, admodum Reverendi, Clariss. et Excellentissimi Dñi Professores, præceptores, fautores et promotores mei jugi obsequiosæ observantiæ cultu demerendi: Veluti vestris secundum Deum auspiciis et suffragiis eorum numero, quorum exteris Musis annum S. R. Maj. stipendium liberalius pendi consuevit, proximo anno benigne ascriptus sum: Ita porro piaculum omnino duxi, quoquam in loco studiorum causa fixum pedem figere sine benignissimi senatus-consulti Academici unanimi consensu et consilio. Spretâ enim juris Academici dignitate, jure, dubium studiorum bonum. Etenim Ambstelodamum navigio deportatus, tandem meo me pede metiri coepi. Stipendium itineri per Belgas, Gallos et Alemannos, Musarum apud Tubingenses sumptuosiori sedi, subducto calculo, impar deprehendi. A meis in solo patrio, quippe his temporibus in eadem, si non pejori mecum navi, levamen non expectans, in solâ Academici senatus voluntate ac benigniore datæ obligationis mitigatione studiorum anchoram figendam duxi.

Quocirca ut rem paucis complectar: Magnificum Dn. Rectorem, nec non totum venerandum Consistorium, supplici ac humili prece petitum venio, haud grave ducat, me hac in parte dubium et ancipiti curâ distractum suo consilio dignari, ubi dicto ære, aut salvo aut mitigato obligationis jure, tutas et commodas, hac tempestate, Musarum sedes mihi habere liceat.

Franqveram Frisiorum ad exercitatissimum in lingvâ sanctâ litteratorem Sixtinum Amamam et celeberrimum Græcum Georgium Pasorem lingvarum amore in transitu paulisper diverti, coeptis studiis utile duxi. Inibi minori sumptu vivere, et sine bibaci turbatorum vulgo in mundius politiorum Musarum contubernium de facili memet abdere possem, modo per obligationis rigorem liceret. Mihi enim rigorosa et parum fausta obligationis vis (qvæ meliori ævo optima et desideratissima) facta est ob miserrimam et deploratissimam omnium rerum faciem, curtamqve domi, ubi intîmîus mecum habitare occepero, suppellectilem, quippe qvæ majoribus sump-

tibus non sufficit. Hæc est illa supplex plagella, quam Mfco Dn. Rectori et honoratissimo conscriptorum Patrum concilio, rei necessitate motus, exhibere tenebar: avide expectans benignas V. voluntates. Deum toto pectore veneror, velit senatui Academico ex alto semper benedicere eumque bono patriæ juventutis diu florentem conservare. Franekeræ Frisiorum. Aug. 1628.

V. D. et E.
deditissimus clientulus
Thomas Bangius.

Udskrift: Magnifico dn. Rectori: M. Wulfango Rummanno: nec non venerando conscriptorum Patrum concilio, quod in Regia apud Haunianos Academia est, jugi obsequiosæ observantiæ cultu demerendo.

Paategnet: Lest in Consistorio den 18. Octobris Anno 1628.

Orig. i Konsist. Archlv, Pakken Nr. 38.

9.

Venerando et docto Viro Domino Joanni Nicolai Bangio, Ecclesiæ Christi Flemmingæ Fionorum pastori fideli. Salutem.

Vir Venerande, amice honorande, moti egregia Eruditione filii tui, Dni Thomæ Bangii, ac singulari ejus Orientalium Lingvarum peritia, eum consentiente S. M. ad Professionem in Regia hac nostra Academia vacantem Hebræam ab exteris revocavimus: Cui etiam nostræ vocationi parens statim ad nos rediit ille, ac superioribus diebus in Disputatione a se habita publica omnibus modis universis et singulis talem se probavit, quem, unanimi consensu, præstito etiam pro more in Consistorio nostro fidelitatis juramento, in numerum Collegarum recipere non dubitavimus. Verum quum post Disputationem plus satis experti simus eum animi sui compotem non esse, dum et publice in platea et in privatis etiam ædibus amentiam suam turpiter prodiderit, tibi, non sine acerbo dolore et christiana commiseratione vobis-

cum, significari per nos voluit Mag. Dnus Cancellarius tanquam Conservator Academiæ post Deum et Regiam Majestatem supremus, illum ob prædictas causas cum existimatione decenti speratam nobis operam præstare neququam posse. Promittit interim Mag. Dn. Cancellarius se ipsi tibiqve semper fauturum ac ipsius rationem, ubi Divinâ gratiâ pristinæ sanitati restitutus fuerit, habiturum diligentissimam. Vale Deo commendatus ex animo. Dabuntur Hafniæ 21. Sept. Anno 1630.

Rector et Professores.

Afskrift i Konsist. Kopibog. 1602—32, Fol. 274.

10.

Salutem in Christo Immanuele sempiternam.

Excellentissimi, clarissimi et doctissimi domini Rectoris Academiæ Haffniensis nec non professorum excellentissimorum et doctissimorum literæ mihi allatæ sunt, quibus in omni vita nunquam accepi tristiores. Nunciarunt enim filium meum ob rationis impotentiam legitima vocatione removendum. Heu me miserum, utinam nunquam mihi natus esset. Verumtamen sanæ mentis domum rediit, imo compos rationis et sani iudicii abiit. Nec mihi nec aliis, quibuscum interea temporis conversatus est, turbatoris animi signa dedit. Omnipotenti Deo, in cujus manu omnis sanitas consistit, laus sit sempiterna, qvi eum in via ad meliorem mentem reduxit. Flens igitur cum multis lachrimis et suspiriis ab excellentiis vestris mœstissime contendo, ut filii miserrimi et patris tristissimi propter æternum Deum misereamini. Nam hoc mihi plurifarium dolendum venit, quod si filius, nullo tempore recuperandæ sanitatis expectato, adeo præcipitanter, nulla mora interposita, ab officio deturbetur, ne eo perturbatoris mentis deveniat, ut nunquam postea in hac vita pristinæ sanitati restituatur. Hinc amicorum mœror, hinc consanguineorum luctus, hinc paterni cordis immedicabile vulnus, qvòd proculdubio funestissimam orbitatem octo liberis, nisi Deus mitiget, importet. Quis, cui mica humanæ

commiserationis est, temperet a lachrimis. Quocirca per Christum in hoc mœroris mei gurgite rogo, ut pro vestra prudenti pietate et pia prudentia hoc incommodum prævenire, filiumque vestro favore et approbatione dignari ne gravemini. Si vero (quod Deus prohibeat) ob qualemcunqve animi intemperiem posthac aliquid designaverit contra vestrarum excellentiarum et Academiæ dignitatem aut cujuscunqve alterius, ego sane vestris excellentiis ultro meis precibus neutiquam ero molestus. Deus novit, quod libenter Haffniam accurrerem, ut ad pedes vestrarum excellentiarum me provolverem, sed senectute et dolore maximo impeditus hoc itinere supersedere cogor. Deus opt. max. amplitudines vestras, columnas et purioris religionis antistites, in nominis sui gloriam diutissime conservet omnibus modis incolumes, sospites et florentes. Vos valet, ego doleo.

Flemlosæ 6. Octobris Anno 1630.

Excell. V. servus moestiss.

ad quævis paratiss.

Joannes Nicolai B.

m. m.

Udskrift: Magnifico Rectori et doctissimis Academiæ Haffniensis Professoribus, viris pietatis virtutis dignitatis et autoritatis gloria supra invidiam maximis, dominis et patronis meis benignissimis, reverenda observantia omniqve honoris cultu plurimum suscipiendis æternumqve colendis.

Paategnet: Hæ literæ lectæ sunt in Consistorio 20. Octobris Anno 1630.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 180.

11.

Kongl. Mai^{ts} Breff om Salario Bibliothecarij.

Vi Frederick den Tredie (etc.). Giøre alle witterligt, at efftersom for gott och raadsompt naadigst er anseet, een Bibliothecarium ordinarium och perpetuum paa Academiens Bibliothec hervdj vor Kiøbsted Kiøbenhaffn at lade forordne,

och vi dertill haffuer antaget och bestillet, och nu med dette vort obne breff antager och bestiller oss elskel. M. Thomas Bang, professor Hebræe Lingvæ hersammestedtzt, och skall hand samme sin Bibliothecarij bestilling med største Troskab och Flitighed forestaa, och bemelte Bibliothecæ gaffn och beste i alle maader, som hand agter at forsuare, wide och ramme. For huilcken hans bestilling wj hannem aarligen aff de Penge, som nogle Bibler ere for solde, och paa Rente er wdsatte, naadigst haffuer bevilget och tillforordnet It Hundrede och Tiuffue Rixdaller, som hannem aarligen aff Academiæ Rectore schall erleggis och betallis. Och skall samme hans Salarium begynde och angaa fra Paasche 1647, och saaledis aarligen fremdeelis, saa lenge hand leffuer och samme Bibliothecarij bestilling forestaar, continuere. Thi biude och befahle wj Rectorem Academiæ, den som nu er eller hereffter kommendes vorder, at i bemelte Mag. Thomas Bang for^{ne} It hundrede och tiuffue Rixdaller for Bibliothecarij bestilling aarligeu hver Paaske Aften aff Universitetets indkomst, som forskreffuet staar, paa hans anfordring lader følgagtig vere. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn den 24. Martij Anno 1649.

Vnder vort Signet.

Friderich.

Konsistoriets Kopibog, IV, 79. Jvfr. Nyerup, Univ.-Ann. S. 140—1.

12.

Benedictionem Jehovæ in Dño N. Jesu Christo.
Admodum venerabilis vir, Dñe et Amice plurimum
suspiciende!

Compello R. T. D. literis auspicalibus, ductus comtemplatione tuarum virtutum, qvas Rev. et Clarissimus Vir, Dñs M. Ivarus Petr. Adolphus ¹⁾ mirifice prædicavit. Qvi vir ipse adeo laudabiliter suis partibus functus est, partim in privato examine, partim in publica Disp. palæstra, etiam in

¹⁾ Se Personalhist. Tidsskrift V, 231.

conspectu S. R. Majestatis, cujus blando vultu nostrarum Musarum Palladium augustum recreatum exultavit his diebus, ut Optimi Regis gratiam, Magnifici Cancellarii eximium favorem, Dn. Professorum amorem, nec non totius Auditorii applausum sit meritis. Mihi certe adeo placuit continuus studiorum fervor, quo hoc pectus ardet, ut fratrem ejus bona cum gratia dimiserim, ejusque fidei, disciplinæ et Dialecticæ incudi commiserim. Sic enim laudatæ radicis bonum surculum transplantare oportet; solum sæpe aliud radicibus satis indit vires alias etc. Præterea R. T. D. celare nec debui, nec potui, opus meum (cujus inscriptio, Philologicæ Observationes, quibus Præcepta L. Grammat. aucta, mutata et revisa illustrantur) mandato Magistratus singulari Rectoribus Scholarum, Collegis et melioribus discipulis nunc denuo serio commendatum esse. Veluti enim jussu Magistratus, non sine sudore adornatum est: ita ejusdem severâ admonitione ejusdem usus-fructus injungitur docentibus pariter ac discen- tibus tam in Gymnasiis quam Scholis. Quod si igitur Vestro Gymnasio, vestris Scholis, aliquid adjumenti ad excolendam L. Latinam ex eo adferri posse putes et expetas: tot mittam, quot suffectura putas, eaque vel R. T. D. vel Rectori Scholæ, amico carissimo D. M. Jessenio, mittam. Pretium 5 ŷ Dan. cum 8 solidis Dan. Plus vero Rigense Gymnasium, in quo M. Breverus publice illud tractat, pro singulis exemplaribus dedit. Hujus exemplar tibi dono: quod ut æqui bonique suscipias, valde rogo. De cætero Vale vir plurimum venerabilis, huic importunitati facilis ignosce, domuique Dei ut diutissime ita florentissime vive. Hafniæ 25. Maji 1649.

T. ex animo

Thomas Bang m. s.

Novellæ Disp. exemplar adjungitur.

Udskrift: Viro admodum venerabili Dn. M. Henningo Stockfled, Episcopo Christianiensi vigilantissimo, Dño et amico honoratissimo S.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

13.

Effterad Gud alldommegtigste haffuer hedenkaldett till sitt Rige salig Mester Steffan Steffansønn, Regium Historiographum et Hist. Professorem paa dett adelig Sors Academie, och dend salig Mandd till dend Dannsche Histories Continuation haffuer bekommit til laans aff Regia Academica Bibliotheca med dend gunstige Øffrigheds Consens paa adskillige Tider en stor antall aff documenter och schriffter, som nu findis der paa stedenn: Da haffuer dend gunstig Øffrighed, Academiæ Hafniensis høyærede Conservator och Patronus, Her Christian Tommesøn till Stougaard etc., Cancellarius Regis et Academiæ Mæcnas, Dania Regni Senator, Eques Auratus etc., for gott och raadsomt anset, att lade giffue Commis til Rectorem Academiæ Hafniensis och Professores i saa maader, som effterfølger.

Først att Rector och Professores schulle forordne tuende Professores, iblant huilche dend ene skulle verre hæderlig och høy lærd Mand M. Thomas Bangius, Præfectus Bibliothecæ Regiæ et Academiæ, och haffuer Rector och Professores deputerit och vdmeldett hæderlig och høy lærd Mand M. Johannem Zoegam Log. Prof. P., som dett allerede haffuer paa Consistorio paa sig tagett, huilcke begge kunde anname och affodre hannem vdlante Documenter och schriffter, som dend gunstige och velb. Mand Falck Gøe till Huilkelld vdi goed forvaring haffuer tagett lade. Och huis daa ey effter bogen eller vdgiffne Reversaler icke (!) dett fullkommen tall kand erlangis, daa skulle samme tuende Professores med vellbemelte Præsidis Sorani gode willie och consens indlades till Stephanianam Bibliothecam, och deraff flitteligen vdsøge, huis som ydermeere kunde desidereris eller fattis, och saaledis dett fullkomne vdlante tall vellforvarett føre paa Universitetens bekostning tilbage igienn til Bibliotheket i Kiøbenhaffn, och der om siden uidere relation till Øffrighedenn och Universitetet att gierre.

2. Huis saa er, att celeberrimus Vir M. Vitus Beringius nogle aff samme Bøger eller schriffter paa ny begierrer, och hand sellff personlig er tillstede och Universitetet nøy-

agtigen caverer, schall hannom j lige maade till høylofflig ihukommelse Christiani 4 Histories beschriffuelse beuilles, om noget finndis, som der till kannd tiene, och handd selff j egen person dett annammer.

3. Efttersom berettis, att dend Suensche Dronning haffuer ladet affhanddle salig M. Steffans Arffuinger dett gansche Stephanianam Bibliothecam, och formodeligenn noget kunde findis skreffuen eller trøgtt, huoraff kunde voxø semina discordiarum imellem disse høylofflige Nordische Croner: daa paa det saadant j tide kannd forekommis, haffuer dett behagett dend møgett gunstig Øffrighed ad lade Universitetet anmeldde, att de tuende Academiæ Hafniensis Professores skulle wennligenn ombede erlig och vellbiurdig Mand Falck Gøe, Regium Equitem, Soranæ Academiæ Præsidentem, att handd uille vell gjørre och tillforhiellpe, att de kunde och maatte indladis med andre tuende Professoribus Soranæ Academiæ, aff vellbemellte Hr. Hoffmester der till forordnede, udi salig M. Steffans Bibliothek och stitteligenn grandsche, eftersee och vdsøge, om nogett kunde findis, huor aff gemøetterne kunde forbittris, Regnorum horum discordiæ yppes; och schulle samme Hafn. Acad. Prof. verre tilforobliget att affhanddle Ennchenn samme Materie for ett billigt værd, som Acad. Soranæ Professores kunde for gott ansee, och Hafniensens Professores kunde billigen antage, aff de penge, som ere deputerede in Fundatione Regia Hafniensi till att kiøbe Bøger aarligen for till Universitetet i Kiøbenhaffn, anseende, att saadan materie kunde altid bliffue i Kiøbenhaffn i Nærverelsen in custodia Universitatis Hafniensis till Øffrigheds anfordring och requisition; huilcket arffuingerne gierne tillader, efftersom den salig Mand med kongelig Naade och aarlige Indkomme var medbegaffuett, och ved des occasion saadanne skrifter haffde tilsammen bragt.

4. Haffuer velbemelte Her Cancellor Christianus Thomæ ladet ved Regiæ et Acad. Bibliothecæ Præfectum M. Thomam Bangium Magnifico Academiæ Rectori D. Johanni Müller forstaae, att hand selff med sin egen haand haffuer leffueritt salig M. Steffan Friderici Secundi, høylofflig Ihukommelse, Historiam Germanicam schreffuen in majori Folio, som s.

Nicolaus Engelbertus hæffde aff dend dansche Original-Historie verteret, med befaling, at samme deputerede Dn. Professores flitteligen och alvorligen derpaa skulle i Boen giøre anfordring, att samme scriptum igien till Universitatis Hafniensis giemme kunde bliffue vschad och fuldkommen leffuerett. Dette at verre voris meget gunstig Øffrigheds och Academia Conservatoris gode villie och befaling, vinde vi Rector och Professores med voris vaanlig Universitets signet med jurati Acad. Notarii haand vnderschreffuen. Actum Kiøbenhaffn 8 Julii 1651.

Konsistoriets Kopibog IV, Fol. 174—75.

14.

Benedictionem Jehovæ in Dn. N. J. Christo.

Qvod tardius et voto tuo et mea opinione ad T. R. D. literas respondeam, vir adm. Venerabilis, Episcopo vigilantissime, Dn. frater et amice longe honoratissime, Humanitatem Tuam benignius laturam plurimum confido. Absqve præviis tuis ad Magnificentissimum Virum Dn. Cancellarium literis institutum de duobus scholarchis ceu præsentibus ludi vestri inspectoribus, Te Ecclesias visitante, vix ausim nominare. Cave interim, ne sic propriæ officias auctoritati, quam Ordinatio Ecclesiastica aliæqve leges novitii Recessus ampliant. Valde placet studium tuum in antiqvitatibus vestratis soli et inqvirendis et colligendis. Mihi autem cumprimis antiqvi libri MSti et impressi de Danicis et Norvagicis rebus grati sunt, qvi eos novo Regali palatio librario destino cum perpetua auctorum memoria. Nidrosienses mei aliquot suppeditarunt. Qvod si tua heic faverit investigatio sollarior, nihil non vicissim tui causa agam. Porro gliscentem jam, Deo ac bonis ita faventibus, promotionem Dn. Sebastiani Claudii, *συμπραπέζου καὶ συνοίκου* mei desiderabilis, magnopere tibi commendo. Is enim est, qvi diu in Academia cum laude vixit et cum favore superiorum. Magnificus Cancellarius ejus dona adeo probavit, ut per me ipsi significandum duceret, si vellet in nostra terra ambire etiam

meliozem functionem, habiturus esset se ipsum faventissimum promotorem. Narrant autem studiosi quidam ipsum esse vocatum ad vacantem parochiam: quod institutum ut fortunare velit Deus, tuque tui favoris auram ut adspires, et amice rogo et plurimum confido, cum Propositiones de Scholis huic vocationi neutiquam obstant, ut nonnulli Dn. Præposito persuasisse feruntur. Hanc commendationem si aliquid ponderis apud T. R. D. habuisse cognovero, tuus vicissim ero. De cetero Vale, vir pl. venerabilis, et huic inopportunitati facilem da veniam. Deproperatæ, uti ex volante caractere patet, Hafniæ 16 Febr. 1656.

T. R. D. addictissimus

Thomas Bang. m. s.

Udskrift: Plurimum venerabili viro, Dn. M. Henningio Stockfled, Christianiensis Diœcesis Episcopo vigilantissimo, Dño, fratri et amico multis nominibus amando et æstimando Sal. et Amorem.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

15.

Benedictionem Jehovæ in Dn. N. J. C.

Redeunte ad vos juvene virtutis ac eruditionis laude conspicuo, Dn. Bredone Claudii¹⁾, vir adm. Rev. et Excel^{me}, Amice et Frater in Ch. J. conjunctissime, non committendum putavi, ut te salutaret sine mearum literarum comitatu. Vixit in meis ædibus aliquot annorum decursu ea integritatis ac sædulitatis laude, ut complures ejus similes optârim. Redu-

¹⁾ Uden Tvivl den Bredo Claudii Hammer, der 1652 depone-rede fra Kristiania Skole, derpaa blev Slotspræst paa Akershus og 1665 »efter allernaadigst Befaling valgt af Almuen« til Sognepræst i Fron i Gudbrandsdalen, hvor han døde 64 Aar gl. d. 9. Marts 1696. (Se Hjorthøy: Beskr. over Gudbrandsdalen, II, 106. Norske Saml. i 8vo, II, 476). En Datter af ham blev gift med Eftermanden Otto Munthe, fra hvem Familien Morgenstjerne, i hvilken Bredo endnu er et hyppigt Navn, nedstammer. (Medd. af Prof. Dr. L. Daæ).

cem vero tuo favori commendo, quo sublevatus Reip. Christianæ tanto felicius ac facilius operam suam locabit. Tuus, si vixero, vicissim ero. Synopsin lectionum Scholasticarum ad tuas manus nunc pervenisse haut dubitare licet. His accesserunt nonnullæ Constitutiones conservationi Scholarum et maturandis melioribus ingeniis deservituræ. Illis successum felicem largiatur is, a quo ceu perenni fonte cuncta bona in genus humanum derivantur. Habituri sunt quamprimum nostrates Ludi literarii pleniores constitutiones, quibus describendis nec ocium nec facultas dabatur. Rev. et Cl^{mus} vir, Dn. M. Ivarus Petri, tuæ diœcesis Præpositus, ultra 200 Joach. mihi nomine affinium (quorum ætate junior fati ante triennium concessit) debet, et solutionem non in dies et menses, sed aliquot annos hactenus distulit, lenitate forte et patientia mea abusum. Consilio et auxilio tuo heic opus erit. Nollem certis de causis rigido cum ipso jure contendere, qui hactenus dives fuit promissis, sed factis iners; modo benignitas aliquid ponderis apud amicum esset habitura. De cetero vale, et domus Dei bono die flore. Hauniæ XXVIII Jul. M DC LVI.

R. T. D. addict^{mus}

Thomas Bangius m. s.

Udskrift: Viro adm. Reverendo et Excel^{mo} Dn. M. Henningio Stockfled, Christianiensis diœcesis Episcopo vigilantissimo, Domino honoratissimo et Fratri in Christo Jesu conjunctissimo S.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

16.

Adm. Rev. Excel^{me} et doctissime vir, Amice et Frater ut honoratissime ita in Christo J. conjunctissime.

Juvenem mihi commendatum in spem tuæ gratiæ favore prosequar, ejusque studia promovere conabor. Quæ misisti munera, bona fide, singula ad nostrum penu pervenerunt. Conabor efficere, si Deus vires et vitam benigne concesserit, ut meam porro fidem et industriam experiaris in ingenio

filiū dolatius formando, et in gyrum sinceræ pietatis et honestatis ducendo. Sed heic opus erit prudente moderatione. Nonnulla enim ingenia frangi potius quam fingi malunt. Ego autem, quod meum erit, Deo adjuvante, maximâ contentione effectum dabo, felicem eventum Deo humanarum actionum perfectori commissurus. — His diebus et noctibus personuit noster vicinus aer taratarum ingenti boatu. Intra Borgholmiam et promontorium Mœense navalis conflictus utriusque classis certum *τεκμήριον*. Hodie *ἀσφάλειαν* rei gestæ præstolamur. Rediit ad nos S. R. M. et in Scaniam ad exercitum concessit. Vale vir honorande et ætatim æstimande Dñe frater, tuam conjugem (cui mea multam salutem precatur et maximas de missis agit gratias), communes amicos perofficiose salvere jube. Hafniæ ocissime 13 Sept. 1657.

T. R. D. addict^{mus}

Thomas Bangius D. m. m.

Udskrift: Hæderlig oc Høylerd Mand, M. Henning Stockflet, Æreverdige Biscop ofver Opsloe-Stift, min høyærede Ven, tjenstvilligen at behendige.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

17.

Salutem et benedictionem Jehovæ in Dn. N. J. C.

Haut commitendum putavi, redeunti ad vos bonarum artium et literarum Studioso, Dn. Joh. Gangolpho, quoniam meas literas comites adjungerem. Cui vestræ scholæ alumno ut bene apud nos esset, haut intermisi, ut reditus maturaretur, nec omisi. Nunc paupertinæ sortis hominem T. R. Dignitati etiam atque etiam commendo. Davidis judicio beatus pronunciat, qui pauperis haut dememinit, quippe qui ubique jacet, nisi Promotorum benigniorum manu sublevetur. — Christianus ¹⁾ probe jam fungitur Studiosi munere, meisque benignioribus monitis obsequelam facit. Est igitur, ut quævis præclara in posterum de ipso nobis polliceamur. Cuncta

¹⁾ Biskop Stockfleths i forrige Brev omtalte Søn.

bona fide in proximum diem S. Michaelis 1657 solvit, partim ordinaria pro mensa et Museo, partim extraordinaria pro mutuis et vestimentis. An aliis præterea adhuc nonnihil restet solvendum, rescire haut potui. Valde conducebat proposito nostro, quod pecunias ex uxoris et mea sumat manu. Sic enim mercatoris fraudes evitabit et luxum. Nonnulla in laudem b. m. Cancellarii meditatus sum, quæ Rector Scholæ meus Affinis R. T. D. exhibebit. S. R. Majestas et Gyldenlovius in Fioniam concessit, occupato jam munito loco Fredericsoddio in Cimbria, captoque Regni Marschallo, And. Bilde, et Magno Hogio, Senatore Regni. Vester autem exercitus magis suo fungitur munere quam australis. Si quæ inaudiveris apud vos nova, perscribere haut grave ducas. Ut paria faciam, annitar. Vale, tuaque tecum, Matrona honorata, et vive domus Dei bono ut diutissime ita felicissime. Hafniæ 7 Nov. 1657.

T. R. D. addict^{mus}

Th. Bangius m. s.

De iis, quibus ditasti penu nostrum, maximas ago gratias vestro honori et filii commodis invigilaturus.

Udskrift: Adm. Rev. Cl^{mo} et Excel^{mo} Viro Dn. M. Henningio Stochflet, Episcopo Christianiensis dioceseos vigilant^{mo}, Dño Amico et Fratri in Ch. J. honoratissimo.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

18.

Rector oc Professores i det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn giøre vitterligt, at aar efter Christi fødsel, da mand schreff 1658, den 27 Martii, indkomme i vor Consistorio Hederlig oc Høilærd Mand, M. Jørgen Eilerssøn, Rector i Kiøbenhavns schole oc Professor i dette Kongelige Universitet, Hederlig oc Høilærd Mand M. Anders Hanssøn Gonsow, Erlig oc Velact Mand, Anders Beier, Borger oc acciseskrifver i Kiøbenhavn, Hederlig oc Vellærd Studiosus Simon Pøderssøn Hoffius; huilcke erbøde sig, en deel paa deris egne vegne, en deel efter meddeelte fuldmacter, afkald at

gifve Hederlig oc Høilærd Mand, Doct. Thomas Bang, SS^e Theologiæ Professori i dette Kongelige Universitet. Huorfor bleffve leste fuldmacter, tuende meddeelte velbem^{te} M. Jørgen Eilerssøn, en aff Hederlig oc Vellærd Mand, Her Gregers Pederssøn, Sogneprest til Flemløs sogn i Fyen, saa oc en aff Erlig oc Fornemme Mand Jacob Pederssøn, Kongel. Mai^{te} Tolder oc Raadmand i Frederichsodde, til affkald at gifve. Endoc en fuldmact aff Hederlig oc Vellærd Mand, Her Ifver Enevoldssøn Brochmand, Sogneprest til Boerup oc Kimmersløff sogner, meddeelt for^{ne} Anders Beier til affkald at gifve saa fuldkommeligen, som en huer aff dennem selff tilstede vaar. Der efter fremstode 1. M. Jørgen Eilerssøn paa sine egne vegne for sin salige hustrues, Kirstine Jensdaatter Bang, hendis federne arff; saa oc fuldmectiget paa H. Gregers Pederssøns vegne for hans hustrues, Karen Jensdaatter Bang, hindis federne arff; end oc fuldmectiget paa Jacob Pederssøns Vegne for hans hustrues, Anne Jens daatter Bang, hindis federne arff. 2. M. Anders Hanssøn Gonsov paa sine egne vegne for sin hustrues, Mette Jens daatter Bang, hindis federne arff. 3. Anders Beier, fuldmectiget paa H. Ifver Enevoldssøn Brochmands vegne for hans hustrues, Bodild Rhumans daatters, arfve deel efter hindis sal. Fader oc efter sal. Her Augustinus, fordum Canicke i Roeskild capitel, oc efter hindis sal. Broder. 4. Simon Pederssøn Hoffius paa sine vegne, for huis arfvedeel hannem efter hans salige Foreldre arfveligen hafver veret tilfalden. Oc gafve de velbemelte Doct. Thomas Bang huer sin haand, tackendis hannem huer serdelis paa det venligste for nøyactig rictighed oc fuldkommen udleg, oc at hand for^{ne} formønderskab fitteligen, opricteligen oc vel hafde forestaaet: huorfore de oc med samme venlige haandefang huer aff for^{ne} myndighed oc fuldmact nu gafve hannem et loulig, fuldkommen, nøyactig oc u-igienkaldelig affkald oc u-røggelig quitering for all den arff, deris egne oc deris fuldmectigis hustruer oc egen person hafver veret tilfalden, som hand hafver veret formønder for; ingen ting i nogen maade undertagendis, med hvad naffn den neffnis kand, oc holdendis hannem, hans hustrue, deris børn oc arfvinger, fødde oc

ufødde, at skulle vere oc blifve aff dennem oc alle deris børn oc arfvinger, fødde oc ufødde, for all for^{ne} formønder-skabs kraff quit, fri oc utiltalt til ævig tid. At saaledis for os imellem dennem er tilganget, vidner vi med Universitetets signete tryckt her neden under, oc med Universitets Notarii haand unterschrefvet. Skeet i Kiøbenhavn udi vort Consistorio paa for^{ne} Dag, Aar 1658.

Chr. Stenbuch,
Academiae Notarius.

Konsistoriets Kopibog 1656—63, Fol. 159 b.

19.

Salutem et bene merendi studium!

Vir adm. Reverende et Excel^{me}, Episcopo vigilant^{me}, frater
in Chr. J. conjunctissime.

Quamvis paucis abhinc diebus literas ad R. T. D. ador-nárim, easque jam recte allatas esse putárim¹⁾: neutiquam tamen committendum putavi, ut, Olao Andreae ad vos recta transituro, Te sine literarum mearum comitatu salutaret. Initio R. T. Dignitati maximas gratias debeo, quod T. literarum auctoritate motus M. Ivarus Petri, Pastor et Præpositus Frøensis, 200 Joach. nomine suorum affinium mihi solverit. Restant modo solvendi 88 thal. simplices cum additamento 2 fl 10 sol. Quod si vero a Rev. Dño Fratre jam impetrare liceret novas ad communem nostrum amicum M. Ivarum literas *μνημορευτικὰς*, valde promovendo meo instituto prodesset, imo maturaret opinione citius solutionem. Quantum argenti in Martem inexasuralem præterito anno et hyemali tempore ad pascha usque sit a me profusum, dictu est incredibile. Necessitas ergo urget, si velim meas Musas salvas fore, æs alienum, quo se obæratum tot annos sensit vir amicissimus, repetitum eam, atque sic ex parte lacunam

¹⁾ Dette Brev, dat. 17. Juli 1657, er kortfattet, og Indholdet gjen-tages væsentlig i nærværende Brev.

rerum nostrarum expleam. Centum Joachimicos mihi redditos esse a R. T. D. gratus agnosco: rationem redditurus est filius, cui usui cesserint. Vix ejus studiis melius consultum fore judico, quam si socium aliquem Attestationis nactus fuerit, ut exemplo alienæ industriæ motus omnem ipsemet lapidem moveat. De Egardo consangvineo ejus monui ultimis literis: sed ita, ut cuncta tuæ prudentiæ relinquam. (Utriusque studii, si vixerint intra meas ædes, diligentior rationem possum habere). Mercatori summam debet Christianus, quam absente hodie conjuge exprimere haut possum: hæc major longe fuisset, nisi cura mea intervenisset. — Theatrum posthumum Cancellarii b. m. dicatum Tuæ Bibliothecæ infero, amice rogans in aliquem angulum Musarum tuarum abdas. Huic jungo meam Olivam eadem fiducia, ut in Tuæ R. D. Museo aliquem inveniat locum. Quod si literas per famulum ad M. Ivarum perscribendas curaveris: optárim, ut quam maturime fieret, atque ut traderentur affíni meo Dño Friderico Grüneró, Monetario regio, qui meas literas ad ejus manus est curaturus. Vale, Vir Excel^{mo}, Deique domum, cujus fidelis architectus es, fulcire atque statuminare perge. Hafniæ 4 Aug. 1658.

R. T. D. addict^{mus}

Thomas Bangius m. s.

Udskrift: Viro adm. Rev. Excel^{mo} et doct^{mo}, Dn. M. Henningo Stockfleth, Asloensium Ecclesiarum Episcopo vigilantissimo, Dño et amico ut honoratissimo, ita fratri in Ch. J. conjunctissimo S.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

20.

Magnifice Academiæ Pro-Rector, Dñi Collegæ et fratres
quovis honoris et amoris cultu demerendi!

Nest Herrens beskermelsis ynske, min schyldig tacksigelse oc erbyding til ald villig oc velbehagelig tienneste. Beder ieg meget tjenstwilligen, at mit salarium pro Bibliotheca (som mig effter Kong. May^{ts} Foundation, særligen til mig

udgiffven, skulle erlegget verret Paascheløfverdag af Magnifico Acad. da Rectore, dog formedelst hindring icke sceed vaar) indlagt udi Rectoris Magnifici Dn. M. Erasmi Brochmandi Rectoral-skriin mig maa udstedis, i sønderlighed eftersom ieg j denne besuerlig tiid mit fortiente ej kand ombære. Bêlangende andres kraf, som j ligemaade burde at hafve verret erstattet: da bør at considereris, at saadant af Fisco Academiæ anammes oc erleggis: mens mit af Kong. May^{ts} deputato in solidum dependerer, oc eftersom Renten af Biblens penge fra saa mange oc adskillige Creditoribus vel er saa viit erlagt, at 120 Rix Dr. Stipendium pro Bibliotheca mig kand udstedis, tviler ieg ej paa, at mine H. Collegæ mig vel blifver beforderlig med samme begærte subsidio, oc for lang tiid siden meriteret, oc nu formedelst adskillig møde oc varetegt dag oc nat mere end udj andre tider vel fortienis. Er ochsaa vel at tage vdj Consideration, at mit salarium forfalder til Paasche-aften ordinarie, oc andre stipendia til uvisse tider, dog vist til Pintz-aften, oc derfor mit Stipendium til Paasche formenis til udleg at haffve Prioritet. Saadan Magnifici Dn. Pro-Rectoris och Dn. Collegarum gode affection vil ieg stedtze befitte mig paa at meritere. Befallende dennom samptligen udi Guds beskermende Haandt til bestandig velstands oc fortuns conservation. Hafniæ 8 Sept. 1658.

E. beredwillig T. oc B.

Thomas Bang Mpp.

Her paa begeris tjenstvilligen at Dn. Collegarum vota, som erre in Senatu Consistoriali consueto et veteri, maa hørís, enten de erre forsamblede præsentés in Consistorio, eller de for visse Aarsager skyld ikke kand verre tilstede, ligevel de erre her paa Stedenn.

P. S. Er blefven fast forgiét at erindre, at andre deris fortiente løn kand ej billigen til et Communem Fiscum reserveris oc beholdis.

Udskrift: Magnifico Acad. Prorectori plurimumque venerando Senatui Academico Havniensi Sal. divinamque protectionem precor, honorem amoremque spondeo.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 147. Vedlagt findes følgende Kvittering:

Anno 1658 den 12 Septemb. haffver Magnificus Acad. Pro-Rector, D. D. Jac. Canutus, med pl. venerandi Consist. Hafn. gode tycke oc Consensu udstedet, efter min flittig anmodning, tresindstiuffve Rix daller in Specie, som er halff-deelen aff mit Salario for Bibliotheca publica, forfalden til Paasche-afften in solidum, nest forleden 1658: huilcket ieg af mine k. Collegis med saa vilekor anammer, at det skeer paa Magnifici Dn. Rectoris, Dn. Erasmi Brochmand, gode behag, oc huis saa scheede (huilcket ieg dog icke formoder), at min k. Agnatus, M. Brochmannus, her paa noget hafde at prætere, vil ieg hannom oc Universitetet holde for samme godvillig oc partial-udsteding skadeløs j alle maader. Tackende mine k. Collegis for denne discretion, oc formodende efter billig fornødenhed en ny godvillighed efter deris egen gode Fromhed. Hafniæ anno et die ut supra.

Thomas Bang Mpp.

Sammesteds findes endvidere et Andragende, dat. Kbhvn 2. Okt. 1658, fra D. Th. Bang til D. Johannes Suaningius Episc. Sælandiæ og SS. Theol. Prof., M. Jacobus Finckius, Phys. Prof., og M. Petrus Spormand, Hist. et Geogr. Prof., om at erholde de resterende 60 Rdl. af hans ved næst forledne Paaske forfaldne Løn som Bibliothekar, tilligemed en Kvittering for Summen, med Erklæring om at ville holde Universitetet skadesløs i Tilfælde af Paatale; derhos ovennævnte trende Professorers Erklæringer om at de billigede, at Summen blev ham udbetalt. Endelig findes smst. en Kvittering, udstedt d. 14. Juni 1661, hvorved D. Th. Bang tilstaar at have modtaget af Universitetets Rektor D. Johannes Wandalinus 180 Rdl., der var hans Bibliothekarløn fra Paaske 1658 til Michaelis 1659; men han bemærker tillige, at den ligeledes forfaldne Løn for Tiden fra Mich. 1659 til Paaske 1661 endnu stod til Rest.

21.

Salutem, amorem et bene merendi studium!

Effrons Mars, minus propitius exulceratissimis his temporibus, in quæ incidimus, Mercurio, non modo literis ultra citroque commeaturis, sed etiam ipsis literatis nova haut desinit indies obstacula ponere. His præpeditus hactenus ad imperatum a superbo Marte silentium diu ne hiscere quidem

sustinui. Tuis autem, vigilant^{me} Dñe Episcopo, Dñe honorat^{me} et Frater in Ch. J. conjunct^{me}, pronuper provocatus atque nactus respondendi occasionem, redeo ad intermissum scribendi officium. De tabellis ut sacri profectus ita dimissoriæ Testificationis nomine filii adeo sollicitus fui, ut is in utriusque participatum venerit. Itineri igitur se commissurus est, comite Johanne Gaarmanno amico communi. De novis vestibus uxor suscepisset curam, nisi Christianus putasset id commodius fieri posse Hamburgi. Debitum ejus quod spectat: per collybum Hamburgensem tutius solvetur. Qua de re prolixius cum Laurentio Johannis cive Tønsbergensi. — Statum civitatis nostræ quod spectat, tolerabilis est inter tot latrocinantis ac obsidentis Bellonæ ruinas. Annonæ affatim suppetit pleniori ac laxiori marsupio. Hoc jam pæne exenteratum est. Sola enim Hafnia universæ illi sumtum moli succollat, quod alias utrumque regnum gravius ferebat. Hæc militibus terra marique stipendia probe numerat, totas classes expedit, hosti se opponit, oppugnata strenue expugnat, castris, vineis, cuniculis eum ejicit, intercludentem terrestres aditus commoditate portus eludit. Paucis abhinc diebus integram Suecorum cohortem noster equitatus non fudit modo, sed et ex iis 20 captivos cum totidem equis equites adduxerunt, reliquos internecioni dederunt. Interea Germanicæ et Belgicæ literæ narrant, quod vestras exercitus strenue ocietur in æstivis propriis, quod propria sua viscera et vires cum temporis dispendio et bonorum suspiriis consumat, mitius cum iis agat, qui vos deprædantur, qui nostras pagos in favillas redigunt, templa diruunt, spoliant obvios quosque in insula Mona, et horrendis modis sæviunt tam in Langlandia quam alibi in animas innocuas, gladio, igne secantes, urentes. Sic exterarum nationum fama loquitur de Norvagico pro communi salute zelo. Ego vero neutiquam mihi persuadeo talia de tam forti post homines natos et per Norvegiam diditos natione: quam semper amavi et æstimavi ceu alteram Daniæ sororem. Enavigatura utraque classis Danica et Belgica, purgato mari, Deo duce, spes nostra nunc roboratur. Secundet Deus vela, fataque Daniæ mitius temperet! De pace agi cœptum: sed re infecta ob confederatos Cæs. Pol.

et Brandeburgicum Electorem exclusos. Civitas nostra in illis locis, qui hosti obvii patuerunt et per quos cum suo maximo infortunio perrumpere maximis copiis ultimò aggressus est, probe communitur. Hæc fusius opinione mea scribere volui, ut prioris temporis defectum literarium compensarem. De cetero vale nosque Deo devotis precibus commendare perge, paria nos vestri causa facturos spondeo-Hafniæ 14 Jul. 1659.

T. ex animo

Thomas Bangius m. m.

P. S. Huis det befalder Eders Ærverdighed ved en aff Christianiæ Købmend at giøre en vixel paa en Købmand til Hamburg: da er fornøden, at samme Købmands navn, sampt den gade, han iboer, mig ved en sædel bliffuer notificeret, saa vil ieg ved en Købmand her i byen hans befodring samme vixel lade affodre. Eftersom berettis, at Conrectoratus i eders schole ocsaa vacerer: da hafver ieg hos mig en lærd oc skickelig Karl, som er den ældste Bacca laureus in Academia, oc er vel in lingvis, artibus oc scientiis verseret, oc kand med frugt effterkomme de Leges Scholarum, som (nest Gutz hielp) naar freden er sluttet. effter lang oc god deliberation blifver trøgt oc til Episcopus fremskicket. Dersom det befalder hans Ærverdighed at haffve ham i tancke, bekommer hand icke alene en nyttig Karl til Scholen, mens end ocsaa en lydig oc accommoderlig person. Jeg skal findis alle mine dage til hans velbehagelig tienniste her paa steden igien. Iterum vale.

Udskrift: Adm. Rev. Cl^{mo} et Excel^{mo} viro Dn. M. Henningo Stochflet, Episcopo Asloensis dioceseos vigilantissimo, Dño, Amico et Fautori honorat^{mo} et Fratri in Ch. J. conjunctissimo S.

Orig. i Kgl. Bibl., Tkottske Saml. 1844. 4.

22.

S. et bene merendi studium! .

Pacis apud nos negotium agitari cœptum faustis omnibus omnes prosequimur. Quod si, vir pl. reverende, tuis

literis significatum aliquid legeris de morte Ulfeldii, Magistri aulæ Regiæ olim constituti, illud suspensio animo contemplare. Ipse ab aliis seductus nunc deprehendo, illum virum solummodo hemiplecticum Malmogiæ decumbere, alterumque in cymba Charontis habere pedem. Nunc non modo Christianum nostrum sed omnes fere domesticos utriusque Testificationis brabeo ornatos a me domum remisi. Quod si qui sint vestratim ingeniorum, quorum studiis mea in posterum Musea possint deservire: impera vir amicissime et religiosissime, tuisque jussis et eorum commodis mox patebunt præ aliis nostrarum regionum ingeniis. Nam in vestram gentem et Islandicam nescio quo naturæ genio in primis propendeam. Vale in Christo Jesu frater conjunctissime, Deo, Deique domui diu et feliciter præesse perge. Ocissime 30 Jul. Hafn. 1659.

T. Totus

T. Bangius.

Udskrift: Viro pl. venerabili, Dn. M. Henningo Stochflet, Episcopo Asloensi vigilant^{mo}, Dño Amico et Fratri in Ch. J. ut conjunct^{mo} ita honorat^{mo} S.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

23.

Salutem et bene merendi studium!

Adm. Rev. Excel^{me} Vir, frater in Ch. J. conjunctissime!

Mars, qui hactenus latrocinando plane effrons extitit, jam redit ad antiquam indolem, atque suspensio gradu gradivus reddit. Saltuatim nostris terris insultavit, spissigradus cochleæ instar egreditur. Imo mavult cædi, capi, fugari quam exire. Pharaonis durities non ad primam monentis Mosis vocem emolliebatur, donec tandem liquidis submersa undis tota liquesceret. Vidimus salutare Dei in patria mea Fûnia, et ante mœnia nostra tot globis confossorum millia cum stupore vidimus. Cæterum nullus infortunii sensus huic relictus videtur, nullus finis effundendi innocui sanguinis humani, imo raptandi nostros subditos ad victimas in aliis

terris, quarum haut exiguam partem jam amisere, Curlandiam, propugnaculum fortissimum prope Dantiscum, et in Pomerania loca quædam munita. Pejor certe ἀνδραποδοισταῖς, quorum meminit Paulus 1 Tim. 1 v. 10. Nam plagiarius quidem est Turca, sed mitior hoc hoste. Ille homines abducit, ut vendat, hic, ut occidat. Proh truculentiam indignam plane Christiano nomine! Sed dum ille furere ac prædari pergit, plectuntur nostri Achivi, metropolis nostra exhauritur: Me etiam ordo tangit: cui 6000 thal. jactura valde onerosa extitit. Singulis mensibus ultra 60 erogo. Huic oneri sublevando ut tua benignior manus suppetias propediem ferat, ipsa necessitas pro me ad Te suada venit. Nova e nostro Bredalino ¹⁾, viro cl^{mo}, audies, qui has ad te perfert. Vale vir Deo devotissime, salveat Tua et meus Christianus. Hafniæ desubito ipso die Concordiæ, qui scribenti fuit natalis, Luthero vero emortualis (¹⁸/₂), Anno Dn. J. Ch. 1660.

T. ut suus

Th. Bangius. M. s.

Udskrift: Hæderlig oc Høilerd Mand, M. Henning Stochflet, Ærverdige Biscop over Opslo Stifft, min Vel fornemme synderlig gode Ven, tjenstvilligen.

Orig. i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 1844. 4.

24.

S. et amorem!

Sistitur tuo conspectui solitoque favori dñus Gerhardus Nicolai Bechius ²⁾, singulari fide mihi a dn. d. Joh. Bartschero commendatus. Sed cornu fert ille, caveto ³⁾. Ut igitur huic cornigero modestæ ac ingenuæ frontis dedecora propediem avellantur, sanisque Academicis, tuo auspicio, Spectabilis dñe Decane, initietur, præsentis scriptiunculæ votiva est. Porro ut communis ille literatorum morbus, quem

¹⁾ Vistnok Biskop Erik Bredal fra Trondhjem.

²⁾ Blev senere Sognepræst i Hjøring.

³⁾ Meningen af dette spøgefulde Udtryk er, at han ønskede at deponere.

Baudius¹⁾ olim *ὀλιγοχρυσίαν* appellavit, tua medica ope curetur, ipsa præsentis tabellarii, dn. Simonis Hoffii, hodierna luce navigaturi in Norvegiam²⁾, necessitas non tam rogat, quam clamat. Donavi abiturienti 8 Joachimicos, quos Tuo nomine solvi. Ne itaque indigentissimus viatico careat, benigne effice. Qua fretus spe, syngrapham dn. Reuteri³⁾ remitto. Vale et huic importunæ necessitati facilis indulge. E Museo ocius 29 Jun. 1660.

T. T.

Th. Bangius. M. s.

Udskrift: Spectabili Philos. Decano, Dn. M. Erasmo Brochmand, Eloq. Prof. Reg., Dño Agnato longe honoratissimo et Collegæ amicissimo S.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken 197.

25.

Uddrag af Acta Consistorii 1621—72, vedrørende
Universitetsbibliotheket.

1621.

20de Juni. Blev samtykt, at M. Janus Dionysius maa i Forvaring annamme Bibliotheket og nyde Stipendio Frisiano.

7de Juli. M. Janus Dionysius blev approberet at være Bibliothecarius, og Liberiet blev hannem antvordet, dog Bøgerne utalte.

11te August. Som Bibliothekshuset behøver Skjelning, blev samtykt, at dertil skal indkjøbes Sten og Kalk.

25de August. Gav D. Thomas (Fincke) tilkjende, at D. Arnisæus er tillaans begjærendes udaf Universitets Biblio-

¹⁾ I sin Tid Professor i Leyden.

²⁾ Skulde være Rektor i Trondhjem (jvfr. foran, S. 245, Not. 2).

³⁾ Maaske Studenten Søren Rasmussen Rytter (se mit Skrift, Studenternes Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar 1658—60, S. 164. 186. 192. 203), der vist var en Søn af Præsten Rasmus Rytter i Skjødstrup ved Aarhus. En Petrus Erasmi Reutherus havde 1650 taget Baccalaugraden under Th. Bangs Dekanat (Ny kirkehist. Saml. III, 259).

thek nogle scholasticos autores. Blev svaret, at Arnisæus maa nævne, hvilke Scholasticos han er begjærendes.

18de Oktober. Blev samtykt, at D. Arnisæo' maa undes nogle Bøger til Laans ex Bibliotheca Academica paa to Maaneders Tid.

1623.

3die December. Salomonis Sartorii Obligats [som Universitetsbogtrykker] blev læst og approberet, hvorudi skulde og indføres, at han skal give et Exemplar af hver Bog, han trykker, til Bibliothecam Regiam og Academicam.

1624.

28de Februar. (I Anledning af en Oprykning blandt Professorerne blev besluttet,) at M. Dionysius og Jacobus Finchius inter se de bibliothecario munere et Frisiorum stipendio amice transigerent.

1625.

Eftersom Magn. Cancellarius havde skikket adskillige gamle Bøger til Bibliothecarium, som han vil give til Bibliotheket, skal hannem efter hans Begjæring igjen bevilges 2 af Arilds Krøniker, som er Historiæ Canuti et Margaretæ, efterdi de findes tvende Gange i Bibliotheca. De andre bleve D. Oluf (Worm) for andre Bøger bevilget, eftersom det Opus er mutilatum.

1627.

7de Juni. Sagde M. Jakob Fincke sig af med Bibliotheket og Inspectione til de Frisers Stipendiater, og blev samme M. Hans Resen igjen bevilget.

1631.

7de Maj. M. Joh. Resenius resignerede Bibliothecam cum Frisiorum Stipendio, og blev samme cura igjen befalet Thomæ Bangio.

1632.

3die Oktober. Om Bibliotheca Academiae blev concluderet paa Mag. Rectoris Angivende, at naar nogen her efter antvorder den fra sig, skal den lustreres og Successori efter rigtig Fortegnelse igjen antvordes.

1633.

13de April. De Bøger, som Salomon (Sartor) og Martzan have trykt og oplagt siden Ao. 1626, skal de af hver Slags levere til Bibliotheket et Exemplar til Philippi Jacobi Dag førstkommende. Det samme blev og Joachim Moltken tilkjendegivet ved Pedellen, som lovede at rette sig derefter.

8de Juni. M. Th. Bang resignerede Bibliothecam, og skal M. Joh. Christophori den igjen annamme.

1635.

16de Maj. „Det lidet Studenter-Collegium under Bibliotheket“ omtales.

1636.

M. Svaningio blev Bibliothecæ cura og de Frisers Penge overgivet.

6te Juli. Magnificus Dn. Rector gav tilkjende, at illustris Dn. Cancellarius havde talt om en Kirke, Hs. Maj. vilde lade bygge paa Studiegaarden, som Bibliotheca er, hvor om Rector vil videre tale med Hr. Kansler.

13de Juli. Rector proponerede, hvor man skal tage Middel og Penge, paa hvis nu skal gjøres ved Bibliotheket og Huset at nedbryde. Professores bevilgede, at 200 Rdl. maatte paa et halvt Aars Tid tages paa Rente.

24de August. Hr. Kansler lod Rectori vide for 2 Dage [siden], at man farer fort med det gamle Bibliothek at flytte, hvilket af Consistorio blev given Bibliothecario tilkjende ved Pedellen, eftersom Rector hannem og Ædilem, M. Rhumanum, derom privatim haver paamindet, og skal Taget strax aftages.

26de August. Rector gav tilkjende, at han i Aftes blev kaldet til Hr. Kansler, og gav da tilkjende, at han havde fanget Bud fra Hs. Maj. anlangende det ny Coenaculum og Bibliothecæ Hus skulde strax nederbrydes. Og bad Hr. Kansler, Rector skulde give D. Thomes [Fincke] tilkjende, at han strax samme Huse skulde lade nederbryde og mage det saa med det gamle Coenaculo, at Studiosi midlertid bleve der spiset. Idag sagde Rector, han atter blev kaldet til Hr. Kansler, som alvorlig holdt hannem for, at samme Huse

med det allerførste skulle nederbrydes, saa der toges ingen Forsømmelse derfor.

Biblerne skal lægges og forvares udi det Auditorio udi Kirken.

Decanus, Bibliothecarius og M. Svaningius bleve nomineret at være tilstede, naar Bibliotheca flyttes.

I Morgen hora 1^a ville Professores opskikke paa Bibliotheket, hvis Bøger de have der af laant, efter Bibliothecarii Begjæring.

14de September. Bibliotheca skal flyttes til sit gamle Sted igjen, og D. Thomes skal lade Studiosos komme i deres gamle Coenaculum igjen.

1638.

21de Januar. Lod D. Olaus Wormius se Hs. Fyrstel. Naades Prinsens Brev, Facultati Medicæ tilskrevet, om nogle Bøger, Hs. F. Naade var af Bibliotheca til Laans begjærendes. De, som fandtes, blev H. F. N. tilskikket, hvor paa blev given D. D. Wormio af H. F. N.s Kammertjener en Bevis.

12te Maj. Sagde jeg (Notarius, Prof. Hans Svane) mig af med Bibliothecam og de Frisers Penge.

6te Juni. Blev proponeret om Bibliotheca og sluttet, at den skal tilbydes M. Tormio.

1639.

21de November. Blev besluttet, at eftersom M. Tormius begjærede at levere Bibliothecam fra sig, skal den Dño Spormanno tilbydes, og saa skal der skikkes Bud om til Professorerne, at de levere fra sig alle de Bøger, som de have og Bibliotheket tilkommer.

1640.

7de November. Læst et Kongebrev om M. Stephanio at maa bekomme historiske Documenter af Bibliotheca publica.

Inspectio Bibliothecæ og Frisianorum blev bevilget M. Stougardo, efterdi Fridericus Andreæ er absens, og haver længe efter hannem standet. Skal derfor M. Stougardus annanne det, naar han lyster, og lustrere Bibliothecam, naar han den bekommer.

Der skal hos sl. Hr. Kanslers Arvinger anholdes om Frederici 2di Historia Danica, som Hr. Kansler s. af Bibliotheca Regia bekommet og laant haver.

16de December. (Om Stephanius's Begjæring om Laan af Manuscripter fra Bibliotheket, aftrykt i Nyerups Univ.-Ann. S. 94).

M. Erik Olufsen [Torm] proponerede, at efterdi han var Frederik Andersens Procurator (og D. Christen Stougaard ved D. Niels Povelsen havde ladet tilkjendegive, at eftersom han fornam ikke at være brugeligt, at den nederste Professor, som havde Metaphysici Stipendium, var tillige Bibliothecarius og Frisianorum inspector, vilde han saadant at erlange ikke videre anholde) han derfor paa Frederici Andreæ Vegne maatte beholde samme Stipendium endnu længere. Da opstod Peder Spormand og var begjærendes, at han efter Foundationem Frisianorum, som (o: da han) var alene nærværendes Pædagogus, maatte have inspectionem istam. (Dette blev Spormand bevilget).

1641.

7de Juli. Bevilget, at der maa gjøres et nyt Loft over Franciscanam Bibliothecam.

26de August. Mag. Ericus Olai begjærede venligen, som han nu skulde levere Bibliotheket fra sig til Peder Spormand, og han befandtes at være skyldig til Doctor Niels [Povelsen Scandorf], som han ham laant haver af Biblernes Penge til sin Bygning, over 500 Rdl., at han dem maatte godtgjøres, og at Universitetet dem igjen til Biblernes Summa at opfylde vilde refundere. Svarede, at saa vidt udi hans Røgnskab hannem kunde blive godtgjort, vilde Universitetet erlægge.

1642.

3die December. Er tilladt at gjøre et Sprinkelværk eller Plankeværk i den Krog mellem det gamle Auditorium og Døren paa Opgangen til Bibliotheket, samt at lade gjøre nogle ny Trævinduer paa Opgangen.

1643.

1ste Februar. Doctor Hans Resen maa faa de gamle Sten, som findes i Hofmesters Boder, for et billigt Værd, og

Peder Spormand de Deler (Brædder) af det nederste Bibliotheca til at lægge Loft af i sin Residens og saa mange af Bjelkerne, som han behøver.

24de Maj. Have Professores godvilligen foræret mig Peder Spormand¹⁾ en Bibel for den Umage, jeg havde med det gamle Bibliothek, der det maatte nedtages, og samme Plads blev tillige med veteri Auditorio indtaget til et Anatomikammer. Hvorfor jeg dem paa det ydmygeligste takker.
1644.

13de Januar. Jørgen Holst blev opfordret og tilspurgt (eftersom hans Bestilling lyder at forhøre sig om hver Uge, hvad som trykkes her i Byen, og deraf samle Exemplaria til at indlægge paa Bibliotheket), om han vidste, hvem der havde trykt det uforfalskede Evangelium, som D. Lindemann med andre Præster havde skjældet paa. (Melchior [Martzan] befandtes at have trykt Bogen uden Professorernes Revision og blev derfor idømt en Mulkt. Han undskyldte sig med, at han ikke havde solgt Bogen offentlig, men kun distraheret faa Exemplarer blandt dem, som han hver Uge plejer at sende Avisen).

29de Juni. Magnificus Rector significerede Professoribus, at Hs. Fyrstel. Naade Prinsen havde ved Hofmarskalken og sin Livmedicum D. Coster udi Onsdags den 26de Juni ladet i hans Hus præsentere Academiæ et donum af Bøger, som vare Biblia Hebræa editione Plantini in 8vo udi sort Fløjel indbunden, tæt beslagen med H. F. N.'s Navn og Vaaben paa begge Sider samt en Søvlænke udi; Geometria Dybvadii skreven, udi bardyret slet brunt Fløjelsbind in 4to; nok H. F. N.'s Compositibog Forma ablonga udi brunt Fløjel med Guldgaloner indbunden, med naadigste Løfte om al prinselig Gunst, Favor og Hyldigst imod Academiæ: begjærendes derhos, at samme Bøger maatte serveres in pura custodia, og at de skrevne Bøger ikke maatte vises eller communiceres enhver. Professores takkede paa det ydmygeligste for saadant dono og store Naadestegn, ønskedes Hs. Prinse-

¹⁾ Var tillige Universitetets Notarius og har som saadan ført Protokol over Konsistoriets Forhandlinger.

lige Højhed al Velsignelse af Gud med et langt Liv. Og blev strax befalet, at der skulde gjøres thecæ peculiare til samme Bøger.

1645.

8de Februar. Efterdi D. Christen (Stougaard) er hensovet, kan Frommio, som var næst ham in Academia, Bibliotheket cum inspectione Frisianorum tilbydes.

6te September. Skal af D. Niels Povelsen (Scandorf) til M. Jørgen From overleveres Bibliotheket, naar alle Bøgerne, som udlaante ere, først blive indleverede.

1646.

8de Juli. Blev omtalt, at M. Johanni Zoegæ skulde leveres i Morgen Bibliotheca Academica og Inspectio stipendiariorum Frisianorum.

19de December. Eftersom Dn. Episcopus D. Brochmannus havde i D. Wormii sidste Rectorat legeret til Universitetet sit Bibliothecam, saa haver han idag ladet læse en Kopi af Foundationen om samme Legato, hvoraf han med det førderligste Foundationen selv beseglet Universitetet vil tilstille.

1647.

10de Februar. Blev læst D. Brochmanni Episcopi Brev og Universitetets Reversal de donatione ipsius Bibliothecæ. Blev for godt anset, at Magnif. Rector vilde tale med hannem og takke hannem for hans gode Vilje, og andrage for hannem Hr. Kanslers Mening, som var, at alting, dette Legatum belangende, saaledes kunde blive ordineret, at hæredes ipsius intet sig der over billigen i sin Tid kunde have at støde.

25de Juni. Refererede Rector, at efter Hr. Kanslers Vilje og Befaling skulde M. Bangius constitueres som Bibliothecarius perpetuus og strax annamme Bibliothecam efter sin Formand udi tvende Professorum Nærværelse, og have aarligen til Løn to tusinde Rigsdalers Rente af Bibelens Penge; og den gamle Bibliothecarii-Løn [at blive] hos en ex Pædagogis.

1648.

30te Januar. Lod Rector efter Magn. Cancellarii Vilje Professorerne forstaa, at M. Th. Bangii, tanqvam primi perpetui i Bibliothecarii, Løn skulde angaa fra Paaske næstforleden.

1649.

10de Januar. Begjærede Mag. [Erasm. Enev.] Brochmannus, at eftersom Mag. [Bertel] Bartholinus bliver ordinarius, at hannem maatte bevilges Bibliotheca samt Inspection over de Frisers Penge; hvilket ske skal, efter som Mag. Bartholinus nu in Januario qvitteret haver Frisiorum Stipend. Inspectionem, og til Paaske nu førstkommende Bibliothecam. Blev concluderet, at eftersom Bibliothecarius, som plejer at være en af Pædagogis, herefter ingen Umag med Regia Bibliotheca haver, han herefter en Gang hvert Fjerdingaar skal have flittig Inspection til Franciscanorum Bibliothek.

4de April. Læst Hs. Majs Brev om M. Bangii Salario for Bibliotheca. Om nogle dubia deri skulde Kansleren adspørges.

1650.

15de Januar. Foreholdt Rector omnibus simul Professoribus Hr. Kanslers Begjæring at være, at enhver af dem vilde give sit Betænkende om bedst at ordinere Bibliothecam paa Templo studiosorum, i Sønderlighed de af Professorerne, som i fremmede Lande havde beset adskillige Bibliothecas. De lovede samtlige, om Eftermiddagen at møde paa Steden, hvor Bibliotheca skal ordineres, og der videre deliberere og slutte om Svar Hr. Kansler at give.

15de Februar. Paa det Bibliothek, som paa den ny Kirke anrettes skal, har Magn. Rector Model, som han efter sin egen og de fleste Professorers Behag havde ladet forfærdige, hvilken han sagde sig Hs. Exc. Hr. Kansler at have vist, som sig den for andre Modeller i Sønderlighed lod befalde, saa ogsaa for godt anser, at Studiosi skulle paa en vis Sted hænge eller lægge deres Kapper fra sig, medens de paa Bibliotheket ere.

18de Februar. Berettes af Mag^{co} Rectore, at den Model paa Bibliotheket at formere, som han havde ladet forfærdige og nu tillige lod Professores se, havde befaldet Hr. Kansler meget vel, og vilde, at Skabene og Bordene derefter skulde anrettes.

14de September. Er sluttet af Professoribus, at der skal suppliceres til Hs. Maj., at Bispens Liberi, som han har legeret til Universitetet, maa blive fremdeles hos ham bestaaende, Academiet uden nogen Præjudits efter hans Død, efter deres Revers derpaa til hannem givne.

1ste Oktober. Blev læst Kgl. Maj.s Brev af 27de Sept. 1650, at Biskop Brochmands Bibliothek, som for en rum Tid siden var skjænket til Universitetet, men ej bekvemmeligen kunde flyttes til Kirken, indtil videre skulde henstaa i Bispegaarden. (Først 1654 blev det henflyttet til det ny Lokale; Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 217).

31te Oktober. Gav M. Thomas Bang tilkjende, at han havde været paa Soer og der gjort Anfordring om hvis Documenta Historia, sl. M. Stephanius her af Academiet bekommet havde ¹⁾.

1651.

18de Juni. Efter Kanslers Befaling blev sluttet, at den ordinerede Summa, som til Bibliothekets Forbedring og Augmentum er deputeret, dertil og aarligen maatte anvendes. Blev udi lige Maade concluderet, at Mag. Bangins og M. Zoega skulde rejse til Soer at annamme de Bøger, som Universitetet Mag. Stephanio b. m. efter hans derpaa givne Revers laant haver, hvilket de ogsaa paa Universitetets Bekostning at gjøre ville lovede. Begjærede og Hs. Excel. Hr. Kansler, at hvis skreven Tøj udi samme Bibliothek findes, og Danmark og Sverig angaar, det samme maatte for Penge til vores Universitets bedste kjøbes. (Se Instruxen ovenfor Tillæg, Nr. 13).

26de Juli. M. Bangius og M. Zoega, som havde været paa Soer og gjort Anfordring om de Bøger, sl. M. Stepha-

¹⁾ Se videre Hist. Tidsskr. 5. R. I, 22.

nius havde til sin Historie af Academiet (o: Universitetet) til Laans bekommet, vilde gjøre Beretning om deres Forretning. Rector og Professores begjærede, at de det skriftlig vilde forfatte og for dennem til des vissere Underretning indlægge.

1652.

25de September. Om Bibliotheket paa den ny Kirke blev talt, at det med det allerførste efter Kanslerens Vilje skulde registreres af M. Bangio.

18de December. Dr. [Thomas] Bartholin fik „de Frisers og Bibliothekens Penge nu til Nytaar forfaldne“, — „siden skal der tænkes paa en ny Constitution, hvorledes dermed i alle Maader skal forholdes“.

1653.

5te Oktober. Blev bevilliget M. Peder Mehrner¹⁾ Subbibliothecario hvert Aar af Consistorio 14 Rdlr til Husleje i Steden for den Vaaning i Skidenstræde, som hannem var concederet at bo udi, og han nu afstaar, og af Rectore til en anden lejes.

22de December. Den Mester, som havde fremført og opsat den store ny „Bogrulle“, af velb. Otte Thott frem-

¹⁾ Om Peder Nielsen Mehrn kan oplyses følgende: I Geh.-Ark. (Sjæl. Indlæg 1657) findes et udateret Andragende fra ham, hvori han skriver: »Over 30 Aars Tid har jeg mig paa Soer opholdt og først publice udi Skolen Ungdommen udi Almindelighed, siden ogsaa udi mange Aar adelige Personer privatim informeret, og paa det sidste Inspectoris Bestilling den adelige Ungdom og Skolen til gode forestaaet, er saa derfra nu paa tredie Aar siden efter Hr. Kanslers og Hofmesters paa Soer Anordning kaldet hid til Kjøbenhavns Akademi at være Subbibliothecarius«. (Andragendet maa altsaa være skrevet 1655). — Den 19. Februar 1653 holdtes den første Magisterpromotion ved Sorø Akademi, ved hvilken Lejlighed Peder N. Mehrn »Facultatis philos. adjunctus« blev kreeret til Magister af M. Niels Agaard, Eloqv. Prof. — Under 18. Aug. 1653 fik Prof. Th. Fincke kgl. Brev om Subbibliothecarii Peder Mehrns Løn (Sjæl. Tegn. XXII, 603). Den 21. April 1657 underskrev han Vicarernes Statuter i Roskilde, og er altsaa da bleven aflagt med et Vicariat (Scr. Rer. Dan. VI, 606).

skikket og foræret, paa Bibliotheket, blev bevilliget til Foræring 10 Rdl.

1654.

12te April og 6te Maj stiftedes tvende Legater af Prof. Rasmus Enevoldsen Brochmand og Sille sl. D. Jesper Brochmands, hvorved der tillagdes Subbibliothekaren et Tillæg i hans Løn for hans Tilsyn med den af afd. Biskop Brochmand til Universitetet skjænkede Bogsamling (Hofm., Fund. IX, 144—8).

1655.

15de Oktober. De Statuta, som D. Bangius havde conciperet om Bibliotheca publica bleve læste, og blev sluttet, at de skulde ombæres (til de andre Professorers Eftersyn).

1656.

16de Januar. Dr. Thomas Bangius gav tilkjende, at Else M. Peders (Gelstrup) havde foræret sin sl. Mands øvrige Bøger til Bibliotheket, og at Else begjærede at maatte lade mure sin salig Mands Grav for en billig Penge. Professores, men Rector (M. Peder Spormand) fornemmelig, anholdt om et Legato af hende til Kirken.

2den Juli. Else M. Peders blev bevilliget at mure sin Grav og derfor alene at give til Kirken 50 Rdlr. Hun skulde ellers have givet 100 Rdlr., dersom hun ikke havde legeret en god Del af hendes sl. Mands Bøger til det ny Bibliothek.

D. Bangius gav tilkjende, at han med det første vilde holde sin Orationem inauguralem paa Bibliotheket, begjærede derfor, at dertil maatte gjøres et Programma invitatorium udi Rectoris Navn.

1657.

6te Juni. Indlagt et Exemplar af hvis Morsing, Reg. et Acad. Typographus, i Aar haver trykt. De andre Bogtrykkere, som ere Academiets Supposita, skal erindres, at de efter vedtagen Skik det samme efterkomme.

27de Juni. Proponerede D. Bangius, at han havde isinde efter Hs. Excell. velb. Her Kanslers Befaling at inaugurere og publico literatorum usui exponere, efter derom gjorte og opslagne Constitutiones, Bibliothecam Universitatis,

som staar over Hellig Trefoldigheds Kirke, hvilken solennis actus eftersom skulde ske med en Oration, som af hannem, tanquam Bibliothecæ Prefecto, til den Ende skulde holdes, begjærede han, at dertil maatte publico Programmate inviteres nomine Universitatis. Blev sluttet, at Programma skulde gøres af Sub-Bibliothecario, eftersom det egentlig Bibliotheket vedkommer, og nomine Magnifici Rectoris, eftersom det er Universitetets Bibliothek ¹⁾).

7de Juli. Peracta in Librario, quod supra Trinitatis Ædem est, Palatio Academiae Bibliotheca encœnia, in Præsentia Magnifici Rectoris D. Jacobi Canuti, D. Mulleri, D. Th. Bartholini, D. Ostefeld, D. Er. Bartholini, M. Wandolini, M. Finchii, M. Bartoli Bartholini, M. Erasmi E. Brochmand, M. Severini Petræi et M. Stenbuchii, Notarii.

14de Juli. Blev sluttet, at til Bibliothecæ Academicæ custodiam, naar Bøgerne bruges, skulde være tilstede tvende Studiosi, som skulle være Sub-Bibliothecarii comministri; hvilke, naar de til samme Bestilling antages, skulle ligesom Sub-Bibliothecarius præstere Bibliothecæ Præfecto Juramentum, at de samme deres Embede med tilbørlig Flittighed og Troskab ville forrette.

Hver af dennem, som lader sit Navn inscribere til at bruge Bibliotheket, skal give i det ringeste en Rigsort, og hvis Penge som saaledes bekommes og indsamles af for^{ne} Inscriptione, skal deles saaledes, at Sub-Bibliothecarius faar tvende Dele deraf, og de andre tvende Comministri bekommer unam tertiam skiftet i tvende lige Dele, hver lige meget.

Naar nogen fremmed af Curiositet begjærer at se Bibliotheket, da skal Sub-Bibliothecarius være hos tilstede, visendes dennem det, og hvis de, naar de gaar bort, giver til Foræring, skal deles imellem Sub-Bibliothecarium og Janitorem.

1659.

2den Marts. Jeg Notarius gav Magnifico Rectori og Professoribus tilkjende paa samtlige sal. Doct. Henrik Fiurens

¹⁾ Programmet findes trykt hos Nyerup, Univ.-Ann., S. 144—45.

Arvingers Vegne, efter deres Begjæring, at den sal. Mand Dr. Henrik Fiuren haver testamenteret til Universitetet, foruden sit Bibliothek og sine Rariteter, til fattige vedtørfte Studenter 500 Rigsdaler, til Hellig Trefoldigheds Kirke 500 Rdlr., til Raritetkammeret 500 Rdlr., til Sub-Bibliothecarium 300 Rdlr., som beløber sig tilsammen Penge — 1800 Rdlr., paa hvilke Capitaler findes conciperede sær Fundatser, hvorpaa Rector og Professorer haver sig at reversere. Og eftersom samtlige Arvingerne samme den sal. Mands sidste Vilje gjerne med al Redebonhed ville efterkomme, da begjærer de at vide, om Rector og Professorer for for^{ne} Summa ville antage en Mette sal. Iver Ravns Obligation med Husbreve til Pant paa 1657 Rdlr. 2 Ort, og en Laurits Christensen Borndals Obligation, ogsaa med Husbreve til Pant, paa 91 Rdlr. 1 Ort. Til hvilke Resten skulde af Boet med rede Penge blive erlagt, Professorer svarede: De havde samtlige den sal. Mands Arvinger paa det kjærligste og tjenstvilligste at betakke, at de haver ladet den gode sal. Mands, Doct. Henrik Fiurens, Affection og sidste gode Vilje mod Universitetet være sig saa villigen angelegen. Medens hvad sig deres Resolution belanger paa den Proposition, jeg Notarius¹⁾ var ombeden Rectori og Professoribus at insinuere og derpaa deres Erklæring Arvingerne igjen at forstændige, da beder samtlige Professorer de gode Arvinger, de ikke i nogen Misvilje optager, at de ikke vide sig at kunne nøjagtig erklære anlangende de Gaardsbrevs Annammelse, paa hvilke mig Notario en Memorial var given, førend de udaf Reversernes Projecter, de Arvingerne for samme herlige og højansete Donario skulle give, kunne se og fornemme, hvordan Forsikring de derimod af dennem begjærer. Og var da Professoribus ingen Forsikring kjærere end enten samtlige Arvingers eller ens af dem; anseendes, at det ej var uden Professorum høje Eventyr slig Forsikring som Gaarde og andet at annamme, hvilket, medens Fjenden endnu er i Landet og hveranden Dag staar her for Porten, og ellers lettelig kunde ved Ildsvåde komme til Skade; med mindre at sligt

¹⁾ Mag. Chr. Stenbuch.

i Reversen udtrykkelig blev exciperet; forbigaaende den store Usikkerhed, som Ejendoms pant medfører, hvorfor Universitetet ej heller nu udi saa mange rumme Aar haver villet lade sig med Ejendom for nogen Fundatsers Kapital forsikre.
1660.

1ste December. Sluttet, at Sub-Bibliothecarius skal to Gange om Aaret ved Paaske og S. Michels Dag affordre hos begge Universitetets Bogtrykkere alt, hvis høs dennem er trykt eller oplagt, lidet eller stort, i alle Sprog: og skulle samme Bogtrykkere derhos levere hannem en Fortegnelse med Dag og Dato under deres Hænder, paa hvis af dennem i samme halve Aar er trykt eller oplagt, og paa hvis hannem tilstilles. Hvilken Fortegnelse af Præfecto Bibliothecæ paa Consistorio hvert halve Aar kan fremvises, efterat den af Sub-Bibliothecario er hannem tilstillet.

29de December. Blev læste fire Foundationes hæredum Fiurenianorum, paa sal. D. Henrik Fiurens Legatis; den 1, de Bibliotheca. 2, paa Rariteterne og tabulis nervorum, venarum et arteriarum. 3, paa Hellig Trefoldigheds Kirke. 4, paa fattige Studiosis: alle fire lydende paa sær medfølgende Kapitaler. Hvilke og alle fire bleve med Taksigelse af Professoribus accepterede, med Løfte at give til hæredes deres Revers paa dem. Og lovede Decanus Facultatis Philosophicæ at tale med Ærkebispnen og begjære en fidemeret Copiam ipsius D. Fiurenii testamenti, at den kunde med Foundationibus indlægges i Universitetets Gjemme.

1661.

13de Februar. Eftersom sal. Dr. Henrik Fiuren af gudelig og kristelig Betænkning haver anlovet og foræret (foruden sit Bibliothek og Rariteter) Penge, til Hellig Trefoldigheds Kirke 500 Rdl., til 3 fattige Studenter 500 Rdl., til Anatomiet 500 Rdl., og til Sub-Bibliothecarium trehundredede Rdl.¹⁾, som beløber sig tilsammen 1800 Rdl.; da lode velbemeldte sal. Mands Arvinger for samme Penge tilbyde Universitetet en Mette sal. Iver Ravns Haandskrift paa 1500 Rdl. Hovedstol og des forfaldne Rente, med hendes Gaard,

¹⁾ Jvfr. Hofman, Fundat. IX, 142.

hun paa Nørregade ibor, til Underpant. Hvorpaa blev læst velbemeldte Arvingers Transport og Overdragelse, med Forsikring at holde Universitetet derudi skadesløs. Professores svarede: de vare med samme Tilbud noksom tilfreds. Mens eftersom velbemeldte Arvingerne havde derudi sig selv til Skade misregned 60 Rdl., blev jeg Notarius ombeden at gaa til Ærkebispen med samme Overdragelsesbrev og give hennem det tilkjende.

24de Juli. Læst M. Peder Mehrners Skrivelse til Rector og Professores anlangende et halvt tusende Rigsdaler, sal. Sille Dr. Jespers Legatum til Sub-Bibliothecarium, og Rente deraf, 120 Rdl., hans resterende Løn fra Jul 1657 indtil Aarsdagen 1661. Blev svaret, at det ved Notarium skal i Sterbboen angives.

30te Oktober. Rector gav tilkjende, at Hs. Exc. Hr. Kansler havde i Aftes ved sin Haandskriver ladet hannem sige, at Hs. Excellence havde deputeret D. Ostenfeld til at være Bibliothecarius efter sal. D. Thomas Bang, anseende at han havde dertil fremfor andre sær Qvaliteter og Meriter; formodede og, at bemeldte D. Ostenfeld blev betroet publicæ Academiæ Bibliothecæ Inspection. Professores lode sig samme Hans Excellences Vilje gjerne vel befalde, og blev sluttet, at D. Ostenfeld skulde med forderligste faa Nøglerne til Bibliotheket, naar Bøgerne vare eftersete, og da gjøre Rectori og Professoribus sin Ed eller give sin skriftlig Revers, at Bibliotheket skal med største Flittighed og Troskab af hennem vorde forvaltet.

1662.

22de Februar. M. Rasmus Hansen Brochmand gjorde Relation, at han med Dr. Peder Resen havde efter den Commission, som de sig havde paataget, Academiæ Bibliothecam, som er over Trinitatis Kirke, at annamme af sal. Dr. Thomæ Bangii Efterleverskes Fuldmægtig, og til Academiæ Bibliothecarium, Dr. Christen Ostenfeld, at levere, samme Bibliothecam med Flid efterset, eftersom de fra sig under deres Haand og Segl haver det givet specificeret, tillige af Bibliothecario, Dr. Christen Ostenfeld, som Bibliotheket annammede, og M. Jørgen Eilersen, som det paa sal. Dr. Thomæ

Bangii Efterleverskes Vegne leverede, underskrevet, igjennemdraget og forseget, som til Magnificum Academiæ Rectorem, udi Consistorii Forvaring at forblive, blev overleveret. Hvorpaa Rector og Professores takkede dennem for deres Umage. Inventarium Bibliothecæ laante Dr. Ostenfeld at igjennemse til Efterretning. Blev samme Tid sluttet, at Bibliotheket nu strax igjen skal bruges publice, som tilforn haver været sædvanligt.

1663.

21de Februar. Blev bevilget M. Peder Mehrn Vice-Bibliothecario efter hans Begjæring fri Begravelse for hans Person, naar han ved Døden afgaar, udi H. Trefoldigheds Kirke.

13de Juni. Eftersom M. Peder Nielsen Mehrn var tilforn bevilget fri Lejersted udi Trinitatis Kirke, saa haver Magnificus Rector og Professores samtykt og bevilget det samme at skal forstaaes om hans Hustru Margrete von Øsel, dog saa at ej videre Jord og Plads til dennem begge tages, end som en Kiste i Breden.

Da Bogtrykker Joch. Moltken 1663 sagsøgte Prof. Jøns Bircherod, fordi han udgav en Epitome locorum communium Brochmanni, tabte han ikke alene Sagen, men blev for den Tort, han havde tilføjet en Professor ved Sagsanlæggelse, dømt til at give Bibliotheket en Bog „saa god som 10 Rdl.“ (Konsist. Kopibog).

1666.

7de Juli. Blev læst Jean Sterpings Brev angaaende Subbibliothecarii Bestilling ¹⁾.

1667.

27de Juli. Læst kgl. Brev angaaende Sterpingium at vær Sub-Bibliothecarius og nyde den samme Løn, som nuværende M. Peder Mehrn.

¹⁾ Under 25. Oktober 1665 fik Jean Sterping kgl. Bestalling at være Sub-Bibliothecarius paa Kjøbenhavns Academis Bibliothek, naar den »itzige« Sub-Bibliothecarius M. Peder Mehrn enten dør eller paa anden lovlig Maade kvitterer Bestillingen (Sjæl. Reg. Nr. 26, Fol. 105—6).

1668.

6te Juni. Magnificus Rector refererede, at sl. M. Lundius havde for mange gode Venner udi sit levendes Live ladet sig forlyde, at han gjerne saa, at hans Manuscripta kunde blive trykte efter hans Død, hvis ikke, da at lade dennem paa Universitetets Bibliothek opsættes; mens nu kræver hans Arvinger samme Manuscripta, som ere udi M. Hilarii Gjemme. D. Scavenius paatog sig at underdanigst ansøge hos Hs. Kgl. Majestæt om hans naadigste Vilje at vide, og imidlertid lod Magnificus Rector ved sin skriftlige Begjæring M. Jørgen Ejlersen ombede, Bøgerne og Skrifterne, som hos hannem stod under Forsegling, ikke fra sig til nogen imidlertid at overlevere.

13de Juni. Blev underdanigst læst Kgl. Maj.s naadigste Brev, d. d. 8 Junii, at ingen udaf de MSS., som ere udi afgangne Zachariæ Lundii Bo, maatte forrykkes, mens uforrykte og uextraderede blive, indtil at hans Kgl. Maj. anderledes tilsinds vorder.

3die Juli. Blev underdanigst læst Kgl. Maj.s Brev af dato 29 Junii, hvormed Arresten paa Zachariæ Lundii MSS. blev relaxeret, med Vilkaar, at Arvingerne skulde stille nøjagtig Caution, at Bøgerne inden en vis Tid net og paa godt Papir med Zachariæ Lundii eget Navn skulde blive trykt, og tvende Exemplarier baade til Hs. Maj.s og Academiets Bibliothek skulde fremsendes. Blev sluttet, at en vis, vederhæftig Mand her udi Kjøbenhavn skulde sættes til Forsikring og Caution. Terminen anlangendes er sat inden fem Aar. Og skulle nu strax de Bøger trykkes, som den salige Mand selv mest skattede og mest til Trykken havde forfærdiget, nemlig hans Poemata, som den salige Mand vilde have trykt udi Holland, med den Stil og Form, som Nicolai Heinsii Poemata novissimæ editionis trykt ere. 2. Epistolæ doctorum virorum ad Meursium. 3. Notæ in Horatii Epistolas et Artem poeticam. 4. Hesiodus cum commentario prolixiori. 5. Glossarium latino-barbarum. 6. Petri Comestoris sermones cum annotationibus. Og hvis af fornævnte Bøger inden forskrevne Tid ikke bliver trykte, de da af Arvingerne at fremsendes og paa Universitetets Bibliothek opsættes.

5te Juli. Blev den Forsikring og Caution, given af M. Zachariæ Lundii Arvingers Fuldmægtig, Nicolai Jensen, med Forlover D. Hess¹⁾, om de MSS. inden visse Aar at lade trykke, extraderet; og Kofferten med MSS., som var hos M. Jørgen Ejlertsen i Forvaring, blev efter M. Rectoris Befalning igjen paa Consistorio opbaaret, Arvingernes Fuldmægtig følgagtig.

1669.

25de September. Det Billede paa Bibliotheket, som bestaar af Kong David og Christiano Qvarto i eet Legeme, blev bevilget Else sl. D. Th. Bangs at til sig tage og beholde.

1670.

11te Juni. D. Scavenius proponerede anlangende Hans Mules Bibliothek og en Revers derpaa til Universitetet²⁾.

Magnificus Rector proponerede anlangende M. Peder Mehrn, som begjærede at ville holde Skifte efter hans sal. Hustru. Blev sluttet, at Boen skulde registreres, og siden de udlændiske Arvinger det ved Notario ankyndes.

7de September. Indlagde D. Scavenius sal. Hans Mules Legatum paa 300 Rdl. til vor Frue Kirke og 500 Rdl. til Bibliothecam publicam, og en Gaard i Klosterstrædet til Subbibliothecarium³⁾.

3die December. Blev læst Jean Sterpings Confirmation til Exspectants paa Subbibliothekariatet.

1671.

18de Februar. Indkom M. Peder Mehrn og resignerede Vice-Bibliothecariatum, og antog D. Cosmus Bornemand samme Bestilling.

25de Februar. Blev sluttet, at Revisio Bibliothecæ skal ske paa Mandag eller Onsdag, og vil M. Fossius være overværendes.

¹⁾ Formodentlig den Dr. jur. Conrad Hess, som siden blev Ejer af Herregaarden Sandholt i Fyn (Trap, Danmark, 2. Udg. IV, 276, Chr. Bruun, Gunde Rosenkrantz, S. 136).

²⁾ Jvfr. Th. Bartholin, Oratio in obitum J. Mullenii, p. 49 sq̄.

³⁾ Jvfr. Hofman, Fundat. IX, 148—54.

13de September. Blev talet om Successore D. Ostensfeldii in Bibliothecariatu, og saasom Hs. Kgl. Maj. haver allernaadigst confirmeret Professorum Jus at kalde til de smaa Bestillinger, saa haver Professores paa kgl. naadigst Behag dertil nomineret Magnificum Rectorem D. Thomam Bartholinum og venligen ombedet hannem, at han samme curam sig herefter vilde paatage, hvorom dog først skulde tales med Hs. Exc. Griffenfeldt, hvilket D. Scavenius sig paatog at proponere.

23de September. Magnificus Rector refererede, at eftersom Hs. Excellens Hr. Kansler ej var hjemme, at han kunde komme hannem i Tale om Successione D. Ostensfeldii in Bibliothecariatu, da haver han derom talt med Hs. Excell. Griffenfeldt, som paa Hs. Maj.s naadigste Behag med Professorum Slutning var tilfreds i det Fald. Og derforuden talte med hannem om Successione til Professionem medici secundi, hvorudi han var tilfreds, at Medicus tertius ascenderede.

1672.

13de Januar. Henrik Gøde skal advares at indlevere efter kgl. Mandat et Exemplar paa Bibliothecam publicam af hvis han trykt haver.

Anm. En nærmere Overvejelse af Udtrykkene i Thomas Bangs Faders Brev (Tillæg Nr. 10) gjør det sandsynligt, at Sønnen allerede i Slutningen af sit Ophold i Vittenberg 1630 har vist Tegn til Sindsforvirring.

S m a a s t y k k e r .

VIII.

En Salmebogssag fra 1858,

efter Dokumenter i Lundum-Hansted Præstearkiv.

Ved Pastor em. *J. P. Bettiger.*

Under 16de August 1857 udstedte daværende Sognepræst E. Hansen i Lundum og Hansted og hans Søn G. Hansen, som var Capellan hos ham, følgende Skrivelse til Menighederne:

•Afvigte Februar Maaned anskaffedes ved Sogneforstanderskabets Foranstaltning 12 Exemplarer af den nye af Roeskilde Convent udgivne Psalmebog, som ved allerhøjeste kongelig Resolution er bleven approberet til Indførelse overalt, hvor Præst og Menighed kunne enes derom. Disse nye Psalmebøger have siden circuleret her i Menighederne, og maa det saaledes antages, at Flertallet af Beboerne er blevet dermed bekendt, og det vil upaatvivleligt være Tilfældet, at de, som nærmere have gjort sig bekendt med den nævnte nye Psalmebog, have maattet erkjende dennes store Fortrin fremfor den hidtil brugelige saakaldte evangeliske ¹⁾, hvilken den langt overgaaer i opbyggeligt, begeistrende og opløftende Indhold. Den indeholder et omhyggeligt Udvalg af de skjønneste og chri-

¹⁾ Vistnok først indført 1834 i Lundum og Hansted.

steligste Psalmer, som haves i det danske Sprog, navnlig ogsaa en stor Deel af de Menigheden kjære gamle Kingoske, men forøget med de bedste nyeste baade af den Evangeliske og Andre, og det tør saaledes haabes, at dens Indførelse under Guds Bistand vil være et velsignet og frugtbart Middel til at fremme kirkelig og huuslig Andagt og Opbyggelse. Og saaledes være denne Sag paa det Bedste anbefalet til Menighedernes kjære Medlemmer, i det Haab, at den maa finde en gunstig Modtagelse til Velsignelse for det christelige og kirkelige Liv«.

Paa samme Skrivelse findes derefter en Mængde Underskrifter fra Hansted Sogn, hvor Psalmebogen ogsaa den Gang blev indført, og fra Lundum Sogn: 62, dog for tvendes Vedkommende med Tilføjelse: »betingelsesviis, hvis Kingos ej kan indføres«.

Herefter fulgte en Indberetning af Sognepræst Hansen til Biskoppen u. 25. April 1858, af følgende Indhold:

»Jeg tillader mig herved allerærbødigst at indsende følgende Indberetning om Psalmevæsenet her i Pastoratet: Den evang. christlige Psalmebog har i nogle og tyve Aar været indført i begge Kirkerne, men da den nye af Roeskilde Convent udgivne Psalmebog var bleven autoriseret, anbefalet af Deres Højærværdighed, og begyndte at komme i Gang her i Egnen, blev ogsaa fra flere Sider yttret Ønske om at faae den indført her i Kirkerne. For at fremme Sagen anskaffedes et Antal Expl., som cirkulerede blandt Beboerne, og da man antog den tilstrækkeligt bekjendt, udstedtes Indbydelse til Menighederne om at erklære sig. Hvorefter da paa hoslagte Lister 84 navngivne Beboere i Hansted og 62 i Lundum Sogn afgave skriftlig Stemme for den nye Psalmebogs Indførelse, dog en Deel i Lundum Sogn betingelsesviis, at de hellere ønskede Kingos, men naar denne ikke kunde faaes, foretrak de den nye for den evangeliske. Kun nogle og tyve Beboere i Egeberg erklærede sig for at beholde den evangeliske. Efterat Sagen var saavidt fremmet, og det be-

tydeligt overvejende Fleertal i begge Sogne syntes at være stemt for den nye Psalmebog, samt efter flere Gange forudgaaet Bekjendtgjørelse, bestemtes Psalmebogens Indførelse til sidstafvigte Palmesøndag, da den blev tagen i Brug og siden har været benyttet ved Gudstjenesten i begge Kirker. Sagen har vel mødt Modstand og fortsat Indsigelse fra en Deel af de forannævnte Beboere i Egeberg, men da de ingen Anklang have fundet hos det større Fleertal i Sognet, tør det antages, at Alt nok vil gaae sin rolige Gang for Hansted Sogns Vedkommende¹⁾. I Lundum Sogn derimod, hvor der er et temmeligt stærkt Parti af de saakaldte Opvakte²⁾, men ogsaa en Deel Andre for Kingos Psalmebog, have disse begyndt at røre sig og at samle Underskrifter derfor, hvorom der vistnok med det Første vil indkomme Andragende til Deres Højærværdighed. Det er vel bleven sagt dem, at Kingos neppe kunde ventes approberet; men de have dog ikke villet afstaae fra deres Forehavende. Dette tillader jeg mig herved at indberette til Deres Højærværdighed, og derhos at forespørge, hvorledes man maatte have at forholde sig med Hensyn til deres Bevægelse for Kingos Psalmebog, som unegtelig synes at have overvejende Stemning for sig i Lundum Sogn. I det Mindste er dette Partie ivrigst, de andre mere passive«.

Det her omtalte Andragende maa derefter være indsendt til Biskoppen og en Erklæring desangaaende være forlangt af Præsten. Denne svarede da under 1ste Maj som følger:

»Med Hensyn til foranstaaende Andragende tillader jeg mig at henvise til min tidligere under 25. April d. A. afgivne Indberetning til Deres Højærværdighed, Psalmevæsenet betræffende, hvortil jeg maa føje den Bemærkning, at det lader til at være et temmelig eenstemmigt Ønske her i Sognet, at de helst ville have den Kingoske

¹⁾ Hvilket ogsaa skete. ²⁾ Rettere: Stærke Jyder.

Psalmebog gjenindført, og, forsaavidt det maatte findes tilstedeligt og tilraadeligt, at jeg da ei heller for mit Vedkommende skal modsætte mig dette Ønskes Opfyldelse».

Biskop Brammers Svar herpaa, der er afgivet den 17de Maj og afsendt fra Provsten til Pastor Hansen under 20de Maj lyder saaledes:

»Med Deres Højærværdigheds gode Betænkning har jeg modtaget 2de Andragender fra Lundum og Hansted Pastorat med Hensyn til hvilken Psalmebog der skal bruges i bemeldte Sognes Kirker, enten den nye af Roeskilde Convent udgivne eller Kingos. Foranlediget herved undlader jeg ikke tjenstligst at ytre, at jeg er enig med D. H. i, at den saakaldte Roeskilde Convents Psalmebog, hvorved bør forstaaes den af Roeskilde Præste-Convent foreslaaede, af Digteren Ingemann reviderede, af H. M. Kongen under 22. Februar 1855 approberede Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt, maa ansees lovlig at være indført i Hansted Kirke og at være antaget til Indførelse i Lundum Kirke paa Grund af de 62 Underskrifter, som et Andragende derom havde erholdt tidligere end Ansøgningen til mig om Gjenindførelsen af Kingos Psalmebog, hvilken Ansøgning jeg desuden ikke havde Myndighed til at bevilge.

Idet jeg tjenstlig anmoder D. H. om at tilkjendegive Ovenstaaende for Sognepræsten Hr. Pastor Hansen og hans Capellan, samt Andragendernes første Underskrivere, nemlig Hr. Ritmester Norup (nemlig for Hansted Sogns Vedkommende) og Sognefoged Peder Laursen (for Lundum Sogns Vedkommende), ønsker jeg tillige, at De vil meddele Hr. Capellan Hansen min Anerkjendelse af hans besindige, mod Menigheden velvillige Fremgangsmåde ved denne Sag, som jeg erfarer har voldet nogen Bevægelse i Pastoratet, men som jeg haaber, at Herren, der ikke er Forvirringens, men Ordenens Gud, vil lede til sin Ære og Menighedernes almindelige Bedste».

Med Kundgjørelsen af denne Skrivelse fra Biskoppen havde Præsten ladet medfølge følgende Opfordring, dateret 24de Maj.

»Idet jeg herved bringer foranførte Skrivelse fra H. H. Biskoppen til Menighedens Kundskab, er det med det sikke Haab, at den kjære og agtede Menighed i Lundum Sogn velvilligen og samdrægtigen vil rette sig efter den af den høje kirkelige foresatte Øvrighed afgivne Bestemmelse i Sagen, hvoraf klarlig fremgaaer, at den paa lovmæssig Maade efter Flertallets Indvilligelse iværksatte Indførelse af Roeskilde Convents Psalmebog ikke atter kan kuldcastes, og at Ønsket om den Kingoske Psalmebogs Gjenindførelse efter de gjældende Lovbestemmelser ikke kan af Biskoppen bevilges. Jeg kan ej heller omtvile, at Indførelsen af den saa fortrinlige, tidssvarende og med største Flid udarbejdede nye Psalmebog, som indeholder de bedste baade ældre og nyere Psalmer, og som udbreder sig stedse mere allevegne i Landet, ogsaa her saavel som andetsteds, hvor den taknemmelig paaskjønnes, maa blive et frugtbart og velsignet Andagts- og Opbyggelses-Middel i Kirke, Huus og Skole, naar Menigheden først bliver nærmere bekjendt og fortrolig med dens rige Indhold».

Hidindtil synes Alt endnu at være gaaet saa nogenlunde roligt; men derefter antog Oppositionen imod Indførelsen af Conventets Psalmebog en heel anden Karakter, der tilsidst udartede endog til Tumult i Kirken, som kun fik en Stopper ved Politiets Indskridelse og Afsættelsen af den hidtilværende Sognefoged, der havde sin Deel i hiin. Herom Følgende:

Den 1ste Juni 1858 afholdt Lundum Menigheds Medlemmer et Møde, som det hedder, paa hvilket blev forhandlet, hvilken af de 3 Psalmebøger, der vare fremlagte, nemlig Kingos, den ev.-christelige og Conventets, man helst vilde give sin Stemme. Her stemte nu 56 for Kingo, iblandt hvilke Flere, der tidligere havde stemt for Convents-

Psalmebogens Indførelse. Hvor mange, der stemte for nogen af de to andre Psalmebøger, eller om der overhovedet vare Andre tilstede end de 56 anførte, er ubekjendt.

Under 25. Juni derefter modtog Pastor Hansen fra 6 af Hovedmændene for Oppositionen, deriblandt Sognefogden, følgende Skrivelse:

»Vi Undertegnede bede Deres Velærværdighed Hr. Pastor Hansen om at ville opfylde vores ønske, at vi maat faa den Forordnede Kjerke-Psalmebog indført i Kjerken Førstkommende Søndag. Men er det Deres Mening, som sistegang, at de ikke holde Gudstjeneste, bede vi dem om Svar derpaa. Alle«.

Under 3. Juli skrev Capellanen i Sognepræstens Sygdom Følgende til Biskoppen:

»Da det Partie her i Lundum Sogn, der, som Deres Højærværdighed bekjendt, ønsker den Kingoske Psalmebog indført til Brug ved den offentlige Gudstjeneste, ikke siden har villet give sig tilfreds, men end ogsaa søgt at fremtvinge denne Psalmebogs Indførelse paa ulovlig Maade, saa undlader jeg ikke herom at afgive allerærbødigst Beretning til Deres Højærværdighed. Det var Fredagen den 11te Juni, at de 6 Mænd, (som saa ere nævnede), der fra Begyndelsen have staaet i Spidsen for denne Bevægelse, indfandt sig her i Præstegaarden og begjærede at maatte faa Kingos Psalmebog indført den næstkommende Søndag. Hertil svarede jeg, at jeg i Henhold til D. H. afgivne Kjendelse i Sagen under 17de Maj paa ingen Maade kunde indrømme dette, men at de, for at faae deres Ønske opfyldt, maatte gaae den ordentlige og lovlige Vej og søge ind til Ministeriet, hvorved det, efter D. H.s Yttringer kunde være muligt, at de kunde faae det bevilget. Og da de lode sig forlyde med, at de ikke mente, at det kunde nytte noget, men havde isinde paa egen Haand at prøve paa at indføre Psalmebogen, advarede jeg dem i al Alvor og Kjærlighed for et saadant Skridt, som baade

ulovligt og uværdigt, og foreholdt dem det Ansvar, som de paadroge sig for Gud og Mennesker ved en saadan Forstyrrelse af Kirkens Fred og Orden. Den bestemte Søndag havde de imidlertid samlet deres Parti og indfundet sig ved Kirken, og de spurgte atter, om de maatte synge efter Kingos, og da jeg gav dem det samme Svar, begave de sig bort, hvorpaa jeg med den øvrige Menighed holdt Gudstjeneste som sædvanlig. Men 14 Dage efter, Løverdagen den 26de Juni, modtog jeg et Brev fra de samme 6 Mænd med samme Begjæring, og atter gav jeg dem samme Svar skriftligt. Om Aftenen kom en af de 6, Sognefogden Peder Laursen, over i Præstegaarden for at underrette mig om, at nu skulde det da blive Alvor, nu vilde de imorgen begynde at synge efter Kingos, hvilket han forresten ikke lod til selv at synes om. Om Søndagen vare de ogsaa komne til Kirken med Kingos Psalmebog alle af Partiet, og da deres Hensigt var vitterlig nok, fandt jeg det rigtigst at see at komme paa det Rene med dem, førend Gudstjenesten aabnedes, for om muligt at undgaae Strid og Forargelse i Kirken. Jeg erklærede derfor paa Embeds Vegne, at der i Kirken ikke maatte synges efter anden Psalmebog end den lovlige indførte, og spurgte dem, om de vare tilsinds at rette sig derefter, og betydede dem tillige, hvad Følgen vilde blive, hvis de nægtede dette, nemlig at jeg da maatte hæve Gudstjenesten, for at undgaae Forargelse, og indberette denne Forstyrrelse af Kirkens Fred og Orden til højere Vedkommende, ligesom jeg ogsaa foreholdt dem det Ansvar for Gud og Mennesker, der hvilede paa en saadan Handling. Da Flere alligevel, navnlig af de 6, som alle vare tilstede i Kirken, hertil svarede, at de vare komne for at synge efter Kingos Psalmebog, og det ogsaa vitterligt nok var deres Hensigt, fandt jeg det rigtigst at erklære Gudstjenesten for hævet og at forlade Kirken med den øvrige Menighed; men de bleve alligevel længe siddende, over en Time, vistnok alene for at hindre den lov-

lige Gudstjeneste, som paa den Maade ikke kunde afholdes. En Forretning maatte opsættes til senere paa Eftermiddagen af samme Grund. — Til nærmere Oplysning tillader jeg mig endnu anføre, at jeg anseer Deeltagernes Antal for at have udgjort 30 à 40, derimellem bemærkede jeg foruden de 6 Ophavsmænd ikkun een af Sognets Gaardmænd, Resten Huusmænd og Tyende. Hvorledes den egentlige Stemning med Hensyn til Psalmebogssagen er i Menigheden, er ikke saa let at vide, da de anførte 6 Ophavsmænd, hvoriblandt Sognefogden og to Sogneforstandere, høre til de mere ansete og indflydelsesrige af Sognets Beboere, og saaledes navnlig paa Huusmændene udøve et ikke lidet Tryk. Men jeg troer dog at kunne antage, at naar de 6 Hovedmænd ophørte med deres Agitation, vil Alt gaae sin rolige Gang, og Menigheden sandsynligviis, naar nogen Tid var gaaet, være glad ved den Psalmebog, imod hvilken der nu synes at være saamegen Modstand. Højest sørgeligt og beklageligt er det imidlertid, at Mænd, som forøvrigt maa ansees for retskafne og agtværdige, af eensidig Parti-Iver og Haardnakkethed i engang fattede Pastande have kunnet lade sig forlede til at gaa ud over det Lovliges Grændser og bruge en saadan Adfærd, og Ingen kan mere end jeg beklage, at Sagen er kommen saa vidt. Men da Kirkens Fred og Orden er truet og den lovlige Gudstjeneste forstyrret og Vedkommende synes at være tilsinds at vedblive deres Færd, saa nødsages jeg til at indberette det Forefaldne til D. H. og henstiller, hvad der i den Anledning maatte være at gjøre.

Da de heri beskrevne Optøjer fortsattes den følgende Søndag, skeete derom følgende Indberetning:

»I Fortsættelse af min tidligere Indberetning af 3die d. om det i Psalmebogs Sagen her forefaldne, tillader jeg mig herved fremdeles at berette, at det Parti, som vil have Kingos Psalmebog indført, desværre vedbliver med sin ulovlige Færd og atter idag var mødt ved Kirken i

samme Hensigt som den forrige Gang, og trods gjentagen Advarsel udenfor Kirken alligevel gik ind, og efterat Gudstjenesten var aabnet, begyndte at synge efter Kingos, hvorfor jeg maatte hæve Gudstjenesten, der paa den Maade jo ikke kunde fortsættes til Opbyggelse. Omtrent Halvdelen af de Tilstedeværende forlode da ogsaa Kirken, men de, som hørte til Partiet, vel omtrent 30 Personer, bleve ligesom forrige Gang siddende en Timestid. Jeg bemærkede at Een af de 6, Gaardmand og Sogneforstander Ole Peder Knudsen, ikke var tilstede. De Andre have jo ved denne Handling endnu mere forøget deres Ansvar.

Ogsaa den derpaa følgende Søndag (den tredie altsaa) fortsattes Optøjerne, hvorom følgende Skrivelse af 13. Juli vidner:

»Jeg undlader ikke herved at tilskrive D. H., at Gudstjenesten her i Lundum Kirke ogsaa sidste Søndag maatte standses, paa Grund af at samme Forstyrrelse af Kirkens Orden, som de sidstafvigte Søndage, atter gjentoges fra det samme Parties Side, og jeg maatte tillige forespørge, hvorvidt en ny Indberetning til Biskoppen herom maatte være fornøden, og hvorledes man helst maatte forholde sig med Hensyn til Gudstjenesten under disse Omstændigheder, da en Gjentagelse af det Samme desværre maa befrygtes, indtil det ved Øvrighedens Foranstaltning bliver hæmmet«.

Endelig indløb til Provsten en Skrivelse fra Biskoppen af 9de Juli, tilmeldt Præsten af hiin under 12te s. M., saalydende:

»Med Deres Højærværdigheds behagelige Betænkning af 4de dennes, har jeg modtaget 2de Skrivelser fra Capellan Hansen i Lundum, hvori han indberetter, at nogle navngivne Mænd i Lundum Sogn have paa en utilbørlig Maade søgt at indføre den Kingoske Psalmebog ved den offentlige Gudstjeneste i Lundum Kirke, hvor de endog afvigte Søndag have under Gudstjenesten begyndt at synge efter Kingos Psalmebog; hvilket havde til Følge, at Capel-

lanan hævede Gudstjenesten, som han fandt paa den Maade ikke kunde fortsættes til Opbyggelse.

Foranlediget herved maa jeg tjenstligst anmode D. H. om at lade Capellan Hansen, under Sognepræstens Sygdomsforfald, tilkjendegive Menigheden ved Kirkestevne førend Gudstjenestens Begyndelse, at jeg højlig misbilliger den baade fra Christendommens og den borgerlige Lovs Standpunkt uforsvarlige Maade, hvorpaa Nogle af Menigheden have forsøgt at indføre den Kingoske Psalmebog i Kirken, samt at jeg har paalagt Præsten, saasnart Kirkens Fred atter maatte blive forstyrret, strax at anmelde det Passerede til Provsten, for at der uopholdelig kan blive draget Omsorg for ved den verdslige Øvrigheds Bistand at hævde Gudstjenestens Ro og Orden, og i fornødent Fald at lade Urostifterne afstraffe.

Imidlertid vil jeg endnu ikke opgive Haabet om, at disse, der formeentlig drives af en ubesindig Nidkjærhed, ville tage min Paamindelse tilfølg og bede Deres ydmyge og sagtmodige Frelser om Tilgivelse for hvad Anstød de have givet i hans hellige Huus*.

Provsten havde saa tilføjet: »Overensstemmende hermed skal jeg altsaa tjenstligst anmode D. V. om at lade denne Biskoppens Skrivelse oplæse ved Kirkestævne før Gudstjenestens Begyndelse næste Søndag i Lundum Kirke, og saafremt den paaklagede Uorden skulde gjentage sig, uopholdelig ved directe Bud derom at underrette mig«.

og i en Efterskrift heed det fremdeles: »I Henhold til Skrivelse til mig fra Biskoppen af samme 9de dennes og i Henhold fremdeles til, hvad der er passeret i Mødet den 17de d. underretter jeg herved D. V. om, at Psalme-sangen i Lundum Kirke fremtidig bliver at lede efter den saakaldte evangelisk-christelige Psalmebog, der blev benyttet, inden Uenigheden opstod angaaende Indførelsen af en forbedret Psalmebog«.

Under 18de Juli indgaves derefter til Provsten følgende Indberetning fra Capellanen:

»Jeg undlader ikke herved at indberette, at H. H. Biskoppens Skrivelse af 9de tilligemed den vedføjede Bestemmelse om Brugen af den ev.-chr. Psalmebog ved Gudstjenesten her i Lundum Kirke idag ved Kirkestevne før Gudstjenestens Begyndelse af Sognefogden blev oplæst for den tilstedeværende Menighed, men at desto værre det Kingoske Partie fremturer i sin Modstand, og atter begyndte efter Gudstjenestens Aabning at synge efter Kingos Psalmebog, hvorfor jeg afbrød Psalmesangen og uden Forstyrrelse forrettede Prædike-Tjenesten, men da de efter Prædiken atter begyndte at synge i Kingos Psalmebog, forlod jeg Kirken, idet jeg gjorde Vedkommende, som vedblev med deres ulovlige Kirkesang, ansvarlige for deres Adfærd. Omtrent Halvdelen af de Tilstedeværende forlode nu ogsaa Kirken, men de andre vedbleve at synge deres Psalmer ud. Det var foruden de 6 Hovedmænd næsten de samme Personer, som igaar vare tilstede i Skolen; dog havde en Deel af Huusmændene trukket sig tilbage, men istedetfor var der nogle Flere af Vedkommendes Børn og Tyende med, i det Hele c. 28 Personer. Saaledes maa jeg nu henstille til D. H., hvad der videre maatte være ved Sagen at gøre. Jeg vedlægger en af Kirkesangeren optagen Fortegnelse over Deeltagerne i den ulovlige Kirkesang«.

26de Juli indsendte Capellanen til Provsten Følgende:

»Om Psalmebogssagens videre Gang her i Lundum Sogn maa jeg herved indberette til D. H., at det Kingoske Parti atter igaar var tilstede ved Kirken, aabenbart for at fortsætte deres ulovlige Færd, men da Herredsfogdens Fuldmægtig indfandt sig og, forinden Kirken aabnedes, oplæste en Skrivelse, hvori Lovens Straf over Forstyrrelse af Kirkens Fred og Orden alvorligen blev dem betydet, saa fjernede de sig i Stilhed, og Gudstjenesten blev saaledes uforstyrret afholdt. Jeg erfarer endvidere, at Deeltagerne i den paa sidstafvigte Søndag stedfundne ulovlige

Kirkesang samtligene ere blevne stevnede for Retten.« Og endelig under 2den August endnu Følgende:

»Jeg tillader mig herved endnu at indberette til D. H., at Gudstjenesten igaar her i Lundum Kirke ikke led nogen Forstyrrelse. De hidtilværende Urostiftere vare udeblevne, og den øvrige Menighed var glad over, at Alt nu igjen kunde gaae sin rolige Gang. Jeg erfarer ogsaa af Herredsfogden, at de for Deeltagelse i den ulovlige Kirkesang indstevnede Personer og navnlig de 6 Urostiftere have for Retten forpligtet sig til ikke oftere at volde nogen Forstyrrelse ved Gudstjenesten, og at dette er ført til Protokols, saa det tør haabes, at Roligheden i Kirken nu vil være sikkert.«

Efterat Psalmebogssagen paa den angivne Maade endelig havde fundet en Afslutning, maa en Klage vel være reist imod Capellanen for hans Færd under samme. I den Anledning er det da, at Provsten har affordret en Erklæring fra ham, hvilken blev afgiven under 20. August og lyder saa:

»Ifølge Opfordring fra Højærværdige Hr. Provst Høegh-Guldberg undlader jeg ikke at afgive følgende Erklæring om det i Anledning af en ny Psalmebogs Indførelse her i Menigheden Passerede:

Det var saavidt erindres i Febr. f. A. at Spørgsmaalet om en ny Psalmebogs Indførelse bragtes paa Tale i Sogneforstanderskabet. Formanden saavelsom de allerfleste Medlemmer syntes gunstigt stemte for Roeskilde Convents og det vedtoges at anskaffes 12 Expl. af samme, som skulde circulere fra Huus til Huus, for at Enhver kunde blive bekjendt med Bogen. Et Halvaar derefter, i forrige Høst, da saaledes enhver i Menigheden, som vilde, maatte kunne have gjort sig bekjendt med Bogen, gik derpaa Skolelærerne Bay og Petersen, saavel efter Opfordring herfra, som efter eget Ønske, om i Menigheden fra Huus til Huus, for at forespørge Beboerne, hvorledes de syntes om denne Psalmebog, og om de vilde antage den til Ind-

førelse og Brug ved Gudstjenesten. Ifølge heraf erklærede nogle og tresindstyve af Lundum Sogns Beboere sig med Navns Underskrift for den nævnte Psalmebogs Indførelse, deriblandt alle Proprietærerne og Pluraliteten af Gaardmændene og de allerfleste Huusmænd og andre Beboere. Jeg vidste vel, at et Parti, bestaaende af nogle Gaardmænd og enkelte Huusmænd, hellere ønskede at faae Kingos gjenindført, men 1) deels kunde jeg paa ingen Maade antage dette Ønske for at finde almindelig Anklang i Menigheden, hvor denne Psalmebog for mere end 20 Aar siden var bleven afskaffet, 2) deels maatte jeg i Henhold til de gjældende Lovbestemmelser og mine høje Foresattes Ytringer ansee dette for ugjærligt, og 3) deels endelig troede jeg, at dette Parti dog vilde være bedre tilfreds med den nye Psalmebog, hvor saa mange af Kingos Psalmer vare optagne, end med den hidtil brugelige Evang. Det var nu almindelig bekjendt i Menigheden, som ogsaa offentlig i Kirken bekjendtgjort, at Roesk.-Convents Psalmebog i Henhold til de modtagne Underskrifter agtedes indført; men for dog ikke at forhaste Sagen, opsattes dette endnu noget indtil dette Foraar, da den, efter flere Gange gjentagen Bekjendtgjørelse i Kirken for en temmelig talrig Forsamling, blev tagen i Brug ved Gudstjenesten sidst-afvigte Palmesøndag. Jeg maa tilføje, at de Faae, som ikke havde underskrevet for den nye Psalmebog her i Lundum Sogn, paa ingensomhelst Maade havde givet tilkjende, at de vilde rejse nogen Modstand mod dens Indførelse, men havde forholdt sig aldeles rolige, saa at der ikke var Grund til at formode, at Psalmebogens Indførelse vilde fremkalde nogen Ufred og Forstyrrelse. Uagtet imidlertid Psalmebogen paa fuldkommen lovlig Maade og efter den store Pluralitets Stemme uden nogen Indsigelse var bleven indført i Kirken, saa indfandt nogle Uger efter Sognefoged P. Laursen, Gdmændene Niels Jørgensen, Jens Christensen, O. P. Knudsen, Jens Hansen og Hsmd. Jørgen Peder Jensen sig her i Præstegaarden og forlangte

paatrængende dette forandret og Kingos indført. Heraf tog jeg Anledning til at indberette Sagen for Biskoppen; men imidlertid gik disse Mænd omkring i Sognet og fik virkelig de fleste Beboere til tvertimod deres tidligere givne Underskrift at afgive Stemme for Kingos Psalmebog, og herom blev nu Andragende indsendt til hs. H. Biskoppen, som under 17. Maj d. A. resolverede, at R. C.-Psalmebog, som lovligen antagen til Indførelse burde bruges ved Gudstjenesten i Lundum Kirke. Istedetfor nu at rette sig herefter eller dog, naar de fandt sig utilfredse med denne Afgørelse, at bringe Sagen for Ministeriet, hvilken Vej baade H. H. Biskoppen selv og min Fader og jeg havde anvist dem, saa have de anførte Mænd, efter først at have stillet det urimelige og utilbørlige Forlangende, at Præsten skulde handle imod sin Foresattes Bestemmelser og i Modstrid med disse uden videre indrømme Indførelsen af Kingos Psalmebog, hvilket selvfølgelig maatte nægtes dem, ikke undseet sig ved at gjøre Alt muligt for at oprøre Menigheden og foranledige den Forstyrrelse af Kirkens Fred og Orden, som tilsidst gjorde Øvrighedens Indskriden fornøden. Efterat jeg saaledes har fremstillet Sagen, maa jeg endnu med Hensyn til det i Forhøret Fremførte anmærke.

1) Der har ikke mig vitterligt i Sogneforstanderskabet været Tale om, at Nogen skulde gaae om med en Liste for Kingos Psalmebog.

2) Det forholder sig rigtigt, at ved et hos Gdmd. Niels Jørgensen i Lundum den 1ste Juni d. A. afholdt Møde, men som ikke var sammenkaldt af Præsten, men af de anførte 6 Mænd, og som langtfra bivaanedes af alle Sognets Beboere, afgave de Tilstedeværende Stemmer for Kingos Psalmebog, og at min Svoger (Proprietær Hansen paa Petersholm ved Veile) efter Anmodning opskrev deres Navne, i det Hele nogle og halvtredsindstyve.

3) Naar fremdeles P. Laursen forklarer, at min afdøde salig Fader havde lovet at være eens med dem og for-

hjælpe dem til at faae Kingos Psalmebog, da er det kun forsaavidt rigtigt, som hverken min Fader eller jeg have sagt andet, end at, naar de kunde blive enige om Kingos Psalmebog og Tilladelsen fra de højere Autoriteter dertil kunde udvirkes, da vilde vi for vort Vedkommende ikke modsætte os dette Ønske, saaledes som der ogsaa under 1ste Maj blev erklæret paa deres Andragende til Biskoppen, og heri kan jo ikke ligge nogen Undskyldning for deres ulovlige Færd og fortsatte Gjenstridighed.

4) Hvad endelig angaaer, at jeg skal have tiltalt dem med haarde Ord, fordi de ikke vilde antage den foreslaaede Psalmebog, da er Sandheden, at jeg alvorlig formanede dem til at afholde sig fra den forstyrrende Færd paa det hellige Sted, som jeg vidste, de tilsigtede, og naar de ønskede Forandring af Psalmebogen, da at gaee den rette lovlige Vej, og lod dem vide, at jeg, naar en saa anstødelig Adfærd udvistes, maatte, for at forebygge større Forargelse, hæve Gudstjenesten og indberette det Forefaldne til den kirkelige Øvrighed.

Det er, hvad jeg paa min salig afdøde Faders (man mærke sig dette, at Præsten laa dødelig syg under den hele Bevægelse) og egne Vegne finder Anledning til at erklære betræffende denne beklagelige Sag, som har faldet mig tungt paa Hjerte, tilmed i en Tid, der ved min elskede Faders Sygdom og nu paafulgte Død har været saa fuld af Angst og Sorg; men det er min Trøst, at det dog er en god Sag, som er søgt fremmet, og at der baade er handlet i Overensstemmelse med de høje kirkelig Foresatte og med al mulig Imødekommenhed mod Menigheden, med hvilken det baade var min salig Faders og mit inderlige Ønske at bevare god Forstaaelse. Og saaledes maa jeg nu henstille Sagen til de høje Autoriteters behagelige Afgjørelse.

Om nogen saadan er afgiven kjendes ikke.

IX.

Om Niels Christensen Krag, Sognepræst
paa Ourø.Ved *Holger Fr. Rørdam.*

I mit Skrift »Studenternes Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar 1658—60« har jeg dvælet ved en Sag, som under Hovedstadens Belejring tildrog sig med Studenten Niels Christensen Krag, der var Huslærer hos Sognepræsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, M. Erik Olufsen Torm, en Sag, der voldte en hel Del Forstyrrelse og langvarig Forhandling. Den drejede sig om, at Studenten forlangte Underholdning af Universitetet, naar han skulde »gaa til Volds« og deltage i Hovedstadens Forsvar, medens Professorerne henviste ham til hans hidtidige Principal, M. Erik Torm, der ikke mente sig pligtig til at underholde ham, naar han ingen Nytte havde af ham. Da Studenten, der var i god Forstaaelse med Torm, fik haarde Ord at høre af Professorerne, tog han ikke sin Mund i Vare, men svarede i samme Tonelag, og da navnlig, at det var Professorernes Skyld, at Studenterne vare komne til at gjøre Krigstjeneste, noget der formentlig ikke stemmede med deres Kald. Dette gav Anledning til en Retssag, der i ovennævnte Skrift (S. 58—62. 130—7) er refereret. Den 11te Novbr. 1659 faldt den Dom, at Niels Christensen Krag skulde holdes fængslet i tre Dage i Universitetets »Carcer« og siden gjøre offentlig Afbigt. Sagen fik dog et Efterspil, som det fremgaar af følgende Antegnelse i Konsistoriets Forhandlingsprotokol ¹⁾:

Den 28de November 1659: »Om Niels Christensen Krag blev sluttet, at efterdi han ej haver villet parere Ex-

¹⁾ Denne Notits har jeg ikke faaet med i mit ovennævnte Skrift.

Rectoris Citation til at høre sin Dom, ej heller submitteret sig den milde Sentents, som for hans grove Forseelser over hannem er fældet, men udi sin uhørlige Contumacia bliver fremturendes: at derfor Rector med Dn. D. Joh. Müllero, som er primus inter judices efter Ex-Rectorem, ville give vores Conservatori, Hr. Rigens Hofmester (Joach. Gersdorff), det tilkjende, og at vise Hs. Excellence Dommen over hannem med Actis og Probatis, samt at begjære hans gode Raad og Betænkende, nemlig at hvis det behager Hs. Excellence, da vilde Ex-Rector med Professoribus judicibus fare fort strax med Executionen secundum consvetam Academiæ praxin adversus præfracte contumaces, og først skikke Pedellerne til hannem med Kobberhaanden¹⁾. Men hvis han da ej vil følge og gaa in carcerem, da hannem strax peremptorie in tabula at citere, og siden hannem at relegere, paa det ej andre cives academici af saadan hans uhørlige Opsætsighed, om den ej tilbørligen blev straffet, skulde tage ond Exempel og Forargelse.»

Ventelig er den stivnakkede Student²⁾ falden tilføje, inden det kom til det yderste. I alt Fald levede han siden uanfægtet i Kjøbenhavn og var atter Huslærer hos M. Erik Olufsen Torm, der den 5te Marts 1662 lod ham møde for sig i en Retssag, han havde for det akademiske Konsistorium.

Den 23de September 1667 blev Niels Christensen Krag kaldet til Sognepræst paa Ourø i Issefjorden (ordineret 4de December s. A.), hvorpaa han den 22de Januar 1668 i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn blev viet til Barbara Jakobsdatter Torm, vistnok en Broderdatter af den tidligere nævnte M. Erik Olufsen Torm. — I A. D. Jørgensens

¹⁾ Tegnet paa den akademiske straffende Myndighed.

²⁾ Egentlig var han theologisk Kandidat, da han (som det synes i Begyndelsen af August 1659) havde bestaaet Prøven; men paa den Tid kaldtes saadanne kun Studenter, ogsaa efter Examen.

nys udkomne Skrift, Niels Stensen, er Niels Krags Navn atter fremdraget, og det er gjort sandsynligt, at han har været en Ven af den nævnte berømte Naturgransker, gjennem hvem denne 1663 fra Leyden sendte Exemplarer af et Skrift, han havde udgivet, til Velyndere i Kjøbenhavn. Dette har foranlediget Hr. Pastor T. Gottfred Petersen paa Ourø til af Øens Kirkebog at uddrage, hvad der vedkommer Niels Chr. Krag og hans Familie, idet han tillige gjør opmærksom paa, at Formodningen om en nærmere Forbindelse mellem Niels Stensen og Niels Krag stadfæstes derved, at Ane Jacob Kitzerows, der var en Søster til Niels Stensen, forekommer som Fadder ved et af Hr. Niels Krags Børns Daab. Den Omstændighed, at M. Erik Olufsen Torm to Gange er opkaldt i Hr. Niels Krags Sønner, førend Bedsteforældrene, tyder paa det nøje Forhold, hvori Krag har staaet til denne Mand.

Nu følger Hr. Petersens Meddelelse.

I Ourø Kirkes Chor er over Døren til Sacristiet indmuret en stor Tavle med følgende Indskrift:

Hoc, quod e regione vides sepulchrale, id sibi fieri curavit vir, dum vixit, plurimum reverendus et doctissimus Dn. Nicolaus Christerni Cragius, loci hujus pastor vigilantissimus, qui Eustadii in Scandia natus, cum conjugē pietissima Barbara Jacobi Tormia, in Cimbria Chersoneso nata, cum quinque filiis lectissimis, Erico denato, Erico, Christierno, Jacobo, Nicolao, tolerando, faciendo & parta de omnibus hostibus victoria læti in coelis triumphant.

Qværite superna, quæ in coelis sunt!

O Jesu mi dulcissime,
 Spes suspirantis animæ,
 Adoro te, exaudi me,
 Ne cessis, precor, domine,

Quocunque loco fuero,
 Te Jesu mi desidero.
 Quam lætus, cum invenero,
 Quam felix, cum tenuero!

Anno 1687.

Over Chordøren findes et stort Crucifix med 2 Figurer (Maria og Johannes) ved Siden. Paa Korsets Ender ses de 3 Evangelistsymboler og det hele hviler paa en stor Bjælke, hvorpaa læses: »Visseligen baar hand vore siugdomme oc tog vor pine paa sig, hand er saargjort for vore offuertrædelser oc knuset for vore« . . . — Paa den Del af Bjælkens Bagside, som er synlig fra Choret, staar: »H. Niels Krag, Sogneprest til denne Menighed«. Efter Sigende skal Korset før have gaaet længere ned og støttet sig til en lavere Bjælke tvers over Chordøren, hvorved der har været Plads saavel til det 4de Symbol (Oxen) som til Skriftstedets Slutning. Maaske har Bagsiden af denne Bjælke givet Oplysning om, hvorvidt Niels Krag har ladet det hele forfærdige eller kun restaurere.

Sognets ældste Kirkebog er begyndt af Niels Krag Anno 1667 a Dominica 2da Adventus; dog findes ingen Indførsler før 1668. Heraf har jeg uddraget, hvad der vedkommer N. K. og Familie. Da Haandskriften ikke er meget tydelig og enkelte Steder nogle Bogstaver ere bortfaldne ved senere Beskjæring af Randen, har jeg ikke altid kunnet tage Hensyn til Bogstaveringen, dog ere de fleste Navne nøjagtig gjengivne, særlig den vxlende Form: Crag og Krag; ved nogle Navne er Læsningen mere eller mindre tvivlsom. Hvad der er sat i [] er skrevet med andet Blæk, dog vistnok med samme Haand.

1668, d. 2 Decembr., døbt H. Niels Christensen Krags Sognepræstis Barn Erich. Gud velsigne hannem, at hand maae voxe och tiltage i Alder och Yndist och Naade hos Gud och Mønniker. Faddere: H. Peder Sørensen, Sognepræst i Schibye, H. Jørgen Mortensen, Sogneprest i Hyllinge, H.

Olluf Christensen Lyxdorf, Sognepræst til Herlufsholmb, Søster sl. M. Erich Ollufsens¹⁾, Sophie H. Jacobs och Dorrete Erichsdatter [Torm]. (Barnet blev begravet 16. Decbr. s. A.).

1670, d. 25 Maj, døbt Niels Christensen Krag, Sognepræst til Ourøe, hans Barn (natus 8 Maj sub signo Tauri sub vespere hora 6^{1/2}) Erich. Gud velsigne hannem och bliffue hos hannem med sin værdig H: Aand, at hand maa voxe och tiltage i Alder, Yndest och Naade hos Gud och Mennsker. Faddere: D: Willum Worm, Professor udj Kjøbenhavns Universitet, H. Peder Farum (?), Capellan i Ringsted, Niels Andersen, Ane Jacob Kitzerows aff Kjøbenhaffn, Dorrete H. Coortis, Mette Erichsdatter [Torm].

1672, d. 10 Aprilis, døbt H. Niels Crag, Sogneprestens, Barn, Christen, som bleff fød d. 21 Martii om aftenen ved 9 slett sub signo Tauri. Gud unde hannem, for Jesu skyld, at voxe och tiltage i Alder, Yndist och Naade hos Gud Mennsker. Faddere: H. Jacob Andersen Langebech²⁾. H. Rasmus Pedersen i Sønder Jerløss, H. Samuel Jensen aff Hundsebye i Lolland, Marie M: Olluf Torms af Frideriksborrig, Kirstine H. Jørgens af Hyllinge.

1673, d. 12 Martii, døbt H. Niels Crag, Sogneprestens, Barn, Jacob, som bleff fød d. 16 Februarii (om Eftermiddag Klochen 3) sub signo Canc: och bleff hjemmedøbt d. 20 ejusdem. Gud unde hannem for Jesu Skyld at voxe och tiltage i Alder, Viisdom, Yndest och Naade hos Gud och Mennsker. Faddere: Hans Kongl. Majest. Ceremoniemester Bolle Lyxdorf, Thomas Erichsen Torm, Mette H. Jens Danielsens³⁾, Birgitte Søren Hansens i Kiøbenhafn.

1675, d. 2 Junii, døbt H. Niels Crag, Sogneprestens, Barn, Niels, som bleff fød d. 20 Aprilis om efftermiddagen

¹⁾ M. Erik Ol. Torms Enke var en Datter af D. Oluf Worm og Søster til nedenførte D. Villum Worm.

²⁾ Sognepræst i Kyndby og Krogstrup. Hans Hustru nævntes ovenfor u. 1668 som Fadder.

³⁾ Jens Danielsen var Niels Krags Næstformand paa Ourø og blev 1663 forflyttet til Ferslev og Vellerup, den sidste Præst, der er forflyttet her fra Kaldet.

Klochen 6 sub signo Canceri och bleff hjemmedøbt d. 23 ejusdem. — Gud unde hannem for Jesu skyld at voxe och tiltage i Alder, Viisdom, Yndist och Naade hos Gud och Mennsker! Faddere: M. Olluf Torm i Frideriksborrig Sogneprest [Slodsprest och Provst], H. Coort Pedersen, Sogneprest til Schulleløf och Selsøe, H. Søfren Lembwiig, Sogneprest til Boerup och Kimersløf, Sidse Peder Jacobsens, Madame Magdalena Worm.

1680, d. 4 Februarii, trolovedes og d. 28 Junii viedes Peder Hansen og Karen Jacobsdatter Torm. Blandt Vidnerne ved Trolovelsen vare Hr. Niels Krag og Hustru samt Mette Torm. (Ped. Hansen, der ogsaa kaldes Skytte, døde som Kirkeværge og Sognefoged paa Øen og blev begravet i Kirken 8 Januar 1690).

1683, d. 27 Novembr., bleff effter foregaaende allernaad. kongl. Tilladelse i Huset viede achtbare oc velfornemme Mand Jens Henrichsen oc Mette Torm¹⁾. Gud velsigne deris Ægteskab och lychsaliggjøre det, Gud til Ære och dennem selff til timelig och ævig Velstand och Salighed²⁾.

1687, d. 31 Majj, Hr. Niels Christensøn Krag, Sogne Præst til steden, begraffvet.

1688, d. 26 Junii, troloffuet³⁾ Sogne Præsten Hr. Otte Ottsen oc Barbara Jacobsdatter Torm. Forloffuere: Thomas Torm, Cornelius Bertilsøn⁴⁾.

1691. d. 16 April.. troloffnedes oc d. 10 Junii viedes Michel Hansen oc Karen Jacobsdatter (Torm). Forløfftings Mænd: Christopher Hansen i Holbech oc Hr. Otte Ottsen, Sogne Præst her til Steden. (Michel Hansen var ligesom hans Forgjænger i Ægteskabet Sognefoged og døde 1724, 64 Aar. Karen Jakobsdatter Torm døde 1742, 91 Aar. I begge sine Ægteskaber havde hun Børn, og saa vel [hendes

¹⁾ Mette Eriksdatter Torm forekommer 1678—83 meget hyppig som Fadder Ourø Kirke.

²⁾ Dette Ægtepar synes ikke at have boet paa Ourø.

³⁾ Vielsesdagen er ikke anført.

⁴⁾ Skulde det mulig være den i Kirkehist. Saml. 3. R. III, 253 omtalte Søn af M. Bertel Knudsen Aqvilonius? Da Præsten Otto Ottesen Linov var en Skaaning, er det ikke ganske usandsynligt.

Søster] Barbara Torm som dennes Sønner af Ægteskabet med Hr. Niels Krag findes blandt Fadderne).

1707, d. 7 Martij, Barbara Hr. Ottis begrafven, 74 Aar gammel oc 5 Maaneder.

1707, d. 6 Oct., trolovedes Hr. ⁵Otte Lino og M^{le} Maren Vejer. Vidner: Assessor Hellegaard, Hr. Gert Krag ¹⁾, Mag. Michael Fastorph i Skibbye, Hr. Erich Krag i Ørsløv, Hr. Jacob Krag i Ovsted, Lisebeth Margrethe Hr. Erich Krags, Drude Hr. Jacobs, Kirsten Niels Krags ²⁾.

1719, d. 28 Novembr., blef den ærværdige, meget Hæderlige og Høylærde Guds Mand Her Otto Ottesen Lino, barnfød udi Skaane, ved en hæderlig og sær anselig Jordefærd til sit Hvilested her i Ourø Kirche bestædiget udi sit Alders 64 Aar, efterat hand hafde forestaaet denne Guds Meenighed som en tro Lærere udi 32 Aar og 6 Maaneder. Denne sl. Mand, der som Enoch vandrede med Gud, tog og Gud til sig fra megen Sorg og daglig Viderværdighed. Hand var en tro Mand som Moses i Herrens ganske Huus, derfor har Gud af Naade indlogered hans Siæl i de ævige Freds og Fryds Boliger.

1726, d. 11 8br., blef Præste-Enken, Maren sl. Hr. Otto Linovs, meget hæderligen begravet udj hendes Alders 42 Aar.

Anm. Mærkeligt nok forekommer paa Hr. Niels Krags Tid en anden Familie af Navnet Krag her paa Øen, uden at nogen Forbindelse kan spores.

1680 2 Mai begravedes Niels Christensen Krag 49 Aar gl.

1688 d. 2. Julii trolovedes Kirsten Christensdatter Krag.

Men hverken ved denne Lejlighed eller ved det eneste Barns Daab mærkes Præstefamiliens Deltagelse — Maaske kan det betragtes som en Følge af Hr. Niels Krags anselige Forbindelser i Kjøbenhavn, at et berømt Navn paa hans Tid har forvildet sig hertil Øen. Da Sognedegn Anders Nielsen var begravet 25 Januar 1678, 63 Aar, blev hans Eftermand baade i Embedet og i Ægteskabet Niels Poffuelsen

¹⁾ Hr. Gert Christensen Krag var 1684—1721 Præst i Ferslöv og Vellerup.

²⁾ Niels Nielsen Krag (se foran S. 319—20) boede i Holbæk. Han ligesom hans Brødre forekomme som Faddere til Hr. Otte Linos (ell. Linovs) Børn af 2det Ægteskab.

Resen, trolovet 2den April, viet 10 Juli 1678 (blandt Vidnerne vare Barbara Hr. Nielses og Mette M. Friderichs). Han døde 1709 (begr. 12 April) 56 Aar, og Enken Else Andersdatter 1715 (begr. 14 Marts) 76 Aar. 3 Børn.

X.

Tillæg til »Aarhusiensis Liber«.

Ved *Holger Fr. Rørdam*.

I Scr. Rer. Dan. VI., 376—518 findes under Navn af »Aarhusiensis Liber« offentliggjort en stor Samling Breve vedrørende Aarhus Stift, og særlig Aarhus Kapitel i Middelalderen, angaaende hvilke man kun kan undre sig over, at denne store og skønne Diplomsamling nu har været almentilgængelig i næsten 100 Aar, uden at nogen endnu har følt sig kaldet til at bearbejde det rige Materiale, som deri er nedlagt til Aarhus Stifts Topografi i Middelalderen, ikke at tale om de interessante og detaillerede Oplysninger, som »Aarhusiensis Liber« indeholder til en Skildring af Forholdene i Aarhus Domkapitel navnlig i det 14de og 15de Aarhundrede. Næst at henlede Opmærksomheden paa, at her foreligger en lønnende Opgave for en monografisk Fremstilling, vilde jeg her meddele nogle supplerende Bidrag til samme Emnes Oplysning, uddragne af et Haandskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 754 Fol., der i sin Tid har tilhørt Klevenfeld, og nu bærer den noget misvisende Rygtitel: *Fundationer og Breve angaaende Kjøbenhavns Universitet* — en Titel, der kun angaar den første Del af Bindets Indhold, men ikke den sidste Halvdel, der næsten udelukkende bestaar af Aarhusiensia.

1.

Bestemmelser vedrørende Aarhus Kapitel.

Skjønt den største Del af efterfølgende Bestemmelser ere fra Biskop Ulrik Stygges Tid, maa noget deraf dog

være fra et sildigere Tidspunkt, da mod Slutningen »den udmærkede Dr. Morten Børup, Kantor og Scolasticus« i Kapitlet, omtales som Ophavsmand til en Vedtægt om en Pengeuddeling til Skoledisciple, der medvirkede ved Guds-tjenesten i Domkirken — en velkommen Notits, da sam-tidige Optegnelser forøvrigt ere saa fattige paa Oplys-ninger om denne Mand, der ved D. Erasmus Lætus's smukke Skildring¹⁾, der er Kilden til saa godt som alt, hvad vi ellers vide om ham, har vundet saa stor Navn-kundighed i vor Skolehistorie²⁾.

Præbendæ non habentes mensam, de quibus tamen
vicarii teneantur.

1. Est ecclesia Agri cum suis pertinentiis etc³⁾.
2. Est ecclesia Fuolby cum suis pertinentiis et dote etc.
3. Est ecclesia Albech cum suis pertinentiis etc.

¹⁾ Se de af mig udgivne Hist. Kildeskrifter 1. R. II, 667—72.

²⁾ Naar Er. Lætus og mange andre paa hans Autoritet have sagt, at Morten Børup tilsidst, efter at have opgivet Skolegjerningen, blev (Sogne-)Præst ved S. Clemens Kirke (Domkirken) i Aarhus, da tyder denne Ytring paa Ubekjendtskab med de virkelige Forhold i de gamle Domkapitler. Morten Børup var jo nemlig som M. Hans Pedersen Horsens vidner (Kirkehist. Saml. 3. R. III, 343), indtil sin Død Kantor i Kapitlet og havde altsaa den øverste Ledelse af alt, hvad der vedkom Kirkesangen (Scr. Rer. Dan. VI, 409—10); men dette udelukker, at han samtidig kunde være Præst ved Sognealteret i Domkirken, en lavere Stilling paa den kirkelige Rangstige. Denne Præst plejede nemlig at være en af Kannikerne, medens Kantoren var en af Prælaterne; som saadan havde denne en af en Kapellan betjent Kirke liggende til sit Præbende, har altsaa været »Kirkeherre«, men det er ganske usandsynligt, at denne Kirke skulde have været selve Domkirken, hvad ogsaa de Oplysninger, som efterfølgende Aktstykke indeholder, synes at modbevise. Af Scr. Rer. Dan. VI, 403 ses, at Hundslund Kirke fra 1284 var henlagt til Kantordømmet, hvortil senere (1342) ogsaa den Helligaands Alter i Domkirken annekteredes (S. R. D. VI, 477), men ikke Soghealteret, end mindre Højalteret.

³⁾ Dette »etc.« og de mange, som følge, viser, at nærværende Stykke nærmest kun er et Udtog.

4. Est Holmstrup, cujus bona sunt ista etc.
5. Est ecclesia Aaby cum suis emolumentis et dote etc.
6. Est ecclesia Sinning cum suis juribus et emolumentis etc.

Præbendæ factæ de administrationibus.

1. Domus Sancti Spiritus in Aarhus, primo in Ygdrup ¹⁾ unâ cum curia etc. Item terragium in Grennaae decem gross. de quinque fundis.
2. Corporis Christi, primo in Sinning unâ cum curia etc. Item terragium Corporis Christi, primo curia oblatarum apud scholas ad aqvilonem, una marca argenti.
3. Sacristiæ, primo unâ cum curia in Aarslef etc. Terragium Sacristiæ in Aarhus, primo curia Martini Kock etc.

Bona spectantia ad archidiaconatum.

Primo ecclesia Ødum cum suis juribus et emolumentis ac cum dote. Hic archidiaconus non solum visitet parlamentum cum episcopo, imo etiam sit os capituli, et officium archidiaconi, quod a jure statutum est, fideliter adimpleat, prout in districti iudicii examine rationem redditurus est etc.

Bona spectantia ad præpositum.

Primo ecclesia Hanssted cum suis pertinentiis etc. Item ratione istius præposituræ ministret oleum in die coenæ, item tabulam paschalem conscribat, ac presbyteris chrisma et oleum faustum ministrari gratis faciat, exigatque a quolibet presbytero tres marcas, chrisma et oleum sanctum infra festum Ascensionis dominicæ Misericordiæ afferente. Insuper præpositus sit responsalis pro bonis et libertate capituli coram principibus et alibi, ubi expediens fuerit, ac cum domino episcopo visitet parlamenta.

Bona spectantia ad cantoriam.

Primo Petrus Fouged 2 β gross. etc.

¹⁾ Yderup i Brabrand Sogn.

Bona communia capituli pro distributionibus deputata
manualibus.

Primo molendinum Olldrup ¹⁾. Item in Kolth curia etc.

Seqvuntur jam officia choralia ex ordine dominorum canonicorum et prælatorum ecclesiæ Arhusiensis in suis festis.

Primo in vigilia paschæ sacrista consecrabit ignem, ce-
reum et fontem. Summam missam celebret præbenda eccle-
siæ Tueed, et evangelium ecclesia Fuolby, et epistolam
Agri etc.

Statuta super stipendiis vicariorum choralium.

In nomine Domini, amen. Universis intuentibus præ-
sens scriptum Ulricus, D. g. episcopus Arhusiensis, salutem
in eo, qui omnium est vera salus. Cum animæ rationali in
præsenti via militanti, cui cuncta subsunt labentia, tanto sa-
lubrius adiutorium datur divina clementia, qvanto ipsa anima,
qvæ est vita corporis, depressis carnis pigritiis, vigilantior
fuerit ad divina: Proinde, ut in nostra Arhusiensi ecclesia,
cui, Domino disponente, sumus spiritualis conjugii vinculo
copulati, divini cultus amplificando nobiliore floreat titulo,
stabilioreqve vigeat in decore, ex matura deliberatione, con-
silio unanimiqve consensu nostri dilecti capituli præhabitis,
qvadams, controversias inter nostros capitulares, de et super
vicariorum ibidem choralium stipendiis annue solvendis, hac-
tenus exortas, decidere volentes, definimus et decernimus
statuentes, qvod qvælibet ex duodecim canonicalibus præben-
dis proxime infrascriptis, videlicet ecclesia b. Virginis Arhu-
siensis, ecclesia b. Olai ibidem, ecclesia Hasløf, ecclesia Lime,
ecclesia Haldum, ecclesia Eggo, ecclesia Hiørning, ecclesia
Tueed, ecclesia Aarsløf, Kolchoth, Holmstrup et ecclesia
Fuolby, decem solidos gross.; et qvod unaqvæqve duarum
præbendarum, videlicet Agri et ecclesia Aabye, viginti soli-
dos [gr.] solvat; nec non qvod ecclesia Albech præbendata octo
solidos gross., ac etiam qvod qvælibet trium præbendarum
administrationum in nostra ecclesia nuncupatarum, videlicet

¹⁾ I Hundslund Sogn. Møllen findes der endnu.

Corporis Christi, Sacristiæ et domus S. Spiritus, quinque solidos gross. ad sustentationem duodecim vicariorum choralium, quorum octo sint presbyteri, duo diaconi, residui vero duo subdiaconi, per dominum cantorem Arhusiensem, qui pro tempore fuerit, quolibet anno in quarta feria Paschæ, omnibus negligentia, remissione et dilatione postpositis, instituendorum, solvant secundum arbitrium dicti domini cantoris in promptis denariis, et exponant, sub poena unius tonnæ potus Almanici melioris, infra finem summæ missæ temporis assignati. Itaque de ipsorum summa denariorum cuilibet choralis presbytero xv solidos gross., cuilibet diacono ix solidos gross. et cuilibet subdiacono similiter, ut nocturnos labores pariter et diurnos in divinis officiis devotius peragendos salvis humeris subire valeant, annuatim [solvat]. In festis S. Michaelis et Paschæ, ut præmittitur, exponendi benevole et integraliter assignentur. Item si ex defectu personarum numerus vicariorum choralium, ut præmittitur, compleri non possit, extunc denarii, qui propterea residui fuerint, sub arbitrio domini episcopi et capituli in pios usus transeant disponendi. Insuper iisdem terminis et temporibus, videlicet Michaëlis et Paschæ, omni ulterioris temporis dilatione semota, exponantur procuratori capituli sex gross. denariorum de qualibet præbenda canonicali superius enumerata pro missa b. Clementis patroni nostri, sub summa missa extra ostium chori annue celebranda, sub poena dupli.

Præterea considerantes exilitates duorum altarium, videlicet parochialis et beatorum Petri et Pauli apostolorum, in nostra Arhusiensi ecclesia, uni eorum, videlicet beatorum apostolorum, ut præmittitur, unam missam, alteri vero, nimirum parochiali, lampadem ardentem in summo choro per sacristam tenendam subtrahimus. Hoc etiam proviso, quod sacrista, qui pro tempore fuerit, ultra tres missas in parochiali altari prædicto in dominica, quinta feria et sabbatho celebrandas, nec non quod ultra 2 solidos gross. in anniversarium domini Petri Stavn et suorum fratrum de bonis suæ præbendæ, videlicet Sacristiæ, annue exponendos solvere minime sit adstrictus. Insuper prædictarum præbendarum administrationum, videlicet Sacristiæ et domus S. Spiritus,

onera relevare volentes¹⁾, uni earum, nempe Sacristiæ, tres fundos in Brobierrig, dantes²⁾ annuatim duos solid. gross., quos Magister Johannes Pind³⁾ viij gross., qvædam relicta Canuti fratris octo gross., Joannes Ref, Petrus Johannis et Johannes Røg octo gross. dantes inhabitant; alteri vero, videlicet domui Sancti Spiritus, octo fundos ibidem, dantes qvolibet anno 2 solidos gross., quos Petrus Bruen iij sol. gross.⁴⁾, Jonas Joannis qvatuor, Petrus Skinder 2 gross., domus convivii in Brobierrig iiij gross., Jacobus Smedt ij, Gerechius Schredder 2 gross. et Jonas Thruë de fundo, qvem occupat, qvatuor sol. gross.⁴⁾ dantes inhabitant, unimus et annectimus perpetuum in his scriptis. Ut autem præsentis constitutionis decretum perpetuo maneat in vigore, universas et singulas literas, statuta, articulos ac instructa, qvalicunqve firmitate etiam juramentis vallata, qvæ hujusmodi nostræ constitutionis definitioni contraria sunt, pro tribunali sedentes cassamus et annihilamus cassasque et irritas pronunciamus. In cujus rei testimonium sigillum nostrum una cum sigillis honorabilium virorum, dominorum Erii Lavrentii archidiaconi et præbendati in administratione Corporis Christi, Marqvardi Schiernaav præpositi, Hartvici Spliid cantoris, Petri Svenonis, Jacobi Nicolai, Christierni Petri, Arnoldi Michaelis, Assveri Johannis sacristæ, Petri Michaelis, Lavrentii Svenonis et Pauli Lagonis de domo Sancti Spiritus, canonicorum, capitulumqve ecclesiæ nostræ repræsentantium, nec non sigillo capituli præactæ ecclesiæ, nobis sincere dilectorum, ratum et gratum consensum præmissis præstantis⁵⁾, præsentibus est appensum, sub anno Domini MCDXXXIII, die XXI mensis Decembris.

1) Afskriften har: volenti.

2) Afskriften har: dari.

3) Læsningen er uvis, da Afskriveren synes at have vaklet mellem Pind, Pig eller Piff.

4) I disse Tal maa der være Fejl. Sol. foran gross. maa udslettes; men alligevel slaar det ikke ganske til, da 1 Sk. gr. = 12 Grot.

5) Afskriften har: præstatis.

Bona stationum capitulo appropriata.

Primo, una curia in Schiøstrup in Liisbierrig herredt, Kong Skippelse, qvam inhabitat Johannes Badsøn, dans iij oras avenæ, i modium butyri et i sol. gross.

Item duæ curiæ in Kragelundt in Hidts herredt, una, in qva inhabitat Canutus Sebast. dans xii klodder jern. Item alia, qvam inhabitat Petrus Joannis, dans similiter xii jern klodder.

Bona anniversariorum.

In Hassløffherredt, in Ningherredt, in Hiemsløffherredt, in Framløffherredt, Giernherredt, Huolbierrigherredt, Tonelbierrigherredt (!), Saubroherredt, Galtenherredt, Liisbierrigherredt, Bisp Schippelse oc Kong Skippelse, Nørherredt, Mols herredt, Hadsherredt, Vradtsherredt. In parochia S. Clementis Arhusiensis¹⁾. B. Virginis. S. Olai.

Registrum terragii capitulo annuatim solvendi pete ex hoc eodem libro statutorum.

Bona reditus fabricæ ecclesiæ b. Clementis in Aarhus.

In Noër²⁾ Jens Bertelssøn j pund avenæ, et sic consequenter.

Terragium fabricæ vide ibidem.

Statuta vicariorum choralium a Petro episcopo et Ulrico condita et conscripta.

Alia statuta perpetuorum³⁾ vicariorum Petri Episcopi⁴⁾.

Item: Forma juramenti per altarium præstandi⁵⁾.

Item: Statuta campanariorum.

Officium campanariorum sit, qvòd omnibus noctibus intersint ecclesiæ dormiendo, de rebus ecclesiasticis custodiendis

1) I Hdskr. ere Ordene »In par. S. Cl. Arh.« satte som Overskrift over de følgende to Linier.

2) Er vel Njær.

3) Hdskr. har: perpetua.

4) Denne og foregaaende Overskrift staar saaledes i Hdskr. uden at de tilsvarende Statuter ere indførte. De findes imidlertid trykte i Scr. Rer. Dan. VI, 442—6.

5) Formularen findes i Scr. Rer. Dan. VI, 444.

sollicitam diligentiam habendo, et præcipue de clausura et de candelis. Item quod quilibet eorum stabit in choro suo libros chori custodiendo in arca sua. Item quod separati ab officio suo de singulis rebus sibi commissis fidelem reddant rationem. Item quod præscriptum modum pulsandi debito servant. Item quod singularem prævisionem¹⁾ lectionum et cantuum habeant et officiorum insinuent vicariis choralibus libros, ut ipsi cum illis perlegant, ne imitando²⁾ errent ignoranter in lectura. Item quod chorum mudent, et alia præcepta capituli et præcipue cantoris, tutorum et sacristæ generaliter studeant adimplere.

Scholasticus, qui pro tempore fuerit, dabit omni anno in capitulo 20 solidos, decem sabbatho Quasimodogeniti et decem sabbatho Michaelis. Et inde procurator capituli dabit quolibet sabbatho versulariis, hebdomadariis, unum album. Quod residuum fuerit, cedat procuratori. Sic procuravit egregius doctor Martinus Børup, cantor et scholasticus.

2.

Registratur over kgl. Privilegier og Breve vedrørende Aarhus Kirke og Kapitel 1326—1535.

I det samme Haandskrift, hvori ovenstaaende Stykke er bevaret, findes ogsaa en Afdeling med Titel »Register paa alle de Kongelige Privilegier, som Kirken och Capitell aff fremfarne Konger och Herrer wdj Danmarchis Riige vndt og giffne erre, och findes thilstede nu Ao. Domini 1555«. Deraf meddeles her, hvad der vedrører Tiden før 1536. Nogle Udtog af Kongebreve fra Tiden efter Reformationen ere efter samme Kilde aftrykte i »Danske Kirkelove« I og II. Et Par Breve, der ikke findes i omtalte Registratur, men ere afskrevne i samme Mnskr., indføres nedenfor mellem Brevudtogene paa den Plads, Tidsordenen anviser.

¹⁾ Man kunde her formode en Skrivfejl for: provisionem.

²⁾ Der har først staaet cantando, hvilket med en gammel Haand er rettet til imitando.

Konning Waldemars Breff paa Latine paa alle Kong. Sager och Friiheder offuer Kirchens oc Capitels Thienere. Vdgiffued i Nyborrigh Anno 1326, die Assumpt. Mariæ ¹).

Item Konning Valdemars Breff, Latine schreffuen, som giffuet er Bispen oc Cannicher i Aarhuuss domkirche, att ingen schal dele eller pladse dierris thienere eller thiund thill noged verdslig Ting eller Rettergang imod Kirchens Friihed, Kongelige Breffue oc Privilegier, som dennom derpaa giffne erre. Giffuen i Viborrig Ao. Dñi 1328, feria sexta proxima ante dominicam passionis.

Itt latinsche Breff Pergaments med Byens Segell, att Knud Tygisson dictus Friis haffuer schiødt Jens Stisøn sin gaard paa gammel thorfue, dog med saadanne Wilkoer, att hand eller hans arffuinger schal giffue aarligen thill Aarhus bye v β sterlinger. Dat. A° 1386.

Item Konning Erikes latinske Breff oc Privilegium giffued Bispen oc Cannicherne, udi huilchet hand tager dennom, dierris thiund och thienere wdj sin Kong. Wærn oc Beskermelse, oc giffuer dennom Friihed paa dierris Forstrander, Byrchmand, Vrag, Thold etc. oc Friihed offuer dierris egne Thiennere. Datum N. a° 1397.

Itt latinsche Breff paa Pergamenthe med Byens Segell, att Kirstine Hemings med sin Søn Thames haffuer schiødet Peder Wognmand sin gaard. Dat. A° 1401.

Item Konningh Eriches Dom paa danske, at ingen Prest skall suerges fredløss thill Landsting, men staae thill Rette for sin Biscop. Datum udj Slagelsse A° domini 1425.

Item Konning Christophers Priuilegie oc Friihed, Latine, Bispen oc Capitell udj Aarhus giffuen paa dierris Forstrander, Wrag, Thold, Byrch oc Byrchmend. Och thager hand dennom, dierris thienere oc thiund under sin egen Kongelig Vern oc Beskermelse. Item under hand dennom alle kongelige Sager offuer dierris egne Tienere, och dertilmed skall ey nogen steffne eller diele dierris thiund eller

¹) En Del andre Privilegier, som Modkongen Valdemar ved samme Lejlighed udstedte, omtales i 1ste og 2den Række af Reg. dipl. Dan.

thienere thill nogen verdslig thingh. Datum Aarhus die b. Lucia A° dñi 1442.

Item Konning Christophers Breff paa dansche, udj huilched hand forbiuder alle sine Embidtsmend, Fougeder och Kiøpstedsmend, ihuo de helst erre, at de ey wforrette Bispen, hans Kirche, Klercherie eller Thiennere paa dierris Goeds, Bønder, Thiennere, Grund, March, Skouff, Agger, Eng, paa Land eller Vand, Forstrand, Hauffn eller Thold, i Kiøbsted, Bierch eller andensteds. Datum Otthoniæ ipso die b. Brixii A° dñi 1446.

Ithem Konning Christens Breff, at ingen schal gieste eller gieste lade nogen mands thienere, ihuo hand thilhører, i gandsche Judland. Ithem skal oc ingen gribe eller gribe lade, baste eller binde Low wforvunden, och ey fordiele eller fordiele lade nogen foruden ephther thed, som Lougen uduiser. Datum Ringsted A° domini 1454, Onsdagen nest for hellige thre Kongers dagh.

Ithem Konning Christens Breff liudendes ord fraa ord som det nest forskreffne. Datum Ringsted A° domini Medliiii, feria quarta proxima ante festum beati Erics regis et martyris¹⁾.

Item Konning Christens dom, saa liudendes, at huad Kirchen haffuer haft wiiled oc wkierd i thredffue aar, det bør hende at nyde med Laugheffd, och huad som Cronen haffuer haft wiiled och wkierd i fyrrethiffue aar, dett bør hende oc at nyde med Laugheffd. Datum Roeschildiæ A° domini Medlviii, thorsdagen nest for S. Bothulphi dagh.

Itt Breff Pergaments med Byens indsegel, noged brødet, om xiiij Kirchens oc Capitels Gaarde, som schall giffue aarlig forskud thil Byen. Dat. A° 1461.

Ithem Konning Christians Breff saa liudendes, att hues Breffue udgangne erre thilforne paa nogen Forstrander, som schulle haffue werred Domkirchen oc Bispedømmed anrørendes etc., thaa formelder hand sig iche att haffue udgiffued saadanne Breffue i den acht, att de schulle komme eller werre Kirchen eller Bispdommed paa dierris Rettighed udj

¹⁾ Om dette sidste Brev se Aarsberetn. fra Geh.-Arkivet, V, 64—5.

nogen maade thill Skade eller Forfangh. Datum A° domini 1480, Callundburgi crastino beatorum Simonis et Judæ.

Item Konning Christens Breff Pergamentz paa thre Gaarde, synden Domkirchen, som schall werre frii for all schyld oc forskud. Och findes dette Breff in theca literarum Clementis.

Itt Pergaments breff med fire indsegle, liudendis, att Anders Flemming Webner aff Myllerup haffuer it styche Jord liggendis wdj Pederstrup March, som hand schal giffue itt pund Korn aff thill Wor Frue Altare, Annunciationis Mariæ. Datum Aarhus A° domini 1481.

Konning Hansis Breff, udj huilched hand først thager udj sin egen Vern oc kongelig Beskermelse Prælater, Canicher oc dierris thiennere, hion oc goeds, som Kirchen oc dennom thilhøre, at forsuare oc fordagtinge med Rette. Och siden stadfester hand med samme Breff alle de Privilegier oc Friiheder, som Konning Christian oc alle andre fremfarne Konninger dennom wnd oc giffued haffue. Datum in castro Hafniensi feria quinta proxima post b. Petri ad vincula, Anno domini 1484.

Itt latinsche Breff paa Pergamente oc noged formulned med itt indsegl, som kaldis Instrumentum publ. Notarii, liudendis om thuende gamble Breffue, som haffuer werred wdj rette borne for Paffuens Official. Thed første paa noged Goeds wdj Dyngby, Kyssing, Saxilld, Rede, Aarsløff, Kollkod; item en march wdj Holm Sogn; item Schielthroid oc goeds i Hasløff, S. Olai Kirchi wdj Aarhus med Sprage-lyche, oc Wor Frue Kirchi wdj Aarhus med en Lyche, som kaldis Tulstrup Marck eller Marquards Lyche; item Hallom Kirche med Mølle oc Skouff, oc Wdby i Roxø, huilched for^{ne} Goeds Biscop Peder haffde beschichet oc giffued thil Cannichernis Bord. Thed andet Breff, at femb Prestemend oc fire oc thiffue Bønder aff Hasløffherred haffuer windett for Officials domb, att den March westen Byen, som kaldis Marquards Lyche, haffuer altiid ligget thill wor Frue Cannichedom, saa lenge dennom kand mindis, oc meere end halftredisinds thiffue Aar haffuer werret inddiigett och indgierd. Datum A 1484 primo die Septembris.

Item itt andett Instrumentum publ. Notarii, latinske paa pergament, medt itt Indsegel, liudendis, att Herrids fougden wdj Hasløffherred oc Liisbierrigherred med andre flere danne-
mend haffuer wundet for Officialis dom, at den March we-
sten Byen, som kaldis Marquards Lychi, haffuer altiud wered
wlast oc wkierd thill wor Frue Cännichedom y Aars wdj
300 (!) Aar, før nu nogle Borger her aff Byen, hen wed
firesindsthiffue oc fire, fordristede sig thill Schertorsdag om
Morgenen wed thu slett och slog Laasen sønder, hug Ledet
ned oc skød Digerne efter. Datum Aars den 18 Octobris
A^o Domini 1484 ¹⁾.

Wi Hans met Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis
och Gottis koning, wduald konge thil Suerig, hertug wdj
Sledzuig, Holdsten, Stormarn och Dytmersken, greffue wdj
Oldenborg och Delmenhorst, giøre alle vitterligt, at aar eff-
ter Gudz biurd Medlxxx octavo, løffuerdagen nest efter S.
Martini dag, i Korsbrødregaard i Horsnes, neruerendis os
elskelige verdige fader biscop Eyler i Aars, her Erick Otte-
søn, her Lodvig Nielsøn, riddere, Mauritz Nielsøn och An-
ders Christenssøn, vore elskelige Mænd och raad, Oluff Friis,
Holger Erichssøn, Peder Thorckelssøn, met mange flere vore
elskelige mend och thienere, var skicket for oss disse breff-
uisere, Jep Sture och Erick Pederssøn, raadmend wdj Aars,
och kierde, at cannicke och prester kiøbe och pante gaarde
och øde iorde aff borgerne der wdj byen, och der met for-
mindske de vor och kronens skatt, redsel och thyngsel, som
oss paa kronens wegne burde at haffue aff for^{ne} gaarde oc
iorde. Der war saa for rette affsagt, at huilcken cannicke
eller prest som kiøber och panter eller haffuer kiøbt eller
pantet gaarde eller iorde wdj nogen kiøbsted, hand skall
giøre thil koningens och byens thyngse saa fyldest, som den
giorde, der gaarden solde eller forpanted. Thi at ingen kand
selge eller affhende mere, end hand haffuer. Wille for^{ne} can-
nicke och prester det ey giøre, da skulle och maa vore

¹⁾ Flere Aktstykker i Striden mellem Aars By og Kapitel angaaende
Marquard Skjernovs Løkke eller Tulstrup Mark findes hos Hübertz,
I, 39—47.

borgemestere och raad der wdj byen kreffue, wdeske och pante dennem saadan skat och thyngte aff, som de giøre andre borgere der wdj byen. Item kierde och for^{ne} Jep Sture och Erich Pedersøn, at thønde salt, som selgis der wdj byen, er meget for smaa, och selge den dog for fuld thønde salt. Der paa^{var} saa for rette affsagt, at thønden bør at vere saa stoer, at der gaar otte skiper salt wdj. Findis de och mindre, da faris met, som met andet falsk godz. Datum anno, die et loco, quibus supra, nostro sub secreto. Ad mandatum domini regis, in præsentia (ipsius) ¹⁾.

Itt Breff thaged thill Wiborrig Landsthing, att Konning Christophers, Konning Christens oc Konning Hanses Privilegier, Aarhus Domkirche oc Capitel giffne, er der obenbarlig lest, A^o 1490, Løffuerdagen nest effter S. Gregorii ²⁾.

Ithem et Tingsvinde thaged thil Viborrig Landsthing saa liudendis, at de haffue hørt Konning Hansis Breff, udi huilched hand forbiuder alle sine Fougeder oc Embidsmend, som Cronens Slotte oc Leen haffue, at giøre nogen wret eller at diele, pladze eller feide nogen imoed Loug oc Rett eller imod nogen Privilegier eller Friiheder, som aff fremfarne Konninger udj Danmarch wnd oc giffne erre. Datum A^o 1501, sabbatho ante festum divi Nicolai.

Item Konning Hansis Stadfestelse paa thre gaarde ex parte australi coemiterii Clementis, som schal were fri for al schyld oc forschud. Och findis in theca literarum Clementis.

Konning Christens Breff, udj huilched hand stadfester alle de Privilegier oc Friiheder, som Kirchen oc Capitel giffne erre thilforne aff Konning Christian oc alle andre fremfarne Konninger. Och er gamble Konning Christians Breff (som thilforne Kirchen oc Capitel giffued er) udschreffued ord fraa ord udj dette Konning Christians Captivi Breff. Datum Hafniæ S. Botulphi abbatis dag, anno Domini 1514 ³⁾.

¹⁾ Hos Hübertz, Aktstykker vedk. Aarhus I, 64—5, findes Brevet allerede aftrykt, men med flere Fejl i Navnene.

²⁾ Et Aarhus Bytings Vidne af 1490 og et Viborg Landstings Vidne af 1501 om samme Privilegiens Læsning anføres.

³⁾ Et aldeles lignende Brev udstedtes 1524 af Frederik I.

Godschalck Erichssøns Werkendelse breff, att hand haffuer opboren paa Konning Christens Wegne lxxx rens gylden wdj guld och xv lødemarch sølff, som Capitel loente hannom. Dat. 1518¹⁾.

Konniug Christians Captivi Missive om thu tusende Lod Sølf, som hand begerer aff Kirchen oc Capitel thill Loens. Datum Viborrig A° 1519.

Knud Hendrichssøns Werkendelse Breff, att hand haffuer opbaared aff Capitel thu hunder Gylden wdj guld, sølff oc pending paa Konning Christens Wegne. Dat. 1520²⁾.

Biscop Offue Bildis Qvitantze paa xl lødemarch Sølf, som Capitell antvordede hannom paa Konning Friderichs Wegne. A° 1523.

Konning Friderichs Breff paa Papiir, udj huilched hand forbiuder alle, oc besynderlig Borgemestere, Raadmend oc Borgere udi Randers oc udi alle andre Kiøbsteder udi Aarhus Biscopsdomb att besuerge eller paalegge Kirchen eller Kirchens Personer nogen ydermere thyngue eller besuering, end som de aff Arrilds thiid giord haffue. Datum Gottorp Mandagen ephther Dominicam Oculi A° 1525.

Wy borgemester, raad och menighed i Aarhus gjør vitterligt met dette vort obet breff, at vi nu haffue handlet och thalet met verdige fader met Gud her Offue Bilde, biscop wdj Aarhus, och hans hederlig capitell om Aarhus marck at bruge met plog och kornseed til biug och haffre for den store thrang, dyrtid, armod och fattigdom, som den mening mand nu offuergaar i mange maade. Da haffuer wi det saa samtyckt paa baade sider, at samme marck maa oc skal brugis met plog och kornseed om vaare enist paa nogen tid at forsøge, om det kand komme borgerne och menigheden til nytte och gaffn. Dog skal denne voris samtøcke och forsøgelse icke haffue nogen maect til at forkrencke nogen de breffue, ret eller rettighed, som findis kand paa capitels eller byens vegne, eller i nogen maade der met for-

¹⁾ Suhms Nye Saml. I, 3, 293.

²⁾ Jvfr. Hübertz, Aktst. om Aarhus I, 119—20. Suhms Nye Saml. I, 4, 359.

trengte for^{ne} verdige faders laadgaardz marck; icke heller wd-styckis nogen skiel met grøfft om den gansche marck, i den brugelse skall forsøgis, foruden vilie och venskab imellom begge parter; och forte och adelweye skall wdleggis thil ladgaard och andenstedz, den menige bye til nytte och gaffn. Thil vindisbyrd haffue vi ladet henge woris stadz indsigel neden for dette vort obet breff. Schreffuet och giffuet i Aarhus Palme søndag, aar efter Christi fødsel 1531 ¹⁾).

Ithem Konning Friderichs Breff besegled med Riigens Indsegle, att Prestemends Goeds, som ephther Loven forbrydis, bør at opberis aff Bisperne og dierris rette Prælater, och aff ingen anden. Datum Hafniæ, Sabbatho post Canuti regis et martyris A° 1531.

Ithem Konning Friderichs Breff, udi huilched hand kundgiører oc vidner, att Bisp Ulrichis latinsche oc Pergaments Breff well besegled med thuende indsegle, wstungen oc wskrabett udj alle maade, er lest for hannom, och indholder alle de puncter oc articler de decem præbendis ²⁾), som denne samme Viditze udviser oc forklarer. Datum Hafniæ die Sabbathi post Dominicam Qvasi modo geniti A° 1532.

Peder Ebbissøns Weerkendelse Breff paa sytten march oc itt lod huid Sølf; item thresindsthiffue oc sex march oc otte lod forgylt Sølf, och thredffue løde march Sølf for de thu Kaars, huilehe komme aff Kirchen oc Capitel, Kong. Maiest. thil hielp. Datum anno domini 1535.

Konning Christens Breff, ad Fougeden aff Bispgaarden eller en aff Capitell schulle werre offuer, naar Landsknechte skulde indleggis thill nogen Prestemand. Datum Rendersborig Fredagen ephther wor Frue dag Conceptionis Anno 1535 ³⁾).

¹⁾ Med dette Brev kan sammenlignes «Borgmestere og Raads udi Aarhus Forpligts-Brev givet Kapitel og menige Klerkeri ibid., at Aarhus Mark ikke skulde indhegnes, men være en fri Fædrift for alle Aarhus Indbyggere», dat. Tirsdag næst efter Midfaste Søndag 1485, trykt hos Hübertz, Aktst. vedk. Staden og Stiftet Aarhus, I, 46—7. Den her anførte Indholdsangivelse findes over en Afskrift af Brevet i Ny kgl. Saml. 754, Fol.

²⁾ Se Scr. Rer. Dan. VI, 468 sq.

³⁾ Nannestad, Hilaria Aarhus., p. 41.

Item Konningens Breff om halffdelen aff huer dierris Rente oc Indkom oc alle andre Sognekirchernis halffue Rente, att belønne och besolde Krigsfolch med. Datum Viborrig Mandagen nest ephther Midfaste, Anno 1535¹⁾.

Hertil føjes endnu følgende fra en anden Kilde hentede Gjenbrev, udstedt 1518 af Kapitlet i Aarhus i Anledning af en Stiftelse af Aartider (Sjælemesser) for flere Medlemmer af den adelige Slægt Krabbe.

Wy efftherscreffne prelater, canicker oc mennighe capittel wdj Aars kwngierer medh thette worth obne breff, ath wy haffue annamit aff erlige oc welbwrne folck, Her Tyge Krabbe aff Bwdstrup ridder, hans søster frwe Margrete Krabbes dotther aff Bøgstedh, hans swagre Pally Splid²⁾ aff Menstrup oc Maggens Ywell aff Wdstrup, en gaardh wdj Trwdstrwp liggende wdy Olst³⁾ sogghen y Galthen herreth med alle sine rette oc rettigheyth ath haffue till ewindeligh eydom, oc ther till ottesintz tyffwe marck y Danske penningh till ath kiøbe en andhen gaardh ffore till ewindeligh eydom, oc ther fore beplichte wy oss oc wore efftherkommer prelater oc canicker wdy Aars domkircke ath wpholde oc wpholde lade twenne aartiider wdy hwert aar till ewygh tydh, then ene paa anden dagh effther sanctorum Simonis et Jwde apostolorum dagh meth vigiliis om affthen oc sælemesse om andhen dagh wdy høffue koreth wdy Aars domkircke ffor erligh oc welboren qwinnes ffrwe Elsebe Tygiss dotthers, hennes hosbonde Magens Krabbes, theres sønners doctor Morthen Krabbes, Her Tyghe Krabbes, Mogens Krabbes oc dotther frwe Hellewighes, ffrwe Margretes oc ffrwe Dorothe Krabbes dotthers sæles saligheyth; oc then andhen aartiidh paa sancti Briccii confessoris dagh meth vigiliis om affthen oc sælemesse paa sancti Briccii dagh wdy

¹⁾ Dette Brev er i Registraturen indført efter det foregaaende, skjønt det i Tiden gaar forud for det, og jeg har ikke gjort Forandring deri, da det sidst anførte Udtog refererer sig til det først anførte.

²⁾ Afskriften har: Spild.

³⁾ D. e. Ølst.

høffwe kaaret wdy Aars domkircke effther gammell sedde-
 waane, fore welboren oc høfflerd mandz doctor Morthen
 Krabbes hans forelders Magnus Krabbes oc ffrwe Elsebe
 Tyggisdotters oc alle hans syskinds sæle oc alle cristne sæ-
 les saligheit. Oc hwar saa skeete, thet Gud forbywde, ath
 for^{ne} twenne aartyder nogen tyd wdy noget aar merkelighe
 forsømmes oc ycke redelighe holdes, som thet segh bør oc
 forscreffuet staar, tha mwe oc skulle for^{ne} Her Tyge Krabbe
 hans søsther oc swagre oc theres arwinghe ighen aname
 for^{ne} gaard wdy Trwdstrup oc for^{ne} ottesintzyffue march
 penninghe wden capittels wdy Aars ghen sigels y noghre
 maade, oc skicket anderstede hoss then helige kircke, Gud
 til loff oc alle cristne sæle til salighet, effther theres wilie.
 Till wytingzbørd haffue wy ladet henge wores capittels ind-
 segel nethen fore thette wort obne breff. Giffweth wthy
 Aarss paa tredie dagh Poske aar effter Gwds byrdh Mdxviij.

Afskrift fra Arkivet paa Rosenholm, i Ny kgl. Saml. 2091. 4to.

XI.

Minde om Jubellæreren C. L. Galschiøt¹⁾.

Af Bogholder *P. Jensen*.

Den 20de Maj 1883 hensov, 87¹/₂ Aar gammel, en af
 Landets ældste Præster, den blandt dem alle, der længst
 havde været i Embede, Sognepræsten for Stokkemark
 Menighed paa Lolland, Christian Ludvig Galschiøt,

¹⁾ Denne Nekrolog, som aabenbart er dikteret af oprigtig Kjærlighed
 til den gamle Præst, der inden sin Død var den danske Gejstlig-
 heds Senior og et af vort Selskabs ældste Medlemmer, har Red.
 ment uden at gjøre Brud paa Samlingernes Plan at kunne op-
 tage, skjønt den er holdt i en noget andet Stil, end den, der
 ellers bruges i vort Tidsskrift.

H. F. R.

der ved sin Død havde røgtet den præstelige Gjerning i 62 Aar, deraf de 50 som Sjølehyrde for den ovennævnte Menighed, hvor mærkeligt nok en Præst langt tilbage i Tiden, Provst Mads Brun, havde virket i eet og samme Kald i 62 Aar (1557—1619). Den Omstændighed, at Forsynet havde forundt ham en saa lang Virketid i det ham betroede Embede, kunde i og for sig ikke berettige til her at bringe ham i Erindring, og ei heller har han erhvervet sig Adkomst dertil ved at have indført sig i Literaturen ved et eller flere Skrifter, men saa meget mere turde den være at søge i, at han satte det rige aandelige Pund, han var udrustet med, ind paa at være en sand Hyrde for sin Hjord, at leve sig saaledes sammen med dem, han var kaldet til at virke iblandt, at de i ham kom til ligesom at see et Mønster paa en Præst. Har end denne Virksomhed ifølge sin Natur kun kunnet kjendes og skattes tilfulde i en snævrere Kreds, saa bliver den dog ikke derved mindre betydningsfuld.

Pastor Christian Ludvig Galschiøt blev; ifølge nogle biografiske Notitser, som et af de stedlige Organer¹⁾ bragte i Anledning af hans 60 Aars Embedsjubilæum i 1881 og som vi nedenfor tillade os at laane lidt af, født den 19de September 1795 i Roeskilde, hvor Faderen, Landsdommer, Kammerassessor Galschiøt da boede. I hans spæde Barndom bortkaldtes alt hans Moder, i hvis Sted dog senere kom til at træde en brav og omhyggelig Stedmoder, hvem han altid mindedes med Kjærlighed. Han sattes i Roeskilde Latinskole, men fristede alt i sit 15de Aar den store Sorg at miste sin Fader. Da nu Stedmoderens Kaar paa Grund af den ikke lille Børneflokk, Faderen efterlod sig, vare meget trykkende, maatte hans Skolegang fortsættes ved Hjælp af Stipendier, indtil han 1815 blev demitteret til Universitetet. Ogsaa som Student var han for en stor Deel nødsaget til at hjælpe sig selv

¹⁾ •Løll.-Falst. Stifts-Tidende•.

frem ved at give Informationer, indtil han naaede at komme paa Walkendorffs Kollegium og senere paa Regensen, hvor han ved sit livlige og muntre Væsen vandt sig mange Venner blandt Kammeraterne, i hvis selskabelige Sammenkomster han sjælden lod sig savne, uden dog derfor at tilsidesætte sine Studier. Theologisk Embedsexamen tog han den 21de Januar 1821 og modtog kort efter en Plads som Huuslærer hos Justitsraad Nyholm paa Thurebyholm; denne Stilling blev dog ikke af langvarig Varighed, thi endnu samme Aar fik han Ansættelse som Kapellan hos den alderstegne Pastor Brandt i Dalby paa Sjælland. Her kom han til ret praktisk at indøve sig i den geistlige Virksomhed, idet Præsten selv var saa svagelig, at han maatte overlade Alt til sin unge Medhjælper. Han har dog selv senere med Taknemlighed mindedes den gamle agtede Sjælesørger, der af sin egen rige Erfaring saae sig istand til at give ham mangt et ypperligt Vink og Raad. I Dalby lærte han at kjende en Datter af den daværende Præst i Haudrup, Catharine Marie Kynde, en Kousine til den i Nykjøbing p. F. levende almindelig agtede gamle Skolemand Overlærer Kynde; med hende forlovede han sig, og den 20de Oktober 1825 hjemførte han hende som sin Brud. Snart efter fulgte hun ham til Samsø, hvortil han var kaldet som residerende Kapellan for Besser og Onsberg Menigheder. I Aaret 1826 blev han atter forflyttet til Sjælland, denne Gang som Sognepræst for Øster og Vester Egede Menigheder, hvor han forblev i over 7 Aar og i hvilken Tid han paa flere Maader kom til at udfolde en smuk Virksomhed. I 1831 rasede der i Egnen en hæftig Tyfus-epidemi, som krævede mange Offre. Her tillod hans strænge Pligtfølelse og kjærlige Hjærte ham ikke at holde sig tilbage: rastløs færdedes han blandt de Syge som Trøster og Hjælper, indtil han selv blev ramt af Sygdommen, der angreb ham saa voldsomt, at han i tre Uger svævede mellem Liv og Død. Hans stærke Natur vandt

dog, næst Guds Bistand og ved hans Hustrues opoffrende Pleie, endelig Seier.

Mange vare Vennerne saavel blandt Store som Smaa, som den nidkjære og dygtige unge Præst alt havde vundet sig, da han i 1833 kaldtes til Sognepræst for den Menighed, Stokkemarken paa Lolland, hvor han kom til at afslutte sin lange, velsignelsesrige Dagsgjerning. I det sidstnævnte Embede var han saaledes lige ved at opleve det tredie Jubilæum som Embedsmand, et hidtil for en Statstjener vel omtrent enestaaende Fænomen her i Landet. Den 11te April 1871 feirede han sit 50 Aars Embedsjubilæum, i hvilken Anledning han, der den 26de Mai 1867 (Hs. Maj. Kongens Sølvbryllupsdag) alt var bleven udnævnt til Ridder af Dannebrog, modtog Dannebrogsmændenes Hæderstegn, medens paa Grund af Jubilarens Sygdom en større paatænkt Festlighed fra hans Sognefolks Side blev opsat og først fandt Sted senere hen i Sommeren. Paa Jubilæumsdagen meddeltes det ham, at Menigheden havde stiftet et Legat under Navn af »Pastor Galschiøts Legat« paa 600 Rd., af hvis Renter værdige Trængende i Sognet udenfor Fattigvæsenet skulde nyde Godt. I Forbigaaende skulle vi her berøre, at han allerede i 1856 havde modtaget af sin Menighed en Æresgave i Sølv. Under den største Deeltagelse fra alle Sider festligholdtes dernæst den 11te April 1881 hans 60 Aars Embedsjubilæum. I den smukke rummelige, men den Dag aldeles overfyldte Landsbykirke, oplæste ved den der afholdte Gudstjeneste, hvor ogsaa en stor Del af hans Embedsbrødre havde givet Møde, Stiftets Biskop en Takskrivelse fra Hs. Maj. Kongen til den højtbedagede, hæderkronede Olding, for hans lange nidkjære Virksomhed, hvorefter denne Sidste i bevægede Ord gav et Omrids af sin Livsgjerning, der gjorde et dybt Indtryk paa Forsamlingen. Senere paa Dagen var den legems- og aandskraftige Jubilar tilstede ved et paa Aftid Folkehøjskole til hans Ære foranstaltet Festmaaltid, der talte saa mange

Deeltagere, som Pladsen paa nogen Maade tillod, og hvor Lokalerne vare saa smagfuldt udpyntede i enhver Henseende, som det vel sjeldent nogetsteds er seet, ligesom Æreporte hist og her og almindelig Flagning overalt paa Vejen fra den gamle Præstegaard til Højskolen til Overflod viste, hvormeget det var Alle om at gjøre, at lægge deres Kjærlighed for den elskelige Jubeloldning for Dagen paa den fyldigste Maade, hvad der ogsaa under selve Festmaaltidet gav sig Udslag i Taler og Sange. Endvidere fik han ved denne Lejlighed Underretning om, at Kirkens Patron, Lehns greve Knuth-Knuthenborg, og Menigheden ved frivillige Sømmenskud havde besluttet at bekoste hans Billede malet og ophængt i Kirken til et stedsevarende synligt Minde om den højtelskede Sognehyrde. Endnu i samme Aar blev denne smukke Tanke virkeliggjort, og til sildigste Tider vil den ærværdige Præstemand saaledes blive ihukkommet i sin Kirke, hvor han i over en Menneskealder har forkyndt Ordet.

Før vi slutte, skulle vi dvæle lidt nærmere ved de Egenskaber, der hos Pastor Galschiøt i en saa ualmindelig Grad havde vundet Hjerterne og Alles uskrømtede Højagtelse og derved ladet hans Gjerning bære saa megen god og smuk Frugt. Allerede ved en flygtig Berøring med ham maatte man føle sig ejendommelig tiltrukket af hans paa een Gang milde og djærve Væsen, der strax sagde En, at man her havde en Mand for sig, som man tillidsfuldt kunde betro sig til, og hvor Vid og Lune og kristelig Alvor i en sjelden Harmoni vare forenede. Udrustet med et smukt, klangfuldt Organ var han en Taler som Faa, hvis Ord i Kirken ikke alene lød med Fynd og Klem, men som ved hans sympatetiske og fængslende Skikkelse fik forøget Vægt: hvad der her flød fra Læben, følte man uvilkaarligt kom fra Hjertet, havde sit Udspring fra en dyb og grundfæstet Tro paa den Frelser, hvis Evangelium han forkyndte. Og denne Mand, som Aar ud og Aar ind i langt over en Menneskealder med aldrig

svækket Nidkjerhed røgtede sit Kald, ja, som, opfyldt af den inderligste Kjærlighed til sin præstelige Gjærning, først i en Alder, hvor han med skjellig Grund ganske kunde have trukket sig tilbage og nyde en velfortjent Hvile, bestemte sig til at tage Hjælp til denne, var i hele sin daglige Færd saa elskværdig, tjenstvillig og godgjørende, at det med Grund tør siges, at han næppe blandt sine Embedsbrødre her i Landet i den Retning er bleven overgaaet. Præstegaarden blev i hans Tid et meget søgt Valfartssted for Rig og Fattig, Ung og Gammel: »glad med de Glade og bedrøvet med de Bedrøvede«, som det er sagt om ham med Rette, var man altid her vis paa at finde fuld Forstaaelse og Deeltagelse for, hvad man havde at meddele ham. Endelig var han ogsaa en sand Børneven, hvorfor hans Skolevisitatser altid vare som Festsdage for de Smaa, som han, hvor han mødte dem paa Vej eller Sti, stedse havde et mildt Nik og venligt Ord til. Hans Konfirmationsforberedelse maatte som en Følge deraf i ikke mindre Grad blive kjær og tiltrækkende for de Unge, thi han besad en ualmindelig Gave til at fæstne deres Opmærksomhed til Religionsundervisningen ved paa passende Steder at indflette Exempler, hentede fra deres egen Verden, og som røbede en dyb Forstaaelse af Barnehjertet, og i Manges Indre staaer fra hiin Tid den paa een Gang saa milde og alvorlige Børnevends Billede indskrevet med uudslettelige Træk. For Sognets Lærere var han en trofast Ven og Raadgiver — det laa ikke for ham at optræde strængt og bydende overfor Nogen, dertil var han i bedste Forstand altid for meget Hjertemenneske; derimod forstod han til enhver Tid tilfulde at vurdere og paaskjønne deres ligesaa vigtige som byrdefulde Gjærning. Som i sine yngre Aar vedblev han, saa længe hans Kræfter paa nogen Maade tillod det, ja indtil sin høje Alderdom, at færdes flittigt omkring i sit store Sogn, hvor han, arbejdsdygtig som han i høj Grad var, endog fungerede som Formand for Sogneraadet indtil kort før sit Jubilæum

i 1871, for at see til Syge, Fattige og Sorgfulde, rede til Hjælp baade med Mund og Pung, stundom i sidste Henseende mere, end denne vel egentlig kunde taale. I sin lange Levetid blev han vel ligesaa lidt forskaanet for Sorg og Modgang som overhovedet nogen af denne Verdens Børn, men han forstod at bære Prøvelserne en Deel bedre end de Fleste; dertil hjalp ham hans gudhengivne og livsglade Sind, som vel ogsaa, støttet af et maadeholdent, regelmæssigt Liv, bidrog Sit til ved Guds Bistand at lade ham naae en saa høj Alder. I 1864 mistede han sin trofaste Livsledsagerinde, en poetisk begavet, huuslig og brav Kvinde, ligesom tidligere et Par af sine Børn. Af hans Børn skulle vi nævne den som landøkonomisk Forfatter bekjendte dygtige Gartner H. C. Galschiøt paa Ledreborg og hans eneste Datter, der har været saa meget for ham i hans sidste Leveaar. Ved sin Død efterlod han sig desuden en 91aarig svagelig, saa godt som blind Søster, der i mange Aar havde boet hos ham og som først i Slutningen af samme Aar bortkaldtes. Rigt og lykkeligt blev hans Liv og smuk hans Alderdom, hvor han til alle Sider saa sig omgivet af Agtelse og Kjærlighed. Otte Dage før sin Død lod han ved en af sine Sønner, der besøgte ham under hans sidste Sygdom, Menigheden bringe sin Afskedshilsen, den Menighed, i hvis Midte han saa inderligt havde ønsket at lukke sine Øjne, et Ønske, som den Gud, der saa naadigt havde styret Alt for sin fromme Tjener, da ogsaa opfyldte.

Sorgen ved hans Bortgang var ligesaa almindelig som inderlig, thi i den trætte Olding, der i Troen paa sin Frelser var gaet bort, følte Menigheden at have tabt en Fader, den aldrig vil kunne glemme. Næppe har vel nogen Landsbykirke i Mandsminde rummet et større Følge end ved hans Jordefærd den 26de Maj 1883. Blandt de da holdte Taler skulle vi særlig nævne Hs. Højærværdighed Provst Tobiesens, der træffende skildrede den Afdødes Værd som Præst og Menneske. Den 19de September 1884,

den Afdødes Fødselsdag, afsløredes en af Menigheden be-
kostet smuk Mindesten over ham paa Stokkemark Kirke-
gaard.

XII.

Fortegnelse over Skibspræster 1610—70.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

I ældre Tid var det Skik, at naar et større Skib navnlig i kgl. Tjeneste gik paa Rejser, særlig paa lange Rejser, da blev der medgivet det en Præst, der skulde varetage Skibsfolkenes aandelige Tarv. Man har ingensteds nogen Fortegnelse over de mange Præster, som paa den Maade i Tidernes Løb ere udsendte, og hvoraf i det mindste en god Del, særlig af dem der sendtes paa Rejser til Ostindien i det 17de Aarhundrede, døde paa Rejsen. En Præst ved Navn Hr. Mads Rasmussen, der 1623—26 var med Skibet »Perlen« i Ostindien og senere blev Sognepræst i Vallensbæk, har i sin ret mærkelige Dagbog fortalt, at fra 1619, da Rejserne fra Danmark til Ostindien begyndte, og indtil 1637 vare 22 Præster blevne ordinerede til at følge med Skibene paa denne Fart, men ingen var kommen tilbage uden han selv alene og en ved Navn Hr. Rasmus Svendsen, der dog døde i Øresund, just som han efter alle sine udstandne Møjsommeligheder atter skulde betræde Hjemmets Grund¹⁾.

I Universitetspedellen Peder Muus's *Catalogus pastorum Sielandiæ*, Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 2990. 4to, findes den efterfølgende Liste over Skibspræster, der dog langt-

¹⁾ Danske Mag. I, 112—3. I nedenanførte Liste findes denne Hr. Mads Rasmussen ikke, med mindre han skulde være den under Aaret 1617 opførte Hr. Mads Rasmussen Flue. Ogsaa den ovennævnte Hr. Rasmus Svendsen mangler.

fra indeholder det hele Antal af dem, der have været i denne Stilling fra 1610 til 1670 (de yderste Aar til begge Sider, der findes i Listen). Værre er det, at Personerne ikke ere ordnede efter Tidsfølgen, og at Aarstal mangler ved en Del af dem, saa Skaden ikke mere kan oprettes. Men trods alt dette, vil man dog heri finde enkelte Oplysninger til Præstehistorien, som neppe haves noget andensteds, hvorfor Listen maaske kan fortjene at meddeles.

Nogle Steder er Skriften saa utydelig, at den ikke kan læses. De i skarpe Klammer tilføjede Bemærkninger ere for det meste tagne af et efter Fornavnene ordnet Register i samme Hdskr. over de anførte Personer. Ved dem, som jeg kjendte andensteds fra, har jeg tilføjet en kort Henviſning til Lettelse for saadanne, som fremtidig ville benytte Listen.

Skibs Præsternes Naffne.

- H. Ouge Lauritzen Katterup, 22 Feb. 1626, pro militibus Danicis.
 M. Lauge Christensen Malmø, 1628 3 Maji cum literis Regiis ¹⁾.
 H. Jonas Skonvigh Andersen, 1628 21 Mart. Sun . . . ²⁾
 Norvagus.
 H. Daniel Krop, 13 Nov. 1630 ³⁾.

¹⁾ Formodentlig den Lauge Christensen, der som Rektor i Horsens 1625 havde taget Magistergraden (Personalhist. Tidsskr. III, 261).

²⁾ Slutningen af Ordet ulæselig; formodentlig betegnes, at han var fra Sundhordlen. Denne Mand er ellers bekjendt som en flittig Samler af gamle Monumenter og Runeindskrifter til Dr. Oluf Worm (se dennes Epistolæ, p. 494). Den 9 Aug. 1627 skriver Biskop Hans Michelsen i Odense i sin Dagbog: »Jonam Andreae Norvegianum, mihi a Dn. Cancellario commendatum, Dn. Propositis et Pastoribus recommendavi pro monumentis Runicis indagandis».

³⁾ Blev siden res. Kapellan i Slagelse.

- H. Jens Søffrensen Klimp, Wiborig, 1630 21 April ¹⁾.
 H. Hans Jensen Brun Helsingborg, itidem.
 H. Peder Christensen Fieldsted, 1627 21 Sept.
 H. Rasmus Andersen Naschov.
 H. Bertel Lauritzen.
 H. Anders Aagesen.
 H. Anders Jensen Tidsted.
 H. Hans Mogensen.
 H. Lauritz Jespersen til Indien 1639 22 Aug.
 H. Zacharias Olluffsen.
 H. Hans N. Faxe Strandhoffuet [ell. Strandbo], til Indien
 1637 6 Octob.
 M. Hans Thomesen Skov, 1640 die 5 Febr. En høy be-
 daget Mand ²⁾.
 H. Henrich Jørgensen Dystrup, 1640 18 Jun.
 H. Christen Søffrensen Bloch, 1640 17 Mart.
 H. Michel Nielsen, ordineret til Medtiener i Dalby oc
 Thureby i Faxeherrit 10 Apr. 1640. Derfra strax ad
 Naves en rejse 1643. 5 Aug. . . . ³⁾.
 H. Rasmus Hansen Parturius, 10 Aug. 1641 ⁴⁾.
 H. Jacob Pedersen paa Ødsil hos velb. Ebbe Uldfeld. 31
 Maji 1644.
 M. Christen Malthesen ⁵⁾, 1644 die 11 Aug.
 H. Christen Jensen Farsovius, 1645 die. 2 Julij ⁶⁾.

¹⁾ Siden Præst i Røgen og Sporup (Aarh. St.).

²⁾ Havde i sin Tid været Kapellan ved Frue Kirke i Kbhvn., afsat (Kirkeh. Saml. 3. R. I. Reg. u. Schov).

³⁾ Under Havnlev Sogn staar i samme Hdsk.: Dn. Michaël Nicolai Hafniensis, et Collega Scholæ b. Virginis, som var kaldet til Skibspræst oc ordineret den 5 Aug. 1643, bleff. Sognepræst [i Havnlev 1643] oc hialp sig saa vel hen aff Guds Naade oc lader sig nøye. (Havnlev, som nu er Annex til Lilleheddinge, var den Gang et eget Pastorat).

⁴⁾ Siden Sognepræst i Everdrup.

⁵⁾ Tidligere Rektor i Halmstad, tog 1637 Magistergraden.

⁶⁾ I samme Hdskr. findes under Krummerup og Fuglebjerg følgende:
 »Dn. Christen Jensen Farsovius, først Præst i Frederiksstad i Skaane (sic!) og dertil ordineret die 2 Julii 1645. Nogle Aar der

- H. Christen Michelsen, ad naves 1631. 18 Decemb.
 H. Niels Rasmussen Bagger Rhanders. 1626, die 3 Maji ordinatus.
 H. Anders Olluffsen.
 H. Ottho Lauritzen, 1627 die 23 Febr. da ordineret til Medtienere vdi Slingerup oc Vgelse, ochsaa siden ad naves Regias, oc imidlertid holt hand dansk Skole.
 H. Niels Søffrensen, 1618 den 25 Octobr. til Ostindien¹⁾.
 H. Niels Jørgensen.
 H. Anders Michelsen.
 H. Jens Olluffsen Rhusius, 1641 23. Jan., bleff hand siden Comminister til Eggisleff 1646. 1 Jul.
 H. Christen Pedersen Windelboe 1638 die 16 (!) effter H. Stadtholders zeddel om største fornødenhed, examinandus et rediturus
 H. Jens Povelsen Dejell [ell. Diello].
 H. Jens Christensen Due.
 H. Peder Madtzøn, 1640. 23 Jul. ad nav. Reg.
 H. Claus Friis, 1641. 4 Aug.
 H. Michel Rasmussen Helsingorensis, ætat. 32. 1641 17 Martii.
 M. Oluff Bentzøn [ad Ostindien¹⁾].

efter kom han i Lejervold med en af sine Tjenere, at han døde, og den, som gjorde det, rømte bort etc. sagdes der vel, men H. Christen blev mistænkt derfor, og Kaldet maatte H. Christen miste. Nogen Stund der efter bekom han af kgl. Naade Oprensning, og saa nogen Stund der efter blev kaldet die 2 Octobris 1652 igjen til Præstekald over disse 2 Kald i Østerflakkebjerg Herred²⁾ (hvortil Philip Borneman havde Jus Patronatus). — Det gik denne Mand meget slet tilsidst, da kan paa Grund af sit ryggeløse Levned 1678 blev dømt fra Kjole og Krave og med Vanære blev udstødt af Præstestanden, som han vistnok aldrig havde burdet være i. Udførlige Landemodesforhandlinger ham angaaende haves, som det dog vilde blive for vidtløftigt her at meddele. Vi indskrænke os til at henvise til Pontoppidans korte Notits, Ann. eccl. Dan. IV, 590—1.

¹⁾ Jvfr. Kirkeh. Saml. 3. R. II, 340 Not. 6.

²⁾ Tidligere Præst i Kjøge, afsat (Personalhist. Tidsskr. III, 259).

- H. Peder Rasmussen Hafn. 1637. 1 Decemb. oc siden till. . .
 H. Niels Hanssen ad classem regiam 2 Jul. 1645.
 H. Niels Jensen Fionus ad naves Regias 31 Maji 1620.
 H. Peder Christensen Alborg ad navem in Indiam 29 Juli 1618.
 H. Povel Erichsen Fionus 1610.
 H. Rasmus Jensen Aarhus ad naves øst-ind.
 H. Peder Jensen Skeen [Hast Norvagus] d. 25 Octob. ad nav. ostind. 1618.
 H. Madtz Rasmussen Flue 1617.
 H. Christen Henrichsen ad. nav. Regias, 25 Octob. 1618.
 H. Hogen Povelsen etiam ad naves Østind.
 H. Anders Madtzøn Helsingør d. 24 Maji 1621.
 H. Madtz Boesen ad naves Østindicas 1622.
 H. Christen Jensen Skielskiør etiam 21 Sept. [1622].
 H. Peder Søffrensen Aale etiam [21 Sept. 1622].
 H. Christian Christiansen Jungshovet ad. nav. Reg. 23 April 1623.
 H. Peder Hansen Halmstad ad naves simul [1623].
 H. Michel Rasmussen, ætat. 32, ad classes Reg. 1641.
 H. Jens Knudsen Vestervig ad nav. 1627. 24 Jan.
 H. Daniel Bertelsen, è lecto, 25 April 1627 ad nav. Regias.
 H. Claus Bertelsen Stenderup 3 Aug. [1627] ad nav. Reg.
 H. Christen Hansen Stenderup 16 Sept. [1627] ad nav. Reg.
 H. Willatz Andersen Aalborg ad naves 1628 21 Martii¹⁾.
 H. Christen Pedersen Stormb Stava. til de ostindiske Skive 11 Nov. 1629.
 H. Peder Hansen Kerteminde etiam.
 H. Rasmus Jacobsen Falster etiam.
 H. Oluff Jensen Morsing 1631. 9 Maji.
 H. Christen Hermandsen ad naves 1635 15 Maji.
 H. Niels Andersen Udbynæus 30 Sept. [1635] til Ostind.
 H. Peder Jacobsen Odevald 30 Oct. [1635] ad Ostindien.

¹⁾ Siden Sognepræst i Slangerup (Kirkehist. Saml. 3. R. III, 20—1 40. 49).

- H. Jens Søffrensen ad naves 1638. 1 Apr.
 H. Lauritz Jensen Ripensis ad nav. R. 1640 1 April.
 H. Niels Iffuersen¹⁾ Gothl. 1643, efteradt hand lenge
 hafde været Skibspræst, 4 Oct. til Røoure.
 H. Søffren Olsen Brøndeslev aff H. Axell Vrup til Felt
 præst 1656. 17 Jun.
 H. Niels Lauritzen 1653. 8 Nov.
 H. Niels Andersen Crammerus 19 Sept. 1655.
 H. Peder Jørgensen Ringopolitanus²⁾ med Skibs Floden
 1656. 4 Jul.
 H. Lauritz Andersen Rhodius ad insulam Tobagensen in
 America 1656.
 H. Peder Povelsen 1666. 1 Aug.
 H. Peder Pedersen Horsens [1666] ad naves Reg. in Ostind.
 H. Michel Lauritzen Helsingør [1666] ad nav. Reg. in
 Ostind.
 M. Joachimus Ludovici Reimerus in pastorem castrensem
 chiliadis strenuo viro Francisco Brochenhus a. S. R. M.
 commissæ 1657, die 31 Jul.
 H. Kield Jensen Slagelse³⁾ til Vestindien aff Hans Kongl.
 Mayt. 7 Jun. 1667.
 H. Hans Jensen Hielmelandt til Hans Kongl. May. Skib,
 Mageløs kaldet, ordineret d. 18 Nov. 1670.

 XII.

 Gammel Skoleskik i Norge.

Efterfølgende Brev til Kansler Chr. Friis til Kragerup
 fra Stiftsøvrigheden i Trondhjem (Lensmanden Tage An-

¹⁾ Rigtigere: Niels Sørensen (se Kirkeh. Saml. 3 R. II, 331—4).

²⁾ Vistnok Peder Jørgensen Torsk (Dorsch), siden Sognepræst ved
 Trinitatis Kirke i Frederiksodde (se Ny kirkeh. Saml. I, 102—8).

³⁾ Om denne se Ny kirkehist. Saml. V, 668—76. Worms Lexic. II, 390.

dersen Thott og Biskop Anders Christensen Arrebo) viser, at den Skik, som endnu findes flere Steder i Sverig, at fattige Skoledisciple i Ferierne gaa omkring i det Stift, hvori vedkommende Skole ligger, for at samle Gaver ind (for ikke at sige: tigge), ogsaa har været brugelig i Norge. Har noget lignende fundet Sted i Danmark, hvad det vistnok har, er Skikken dog her allerede gaaet af Brug i det 16de Aarhundrede.

Vor ganske venlig Hilsen etc. Ville vi ganske flite-
 ligen have Hr. Kansler tilkjendegivet, hvorledes det haver
 udi Fortiden her udi Stiftet været saadan en Brug, at Skole-
 degnene en Maanedes Tid i Hundedagene og $\frac{1}{2}$ Maanedes
 Tid om Julen er bleven af Superintendenten og Skolemesteren
 forløvet, hver efter som han var lærd til, et Gjæld at visi-
 tere udi om nogen Hjælp til Klæde og Underholdning efter
 Bøndernes egen gode Vilje; hvilket nu i Ordinansen dennem
 forbutlet er, og det uden Tvivl af den Aarsag, at en Part
 af dennem greb for vidt og bredt omkring sig og drog til
 Nordland med, og halve Sommeren dermed fortærede; og er
 naadigst igjen i Ordinansen befalet, at Præsterne skal op-
 kræve hver i sit Gjæld, hvis Almuen give vil, og føre det
 Skolen til Nytte, hvilket vel ogsaa sker, men som det be-
 findes i al Sandhed med Skolens største Skade og Forsvæk-
 kelse, som ellers liden Hjælp nok haver; thi i den Sted
 de tilforn kunde i Fisk og Korn somme bekomme 30, somme
 20 Daler af et Gjæld til Underholdning, der de selv Bøn-
 derne besøgte og lode sig høre af Prædikestolen for dennem,
 da kan de, nu det fremsendes, neppe bekomme 3 eller 4
 Daler af samme Gjæld, og af en stor Part slet intet. Og
 vende Præsterne og Bønderne selv Aarsagen for, at Per-
 sonerne ikke komme til dennem, som de tilforn plejede.
 Derfor ville vi paa det flittigste, for den ene fattige Skolens
 Gavnns Skyld, her i Stiftet er, have Hr. Kansler ombedet,
 han vilde dette for Kgl. Maj. vor naadigste Herre andrage,
 om Hs. Maj. det naadigst bevilge vilde, at de selv maatte

Sognene i Hundedagene og Julen besøge om Godtfolks Hjælp som tilforn, dog ikke videre end næstomliggende Præpositurer, saa de snart kunde være hjemme igjen, og Bogen ikke forsømme, at den fattige Skole ved dette Middel noget maatte komme paa Fode igjen, og Kirkerne blive des bedre med skikkelige Personer forsørgede. Thi der fattes 12 Præster her i Stiftet efter Reformatzen, og vi have ikke selv Personer, ej heller ville fremmede gjerne her op. Vi tvivle intet, at Hr. Kansler jo gjør her udi, hvis gavnligt være kan, tagendes Løn af Gud. Og ville vi nu ikke længer Hr. Kansler opholde, men have hannem Gud almægtigste til Sjæl og Liv befalet. Af Trondhjem den 1 Octobris Anno 1620.

Thage Thott A.
Egen Haand.

Anders Christensen.
Egen Haand.

Udskrift: Ærlig og velbyrdig Mand Hr. Christian Friis til Kragerup, Ridder, Kgl. Majs Kansler og Rigens Raad, vores sønderlig tilforladendes gode Ven, ganske venlige tilskrevet.

Orig. i Kgl. Bibl., Breve til Adel. Hist. Fasc. 17.

Bidrag til Korsør og Taarnborg Præstekalds Historie.

Af **Gustav Ludvig Wad.**

De paa de følgende Blade samlede Meddelelser skulle hovedsagelig klare Forholdet mellem Sognepræsten i Korsør og den der indtil dette Aarhundredes Begyndelse residerende Capellan og samtidig oplyse Annexet Taarnborgs Vilkaar. Jeg har ikke villet gjentage de i Wibergs Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie anførte Personalialia, men kun medtaget de allernødvendigste og dertil føjet, hvad jeg andetsteds har fundet til Supplering og Berigtigelse.

De anførte Actstykker ere med enkelte Undtagelser gjengivne med moderniseret Retskrivning. —

Den sidste catholske og den første evangeliske Sognepræst i Korsør og Taarnborg var Magister Ingemar Jensen; han var en velstuderet Mand — formentlig identisk med den Dominus Ingemar, der den 11. August 1506 lod sig immatriculere ved Kølns Universitet¹⁾ —, havde været Docent i Kirkeretten ved Kjøbenhavns Universitet og fik den 1. Juni 1514 kgl. Præsents paa »Tornby« og Korsør Kirker²⁾. Han nævnes 1528, da

¹⁾ Norsk histor. Tidsskr. III, 484.

²⁾ Suhms Saml. II, 1, 119.

Christiern Pedersen overdrog ham sit Præbende og Kannedømme i Lund, og 1529, da Hovedsmanden paa Københavns Slot paa Kongens Vegne af Korsør Len modtog en Pengesum af Mester Ingemar¹⁾. Den 1. Maj 1537 maatte han paa Grund af Trang og Nød, som han havde lidt i Grevens Fejde, pantsætte en Gaard paa Korsør Strandgade til Lehnsmanden Knud Rud²⁾; efter Wiberg levede han endnu 1539.

Hans Eftermand var Hr. Jens Jonsen, der findes nævnt som Præst i Korsør i et Universitetsregnskab for 1542, hvor der under »Erogata ex bonis pauperum« bl. a. staar: Item Johanni scribe nunc pastori in Korsør iij daler j m $\frac{3}{4}$ ³⁾. Den slesvigske Præst Hans Oldendorph omtaler et Par Besøg, han aflagde Hr. Jens paa Gjennemrejse; den første Gang, 19. Juni 1562, kalder han ham »ignarus pastor«, og næste Gang, 2. August, fortæller han, at han hørte det gamle Asen Hr. Jens prædike, og tilføjer, at denne har bedraget ham for mange Penge⁴⁾. Efter Kaldsbogen skal han være død 1566.

I hans Tid blev det ved Kongebrev af 2. Juli 1547 bestemt, at Taarnborg Sogn skulde herefter, som tilforn, være Annex til Korsør og give Sognepræsten al den Rettighed, der tilkom ham som saadan, mod at han blev forpligtet til at holde en bekvem lærd Mand til at være Capellan til Taarnborg Kirke; Capellanen skulde bo i Korsør, men gjøre Almuen i Taarnborg Sogn den Tjeneste aarle og silde, som en Sognepræst er sit Sognefolk pligtig baade inden Kirken og uden⁵⁾.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 804 f.

²⁾ Friis, Bidrag til Korsør Bys Historie S. 16.

³⁾ Danske Magazin 3. R. VI, 9.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 247, 251. Den nævnte Oldendorph var dog til Tider sindsforvirret, saa der ikke kan bygges meget paa hans Beskyldning mod Hr. Jens.

⁵⁾ Rørdam, Danske Kirkelove I, 270; Danske Magazin 4. R. I, 306; Erslev og Møllerup, Danske Kancelliregistranter 1535—50, S. 351.

Under 5. Septbr. 1554 fik Hr. Jens Jonsen Brev paa Kongens Part af Tienden i Taarnborg Sogn uden Afgift¹⁾; og endelig haves fra hans Tid et Actstykke, der viser, at Sognepræsten den Tid boede til Leje; den 17. April 1561 udstedte nemlig Johan Friis til Hesselager i Kjøbenhavn Gjenbrev til Kongen paa sin Gaard i Korsør, som Sognepræsten af ham havde til Leje for 10 Daler aarlig Afgift, »og ligger samme Gaard norden fra Adelgaden og rækker til Stranden udi Længden og udi Bredden fra Torvgaden og til den Gaard, som Eskild Gøyes af Gunderslev Arvinger nu udi Værge haver, hvilken fornævnte Gaard udi Længden og Bredden ligesom den nu begreben og forfunden er med al den Ager, Eng, Skov, Mark, vaadt og tørt, som den med Rette tilhører, Intet undtaget, ved hvad Navn det helst nævnes og kaldes kan, højmeldte Kongl. Majestæt og Hans Kongl. Majestæts Efterkommere, Konger udi Danmark, skulle have, nyde, bruge og beholde til evig Ejendom«. Til Gjengjæld overdrog Kongen Johan Friis »en Gaard udi Boeslunde Sogn, kaldes Espegaard«; i det derom udstedte Brev siges ligefrem, at Sognepræsten boer i Johan Friis' Gaard i Korsør²⁾.

Hr. Jens Jonsen succederedes af Korsør Latinskoles Rector, Peder Mortensen, der ligeledes, 15. Juni 1572, fik Brev paa Taarnborg Sogns Kongetiende uden Afgift³⁾.

I en »Beretning om Korsør Præstekalds Lejlighed, som den forud været haver og nu er«, hvilken synes at være affattet 1631⁴⁾, hedder det: »I Begyndelsen haver Korsør og Taarnborg Sogner været saaledes annexeret, saa at Sognepræsten udi Korsør haver haft al Indkomsten af fornævnte Taarnborg Sogn og holdt saa en Capellan, som han ringest kunde. Men derefter haver Taarnborg Sogne-

¹⁾ Rørdam, anf. Skr. I, 385.

²⁾ Registre over alle Lande.

³⁾ Rørdam, Danske Kirkelove II, 178.

⁴⁾ Geh. Arch., Topographisk Saml., Korsør Nr. 29.

mænd forhvervet Kgl. Majestæts naadigste Bevilgning, at Capellanen skulde være hos dennem ved Kirken bosiddendes, og formedelst der blev da mere fornøden til samme Capellans Indkomst, er Sognepræstens Indkomst bleven des mindre. Formedelst denne Aarsag synes Sognepræsten, som da levede, salig Hr. Peder Mortensen, af synderlige højkongelige Naade at være benaadet med Kgl. Majestæts Tiende af Taarnborg Sogn, qvit og fri, uden al Afgift, og bekræftet med tvende kongelig Benaadings Breve af vores allernaadigste Herres og Konnings Hr. Fader, højlovlig Ihukommelse, sal. Konning Frederik den Anden, dateret Anno 1572. Og beholdt samme Hr. Peder Mortensen fornævnte Kgl. Majestæts Tiende qvit og fri sin Livs Tid indtil Anno 1600 udi 28 Aar.*

Herefter skal altsaa Capellanen fra omtrent 1572 have boet i Taarnborg, og der er ingen Grund til at tvivle om Angivelsens Rigtighed, skjønt Kongebrevet derom ikke kjendes. Denne Omstændighed er det, der har faaet Wiberg (i Bidrag til en alm. dansk Præstehistorie III, 285) til at etablere Taarnborg som et Kald for sig selv, og som Sognepræster for dette at anføre Capellanerne Hr. Oluf Pedersen (ved Aar 1584) og Hr. Hans Poulsen fra 1600 til sin Død 1631. For den sidstes Vedkommende er Aarstallet for hans Kaldelse sandsynligvis galt; thi man kan vel antage ham for identisk med den Hr. Hans i Taarnborg, der i Aaret 1597 havde »ladt ilde« paa sine Tilhørere for Offer, hvilket nær var kommet ham dyrt til at staa; han slap kun for Tiltale og Straf ved at bede om Naade og udstede en Forpligtelse om, at han sig herefter vilde skikke og forholde inden Kirken og uden Kirken, som ham burde, og ikke med nogen Forseelse videre sig lade befinde ¹⁾.

Efter det ovenfor anførte er Hr. Peder Mortensen død Aar 1600, hvilket stemmer overens med en Angivelse

¹⁾ Sjællandske Tegnelser 28. Juli og 4. Novbr. 1597.

i Kaldsbogen. Ogsaa han efterfulgtes af Byens Rector; denne hed Niels Jensen og var Sognepræst indtil sin Død 1617; Aaret før havde han, den 14. Juli, faaet sin Søn Zacharias Nielsen kaldet til sin Efterfølger (Kaldsbogen¹).

Fra hans Tid haves en Retssag, der viser, hvad en Præst kunde være udsat for af sine Sognefolk²). Kirstine Nielsdatter havde 1ste Søndag i Advent 1618 ladet utilbørlige Ord falde mod Hr. Zacharias — som han sørgeligen beklaget haver — da han af Prædikestolen lyste til Bands over Jacob Nettelblad og bemeldte Kirstine, der laa hen i et utugtigt Levned med hinanden og ikke vilde lade sig vie tilsammen, idet hun sagde: dersom han bandsætter, førend Jac. N. kommer hjem, da skal han faa Skam. Da Præsten gik fra Kirken, lukkede hun sit Vindue op og sagde: Hr. Zachris, dersom I bandsætter min Mand, førend han kommer hjem, da skal I gjøre det udi en Fandens Tid; ja en af Præstens »Drenge« vidnede siden, at, da han gik ind ad sin Dør, sagde hun ud af Vinduet: var jeg en Karl, da skulde der fare en Djævel i hannem.

Hr. Zacharias klagede det med modige Taarer for Lehnsmanden, Ebbe Munck, der bad ham give sig tilfreds; han havde aldrig hørt sligt og vidste ikke, han kunde give ham Svar, førend han havde talt med Kongelig Majestæt derom, efterdi han havde ikke hørt slig Gjærning tilforn at være sket, eller hvad for Straf derefter burde at følge. Lehnsmanden indberettede det til Kongen, der svarede, at han ikke heller havde hørt slig Gjærning, som var en svar Guds Bespottelse, og dersom sligt ikke blev straffet, var det at befrygte, at Gud turde straffe et helt Land for slig grov Gudsbespottelse.

¹) Han er maaske identisk med den Zacharias Nielsen, der 1603 blev Rector i Bogense; Crone, Mester Jacob Madsens Visitatsbog, S. 300.

²) Geh. Arch. Topographisk Samling, Korsør Nr. 28; kortelig omtalt hos Friis, Korsør, S. 17.

Korsør Bything afsagde da den 5. April 1619 den Dom, at Kvinden burde miste sin Hud til Kagen og forvises Byen.

Hr. Zacharias døde i Maj 1627 (Kaldsbogen), og den 6. Juni derefter (anf. St.) kaldedes Magister Jacob Jensen Gysting til Sognepræst; han var sikkert en Søn af Hr. Jens Nielsen i Gyrstinge, der døde 1608¹⁾, og havde fra 1617 gaaet i Skole i Sorø, hvorfra han 1623 blev Student²⁾. Som Præst i Korsør valgtes han til Provst i Herredet og blev den 28. Maj 1633 creeret til Magister³⁾.

I den ovenfor citerede Beretning om Kaldets Lejlighed, der er forfattet af ham, skriver han endvidere: »Fra den Tid, 1600, haver der været tvende Sognepræster, Hr. Niels og hans Søn efter hannem, Hr. Zacharias, hvilke haver intet andet haft at leve af, end hvis ringe Tiende kan falde af Korsør Byes Avl med Offrer og saa to Pund Saaland til Præstegaarden og tre Pund Korn, Pension af Capellanen udi Taarnborg. Der nu disse tvende Sognepræster, Hr. Niels og hans Søn Hr. Zacharias, ere hændede efter hverandre, er der befunden i Sandhed tretten Hundrede Dalers Gjæld, som de saaledes ere geraadiget udi efter hinanden. Denne Gjæld og Tyngde er nu mig paakommen, formedelst jeg ægtede hans efterlevendes bedrøvede Hustru med tre smaa Børn; men i saadan min Elendighed kunde jeg meget vel hjælpes, om min allernaadigste Herre og Konning naadigst vilde unde og tillade mig for Fæstning og sædvanlig Afgift de Tiende, som nu ledige bliver i Taarnborg Sogn, som er Kongl. Majestæts Part og Kirkens Part. Jeg vil give deraf til gode Rede alt, hvis deraf gives skal paa begge Parter. Gud allermægtigste naadelig bevare og beskjærme min aller-

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. I, 775.

²⁾ Hos Friis, Disciplene i Sorø Skole 1586—1623, S. 29, staar ved en Fejllæsning Jacobus Jani Byrsting for Gyrsting.

³⁾ Personalhist. Tidsskr. III, 266.

naadigste Herre og Konning for sit hellige Navns Ære og sin christen Kirke Skyld, Amen.«

Ansøgningen havde til Dels den forønskede Virkning, idet Hr. Jacob den 10. April 1631 fik Taarnborg Sogns Kongetiende for Fæste og aarlig Afgift¹⁾. Men nogle Aar senere fik Mag. Jacob Vanskeligheder med Lehnsmanden, idet denne tilstillede Cancelliets øverste Secretair følgende Forestilling²⁾ :

Efttersom Mester Jacob Sogneprest i Korsør haffuer forhuerwit en Kong. May. Missive till mig Anno 1631, det første jeg sich Lehnit, anlangende jeg skulde stede och feste hannem Kongens Anpart Korntiende i Toruborg Sogen, och da jeg haffuer beret hannem, at hand haffuer giort Vret, hand begierede samme Tiende, effterdj den altid haffde ligget till Ladegaarden, [saa længe] mand kunde mindis, och iche nogen Tidh werit fest derfra, formedelst den ringe Auffling, som dog er till Korsør Ladegaard, haffuer hand paa samme Tid ladet sig nøye dermed, och begierede, jeg iche will fortенche hannem derudj, [at hand] haffde begierit samme Tiende mig vaffwidendis, . . . men effterdj jeg fornemmer Tid effter Tid, at [hand] er en megit gierig Mand och haffuer Løst till [Klam]mer och Trette, er jeg der fore wenlig begierendis, kiere Broeder wilde anholde hoess hanss May., at jeg maatte bekomme hanss May. Breff paa samme Tiende, effterdj den dog altid haffuer ligget till Ladegaarden. Ernst Normand³⁾ haffuer bekommit Hanss May. naadigste Breff, att hand maatte och saa legge Kirchens Anpart til Ladegaarden, om dig saa gaat siunis, at jeg och schulle forhuerwe hanss May. Breff der paa, eller om det war noch i det forrige Breff, som Ernst Normand haffde forhuerwit;

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

²⁾ Indlæg fra alle Lande 1637; Originalen er noget beskadiget, saa enkelte Steder ere ulæselige.

³⁾ Lehnsmand i Korsør 1620—31.

thj Gud wed, jeg gjør det for ingen anden Aarsag Schyld, end at jeg kunde holde Queg paa Ladegaarden, at jeg dermed kunde gøye och dyrche Jorden, effterdj den der neder er suur, ond och ringe. Actum Andworschoff den 28. Aprilis Anno 1637.

Wendtzell Rotkirch.

Følgen heraf blev, at Rotkirch fik Kongebrev, dat. Kjøbenhavn den 20. Maj s. A., om, at Tienden skulde blive liggende til Ladegaarden i Henhold til de af ham anførte Grunde¹⁾).

Samme Aar den 26. Februar havde Sognepræsten erhvervet en kongelig Ordre til Lehnsmanden om, at denne skulde lade ham bekomme Tiende af Korsør Slots Ladegaard efter Ordinantzen²⁾; ogsaa i denne Henseende var Lehnsmanden ham imod, og samtidig med den ovenfor meddelte Besværing til Cancelliet indsendte han en anden af dette Indhold³⁾:

Efftersom jeg haffuer bekommit Kong. May. min allernaadigste Herris naadigste Missive och Befalling, som Presten i Korsør haffuer forhuerwet, anlangende Tiende aff Korsør Slodz Ladegaard jeg hannem skulle lade bekomme effter Ordinantzen derom vdgangen at tiende aff Kongens Slotte og Ladegaarde. Saa er herpaa min vnderdanigste Erklæring, at jeg iche wed, med huad Rette Presten i Korsør kand fordre Tiende aff mig aff Korsør Ladegaardz Marche, [effterdi] samme Ladegaardz Marche ligger i Tornborg Sogen, och iche till Korsør Bye, och jeg dog aarligen haffuer giffuet Presten, som boer i Tornborg och er Capellan til Korsør, wieder end Tienden kunde beløbe sig af for^{ns} Ladegaardz Marche, som hand sielff iche skall nechte . . . den ringe Jord, jeg haffuer

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

²⁾ Anf. Sted.

³⁾ Indlæg fra alle Lande 1637; ogsaa dette Brev er beskadiget.

til Slotted paa Korsør Byes Marche, haffuer jeg aarligen tiendet wdaff till Korsør Prestt efter Ordinantzten.

Om hanss May. derforre naadigst med samme Tiende will lade bliffue, som det altid tillforn werrit haffuer, effterdj Presten i Korsør dog haffuer en goed Kald och rigeligere end sine Formend med Vnderholding er forsørget, eller och at Bispen maatte bekomme Hans Ma. Befaling, att hand dennem jmellom schulle dømme, huem det schulle haffue; thj det er mig lige gaat, till huem jeg schall tiende; men forschrne. Ladegaardz Marche ligger mit i Tornborg March, och er det megit langt der fra at omkiøre till Korsør. Dette saaledis herom er min vnderdanigste Erklering. Actum Andworschouff den 28. Aprilis Anno 1637.

Wendtzell Rotkirch.

Den 20. Maj næstefter fik Jørgen Seefeld og Biskop Hans Resen Befaling at dømme Sognepræsten og Capellanen imellem, hvem af dem der skulde have den omtalte Tiende ¹⁾.

For at klare sit Forhold til Capellanen fik Mag. Jacob Gysting udvirket et kongeligt aabent Brev af 19. Febr. 1633 ²⁾, hvorved Kongebrevet af 2. Juli 1547 stadfæstedes i alle sine Ord og Puncter, »dog saa, at alle efterfølgende residerende Capellaner i samme [o: Taarnborg] Sogn skulle nyde den Residents og Gaard sammesteds, saa og den Løn og Rettighed som den Capellan, Sognet nu betjener og udi Sognet boer, nyder, efter den Contract, som imellem fornævnte Sognepræst udi Korsør og hans Capellan Hr. Oluf Christensen gjort er.«

Mag. Jacob Jensen døde 1668 ³⁾; han efterfulgtes af Morten Christensen Herlow, hvis Kaldelse er dateret

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

²⁾ Sjæll. Registre.

³⁾ Efter Kaldsbogen den 5. Juli; Wiberg har 5. Juli eller i Juni. I Sjæll. Indlæg 1668, B, findes en Indberetning af Jacobus Jani

5. Juli ¹⁾. Han var 1660 bleven Student fra Kalundborg Skole og har altsaa været en ung Mand, da han fik Korsør Kald; den 8. Juni 1669 creeredes han til Magister ²⁾.

Da han havde været et Par Aar i Kaldet, søgte han — Ansøgningen er skreven i Kjøbenhavn den 26. Januar 1670 — om at nyde Kongetienden af Taarnborg; han omtaler, hvorledes Hr. Peder Mortensen havde faaet den 1572, men at det Aar 1631 blev forandret derhen, at Mag. Jacob Jensen i Stedet for Tienden, som da laa til Lehnsmændene og fra Ladegaarden ikke kunde mistes, fik fire Pund Korn af Vemmeløv Tiende; disse fire Pund kan han nu ikke vel bekomme og søger derfor om bemeldte Kongetiende, dog imod den sædvanlige Afgift, som til Slottet aarlig skal leveres; da Tienden for Tiden er bortfæstet Raadmand Hans Jørgensen i Korsør, indstiller Rentekammeret til Kongen, at Mag. Morten maa herefter oppebære Tienden i Negen imod den sædvanlige Afgifts Erlæggelse, dog at Raadmanden bekommer sin Fæste igjen, hvorved Intet afgaar Kongen i hans Indkomst. Herpaa resolverede Kongen den 19. Juni 1671: Det er vel.

Den sædvanlige aarlige Afgift skulde leveres til Roeskilde Domkirke.

Det følgende Aar ansøgte Mag. Morten Herlow om at nyde Tienden for sin og Hustrus Livstid; paa Rente-

Gytingius, dat. Korsør 25. Febr. 1668, til Biskoppen om Boeslunde Kirke, hvis Tilstand er ond, idet en Del er nedfalden, saa der er Fare til Stede. — Fra hans Virksomhed som Provst findes følgende i Synod. Joh. Roskild. 27. Maj 1668: Mag. Jacob i Korsør, Provst i Slagelse Herred, havde stævnet Hr. Kiold i Sønderup for adskillige [Sager], at han skulde [have] foragtet sin Provsts Formaning og Befaling saavel skriftlig som mundtlig og ellers været forsømmelig [i] at kræve hos sin Kirkes Værger adskillige Udgifter og at fremsende det, som blev af dennem annammet. — Begge Sager forligtes. (Meddelt mig af Hr. Dr. H. F. Rørdam).

¹⁾ Sjæll. Registre.

²⁾ Immatriculeret som Student 6. October 1660; Univ. Matriklen.

kammerets Betænkning af 9. Juli 1672 herover tegnede Kongen denne Resolution: Det kan sagte være ¹⁾).

I hans Tid skete der en væsentlig Forandring med Hensyn til Capellanens Forhold, idet han blev tvungen til, i det mindste delvis, at tage Bolig i Korsør. Det første Skridt i denne Retning blev gjort ved, at Magister Morten Herlow forestillede Cancelliet den store Besværlighed, som det medførte baade for ham og Menigheden i Korsør, at Capellanen boede i Taarnborg. Biskoppen fik da under 24. Januar 1670 ²⁾ kongelig Befaling om at tilholde Capellanen, Niels Lauritsen Wedberg — der just den 15. s. M. var bleven kaldet af Kongen til Capellaniet ³⁾ — at tage Bolig i Korsør, saafremt det ellers nogenlunde føjeligen ske kunde, i en af Kirkene Vaaninger, som der-til kunde findes bekvem; forøvrigt skulde Bispren oprette en skriftlig Contract imellem de tvende Præster om, hvad Capellanens Forretninger og Løn skulde være.

I Henhold hertil affattede Capellanen følgende Forpligtelse ⁴⁾:

Kjendes jeg underskrevne Niels Lauritzøn, forordnet Capellan til Korsør og Taarnborg Sogn, at eftersom den højærværdige, hæderlig og højlærd Mand Doctor Johan Wandal, Biskop over Sjællands Stift, haver bekommet Hs. kgl. Majestæts, højlovl. Ihukommelse Konning Frederik den tredies allernaadigste Brev og Befalning, dat. den 24. Januar sidst forleden, at jeg skal tilholdes at bo og forblive udi Korsør By og udi en af Kirkens Vaaninger, som der for mig bekvemmelig findes kan, at residere: da lover og tilbepligter jeg mig, at jeg efter højstbemeldte kgl.

¹⁾ Rentekammerets Resolutionsprotocoller II, 125, III, 53; Sjæll. Indlæg 1670, B, og Tegnelser 9. Juli 1670.

²⁾ Sjæll. Tegnelser.

³⁾ Sjæll. Registre. Om ham se forøvrigt Kirkehist. Saml. 3. R. III, 129 ff.

⁴⁾ Originalerne til denne Sag findes i Sjællandske Indlæg 1670, B.

Majestæts allernaadigste Befaling vil bo og residere i Korsør, naar jeg dertil en bekvem Vaaning, som forskrevet staar, udvises og indrømmes, dog det mig ej derved at være forbuden, at, naar jeg intet haver paa Embeds Vegne i Korsør at forrette, jeg jo da mig udi Taarnborg Annexgaard maa opholde; dog saa, at intet derved i Korsør skal af mig vorde forsømmet. Til dets Stadfæstelse haver jeg dette med egen Haand underskrevet og med mit Signete undertrykt. Dat. Hafn. d. 22. Febr. An. 1670.

Niels Lauritzen Wedberg mpp.

Kort efter approberede Biskoppen følgende af begge Præsterne undertegnede Contract:

Vi underskrevne Morten Herlow, Sognepræst udi Korsør og til Taarnborg Sogn, og Niels Lauritsen, forordnet Capellan ibidem, kjendes og hermed vitterligt gjøre, at eftersom den højærværdige, hæderlig og højlærde Mand, Dr. Johan Wandal, Biskop over Sjællands Stift, haver bekommet Hs. kgl. Maj., højl. Huk. Konning Frederik den tredies allernaadigste Brev og Befaling, dateret den 24. Januar sidst forleden, at skulle imellem sige os, baade Tjenesterne angaaende, som mig Niels Lauritsen kan tilkomme i Hovedsognet saavel som Annexen at forrette, og hvis mig derimod til billig Underholdning bør at gives, og derom en skriftlig Contract mellem os oprette, da ere vi efter velbemeldte Hs. Højærværdigheds Biskoppens Sigelse og gode Betænkende med hinanden saaledes venligen forenede som følger.

Tjenesterne angaaende, da bepligter jeg Niels Lauritsen mig som Capellan at forrette:

1. I Korsør Froprædikerne og Aftensange om Søndagene og Helligdage. Item Onsdags Prædikerne med Messer for Alteret om Fredagene og Skriftemaal tilligemed Sognepræsten paa sine Tider; men ellers uden Sognepræstens Villie og Samtykke mig intet med det hellige Embedes Forretninger i Korsør at befatte.

2. I Taarnborg skal jeg om Søndagene og hellige Dage Kirketjenesten i lovlig Tid forrette og tillige med den de Tjenester, som uden Kirken i samme Sogn behøves, betjene; med mindre Sognepræsten selv nogen af Tjenesterne vil forrette, da jeg hans Tjenester i Korsør midlertid, om fornøden gjøres, skal forsyne. De ordinarie Bededage i Taarnborg Kirke vil Sognepræsten forsyne og selv beskikke. Men hvis jeg udi hans Fraværelse eller lovlig Forfald Bededags Tjenesten skal forrette i samme Sogn, vil Sognepræsten mine Onsdags Tjenester udi Korsør lade beskikke. Med Passions Prædikener i Taarnborg Kirke skal forholdes, som tilforn sket er og saa som bedst ske kan, saa at jeg dennem herefter, saasom tilforn af min sal. Formand Hr. Hans sket er, skal forrette.
3. Mandags Prædikenerne i Slagelse skal jeg, som sædvanligt er og min Formand Hr. Hans for mig gjort haver, naar det tilkommer, baade for Korsør og Taarnborg Sogne forrette og dertil svare, og for samme Prædikener skal jeg nyde de dertil deputerede Penge af Rentepengene, otte Rigsdaler, og ikke paa videre, som aarligen i Calentet erlægges, have at prætere i nogen Maade. Særdeles lover og bepligter jeg Niels Lauritsen mig at være Sognepræsten udi det hellige Embedes Forretninger tilbørligen hørig og lydige, og naar han mig lovligen tilsiger udi hans Sygdom eller anden lovlig Forfald, enten helligt eller søgnet, alt hvis det hellige Præsteembede vedkommer i begge Sognene af yderste Flid tilbørligen at forsyne, uden nogen særdeles Befalning. Dog naar jeg om Søndagene eller hellige Dage Højmesse-tjenesten i Korsør tillige med Tjenesten i Taarnborg skal forrette, vil Sognepræsten selv Aftensang i Korsør lade beskikke.

Lønnen angaaende;

da lover og tilsiger jeg, Morten Herlow, Hr. Niels Lauritsen, at han skal nyde:

1. Af Korsør det Offer, som falder til Froprædiken paa de tre store Højtidsdage, og hvis til Froprædiken bliver offret om Søndagene og andre hellige Dage; dog med de Vilkaar, at hvis jeg selv nogen til Froprædiken vil copulere, jeg da selv at nyde alt det Offer, som da falder paa samme Tid uden nogen Hr. Nielses Præention. Anlangende Ligprædikerne i Korsør, da, hvis jeg selv i Korsør er tilstede og ikke af Sygdom forhindret og jeg dog selv af Hr. Niels begjærer, at han Ligprædiken forretter, skal han det nyde, som derfor udgives. Men hvis han udi min Fraværelse eller Sygdom nogen med mit Samtykke begraver, vil jeg hannem derfor noget godvilligen betænke.
2. Af Taarnborg Sogn skal han nyde: 1. Al den Rettighed, som mig saasom Sognepræst til Taarnborg Sogn af de tvende Byer Hulby og Bonderup med Rette kunde tilkomme. 2. Hvis Offer som baade om Højtidsdage og andre hellige Dage falder og godvilligen gives af Sognefolkene i Taarnborg Sogn. 3. Annexgaarden i Taarnborg med sin tilhørende Avling maa han gjøre sig nyttig, som han bedst kan og billigen bør, og derimod Bygningen holde vedlige og lade den saa god efter sig, som han den finder, efter Dannemænds Sigelse, som han eller hans Arvinger dertil ville svare. Men anlangende Ligs Begravelser i Taarnborg Sogn, da, saasom hverken sal. Hr. Hanses Kaldsbrev eller hans Formands sal. Hr. Olufs Contract noget derom melder, at de skulle Capellanen tilkomme, da skal jeg Morten Herlow have mig det forbeholden, at, naar jeg selv Ligprædiken der i Taarnborg Kirke, som hos mig skal bestilles, vil forrette, jeg da selv oppebærger, hvis derfor udgives. Men naar Hr. Niels Lauritsen efter min Begjæring det bestiller, da skal han nyde, hvis derfor gives.

At disse forskrevne Punkter alle i Almindelighed og hver i Særdeleshed af os paa begge Sider uden videre Prætention holdes skal uryggeligen og ufejlbarligen, haver vi begge denne Contract med egne Hænder stadfæstet og med vore Signeter undertrykt, paa det allerydmygeligste ombedendes den højærværdige, hæderlige og højlærde Mand, Dr. Johan Wandal, Biskop over Sjællands Stift, at han denne vores Contract efter højstbemeldte Hs. Kgl. Majestæts naadigste Brevs Indhold vil ratificere. Hafn. d. 22. Febr. 1670.

M. C. Herlow. Niels Lauritzen Wedberg mpp.

Efter Hs. Kgl. Majestæts allernaadigste Befalning og overskrevne Parters Begjæring haver jeg denne Contract approberet og ratificeret. Kjøbenhavn den 17. Martii A. 1670.

J. Wandal.

Efter Morten Herlows fornyede Andragende af 26. Maj 1670 blev Contracten confirmeret af Kongen den 2. Juni næstefter¹⁾.

To Aar efter, den 21. April 1672, hjemsøgte Annexgaarden af Ildsvaade. Hr. Niels Lauritsen søgte i den Anledning Kongen om noget Bygningstømmer for igjen at opbygge »sin Gaard Taarnborg«, at han med Hustru og smaa Børn ikke længer skulde hvile og forblive under aaben Himmel²⁾.

Endnu var Morten Herlow ikke tilfreds med de vundne Resultater, og den 13. Februar 1677 indleverede han en ny Ansøgning til Kongen om tvende Puncter³⁾. Det første drejer sig om Capellanen; »eftersom Menigheden udi Korsør — siger han — tillige med mig befinder stor Vanskelighed og end især nu, Svagheden grasserer, for-

¹⁾ Sjæll. Registre.

²⁾ Sjæll. Indlæg 1672, B; Missive til Oberjægermester Hahn den 3. Juli 1672 i Sjæll. Tegnelser.

³⁾ Sjæll. Indlæg 1678, A.

medelst at Capellanerne, som Sognepræsten efter den kongl. Fundats skal holde, en Tid lang udi Annexen og ikke, som bemeldte Fundats saa vel som Kirkeordinantsen byder og Eders Majestæts Hr. Fader, højlovl. Ihukommelse, og naadigst har anordnet, saa og i alle andre Kjøbstæder i Danmark, som vides, sædvanligt er, udi Byen har resideret«, saa beder han om Confirmation paa Kongebrevet af 2. Juli 1547, der befaler Capellanen at bo i Korsør. Dette anbefaledes af Stiftamtmanden og Biskoppen i en Erklæring af 25. November s. A., »saasom det og over hele Landet er brugeligt og nu især i disse Tider er meget gavnligt, eftersom een Præst ikke vel kan være nok paa saadan en Sted, hvor Passagen daglig falder og mange Fremmede idelig ankommer«. Den 1. Februar 1678 fik det gamle Kongebrev nu ny Stadfæstelse, og fra nu af ophører altsaa Capellanens Ret til at bo udenfor Korsør¹⁾.

Det andet Punct i Andragendet vedkom Indtægterne; Sognepræsten ytrer sig saaledes: »eftersom til Kaldet er blandt anden Indkoms Ringhed ikkun ganske liden Avling, saa at det fornøden Foder til et Par Heste at holde deraf næppe kan forhverves, beder jeg allerydmygeligst, at Ed. Kgl. Maj. allern. vil tillade, at, naar Kirkens Tiende af Annexen Taarnborg (hvortil Ed. Maj. haver jus patronatus), som nu af en gammel Mand der i Sognet i Fæste haves, lovligen ledig vorder, den da mig og mine Efterkommere, Sognepræsterne udi Korsør, for sædvanlig Fæste og Afgift allern. maa blive forundt«.

Ogsaa dette Ønske fandt Stiftamtmand og Biskop billigt og anbefalede Hans Majestæt at vise denne Naade mod de fattige Præster i Korsør. Som Følge heraf blev Taarnborg Kirketiende ved Kongebrev af 1. Februar 1678 perpetueret til Sognepræsterne i Korsør²⁾.

¹⁾ Sjæll. Registre.

²⁾ Sjæll. Registre.

En Begivenhed, der vel har interesseret det daværende Korsør betydeligt, indfaldt i Morten Herlows Tid, idet Byens gamle Sognekirke, der var helliget St. Gjertrud — en Helgeninde, der i den catholske Tid havde Altere i flere Søkjøbstæder, f. Ex. Assens og Kjøge¹⁾ —, efter mangeaarige Anstrengelser fra Indbyggernes Side kunde fremtræde i en ny Skikkelse derved, at man gjorde den to

Trediedele bredere og en Trediedel længere. Den havde længe været brøstfældig og dertil altfor lille; endelig var det lykkedes ved Tilskud fra Borgerne, fra andre Kirker og fra Godtfolk, der vilde give noget, at ombygge den; den Mand, der væsentlig havde Fortjeneste deraf, var Borgmester Caspar Brand, en Mand, hvem Korsørs Opkomst i det Hele laa stærkt paa Sinde. Hans og hans Hustrus Portrait i Legemsstørelse hænger endnu i Byens

¹⁾ Trap, Danmark, 2. Udg. IV, 58; Ny kirkehist. Saml. VI, 219.

Kirke. I Aaret 1669 var vistnok Ombygningen færdig; smuk blev Kirken ikke; den var udvortes meget uordentlig, siger Pontoppidan og tilføjer, at den havde en »særdeles« Skikkelse, et Udtryk, der er ganske betegnende; thi Mage til Kirkebygning fandtes næppe i Danmark. Dens Indre var dækket af en uhyre Tøndehvælvning ¹⁾).

Ved denne Lejlighed mistede Kirken sit Taarn, idet det gamle Taarn — hvis Plads man stadig kunde kjende i Murværket — ganske blev skjult af Bygningens Masse; Amtmanden, Hugo Lützow, anmodede i en Memorial af 28. Juli 1673 om at faa en kongelig Bygmester Evert Jansen ned at se paa Forholdene, om det gamle Taarn kunde forhøjes, og der blev givet Jansen Ordre i saa Henseende; men Taarn kom der alligevel aldrig ²⁾).

Af ovenstaaende Vignet vil man kunne faa en Forestilling om Kirkens Ydre kort før den 1863 blev nedbrudt ³⁾).

Morten Herlow havde til Ægte en Datter af Mag. Hieronymus Weitzius (ikke Wittzius, som Wiberg har), der havde været Professor eloquentiæ i Sorø og endte sine Dage 1679 hos sin Svigersøn i Korsør ⁴⁾). I sit Ægteskab havde Herlow flere Børn, af hvilke Christen og Hiero-

¹⁾ Om Kirken og dens Historie henvises til Pontoppidans Danske Atlas III og VI, samt Friis, Korsør.

²⁾ Sjæll. Indlæg 1673, B, og Sjæll. Tegnelser 6. August 1673.

³⁾ Billedets Baggrund er ikke ganske correct; i Stedet for Træer maa man tænke sig Huse. Det er tegnet efter en af min Broder, Jernbane-Assistent C. D. Wad, tagen Skizze, og den nu perspectivisk udførte Tegning nødvendiggjorde Anbringelsen af en Baggrund. Paa den østlige Gavl, som sees paa Billedet, fandtes under det midterste, blinde Vindue et Monument for M. G. Birckner, hvilket nu er opstillet ved den nye Kirke. Paa en af P. J. Grønwalds Tegninger til Frederik den 5tes Rejse, 1749, ser man Kirken omgivet af den i 1820'erne nedbrudte Ringmur, der indesluttede Kirkegaarden; Billedet synes dog ikke at være synderlig nøjagtigt.

⁴⁾ Worm, Lexicon over lærde Mænd II, 560.

nymus ved Kongebrev af 4. Maj 1681 fik Løfte om at blive optagne i Sorø Skole og der forsynes med tilbørlig Education og Underholdning, naar der blev Plads ledig for dem¹⁾.

I Aaret 1682 blev Morten Herlow Provst, og i Januar 1684 kaldedes han til Sognepræst ved Aarhus Domkirke, hvor han døde Paaskedag 1691.

Efter ham blev Mag. Prebern Hansen Wandal, Slotspræst paa Andvorskov, den 4. Marts 1684 udnævnt til Sognepræst for Korsør og Taarnborg²⁾. Han var en Søn af Biskop Hans Wandal i Viborg og Broder til Sjællands Biskop af samme Navn, var født den 29. April 1635 i Viborg, hvorfra han 1653 blev Student³⁾, rejste derefter udenlands og studerede i Leyden, hvor han er immatriculeret som mathematisk Studerende den 20. November 1656⁴⁾; 1665 blev han Præst paa Andvorskov, efterat han 1661 havde taget Magistergraden⁵⁾. Efter Kaldsbogen valgtes han den 17. Juni 1685 til Herredets Provst.

Den ældste Kirkebog i Korsør er begyndt af ham 1686; der henvises i den til »den gamle Kirkebog«, som nu desværre er forsvunden. Af denne faa vi nogen Oplysning om de Børn, han havde med sin Hustru Maren Hansdatter, nemlig:

Margrethe Wandal, gift 26. Februar 1689 med Mouritz Mortensøn⁶⁾, dengang Raadmand i Korsør, død som Borgmester og begravet 14. December 1716 om Aftenen ved 5 slet, 65¹/₂ Aar gl.

Maria Elisabeth W., gift 8. Juli 1702 med An-

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

²⁾ Sjæll. Registre; ikke 14. Marts, som hos Wiberg.

³⁾ Immatriculeret 16. Maj; Univ. Matriklen.

⁴⁾ Personalhistorisk Tidsskr. II, 200.

⁵⁾ Creeret 27. Juni; Univ. Matriklen.

⁶⁾ Han blev 3die Raadmand 13. Decbr. 1682, Borgmester 15. Juli 1693; Sjæll. Registre.

ders Andersen Schiøtt, Rector i Korsør, død 1714 som Capellan i Nyborg.

Anna Catharina W., gift 30. Decbr. 1709 (viet i Huset) med Cort Morup, der ved sin Begravelse 20. Februar 1728 kaldes Commerceraad.

Jørgen W., døbt 2. October 1687.

Maren W., begravet Langfredag 1706, 17 Aar, 9 Maaneder og 7 Dage gl.

Anna Marie W., døbt 1691 Domin. Oculi.

Jørgen W., døbt 20. Marts 1692.

Helvig Susanne W., døbt 31. August 1694.

Iver Matthies W., døbt 1695 Mariæ Besøgelsesdag.

Johan W., døbt 1696 Domin. Qvinqvagesima.

M. Prebern Wandal døde i Korsør den 18. November 1699 og blev begravet den 25. s. M. ¹⁾). I Worms Lexicon over lærde Mænd har han faaet Plads paa Grund af en Ligprædiken, han 1669 lod trykke over Ide Rosenkrantz.

Paa Tilbagerejsen fra Kjøbenhavn til Aalborg 1698 hørte Biskop Bircherod Korsør Præster prædike og fortæller derom følgende ²⁾): den 14. Marts hørte jeg om Morgen i St. Mikkels Kirke i Slagelse Passionsprædiken, som blev holdt af Capellanen i Korsør Hr. Peder Høst, en meget behagelig og sær udvaldt Prædicant, hvilken man tam propter meditationum qvam methodi elegantiam med al Billighed maa bedømme.

Biskoppen rejste derefter med sin Hustru videre til Korsør, hvor han tog »Lossament« hos en tysk Mand og fortsætter da under 16. Marts:

»For at forslaa Tiden, medens jeg maatte i Korsør blive liggende, laante jeg af Sognepræsten ibidem M. Preben Wandal nogle skrevne Bøger og Documenter, Slagelse Herred (over hvilket han var Provst) samt dets Præstekald

¹⁾ Fejlagtig Dagsangivelse hos Wiberg.

²⁾ Bircherods Dagbøger i Manuscript.

og Præster angaaendes, og deraf excerperede, hvad min Curiositet kunde tjene«.

»Den 18. Marts; hørte jeg i Korsør Kirke Prædiken holden af Pastore loci M. Predberno Wandalino, som forklarede den Section af Passionen de abnegatione Petri«.

»Søndag den 20. Marts; efterat jeg havde om Morgen med min Kjæreste udi Korsør Kirke hørt Froprædiken, hvilken Capellanen Hr. Peder Høst suo more til vores synderlig Fornøjelse holdte, gav vi os paa en Smakke med vore Tjenestefolk samt Heste og Vogn ud paa Vandet, der Klokken var 7^u osv.

Hr. Peder Høst, der efter Bircherods Mening havde saa usædvanlige Gaver, drev det ikke videre end til at blive Capellan i Korsør, i hvilken Stilling han døde 1713, begravet den 7. Maj, 47 Aar, 6 Maaneder og 8 Dage gl. Han havde den 25. Juli 1703 ægtet Mag. Wandals Efterleverske Maren, der blev begravet den 13. Juni 1730, ved hvilken Lejlighed hun i Kirkebogen kaldes Madame Wandal, formentlig i Betragtning af, at hendes første Mand som Provst og Magister var finere end den sidste.

Om en af Capellanerne i Prebern Wandals Tid findes nogle Oplysninger i en Retssag, der ikke stiller ham i det bedste Lys; denne Mand er Hr. Frants Strøe, der under 15. Maj 1686 af Wandal blev kaldet til Capellan — efterdi Sognepræsterne af Arilds Tid selv pleje at antage Capellanerne — efter Hr. Jens Gregersens Død, og fik kongelig Confirmation den 29. s. M. En Vinhandler, Seignr. Jacob Loss, i Korsør havde erhvervet en Indførsels Dom over Hr. Frants; da nu Herredsfogden med sine Vurderingsmænd samt Domshaveren den 13. Februar 1691 indfandt sig i Hr. Frants' Præstegaard i Taarnborg, fik han en slet Medfart, som han selv beretter saaledes, at, da de vare indkomne i Hr. Frants' Stue og efter venlig Hilsen havde forkyndet hans Hustru, Anna, deres Ærende, bad hun dem opholde sig lidt, indtil hun fik hentet sin Mand, der var i Frølude. »Dermed satte jeg mig bag

Bordet og talte med Seignr. Jacob Loss om Taxten paa 11 Tønder Byg, som paa Dommen var leveret; imidlertid kom Hr. Frants trinendes ind af Stuedøren, da jeg opstod, gik ham imod, gav ham Haand og bad ham være velkommen, sagde ham, at Seignr. Jacob Loss havde leveret mig en Dom, hvorefter han ved Retten vilde have Fornøjelse; dertil Hr. Frants svarede, han agtede intet den Dom, og som jeg Dommen for ham efter Rettens Gemæs begyndte at oplæse, sagde han, den ej at ville høre eller stede Udlæg derefter, gik dermed ud igjen af Stuen, kom strax ind igjen med vred Hu, imeden jeg endda stod og læste paa Dommen, gik frem og tilbage paa Gulvet, talte adskillige beskjæmmelige Ord baade til Jacob Loss og om Retten, blandt andet, at det var en Snighedom; og som jeg endda stod bag Bordet ved nederste Bordende og læste paa Slutningen, traad han i det samme til med vred Hu og stolte Gebærder og i en Gesvindighed rakte over Bordet og med sin højre Haand rev og tog samme Namsdom af mine Hænder, vrimlede den sammen, slog den paa Gulvet, traadte derpaa, tog den saa op igjen og stak den i sin Lomme, og imidlertid brugte allehaande uhøflige Ord; blandt andet sagde Hr. Frants, at Jacob Loss havde sniget sig Dommen til og det var en Skjælms Dom; thi naar de kom til Afregning, da skulde ikke han blive Jacob, mens Jacob Loss blive ham skyldig, og at han vilde have sin Tiltale til mig for Dommen, dertil jeg svarede, at Dommen skulde nok blive forsvaret; mens hvordan Hr. Frants vilde og kunde forsvare denne sin grove Gjerning imod Kongens Ret, skulde Tiden lære. Dermed bad jeg Farvel og tillige med Jacob Loss og fornævnte mine medhavende Mænd gik ud og kjørte vor Vej, saa Seignr. Jacob Loss formedelst saadan Hr. Frants' øvede Gjerning ej fik nogen Vederlag for sin Fordring.«

Under denne Sags Forfølgning gjorde Hr. Frants gjældende, at, da han i Henhold til Capellanens Contract med Sognepræsten skulde bo i Korsør, var dette hans rette

Forum, og Herredsfogden havde intet med ham at bestille. Man tilvejebragte Udskrifter af forskjellige Skattemister, hvoraf det fremgik, at Hr. Frants fra Mikkelsdag 1689 havde boet i Annexgaarden i Taarnborg med Hustru. Før den Tid boede han i en stor Gaard i Korsør, men derefter i et lidet Hus, han havde lejet af Raadmand Poul Schnabel; dog paastod Hr. Frants, at det egentlig kun var Mandag og Torsdag, han helt kunde være hos sin Familie i Taarnborg, idet han de andre Ugedage maatte være i Korsør for Prædikens, Skriftemaals eller Forberedelses Skyld.

Sagen blev indberettet til Generalfiscalen Jørgen Landorph, der indstillede til Cancelliet, at den maatte blive paakjendt af Commissarier.

Den 31. Marts s. A. fik Landorph Befaling til at tiltale Hr. Frants og udføre Sagen for de under samme Datum beskikkede Commissarier, Stiftamtmanden og Biskoppen¹⁾.

Dommen kjendes ikke; men da Hr. Frants samme Aar blev afsat fra sit Embede, har den formodentlig lydt paa Embedsfortæbelse.

Efter Prebern Wandal var Mag. Lyder Lassen Sognepræst i Korsør fra 1699 til 1711, da han forflyttedes til Randers; Contracten af 1670 mellem Sognepræst og Capellan confirmeredes af Frederik IV den 16. October 1700. Lassens Eftermand, Mag. Christoph Dieteric Friedenreich²⁾, var kun i otte Aar i Korsør; af hans Børn med hans anden Hustru Abigael Marie Cuur findes i Korsør Kirkebog tvende:

Daniel Friedenreich, døbt 21. December 1712, og

¹⁾ Sagens Acter findes i Sjæll. Indlæg 1691, A, og Sjæll. Tegnelser for samme Aar.

²⁾ Saaledes skriver han selv sit Navn paa et af Capellanen Niels Hansen Borch og Hustru Margrethe Jacobsdatter Ulditz oprettet Testamente, dat. Korsør 10. Januar 1715, hvilket han har undertegnet til Vitterlighed; Sjæll. Indlæg 1715, A.

Jens Cuur Fr., døbt 16. Januar 1716, begravet
10. Juni s. A.

Mag. Friedenreich blev 1719 befordret til Budolphi
Kirke i Aalborg, hvor han døde 1726.

I Korsør afløstes han af Peder Rold, en Præstesøn
fra Nysted; hans Ansøgning om Kaldet, dateret Køben-
havn den 19. Marts 1719, er ganske kort, »jeg fattige
Student« kalder han sig ¹⁾; han var Student fra Nykjøbing
p. F. og immatriculeredes den 17. Juli 1708, 21 Aar
gammel ²⁾. Efter Wiberg var han gift med Margrethe
Sophie Claudiana, af hvilket Ægteskab følgende Børn findes
i Korsør Kirkebog:

en Søn, som døde strax efter Daaben, som fulgte
paa Fødselen, begr. 22. August 1720,

en dødfødt Søn, f. 15. April 1724, begr. 19. s. M., og

Friderica Sophie Rold, født 26. December 1721,
hjemmedøbt samme Dag.

Med Capellanerne synes Hr. Rold ikke at have haft
Vanskeligheder, førend med den tredie i hans Tid, Han-
steen, der indsendte følgende Ansøgning til Kongen ³⁾:

Stormægtigste Monark, allernaadigste Konge og Herre.

Hvad Byrder og Gravamina som følger med Capella-
niet i Korsør, efterat det allernaadigst haver behaget Deres
Kongl. Majestæt at confirmere Mag. Morten Herlofs Con-
tract, som han indgik med sin Capellan pro persona, efter
Mag. Lyder Lassens allerunderdanigste Ansøgning, hvilken
Efterkommerne skulde holde sig efterrettelig, vilde Deres
Kongl. Majest. allernaadigst behage at erfare af hosfølgende
anførte Poster, som allerunderdanigst indstilles til Deres
Majest. højkongelige allernaadigste Overvejelse. Og som

¹⁾ Sjæll. Indlæg 1719, A. Kaldsbrevet er dateret 31. Marts s. A.
Han skriver sit Navn snart Rold, snart Rolld.

²⁾ Univ. Matriklen.

³⁾ Sjæll. Indlæg 1729, H.

jeg uværdig er beskikket af Deres Kongl. Maj. allernaadigst til Capellan til bemeldte Korsør og Annexet Taarnborg, saa tvinger det min Samvittighed, om jeg vilde tie dermed.

Jeg vil da allerunderdanigst bede Deres Kongl. Maj., at der maatte anordnes en Commission; hvad Commissarier til Besværlighederne at undersøge, og deres Betænkning til Deres Kongl. Maj. allerunderdanigst, som Guds Kirkes Forsvar, at referere, angaar, da gjøres allerunderdanigst Forslag paa disse tvende Gudsmænd, Provsten Mag. Regenberg og Mag. Hunnerop, dersom Deres Kongl. Maj. allernaadigst vil behage dennem at beskikke til Sagen at examinere, og derhos allernaadigst bevilge, at hvis Vidnesbyrd som personlig eller skriftlig for dennem produceres, maa af dennem annammes. Og som det alene angaar Guds Ære at befodre, vil jeg allerunderdanigst bede, at, hvad som skriftlig bliver opsat, maa i Retten paa slet Papir indgives og modtages.

Herren Zebaoths Gud igjen være med Deres Kongl. Maj. og lade sit Rige voxte under Deres Majestæts Herskab og udbrede sig; han gjøre Deres Maj. et stort Navn og stadfæste hans Kongeriges Stol evindeligen, at Deres Hus og Kongerige maa blive bestandig for hannem; det ønsker Deres Kongl. Maj. min allernaadigste Arvekonges tro Undersaat og uafledelige Forbedere hos Gud

Henrich Hansteen.

Kjøbenhavn den 19. Juli

Ao. 1729.

I Posterne giver han en Udsigt over Indholdet af Contracten med Sognepræsten og fortæller lejlighedsvis, at M. Gudman Poscholan 1691 af Kongen selv blev kaldet til Capellan »formedelst førømmeldte Hr. Niels Wedbergs (som af Sognepræsten i Korsør var kaldet) saavel som Hr. Frants Strøes ulovlige og forargelige Levnet, som derover blev afsat fra Embedet.« Han klager stærkt over

Capellanens strenge Arbejde og det for Taarnborg Sognefolk saa uheldige i at have deres Præst i Korsør; Menigheden maa ofte staa paa Marken til Kl. 10 og tøve efter Præsten, og Gudstjenesten kan med Skriftemaal m. m. mange Gange først være til Ende Kl. 2¹/₂, hvorover svage og gamle Folk blandt Communicanterne klage meget, da de desuden have lang Vej hjem. Da Præsten kun een Gang om Ugen samles med Menigheden, er det en Selvfølge, at han ikke lærer den at kjende, hvorfor der er voxet en saa stor Vanvittighed saavel blandt mange gamle som unge, at de ej vide, hvad og paa hvem de tro, mindre at applicere sig Christi Fortjeneste; Afstanden forvolder ogsaa, at mange dø utrøstede, og at Capellanen intet Tilsyn kan føre med Ungdommens Undervisning, hvilket højlig gjøres fornøden, især da der ingen Skole er. Om det saa er Taarnborg Kirke, der tilhører Kongen, saa lider den under, at Capellanen boer i Korsør; thi den ligger paa vild Mark, hvor ingen andre Gaarde er end den, som Degnen beboer, hvorover den i mange Ting ruineres, saasom der er kun liden og snart ingen Indseende med den.

Cancelliet æskede Biskop Worms Erklæring, der gik ud paa, at Capellanen skulde fritages for at holde Aftensangs-Gudstjenesten i Korsør, der kunde besørges af Skolens Rector og Hører for 30 Rdl. om Aaret, hvormed de sikkert vilde blive fornøjede; hvorfra Pengene skulde tages, kunde Biskoppen ikke egentligen allerunderdanigst berette; men han foreslog, at de kunde paalignes Sognepræst og Capellan med henholdsvis 20 og 10 Rdl. Dette Forslag fandt Cancelliets Bifald, og et kongeligt Missive til Biskoppen, af 6. Decb. 1729, blev affattet ganske i Overensstemmelse hermed ¹⁾.

Da Hansteen 1732 blev Sognepræst i Tjustrup, efterfulgtes han i Capellaniet af Peder Helt Rachlow, der efter

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

nogle Aars Forløb begyndte at føle Stillingens Byrder, der vilde forøges ved Latinskolens Nedlæggelse i 1740; den 2. Januar 1740 klagede han sin Nød i et Andragende ¹⁾ til Kongen, i hvilket han fremstiller, hvorledes det er ham næsten umuligt at overkomme Aftensangsprædiken i Korsør om Søndagen, der nu igjen, da der ikke længer var Rector og Hører til at holde den, tilkom Capellanen; det var ham »platterdings« umuligt at holde en anden dertil, naar han selv var hindret i at komme tids nok fra Taarnborg til at begynde Gudstjenesten Kl. 2 i Korsør; skjønt hans Stilling var bleven lindret ved, at Kongen havde afskaffet en Del Onsdags- og Søndags-Fropredikener, var Annexet dog ikke bleven soulageret ved Prædikenernes Moderation i Korsør. Han ønskede derfor nu, at de 20 Rdl., som det 1729 blev paalagt Sognepræsten at betale for Aftensangs-Prædikenerne »ikke maatte cessere, om ikke extenderes.«

Men Biskop Hersleb afgav, 10. Februar s. A., den Erklæring, at Capellanen intet havde at klage over, da han ligesom Sognepræsten kun havde to ugentlige Prædikener, for hvilket en Kjøbstadpræst ikke burde krympe sig; han foreslog derfor den Ordning, at Capellanen skulde prædike hveranden Fredag i Korsør i Stedet for Sognepræsten, som til Gjengjæld hveranden Søndag skulde besørge Aftensangen i Korsør enten selv eller ved en anden. Denne Ordning blev fastslaaet ved kongeligt Missive til Biskoppen, dat. Frederiksberg den 4. Marts 1740, og ved samme Lejlighed fritoges Sognepræsten for at betale de 20 Rdl., hvilket han i en Supplik af 13. Februar s. A. havde ansøgt om, idet han oplyste, at de i sin Tid vare blevne paalagte formedelst Confessionarius Frauens Intercession paa hans Svogers Hr. Henrich Hansteens Vegne hos Oyersecretair Møinichen.

Som ovenfor berørt, blev Korsør Latinskole nedlagt

¹⁾ Sjæll. Indlæg 1740, A.

ved Reductionen ifølge Forordn. af 17. April 1739, der skulde træde i Kraft fra Nytaar 1740; den havde altid været ringe; allerede 1653 hedder det: »det er alle vitterligt, at Lejligheden er meget ringe og meget besværligt med Kost og andet, som fejler til nødtørftig Underhold«¹⁾, og den sidste Rector, Peter Elovius Mangor, klagede i en Supplik af 18. Novb. 1734 jammerlig over »den store og ubillige Fornærmelse og Forurettelse, denne fattige latine Skole her i Korsør tillige med dens Lærere Aar efter andet i deres allernaadigst tillagte . . . Indkomster og Rettighed maa lide«; Rector var tillige Degn, og som saadan havde han Ret til Offer og Accidentser; men hverken disse Indtægter eller den Kost eller Kostpenge, han kunde gjøre Fordring paa, vare Folk villige til at yde ham. Ikke desto mindre — siger han — har Byens Indvaanere Frihed at sætte deres Børn til Skolen, skjönt det ikke sker i den Tanke, at de der skulle frekventere for at opnaa den Maturitet, som udfordres ved det kgl. Universitet, men heller, at de for Intet kan nyde den Information i de Elementer, som burde læres i de danske Skoler og derhos oppebære deres Andel af denne fattige Skoles faa Indkomster, indtil de omsider ved Aarenes Tiltagelse kan employeres enten ved Haandværker eller Skibsforretninger. Han beder derfor om et Reglement for hans Indkomster og ønsker endvidere 3 Mark ugentlig i Kostpenge, hvorimod Degnepenge (6 Skill. af hver Gaard eller Hus) kunde bortfalde.

Skjönt Magistraten anbefalede Andragendet, vilde Stiftamtmand og Biskop ikke tilraade det bevilget, og Resultatet blev kun en Ordre til Magistraten, at de skulde tilholde Indbyggerne at give Rector hans Rettighed efter Loven²⁾.

Som man kan sige sig selv, frugtede et saadant Til-

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

²⁾ Sjæll. Tegnelser 31. Decb. 1734 og Indlæg 1734, D.

hold intet, og Mag. Mangor maatte holde ud, indtil han ved Skolens Nedlæggelse fik Præstekald i Norge. Derefter bleve Skolens Indtægter (Dresselberg Kongetiende, der ansloges til 50 Rdl. aarlig, og Degnepensionerne af Taarnborg og Vemmeløv 12 Rdl., samt nogle Renter af legerede Capitaler) henlagte til Slagelse Latinskole, og Skolebygningen i Korsør (vesten for Kirken), en gammel Bindingsværks Bygning i een Etage, der først 1884 nedbrødes, blev given til den danske Skole, der da oprettedes, tillige med Rectors og Hørers Indtægter af Kirken og Byen¹⁾. Denne Skole bestyredes af en Klokker, medens der oprettedes et særligt Embede som Chordegne; dette blev besat med Berthel Promm, der havde været nederste Hører ved den ligeledes reducerede Skole i Kalundborg og foretrak at tage imod Chordegns Bestillingen fremfor at blive sat paa en Pension af omtr. 50 Rdl. Men han beklagede sig snart højligt over sine ringe Indkomster, da Almuen ikke vilde yde Offer og Accidentser²⁾, og ved et Rescript af 20. October 1741 bestemtes det da, at, naar Klokkeren døde, skulde Klokkeriet annecteres Degnekaldet, imod at Chordegnen holdt en Karl til at varetage Klokkerens Functioner.

Hr. Rachlow døde den 8. Maj 1748³⁾, og Capellaniet, der ansloges til 200 Rdl. og derover, søgtes af 32 Ansøgere, blandt hvilke Hr. Daniel Wohnsen, der i et Aars Tid havde været personel Capellan hos den Afdøde; hans Ansøgning lyder saaledes⁴⁾:

Stormægtigste allernaadigste Arve Herre og Konge!

Da det har behaget Gud paa denne Tiid ved Døden at bortkalde den her i Corsør allernaadigst beskickedede residerende Cappellan Hr. Peder Rachlov. Saa kommer jeg

1) Forordn. af 9. October 1739.

2) Sjæll. Indlæg 1741, D.

3) ikke 16. Maj, som Wiberg har.

4) Sjæll. Indlæg 1748, C.

uværdige Herrens Tiennere, som Deris Kongelige Majestet effter min Sviger-Fader Hr. Peder Rollds, Sogne-Præst her paa Steden, hands allerunderdanigst giorte Ansøgning har forgangen Aar til personel Cappellan allernaadigst kaldet og beskicket, og i dybeste Underdanighed nedkaster mig for Deres Kongelige Majestets Throne med denne min allerunderdanigste Ansøgning, at Deres Kongelige Majestet vilde af stoer Kongelig Naade vocere mig i ovenmelte og afgangne Hr. Rachlovs Stæd som residerende Cappellan. Det har behaget Deres Kongelige Majestet allernaadigst at kalde mig her til Stæden for at være min Sviger-Fader i hands Alderdom og Svaghed assisterlig; men siden mit Leve-Brød er saa meget ringe, og samme scopus kunde endnu obtineres at være hannem behielpelig, saa bønfalder jeg allerunderdanigst Deres Kongelige Majestet, hand vilde legge denne Naade til den forrige.

Jeg har 7 Aar været Collega udj Slagelse latine Schole; nu har jeg tient i min Herres og Frelseres Embede nesten et Aar; kunde jeg nu nyde den Naade: som jeg forfremmes i Aar, jeg da maatte forfremmes fra det mindre til det større, avancere et Trin fra et andet, og at det maatte gaa mig, som min Frelser har lovet, at den Svend, som har været betroet de toe Pund og aagret med dem, hand skal sættes over det større.

Herren giøre Deres Kongelige Majestets Reyse lycksalig og med sin Engle-Vagt leedsage ham frem og tilbage, at vj med Fryd og Glæde maatte see Deres Kongelige Majestets naade-milde Aasyn igien; saa skal vj icke glemme at tacke den stoere Gud og saa er jeg forsickret, at min allernaadigste Konge icke skal glemme hvercken nu eller siden mig sin ringeste Tiennere, som uværdigst har hafft den Ære at have Deres Kongelige Majestet under mit Huuses Tag! J dybeste Underdanighed forbliver

Stormægtigste allernaadigste Konges

allerunderdanigste Tiennere

Corsør den 16 Maj An. 1748. Daniel Wohnsen.

Korsør Magistrat giver ham, 16. Maj s. A., Attest for, at han »ved sit ej mindre christelige end opbyggelige Levned og Lærdom haver i den korte Tid, han her i Byen som personel Capellan været haver, saaledes indtaget alles Hjerter, at menige Mand tillige med os inderlig ønsker og allerunderdanigst tilbeder Ds. Kgl. Majestæts allern. Bønhørelse udi hans allerunderd. Ansøgning«.

Den 12. August 1748 blev han udnævnt til Capellan og under 9. s. M. havde følgende af Biskoppen forfattede Reglement faaet kongelig Stadfæstelse, saaledes at det skulde opbevares i Stiftskisten, indtil Hr. Peder Rold døde, og først da træde i Kraft¹⁾:

Reglement imellem Sognepræsten i Korsør og Taarnborg og den residerende Capellan sammesteds.

I.

Saalænge nuværende Sognepræst Hr. Peder Rold lever, forholdes det baade med Tjenestens og Indkomsternes Deling imellem begge Præster efter forhen oprettet og af Kongen confirmeret Contract og de derudi efter Tidernes Lejlighed ved kongelig Dispensation gjorde Forandringer, saaledes som det imellem forbemeldte Sognepræst og nu afgangen Capellan Peder Helt Rachløf hidindtil er holdet, og gjøres derudi ingen Forandring i denne Sognepræstes Tid, uden hvad de selv indbyrdes i Mindelighed kan forenes om.

II.

Men naar denne Sognepræst ved Døden eller anderledes afgaar, skal med Tjenesten saaledes forholdes:

1) Sognepræsten prædiker i Korsør Højmesse alle Søn- og hellige Dage. Den residerende Capellan prædiker alle Søndage og hellige Dage udi Annexet Taarnborg, og det saa betids, at al Tjenesten med Catechisation og alt,

¹⁾ Sjæll. Indlæg 1748, C; Sjæll. Tegnelser 9. Aug. s. A.

hvad der er at forrette i Taarnborg, kan være til Ende, Sommer og Vinter, i det seneste inden Middag, paa det han altid og ufejlbarligen kan være tilbage i Korsør, hvordan og Vejen og Vejret er, inden det ringer første Gang til Aftensang; thi Aftensangsprædiken skal forsynes af Capellanen.

2) Sognepræsten skal forsyne Fredagsprædiken og Fastepredikenerne i Korsør, Capellanen derimod alle Maanedes-Bededage i Taarnborg og alle Fastepredikener samstedt.

3) Med Onsdags-Bøn og Catechisation alternere begge hver sin Uge; men Højmesseprædikens Repetition om Søndagen besørger Sognepræsten selv.

4) Capellanen skal messe om Fredagen, men Søn- og hellige Dage, da Capellanen er i Taarnborg, messer Sognepræsten selv.

5) Skriftestolen i Korsør Torsdag og Løverdag betjenes af begge Præster; men i Taarnborg betjener Capellanen Skriftestolen alene og til den Ende skrifter Løverdag Formiddag, paa det han kan være til rette Skriftestid tilstede igjen i Korsør om Eftermiddagen.

6) Børnedaab, Barselkvinders Introduction, Copulationer bestilles alle i Korsør hos Sognepræsten, men forrettes, om de ske ved Kirketjenesten, af den, som staar for Alteret; i Taarnborg forrettes alle slige Ting af Capellanen. Naar slige Forretninger ske imellem Kirketjenesten saa og Trolovelser og Jordspaaastelse paa Lig, forrettes de af den, hvis Uge det er; thi Sognepræsten og Capellanen alternere hver sin Uge at forrette slige extra Ting. Dog staar det Sognepræsten frit for at forrette Copulationer, som ske med kongelig Dispensation i Husene, endogsaa i Capellanens Uge, om enten Sognepræsten eller den, som gjør Brylluppet, det forlanger. Det samme er og at forstaa om Ligprædikener i Korsør, at de bestilles hos Sognepræsten, og staar ham frit for at forrette dem ikke alene i sin, men og i Capellanens Uge. I Taarnborg forretter

Capellanen alle extra Forretninger; men skulde nogen forlange til Copulation eller Ligprædiken, at Sognepræsten det selv vil forrette, bør det staa ham frit for uden Modsigelse af Capellanen.

7) Sognebud eller Syges Betjening og Besøgelse i Korsør bør begge Præster være villige og færdige til, saasnart og saa ofte det forlanges, og hvo af dem forlanges; saa og af sig selv flitteligen besøge de Syge og derudi ikke regne, hvis Uge det er, og den ene i den andens Forfald være dertil villige. I Taarnborg Sogn bør Capellanen rejse i Sognebud, dog i hans Forfald Sognepræsten ikke undslaa sig derfor.

8) Begge Præster bør bo i Korsør.

9) Ved de Unges Confirmation forholdes det efter Forordningen.

III.

Indkomsterne.

1) Sognepræsten skal nyde de tvende Parter af Tien- den baade i Korsør og Dyrehoved og i Annexet, saavel Bøndernes som Sædegaardenes, hvor noget vist er accorderet, og Capellanen den tredie Del, og til den Ende, hvad Annexet angaar, forenes de ved Provstens Melleml handling om visse Byer eller Bønder hver at tage sin Tiende, baade Korn- og Kvægtienden med Smaaredselet, af, saa at dobbelt, 2 Dele, regnes til Sognepræsten og en tredie Del til Capellanen.

2) Offeret paa de tre store Højtider i Korsør annammer Enhver af dem selv, hvad dem af Menigheden gives, og beholder uden at gjøre hinanden derfor Regnskab. Dog det, som ofres til Froprædiken, beholder efter Sædvane Capellanen for sig, som og bør forsyne de faa Froprædikener, som endnu ere i Brug. Men Højtidsofferet i Taarnborg beholder Capellanen alene.

3) Af alt det, som ofres eller gives ved accidentielle Forretninger, Børnedaab, Kirkegang, Trolovelser, Copulationer i Kirken og i Husene, Jordspaaastelse i Korsør

Menighed, det annammer den, som gjør Forretningen; men Sognepræsten beholder deraf de 2 Parter og Capellanen den tredie, hvo der og gjør Forretningen, og ugevis eller maanedsviis giver hinanden Fortegnelse derpaa og deler med hinanden. Alle Accidentier, som forrettes og falde i Taarnborg, deles i tvende lige Parter og Capellanen der beholder den ene halve Part for hans Rejser.

4) Hvad der gives for Ligprædikener, enten i Korsør eller Taarnborg, det beholder den, som Forretningen gjør. Den liden saakaldet Præsteløn i Korsør saa og det Sædeland, som er tillagt Sognepræsten, bliver fremdeles Sognepræsten tilhørende uden Deling. Capellanen beholder de 16 Rigsdaler af Kirken saa og Annexpræstegaarden. Det, som i Slagelse uddeles til Herredets Præster efter en gammel Fundats for en Mandagsprædiken, som før har været holdet, deraf tager Sognepræsten og Capellanen hver lige meget.

I Rolds Tid maatte Cancelliet gribe ind i en Sag, der var rejst af en Mand i Korsør ved Navn Arnt Jansen Dam, der hørte til de saakaldte Separatister, med hvilke man i Henhold til et Rescript af 5. Marts 1745 saa gennem Fingre; han havde nemlig ikke villet tillade sin 19aarige Datter Kirsten, der i flere Aar havde ønsket at nyde Alterets Sacramente, at lade sig forberede til Confirmation og derved faa sit Ønske opfyldt; dette gav Anledning til, at Magistraterne i Korsør og Slagelse fik Befaling til at kalde Separatisterne for sig og advare dem, og især skulde Arnt Dam have en skarp Tilrettevisning med Forbud mod at øve nogen Tvang mod sin Datter¹⁾.

Hr. Rold døde den 4. Novbr. 1752 (Wiberg) og blev begravet den 9. s. M.; han angives i Kirkebogen at have været 65 Aar gammel.

Hans Svigersøn Daniel Wohnsen havde allerede 1751 faaet Successionsret og blev altsaa nu virkelig Sogne-

¹⁾ Sjæll. Tegnelse 19. April 1748.

præst, men kun i kort Tid; thi i en Alder af 36 Aar og 6 Maaneder døde han 1754, begravet den 30. Maj¹⁾. Han havde følgende Børn:

Margaretha Kirstina Wohnsen, døbt 22. Octbr. 1748,
Rasmus W., døbt 29. Decbr. 1749, og

Beata Antonia Augusta W., døbt 2. Sept. 1752, begr.
14. Apr. 1757.

Efter Wohnsen blev Hr. Johan Mortensen Braem Sognepræst; han opnaaede 1758 Consistorialraads Titel, sandsynligvis fordi han samme Aar ægtede Christiane Rodsteen Paars, en Datter af Commandanten i Korsør, Oberst Claus Enevold Paars (født paa Ullerupgaard 18. Februar 1683, gift 18. October 1719, begr. i Korsør 29. Maj 1762) og Else Catharine Lund († 23. April 1764, 63 Aar gammel); med hende havde Braem disse Børn²⁾:

Else Cathrine Braem, døbt 24. August 1759,
Claus Enevold Paars B., døbt 26. Febr. 1762, begr.

21. Sept. 1771,

Martin B., døbt 30. Decbr. 1762, og
Johannes B., døbt 1. Decbr. 1764, begr. 8. April 1786.
Dette sidste Barn var født efter Faderens Død; den 9. Juni 1764 blev Braem begravet; efter Wiberg døde han den 30. Maj, hvilken Datum ogsaa findes i Kaldsbogen.

Hans Eftermand var Hr. Claus Plum, der døde den 2. October 1781 og efterfulgtes af Hr. Jørgen Andreas Bang, hvis kortfattede Autobiographi vi her kunne meddele; han har indført den i et lille af ham forfattet Skrift: »Guds Raad til Menniskens Salighed, forfattet i korte og enfoldige Spørgsmaal og Gjensvar ifølge Doctor Morten Luthers liden Catechismus samt en catechetisk Forklaring over Davids 7 Poenitence-Psalmer«, hvilket har fundet Plads i Herlufsholms Skoles Manuscriptsamling. Han var født den 21. September 1730 (jvfr. Hundrup, Oluf Bang

¹⁾ Kirkebogen.

²⁾ Kirkebogen; Personahist. Tidsskr. IV, 306, samt en Ligkisteplade over Fru Paars fra Korsør Kirke.

S. 64 f.) og, idet han forbigaar sin Barndom og Ungdom, begynder han sine Optegnelser saaledes:

In Nomine Jesu.

Symb. Jesum Amplector Benignum. Den 10. Novbr. 1753 blev jeg Jørgen Andreas Bang i mit Alders 23. Aar, efter foregaaende kgl. Resolution af 16. Oct. e. a. an-gaaende venia ætatis, af velædle og velb. Hr. Commerce-raad Peder Schwane, Herre til Annaberg og Ellinge Gaar-der i Odsherred i Sjælland, kaldet til residerende Capellan for Vig og Asmindrup Menighed i bemeldte Odsherred.

Den 22. October 1755 blev jeg i den hellig Tre-foldigheds Navn af Hs. Eminence højædle og højærværdige Hr. Ludvig Harboe, Biskop over Sjællands Stift, efter fore-gaaende Examen og specimen homileticum over ψ 36, 11 til bemeldte Embede ordineret i Vor Frue Kirke i Kjøben-havn tilligemed Hr. Tøslev, Sognepræst til Gjørlev og Bak-kendrup i Sjælland, Magister Hiort, Rector i Rønne paa Bornholm, residerende Capellan sammesteds og Sogne-præst til St. Mariæ, og Hr. Vinge, Skibspræst paa China. Textus ordinationis: 1 Petr. 2, 24, 25.

Den 4. Decembr. 1756 blev jeg forlovet med min elskelige kjære Kone Christina Charlotta Frieboe, en Datter af afgangne Hr. Capitain Hans Frieboe og en Stifdatter af Hr. Generalmajor Friderich Vilhelm von Schin-del, Commandant over Hals og Fladstrands Skandser i Jyl-land, og Moderen højædle og velb. Frue Anna Dorothea Wildenrath, en Datter af forhen afgangne Assessor Wil-denrath, Herre til Annaberg og Ellinge Gaarder i Ods-herred, og en Stifdatter af Commerceraad Peder Schwane sammesteds.

Den 18. October 1758 holdt jeg Bryllup med min elskelige kjære Kone i Højby i Odsherred i Sjælland. Brudevielsen forrettede Sognepræsten for Højby Menighed Hr. Johan Hendrich Schow. Text: Ebr. 10, 35.

Den 7. Novbr. 1759 i Asmindrup Annex-Præstegaard nedkom min elskelige kjære Kone i Barselseng med en

liden Datter om Morgenen Kl. 5^{1/2}, som Onsdagen derpaa den 14. dito blev i Daaben kaldet Petrea Margaretha Schwane. Fadderne vare: min Moder Ulrica Eleonora Bang, født Schwane, som holdt hende over Daaben. Min Kones Søster, Frøken Henricka Regina Friboe, holdt Huen, og Mands-Fadderne vare: vores Grandpapa, Hr. Commerceraad Schwane til Annaberg og Ellinge, min Fader, Hr. Kammerraad Niels Christian Bang, min Svoger, Hr. Valentin Cruse, Sognepræst til Grevinge Menighed i Odsherred, min Kones Svoger, Hr. Hans Jørgen Garde, Sognepræst til Vig og Asmindrup Menighed, og Hr. Nicolai Dajon, Selvejere af Asmindrup Kirke. Døbeacten forrettede Hr. Provst Jens Arctander, Sognepræst til Egeberg Menighed i Odsherred.

Den 17. October 1760 i Asmindrup Annexgaard velsignede Gud min elskelige kjære Kone og mig med en liden Datter om Middagen Kl. 11^{1/2}, som Fredagen derpaa den 24. dito blev opofret den Allerhøjeste i Daaben og kaldet Anna Dorothea Ulrica Eleonora. Fadderne vare: min Svigermoder, Fru Generalmajorinde Anna Dorothea von Schindel, født Wildenradt, som frembar hende til Frelseren, da min Kones Søster, Frøken Henricka Regina Friboe, holdt Huen. Mands-Fadderne vare: min Fader, Kammerraad Niels Christian Bang, Hr. Valentin Cruse til Grevinge, Hr. Hans Jørgen Garde til Vig og Asmindrup, Hr. Hans Thorebye, Sognepræst til Nykjøbing og Rørvig. Døbeacten forrettede Hr. Provst Arctander til Egeberg.

Den 5. December 1760, om Eftermiddagen Kl. 5, døde min i Livet elskelige Fader, velædle og velbyrdige Niels Christian Bang, efter næppe en Times Sygdom af et Stikflod i sit Alders 62de Aar. Han tjente 3 danske Konger i 32 Aar og 3 Maaneder som Forvalter over Hs. Majestæts forbeholdne Gods i Odsherred, hvortil han blev beskikket af højlovlig Ihukommelse Kong Friderich den fjerde in Septembri 1728, blev af højrl. Ihuk. Kong Christian den sjette in Januario 1744 beskikket at være tilligemed virke-

lig Kammerraad. Han var i tvende Ægteskaber Fader til 19 Børn, 14 Sønner og 5 Døtre, og saa før sin Død 8 Børnebørn, finder for sig i Evigheden 4 egne Sønner og 3 Børnebørn. Han blev første Gang gift med Jomfru Cathrina Maria Kiær 1729 in Julio, med hvilken han avlede 10 Børn. Hun døde in Julio 1743 og efterlod sig 6 levende Børn, 4 Sønner og 2 Døtre. Anden Gang gift med Jomfru Ulrica Eleonora Schwane in Novembri 1743, der nu med sine 9 Børn, 6 Sønner og 3 Døtre, sørgeligen efterlever. Gud være de faderløses Fader og Enkers Forsvar.

Den 22. December 1760 blev min salig Faders jordiske Levninger nedsatte i Egeberg Kirke om Middagen Kl. 12; Gud give ham og os alle en glædelig Opstandelse.

Den 3. December 1763, om Morgenen Kl. 1, velsignede Gud atter min Kone og mig i Asmindrup Annex-Præstegaard med en liden Søn, som Fredagen derpaa den 9. ejusdem blev i den hellige Daab kaldet Hans Frieboe. Fadderne vare: min Svigermoder, Generalmajorinde von Schindel, som bar ham, da Jomfru Magdalene Elizabeth Bentzøn holdt Huen. Mands-Fadderne vare: velædle og velb. Hr. Kammerraad Jacob Hansen til Annaberg og Ellinge Gaarder, min Svoger Doctor Nicolai Nissen Storm i Holbæk, min Svoger Lieutenant Andreas Frieboe, min Svoger Christen Nicolai Lind, Negotiant i Nykjøbing, min Kones Svoger Hr. Garde i Vig, min Broder Jacob Bang, Fuldmægtig hos Kammerraad Hansen, og Sgr. Nicolai Dajon. Døbeacten forrettede min Svoger, Provst Valentin Cruse i Grevinge.

Gud lade disse vore 3 Børn, som han har været saa naadig at betro os, opvoxe til hans Ære, deres eget Gavn og Nytte og deres Forældre til Glæde.

Anno 1765 den 17. Juni gav højvelbaarne Fru Enkegrevinde af Lerche til Lerchenborg og underliggende Godser mig Exspectancebrev paa Store og Lille Fuglede Sognekald i Artsherrred i Sjælland under hendes Gods belig-

gende, da jeg og under samme Dato fik bemeldte Fru Grevindes naadigste Bevis og skriftlige Forsikring om at kaldes til Svallerup, ifald det førend Fuglede skulde vorde ledigt, efterat jeg forhen den 14. April, sc. Dominica Qvasimodogeniti, havde prædiket hos hende paa Cabinettet.

Anno 1767 den 4. Januari leverede jeg efter hendes højgrevelige Naades Begjæring tilbage til højbemeldte Fru Grevinde hendes naadige Bevis at kaldes til Svallerup; og samme Aar den 20. Februari blev mit Kaldsbrev paa Fuglede af Hs. Maj. Kong Christian den syvende allernaadigst confirmeret.

Anno 1769 den 15. Maj døde min Formand, Hr. Johannes Rasch, Sognepræst til Store og Lille Fuglede Menigheder, hvorpaa jeg igjen tiltraadte samme Embede og dertil af Provsten, Hr. Carl Ulrich Amundin, Sognepræst til Kalundborg, blev indsat Dominica 5ta a Trinitatis.

Anno 1774 den 18. November i Store Fuglede Præstegaard gjorde jeg min ældste Datters Petrea Margaretha Schwane Bangs Bryllup med velædle Hr. Holger Vitus Guldberg, Kgl. Majestæts Tolder paa Skagen.

Anno 1775 den 5. October begavede Gud min ovenmeldte Svoger og Datter paa Skagen med en Søn, som blev kaldt Ove, der igjen ved Døden afgik den 23. ejusdem, 18 Dage gammel.

Anno 1777 den 10. Juni velsignede Gud atter mine ovenmeldte Børn med en Datter, som blev kaldet Christina Charlotte.

Anno 1778 den 10. Augusti Kl. 3 om Morgenen fødte ovenmeldte min elskede Datter hendes Ben-Oni og samme Dag Kl. 8 Formiddag ved en salig Død forlod dette time-lige i hendes Alders 19de Aar; hendes efterladte Søn fulgte hende til Graven og samme Dag i Daaben fik sin sal. Moders Navn Peder Schwane.

Anno 1780 den 10. Marts kaldede den Almægtige til sin evige Herlighed min lille Dattersøn Peder Schwane, 1 Aar 7 Maaneder gammel.

Anno 1781 den 19. December behagede det allernaadigst Hs. Kgl. Maj. at kalde mig fra Store Fuglede til at være Sognepræst for Korsør og Taarnborg Menigheder i Sjælland.

Anno 1782 den 31. August havde min Datter Ane Dorothea Bryllup i Ribe med Sr. Laurits Leth.

Den 4. Septbr. e. a. velsignede Gud dem med en Datter, kaldet Else Kirstine Margrethe.

Anno 1784 velsignede Gud den 9. Marts samme unge Folk med en Datter, kaldet Olave Friderica Caroline.

Anno 1788 den 10. Decbr. flyttede ovenmeldte min Datter af mit Hus til sin Mand i Kjøbenhavn, som da var bleven beskikket til Rejse-Passkriver.

Anno 1788 den 26. Decbr. behagede det den Almægtigste ved en rolig Død til sit himmelske Rige at bortkalde min elskelige kjære Kone Christine Charlotte Frieboe [53 Aar 4 Maaneder 9 Dage gl.], og blev den 3. Januari 1789 nedsat i en muret Begravelse i Korsør Kirkes Chor, hvor jeg med Guds Hjælp haaber, mine Ben skal hvile hos hendes og vi begge vente en glædelig Opstandelse.

Anno 1789 den 27. April sendte jeg min elskelige Datterdatter Christine Charlotte Guldborg fra mig over til Odense til min Broder, Justitsraad og Amtsforvalter Bang, hvis rare Kone har lovet mig at anføre hende til alt godt.

NB: min Søn Hans Frieboe, Styrmand paa Snogen Gehejmeraad Schack, døde paa sin Hjemrejse fra Kysten Guinea paa St. Domingo i Aaret 1785.

Bang døde den 24. August 1791, 61 Aar gammel, og begravedes den 27. s. M.. I hans Tid ophængtes det af Sølauget ved et Dystløberbal 1788 til Kirken forærede Fregatskib, der endnu bevares, og ved denne Lejlighed holdt han en Tale, der længe mindedes og omtaltes som den, der særdeles havde tiltalt de tilstede værende.

Fra Kornerup og Svogerslev.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

Foragter ej de Midler ringe:
Her intet sker ved Kjæmpehaand,
Her intet lader sig fremtvinge,
I Stilhed virker her Guds Aand:
Her alt er lavt og sent det gaar,
Som Hjærtet sidder, Hjærtet slaar.

Disse Ord af Grundtvigs bekjendte Salme faldt mig i Tanker, da jeg greb Pennen for at optegne et og andet, som jeg gennem en Række Aar lejlighedsvis har samlet om det ovennævnte lille sjælandske Præstekald, hvor jeg i syv Aar stod som Præst, og hvorfra jeg har venlige Mindes, skønt jeg altid havde en stærk Følelse af, at det kun var en lille Virksomhed, som der paa dette Sted var Plads for.

Fra Kirkegaarden paa Bakkeskrænten, hvor den kjønne lille Kornerup Kirke hæver sig, har jeg mangan Sommermorgen og mangan Aftenstund, naar den synkende Sols gyldne Straaler farvede Landskabet, skuet ud over den smilende Dal med de blinkende Søer og Aaens Sølvbaand, der forbinder dem, og mine Tanker have søgt tilbage til fjerne Tider, da Vandene vare større og Aaen bredere og dybere, end den nu er, saa den dannede en Fjord, og da den Højdestrækning, hvorpaa Herslev Sogn og den største Del af Kornerup med Kirken og Præstegaarden nu ligger, var en Ø, omgiven af de Vande, der forud bar Snekkerne

med væbnede Mænd ind til den gamle Kongsgaard Lejre¹⁾. De tildels sammensunkne og udjevne Kjæmpehøje og de mægtige Stensætninger, hvoraf der nu kun er svage Rester tilbage, stode for min Aands Øje urørte, Stensætningerne som Ting- eller Offersteder for Rolf Krakes og Harald Hildetands samtidige, Højene som Mindesmærker tildels over endnu tidligere Slægter af Sten- og Broncealderens Folk²⁾.

Siden Oldtidens Dage synes Landet at have hævet sig betydelig³⁾; Vandløbene, der førte ind til Lejre, ere bestandig blevne smallere og mere grundede⁴⁾; hvert Regnskyl og hvert Tøbrud har ført Sand og Grus ned fra de omliggende Højder, og har gjort det vanskeligere at føre Skibe frem gennem Løbene, og Enden er da bleven, at Lejre er svundet hen til en lille Landsby, medens sam-

¹⁾ Jvfr. Dansk Atlas VI, 99. 156—7. Skand. Lit. Selsk. Skr. 1805. II, 288—9.

²⁾ I Fr. Münters Afhandling om Lejre (Skand. Lit. Selsk. Skr. 1805 II, 265—324) findes, ved Siden af en Del uhjemlede Hypotheser, Efterretninger, der vise, i hvilken overordentlig Grad denne Egn har været rig paa Oldtidsminder, af hvilke de fleste desværre nu ere udslettede. Det er paa Stedet blevet sagt mig af gamle Folk, at mange af de store Sten, der i sin Tid fandtes i Gravkamrene og Stensætniuger, i vore Bedstefædres Tid ere sprængte og førte til Roskilde.

³⁾ Se Forchhammers og Steenstrups interessante Undersøgelser i Oversigt over Vidensk. Selsk. Forhandl. 1848, S. 62 ff.

⁴⁾ Endnu i forrige Aarhundrede synes Aaen at have været betydelig vandrigere, end den nu er, da det undertiden omtales, at Personer vare druknede i den. Saaledes har jeg fundet følgende Antegnelser i Kornerup Kirkebog:

1739 d. 8 Juni blev en Soldat, efter Beretning under Marinerne i Kjøbenhavn, navnlig Christoffer Peitzmand, som tilforn d. 5 dito var druknet i Aaen bag Kornerups Land, begravet paa Kornerup Kirkegaard.

1739 d. 18 Juli blev Peiter Engel, Møller i Kornerups lille Mølle, som tilforn d. 15 dito af en uheldig Hændelse var druknet og omkommen i Aaen lidet fra Møllen, jordet og begravet paa Kornerups Kirkegaard efter Øvrigheds Befaling.

tidig Roskilde er voxet frem, særlig begunstiget af sin Stilling som Sæde for Biskoppen i et betydeligt Stift og for det ham omgivende anseelige Domkapitel.

Fra Middelalderen ere kun faa Efterretninger levnede om Kornerup og Svogerslev Sogne¹⁾. Havde vi endnu besiddet Roskilde Domkirkes og Bispestols Arkiv, vilde Forholdet dog formodentlig have været et andet. I Almindelighed kan det vistnok siges, at Stillingen i kirkelig Henseende ikke var heldig for de Sogne, som laa i Nærheden af Domkirkerne, da de ingen faste Sognepræster havde, men maatte nøjes med at betjenes af skiftende Vicarer, der havde deres Station og egentlige Virksomhed ved Domkirken, medens det kun var Affaldet af deres Tid, som kom Landsognene til gode, skjønt disse ydede dem deres væsentlige Underholdning. Derimod bevirkede Sognenes Nærhed ved Stiftsstadene, at de stadig hjemsøgte af tiggende Munke og Hospitalernes Bedere.

Bispetienden af Samø (Sømme) Herred og da ogsaa af Byerne Kornæthorp og Suauerløff ligesom af mangfoldige andre Sogne i Sjælands Stift laa i Middelalder til Roskilde Biskops »Fadetur«²⁾ og ydede altsaa Midlerne til hvad vi kunne kalde Biskoppens daglige Underholdning. I en kort Tid stod hele Sømme Herred under Biskoppen i Roskilde, da Dronning Margrete nemlig 1375 for at vinde denne mægtige Stormands Bistand ved det forestaaende Kongevalg, overlod ham Nebbe Slot (i Herslev Sogn) som Erstatning for Kjøbenhavn, samt gav ham en Forskrivning paa 3000 Mark Sølv, hvorfor hun pantsatte Sømme og Ramsø Herreder m. m. til ham³⁾.

¹⁾ Denne Egn synes i Christoffer I's Tid særlig at have været Skueplads for borgerlige Uroligheder, da vi i de gamle Krøniker finde omtalt, at Bønderne 1254 bleve slagte ved Læthæ Bro, og at der 1258 stod et Slag mellem Kongen og Bønderne ved Kycæthorp (Kisserup i Voldborg Hrd.). Se mine Hist. Kildeskrifter 2. R. II. 20.

²⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 112—13.

³⁾ Suhms Hist. af Danmark XIV, 4—5. 493—5.

Men 1397, da Dronningen havde betalt Pantessummen tilbage, kom Sømme Herred igjen under Kronen ¹⁾.

Kirkerne i de to Sogne, der her sysselsætte os, bære Præg af ikke ringe Ælde. Da Alteret i Kornerup Kirke for en Del Aar siden restaureredes, fandtes under Alterbordets Træplade et muret firkantet Rum, i hvis Bund laa en Marmorplade og paa denne nogle Silkeklude, med en skreven Bemærkning, at saaledes var det ogsaa forefundet af Præsten Johan Dajon, da Alteret repareredes i Midten af forrige Aarhundrede. Altsaa aabenbart et Relikviægjemme, saaledes som det gjerne findes i Altrene fra den katolske Tid. Som et Minde fra Middelalderen kan ogsaa nævnes et Røgelsekar af Bronze, som gjemmes i Kornerup Kirke. — Ved den ovennævnte Undersøgelse af Alteret fandtes ogsaa i den nordre Side af samme en indmuret Trækasse, hvori laa en gammel Alterstage af Tin, hvorpaa staar at læse:

thenne staga gaf iens | nielsz. af kornerups milla |
 × × til altare sti. andre ☞

Skriften, der er vanskelig at tyde ²⁾, synes at vise hen til Begyndelsen af 16de Aarhundrede. At Kornerup Kirke har været en S. Andreas Kirke, stadfæstes ved et Blik paa den gamle Altertavle, der bestaar af en udskaaren Christusfigur, støttet til et Andreaskors, i Midterfløjen, omgiven af udskaarne Apostelfigurer i Sidefløjene. Figurerne have i sin Tid været forgyldte; men nu er det hele overmalet.

Kornerup Kirke er utvivlsomt en af de mindste Kirker her i Landet. Den har et lille Trætaarn og et Spir, der giver den et meget vakkert Ydre. Provst Meyer i Roskilde siger 1755, at den oprindelig var et Kapel, som en Ejer af Kornerupgaard havde ladet indrette til sin egen

¹⁾ Molbech og Petersen, Danske Diplomer, S. 70—3.

²⁾ Hr. Justitsraad Herbst og Dr. Henry Petersen have velvillig ydet mig Bistand ved Læsningen.

Bekvemmelighed ¹⁾. I Midten af forrige Aarhundrede beskrives den saaledes: »Er en net og kjøn Kirke med malede Stole; her er et lidet Spir med to Klokker« ²⁾. Indvendig er Kirken trods sin Lidenhed meget tiltalende og har vundet meget ved en Restauration, som Kirketiendens Ejer, Lensgreve C. E. M. Holstein til Ledreborg, 1862 lod foretage, hvorved et Pulpitur nedtoges, og et Vindue indsattes i den vestre Gavl, hvorhos ny bevægelige Kirkestole anskaffedes, dog med Benyttelse af de gamle Endestykker, af hvilke tvende bære Indskrifter. Paa den ene findes et Bomærke og der læses: »1585. Jens Nielsen Riber hører denne Stol til oc bekoste den selver«; paa den anden: »Denne Stoel hører Karen Jens Ribers thil, oc bekostede han den selver. Gud gifve os sin Naade. Amen«. Den ovennævnte Jens Ribers Navn findes ogsaa paa Prædikestolen tilligemed nogle andre Navne, der senere skulle omtales. Om han ogsaa er den Jens Nielsen, hvis Navn findes paa den gamle Alterstage, maa vi betvivle af Hensyn til den antike Karakter, Skriftrækene paa Stagen have, om end Navnet kunde tale derfor.

I Kornerup Sogn fandtes fra gammel Tid en »Hofgaard«, hvis første mig bekendte Spor vi finde i et Dokument af 20de Maj 1452, idet »Saxo Petri de Kornerop« medbeseglede en Alterstiftelse af Biskop Oluf Daa i Roskilde. Han var sikkert af Adel og staar i Dokumentet anført mellem Provisoren for Vor Frue Kloster i Roskilde og Provisoren for S. Agnete Kloster sammesteds ³⁾. Ventionlig har han været Vor Frue Klosters Lensmand paa Kornerupgaard. Som hans Efterfølger paa denne Plads kan med al Sandsynlighed nævnes Adelsmanden Erik Jensen, som førte et Vaaben, der i høj Grad ligner Hardenbergernes,

¹⁾ H. Meyer, Beskr. over Roskilde, S. 11.

²⁾ Hofman, Foundationer VII, 229. I Dansk Atlas VI, 101 (1774) siges: Kornerup Kirke har smukke malede Stole og Ornamente, givne af Grev Holstein Lethraborg.

³⁾ Danske Mag. III, 229.

nemlig et Ulvehoved i Skjoldet og et do. paa Hjelmen. Han forekommer, saa vidt vides, første Gang 1468, da han med mange andre udstedte et Vidne paa Sjælandsfar Landsting om den Maade, hvorpaa Kong Christiern I hidtil havde ført sin Regjering. Her kaldes han »Erik Jensen i Frue Kloster«, »der af Vaaben er«¹⁾. I Aarene 1479—80 var han kgl. Hovedsmand paa Kjøbenhavns Slot²⁾ og 1482 Hovedsmand paa Bispestøttet Haraldsborg ved Roskilde³⁾. At han har haft Kornerupgaard af Vor Frue Kloster, fremgaar af følgende Brev:

Hanss met Gudz nade Danmarckis, Suerigis, Nor-
gis etc. konningh, hertug i Sleszuig (osv.).

Wor sunderlig gunst tilforn. Widher kiære Her Hen-
rick, at thenne breffuiszer Hanss Ericssen haffuer berett her
fore oss, atth priorissæ och mene conuenth i wore Frwes
closther i Roskilde met abbethens i Soor och Marquard Te-
genhwsses, som tha formand war till for^{ne} closther, samtycke
och fwldbwrddh vndthe och gaffue hanss fadher breff paa
Korneropsgard oc andet mere gotz ther till athaffue oc be-
holde vdi hanss, hanss husfrwiss, theris barnness oc theris
barne barnness liffs tidh, Oc i ther emod skulle haffue for-
bwdhet thiennerne paa samme godtz atsware hannom eller
giffue hannom theris retthe landgyld etc. Thij bede wij
ether kerligen, athi offuergiffue swodand forbuwdh och be-
setningh oc lader hannom beholde och nydhe for^{ne} gotz eff-
ther hanss breffs ludelse. Ther met ether Gud befalendes.
Screffuet paa wor slott Kjønehaffn fredagen nest effther
sanctj Martini confessoris et pont^{is} dag Aar etc. Mdiij. Vn-
der wort signeth.

Udskrift: Oss elsk^e Her Henrick Krwmdicke Ridder,
wor Mand, Raad och Embitzmand paa Holbeck⁴⁾.

¹⁾ Knudsen, Kong Christiern I's Diplomatarium, S. 191.

²⁾ Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen, Tillæg,
S. 76. 77. O. Nielsen, Kbhvns Diplomatarium II, 143. IV, 137.

³⁾ Klevenfeldts Saml. i Geh.-Ark.

⁴⁾ Orig. med Levning af Segl. i Geh.-Ark, topogr. Saml. Kornerup-
gaard.

Naar vi her se, at den i Danmarks og Norges Historie vel bekendte Hr. Henrik Krummedige gjorde Fordring paa Kornerupgaard, da var det neppe i hans Egenskab som Lensmand paa Holbæk Slot, men fordi han af Kong Hans havde faaet Vor Frue Kloster i Forsvar¹⁾ og som saadan vilde inddrage Gaarden under Klosteret uden at agte tidligere vel erhvervede Rettigheder.

Den Hans Eriksen, som havde forhvervet Kongens Brev, var en Søn af den ovennævnte Jøns Eriksen. Fra Christiern II er der opbevaret et Brev, der formentlig viser, at Hans Eriksen og hans Slægt i Aaret 1522 maatte fravige Kornerupgaard. Det findes paa følgende Maade indført i Kong Christierns Registrant:

Ffick Niels Lycke swodant breff,
at hand haffuer giord en venlig forligelse oc contract met Hans Ericzøn om Kornerop gardt met ix garsede, twenne garde, som hede Lindholm, oc en mølle, som Erick Jenszøn oc hans børn haffue haft i forleening aff for^{ne} closter; hwilcken forligelse myn herris nade haffwer nw menige conuent oc wor Frue closter i Roskilde tiil nytte oc gaffn i saa maade tiilstedt, at alt godz skall komme til wor Frue closter egen nw at poske nest kommendis, met saa skell at for^{ne} Hans Ericzøns brodhers hustru, som nw boer vdi Korn-drops gardt, scall nyde oc beholde en aff for^{ne} closters garde i Gødersløff²⁾ met thee gardsede, ther tiil ligge, som skyl-der tilhobe et pund korn, eller oc thee twenne Lindholms garde, huilcket eth aff thesee thee begerendes worde, hennis liiffs tiidt qwiitt oc frii vden all affgiift; oc siden skall thee were tiil closteret egen; oc skall hwn bygge oc forbedre paa samme gardt, oc haffue skellige ildebrand tiil huilcken aff thesee for^{ne} garde hwn vdt kesendis wordher. Datum Haff-nie feria 4ta post Valentini martiris anno mdxxij³⁾.

¹⁾ Suhms Nye Saml. III, 85.

²⁾ Vistnok Gjøderup i Nabosognet Glim.

³⁾ Brevet har tidligere været trykt i Suhms Saml. II, 1, 198—9. Her er foretaget et Par Smaarettelser efter den orig. Registrant. Onsdagen efter Valentini Dag var 1522 den 19de Februar.

Hvilket Valg Hans Eriksens Broderkone har truffet, vide vi vel ikke med Vished; men det er vel sandsynligt, at hun har valgt Lindholm, en Hovedgaard i Gjevninge Sogn. Naar der omtales »tvende Lindholms Gaarde«, medens der nu kun er een Gaard af dette Navn, da ledes vi ved denne Betegnelse til at tænke paa de gamle Ruiner af en med Grave omgiven Borg, som for nogle Aar siden ere udgravne i Skoven ved Lindholm. — Om Hans Eriksen maa det antages, at han paa anden Maade har faaet Erstatning; i alt Fald vide vi, at han samme Aar blev forlenet med Bahus Slot¹⁾. Da Kong Christiern var flygtet fra sit Rige, og Frederik I laa med sin Hær for Kjøbenhavn, bekvemmede Hans Eriksen sig til at underkaste sig ham mod at faa sin Forlening fornyet paa en vis Tid og at faa den forøget med Bjorland Sogn paa Hisingen som Erstatning for en mindre Forlening i Fyn, som han ogsaa havde haft af Christiern II, men som under Krigsurolighederne var gaaet over i andre Hænder. I Lejren for Kjøbenhavn udstedte Hans Eriksen Onsdag efter Egidii Dag 1523 sin Tilstaaelse om, at han havde »annammet Slotsloven til Bahus« af Kong Frederik²⁾. Denne Forlening beholdt han, indtil han 1527 maatte afstaa den til Hr. Klavs Bilde³⁾. Hans senere Historie er ikke videre bekjendt; dog formode vi, at han er den Hans Eriksen, som den 5te September 1528 fik kgl. Forlening paa Due-rødre Kloster i Roskilde, men dog atter kort efter maatte afstaa den igjen til den tidligere Besidder⁴⁾.

Kornerupgaard fik han ikke mere i sit Værge, da Frederik I den 10de Juli 1523 fornyede det Brev, som Kong Hans havde givet Hr. Henrik Krummedige paa

¹⁾ Norske Rigsregistr. I, 5 Not.

²⁾ Norske Rigsregistr. I, 1. Klevenfelds Saml. i Geh.-Ark.

³⁾ Norske Rigsregistr. I, 12.

⁴⁾ Erslev og Møllerup, Frederik I's Registr., S. 178. 186—7.

at være Vor Frue Klosters Værge og Forsvar¹⁾. Efter hans Død 1530 forlenedes hans Enke, Fru Anne Rud, med Klosteret paa sin Livstid. Om denne mærkelige og dygtige Frue var der meget at fortælle, dersom Stedet var dertil. Her indskrænke vi os blot til den Bemærkning, at hun døde i Slutningen af Aaret 1535 eller i Begyndelsen af det følgende Aar²⁾. Hendes Svigersøn, den i hin Tids Historie navnkundige Esge Bilde, blev hendes Efterfølger i Forleningen og beholdt den til sin Død 1552. En Sag fra 1549, der senere skal omtales, gjør det imidlertid sandsynligt, at Kornerupgaard i hans Tid er bleven skilt fra Vor Frue Kloster og er lagt under Roskildegårdens Len, eller ogsaa at Gaarden allerede da er gjort til en særlig Forlening.

I Svogerslev Sogn var der ikke nogen saadan større Gaard som i Kornerup. Herfra have vi derfor ikke

¹⁾ Suhms Nye Saml. III, 85.

²⁾ Vedel Simonsen, De danske Ruders Adellslægt I, 252. Under Grevefejden var Vor Frue Kloster forøvrigt en Tid gledet ud af Fru Anne Ruds og hendes Svigersøn Esge Bildes Besiddelse, som følgende Brev viser:

Christoffer mett Gudz nade greffue wdj Oldhenborg och
Delmenhorst.

Wor gunst tiillforn. Vid, at velbyrdig mandt Eskild Bilde och hans husfrue haffue ladiit berett for os, att the haffue nogett queg oc gotz vtj wor frue klosther y Roskilde etc. Thil bede wii tig oc ville, att tw esth aldelis vbeuarett huess gotz, ehuardt thet helst er, the ther haffue och thennom aff retthe tiilholder, oc lad them eller theris bud vbehindrett følge samme gotz, nar the ther effther kommendis vorde; oc lad thet ingenlunde. Befallendes tig Gud. Giffuet poo vort Slott Køffuenhaffn Tiisdagen nest effther Sanctj Petrij dag ad Vincula, Aar etc. mdxxxiiij. Vndher wort Signett.

Udskrift: Vor befalings mandt Olluff Scriffuere eller hans fottet y hans frauereelse y vor Frue klosther y Roskilde.

Dette Brev findes indtaget i en Vidisse, udstedt i Roskilde Dagen efter af Dirick Friiss, Borgmester, Peder Michelsen Byfoged, Oluf Gummesen, Henning Bernitsen og Seuffren Pedersen, Raadmænd i Roskilde. Danske Kong. Hist., Fasc. 15, i Geh.-Ark.

nogen samlet Historie; kun enkelte tilfældigvis levnede Aktstykker fra Middelalderen rage op som Øer i Tidernes Hav. Det første, vi kjende, er et Mageskifte udstedt 1321 S. Williadi Biskop og Confessors Dag (8. Novbr.) mellem S. Clare Kloster i Roskilde og Aage, Søn af Hr. Niels Rane (Augho filius domini Nicolai dicti Ranæ), hvorved Klosteret bl. a. fik noget Gods i Swauerslef og i Flæthingæ i Sømme Herred¹⁾. Følgende Brev maa ogsaa antages at angaa Svogerslev: Hr. Niels Knudsen (Mandrup, af Svanholm) giver Biskop Jakob af Roskilde (1344—50) Fuldmagt til at stifte et Alter paa hans Vegne i Sjælland og giver dertil 30 Mark purt Sølv, hvorfor han pantsætter ham. alt sit Gods i »Suabsleff«²⁾. — Omtrent samtidig med dette er et Vidne udstedt den 13de November 1346 paa Sømme Herreds Ting, om at Nicolaus Spink, Provisor i Roskilde Jomfrukloster, pantsætter til Strange Jønsson, Borger i Lund, en Klosterets Gaard i »Suauersleef«, som kaldes Nedregaard, for 15 Mark rent Sølv³⁾. Sandsynligvis afgiver dette Brev Vidnesbyrd om de strænge Tider, det var i saa mange Forhold, og da ogsaa for de gejstlige Stiftelser, i Begyndelsen af Valdemar Atterdags Regjeringstid. — Om Svogerslev By vide vi ellers, at den i Aaret 1402 afbrændte som Følge af Lynnedslag, som det gamle Vers siger:

Swawersleff villam celestis devorat ignis⁴⁾.

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., Voss. Saml. p. Perg., Ringsted Hrd. Nr. 8. Af den nu forsvundne By »Flæthingæ« er endnu Spor i Navnet »Flænge Marken«, mellem Roskilde og Svogerslev.

²⁾ De ældste Arkivregistraturer III, 327—8. Udtoget har der Aars-tallet 1353, hvad ikke kan være rigtigt, da Biskop Jakob Povlsen døde 1350. Da Brevet henføres til Sømme Hrd., maa det vistnok være Svogerslev, der menes.

³⁾ Orig. i Voss. Saml. p. Perg., Sømme Herred.

⁴⁾ Scr. Rer. Dan. I, 193. VI, 233. Hvitfeldt henfører (S. 625) Be-givenheden urigtig til 1404.

Efterfølgende tre Breve synes at staa i en vis Forbindelse med hverandre. I alt Fald vise de, at Billedslægten, hvortil ogsaa den nedenauførte Biskop Peder Lykke hørte, havde Ejendomme i Svogerslev.

Søster Christine, Priorisse i Vor Frue Kloster i Roskilde, og hele Konventet sammesteds, kvittere Biskop Peder [Lykke] af Ribe for al Klosterets Oppebørsel indtil denne Dag af dets Gods i Swawersløff. Dat. die b. Francisbi confessoris ($\frac{4}{10}$) 1411. — Forbindelsen med Klosteret i Roskilde havde Peder Lykke sikkert fra den Tid af, da han var Ærkedegn i Roskilde Kapitel ¹⁾.

Nis Bilde ²⁾ i Hallaløwæ, af Vaaben, under og »lær« Peder Lykke, Ærkebiskop i Lund, og Hr. Niels Bille, Ærkedegn i Roskilde, Brødre, hans Frænder, sin Gaard i Swawersløff næst »Høghen« med »min Mølnæ« der sammesteds, »hvilken Gaard og Mølle forskrevne Ærkebiskop mig skjødede til evindeligt Eje«. Naar de begge vare døde, skulde Gaarden med Tilbehør atter tilfalde Nis Bille eller hans Arvinger. Datum Roskilde 27de Oktober 1420. Brevet er beseglet af »discretus vir« Johannes Esberni de Sculdeløffue og Silvester . . . ³⁾.

Sten Bilde paa Lyngsgaard, Ridder, gjør vitterligt, at han har gjort et Mageskifte med sin Broders, Peder Bilde, Børn af Svanholm, som ere Mester Affwe Bilde, Kongens Kansler og Provst i Lund, Erik Bilde og Esge Bilde, Fuldmægtige paa alle deres Sødskendes Vegne, som ere Knud Bilde, Kong. Embedsmand paa Gladsaxe, Mogens Bilde, Karine Billedatter, Lavrits Mogensens Efterleverske, Marine Billedatter, som Jochim Lycke haver, og Hildeborg Billedatter, Lavrits Skinkels Husfrue, i saa Maade, at de og deres Arvinger skulle have al hans Del og

¹⁾ Suhms Hist. af Danmark XIV, 634.

²⁾ I det vedhængende velbevarede Segl staar: Nicolaus Esberni Bylle.

³⁾ Orig. i Voss. Saml. p. Perg., Sømme Hrd. 25. En Del deraf er hensmuldret.

Rettighed i Englerup Mølle, der var tilfalden ham efter hans Forældre. Derimod skulde han af dem have en Gaard i Klippinge i Stevns Hrd. og al den Rettighed, de have i Swauersløff. Brevet er besejlet af Tornbern Bilde, Kannik i Lund, Hans Bilde og Torbern Bilde, Embedsmænd paa Skjoldenæs og Vordingborg. Det er dat. Næstved, Mandagen næst efter Quasimodogeniti Søndag MDx (o: 8. Apr. 1510) ¹⁾.

De tre sidst anførte Breve have formodentlig henhørt til Bildeslægtens Arkiv, der er bevaret indtil Nutiden i større Fuldstændighed end nogen anden dansk Adelslægts. — Efter Reformationen fik Universitetet Gods i Svogerslev ²⁾. Ogsaa Roskilde Domkirke havde i sin Tid Ejendomme her ³⁾.

Svogerslev Kirke er af den sædvanlige Form (med spidsbuede Vinduer), som vi kjende fra saa mange af vore gamle Landsbykirker; den er forsynet med et Taarn, der ligesom Choret og Vaabehuset vistnok er yngre end Kirken selv. Thi medens Skibet er opført af forskjelligt Materiale, dels Kamp og Tuf, dels røde Munkesten, saa ere de ovennævnte Bestanddele af Kirken udelukkende opførte af røde Munkesten ⁴⁾. Da Biskop Lage Urne kort før sin Død 1529 oprettede sit Testament og deri betænkte en Mængde Klosters og Kirker med Gaver, var Suorsløff Kirke

¹⁾ Orig. p. Perg. i Geh.-Ark., Voss. Saml., Sømme Hrd.

²⁾ Man har en Skrivelse af 14de Aug. 1596 fra Universitetet til Johan Barnekow til Nielstrup med Besværing over, at to Universitets-Bønder i Svogerslev vare blevne pantede af Lensmandens Foged, fordi de ikke vare mødte til Kongeægt, uagtet de endnu ikke havde faaet Professorernes Tilsigelse derom (Konsist. Kopibog i 4to, Fol. 72).

³⁾ Behrmann, Grundrids af Roskilde Domkirkes og dens Monuments Hist. og Beskr., 1815, S. 53. Se forøvrigt Præsten Mads Haghs Indberetning af 1651, der i det følgende skal meddeles.

⁴⁾ Jvfr. V. Skeel, Fortsatte Optegn. om Roeskilde Adelige Jomfrukloster, S. 14.

blandt disse; den fik 10 Mark ¹⁾. Kirken har to Klokker, af hvilke den mindste har følgende Indskrift:

Hielp Jesus, Maria, Anna oc Sancte Susanna.

Anno Domini MDIII.

„Sanctus Andreas ora pro nobis ²⁾).

Hvis denne Klokke oprindeligt har tilhørt Svogerslev Kirke og ikke mulig er hidflyttet fra Kornerup, saa maa man antage, at ogsaa Svogerslev Kirke har været viet til S. Andreas. Da en anden gammel Klokke, som denne Kirke havde, var revnet ved Ringningen i Anledning af Kong Christian VI's Død, anskaffede Patronatet for Roskilde adelige Jomfrukloster, til hvilken Stiftelse Kong Frederik IV ved Bevilling af 15de Maj 1711 havde overladt Svogerslev Kirke, 1748 en ny Klokke, der foruden Frederik V's Navnetræk har følgende Indskrift:

Svogersløv Kirkes Klokke er støbt af Heinrich Tes-sien Anno 1748. Bekostet af Charlotte Amalia Skeel, sal. Geheimeraad Iver Rosenkrantzes, og Kammerherre Hr. Niels Juel, Roeskilde Jomfrue-klosters Patroner.

Kirken er ellers fattig paa Minder fra Fortiden. Dog kunde mærkes det smukke af Eg udskaarne Alterbord ³⁾. I ældre Tid fandtes paa Kirkegaarden en Ligsten over Hr. Gotskalk Vedtzell, Kannik i Lund og Roskilde, samt Forstander for Duebrødre Kloster, død 1557; men denne Sten kan efter Indskriften at dømme ikke oprindeligt have

¹⁾ Danske Mag. 3. R. III, 215.

²⁾ V. Skeel, Optegn. om Roeskilde Adelige Jomfrukloster, S. 40 I Danske Atl. II, 328. VI, 102 og i Hofm. Fund. VII, 229 er denne og den følgende Indskrift kun ufuldkomment gjengivne.

³⁾ Dette var tidligere dækket af Alterklædet, men blev ved en Restauration af Kirken, som foregik i de sidste Aar, jeg var Præst der, fremdraget for Lyset og restaureret. (Jvfr. Skeel, Fortsatte Optegnelser etc. S. 14).

haft sit Sted paa Svogerslev Kirkegaard, men maa formentlig være bleven solgt fra Duebrødre Kloster i Roskilde ¹⁾.

Da Roskilde var en af Katholicismens faste Borge her i Landet, har Reformationen vistnok først sent forplantet sig til Kornerup og Svogerslev. I et Brev af 28de Decbr. 1537 til Kong Christian III beklager Dr. Joh. Bugenhagen, at skjønt Domherrerne i Roskilde havde underkastet sig den ny Tingenes Orden (hvad for øvrigt en Del af dem kun havde gjort paa Skrømt og nødtvungne), saa forhindrede de dog ved deres udelige og ulærde Kapellaner (der betjente Landsognene omkring Roskilde) de stakkels Bønder Adgangen til Evangeliet. Han udtaler det Ønske, at heri maatte indtræde en Forbedring, naar Kongen kom tilbage ²⁾. Dette skete vistnok ogsaa, da M. Hans Tavsens kort efter kom som Læsemester til Roskilde og forsamlede »Klerkeriet« i denne By og Præsterne fra Omegnen til sine evangeliske Forelæsninger i Domkirken ³⁾. Men derfra var der endnu et som oftest langt Skridt til, at den evangeliske Oplysning kunde trænge ind til Hjærtet af den i Uvidenhed og Overtro nedsænkede Almue.

Ved Reformationen, da Bispegodset kom under Kronen, skjenkede Kongen Bispetienderne af Sømme Herred til Universitetet, hvortil da Kornerup og Svogerslev Sogne siden den Tid have svaret deres Kongetiende⁴⁾. Kornerup-

¹⁾ Marmora Danica II, 309. Her findes dog Dødsaaet urigtig angivet som 1554; jvfr. Antiqu. Ann. I, 154. Rørdam, Hist. Kildeskr. 1. R. I, 492.

²⁾ Schumacher, Gel. Männer Briefe I, 14—15: »Die Dumherren zu Roschilde halten auch die Ordnung, aber mit iren Capellanen, welche ungeschickt und ungeleret, wird den armen Bauern das Euangelion verhindert. Dass muss gebessert sein, wenn E. K. M. wedder kumpt«.

³⁾ Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621 I, 474—7.

⁴⁾ Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. I, 55. 90. 407. 661. Ny kirkehist. Saml. I, 63.

gaard — ogsaa kaldet Kornerup Hovgaard¹⁾ — er maaske henlagt under Roskildegaaards Len. Under den Finansnød, som Syvaarskrigen med Sverig forvoldte, overdrog Frederik II den 20de September 1568 Kansler Johan Friis Kornerup Hovgaard og Kornerup By som Pantelen, for en Sum af 2000 Daler²⁾. Kansleren døde, som bekjendt, den 5te December 1570. Da der efter hans Død skulde træffes en ny Ordning med Lenet, ses Frederik II selv i de sidste Dage af Juli og de første af August 1571 at have opholdt sig paa Kornerup Hovgaard, da vi have flere Breve udstedte af ham paa denne Tid og daterede fra Kornerup, blandt andre et til Kong Johan i Sverig og et til Hertugen af Alba³⁾. — Kort efter blev en vis Mads Pommer forlenet med Kornerupgaard, som følgende Lensbrev viser:

Vi Frederik den Anden (osv.) gjør alle vitterligt, at vi af vor sønderlige Gunst og Naade, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som denne Brevviser, os elsk. Mats Pommer, os her til gjort og bevist haver og her efter troligen gjøre og bevise maa og skal, have undt og forlent, og nu med dette vort aabne Brev unde og forlene for^{ns} Mats Pommer en vor og Kronens Gaard udi Kornerup, kaldes Kornerup Houffgaard, med Ager, Eng og al sin rette Tilliggelse, intet undtaget, som der nu tilligger, at have, nyde, bruge og beholde kvit og fri uden al Tyngge og Afgift udi ti samfælde Aar næst efter dette vort aabne Brevs Datum regnendes⁴⁾. Dog saa at han der af skal tjene os med en gerust Hest

¹⁾ Navnet »Hovgaard« bruges ikke mere; dog har jeg hørt en gammel Mand kalde Kornerup Sø (som for en Del omgiver Gaarden) Hovgaardssøen.

²⁾ Danske Mag. 4 R. III, 218, Not. Erslev, Danm. Len og Lensmænd, S. 97.

³⁾ Danske Kirkelove II, 156—7. T. Lund, Hist. Skitser, S. 98, Not. Hist. Tidsskr. V, 444.

⁴⁾ Hos Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, S. 97, er Indholdet af dette Brev ganske kort refereret; men ved en Fejltagelse staar der 16 istedenfor 10 Aar.

inden Riget paa hans egen Bekostning og uden Riget paa vor Omkostning, naar og hvor vi hannem lader tilsiige. Og naar for^{ne} ti Aar ere forløbne, maa og skal for^{ne} Mats Pommer fremdeles der efter nyde og beholde samme Gaard; dog at han siden skal give og gjøre der af til os og Kronen slig aarlig Landgilde, Tynge og Tjeneste, som der nu afgaar og af Arildstid plejer og bør af at gange. Og skal han bygge og forbedre Gaarden, og den med sin Ejendom og Tilliggelse ved god Hævd og Magt holde. Og dermed skal han være kvit med for^{ne} Hest at holde. Han skal og undholde sig Fiskeriet udi de Søer, der tilliggendes. Thi forbyde vi (osv.). Givet paa vort Slot Frederiksborg den 15. Dag Augusti Aar etc. 1571. Under vort Signet.

Den 13de Juli 1588 blev den kgl. Jægermester Adam Norman forlenet med Kornerup¹⁾. Et Minde om ham er endnu bevaret sammesteds, da hans Navn og Vaaben findes udskaaret i det midterste Felt af Prædikestolen, altsaa et Vidnesbyrd blandt flere om, at den er fra Slutningen af det 16de Aarhundrede. Adam Norman døde den 9de Marts 1595 »paa hans Forlening Lindholm paa Borrevejle« og blev den 30te s. M. begravet i Roskilde Domkirke »paa Prinsens (Christian IV's) Bekostning«²⁾.

¹⁾ Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, S. 100. 104.

²⁾ Mag. t. d. danske Adels Hist., S. 108. 111. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. VI, 410—11. I Dr. K. Erslevs anf. Skr. søger man forgjæves Oplysninger om Lensmændene paa Lindholm i Sjælland. Den 9de Oktober 1568 blev dog Erik Mortensen »vor Mand og Tjener« forlenet med Kronens Gaarde og Gods i Gjevninge Sogn i Voldborg Herred, kaldes Lindholm, som hans Moder Fru Mette Mortensdatter og Rasmus Jensen ibor (Reg. o. a. L. 10, 217). Og den 9de September 1570 forlenedes samme Erik Mortensen med 10 Kronens Gaarde i Gjevninge (Reg. o. a. L. 10, 340; jvfr. Erslev, S. 100). Denne Erik Mortensen, der som oftest skrives »til Nørgaard«, men undertiden ogsaa »til Urup« (i Rynkeby S. i Fyn) og i Hyldingsakten 1580 »til Lindholm«, forekommer allerede 1537 i en Retssag og endnu 1583 som Befalingsmand paa et af Flaadens Skibe. Han var i sin Tid gift med Fru Elsebe Gyldenstjerne, Bonde Dues Enke og den sidste katholske Børglum-Bisp Stygge Krumpens bekjendte Frille. (Meddelt af Arkivassistent Thiset).

Efter hans Død er Kornerup formodentlig atter lagt ind under Roskildegaaards Len.

Det er ovenfor antydet, at det neppe var til Gavn for Kornerup og Svogerslev i aandelig Henseende, at Kirkerne her ligesom laa i Skyggen af Roskilde Domkirke, og dette gjælder ikke blot Middelalderen; men Ulemperne vedblev endnu længe efter Reformationen. Om Sognene i Middelalderen have været annekterede til hinanden, vide vi ikke. Men det er vel neppe rimeligt. Den første Præst til noget af disse Sogne, som vi kjende af Navn, er »Her Per Povelsen, Sognepræst til Suorsløff Kirke«, der forekommer i Aaret 1549 ¹⁾. Ved den omfattende Ordning vedrørende Kirker og Præstekald, som fandt Sted i Maj 1555 ved de saakaldte Klemmebreve, bestemtes, at »Suorsløff Kirke skal være Annex til Hellig Trefoldigheds Sognekirke udi Roskilde, og hvilken Præst længst lever, skal have baade Kirkerne« ²⁾.

Da Kornerup Sogn var og er saa lille, at det umulig alene kunde føde en Præst, har det uden Tvivl paa den Tid kun været et Appendix til Svogerslev, noget der ogsaa stadfæstes ved Forholdene i en noget senere Tid, fra hvilken nøjagtigere Efterretninger ere os opbevarede. Naar jeg kalder det Appendix og ikke Annex, da er det, fordi det er sandsynligt, at der ikke hver Søndag har været holdt Gudstjeneste i den lille Kornerup Kirke, der langt mere ser ud som et Kapel end som en Sognekirke. Forholdene fra Middelalderen, da en Vikar kom ud fra Roskilde og holdt Messe ved S. Andreas' Alter i Kornerup, synes saaledes tildels at have fortsat sig.

¹⁾ Danske Mag. 3. R. I, 332.

²⁾ Danske Kirkelove I, 436. Naar der i Udkastet til Klemmebrevet (men ikke i selve Brevet) stod, at »Sognepræsten til H. Trefoldigheds Kirke skal nyde Kronens Part af Tienden af Suorsløff Sogn, til forskrevne baade Kirker komme under een Præst« — saa har man vist nok, da dette blev skrevet, ikke haft i Tanker, at bemeldte Kongetiende allerede var henlagt til Universitetet.

En endnu levende gammel Mand i Kornerup har fortalt mig, at han for mange Aar siden har læst i en Beskrivelse af Kornerup, at der i gammel Tid ikke fandtes nogen Præstegaard der i Sognet, og at der kun blev prædikedet i Kirken ved Højtiderne. Til almindeligt Søndagsbrug maatte Kornerupperne derfor søge Kirke i Svogerslev, og Tjenesten i begge Sogne blev besørget af Aftenangspræsten i Roskilde. — Saa vidt den gamle Mands Beretning om, hvad han har læst. Desværre er det ikke lykkedes at faa Klarhed paa, hvad det er for en Beskrivelse, hvori han har læst dette. Nogen Overdrivelse er der vel nok deri. Men det er dog vist, at mange af Præsterne til Sognene i Omegnen af Roskilde, paa Grund af disses fra Katholicismens Tid nedarvede Forhold til Domkirken og Kapitlet, boede i Roskilde i det 16de Aarhundrede, og enkelte maaske endnu længere. Som Exempel kan anføres, at det fortælles om Hr. Oluf Mule, Præst til Karlslunde og Kagstrup i Tune Herred, at han »holdt Hus og boede i Roskilde ante an. 1577«¹⁾. Med Gadstrup og Syv Sogne i Ramsø Herred, og med Aagerup og Kirkerup i Sømme Hrd. var det samme Tilfældet i hint Aarhundrede. Sligt kunde imidlertid aldrig være til Gavn for Menighedslivet i slige stifmoderlig behandlede Sogne.

Men var saaledes den kirkelige Pleje kun fattig, saa groede Overtroen desto frodigere, som det fremgaar af en Trolddomssag, der er os bevaret fra Aaret 1549 og som kaster et mærkeligt Strejflys over de ellers saa dunkle Forhold i Kornerup paa hin Tid. Sagen fremstilles i den samtidige, af Tidens Tand paa sine Steder stærkt medtagne Optegnelse paa følgende Maade:

Under Guds Aar 1549, den Søndag næst efter S. Laurits's Dag, da tilspurgte Niels Persen, Foged udi vor Frue

¹ Peder Muus's Catal. past. Siælland., Gl. Kgl. Saml. 2990. 4to

Kloster i Roskilde ¹⁾, Karine Lauritsdatter, som tjener Laurits Fynbo udi Kornerup, og formanede hende for Guds Skyld og for hendes Sjæls Saligheds Skyld udi Dannemænds Nærværelse og Aahør, som er Oluf Michelsen, Byfoged udi Roskilde ²⁾, Niels Andersen, Raadmand der sammesteds, Knud Heje ³⁾, som tjener ærlig og velb. Mand Hr. Peder Skr[am] udi Kornerup Hoffgaard ⁴⁾, og [bad hende] fremsige og [bekjende, om hun] vidste noget udaf [den Trolddom, som] Citze Hanses [og Elline Mørks havde brugt,] enten hun havde været udi Flok og Følge med dem at bruge Trolddom med Ord eller Gjerning, lønlig eller aabenbar udi nogen Maade, da skulde hun det bestaa, som hun vilde forsvare for Gud i Himlen og for den ganske Verden.

Da tilsvarede samme Karine udi sin fri Vilje og Vilkaar, unødt og utrængt, ufængslet og upint udi nogen Maade, at Laurits Fynbo gik op til Roskilde til Movrits Hører og spurgte ham til Raads, om han vidste ham noget Raad til den Sygdom, som han havde. Da kom Laurits Fynbo hjem igjen og sagde for hans Hustru, at Movrits Hører bad, han skulde gaa til Elline Mørks og bede hende fly ham sit Helbred igjen, eller han skulde tænke et andet Sind dertil, fordi hun havde visselig gjort ham samme Sygdom. Da fik han for Raad, at han vilde sende hende Bud, at hun skulde komme til ham og bade ham samme Tid. Og viste saa samme Karine til hende, [at hun skulde sige:] Kjære Elline,

¹⁾ Rigshofmester Esge Bilde var paa denne Tid forlenet med Vor Frue Kloster. Af det følgende ses, at i det mindste en af de for Trolddom anklagede Kvinder fra Kornerup har boet paa Vor Frue Klosters Grund, hvilket vel altsaa var Aarsagen til, at Esge Bilde Foged holdt Forhøret.

²⁾ Se Hist. Kildeskrifter, udg. af H. Rørdam, 2. R. I, 731.

³⁾ Se Rørdam, Kbhvns Kirker og Klostere i Middelald., S. 151. 166.

⁴⁾ Hr. Peder Skram var fra 1. Okt. 1547 til 30. Novbr. 1548 forlenet med Roskildegård (Danske Mag. 3. R. III, 98). Naar han endnu i August 1549 havde en Foged paa Kornerup Hovgaard, veed jeg ikke at forklare det anderledes, end at Lenet endnu ikke var afleveret, eller ogsaa maa han have haft Kornerup som særligt Len. Forøvrigt er Papiret hensuldret, saa der mulig kan mangle noget efter Hr. Peder Skrams Navn.

vor Fader bad [mig sige,] at I vilde komme [til ham ad Kveld] og bade [ham; og vil] han gjerne [betale Eder derfor]. Hvilket som hun [ogsaa gjorde og badede] ham tre Gange, [hvorvel] der intet [kom efter]¹⁾.

Item bestod og samme Karine paa sin Sjæls Salighed og paa sin Himmerigs Part, at siden strax efter, som hun saa havde badet ham, viste han hende atter til forskrevne Elline Mørks, og sagde: Elline, vor Fader bad, jeg skulde saa sige Eder, at dersom I ikke vil fly ham andre Raad til den Sygdom, som I har gjort ham, end det Bad, som I badede ham, da skulde han fly det saa, at I skulde faa Skyld derfor; thi han har været oppe i Roskilde [og] visse-ligen spurgt, at I har [gjort ham] samme Sygdom Jeg beder Eder for vor Herres Døds Skyld fly ham sit Helbred igjen, da vil han gjerne forskyldte det med Eder. Da sagde Elline Mørks: Jeg kan ikke raade ham Bod igjen, uden jeg havde en skjær Pige til mig. Men vil du staa bi med mig og være stille udi Tungen, da vil jeg fly det saa, at han skal vel faa Bod igjen. Svarede samme Karine gjerne at ville hjælpe, hvad mueligt var, dersom han kunde komme til sit Helbred igjen, og jeg ikke skulde faa der Skade fore. Nej, sagde Elline Mørks, hvi skulde du fange der Skade fore, det bruger saa mangen godt Folk; og kom til mig paa Søndag Morgen, saa vil jeg faa Raad dertil. Og da strax om samme Søndag Morgen kom forskrevne Karine til Elline Mørks udi hendes Herberge, som hun havde befalet hende. Da havde Elline to Spande og en Kjedel fuld med Vand. Og begyndte det at skure udi Vandet, saa at samme Karine saa' der ligesom en sort Rotte udi hvert Kar Vand. Da sagde Elline Mørks til samme Rotter: Nu farer did, Fanden („Fenden“) i Vold, som I vare før. Og dermed blev de borte, og hun slog Vandet ud af et Hul. — Dette tog forskrevne Karine paa den Part, hun vilde have hos Gud i Himmerig, at saa gik og foer udi

¹⁾ Hullet er her saa stort, at Udfyldningen er usikker. Dog maa det være Meningen, at Badningen ikke hjalp.

Sandhed. Og dermed fik Laurits Fynbo Bod og blev tilpas igjen.

Item bestod og samme Karine samme Tid paa sin Sjæls Salighed, at nogen Tid der efter blev samme Laurits Fynbo atter syg, da viste han Karine til Elline Mørks igjen, og sagde: Kjære Elline, vor Fader er nu atter bleven syg og sket Forfang igjen, om I har det gjort. Svarede Elline Mørks og sagde: Nej, jeg har det ikke gjort; det har hun gjort her nedre, Citze Hanses; jeg vil gaa til hende ad Kvelde og bede hende raade ham Bod igjen. Saa gik samme Elline til Citze Hanses og tog hende med sig; og siden ginge baade til samme Karine igjen og sagde: Vil du ikke tro, at vi raade ham Bod, da kom nu med os og se til, hvorledes vi raade ham Bod. Og ginge siden alle tre til den Kilde bag ved Søren Persens Gaard og ginge siden tre Gange aved om samme Kilde og læste. Der de saa havde gjort, sagde samme to Koner til Karine: Gak nu hjem igjen; kan ikke vi raade ham Bod, da maa en anden. Og da fik Laurits Fynbo ingen Læskelse af sin Sygdom. Dette tog forskrevne Karine og paa sin Himmerigspart, at saa gik og foer udi Sandhed.

Item bestod hun ogsaa paa sin Sjæls Salighed samme Tid, at Flæskesøndag viste samme Laurits Fynbo samme Karine til Elline Mørks igjen, og sagde: Elline, vor Fader fik intet bedre siden i sidst, I var hos den Kilde; men flyr ham Bod igjen, eller han sagde, I skulde svie derfor. Svarede samme Elline: Da har ikke Citze læst ret i sidsten; men du skal følge mig til Kilden i Aften, og vi ville se, om vi kunne læse tilbage igjen. Saa ginge Elline og Karine til samme Kilde og ginge baade tre Gange aved om Kilden og læste. Da begyndte det at skure udi Kilden, ligesom det før gjorde udi Spandene og Kjedlen. Og ginge siden baade op til Bavnehøj. Da kom Citze Hanses og baade hendes Døtre, Appelone og Marine, og ginge til samme Kilde, og skimtede udi Mørket, hvor Elline og Karine ginge fra Kilden. Da sagde den ene hendes Datter: Hvad er det, hisset gaar? Svarede den anden og sagde: Det er Øg. Nej, sagde den ene igjen, det er Folk. Og

siden ginge de alle tre 3 Gange aved om samme Kilde og læste. Da sagde den ene: Det gjælder en Albus, det hun haver været her. Svarede den anden: Lader os gaa end en Gang om, maa vel ske, vi funde ikke ret oppaa. Og ginge saa atter en Gang om samme Kilde igjen. Nej, sagde hun atter, saa faa hun Skam, saa sandt som hun haver alt været her. Og dermed ginge de alle hjem paa den Tid.

Item bestod og forskrevne Karine paa sin Himmerigs-part samme Tid, at nu paa Skjærtorsdag kom Elline Mørks til hende udi Marken ved Lillelund¹⁾ og sagde: Karine, vi skulle nu have et Gilde forhaand; vil du følge mig til det, da skal der ikke komme mange over dig at sidde, fordi der er ikke mange yppermere end jeg, naar jeg kommer did. Hvad er det for et Gilde, sagde Karine. Det er et stort Gilde, sagde Elline Mørks; thi vi kunne drikke 10 eller 12 Tønder Øl en Nat. Nej, sagde Karine, jeg faar Raad til Gilde, hvor Gud vil; jeg vil ikke følge eder did. Og dermed skiltes de ad.

Item bestod og samme Karine paa sin Sjæls Salighed, at nogen Tid der efter kom Elline Mørks til hende paa Kornerup Gade og tilspurgte hende, om hun ikke endda var beraadt at ville lære den Kunst, som hun havde sagt for hende. Da svarede Karine og sagde: Nej Elline, vil jeg ikke, jeg vil ikke give mig fra Gud og til den onde Mand; thi min Hu falder der ikke til. Sagde Elline: Imens din Hu falder der ikke til, da giv dig tre Torsdag Aftener Fanden i Vold, saa skal din Hu vel falde der til, og du skal

¹⁾ Dette Sted kjendes ikke mere. Overhovedet findes der ikke nu nogen Skov til Kornerup. I ældre Tid har det dog rimeligvis været anderledes. I Tranbærmosen, som er delt mellem Præstegaarden og Kornerupgaard, fandtes i alt Fald i min Tid oftere ved Tørvegravning Træstammer. Denne Mose bærer i det hele Præg af at være en Skovmose; medens Bøndernes Moser, der ligge langs med Lejreaa, skjønnes at være dannede paa tidligere Saltvandsgrund, da der paa Bunden hyppig forekommer Skaller af Muslinger, som kun leve i Saltvand. Tørvenerne er her stærkt svovlede, hvorfor man i tidligere Tid sagde, at man kunde lugte Kornerup, inden man saa' Byen.

vel lære det og blive saa klædt som nogen Bondedatter her nær omkring. Da sagde Karine hart nej, og ikke vilde lære det. Og dermed skiltes de ad.

Item samme Tid bestod og samme Karine paa sin Himmerigspart, at den Tid hun begyndte at se her udaf, hvorledes de brugte dem, da kom Elline Mærks til hende udi Marken og sagde: Karine, du har nu røbet mig og sagt, hvad du har set af mig; men du skal faa en Fandens Møde („moedt“) derfor, og jeg havde ikke troet dig der til. Svarede samme Karine: Da maatte I have ladet mig være den samme fattige Pige, jeg var, og ikke lokket mig til saadanne slemme Gjerninger. Og siden blev Karine svarlig syg og vild som en Fugl, som mangen Mand vitterligt er baade udi Kornerup og andensteds.

Den Torsdag, som vor Frue Himmelfart paa faldt (15. Aug.) ad Aften, da tilspurgte Niels Persen, Foged udi vor Frue Kloster, Citze Hanses i Kornerup, om hun havde været i Raad eller Gjerning med Elline Mærks udi Kornerup. enten hun havde været udi Flok eller Følge med hende at forgjøre Laurits Fynbo eller raade ham Bod igjen, eller brugt Trolddom med hende udi nogen Maade. Hun vilde ikke svare; tilsidst sagde hun dog: Kjære Niels Persen, jeg beder eder for Gnds Skyld, tager Borgen af mine fattige Døtre og lader dem komme her til Gaarden ¹⁾, at de ikke skal komme til Biskopsgaard eller udi Byfogdens Haand. De ere dog Hr. Esge Bildes egne, og jeg veed vel, at mit Liv er forset, og tilstaar og bekjender, at jeg var med Elline Mærks at forgjøre Laurits Fynbo, og jeg var og med hende at raade ham Bod igjen. Niels Persen spurgte, hvor de vare, den Tid de forgjorde ham. Da sagde Citze, at Elline Mærks kom hjem til hende udi sit Hus og sagde: Citze, vil du gaa med mig, da ville vi se, om vi kunne finde paa nogen Raad mod Laurits Fynbo, thi han er altid saa meget imod os. Saa ginge vi baade op i Elline Mærks Herberge, og der havde vi noget Skrabberi ad handle med udi den nørre Vraa. Da tilspurgte Niels Persen, hvad de

¹⁾ Vor Frue Klosters „Gjæstegaard“.

læste samme Tid. Svarede Citze og sagde, hun læste intet, men Elline Mørks hun læste det altsammen. Ydermere spurgte Niels Persen: Hvad hedder de Ord, I læste? Svarede Citze og sagde: Jeg maa ikke, jeg maa ikke sige dem. Da spurgte Niels Persen, hvor længe de vare om at forgjøre ham. Svarede Citze: Det var snart gjort, thi det var ikke uden et Ord, tre eller fire

Fremdeles spurgte Niels Persen samme Citze ad, hvorfor de saa forgjorde Laurits Fynbo. Da svarede hun og sagde, at han havde en syg Ko, og hans Pige drev hende til Vands en Dag, og jeg havde og en Ko, som var vel fødet og kaad, og min Ko løb til Laurits Fynbos Ko og stunge hende omkuld samme Tid. Da løb Pigen hjem og beklagede det for Laurits, saa han blev vred paa mig, og vi finge Klammer og Trætte sammen, og der udaf begyndtes det først. Desligeste havde han nogle store Grisesøer, som vare vante at bryde Gjærde; og de brøde mit Gjærde, der stod omkring mit Hus, og han ikke vil fly der Raad til, og derfor blev jeg vred paa ham.

Fremdeles spurgte Niels Persen samme Citze ad, hvorfor Elline Mørks blev vred paa Laurits Fynbo. Da sagde Citze samme Tid, at det første Elline Mørks og hendes Husbonde vare komne til Kornerup, havde de noget Kvæg, som de skulde give Græsgang til Byen for. Da havde alle Bymænd undt dem det paa 3 Fjerdinger Øl; da sagde Laurits Fynbo, at de maatte vel give en hel Tønde Øl, hvilket som de og maatte gjøre samme Tid, saa Elline Mørks Husbonde græd derfor. Og derfor blev Elline Mørks vred paa Laurits Fynbo.

Søndag der næst efter kom Niels Andersen, Raadmand i Roskilde, ind til Citze Hanses og tilspurgte hende, om hun var nødt eller trængt eller pint til at sige saadanne Ord paa sig og paa Elline Mørks, som hun havde sagt og tilstaaet, eller hun gjorde det for Rædsel eller for nogen Forfærdelses Skyld. Da svarede Citze, at hun ej var nødt og ej pint i nogen Maade, og ej heller gjorde det for Rædsels Skyld, men vilde tryggelig tage det paa sin Sjæls Salighed, at saa

var gaaet og faret fra det første og til det sidste, lige som hun nu for Niels Persen bekendt haver.

Item samme Søndag efter Middag gik Niels Hansen, samme Citze Hanses Søn, ud fra sin Moder og ind til Elline Mørks og sagde udi Dannemænds Nærværelse, som er Laurits Skarth i Sancte Affuense Klostergaard¹⁾ og Per Fynbo udi Darup: Ilde har I gjort, Elline, at I har ægget og kommet min Moder udi saadanne slemme Gjæringer med eder, som hun nu har bestaaet for mig og flere Danne-mænd. Svarede Elline: Ilde har eders Moder gjort, at hun maatte have sagt nej, saa vel som jeg, da havde vi blevet fri.

Item den Mandag der næst efter lod Niels Persen læse for Elline Mørks den Bekjendelse, som Citze Hanses tidt og ofte for Dannemænd tilstaaet og bekjendt haver, Punkter og Artikler, Ord fra Ord, ligesom forskrevet staar, udi Dannemænds Nærværelse og Aahør, som er Anders Liere-bech²⁾, Herredsfoged til Sæmmeherreds Ting, Niels Andersen, Raadmand i Roskilde, Laurits Mogensen, Borger der sammesteds, Anders Ipsen i Kornerups Hoffgaard³⁾ og Anders Møller der sammesteds. Da tilsvarede Elline Mørks udi sin fri Vilje og Vilkaar, unødt og upint i nogen Maade, og lagde sine Hænder tilsammen og sagde: Alle disse Ord og Artikler, som Citze Hanses her udi bekjendt haver, det bekjender jeg ogsaa paa min Sjæls Salighed, at saa er gaaet og faret udi Sandhed, ligesom forskrevet staar.

¹⁾ S. Agnete Kloster i Roskilde.

²⁾ Ved dette Navn mindes vi om en anden Trolddomssag fra samme Tid. I den samtidige Roskilde-Aarvog berettes nemlig: »1548, Dorothea Villoms, Villom van Seygens fordm Borgmesters Efterleverske, ypperste og rigeste Borgerske i Roskilde, meget navnkundig i mange Land og Rige, med sin Stolbroder Citze Leerbæks vore brændte uden for Roskilde for Trolddoms Sag, S. Michels Aften«. (Rørdam, Hist Kildeskr. 1. R. I, 380. 642). Det er ikke ganske usandsynligt, at Citze Leerbæks har været Herredsfoged Anders Lierebechs Hustru (eller Moder).

³⁾ Denne Mand maa formodentlig have været, hvad vi nu kalde Gaardens Forpagter.

Item den Fredag for S. Bartholomæi Dag da kom Oluf Michelsen, Byfoged udi Roskilde, ind til Elline Mørks og tilspurgte hende, hvorledes Citze Hanses og hun forgjorde Laurits Fynbo. Da svarede samme Elline Mørks udi sin fri Vilje og Vilkaar, unødt og upint i nogen Maade, at en Dag kom Citze Hanses op til hende og sagde, at Laurits Fynbo var hende altid saa meget imod baade med hans Svin og Kvæg, saa hun kunde ingenlunde være med Fred for det; saa sagde hun til mig: Kjære Elline, vil du gaa med mig, da vil vi se, om vi kunne finde paa nogen Raad mod Laurits Fynbo; thi jeg veed vel, at du kan det saa vel som jeg. Saa ginge vi baade bort og tog en Urt, som stod udi Citze Hanses Have, og der læste vi disse efterskrevne Ord udover samme Urt, som saa lyde: Jeg binder dit Hjærte, Laurits Fynbo, med dette Baand, lige som vor Herre han bandt Djævelen med de haarde Stenrødder til evig Tid. Fremdeles tilspurgte Oluf Michelsen hende ad samme Tid, hvor de siden gjorde udaf samme Urt. Da sagde forskrevne Elline, at en Dag tog de vare paa, naar Laurits Fynbo kom alene udi sin Lade, saa tog de samme Urt og kastede den udover Huset, som han var udi, at samme Urt kom ind i hans Gaard, saa han blev syg tredie Dag der efter. — Ydermere spurgte Oluf Michelsen hende ad, hvor hun lærte dette Trolddom. Da svarede hun og sagde, at Citze Hanses havde en Søn, som hed Per Hanssen og var Degn udi Vindinge i den dyre Tid, og han kom ned til Kornerup og var der en Tid lang. Da kom han udi Handel med min Søn, saa han lærte ham samme Kunst, og siden lærte atter min Søn mig og samme Kunst, desværre jeg nogensinde skulde lære det.

Item den Løverdage næst efter, som var S. Bartholomæi Dag, da lod Niels Persen Elline Mørks baade ud af Stok og Fjeder, saa hun sad ledig og løs udi Gjæstegaards Borgestue, da tilspurgte Niels Persen hende, om hun da vilde bestaa de Ord, som hun havde sagt om Fredagen for Oluf Michelsen, Byfoged. (Filstaaelsen gjentages).

Item den Mandag næst efter Bartholomæi Dag blev Citze Hanses forhørt efter Sagvolders Begjæring, og efterdi

16 Mænd have tilforn sagt hende og Elline Mærks til Baal og Brand, efter deres egen Bekjendelse, som de upint have tilstaaet og bekjendt, da for nogen Aarsags Skyld blev hun den samme Dag forhørt udi Dannemænds Nærværelse, da bekjendte hun paa sin Sjæls Salighed, førend hun kom til nogen Pinelse, at hun gik op til Elline Mærks og sagde: Vil du gaa med mig, da vil vi se, om vi kunne finde paa nogen Raad mod Laurits Fynbo; thi jeg maa ikke være med Fred for hans Svin og for hans Kvæg. Og siden ginge vi baade og tog en Urt, som stod udi min Have, og der læste vi nogle Ord udover samme Urt, der vi forgjorde ham med, som saa lyder: Jeg binder dit Hjærte, Laurits Fynbo, dit Legeme og alle dine Lemmer og Indvolde, din Lykke og al din Velfærd, med dette Baand, ligesom vor Herre han bandt Djævelen med de haarde Stenrødder til evig Tid.

Og spurgte Oluf Michelsen samme Citze ad, hvordan samme Urt var. Svarede samme Citze: Han er ligesaa skabt som Logstilke, dog er det ikke Logstilke¹⁾. — Det første hun kom paa Stigen²⁾, sagde hun: Lader mig ned igjen; jeg vil sige eder Sandhed herpaa. Der hun da kom ned igjen af Stigen, tog hun det paa sin Sjæls Salighed, at hun var med Elline Mærks at forgjøre Laurits Fynbo med den Urt, som hun har sagt, og hun var og med at raade ham Bod igjen hos den Kilde bag Søren Persens. — Spurgtes hende ad, hvem der lærte hende samme Kunst. Svarede hun og sagde: Det gjorde Citze Per Ipsens udi Suarsløff, som er nu død. Spurgtes hende ad, om hun havde forgjort flere end Laurits Fynbo. Svarede hun og sagde: Ja, at hun forgjorde Knud Ingvorsen udi Suarsløff, saa han gik og forvisnede bort, indtil han døde. Spurgtes hende ad, hvorfor hun saa forgjorde Knud Ingvorsen. Svarede hun og sagde: For min Husbonde og han vare træt-agtige tilsammen. Spurgtes hende ad, om hun aldrig skriftede den Synd for nogen. Svarede hun og sagde, hun

¹⁾ Maaske Løgstilke.

²⁾ Et Torturretskab.

skriftede det for Hr. Per Povelsen, Sognepræst udi Suarsløff Kirke.

Spurgtes hende ad, hvor deres Patron var, og hvad han hedder. Svarede hun og sagde: Han hedder Skønner og er udi den Kilde bag Søren Persens Gaard i Kornerup. Spurgtes hende ad, hvordanne han var. Svarede hun og sagde: Han er sort og slem. Spurgte Niels Andersen, Raadmand udi Roskilde, hende ad, om han altid vilde være dem saa lydig fore. Svarede hun og sagde: Naar et Menneske faar givet sig under hans Vold, siden er han dennem altid redebon fore og gjør alt det, de bede ham, naar de kalde paa ham.

Item om anden Dagen bestod og Citze Hanses for Oluf Michelsen og Niels Andersen i Roskilde, at naar Laurits Fynbos Hustru havde brygget og lagt der Gjør paa, da tog hun det bedste deraf, og det andet blev fordærvet. Desligeste naar han havde aget sit Møg paa hans Ager udi Marken. da fordærvede hun det, saa at det ikke kunde forbedre Jorden saaledes, som det burde.

Item samme Mandag Aften blev Elline Mærks og forhørt efter Sagvolders Begjæring. Da var hun til Munds med Citze Hanses, førend hun kom til Pinelse. Da bestod de baade tilhobe, ligesom forskrevet staa. der Citze Hanses før bekjendt havde, saa begges deres Ord fulgtes ad. Den Tid hun kom paa Stigen, spurgte Oluf Skriver ¹⁾ hende ad, hvor det Gilde staa, der hun vilde have Laurits Fynbos Pige til. Da svarede hun og sagde: Det stod paa Ullemose paa Sa hels Mad. Ydermere spurgte Oluf Skriver hende ad, hvem der var med hende ad Gildet. Da sagde hun: Lisebet Burdth og alle andre, som saadanne Djævels Kunst kan, som jeg, udi alle Hjørner her omkring samles de der. Hvem er eders Høvedsmand, sagde Oluf Skriver. Svarede Elline: Djævelen udi Helvede er vor Høvedsmand. Ydermere spurgtes hende ad: hvilkelunde de samles der paa Ullemose. Svarede hun og sagde: Vi samles der i 7000 Djævles Navn. Spurgtes hun ad, hvor den

¹⁾ Den tidligere nævnte Byfoged Oluf Michelsen.

Æske var, de havde deres Trolddom udi. Da sagde hun: Han staar i mit Herberge i Jordan ved min Kisteende mod den nørre Vraa. Hvad er i samme Æske, sagde Oluf Skriver. Svarede Elline: Der er intet udi hende uden den onde Aand. Hvad hedder han, sagde Oluf Skriver. Svarede Elline og sagde: Han hedder Skønner. Hvor blev eders Trolddom, sagde Oluf Skriver. Svarede Elline og sagde: Jeg brændte det tre Dage eller fire, førend jeg kom her op. Desligeste sagde hun og samme Aften, at hver Nat, siden hun blev greben, da stod Djævelen for hende ligesom en stor sort Kat, og hans Øjne brændte som Lys. Da spurgte Oluf Skriver hende ad, om hun ikke var ræd for ham. Svarede hun og sagde: Jeg gjør Kors for mig, saa gaar han fra mig og skjætter mig intet.

Hermed slutter Beretningen om denne Sag, som viser, i hvilken sørgelig Grad gammelt Hedenskab endnu levede i Folket, skjønt Kristendommen tilsyneladende havde været den herskende Religion i over et halvt Aartusinde. — At Enden er bleven, at begge Kvinder ere blevne brændte, kan jo ikke være tvivlsomt, og det stadfæstes ved følgende rimede Slutning paa Beretningen:

Denne Historie findes ond' mangefold;
Thi lod Gud det straffe af Øvrigheds Vold¹⁾.

Da der i Aaret 1567 efter offentlig Foranstaltning forfattedes »en Bog, som indeholder hvis Gaarde, Pengeshuse, øde Jorder, Skove og anden vis Rente, som ligger til Kirkerne, Præstegaardene og Degnegaardene udi Sjællands Stift«²⁾, indførtes heri følgende Oplysninger om Kornerup og Svogerslev:

Kornerup Kierche haffuer 12 Decimantes, 2 Møller, 6 Gorsede. — Prestegaarden ibidem, dertill kand saaes

¹⁾ Danske Mag. 3. R. III, 323—33 efter Orig. i Geh.-Ark. — Et Udtog af Sagen er meddelt i Nordisk Ugeskrift, udg. af Selsk. for en forbedret Retskrivning, 1837—38, S. 125—9.

²⁾ Orig. i Univ.-Bibl., Rostgaardske Saml. 67 Fol.

wdj dend eene Wangh xxvj Schipper Rough, j Pund Biug, iij T^r Aure; wdj huer de andre 2 Wonge j Pd. Roug, j Pund Biug, 2 T^r Aure. Eng i alle Wangene vj Lees. — Ingen Degnestaffnn.

Suorsløff Kierche, Annex till Trinitatis Kierche ¹⁾, haffuer hun 17 Decimantes, 1 Mølle. — Prestegaarden ibid. iboer en Bonde. Der till kand saaes wdj huer Wang 30 Schipper Korn, iij T^r Aure, ix Lees Eng. Schylder till Landgilde 1 Pund Roug, 1 Pund Biugh ²⁾). Ingen Degnestaffnn.

Af en anden Kilde ³⁾ oplyses vi om det Beløb, som Kirketienden ved samme Tid udgjorde, nemlig

Kornerup 1566: 1 Pund 5 Skp. Rug; 1 Pd. Byg; 2½ Td. Havre.

— 1567: 1 Pund 9½ Skp. Rug; 1½ Pd. Byg; 3 Td. Havre.

Svogerslev 1566: 3 Pund Rug; 2 Pd. 4 Skp. Byg; 7 Td. Havre.

— 1567: 3½ Pund 5 Skp. Rug; 3 Pd. 1 Skp. Byg; 6 Td. Havre.

Det samme Beløb androg ogsaa Præstetiende og Kongetienden. Da nu 1 Pund Rug var 20 Skjepper, og 1 Pund Byg var 24 Skjepper, saa vil det ses, hvor lidet det hele beløb sig til, og det deltes endda for Præstens vedkommende mellem to, da Præsten ved Trinitatis Kirke i Roskilde oppebar Præstetienden af Svogerslev.

Vil man paa Grundlag af de meddelte Angivelser anstille en Beregning over, hvor meget der i det hele avle-

¹⁾ Om denne Kirke findes i samme Kilde følgende: »Trinitatis Kirke i Roskilde har Halvparten af Roskilde By. Præstegaarden er der ingen Jord til. Hertil Jordskyld og Husleje — 100 Mark».

²⁾ Meningen er naturligvis, at den Bonde, der beboede Svogerslev Præstegaard, ydede den anførte Landgilde af Gaarden til Præsten ved Trinitatis Kirke i Roskilde.

³⁾ Sjælands Stifts Regnskaber i Geh.-Ark.

des i Sognene dengang, da kommer man til et mærkeligt Resultat. Ved nemlig at tage Gjennemsnittet af Kirketienden i Aarene 1566 og 67 og ved at multiplicere samme med 30, da faar man ud, at dengang avledes der aarlig i Kornerup 817 $\frac{1}{2}$ Skp. Rug. 900 Skp. Byg. 82 $\frac{1}{2}$ Td. Havre.

i Svogerslev 2025 Skp. Rug. 1875 Skp. Byg. 195 Td. Havre.

Reduceres det hele til Tønder (6 Skp. udgjorde da en Tønde), saa faar man i

Kornerup 136 $\frac{3}{16}$ Td. Rug. 150 Td. Byg. 82 $\frac{1}{2}$ Td. Havre.
Svogerslev 337 $\frac{3}{8}$ Td. Rug. 312 $\frac{3}{8}$ Td. Byg. 195 Td. Havre.

Men i Aaret 1838 ansloges Avlen i Kornerup Sogn til 800 Td. Rug, 800 Td. Byg, 1000 Td. Havre, 450 Td. Ærter og 1000 Td. Kartoffler. I Svogerslev Sogn til 1376 Td. Rug, 1376 Td. Byg, 1720 Td. Havre, 645 Td. Ærter og 1290 Td. Kartoffler¹⁾. Altsaa var Jordens Udbytte 1838 over 6 Gange saa stort som i Midten af det 16de Aarhundrede. Jeg behøver ikke at gøre opmærksom paa, hvilke Slutninger deraf kan udledes med Hensyn til Befolkningsforholdene og de økonomiske Vilkaar, hvor under Beboerne levede. Da Misforholdet mellem Fortid og Nutid stiller sig stærkest med Hensyn til Kornerup Sogn, kunde nogen maaske gøre gjældende, at Kornerupgaard sandsynlig ikke har ydet Kirketiende 1566—67. Vi kunne vel hverken bestemt benegte eller bekræfte det, men skulle dog gøre opmærksom paa, at Kornerupgaard hverken nu eller i forrige Aarhundrede var tiendefri²⁾.

I Anledning af hvad ovenfor er meddelt om, at Svogerslev var Annex til Trinitatis Kirke i Roskilde, bliver

¹⁾ Sterm, Beskr. over Kjøbenhavns Amt III, 338. 346.

²⁾ Hofman, Foundationer VII, 229, Not. f. Naar Kornerupgaard ikke er tiendefri, da antager jeg, at det kommer af, at den efter Reformationen kom under Lenet, og altsaa ikke kom til at nyde godt af den Adelens Sædegaarde tillagte Tiendefrihed.

det et Spørgsmaal, hvad dette var for en Kirke. Som det vil erindres, betegnes den i »Klemmebrevet« fra 1555 som »hellig Trefoldigheds Kirke«, hvilket jo er samme Navn. Ser man efter i de Fortegnelser, der i topografiske Værker findes over de mange Kirker, som fordum vare i Roskilde, da finder man ingen af dette Navn uden Byens første gamle Kirke, der siden blev fuldstændig ombygget og indviet til S. Lucius — altsaa Domkirken. Men efter at denne Kirke var indviet paany, kaldtes den ikke mere hellig Trefoldigheds Kirke, men altid — ogsaa en Tid lang efter Reformationen — S. Luds; i en senere Tid, som bekjendt, kun »Domkirken«. Udtrykkene i det ovennævnte »Klemmebrev« tillade nu desuden ikke at antage, at det er den, der menes. En anden »Trinitatis Kirke« maa altsaa søges, og det vil da neppe kunne være nogen anden end Graabrødre Kirke, der blev bestaaende som Sognekirke for en Del af Roskilde By en Tid lang efter Reformationen, indtil Sognet inddroges under Domkirken, der samtidig fik to Sognepræster eller Compastores, af hvilke den øverste havde Vindinge Sogn som Annex, hvilket Præsten i Rerslev bestyrede for ham som hans Kapellan¹⁾, medens den anden Compastor, der tillige var Lector Theologiæ, havde Svogerslev til Annex, hvilket Præsten i Kornerup betjente som Kapellan.

Som Compastorer i Roskilde, der tillige vare Sognepræster til Svogerslev, kunne vi, idet vi for øvrigt henvise til Blochs Roskilde Domkirkes Historie I, 30—1 og III, 5, her nævne følgende tre: Mester Frants Nielsen, hvis Navn med Aarstallet 1595 endnu læses paa Himlen over Prædikestolen i Svogerslev Kirke. Hans Biografi er tidligere meddelt i dette Tidsskrift²⁾. Da han døde 1603, efterfulgtes han af M. Laurits Andersen, der hidtil havde været Rektor ved Roskilde Skole, og nu blev Lektor

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 690.

²⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II, 296—300.

og Compastor¹⁾. Denne døde imidlertid allerede 1605, hvorpaa M. Daniel Knoff kom til at indtage hans Plads. Han var født 1571 og Søn af den gamle, forhenværende Hofpræst M. Christoffer Knoff, der levede som Kantor i Roskilde Kapitel til sin Død 1611; i 5 Aar havde han studeret udenlands med Understøttelse af Kapitlet, hvad bl. a. fremgaar af følgende Kvittering, der er interessant derved, at den godtgjør, at M. Christoffer Knoff (en født Preusser) i Tidens Løb havde lært at skrive Dansk, om end ikke uden Sprogfejl:

Kiendis ieg Christoffer Knoff Cantor och gjør witterlig medt dette mit obne breff, adt ieg ydage dato hafuer annamet och oppebaard aff Erilig och welbyrdig mand Frederich Gosche, werge tyll Roschilder Domkirche, tredsinds tifue gode Daler, hwilke er stipendium, som hederlig Capitel hafuer aarligen bewilliget min Sohn Daniel Knoff tyl sine studia fra Pascke termin nehst for gangen aars 1601 tyl Paa-scke nærwer[en]dis aars 1602. Tyll windesbyrd hafuer ieg trickt mitt Signet herhos och medt egen handt vnderschrefuet. Actum Roschild den 28 Aprilis Anno 1602.

Christoffer Knoff
manu propria.

Paategning: Her paa haffuer M: Christoffer aff schreuedt paa thenne Seddel for — ij pd. byg xij daler²⁾.

I Aaret 1603 blev Daniel Knoff, der sikkert har taget Magistergraden udenlands, Kapellan ved Domkirken i Roskilde og Aaret efter aflagt med et Vikariat sammesteds³⁾. 1605 blev han, som sagt, 2den Compastor og Lektor ved Domkirken, hvorpaa han den 26de Oktober 1606 havde Bryllup med Anne, Datter af Christoffer Nielsen Skriver,

¹⁾ Bloch, Roskilde Domkirkes Hist. I, 30. 45. Jvfr. min Kbhvns Univ. Hist. II, 276. 619. III, 578. 580. 583. IV, 549—50.

²⁾ Orig. i Univ.-Bibl, Addit. 58. 8vo.

³⁾ Scr. Rer. Dan. VI, 604. Af Kirkeh. Saml. 3. R. II, 758 ses, at M. Daniel Knoff senere ogsaa havde et Vikariat i Aarhus.

fordum Vicarius ved Roskilde Domkirke og Økonom ved Duebrødre Stiftelse¹). — I Hyldingsfuldmagten 1610 for Sømme Herred skriver Knoff sig som »Sognepræst til Svavrsløf og Kornerup«, medens hans Kapellan, Hr. Herman Hansen Høyer, kalder sig Guds Ords Tjener i Kornerup²). Den angivne Stilling til Svogerslev og Kornerup Sogne har M. Daniel Knoff vistnok vedblevet at indtage lige til sin Død den 6te Februar 1625. I sine senere Aar var han tillige Sacristan ved Domkirken, hvor Ligstenen over ham og hans Hustru endnu findes³).

Efter Knoffs Død gik det 2det Compastorat ind, og der blev kun een Sognepræst ved Domkirken, der saa fik to Kapellaner, hvoraf den ene, der almindelig kaldtes »Graabrødre Kapellane«, fik Præstetienden og Præstegaarden i Svogerslev til sin Indtægt⁴). Men i over hundrede Aar derefter vedblev dog Kornerup og Svogerslev at staa i det gamle Afhængighedsforhold til Roskilde. Som Exempel herpaa kan nævnes, at i den kgl. Konfirmation (af 4. Oktober 1692) »paa en af Stiftsbefalingsmanden og Superintendenten i Sjælands Stift gjort Ligning mellem Præsterne anlangende Kathedraticum« begynder Listen over Sømme Herreds Kirker og Præster saaledes: »Lucii Kirke

¹) Brev, dat. Roschildiæ Cal. Oct. 1606, fra Daniel Knoff til Dr. Jonas Charisius (der var aflagt med et Kannikedømme i Roskilde), hvorved denne indbydes til Brylluppet, findes i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1305, Fol.

²) Ny kirkehist. Saml. V, 151.

³) Marm. Dan. I, 34. Sten Friis, Roskilde Domkirke, S. 202.

⁴) Se Kongebrev af 26. Febr. 1625 hos Bloch, Rosk. Doms. Hist. I, 93. Ved et Kapitelsmøde i Roskilde den 24. Marts 1625 vedtoges i Henhold til dette Kongebrev: »Mag. Lavrits Mortensen (Scavenius), Sognepræst til S. Lucii og Graabrødre Sogn i Roskilde, skal lade Graabrødre Kapellane til evig Tid have Indkomsten og Præsterenten af Korn baade af Sognet og af Præstegaarden i Svogerslev, som Graabrødre Annex, saa vel som Lam, Gjæs etc., og at Sognet Svogerslev skal af Præsten i Kornerup betjenes, som nyder alt, hvad der falder inden Kirkedøren« osv. (Meyer, Beskr. over Roskilde, S. 12).

og Kornerup, Mag. Søren 2 Rd.«¹⁾. Men Mag. Søren er den som Salmedigter bekjendte Søren Jonæsen, der var Sognepræst ved Domkirken. Kornerup og Svogerslev (som slet ikke nævnes) vare altsaa hans Annexer. Da imidlertid Sognepræsterne i Roskilde neppe personlig have haft sønderligt at gjøre med disse Sogne, skulle vi dog ikke her opholde os ved dem, men derimod forsøge at give en Liste over de Mænd, som have udført det kirkelige Arbejde der, skjønt det for den ældre Tid er meget vanskeligt at tilvejebringe nogen paalidelig Fortegnelse over disse ofte skiftende og lidet fremragende Personligheder.

Til Vejledning skal dog først hidsættes den ældste Fortegnelse, som haves over Præster (Kapellaner) i Kornerup og Svogerslev, saaledes som den forefindes i et Hdskr. (Gl. kgl. Saml. 2990. 4to) forfattet 1669 af Universitetspedellen Peder Muus (Petrus Musenius), den vigtigste Kilde, der haves, til Oplysning om Præsterne i Sjælands Stift i ældre Tid, skjønt den ingenlunde er fejlfri, og navnlig ofte er mangelfuld med Hensyn til de indviklede Kapellanforhold i Kjøbstæderne, særlig i Roskilde og Kjøbenhavn.

Graabrødre Sogns Capellaner,
men nu Cornerups.

H. Jacob Nielsen²⁾.

H. Balthazar Povelsen voc.³⁾ 13 Jul. 1635 til Graabrødre oc Svogersløff.

Svogersløff (Decimantes 17) och Cornerup (Decim. 12),
men tilforne Graabrødre.

H. Enoch Jacobsøn comminister.

H. Hans Nielsen Roëskyld, som haffuer tient der [i] Capellaniet vdj 26 Aar siden Anno 1618, da hand bleff

¹⁾ Rothe, Kong Christian V's Rescripter, S. 928.

²⁾ Blev ifølge en Antegnelse i samme Hdskr. [øverste] Kapellan ved Roskilde Domkirke den 19. Juni 1635.

³⁾ Læsningen af dette Ord er ved Rettelse i Mnskr. bleven usikker.

voceret oc ordineret den 25. Oct. til de Ostindiske Skibe med ¹⁾ confirmeret, oc døde hand i Cornerup 1644.

H. Matz Hansøn Haggius vocatus 30. Martii et ordinatus comminister die 13. Aprilis 1645.

NB. Sognepræsten til Roëschylde Dom-Kirche er rette Sognepræst till disse tuende Sogner, och hand haffuer Jus vocandi comministros suos etc.

H. Hans Tygesøn vocatus comminister et ordinatus die 27. Novembr. An. 1654.

H. Niels Rasmussøn Jersovius var her Sognepræst til Svogersløff ac inferior Comminister til Roëschilde Dom-Kirche vocatus An. 1649 die 23. Jun., men tilforne Præst i Skaane, ut videre est p. 146 ²⁾).

H. Bernt Hendrichsøn, Famulus olim Communitatis Regiæ, vocatus et ordinatus die 14. Junii An. 1660.

Til Forklaring af denne noget gaadefulde Liste kan hidsættes nogle Oplysninger, som findes i Behrmanns Beskrivelse af Roskilde, S. 187 ff.

Forfatteren bemærker først, at det er urigtigt, naar Pontoppidan siger, at Graabrødre Kirke i Roskilde blev nedbrudt 1575, da den stod endnu 50 Aar efter den Tid. Derpaa fortsætter han saaledes ³⁾: »Til Graabrødre var der endnu en Annex, nemlig Svogerslev; i Kornerup var der et Kapel, som en Ejer af Kornerupgaard — der dengang var meget større end den nu er — havde ladet indrette for sig selv. Da Graabrødre Kirke efterhaanden forfaldt, og Menigheden ej havde Evne til dens Istandsættelse, blev den af Christian IV 1625 lagt til Domkirken, hvis første

¹⁾ Saaledes synes der at staa, men Meningen er uklar. Som Ret-telse foreslaas: men ikke.

²⁾ Paa det angivne Sted (i Fortegnelse over »Comministri Luciæ Ecclesiæ Roëschildensis«) staar: Hr. Niels Rasmussen Jersovius Comm. inferior Roëschildensis, och tilforne Vitæscholæ et Deimontis [o: Vidskølle og Dejberg] apud Scanos comm., och hid til steden kom hand die 23. Jun. Anno 1649.

³⁾ Behrmann har om Sagen forøvrigt intet, som ikke allerede findes i Provst Meyers Beskrivelse over Roskilde, S. 11 ff.

Præst fra nu af blev Sognepræst baade til Domkirkens og Graabrødre Sogne. Men ved denne Forening blev det tillige paalagt Sognepræsten at holde en Kapellan til Graabrødre og Svogerslev, som maatte besørge alle de gejstlige Forretninger, som forefaldt i det Distrikt af Byen, som før havde hørt til Graabrødre Menighed; denne Kapellan kaldtes derfor sædvanlig Graabrødre-Kapellanen. I Løn havde han Indkomsterne af Præsterenten af Korn saavel af Sognet som af Præstegaarden i Svogerslev, ligesom al Smaaredsel, Lam, Gjæs osv.; men Svogerslev Kirke blev da betjent af Præsten i Kornerup, som for sin Umage erholdt alt, hvad der faldt inden Kirkedøren Sognepræsten ved Domkirken var dengang [og navnlig efter 1679, da Graabrødrekapellanen Anders Dinesen Mossin tillige blev Præst ved Frue Kirke i Roskilde] en stor Prælat; thi han var tillige Provst i Sømmeherred og havde Kaldsrettighed 1. til Graabrødre Kirke, 2. til Frue Kirke, 3. til Svogerslev og Kornerup, fordi Præsten i Kornerup bestred Kirketjenesten i Svogerslev for Graabrødre-Kapellanen, og 4. til Vindinge«

Saa vidt Behrmann. I Peder Muus's ovenstaaende Præsteliste er imidlertid Graabrødre-Kapellanterne og Præsterne i Kornerup blandede sammen, idet navnlig Hr. Niels Rasmussen Jersovius er sat blandt de sidste, medens han hører til de første, hvad forøvrigt det, der er anført om ham, ogsaa viser. Om Graabrødre-Kapellanterne skulle vi imidlertid ikke tale her, men kun om de Mænd, der have betjent begge Sognene, Kornerup og Svogerslev, om end det sidste kun som Kapellaner.

Den første paalidelige Meddelelse om Præsterne i Sømme Herred, Tiden har levnet os, er den, som findes i Hyldingsakten fra 1584¹⁾. Denne har imidlertid den væsentlige Mangel, at den kun indeholder Præsternes Navne, men ikke Stedet, paa hvilket de virkede. Kun ved

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 406.

tildels vanskelige Undersøgelser kan man udfinde, hvor Præsterne have været, navnlig ved Sammenligning med Hyldingsakten 1610. Jeg skal til lettere Oversigt her anføre de Navne, som disse tvende Aktstykker indeholde, ved Siden ad hinanden. Hvad der er sat i Klammer, er mine Tilføjelser. De Præster, hvis Navne ere betegnede med *, vare Herredets deputerede ved de respektive Hyl- dinger.

Sømme Herred.

1584.

- M. Frants Olsen, Provst [Sgpr. ell. Compast. v. Domkirken, afskediget 1585. Se Personalhist. Tidsskr. III, 123].
 Hans Olsen [ved Frue Kirke].
 Jørgen Hendriksen [v. S. Ibs og S. Jørgens Kirker].
 Mads Nielsen [i Himmelev].
 Jakob Eriksen [i Aagerup og Kirkerup, † 3. Juli 1585].
 Knud Seuerensen [i Flyng].
 *Jesper Andersen, Vicepræposi- situs [i Hvestrup].
 *Palle Knudsen.
 *Peder Jensen [i Jyllinge og Gunsemagle].

1610.

- M. Daniel Knoff, Sognepr. til Svavrsløf og Kornerup [Com- past. ved Domkirken].
 *Niels Jensen, v. Frue K.
 Jesper Christoffersen Herluff¹⁾, t. S. Ibs og S. Jørgens K.
 Mads Nielsen²⁾ [i Himmelev].
 Hans Jørgensen Faxe, i Kirke- rup og Aagerup.
 *Knud Seuerensen, Provst, Flyng.
 Jørgen Andersen³⁾, i Hvestrup.
 Herman Hansen Høyer. Tjener i Guds Ord i Kornerup.
 Peder Jensen, i Jyllinge og Gunsemagle.
 *Damianus Albretsen, i Hers- lev og Gjevninge.
 Niels Bendtsen, Guds Ords Tjener i Glim.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 151 er Navnet ved en Trykfejl blevet til Gerluff.

²⁾ Er glemt at anføres i N. k. S. V, 151, fordi hans Navn savnes blandt Underskriverne af Hyldingsfuldmagten; men i Indgangen til Aktstykket nævnes han blandt Herredets Præster (ligeledes 1608); dog uden Angivelse af Sted.

³⁾ Hos Wiberg I, 706 antages, at Jesper Andersen (1584) og Jørgen Andersen (1608 og 1610) ere samme Person; men det gaar ikke an. Navnene ere aldeles tydelige og sikre i Fuldmagterne.

Hr. Palle Knudsen, der altsaa er den eneste af Præsterne i Sømme Herred 1584, som vi ikke med Sikkerhed have kunnet stedfæste, kan med ikke ringe Sandsynlighed antages at have været Præst i Kornerup. Hans Efterfølger her har vistnok været Hr. Oluf Simensen, om hvem vi dog vide lidt mere. Han var før 1585 Hører ved Roskilde Skole¹⁾. Aaret, da han kom til Kornerup, kjende vi vel ikke; men at han var her 1595 ses deraf, at der paa Himlen over Prædikestolen i Svogerslev staar: »1595 var M. Frands Nielsen Sognepræst og Oluf Simensen Capellan«, og at Hr. Oluf Simensens Navn er udskaaet paa Prædikestolen i Kornerup. Muligvis har han dog netop i det nævnte Aar forladt disse Sogne. Thi den 3die Juni 1595 underskrev han Vicariernes Statuter i Roskilde²⁾, og er altsaa paa denne Tid bleven aflagt med et Vicariat ved Domkirken; men dette var, i alt Fald i flere andre Tilfælde, et Tegn paa, at vedkommende var bleven Kapellan ved Domkirken. Her synes han i ethvert Tilfælde at have haft sin Virksomhed 1602, da Biskop Vinstrup paa Landemodet dette Aar »bad om Hjælp for Hr. Oluf Simensen i i Roskilde, hvis Bolig var brændt«³⁾.

Hr. Alexander (Sander) Olsen Otzing kan med nogen Grund formodes at have været Hr. Oluf Simensens Eftermand i Kornerup og Svogerslev. I det akademiske Program, som ved hans Død udstedtes over ham, fortælles nemlig, at han efter i et Par Aar at have været Hører ved Roskilde Skole og Kordegn ved Domkirken, den 15de Oktober 1595 blev ordineret til Kapellan ved en Kirke i Nærheden af Roskilde. Skjønt Kirken ikke udtrykkelig nævnes, ligger det dog nær at tænke paa Svogerslev, hvormed saa Kornerup er fulgt i Tilgift. Allerede Aaret efter blev Hr. Sander imidlertid Sognepræst i Ege-

¹⁾ Bloch, Roskilde Domscoles Hist. II, 32.

²⁾ Scr. Rer. Dan. VI, 604.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 51.

bjerg i Ods Hrd., og derfra kaldtes han 1610 til resid. Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han døde den 20de Februar 1614¹⁾.

Hr. Herman Hansen Høyer er den næste Kapellan i Kornerup og Svogerslev, som vi kjende. Han var født i Roskilde 1571²⁾, men maa være blevet en gammel Karl, inden han naaede til Universitetet, da han først i Aaret 1602 findes indskreven til at nyde Kommunitetet³⁾. 1605 blev han Hører ved sin Fødebys Skole⁴⁾. 1610 forekommer han som »Guds Ords Tjener i Kornerup«⁵⁾. Den 27de Januar 1612 underskrev han de roskildske Vicariers Statuter⁶⁾. Samme Aar antages han at være bleven Kapellan ved Domkirken⁷⁾. Han døde i denne Stilling den 3die Juli 1635 i sin Alders 64de Aar. Hans Hustru, Karine Jørgensdatter, lagde en Ligsten over ham, hvilken nu ligger over en Grovsmed, Niels Jørgensen († 1743), der købte den, lod Indskriften afslibe og en ny udhugge. Men heldigvis er den ældre Indskrift bevaret blandt Pontoppidans Marmora Danica II, 283. Som en Søn af Hr. Herman Høyer nævnes i Meyers Beskrivelse over Roskilde, S. 32, Henrik Høyer, der 1686 var Assessor i Kammerkollegiet; men det er vel tvivlsomt, om denne Angivelse er rigtig.

¹⁾ En udførligere Fremstilling af hans Levned efter det akad. Program findes i min Univ. Hist. III, 741—2.

²⁾ Ved sin Død 1635 var han nemlig i sin Alders 64de Aar (Gravskrift). En Broder til ham var vistnok Hans Hansen Høyer, der blev født 1599 i Roskilde og siden blev Præst i Borup og Kimmerslev (Dän. Bibl. II, 43. Wiberg, I, 196).

³⁾ Matricula Commun. Haun. i Konsist. Arkiv.

⁴⁾ Bloch, Rosk. Domscoles Hist. II, 34 (jvfr. I, 53. II, 63).

⁵⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 151. Allerede 1608 indtog han vistnok denne Stilling, da »Hermand Handssøn«, som han skrev sig selv, har sat sit Navn under den af Sømme Herreds Præster udstedte Fuldmagt i Anledning af det forestaaende Tronfølgervalg. (Orig. i Geh.-Ark.).

⁶⁾ Scr. Rer. Dan. VI, 605.

⁷⁾ Wiberg II, 639. 641.

I Peder Muus's tidligere meddelte Fortegnelse over Præsterne i Kornerup nævnes Hr. Enoch Jakobsen som den første, der kjendes¹⁾. Har denne Mand været her, maa han være bleven Præst 1612, thi hans Testimonium publicum fra Universitetet er udstedt den 29de Februar i det nævnte Aar²⁾, og dette Testimonium plejede den Gang sjelden eller aldrig at løses, inden vedkommende havde faaet gejstlig Ansættelse. Herved er imidlertid at bemærke, at Hr. Enoch sædvanlig siges at være bleven Præst i Jyllinge og Gundsemagle 1612. I alt Fald vide vi med Visshed, at han døde i dette Embede den 8de August 1640. Muligt var det jo imidlertid, at han 1612—18 har været i Kornerup og først derefter er kommen til Jyllinge. Gaa vi da nu ud fra, at Peder Muus (der som oftest er vel underrettet, da han havde Indberetninger fra Præstekaldene at støtte sig til og forfattede sin »Catalogus« allerede i Slutningen af Frederik III's Tid) har Ret, naar han sætter Hr. Enoch Jakobsen som Præst i Kornerup, saa kunne vi forøvrigt oplyse følgende om ham. Han var født i Roskilde og blev Student fra Skolen sammesteds. Efter at have taget Baccalaurgraden med Ære (som det synes 1603), blev han Hører ved sin Fødebys Skole, og 1607 tillige Degn ved Domkirken, i hvilken Stilling han forblev til 1612³⁾. Han var latinsk og dansk Poet, og har ogsaa paa anden Maade lagt sin litterære Sands for Dagen. Følgende Skrifter kjendes af ham (de med * mærkede dog kun af Titel, da de nu synes tabte):

In clarissimi viri D. Matthiæ Severini Choldingii, Rectoris Scholæ Roëschildensis Lauream Magistralem . . . vota et

¹⁾ Som den første i Rækken af Præsterne i Kornerup stiller Wiberg: Hr. Claus Jacobsen. En saadan kjendes ellers ikke, og da Wibergs Hovedkilde er Peder Muus's Catalogus, er det vel rimeligt, at han har læst Navnet fejl.

²⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. I, 767.

³⁾ Bloch, Roskilde Domscoles Hist. II, 34—5. III, 10—11.

gratulationes amicorum (Enochi Jacobi Roschild. et Christiani Matthiæ fil.¹⁾ Roeschild-Dani). Hafn. 1604. Prid. Non. Decemb.²⁾.

*Oratio de necessitate, dignitate et utilitate Dialecticæ. Hafn. 1605. 4.

Epitome cohortis hæreticæ, quæ in Ecclesiam Christi pededentim temporibus Apostolorum & consequentibus proximis irrepsit, desumta ex quatuor libris fabularum hæreticarum Theodreti, & collecta per Enochum Jacobi Roschildensem, Scholæ patriæ *σύνεργον*. Hafn. 1608. 8vo. (Tilegnet følgende Medlemmer af Roskilde Kapitel: De ærlige og velbyrdige: Hr. Holger Gagge, Domprovst; Hr. Frederik Godske og Hr. Frants Brockenbus, Kanniker. De hæderlige og velærde: Hr. Magister Christopher Knoff, Kantor, Hr. Magister Povl Pedersen R. og Hr. Magister Daniel Knoff, Kanniker og Præster ved Kirken i Roskilde).

Epigrammatum liber primus de rebus Theologicis et Philosophicis scriptus ac editus ab Enocho Jacobo F. Roschildensi. Hafn. 1609. 4to. (Tilegnet Hr. Hans Pedersen Vallø, Sognepræst i Greve og Kildebrønde, dat. Roskilde 1. Januar 1609. Heri siger Forf.: „Reverende vir, nuncupationis meæ causam exponam, grata mente, ut quidem debeo, me olim in tenella mea ætate, hac in patria mea schola cum publico docendi fungereris munere, honeste et fideliter a te institutum esse, et postea multis affectum esse beneficiis, agnosco et profiteor“). Efter Epigrammerne følge nogle Digte til Personer, der vare knyttede til Roskilde, nemlig 1. Gratulatio in lauream magistralem, qua clarissimus vir D. Matthias Coldingius Havnæ anno 1604 die 6 Decemb. exornatus est. 2. Oda nuptialis conjugio reverendi viri M. Danielis Cnofii Pastoris et Lectoris Roschildensis, destinata anno 1606 7 Cal. Novemb. 3. Elegia in obitum nobilis viri Jacobi Vind, qui Roschildiæ obiit anno 1607. 14. Aprilis. 4. Hymenaios nuptiis M: Matthiæ Coldingij Roschildiæ celebratis anno 1608. 5 Iduum Mai consecratus.

¹⁾ Var 1602 ff. Hører i Roskilde (Bloch, Rosk. Domsk. II, 35).

²⁾ Afskrift »ex impresso« i Thottske Saml. 472. 4to.

Epigrammatum liber secundus in quo Philosophicis Theologica sparsim intermiscetur — ab Enocho Jacobo Roschildensi. Hafniæ 1611. 8vo. (Tilegnet M. Povl Pedersen, Sognepræst og Kannik i Roskilde, dat. Roschild: ex Musæo, die conversionis b. Pauli, Anno 1611).

Den unge Mand synes at have gjort bedrøvelige Erfaringer om Konernes Stridbarhed — eller at have kunnet berolige sig med, at ingen Kvinde lettelig vilde faa hans Epigrammer at læse, da et af dem lyder saaledes:

Improbas mulieres incohercibiles esse.
 Duricie, indomitas silices, costa æqvæ acerba,
 Nec sine fractura flexilis esse potest.
 Subjicit obseqvii mala se vix legibus uxor,
 Vix bene svadentis flectitur ore viri.
 Costæ edunt sonitum, si collidantur eodem
 Sacco; sed nullum terrea gleba dabit.
 Conjugii costæ, qvæis mens, faciesqve Megæræ est,
 Lingvaci vincunt improbitate viros.

Kong Davids 23 Psalme ved Rijm oc Sang befattet. Hæderlig, fin oc Gudfryctig Quinde, Margareta Schuendi ¹⁾, Hæderl. oc Høyl. M. Poffuel Pedersøns Høstru, vdi Roskild, til ære oc Tieneste, tilskreffuet aff E. J. R. Kbh. 1612. (Optrykt i Ny kirkehist. Saml. I, 549—51).

*En gudelig Psalme om den Christen Kirke, som er Helles Samfund oc Guds aandelige Lyst-Have. Kbh. 16**. 8vo.

*Cythara Veritatis ☉: Sandheds Cyther, eller en nye Takke-Sang aff den 136 Kong Davids Psalme. Kbh. 1616. 8vo.

Hr. Enoch Jakobsen var gift med Clara Sørensdatter og er Stamfader til en stor Efterslægt af Præster, deriblandt N. F. S. Grundtvig ²⁾. Hvem ved, om det ikke er Stam-

¹⁾ Om denne mærkelige og fremragende Kvinde findes nu mange Efterretninger let tilgængelige i Dr. Otto Sperlings Selvbiografi, udg. af S. Birket Smith. Kbhvn 1885.

²⁾ Paa dette Slægtskab har Sognepræst Fr. Helveg gjort mig opmærksom.

faderens poetiske Aand, der som en Fønixfugl har svunget sig op mod det høje hos den sene Efterkommer ¹⁾ — ligesom der er Sandsynlighed for, at B. S. Ingemann nedstammer fra den fortjente Salmedigter Hans Thomsen ²⁾. Herren siger: Mod dem, der elske mig og holde mine Bud, gjør jeg vel i tusinde Led. Det er en Darwinisme, som vi uden Betænkning kunne give Bifald.

(Fortsættes).

¹⁾ Slægtforbindelsen er følgende:

Hr. Enoch Jakobsen,
Præst i Jyllinge og Gundsemagle † 1640.

Hr. Isak Enochsøn Jyllinge,
Præst i Kregome og Vinderød † 1697.

Anne Isaksdatter,
g. m. Hr. Jørgen Hansen Grundtvig,
Præst i Kregome og Vinderød † 1712.

Hr. Otto Grundtvig,
Præst i Vallekilde og Hørve † 1772.

Hr. Johan Grundtvig,
Præst i Udby og Ørslev † 1813.

Nik. Fred. Sev. Grundtvig.

²⁾ Se min Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. II, 741.

Baptistsagen i årene 1844–47.

Ved provst L. Koch.

Da jeg 1883 udgav »den danske kirkes historie 1817—1854«, kunde jeg meddele sammenhængende oplysninger om Baptismens fremgang her i Landet og de foranstaltninger, regeringen traf indtil plakaten af 27 december 1842. — For den efterfølgende tid derimod var dette ikke tilfældet, da de derhen hørende sager ikke fandtes i Kongerigets arkiv. For nogen tid siden blev jeg ved kontorchef Kringelbachs velvillie gjort opmærksom paa, at de manglende aktstykker for en stor del vare fundne mellem Stemanns efterladenskaber i Geheimearkivet og derfra sendte til Kongerigets arkiv.

Det ses heraf, at Kierkegaard, da kancelliet under 11 febr. 1845 pålagde ham at søge sin afsked, hvis han ikke vilde døbe de børn af Baptister, der i hans sogn lå udøbte¹⁾, nægtede dette. Den nedenfor trykte forestilling til kongen, der indgaves d. 27 maj 1846²⁾, viser tilstrækkelig sagens gang. Denne har givet anledning til en sådan mængde vidtløftige erklæringer og vota af kancelliets enkelte medlemmer, som jeg sjældent har set i nogen sag; men resultatet var, som man vil se, kun lidet tilfredsstillende, i det så at sige hvert medlem havde sin egen mening om,

¹⁾ Den danske kirke 1817—54, s. 244.

²⁾ Ikke, som jeg paa ovenanførte sted har angivet, 1845.

hvorledes man skulde rede sig ud af vanskelighederne. Hvad nedenfor meddeles, er dog kun en ekstrakt af selve forestillingen, der er et helt værk, kladen fylder 34 tætte foliosider. — Det var intet under, at kongen følte sig forlegen ved at skulle vælge, hvor enhver af hans rådgivere gav sit råd; på den anden side var det ikke let at hente vejledning andre steder. Vel var der ikke hørt andre biskopper end Mynster; men når deres erklæringer ikke indhentedes, har vel grunden været, at man af tidligere erfaring vidste, at de vilde være lige saa forskellige som de kancellideputeredes. Derimod vilde det have stemmet med den sædvanlige fremgangsmåde at høre det teologiske fakultet; men dette havde i det københavnske konvent været med at vedtage dettes andragende mod tvangsdåben, og det kunde med sikkerhed siges, at en fakultetsbetænkning kun vilde blive en gentagelse af dette andragende.

Kongen greb da til den usædvanlige udvej at forlange en »kirkehistorisk teologisk« betænkning af Rudelbach. Denne var netop i året 1845 kommen hjem fra Tyskland, og naar vi ville spørge, hvorledes det kunde falde kongen ind at henvende sig til ham, ligger det meget nær at antage, at det er Grundtvig, der har rådet ham dertil. Rudelbachs betænkning er skrevet paa Tysk; den udkom endnu samme år i Magdeburg under titlen: »Theologisches Gutachten über die Frage, betreffend das Verhältniss der Baptisten zur Kirche und zum Staate und die denselben zu gewährende Religionsfreiheit. Zugleich ein Beitrag zur Kirchengeschichte«. — Efter at have modtaget denne, tilskrev kongen den 30 januar 1847 kancelliet, idet han sendte det Rudelbachs afhandling og udtalte, at denne så vel som Ørsteds votum havde bragt ham til den erkendelse, at resolutionen af 27 decbr. 1842 om Baptistbørns dåb ved øvrighedens foranstaltning burde bortfalde, hvorfor han pålagde kancelliet at nedlægge ny forestilling om ophævelsen af denne bestemmelse, således at der skulde træffes en ny anordning om den baptistiske sekts tolererede

stilling. Betingelsen for denne måtte være, at sekten vedkendte sig en bestemt trosbekendelse. — Kongen vilde endvidere tilstede, at aktionen imod Kierkegaard bortfaldt.

Kancelliet sendte Rudelbachs skrift til Mynster, der afgav en erklæring over det. Han fastholdt naturligvis sit mange gange udtalte standpunkt. Rudelbach havde stærkt udtalt sig mod tvangsdåben; men han havde tillige fastholdt, at når staten skulde anerkende det baptistiske samfund, måtte den kræve, at dette skulde have en trosbekendelse; dette var også Mynsters ofte udtalte anskuelse; men han påviste, hvor forgæves det vilde være at forlange en sådan af en sekt, der al tid opløste sig i partier, og som alt her havde frembragt en sådan aflægger som »de hellige brøders og søstres» samfund.

Denne erklæring blev sendt kancelliet den 16 marts 1847; men videre kom sagen aldrig; i det år, der var tilbage af kancelliets levetid, nåede det ikke at indgive den forestilling, kongen havde forlangt. — Baptistsagen har sin store betydning, fordi det var de unaturlige forhold, der opstod ved den måde, hvorpå den behandledes, som i forbindelse med forfølgelserne mod de gudelige forsamlinger stemte den offentlige mening til at ønske religionsfriheden. — Men når man gennemlæser de vidtløftige aktstykker, kan man ikke andet end beundre den omhu og samvittighedsfuldhed, hvormed kancelliet behandlede sagen, lige saa vel som den dygtighed og overbevisning, hvormed Mynsters indlæg ere skrevne. — Men den gamle ordning af stat og kirke, som disse mænd støttede, stod for fald, og al deres redelighed, gode villie og betydelige ævner formåede ikke at holde den oppe.

Extrakt af kancelliets allerunderdanigste forestilling angående Baptistbørns dåb.

[Efter at plakat af 27 decbr. 1842 er refereret, fortsættes således:]

Det varede imidlertid ikke længe, inden den deri indeholdte bestemmelse om Baptistbørns dåb efter statskirkens ritus gav anledning til remonstrationer, så vel fra forældrenes side som fra flere af landets præster, der vægrede sig ved at udføre dåbshandlingen. Således modtog kancelliet alt i den påfølgende februar måned et andragende fra lic. theol., sognepræst for Pedersborg og Kindertofte menigheder Kierkegaard, hvori han meldte, at gårdmand Jørgen Hansen af Pedersborg som beskikket værge i overensstemmelse med pl. 27 dec. 1842, dens § 3 for et 10 mndr. gammelt udøbt barn, hvis forældre nægtede at ville lade det døbe, havde henvendt sig til ham for at forlange bemeldte barn døbt, men at han i sin samvittighed fandt sig som kristen og præst forhindret i at foretage den forlangte dåb og derfor i den henseende begærte kancelliets afgørelse.

Ved at indsende dette andragende, bemærkede biskoppen over Sællands stift, at han forgæves havde forøgt at bringe Kierkegaard til at tage det tilbage, men da han desuagtet havde begæret det indsendt, måtte han, skjøndt han ingenlunde billigede Kierkegaards vægring ved at opfylde den ham formentlig påhvilende pligt at udføre dåbshandlingen, og hvor liden vægt de af Kierkegaard anførte grunde end forekom ham at have, dog anse det ønskeligt, om sagen kunde komme til et lempeligt udfald, uden at noget af andragernes ret blev bortgivet, og han henstillede derfor til kancelliet, om det ikke kunde være tilstrækkeligt at tilkendegive Kierkegaard, at han ikke kunde fritages for sin embedspligt at besørge det pågældende barn rettelig døbt i Pedersborgs kirke, men at der intet havdes imod, om en anden præst kunde formås til at udføre handlingen.

Kancelliet lod derefter Kierkegaard gennem biskoppen tilkendegive, at man ikke kunde fritage ham for i medfør af hans embedspligt at døbe det paagældende barn, men at man intet vilde have imod, at dåben udførtes af en

anden præst, som han dertil kunde formå. Kort efter modtog man indberetning om, at personel kapellan Hansen i Sorø havde foretaget den omhandlede dåbshandling og antegnet dens udførelse i ministerialbogen.

De vanskeligheder, som fra denne side havde vist sig mod udførelsen af pl. 27 dec. 1842, havde kancelliet håbet efterhånden vilde vige for en bedre indsigt i de pligter, der pålåg præsterne både som embedsmænd i almindelighed og som statskirkens præster i særdeleshed; men fra forskellige præster blev der i løbet af dette år efter de derom gjorte indberetninger gjort indsigelse mod foretagelsen af slige dåbshandlinger. Herved, så vel som ved et hertil indkommet andragende om forandring af den ommeldte plakat 27 dec. 1842, er kollegiet bleven foranlediget til at tage sagen om Baptisterne, og navnlig om de baptistiske forældres forpligtelse til at lade deres børn døbe, på ny under overvejelse. Forinden imidlertid kancelliet går over til at meddele Deres maj. sine tanker i denne henseende, skal man tillade sig aller underdanigst at gøre Deres maj. bekendt med de indtrufne tilfælde og kollegiets i så henseende trufne foranstaltninger.

Da der ved lignende tilfælde som ovennævnt i Pedersborg gentagende blev spørgsmål om, hvorvidt den fornævnte kapellan Hansen vilde påtage sig at døbe de pågældende Baptistbørn, erklærede han, at skønt han vel i sin egen virkekreds ikke vilde vægre sig ved at foretage sådanne dåbshandlinger, fandt han dog disse forretninger så ubehagelige og besværende, at han ikke fremdeles kunde påtage sig at udføre dem i et fremmed sogn, og dette så meget mindre, som det efterhånden, som han blev mere bekendt med det standpunkt, hvorfra Kierkegaard betragtede Baptistsagen, forekom ham sandsynligt, at det egentlig ikke kunde være Kierkegaard ønskeligt, at sagen på den måde ved hans mellemkomst blev afgjort. Efter derom sket indberetning og indstilling fra biskoppen lod kancelliet Kierkegaard tilkendegive, at han inden 14

dage havde at indsende sin erklæring, om han frafaldt sin vægring ved at døbe børn af Baptister, eller ansøgning om entledigelse, da man i modsat fald vilde se sig nødsaget til at nedlægge aller underdanigst forestilling om hans afgang fra embedet. Kancelliet modtog derefter hans erklæring, hvori han ytrede, at han ikke kunde love at ville døbe børn af Baptister imod forældrenes villie, da en sådan dåb formentlig stred mod kristendommen i almindelighed, mod protestantisk kristendom i særdeleshed og er i ligefrem modsigelse med den af ham ved hans ordination aflagte ed om sakramenternes forvaltning — men at han på den anden side ej fandt sig foranlediget til at ansøge om entledigelse. Han ytrede forøvrigt den anskuelse, at da den allerhøjeste resolution af 27 decbr. 1842 ikke udtaler sig om, ved hvilken præst den påbudne dåb i hvert enkelt tilfælde bliver at forrette, må det — uanset biskop Mynsters og kancelliets fortolkning af resolutionen, som pålægger præsten i statskirken, i hvis sogn just baptistiske beboere måtte findes, at forrette dåbshandlingen — indtil Dr. maj. enten ved en udtrykkelig [resolution] eller allernådigst højesteretsdom havde udtalt dette som Deres allerhøjeste villie, være ham tilladt at vælge mellem lydighed mod sin jordiske overherre og den lydighed, han skylder Gud. For det tilfælde, at denne pligt måtte pålægge præsten i statskirken, henleder han opmærksomheden på følgende kendsgerninger: at den oftere fremførte påstand, at Baptisterne, som i barnedåben kun se en ugyldig handling, ikke derover kunne besvære sig, er falsk, da erfaring har lært, at de tværtimod erklære barnedåben for »urigtig, syndig og formastelig« — at det under forhandlingerne urigtigt er antaget som afgjort, at det ej behøves at overbevise gejstligheden om, at præsten ved en sådan dåbshandling går i sin herres ærinde. Fortidens minder som nutidens kirkelige tankegang pege tværtimod på det modsatte: — at han af den omstændighed, at han i sin tid forskånedes for at forrette dåben af baptistiske for-

ældres børn havde troet at have forstået, at hans høje foresatte ønskede, han skulde påskønne denne foranstaltning ved tavshed med hensyn til sin afvigende anskuelse og sammes grunde, hvilken kollegiets præsumptive villie han havde opfyldt, skønt han, og med ham ikke få andre præster, følte sig ængstet ved tanken om at skulle forrette en sådan dåb — at det er notorisk, at der hist og her henligge udøbte Baptistbørn, fordi vedkommende sognepræster, af frygt for at komme til at forrette dåben, ikke trøste sig til derom at gøre anmeldelse — at den københavnske gejstlighed og det teologiske fakultet har gjort forsvarligheden af tvangsdåben til genstand for overvejelse, og at en af samme til sagens behandling nedsat komité i sin afgivne betænkning enstemmig har udtalt sig mod den tvungne dåb, samt at et andragende er bleven indgivet om, at den måtte bortfalde. Med disse kendsgerninger for øje håbede han, at hans forhold — i betragtning af, at han kun for sin samvittigheds skyld vægrede sig ved at forrette den omhandlede dåbshandling — vilde finde en mildere bedømmelse og fremstilling for Ds. majestæt.

Ved hertil at indsende denne erklæring ytrede bisoppen, at han var aldeles overbevist om, at regeringen er fuldkommen berettiget til at fordre, at Baptisternes børn døbes, og at eftergivelsen af denne fordring vilde have de betænkeligste følger for stat og kirke. Ingen sekt bør formentlig organisere sig uden regeringens tilladelse; en ubunden frihed til at stifte nye sekter strider mod den danske grundlov og medfører de skadelige forviklinger, som følge af blandede religioner. Staten er altså berettiget til at knytte tilladelsen til visse betingelser — og overtrædes disse, bliver tvang nødvendig. — Baptisterne have det særegne, at de ikke straks henregne børnene til deres samfund, men udsætte dette, til de blive voksne, og da afhænger det igen af de vedkommendes egen overbevisning og samfundets dom om hans tro og

levnet, hvor vidt han vil og kan optages. Hertil må altså af staten tages hensyn. Dersom da Baptistbørnene skulle opvokse uden at optages i noget religionssamfund, vilde efterhånden landet erholde et antal mennesker, som ikke bekendte sig til nogen religion, ikke kunde anvises nogen sjælesørger, ej affordres nogen ed eller antages underkastede nogen religiøs forpligtelse. Dåbsforordningen vilde de facto være ophævet. — For at undgå en sådan tilstand i landet, knyttedes der til de Baptisterne ved pl. 27 dec. 1842 indrømmede friheder den betingelse, at de skulle lade deres børn døbe. — En sådan dåb måtte, betragtet fra Baptistens standpunkt, som ugyldig være irrelevant — Kierkegaards ovenanførte benægtelse heraf er falsk, da de ved de anførte udtryk alene have kunnet og villet begrundede, at de ikke kunde tage mindste lod eller del i en sådan handling; men dette fordres ej heller, da dåben kan besørges af en dertil beskikket værge, og der falder således intet ansvar på Baptisten eller hans barn. Børnene vil det vist nok i tiden være kærere at være medlemmer af et religionssamfund, som intet hindrer dem fra at udtræde af. Den indvending mod den her omhandlede dåb, som hentes fra, »at børnene døbes på forældrenes tro«, bortfalder, når det bemærkes, at barnet døbes ikke på forældrenes eller faddernes, men på menighedens tro, og i så fald har dåben også for Baptisternes børn sin fulde betydning. Mere betyder måske den indvending, at hvor man døber børn af forældre, der holde sig til en bestemt kirke, da har man det håb, at kirkens grundsatninger tidligere vil indprentes barnet, hvorimod dette ej kan ventes med hensyn til Baptisters børn. — Men den ryggesløses, ugudeliges, ukristeliges barn døbes i det håb, at det ved optagelsen i kirken, ved den det tilflydende skoleundervisning og formaning ikke vil være uden kraft til uagtet alle hindringer hos sig at udvikle den rette kristelige tro, hvorimod al indvirkning på det vilde tabes, hvis man straks opgav det. Baptisternes lære

om dåben forkaster statskirken som urigtig, deres separatisme betragtes som ukristelig; men derfor vil den ej udelukke børnene fra ved optagelse i kirken, ved undervisning i skolerne at erholde en modvægt mod forældrenes bestræbelser for at bibringe dem de afvigende meninger. — Man har sagt, at dåben var for god til at anvendes på børn, som af forældrene vilde blive anført til at foragte den; men vor kirkes lære er, at Guds nåde skal tilbydes alle. Når herimod igen indvendes: hvorfor da ikke optage Jødernes børn ved dåben — da overses, at børnene af jødiske forældre optages og opvokse i et af staten anerkendt religionssamfund. Når man kalder denne dåb en tvangsdåb, er det en af de kunster, hvormed man søger at gøre sagen forhadet.

Sluttelig bemærker biskoppen, at han anser sagen for et livsspørgsmål for den danske kirke —, at folket hidtil har været lykkeligt ved én landskirke, at et beklageligt brud på enigheden skete ved Gendøbernes fremkomst, og at det vilde være højst beklageligt, om det lykkedes Baptisterne at unddrage sig den vigtigste af de foreskrevne betingelser, da derved vilde være alle andre sekter angivet måden, paa hvilken de kunde tiltvinge sig friheder her i landet.

Med hensyn til Kierkegaards forhold ytrede biskoppen, at han intet så sig i stand til at anføre til hans retfærdiggørelse, men måtte insistere på, at det forblev ved, hvad kancelliet havde ladet ham tilkendegive, da ellers løsenet vilde være givet til et fuldkomment anarki i kirken. Med hensyn til sognepræst Kierkegaards argument hentet fra, at pl. 27 dec. 1842 ej udtaler, hvilken præst der skal forrette dåben, henviser biskoppen ikkun til forordningen 30 maj 1828 § 7; når han påberåber sig den ved ordinationen aflagte ed, da går denne ud på *ut sacramenta ad normam a Christo præscriptam decenter et devote administrantur*; men dette har ej med denne sag at gøre, idet ordene derhos minder om enhver ed for en embeds-

mand¹⁾. Når han anfører, at han for sin samvittigheds skyld har gjort det omhandlede skridt, henviser biskoppen til det farlige og alle forhold opløsende i erkendelsen af et sådant principps rigtighed. — Da sognepræst Kierkegaard derhos ikke har villet søge sin afsked, og en embedsmand, der erklærer ikke at ville udføre sine embedspligter, ikke kan blive ved embedet, må biskoppen formene, at han må entlediges.

Foruden sognepræst Kierkegaard have også nogle andre præster undladt at opfylde den dem påhvilende pligt at døbe børn af Baptister, nemlig sognepræsten af Hemmershøj, hr. dr. theol. Rothe, sognepræsten for Flakkebjerg og Høve, Rønne, og sognepræst for Boeslunde, Clausen. De tvende først nævnte have i deres til biskoppen afgivne erklæringer søgt af dogmatiske grunde at forsvare deres handlemåde, hvilket forsvar biskoppen dog har erklæret for aldeles uholdbart. Den sidst nævnte har anført som grund for sin undladelse af anmeldelsen, at det ej var ham klart, hvor vidt frdn. 30 maj 1828 også angik børn, der fødes udenfor det luthersk-evangeliske samfund, — med hensyn til hvilket biskoppen bemærker, at det vilde være tilstrækkeligt enten at tilkendegive ham, eller da flere præster mulig dele hans tanker, ved et almindeligt cirkulære, at frdn. 30 maj 1828 § 5 også var anvendelig med hensyn til Baptistbørn. Den af disse præster påberåbte grund til at undlade at døbe de pågældende børn, at de ere præster for medlemmer af deres menigheder, ikke for fremmede trosbekendere, erklærer biskoppen for en tom udflugt, samt at unddragelse fra sine pligter som embedsmand må konsekvent føre til, at præsten selv frasiger sig embedet eller entlediges.

Imidlertid henstillede biskoppen, om man ikke først kunde forsøge et mildere middel, nemlig at se sagen jæv-

¹⁾ Da afskriften her var meningsløs, er der foretaget nogle små rettelser.

net derved, at det påbydes de vedkommende under en daglig voksende mulkt enten selv eller ved en kollega at forrette dåben.

Endvidere er der til kancelliet indkommet en ansøgning fra nogle Baptister om fritagelse for at lade deres børn døbe, hvilken ansøgning er støttet dels på, at deres anskuelser stærkest afviger fra statskirkens lære med hensyn til barnedåben, dels at de agtede at forplante deres egen anskuelse på børnene, og at disse, når de da med tiden ved dåb optoges i deres samfund, vilde blive ansete for gendøbere.

I sin om andragendet afgivne erklæring har biskoppen, næst at henholde sig til sit tidligere i lignende sager anførte, tilføjet, at i tilfælde af, at Baptisterne fritoges for at lade deres børn døbe, vilde det ved en tilbagetræden af forældrene til statskirken mulig — når børnene uden at være døbte vare blevne voksne — hindre deres tilbagetræden, da de i så fald måtte lade sig døbe. — Med hensyn til frygten for at blive kaldt Gendøbere, ytrer biskoppen, at da Baptisterne selv have ladet sig døbe og vedblive ved gendåb at optage allerede døbte Kristne i deres samfund, må de dog stedse fra statskirkens standpunkt være at anse som gendøbere.

Endelig har kancelliet modtaget et andragende fra det såkaldte københavnske gejstlige konvent betræffende nærmere bestemmelser i pl. 27 decbr. 1842. Forinden konventet indgav andragendet, havde spørgsmålet, om tvangs-dåben lod sig retfærdiggøre fra vor egen kirkes standpunkt, været behandlet af en komité bestående af hofprædikant dr. Martensen, residerende kapellan lic. Kolt-hoff, præsten Grundtvig, sognepræst Tryde og præsten Spang. I betænkningen gøres opmærksom på, at pl. 27 decbr 1842 vel ikke udtrykkelig taler om fysisk tvangs-anvendelse, men at en sådan dog kunde blive nødvendig, når forældrene gjorde aktiv modstand, men at slige op-trin burde undgås; at tvangsdåben fra vort religiøse

standpunkt må forkastes, idet vi ikke selv betragte dåben som en ligegyldig handling, men som herrens egen dåb, at kirken, hvis den erkender, at positive hindringer ere til stede for nådemidlernes virksomhed, og hvis der forudsættes og forudses positiv renitens mod den guddommelige nåde i sakramentet, ikke tør uddele dette, fordi indstiftelsens hensigt da forfejles. Det bånd imellem dåb og tro, som herren har knyttet, tør kirken ej sønderrive. Kirken kan ej give dåben, uden hvis den med dåben følgende kirkelige bekendelse vil kunne udvikles og træde i kraft. Kirken må forudsætte, at dens barnedåb kan blive grundlaget for en tilsvarende børnelærdom, en tilsvarende konfirmation, en tilsvarende altergang. Men denne forudsætning synes in casu ikke at kunne gøres. Kirken er her kommen til den yderste grænse for sin virksomhed, den positive renitens, der vel ej er tilstede i Baptistbarnet, men dog uundgåelig vil blive det indplantet af forældrene. Den modsatte indvirkning fra statens side er for intet at regne. Den eneste grundige måde til at fjerne de fjendlige betingelser vilde være at tage børnene fra forældrene, en fremgangsmåde, der imidlertid fra et andet synspunkt er forkastelig. Når det hedder, at man ikke har villet berøve børnene det gode at optages i statskirken, er det snarere at befrygte, at dåben vil blive dem til anstød og dom, til forvirring og fordærvelse for deres sjæle. — Såre mislig er den stilling, i hvilken statskirken præster må befinde sig, hvis det pålægges dem som embedspligt at nøde dåben på børn af forældre, der tilhøre et udenfor statskirken stående religionsparti, at skulle give dåben på en måde, der ikke kan andet end findes stridende mod dens ånd. Nogle præster have alt besværet sig derover; det er at forudse, at flere ville følge deres eksempel. Også faddernes stilling afgiver et misligt punkt ved den tvungne dåb. De af forskellige biskopper i Baptistsagen afgivne erklæringer vise også hen til en ikke billigende anskuelse af den tvungne dåb. Stiftsprovst Tryde

har tilrådet at tilstå Baptisterne frihed i den omhandlede henseende. Ikkun Sællands biskop har udtalt sig for den tvungne dåb; det beklages, at ikke landets andre biskopper have haft lejlighed til at ytre sig om spørgsmålet. I kancelliets betænkning til Ds. maj. synes efter dens indhold præmisser at være givne til eftergivenhed i denne sag. — Komitéen indstillede derfor til konventet, at det vilde indgaa med andragende, at den tvungsdåb, der anvendes mod børn af Baptistmenigheder her i landet, for eftertiden maatte bortfalde som uforenelig med vor egen dåbs natur og værdighed.

Herpå er konventet gået ind, og om end alle stemmer ikke have kunnet forene sig om det resultat, hvortil komitéen er kommet, har det dog i sin helhed ytret det ønske, at Baptisternes kirkelige tilstand måtte blive genstand for yderligere kirkelig og teologisk drøftelse — men, forinden sådant kan ske, troet at burde andrage på

1) at dåben af Baptisternes børn, når den ikke uden tvangsmidler kan iværksættes, da hellere udsættes, og

2) at de præster i statskirken, som anse den tvungne dåb af Baptisternes børn for uforenelig med dåbens natur og væsen, må blive forskånedes for at udføre den.

Biskoppen over Sællands stift har i sin betænkning over dette andragende ytret, at af konventet var ikkun $\frac{2}{3}$ tilstede eller 20. Af disse stemte de 13 for og 7 imod andragendet, uden hensyn til, at flere, som skriftligt havde udtalt sig derimod, ej medregnedes ved stemmetallet, og at det således er urigtigt, naar konventet siger: »I sin helhed«. Han henholder sig til sin tidligere erklæring om Kierkegaards andragende, mod hvilken erklærings modgrunde intet er anført til at svække den. Han erkender, at den her omhandlede dåb medfører ulemper, men fritagelsen derfor vilde lede til endnu større. Adskillige på Langeland og i Ålborg boende Baptister havde erklæret (i 1841) intet at have imod, at deres børn døbttes, når de,

forældrene, fritages for at deltage i handlingen. Hertil blev også taget hensyn i pl. 27 dec. 1842, da dåben efter denne kan forrettes uden forældrenes medvirken. — Nu, efter at fakultetet i konventet har havt lejlighed til at ytre sig om sagen, synes mindre anledning til yderligere at høre gejstlighedens formening om samme. Endelig anfører han, at de tvende indstillinger i konventets andragende lide af en besynderlig halvhed. Fra retfærdighedens side kunde der intet være imod, at de Baptisterne ved pl. 27 dec. 1842 indrømmede friheder igen fratoges dem. Læmpeligere er det derfor at fordrø opfyldelsen af de fastsatte, men overskredne betingelser.

Kancelliets medlemmer have ikke kunnet forene sig om nogen bestemt indstilling og skulle derfor foredrage Ds. maj. de meninger, som have ytret sig blandt dets medlemmer.

Undertegnede kancelliets præsident, geheimestats- og justitsminister Stemann og kancellipræsident Benzon må holde for, at pl. 27 dec. 1842 fremdeles bør stå ved magt, og dens bestemmelser gøres gældende. Befalingen måtte være åbenbar uretfærdig eller skadelig, hvis den nu efter så kort tids forløb skulde forandres. Når præsterne anse det for en samvittighedssag at døbe Baptistbørnene, er det mildest talt conscientia erronea, hvortil lovgiveren ej kan eller bør tage hensyn. Vi henholde os således i alt væsentligt til de af bisk. Mynster i de forskellige her omhandlede sager afgivne erklæringer, og idet vi aldeles misbillige sognepræst Kierkegaards lovstridige forhold indstilles:

at det spørgsmål på ny må forelægges sognepræst Kierkegaard, om han er villig til at foretage de dåbshandlinger af baptistiske forældres børn, der måtte forefalde i hans embedskreds, og at han, så fremt han ikke i denne henseende som i alt øvrigt straks erklærer sig villig til at holde sig pl. 27 dec. 1842 efterrettelig, bør sættes under tiltale for sit lovstridige forhold.

Undertegnede geheimestatsminister Ørsted kan ikke dele denne anskuelse. Jeg anser en forandring nødvendig. Man gik Baptisternes samvittighedsfrihed og deres naturlige ret over deres børn for nær, når man vilde tvinge dem til at lade disse døbe. Den ved plakaten opståede tingenes tilstand forekommer mig uholdbar; ved at fremtvinge Baptisternes børns dåb under tilladelse at omdøbes i fremtiden giver staten gendåben en formentlig anstødelig sanktion. Men stillingen er, siden plakaten udkom, bleven endnu uheldigere, dels ved måden, hvorpå plakaten forstås, dels ved de betydende stemmer, der have opløftet sig mod det ovenomhandlede bud i samme. Hvis man ved tvangsmidler mod alle vedkommende vilde fremtvinge Baptistbørns dåb, vilde det uden tvivl virke langt mere til skade for folkets kristelige tro, end Baptismen kunde gøre, om man (hvad dog ingenlunde behøvedes, fordi man gav slip på tvangsdåben) lod den frit spil. Det er efter min formening højst forargeligt, at den omhandlede dåb fremtvinges, medens proselytmageriet kun straffes med en ubetydelig mulkt. Det af det såkaldte københavnske præstekonvent i denne sag gjorde skridt for at få anordningen forandret, forekommer mig at fortjene den højeste opmærksomhed. De stemmer, som deri have med en så stor styrke udtalt sig for nødvendigheden af en forandring, ere mange og betydende. Af største vægt er kommiteens betænkning og den deri udtalte påstand, at den dåb, der anvendes på Baptisternes børn mod forældrenes villie, er uforenelig med vor egen dåbs natur og værdighed. Biskop Mynster har vel ikke villet erkende dette; men jeg må i denne sag skille mig fra hans mening. Mig forekommer barnedåben kun at få en fornuftig og kristelig betydning, når det, i det mindste efter hvad der udvortes er givet, kan antages, at den vil blive et tilknytningspunkt for barnets opdragelse i den kristne tro. — Men når man vil døbe et barn, hvis forældre bestemt modsætte sig dets dåb, uden at man dog derhos vil tage barnet fra

dem, så kommer man i den bestemtteste modsigelse med den tanke, som går igennem dåbshandlingen, således som den i vor kirke er ordnet. Det er efter min formening en i det mindste meget usikker beregning, at barnet ved dåben vil bringes vor kirke nærmere end ellers.

Men om det end ikke i sig var saa klart, som jeg antager, at det er uoverensstemmende med vor kirkes grundsætninger mod Baptisternes villie at døbe deres børn, så turde det dog ikke være rigtigt at gøre en modsat mening gældende, efter at så mange kirkelige autoriteter have udtalt sig derom.

Jeg kan ikke miskende de betænkeligheder, som det kan have for staten og kirken, når i tiden et antal mennesker opstår, som ej bekender sig til nogen religion. Men når Baptisterne kun ingen proselyter gøre, ville de efterhånden snarere aftage end tiltage, og ved at eftergive fordringen i henseende til dåben kunde man med større virkning indskærpe forbudet i § 4. I det hele indser jeg ikke, at statskirken kan styrkes ved en forholdsregel, som fremkalder en fanatisk iver hos Baptisterne og tiltrækker dem almindelig sympati blandt statskirkens nærmeste venner. I ethvert tilfælde holder jeg mig overbevist om, at statskirken og den for folkets rolige udvikling og hele sædelige tilstand så ønskelige troens enhed ikke lader sig vedligeholde ved forholdsregler som den her omhandlede, men at den snarere kunde føre til et modsat resultat.

Det maa indrømmes, at der, efter at det omhandlede lovbud er givet, kan være en del betænkelighed ved at tage det tilbage. Men efter alt det foranførte er jeg overbevist om, at det er meget mere betænkeligt at sætte dette igennem. Den omstændighed, at den forudsætning, hvorfra lovbudet gik ud, at Baptisterne ikke vilde finde sig besværede i deres samvittighed ved at lade deres børn døbe, nu har vist sig som urigtig, synes at indeholde passende motiv til at fritage dem for barnedåben, hvortil da kunde knyttes den tilkendegivelse, at Ds. maj. desto

sikrere troede, at gøre regning på en streng overholdelse af plakatsens øvrige forskrifter.

Med hensyn til de ikke få, som efter plakatsens emanation er indtrådt i Baptistsamfundet, turde det være fornødent, at kancelliet bemyndiges til at give dem bevilling til at nyde godt af de Baptisterne indrømmede friheder.

Skulde der findes betænkelighed ved at indrømme en så almindelig frihed, som den ovenanførte, kunde man i konsekvens af §§ 1 og 3 samt reskript af 5 marts 1741 og 29 januar 1745 tilstede samme under betingelse af, at de bosætte sig i Fredericia inden en vis tid. Dog skulde jeg meget fraråde en sådan indskrænkning, navnlig på grund af de deraf opstående forviklinger i fattigforsørgelsessager med hensyn til derhen flyttede Baptister.

Måtte Ds. maj. bifalde dette mit aller underdanigste forslag, bortfalder spørgsmålet om, hvad der skal foretages med sognepræst Kierkegaard og de øvrige præster, som vægre sig ved imod Baptistforældrenes villie at døbe deres børn. At man, når plakaten skal overholdes, ikke kan lade det passere, at præsterne vægre sig ved at forrette den omhandlede dåbshandling, er en måske uundgæelig men højst sørgelig konsekvens. Præstens vægring forekommer mig ej grundet i en subjektiv anskuelse, men i en bestemt overbevisning. — At i Kristian VI's tid Baptisternes børn ej døbtes mod forældrenes villie er et ikke lidet betydende moment¹⁾.

Det er vist meget vigtigt ikke at bringe det til det yderste med Kierkegaard og de andre her omhandlede præster. — Hans juridiske grunde kunne imidlertid intet relevare. Skulde han tilholdes til at forrette dåben og vedblive sin vægring, måtte han i øvrigt efter 1—1—6 tiltales af kongens fiskal og ved dom have sit embede forbrudt.

¹⁾ Se herom Fallesens teologiske månedsskr. 1805, V, s. 61, og Helveg, kirkehist. efter reform., II, 2den udg. s. 84.

Efter det anførte skal jeg således aller underdanigst indstille:

1) at det måtte behage Deres majestæt med hensyn til, at det har vist sig, at medlemmer af Baptistmenigheden gøre sig samvittighedsskrupler ved at lade deres børn døbe, uagtet dette udføres på den i pl. 27 decbr. 1842 foreskrevne måde, allernådigst at fritage dem for den dem i så henseende pålagte forpligtelse, hvorved Ds. maj. tror at turde gøre regning på, at medlemmerne af bemeldte religionssamfund i øvrigt nøje ville holde sig indenfor de grænser, som plakaten har bestemt for den dem indrømmede religionsfrihed, og i særdeleshed afholde sig fra alt proselytmageri og ikke understå sig udenfor de betingelser og anderledes end på den måde, som plakaten hjemler, at indlemme nogen i deres sekt; og at det ikke vil blive overset, når de tillade sig brud på de således givne forskrifter, men at sådant vil blive alvorlig påtalt og straffet;

2) at kancelliet allernådigst måtte bemyndiges til at meddele de personer, der i mellemtiden fra emanationen af pl. 27 dec. 1842 og indtil kundgørelsen af den aller højeste resolution, det nu måtte behage Deres maj. aller nådigst at afgive, måtte være optagne i det baptistiske samfund, bevilling til at nyde godt af plakats bestemmelser,

hvorhos jeg, hvis Ds. maj. skulde være betænkelig ved at tilstå en så almindelig frihed, in subsidium skulde indstille:

at en sådan frihed for at lade deres børn døbe, aller nådigst må indrømmes de til Baptistmenigheden henhørende personer, der enten allerede have bopæl i Fredericia eller i fremtiden nedsætte sig sammesteds, dog at de Baptister, der agte at nyde godt af denne bestemmelse med hensyn til deres allerede fødte børn, må have opfyldt den her fremkomne betingelse inden d. 1 nov. 1846.

Undertegnede konferensråd Lange må vedblive den af mig i kancelliets tidligere betænkning udtalte anskuelse. Jeg må, alt overvejet, stemme for valget af en mildere fremgangsmåde; da den forudsætning, hvorpå pl. 27 dec. 1842 er grundet, nu ikke finder sted, må man hellere tage lovbudet tilbage. Præsternes vægring forekommer mig, navnlig efter komitébetænkningens udvikling af spørgsmålet, ej som trods, men kan være fuldstændig grundet i pligtfølelse og samvittighed. Også under 6te Kristian forkastedes tvangsdåben af de daværende teologiske professorer. Dog formener jeg, at de øvrige biskopper bør høres om sagen, og spørgsmålet om, hvad der med de omhandlede præster skal foretages, derefter stilles i bero, og jeg skulde således indstille:

at det måtte behage Ds. maj. aller nådigst at resolve, at der forinden denne sag finder endelig afgørelse ved aller højeste resolution, skal indhentes betænkning angående den tvungne dåb så vel fra Baptisternes som fra den herskende statskirkes standpunkt fra de af landets biskopper, der ikke hidtil have haft lejlighed til derom at ytre sig, og at sagen derefter på ny allerunderdanigst skal foredrages til endelig allerhøjeste afgørelse.

Skulde Deres maj. foretrække sagens endelige afgørelse i dens nuværende stilling, da må jeg bemærke, at jeg nu finder mig end mere bestyrket i den anskuelse, at pl. § 3 ikke egner sig til fremtidig overholdelse, men idet jeg erkender, at en udtrykkelig tilbagekaldelse af lovstedet bør undgås, stemmer jeg for sagens afgørelse ad bevillingsvejen som nedenfor kancellideputeret Holm, dog at 16års alderen fastsættes som grænsen, inden hvilken det af Baptistforældre fødte barn enten må optages i den lutherske kirke eller Baptistsamfundet, og dermed må da forbindes en dispensation fra bestemmelsen i pl. om Baptistdåbens udførelse i Fredericia. For at imidlertid denne indulgens ej skulde af Baptisterne selv og andre påberåbes som en triumf, turde det være hensigtsmæssigt, at

Ds. maj. samtidig hermed tilkendegav, at det var Deres alvorlige villie at sætte stærkere skranker for sektens udbredelse.

Jeg skulde således in subsidium henstille, om Deres maj.'s aller højeste resolution kunde være at affatte således: Vi have allerede ved vor allerhøjeste resolution 23 dec. 1842, bekendtgjort ved kancelliplakat af 27 dec. s. å., udtalt vor villie, at Baptisterne ikke skulle udsættes for nogen samvittighedstvang, og vi finde således, da det nu har vist sig, at de gøre sig samvittighedsskrupler ved at lade deres børn døbe, uagtet dette udføres på den i bemeldte plakat hjemlede måde, at hertil vil være at tage hensyn. — Men på den anden side må vi også i den anførte omstændighed finde en forøget opfordring til at sætte skranker for sektens udbredelse, der har fundet sted efter plakatens emanation, uanset det deri indeholdte forbud mod at gøre proselyter. Det er derfor vor aller højeste villie, 1) at medens det i henseende til Baptisternes frie religionsøvelse i Fredricia vil have sit forblivende ved bestemmelserne i plakatens § 1, skulle de i plakatens § 2 omhandlede forsamlinger kun tilstedes dem, der for tiden ere optagne i sekten, og under betingelse af, at de inden 6 uger fra nærværende resolutions bekendtgørelse anmelde dem, i København for politidirektøren, og udenfor hovedstaden for politimesteren på det sted, hvor de opholde dem. 2) Forældre, der begge ere af den baptistiske sekt og herom gøre anmeldelse inden den ovenfor foreskrevne frist, skal det være tilladt at lade deres i lovligt ægteskab avlede børn forblive udøbte, indtil der i sin tid bliver spørgsmål om deres udskrivelse af skolen, eller så fremt de ikke besøge nogen offentlig skole, indtil deres 16 år, da de have at beslutte sig til, enten at døbes efter Baptisternes skik, hvilket da bliver at udføre enten i Fredricia eller i København, eller ved dåben at optages som medlemmer af statskirken. Forældre, der benytte denne tilladelse, ville dog i henseende til anmeldelse af barnets

fødsel have at iagttage forskrifterne i forordn. 30 maj 1828 § 8 og § 9, for at det fornødne kan blive kirkebogen tilført. — 3) I øvrigt ville vi have de politiøvrigheder, i hvis embedsdistrikter der findes Baptister, indskærpede på det alvorligste at påse, at disses forsamlinger ikke besøges af andre end dem, der i behørig tid have anmeldt sig som medlemmer af sekten, samt at de, der ved dåben optage nye medlemmer i samme, derfor drages til ansvar ved tiltale efter anordningerne; for så meget desto sikrere at sættes i stand til at kontrollere, at ingen slig overtrædelse skal hengå upåttalt, have vedkommende politiøvrigheder at lade sig give halvårige lister over samtlige tilhængere af sekten, der opholde sig i deres embedsdistrikt, og så fremt derpå findes nye tilkomne, at anstille nærmere undersøgelse angående de med deres dåb forbundne omstændigheder, og navnlig om, når og af hvem dåben er udført. — 4) Afskrifter af de halvårige lister blive at tilstille vort kancelli, til hvilket kollegium også politiøvrighederne, hver for sit vedkommende have at indsende en udskrift af den protokol, hvori den under nr. 1 omhandlede første anmeldelse tilføres. — 5) Slutteligen ville vi have vort kancelli bemyndiget til at bevilge personer, som derom har indgivet eller måtte indgive ansøgning, tilladelse til optagelse i Baptisternes sekt, for så vidt dertil under særegne omstændigheder måtte findes anledning, angående hvilken bemyndigelse dog intet bliver at optage i bekendtgørelsen af nærværende resolutions øvrige indhold.

Undertegnede kancellideputeret Holm kan i henseende til det almindelige spørgsmål ej afvige fra sin tidligere derom ytrede anskuelse, og jeg må i alt, hvad der herimod er anført, henholde mig til biskop Mynsters ytringer. Vel indeholder pl. 27 decbr. 1842 § 3 bestemmelser navnlig hentydende på, at regeringen selv anser de baptistiske menigheder som permanente, der kunne give de mod børnenes dåb fremførte grunde ikke liden vægt, men disse bestemmelser uagtet, må jeg dog med biskop Mynster

være enig i, at det vilde være højst betænkeligt at indrømme Baptisterne at lade børn henligge udøbte. Også føler jeg vægten af det ansvar, man ved en sådan tilladelse pådrager sig overfor disse børn.

Når der ankes over, at ikkun én af landets biskopper har ytret sig om sagen, er dette urigtigt, da så vel Fyens som Ålborg stifts biskopper derom have afgivet erklæringer, som ikke have erklæret sig mod Baptistbørns dåb¹⁾, ligesom også den omstændighed, at sagens snarlige afgørelse var Deres maj. magtpåliggende, gjorde, at den i sin tid måtte afgøres efter de foreliggende data.

Hvad de hindringer for udførelsen af pl. 27 decbr. 1842 angår, der nu møde fra præsternes side, da må det så meget mere beklages, som der ikke er grund til at antage, at der ellers vilde have vist sig nogen særdeles hindring. Det er urigtigt, når det påstås, at baptistiske forældre af al magt gøre aktiv modstand mod børnenes dåb. Selv i det tilfælde, som foranledigede sognepræst Kierkegaards vægring, foreligger der ingen grund til at antage en sådan modstand. På den anden side kan jeg ej miskende motiverne til Kierkegaards vægring. Der opstår med hensyn til denne vægring det spørgsmål, om den er hjemlet i vore statskirkelige love, og om præsterne således kunne besvære sig over ved pl. af 1842 at være pålagte et nyt bånd — og dernæst, hvis dette besvares benægtende, om de af præsterne anførte grunde ere af en sådan betydning, at regeringen i alt fald heri må have anledning til at fritage Baptisterne for at lade deres børn døbe.

Med hensyn til det første spørgsmål, da må det være kirken og de kirkelige love, der skulle bestemme, om sakramentet kan forholdes, og dette kan ikke overlades til afgørelse af præsten efter hans specielle dogmatiske opfattelse af sakramentets betydning. Men l. 2—5—6 og 7

¹⁾ Disse erklæringer omtales ellers intet sted. De ere formodentlig afgivne før 1842.

og frdn. 30 maj 1828 pålægge præsterne den pligt at døbe de fødte børn. Lovgivningens bud ere aldeles almindelige, og jeg indser således ikke, at statskirkens præster kunne nægte at døbe børn af forældre, som ikke erkende barnedåbens gyldighed, eller at de have føje til at føle sig besværede ved den i pl. 1842 i så henseende pålagte forpligtelse, som om herved var foreskrevet noget nyt.

Det er kun ved at stille sig på et mere almindeligt standpunkt som evangelisk-kristelige præster i almindelighed, at de anse Kierkegaards vægring for beføjet. Hvad de anførte modgrunde angår, da kan jeg ej dele den mening, at Baptistbarnet vil falde fra sin dåb; jeg antager tillige, at Baptismen efterhånden vil ophøre, og vægten af ansvaret mod barnet, som ej optages af statskirken, bliver så meget større. Imidlertid erkender jeg, at den argumentation, hvorpå præsterne støtte deres vægring, ikke har liden vægt i den måde, hvorpå Baptisternes sag ved pl. 1842 er ordnet. Jeg miskender ikke motiverne til deres vægring, omendskønt jeg ikke anser dem hjemlede i vore statskirkelige love, og jeg finder det rigtigt, at man finder sig opfordret til at vise dem skånsel. Jeg indrømmer, at det, at gå frem med strenghed, mulig snarere vil fremme end fortrænge Baptismen, men kan dog, alt dette uagtet, ikke tilråde, at plakatsens bestemmelser tages tilbage, eller at det ved en ny lov tillades Baptisterne at lade deres børn henligge udøbte.

Foruden at jeg antager, at en ligefrem fritagelse for Baptisterne for at lade deres børn døbe, i andre henseender vilde have overvejende grunde imod sig, når der ikke indrømmes dem religionsfrihed, så måtte man også enten forbinde en sådan indrømmelse med sådanne indskrænkninger, at man ikke derved kom ud over de nu opståede vanskeligheder. (Tilladelsen måtte vel kun gælde de nuværende Baptister, og spørgsmålet opstod altså på ny om de til Baptismen overgåede børns dåb) eller gå så vidt med hensyn til denne sekt, at man ikke uden inkon-

sekvens kunde lade de øvrige fra statskirken dissenterende sekter forblive stående i det ældre retsforhold til kirken. Men i så fald vilde en revision af vor lovgivnings grund-sætninger med hensyn til dissenteres forhold til statskirken blive aldeles nødvendig, og skønt ikke uvigtige grunde kunde tale for en reform, må jeg dog for øjeblikket anse dette for højest betænkeligt.

Dog turde der i de fra præsternes side mødende vanskeligheder være anledning til — vel ikke at give en ny anordning eller hæve plakat af 27 decbr. 1842, men dog at ordne sagen derved, at kancelliet i særdeles tilfælde bemyndiges til at udsætte Baptisters børns dåb, når særegne vanskeligheder ved dåben måtte frembyde sig. Vel erkender jeg det betænkelige i en sådan fremgangs-måde, så vel med hensyn til Baptisterne som til embeds-standen; men under de for hånden værende vanskelig-heder skønner jeg ikke, at sagen på nogen hensigts-mæssigere måde lader sig ordne.

Men hensyn til de tvende andre tilfælde, hvorom der tillige er spørgsmål, nemlig i sogneprest Clausens og sogneprest Rothes pastorater, da vil spørgsmålet i så henseende blive afhængigt af, hvad Deres maj. måtte be-hage at resolvere med hensyn til sogneprest Kierkegaards vægring.

Jeg tillader mig således allerunderdanigst at indstille: at kancelliet allernådigst må bemyndiges til i tilfælde, hvor særdeles vanskeligheder måtte frembyde sig ved at få børn af baptistiske forældre døbt, og når omstændig-hederne forøvrigt tale derfor, ad mandatum at bevilge, at slige børns dåb må udsættes enten i en bestemt tid eller indtil videre; dog at de indføres i sogneprestens mini-sterialbog under angivelse af navn.

Kancelliet skulde derefter i henhold til alt foranførte aller underdanigst indstille sagen til Deres majestæts aller højeste afgørelse.

Meddelelser fra Fyns Bispearkiv.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Som Præst i Brændekilde og Bellinge i Nærheden af Odense (1876—83) fik jeg Lejlighed til ved Biskop Engelsefts Godhed at gennemgaa en stor Del af Fyns Bispearkiv, der er bevaret i god Stand og ret vel ordnet. I den Tanke derved fremtidig at kunne bidrage til Oplysning særlig af vor Kirkes Historie, afskrev eller excerperede jeg en ikke ringe Del af de forefundne gamle Breve og Aktstykker. Gaar alt efter Ønske, er det nu min Agt fra Tid til anden i dette Tidsskrift at meddele noget, af hvad jeg saaledes har indsamlet, i Haab om, at det saaledes kan komme en større Kreds til Gode. Foreløbig gjør jeg en Begyndelse med Vends Herred, nærmest fordi jeg allerede tidligere i disse Samlinger har meddelt en Del Bidrag til dette Herreds Kirke- og Præstehistorie¹⁾, hvortil nærværende bekvemt kan slutte sig.

1. Om Vends Herreds Præstekalent.

Hvem der attraar Efterslægtens Taknemmelighed vil ikke lettelig kunne opnaa den paa sikrere Maade end ved at

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 325—60 og 733—78, •Prøver af en fynsk Præstehistorie fra forrige Aarhundrede•. Forfatteren af denne Præstehistorie er, som jeg senere har opdaget, Hr. Anders Samsing, Sognepræst i Kjelstrup og Agedrup (jfr. Treschow, Danske Jubel-lærere, S. 233—36).

stifte et Legat, der kommer saadanne tilgode, som vide at paaskjønne Velgjerningen. Et Exempel herpaa er den Gave af tre Gaarde i Asperup Sogn, som Hr. Otte Skinkel til Iversnæs (nu Wedelsborg) med Hustru, Svigersøn og Datter 1446 henlagde til Præsterne i Vends Herred i Fyn, for at de ved en aarlig Gudstjeneste skulde bede for Givernes Sjæle. Thi da denne Stiftelse overlevede Reformationens Skjærsild, som ellers opslugte saa mange andre lignende, saa høstede Giverne i Tidernes Løb en rig Tak for deres Gave. Herom haves Vidnesbyrd i et Skrift, udgivet i Kjøbenhavn 1650, under Titel:

Guds Ord oc Befalning til de Rjge af denne Verden, hvorledis de retteligen skulle forestaa hans Laan oc Leen. Aff 1. Timoth. 6. v. 17. 18. 19. Prædictet oc fremsat dend 31. Julij, Anno 1649, udi Brenderup Kircke i Vendtzherrit udi Fyen, ved Matz Hvid, Sogneprest ibid.

Bogen er tilegnet »De Erlige oc Velbyrdige Adels-Personer, der ere udsprungen oc kommen aff de tvende giefve oc gamle Ridderlige Stammer i Dannemarck, Skinckeler oc Gyldenstierner aff Iversnæs i Vendtzherrit udi Fyen«; og allerede i Fortalen, der er dateret: »Brenderup Præstegaard den næste Tirsdag efter S. Olufs Dag ¹⁾), som er den 30 Juli 1650«, dvæler Forfatteren ved den pligtige og skyldige Taknæmmelighed, han ikke alene paa sine egne, men ogsaa paa det hele Vendsherreds Præsteskabs Vegne nærede mod de nævnte adelige Familier for den Velgjerning, deres Forfædre havde stiftet. »Thi dersom de have saaet os deres legemlige, da er det jo billigt, at I, deres Afkom (thi de ere i det rette salige Fuldkommenheds evigvarende Sommerland) høste det aandelige, som er Lærdom, Forbedelse, Taksigelse, Ære og Berømmelse«.

¹⁾ Den i Fundatsen bestemte Mindedag (se nedenfor).

Den af Taleren valgte Text (Byd de rige af denne Verden, at de ikke hovmode dem, og ej heller sætte Haab til den uvissø Rigdom osv.) benyttes til stærke Angreb paa Tidens Hoffærdighed. En lille Prøve kan i kulturhistorisk Henseende maaske være af Interesse, som naar Forfatteren med levende Farver afmaler den hoffærdige som »en vrinske, uberig oc foret Hest, der driller oc tumler sig«, eller naar han siger videre om saadanne: »saa lidet tæncke de paa dend indvortis Sieleprydelse, med hvilcken de skulle smykke sig for deris Brudgom JESU Christo, som ingenlunde sidder i kruset Haar, Huwer, Hofvitklæde, Flettebaand, Svandtze, Ørespenger, Kieder, Armspan, Spender, Spenger, Bremme, Snørebaand, Dessmerknappe, Ringe, Sløyer, Punge, Speyle, Border, Belte, Kaaber, kaastelige Sko, oc det sorte Tøy (som Fanden icke kiende udi Esaiæ tiid), de sætte oc feste (Gud oc de veed hvormed) paa deris Ansiet, Halse oc Bryst. — Hielp dend lefvende Gud, er der da ingen, som kand see oc spøtte ad Diefvelen, som med saadant oc andet mere, som jeg icke vil tage i min Mund, bespotter oc beleer voris Elendighed? Thi hvad er det andet (hvo som vil hafve ret beskrivelse der paa) end Satans Spøt oc Dreck¹⁾, hvor med dend fule oc wreene Aand, alle Hofferdiges Konge, beskæmmer JESU dyre kiøbte Legem og Lemmer, effter at hand hafver forblindet deris Sind«.

Medens Mester Mads Hvid saaledes tager strængt nok paa sin Samtids Unoder, er det en helt anden Tone, han anslaar, naar han taler om »de naffnkundige Folck, som hafve giort loflige Gierninger, som hafve været rjge, oc haft stort Gods oc giort store Ting iblant deris Folck«.

¹⁾ Fremhævet af Forfatteren ligesom ovenfor »sort Tøj«, idet han med en unægtelig drøj Vittighed betegner de sorte Skjønhedspletter, som den Gang vare begyndte at komme i Brug, som Djævelens Spytteklatter.

Her er det nu, at han ret kommer til at berømme Stifterne af ovennævnte Legat, i det han fortsætter saaledes:

»Iblant saadanne naffnkundige oc loffværdige Folck ere dend Erlige oc Velbyrdige Mand oc strenge Ridder, Hr. Otto Skinckel aff Ifversnæs, Erlig oc Velbyrdig Fru, Fru Cicilia, hans Hustru, Erlig oc Velbyrdig Mand oc Strenge Ridder Knud Henrichsøn, Erlig og Velbyrdig Jomfru, Jomfru Hildeborg Skinckel, hans Daatter, alle salige hos Gud, som Aar 1446, for meere end 200 Aar siden, hafve af en høyprjselig Andact oc Rundhed hengifvet, vndt, oplat oc skødt Sognepræster i Vends-Herret, oc alle deris Effterkommere, tre Gaarde, liggende der sammesteds udi Asperup Sogn, med ald Skyld oc Herlighed, som foundationen vjdere formelder. Desligesle dend Erlig oc Velb. Mand Knud Gyldenstiern, Electus til Fyens Biscopdom, nu salig hos Gud, som Anno 1529 det frommeligen oc kraffteligen hafver ratificeret oc stadfest. Hvilcke alle, effterdi de hafve været saadanne wstraffelige, forsøgte oc retsindige Rjge, som hafve giort denne store Ting iblant sit Folck, oc stiftet saadan ævig Almisse, da ville vi prjse oc med rette lofve dem. Oc efftersom det er icke nock at lofvis, Men aff en dydig oc loflig Mand at berømmis, det er en ret Loff (som Hedningerne sagde), da prjser det hellige oc hæderlige Præsteskab i forbemelte Herrit, ja meget meere den H. Aand udi dennem, denne deris Almisse oc Velgierning. Besynderlig, naar de Aarligen, den næste Tijsdag efter S. Olufs Dag, udi een af Herrritz Kirckerne, til en Gudstieniste oc Messe, efter fundatzen, forsamlis. Saa at ligesom vor HERRE JESUS sagde til sine Disciple, om dend Qvinde, som udi Simon den Spedalskis Hus, udi Bethanien, udøste en kostelige Salve, som hun havde i et Glas, paa hans Hofvit, der hand sad til Bords: Hun hafver giort en god Gierning imod mig. Sandelig Jeg siger eder, hvor som dette Evangelium blifver prædicket i dend gandske Verden, der skal

mand oc sige til henditz Ihukommelse, hvad hun hafver giort. I lige maade, saa længe der er Guds Ord, Præster oc Kircker udi Vendtz Herrit, hvilcke vi formode, med Guds Hielp, at nyde hos os oc vore Børne-Børn indtil Verdens Ende, da skal mand oc sige til deris Hukommelse, hvad de hafve giort. Deris Lof skal aldrig forgaa. De ere begrafne i Fred, deris Siele ere i Guds Haand, oc ingen Pine rører dem, Sap. 3. deris ihukommelse blifver Velsignelse, Prov. 10. v. 7^a.

Saa vidt Mester Mads Hvid¹⁾, hvem man da ikke kan beskyldte for, at han gjorde for lidt ud af den Gave, som i Fortiden var ydet til hans Provstis Præster. Nu følger selve Gavebrevet, ledsaget af andre Oplysninger om Kallente- og Vingodset i Vends Herred.

1.

Alle mæn, thette breff see æller høre læses, helser jek Otte Skinkel²⁾ aff Iwrsnes, rydder, kerlighe mæth wor hærre. Kungør jek thet alle mæn mæth thætte mit opne breff, ath jek aff myn frij wiliæ oc [aff] myn kære husfrøs Cicilie³⁾, her Knut Hinriksøns⁴⁾, rydders, oc myn kære dotters iuncfrowe Hildeborges wiliæ, hawer vnt oc vplat oc skøt hetherlige hærre sognepræste j Wændzhæreth oc alle therre æfterkommer thre myne garthe j Wændzhæreth

¹⁾ Min Opmærksomhed er henledet paa hans Udtalelser ved en Notits, som Kall Rasmussen i sin Tid meddelte Vedel Simonsen (se dennes »Bidrag til den fyenske Kongeborg Rugaards, dens Læns og Lænsmands Historie« I, 2, 3).

²⁾ Om denne meddeles udførlige Efterretninger hos Vedel Simonsen, Rugaard I, 2, 1 ff.

³⁾ Datter af Ludvig Barsebæk.

⁴⁾ Det er den bekjendte Hr. Knud Henriksen Gyldenstjerne, om hvem det sagdes, at Dronning Dorothea efter Kong Christoffers Død ikke havde haft noget imod at faa ham til Ægtefælle. Af ovenstaaende fremgaar, at han allerede 1446 var troløvet til Jomfru Hildeborg Skinkel, som ogsaa senere blev hans Hustru.

oc Aspedorp soghen liggendis, en garth j Aspedorp, thær Hans Andersøn j boer, oc skylder arligh en øre byg, viij β lub., et faar, et lamb, ij ges oc ij høns, Item en garth i Baringe, ther Nisse Pæthersøn j boer, thær skylder en øre byg, xij β lub., et faar, et lamb, j ges, ij høns oc ij skiæpper hafre, Item en garth j then samme steth Boringe, thær Anders Lang j boer, oc skylder en øre byg, xij β lub., ij ges, ij høns oc ij skiæppe hafre, til ewinneligh æye for myn siæls hælson, for myn kære husfrøs Cicilie, hær Knwts Henriksøn, myn kære dotters juncfrø Hildeborges, oc for myn kære father siæls, hær Bernike Skynkel, oc for myn moders siæls, fruwe Hildeborgh, oc for alle therres siæles helsen, thær jek ær skyldigh got for ath gøre, mæth sadant wilkor, ath for^{de} hetherlige præste, thær nw boo j Wændzhærrith, oc alle the præste, thær æfter them komme, skule gøre meg [oc mi]ne wener, thær [nu] for^{de} ære, en høgthithelig begængelse en tijth vm areth, som ær pa then tijsdagh næst æfter sante Olafs dagh, wden alle hiælperæthe oc hinder, mæth mæsser oc mæth annen gutz thiæniste, som hær æfter stander schreueeth. Først vm morgheuenen pa for^{de} dagh førre mæsse bygynnes, tha skule the holde vigilies mæth x lexe. Item thær næst skule the holde en siwngen siæle mæsse for the for^{de} gothe folkes siæle, oc for alle rethe cristen siæle. Item høymæssen siwngge aff war fruwe. Sithen the andre mæsser skule til gange, som thet tha bør ath wære. Item skule the for^{de} præster, the nw ære, oc the som komme skule, holde mig, myn husfrø, hær Knwth, juncfrø Hildeborg, myn fater oc myn mother in memoria j alle therres mæsser, oc thet skal scriues j alle therres mæsse bøggher circa memoriam uiuorum et mortuorum. Item tilbuder jek migh oc myne arvinge, for^{de} gotz oc garthe for^{de} hetherlige præste ath frij oc frelse for hwer mans patall, som landz logh wtwijs; oc ath forsware the for^{de} garthe oc gotz for gesterij æller andre thungsel. In cuius rei testimonium sigillum meum vna cum sigillis virorum

nobilium et discretorum, videlicet dominj Kanuti Hinrici militis, Nicholai Randsow armigeri, et Hinrici Galm proconsulis in Mæthelfar, presentibus est appensum. Datum anno dominj m^ocd^oxl^ovj^o, sabbato ante Pauli apostoli.

Original paa Pergament med Levninger af Seglremmene i Fyns Bispearkiv, Vends Herreds Breve 53. Brevet er tidligere trykt i Hofmans Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve, V, 415—16, men meget ukorrekt.

2.

Vii Knudt Gyldenstiernn, mett Guds naadhe electus till Ffynns biscops doem, giøre vittherligt, att vor officialis in spiritualibus in Ventzherrit Her Jenns i Baelsloff oc Her Hans i Asperop, Sogneprester, haffue heer berett for oss paa theres oc menige Sognepresters vegne i for^{ne} Wentzherrit, at en erlig oc velbyrdig mand, som hedt Her Otthe Skynckell, ridder etc., som oss paa bloess vegne aenrørindes wor, haffuer skickt en ewiige guds thiennesthe etc., som the danne mend, som nw Sogneprester ere vdj for^{ne} Wentzherrit, oc theris efftherkommer, Sogneprester ther sammesteds, skulle wpholde oc fuldgiøre, liggeruisse som framfarne Sogneprester i for^{ne} herrit, siden thet førsthe samme guds thiennesthe stifthit bleff, for thennom vpholdit oc fuldgiort haffue, effther the breffues oc fundatz lydelse, som ther wpaa giordhe oc giffne erre, oc therefore, at vpholde samme guds thiennesthe till euige tiidt, giffuet oc affhendt fra seg och syne arffuinghe tre gaardhe med alle theres retthe tilligelsse, then ene som Symen Perssen i Boring nw vdj boer, then anden Staphen Jenssen ibidem, och then tredie, som Mayæ Anderssis i Asperop vdj boer, oc kiendhe seg oc synne arffuinge eller nogle andre ingen rethedt at haffue till samme gaardhe oc theres retthe tilligelsse i nogre maade, som samme breffue, ther paa giffne erre, yddermere vduisse oc forklare. Nw gaffue for^{ne} wor officialis oc Her Hans oss till kiende, att wor ffogiidt vilde befatthe segh met en aff

samme tre gaardhe i Asperup liggendes, som for^{ne} Mayæ Anderssis i boer, at stedhe then bortt paa vore vegne, efftherthij at then vor giffuett bort fraa vore slectinge etc., paa huilkett wij hannom ingen beffaling gaffue i nogre maadhe, tesligeste thet icke heller tilstedhe vilde. Therfore loffue vij nw oc tilsighe for^{ne} Sogneprester i Wentzherrit, som erre, samledis theres efftherkomere, sogneprester ibidem, at the skulle nydhe, brughe och beholde for^{no} iij gaardhe och gods frij oc qwijtt, som framfarne sogneprester i Ventzherrit, tesligeste the heer thiil friiesthott oc brugt haffue, for oss oc alle andre, saa vyett som vij thet affwerre oc affstille kunde, vdhen all hynder i nogre maade. Dog met saadant skeell, at the redeligen fuldgjøre then guds thiennesthe, som therfore skyckett er etc. Och ville icke formynske eller forkrencke theres priuileger oc friihedhe, men thennom alle, som loglige giort oc giffne erre, met thette vort obne breff stadfesthe i alle maadhe. Datum Ottonie ipso die diuj Franciscj confessoris, Anno etc. Mdxix. Nostro sub signeto dorsotenus impresso.

Original paa Papir med Segl i Fyns Bispearkiv, Vends Herreds Breve 53. Brevet har Paategninger om at være læst paa Vends Herredsting Tirsdagen den 12te Marts 1611, og paa Fynbo Landsting Lørdagen den 7de September samme Aar.

3.

Thette kallenthe godz, y Wends Herritt findis:

Liigger wtj Asperup Sogen: wdi Bording liigger tho gorde, skylder huer iij ort^e korn med anden smaa biede: wdj Asperup bye en gord, giiffuer iij ort^e biig mett anden biede. Thette godz skulle were komett fraa Her Henrick Knudssøn paa Ifuersnis etc. Och haffuer presterne wtj Wendsherrit herligheden aff same gods hafft wiildett ind till thenne dag ephther fundatzens lydelse. Huilcken prest som Callent giøre, tager for sin bekostning iij ort^e korn aff same landgild mett smaa redzelet aff alle iij thienner.

Men the andre vj ort^e korn mett arffuis penninge och anden herlighed, godfestning och sagfald dielis wnder presterne wtj liigge parther; dags gierninger giøre the Herritz proesten.

Vingodzett y Wendsherritt er xij ort^e.

Michel Anderssøn i Biilderup . . . vj ort^e Biig.

Jørgen Anderssøn i Threlderup . . ij ort^e Biig.

Hans Lywessøn y Wby ij ort^e korn.

Jørgen Anderssøn y Røgle iij ort^e korn.

Anders Smid y Fielsted ¹⁾ j otting smør.

Aff thette godz haffuer altiid presterne y Herritt hafftt for^{ne} Landgiild mett Herligheden: och ther for skulle the holde win och brød til kirckerne offuer alt Wends Herritt.

Ther offuer haffuer Proesten wdj nogle Aar her till hafft for en hielp att holde saadan Win och Brød op mett. Thj wdj Euangelij første opkomst ginge ther mange til Sacrament, och fands siig besueritt thett att kunde holde aff thett rætte win godz.

Aff Rorsløff kircke . . . j ort^e Biig.

Asperup j ort^e.

Brenderup j ort^e.

Harndrup j ort^e.

Fielsted j ort^e.

Rørup j ort^e.

Gieldsted j ort^e.

Ørsløff j ort^e.

Balsløff j ort^e.

Føns oc Eibye j ort^e.

Indzløff j ort^e.

Owbye viiij sk^r.

Wbye xiiij skiepper.

¹⁾ I Hofmans Fund. V, 416—17, findes ovenstaaende 5 Steder næv-
nede som liggende til Provstiet i Vends Herred og desuden føl-
gende: »Et Hus i Byllerup, hvoraf ydes 7 Gjæs aarlig, dessen
Herlighed med Ægt og Arbejde samt Stedsmaal etc. Provsten ny-
der. Herom er tilført i Provstebogen, Anno 1571, Fol. 64».

Aff thiisse kir-	}	Medelfar
cker holde pre-		Causlund
sterne sielff win		Hwssebye
oc brød		Gamborg.

Foranstaaende Optegnelse findes under Datering: Ao. 1562, 10 die Augusti, indført i Biskop Jac. Madsens Visitatsbog, udg. af Crone, S. 396—7, som et Uddrag af Biskop Niels Jespersens nu tabte Visitatsbog. Til den sidstnævnte Biskop var Meddelelsen om disse Forhold gjort af Hr. Jørgen Knudsen, Provst i Vends Herred [og Præst i Fjeldsted og Harrendrup]. Her er Stykket meddelt efter en Opskrift, der findes i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 15, hvilken, som Haanden viser, er skreven af ovennævnte Hr. Jørgen Knudsens Eftermand i Provsteembedet, Hr. Oluf Pedersen Bang i Middelfart. Stykket er her i en noget korrektere Form end i den ovenanførte Udgave af J. Madsens Visitatsbog.

Her efter følger i Tidsrækken et Kongebrev af 12te September 1567, hvorved bestemtes, at Kalentegodset i Vends Herred skulde anvendes til Lønning af Skolemesteren i Middelfart.

4.

Wij Frederich thenn anden (osv.) Giører alle witterligt, att efftherthj wij forfare, at Scholemesterenn vdj wor kiøpstedt Medelfar her til dags ingen wisse lønn for hans thienniste och wmag, hand giør vdj Skolen ther samestedtz, haftt haffuer, tha paa thet for^o Scholemester vdj Medelfar skole, thend som nu er eller her effter komindes worder, saa møgit thes bedre maa fange sinn lønn och vnderhold, och the personer, som ther gange til skole, kunde thes flitiger vdj boglige konster och gudz frøct, Religionen til hielp och bistandt, bliffue vptuchtede, haffue wij aff wor synderlig gunst och naade vndt och tilladt, och nu med thette wort obne breff vnde och tillade, at ald thett Callenthe goedtz, som ligger vdj Wendtzherrit i

wortt landt Fyen, her efter maa och skall ligge och bliffue til Skolemesters vnderholding wdj for^{ne} Medelfar. Thij forbyude wij (osv.). Giffuit paa wort Slot Kiøpnehaffn thend xij dag Septembris, Aar etc. Mdlxvij. Vnder wort Signett.

Friderich.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 15.

I Biskop Jac. Madsens Visitatsbog (Crones Udg., S. 368) findes følgende Notits: »I M. Nielses (Biskop N. Jespersens) Visitatsbog finder jeg, at An. 1563 have alle Pastores contribueret in subsidium ludirectoris Medelfardensis duos thaleros. Augebitur anno sequenti«. Deraf fremgaar vistnok, at Biskop Niels Jespersen ved sin Forestilling har fremkaldt ovenstaaende Kongebrev. — Det følgende Stykke indeholder et Udkast fra Provsten og Præsterne i Vends Herred til en Ordning af Sagen.

5.

Vy effthersch^{ne} Oluff Pederssøn, Sogneprest i Medelfar och Proest wdi Vendsherritt, Jørgen Knudssøn, Prest till Fielsted, Hans Troelssøn, Prest til Brenderup, Hans¹⁾ Prest till Fiøns, Jens²⁾ Prest till Balsløff, Lauris Prest till Husseby, Lauris [Jørgensøn] Prest til Asperup, Hans [Pedersøn] Prest till Weylbye, Jørgen [Lauritsøn] Prest till Wby, Ib [Andersøn] Prest til Owby, Erick [Pedersøn] Prest till Gamborg, och³⁾ Prest til Gielsted och Rørup i for^{ne} Vendsherritt, gjør witttherligt for alle mett thette wort obne breff,

¹⁾ Aabent Rum. I Ny kirkehist. Saml. VI, 327 kaldes han Johannes Paludanus.

²⁾ Vistnok den samme, som i Ny kirkh. S. VI, 736 mindre rigtig kaldes Hans Pedersen, idet Navnet Johannes paa Gravstenen i dette Tilfælde skal oversættes: Jens.

³⁾ Aabent Rum. Provsten har tilsyneladende altsaa i Øjeblikket ikke erindret, hvad Præsten hed.

att wy alle och huer aff wor frij wilie och wiidskab then almectigste Gud til loff och ære haffuer wndt, giiffuett och tillagdt, och nw med thette wort obne breff wnder, giiffuer och til legger for oss och wore effther kommere, proester och prester wdi Vendsherrit, till en Skolemesters wnderholding wdi Medelfard, som nw er eller komme kand, aarligen først aff wort Calenthe gods tiiffue marck rede penning wdj god och giildbar mønt, och aff Wingodzett her sammested thi marck penning y liige god mønth, halff parthen aff for^{ne} sum till paaske, och anden halff partt til nest komendis S. Michels dag huert aar, effther thette wort almindelig breffs Datum regnendis, att yde och fuld nøye wiid woris herritz proest, som nw er eller effther komendis worder, for^{ne} skolemester wdj Medelfar nw neruerindis och kommendis till for^{ne} therminer wden all hinder och giensiegels i alle maade. Dog saa lenge som wy for^{ne} Wendsherritz proest och prester, som nw er eller komme kand, for^{ne} Calenthe godz och Wingods nyde maa och wdi wore gamble och sedwonlig heffdt och brug effther woris Fundatzis Lywdelse beholde kand. Thessligeste att wore børn, som kand findis aff Guds Naade skickelige att setthe till skole wdi Medelfardtt, maa och skulle nyde theris frii skolegang der sammestedtt till en ære och bekiendelsse for saadanne wore goduilliig lønn och wnderholding, som wy nw skolemester wdj for^{ne} Medelfard aarligen samptøckt och tillagdt haffuer, wnder thagitt huis foræring nogen aff oss ellers wdi anden maade wille skolemesteren med betencke, huor hand nogen sønderlig fiid med woris Børn beuisser. Men huis saa skede (dett Gud forbywde) att for^{ne} Callenthe godz och Win godz nogen tiid her effther bliffuer oss eller nogen wore efftherkommere, proest eller prester wdj Wendsherrit, aff Kon: Matt: eller nogen anden logligen eller y anden maade affwunden, fraa thagitt eller behindrett, saa wy dett ey lenger nyde och beholde kunde: Tha skulle wy eller wore efftherkommere ey ydermere ther effther med for^{ne} xxx

marcks penings wdgiifft aff for^{ne} godz till saadan skolemesters wnderholding wdj Medellfaerd aff nogen besueris, manis eller kraffuis i nogen Maade. Skulle och saa wy och wore efftherkommere nyde och beholde Herlighed, Landgiild och anden sedwonlig indkomsst aff for^{ne} Callenthegodz och Wingodz effther woris Collatze lywdelse frij och wbehindrett, och thetz for wden holle och giøre samme Collatz fyllest med tilbørlig thiennist och redzell aff for^{ne} Callenthe gods och Win godz her effther som till forne wdj alle Maade. Atth wy, for^{ne} proest och prestmend, thette wort obne breff wdj alle ord och artickler saa wbrødelig holde och fuldgjøre wille, som forskreffuit staar, winder wy med woris Indzegell her wnder trøcht och huer med egen hand wnder schreffuit. Datum Medelfard.

Udateret Udkast uden Underskrift i Fyns Bisparkiv, Vends Hrd. 15. Stykket er ventelig fra Aaret 1568.

Det kan være tvivlsomt, om ovenstaaende Bestemmelse er traadt i Kraft; i alt Fald synes Skolemesteren i Middelfart ikke i senere Tider at have nydt godt af Frederik II's Befaling om Kalentegodsets Anvendelse til bedste for ham. I Biskop Jac. Madsens Visitatsbog findes (S. 368) under Aaret 1591 følgende Bemærkning: »Skal Præsterne i Vends Herred give af deres Kalentegods til Skolemesteren i Middelfart, ut prius fecerant«; men dertil er føjet: »Nunquam fecerunt prius«. Saa vidt vi kunne skjønne, fik Skolen heller ikke senere noget deraf, og i det Reskript (af 4de Marts 1740), hvorved Skolen ophævedes, omtales heller ikke nogen saadan Indtægt. — Af Mads Hvids tidligere anførte Meddelelse ses derimod, at Præsterne i Vends Herred beholdt Indtægten. I Christian V's Tid lykkedes det dem, formodentlig ved Biskop Kingos Bistand, at faa følgende kgl. Konfirmation paa det gamle Gavebrev.

6.

Vii Christian den Femte af Guds Naade (osv.) Giøre alle vitterligt, at eftersom afgangne Otto Skinckel til Ivers-

næs haver ved et sit aabet bref Aar 1446 udj een Gudelig meening skiødet oc givet til Præsterne j Vendtz herret i vort Land Fyen oc alle deris Efterkommere til evindelig Eye trende hans Bønder Gaarde i Asperup Sogn, nemlig: dend eene Gaard j Asperup oc de andre tvende i Boringe, hvilket Hovetbref, som paa papiir er skrevet, nu snart skal blive ulæseligt, saasom det af Ælde fast skal være forslidt¹⁾, hvorføre bemelte Vends Herrets Præster voris allernaadigste Confirmation derpaa allerunderdanigst have været begierendis: Da ville vi, efter saadan deris herom allerunderdanigst gjorde ansøgning oc begiering, samme bref allernaadigst have confirmeret oc stadfæst, saasom vi det oc hermed saaviit confirmerer oc stadfæster, at forbemelte Vendsherrets Præster, de som nu ere eller herefter komendis vorder, maa oc skal fremdelis nyde dend samme Herlighed, tilleg oc indkomst af bemelte trende Bønder gaarde, som de der af, efter forskrefne brefs indhold, af Alders tiid oc hidindtil nydt oc haft haver. Forbiudendis alle oc een hver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udj nogen maade forfang at giøre, under vor Hyldist oc Naade. Givet paa vort Slot Kiøbenhavn dend 5 Februarij Anno 1687. Under vor kongelig Haand oc Zignet.

Christian.

Luxdorph.

Udenpaa: Kongl. Maysts allernaadigste Confirmation paa Vendsherritz Calent gods d. 5 Febr. 1687.

Orig. med Segl i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 27.

Endnu den Dag i Dag nyde Præsterne i Vends Herred godt af Hr. Otte Skinkels Gave, da Kalentegodset (ifølge en Meddelelse fra Biskop Engelstoft) 1841 blev delt

¹⁾ Det gamle Gavebrev eksisterer dog endnu, og paa et Par enkelte udslidte Ord nær er Læsningen deraf sikker (se Nr. 1).

imellem dem, og Vingødset endnu tilhører Provsteembedet sammesteds, alt i væsentlig Overensstemmelse med den Ordning, som ifølge M. Niels Jespersens Visitatsbog allerede fandt Sted 1562.

II. Aktstykker vedrørende Kirke og Skole i Middelfart og Kavslunde.

Angaaende de kirkelige Forhold i de to nævnte Sogne kan, foruden hvad nedenfor meddeles, henvises til Danske Kirkelove I, 293. 399. 410—11. II, 84 og Hofmans Fundat. V, 387—406. Endvidere kan bemærkes, at i Fyns Bispearkiv (Vends Hrd. 8) findes et Aktstykke, dat. Middelfart 16. Januar 1665, indeholdende »Antegnelser paa hvis Breve og Dokumenter, som findes udi Middelfart Bys Gjemme paa Middelfart Kirkes, Skoles og de fattiges Penge«. Dette Stykke maa vi indskrænke os til her blot at nævne. Det samme gjælder en Bog eller et skrevet Foliohefte fra 1563 (smst. Vends Hrd. 2) med Angivelse om Præste- og Degnekaldenes Indtægter i Vends Herred, ledsagede af Udtog eller Afskrifter af en Del gamle Breve, der indeholde Adkomster til forskellige af Præstekaldenes Indkomster. Det er den i den fynske Præstehistorie, hvoraf Prøver ere meddelte i Ny kirkehist. Saml. VI, oftere citerede »gamle Provstebog«.

1.

1503, 27. Oktober. En Borger i Middelfart laaner 24 Mark d. af S. Anne Alter smst. Til Sikkerhed for Summen giver han Alteret sin Gaard i Pant og forpligter sig til aarlig at yde den Præstemand, som er Alterets Formand, 24 Skill. d. Dette Brev afgiver et karakteristisk Exempel paa, hvad den katholske Kirkes Forbud mod Aager (Rentebetaling) virkede, idet Laantageren i Virkeligheden kom til at betale Aagerrenter, idet han for at faa Penge først maatte pantsætte sin Gaard og siden betale en i Forhold til Pantesummen høj Leje af den.

Jeg Anders Jepsøn, borger i Melfar, kendis megh met thette myt opne breff met myn hostrues Mette frii wiliæ oc samtyckæ skuldig at wære sancte Anne altere i Melfar oc hennes rette forstandher presten xxiiii marc danske penning, som nw i Fyyn genge oc geue ære, for hwilken som penning iegh i eth friit brugelicht pant i pant setter for^{no} sancte Anne altære i Melfar oc hennes rette forstander prestman myn gord, ligendis i Melfar, som iegh nw selff paa boor, met all syn rette tillegelsæ, som er ager og eng, homble gord, gardzrom, koolgord, wooth oc tiwrt, inthet vndertaget, i huad helst thet nefnis kandh, ligendis wed øster port mellom Oluf Skynders gord oc Per Olsøn, i lenge oc i brede i alle mode, som hwn nw er. Och scal ieg giwe aarlig aar til gode redæ presten, som forstander er til for^{no} sancte Anne altære, xxiiii β penning inden sancti Martinj dagh aff for^{no} gordh. Item skeer thet oc so, at for^{no} xxiiii β ey wdkomme sancti Martini dag, som forscreffuet staar, tha skulle the forøgis oc inscriuis i howetsommen, so at howetsommen bliwer so møget forhøget mere, som the xxiiii β syge til. Item skeer thet oc so, at for^{no} pant worder sancte Anne altære aff wondhen met nogen retthergangh, tha tilbynder iegh megh oc myne sande arwinge at frii oc frelse for^{no} sancte Anne altære thet for hwer mantz tiltal i alle mode. Item skeer thet oc so, at for^{no} gord scal ydermere pantsettis, seliæs eller afhendis fro megh eller myn hostro eller wore sandæ arwinge, tha skal then ingen wære en nerre endh for^{no} sancte Anne altære och prestman, som formand er [til] same altære, for skels werdh. Til ydermere windisbiwrd henger ieg myt intsegel met flere danne mentz, som ære Erich Hansøn, borgmester i Melfar, Per Andersøn, Sone ¹⁾ Yuersøn, Hans Andersøn, radmen, Per Andersøn Scriuer, Hans

¹⁾ Maaske skal her læses: Soren. Der staar Son med Forkortelses-tegn over.

Clausøn oc Oluf Persøn, borgere ibidem, neden for thette myt opne breff. Giffuet i Melfar sub anno domini Md 3°, sexta feria ante festum sanctorum Symonis et Jude apostolorum.

Orig. p. Perg. med Levninger af otte Segl, Vends Hrd. 85.

2.

1548, Fredagen, som S. Gertruds Dag oppaa faldt. Hans Olufsen, Byfoged i Melfar, Symen Christensen, Raadmand smst., o. fl. gjøre vitterligt, at Mester Peder Hansen, Sognepræst i Melfar, og Niels Hansen, Raadmand smst., samme Dag fik et Tingsvidne paa, at Peder Clemmensen, Borger smst., tilskjødede dem en Humlehave i Melfar, kaldis »Holcke Keldhe«, og tilstod at have modtaget »Penninge, Fyldest og fuldt Værd for samme Humlehave«. (Orig. p. Perg., Vends Hr. 85).

3.

1565, 16. September. (Middelfart). Borgmestere og Raad i Middelfart pantsætte Hellig Trefoldigheds Kapel, liggende sønden paa Middelfart Kirkegaard, til Borgeren Hermand Kremer for 50 Daler, som Byen i sin store Nød og Trang havde maattet optage hos ham for at udrede den paalagte kongelige Skat og Tynge. (Vends Hrd. 7, indtaget i et senere Pantebrev af 30. Juni 1615 vedrørende samme Kapel).

4.

1566, Søndag Judica. (Middelfart). Borgmester og Raad i Medelfar gjør vitterligt, at da deres Sognepræst, Mester Peder Bang, var bortkaldt ved Døden, havde de nu paa menige Almues Vegne i Medelfar og Kavslund og efter Raadførelse med M. Niels Jespersen, Superintendent i Fyns Stift, og Hr. Jørgen Knudsen, Provst i Vends Hrd., kaldet den afdøde Præsts Søn, Hr. Oluf Pedersen, barn-

født i Medelfar, der i nogle Aar havde været sin Faders Medtjener, til deres Sognepræst, hvorpaa de allerede i hans Faders Tid havde givet ham Løfte. (Vends Hrd. 85).

5.

1578, 18. Juni. (Koldinghus). Kong Frederik II til-lader, »at Hr. Oluf Bang, Sognepræst i Medelfard, maa aarlig her efter bekomme og lade oppebære Afgiften af vor og Kronens Part af Korntienden af Kavslund Sogn til hans Underholdnings Behov, og den kvit og fri have, nyde, bruge og beholde, til saa længe vi anderledes der-om tilsigendes vorder«. (Vends Hrd. 85. Smst. findes et ligelydende Kongebrev af 21. Febr. 1593 for Hr. Sone Lavritsen, Sognepræst i Middelfart, hvilket ved Kongebrev af 19. Novbr. 1594 forandredes til at lyde paa 6 Pund Korn af Kavslund Kongetiende; jfr. Ny kirkeh. Saml. VI, 764).

6.

1581, 23. Juni (Hingsavl). Hans Johansen (Lindenov) til Fobislet tilskriver Biskop M. Niels Jespersen: sidste Gang denne var i Middelfart, havde han »imod min, Provstens, Borgmester og Raads i Middelfart vores Besegling« afsagt »vor« Kapellan, Hr. Jens, den Degnerente, han hidtil havde haft af Kavslund Sogn (hvilket Kapellanen be-talte en Pebling af Middelfart Skole for at betjene). Dette var Hans Johansen meget imod, »thi jeg med de andre kunne ikke staa fra vor Besegling [c: Kaldsbrev], hvilken der lyder, at han skal beholde, hvis andre Kapellaner til-forn før ham haft haver«; han beder derfor Bispen med nærværende Bud at tilskrive ham »et endeligt og godt Svar tilbage igjen«. (Vends Hr. 85).

7.

1581, 24. Juni. Biskop Niels Jespersens Svar til Hans Johansen (Lindenov) paa ovenstaaende Skrivelse.

Mynn ganske wenlig Helssen altid wdj Christo Jesu. Fromme Hans Jahansøn, gunstig och tilforladendis gode wenn. Jeg betacker Eders Fromhed samt Eders welbørdig fromme Høstru for alle bewiiste welgierninger, sønderlig for Eders skienck och foræring till mynn køckenn, huilckett Eder Gud lønne. Jeg will thet med all tilbørlig thienstactighed igenn forskyldte vdj alle dhe Maadhe, jeg E. F. till ære och gode aff myn ringe Macth were kand. Fromme Hans Jahanssøn, jeg bekom i affthes Eders Schriiffuilsse om thett degnedom till Causlund, huilcken salig Hr. Gregers, Capellan i Medelfar, en tiidtlang war forlantt med for then ringe lønn, handt haffde, før end Kon. Matt. hannem och hans Eptherkommere, Capellaner, theris lønn med halparthen aff Medelfar Byskatt aarligen naadigste haffuer forbedritt: hwilcken Degnedom Her Gregers bleff eptherlatt att motte beholde hans liiffs tiid for merckelige Orsag, som jeg wille lade E. F. wiidhe, naar Gud will, wij findis sammen. Menn om nogen wille beretthe for E. Fromhed, att thett Degnedom skulle altid haffue weritt alle Capelaner i Medelfar tillagdt for enn wisse och aarlig lønn, sandelig dhe siger ther wdj for eder theres wylie. Att Her Jens, som nw er Capelan, haffuer nødt en tiidlang samme Degnedom fraa skolenn, er ham skied mere aff medlidenhed end aff rett: Thj att the Degnedomme, som ligger ner kiøbstederne, ere wdj Ordinantzen och med Kon. Matts. vor aller naadigste Herris breffue lagdt till Scholerne och Skolis personer, och icke till Capellaner eller andre Predicanther vdj Kiøbstederne: Och att jeg haffuer lagdt samme Degnedom til Scholemesteren i Medelfar, vdj thend sted hand ingen kaast haffuer, thett haffuer jeg giordt epther hogbemelthe Ko. Matts. obne breff, wdj huilchen jeg med Herritz Proesterne forplictis att forbedre Sckolemesternis och Hørers løn wdj the smaa kiøbsteder her vdj Fiønn aff the Degnedomme, som der om ligger. Huorfor jeg med Proesten saa och Borge-mester och Raads tilskynd, wylie och samtøcke giorde

thenne forordninge med Causlund Degnedom altid att skulde følge Sckolemesteren till sin løns forbedring: dog hand skulle lade Degnethienisten forsørge med en person aff Scholen, som ther till thienlig kand were, lige som tilforne er skied, thett stund Capelanen ther raadhe for, paa thet Scholemesteren ther aff kand nogen hielp haffue till kaast, huilcken hand icke bequemmelingen och till gaffns kand haffue hoes borgerne. Hues icke thenne Raad haffde weritt for haanden, tha haffde jeg ingen Scholemester kund bekommett. Dog er Her Jens igenn aarligen tillagdt x daler aff Her Oluff for sin thienist wdj Causlund offuer all then anden lønn, hand haffuer bode aff Kon. Matt. och byen: och loed hand sig ther med well nøye wdj Proestens, Borgemesters och Byfogetthens Neruerilse, thett siiste jeg war ther vdj byenn: och haffde jeg icke formodit, att hand ther paa ydermere skulle haffue anckett och mig ther wdj hoes myne gode Wenner giordt fortenckelig. Fromme Hans Jahanssøn, saa beder jeg E. F. paa thet wenligste, att jeg wdj thette mitt Embidz bestilling med samme forordning mellom Capelanen och Sckolemesteren maa were Eder vdj then beste Meningh wndskyldith, huilcken jeg icke ene haffuer giordt, menn med theris tilskiøndt, raad och samtøck, som med mig vdi Kon. Matts. breff till saadan bestilling ere neffnidt och forplichthede. Ther som och nogen anden bedre raad eller middell kand paafindis, att Scholemesteren kunde vdj anden Maadhe forsørgis till kost, skolen wforsømt, saa Her Jens her ephther kunde nyde samme Degnedom en tiid lang for E. Fromheds bøns skyld, och hand igen wille opslaa then Contracth, mellem ham och Proesten giordt bleff, sandelig will jeg ther wdj med the andre forbeneffnd Danmend mig ganske goduilligen ladhe findhe, Eder till ære, och for Eders begiering thet att epherlade, hues E. Fromhed selffuer kand kiende thet trøgeligen att maa skie till gaffns, Kon. Matts. Ordinantz och Breffue ther med wforkrenckitt. Och wille wdj alle dhe Maadhe, mig

moeligt er, findis Edher och Eders erbar, fromme Høstru och Børn aff yderste formue till all ære och gode altid forplichthed (osv.). Guds Naadhe were med Eder altid. Datum Odens S. Hans bapt. dag 1581.

N(iels) J(espersøn)

S. F. subscripsit.

Udenpaa: Proiect till w. Hans Jahanssøn paa Hinds-gaffuell om thet Degnedom vdj Causlundt 1581.

Egenhændigt Udkast i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85. Af senere Breve fra M. Niels Jespersens Eftermands Tid ses, at Hans Johansen (Lindenov) har sat sin Vilje igjennem.

8.

1588, 14. November. Dette Brev fra Sognepræsten i Middelfart og det følgende fra Kapellänen sammesteds, begge til Biskop Jakob Madsen, dreje sig om det allerede tidligere omstridte Spørgsmaal, hvorvidt Kapellänen eller Skolemesteren i Middelfart skulde have Degnerenten af Kavslunde Sogn.

a.

Gratiam et pacem per Jesum Christum post debitam gratiarum actionem.

Reuerendissime domine Episcopo, gyffuer ieg ethers fromhed tiill kiende, att nu y mandagis vor Borgemester och raad forsamlith paa vort raadhuss att giøre rede for deris orleffskaat och att betale theris Capelan, Skolemester och Hører theris løn. Y blant andet adspurde Borgemester meg, om ieg vylde holde then forordening, som giord bleff y Hermand Kremers huss. Ther tiill suarede ieg jaa. Tha adspurde hand meg, om ieg vylde [gyffue] Her Mahtz the 6 daller tiill hans løns forbedring, som tha bleff besluttet; tha suarit ieg thet gierne vylde giøre, dog med sadan beskeden, ieg motte faa mine presteppenning, effther som vy ther om ere bleffne forliigett. Tha sagde hand, ieg skulde thend vell faa och blyffue meg opkraffuitth; huilke sex daller Her Mahtz, min Capelan,

skulde aff meg aname tiill sin løn[s] forbedring, och saa gyffue schole mestern, the nu sich, Cautzlund diegnedom tiill hielp tiill hans kosth. Der nest haffuer Borgemester och raad forhøffuit schole mester degne rente aff Melffar, saa huor hand tiill forne fick iiij alb. aff et paar folck om aaritt, foer hand nu sex β, som beløffuer seg mere end 16 daller om aaritt, saa hand der med vel kand kiøbe sin kost, och haffuer end der offuer, huis hand fanger aff byen orliffskatt, som de hanum nu tiltalde, mere end xi daller. Item discant penning och scholeley, och andet vuist, som sielegaffue, begrauelsse penning; och haffuer end nu kosth hoss gott folck, der som hand det icke sielff vyll forkasthe och giøre seg almuen tiill vuen. Kand hans løn forbedris med Balsløff diegne dom, efftherdi dieggen er fliitt aff degne boligett hen tiill en anden by och haffuer fest seg en bondegaard, huilcket mester [Niels¹⁾] uel haffde y sinde, for hand døde, anderledis att vylde forhandle. Men att ieg schulde fraa sta den fattighed, ieg dagligen thiener, for att efftherlade dett scholemesteren tiill løn, thett vore icke sømliigt, thy min vmage er meget større end hans, och hans løn, naar hun bliffuer sammen regnitt med den visse løn, ieg haffuer aff Melffard, tha maa komme, hand haffuer sin frii kosth, och ieg schulde lade aff min, thy huem kand it ortug byg forslaa enthen tiill kost eller kleder att holde huss med paa ett alferested; och att thenne fattige mand, min capelan her Mahtz, schulde och miste Cautzlund degne dom, som siider her med hustru och børn paa dette alferested, holder en dreng aff scholen tiill sognitt, gyffuer hannum kosth och løn, och der tiill nu vyll gyffue hanum 6 daller tiill hans kosth, vor hanum ganske besuerliigt att miste; thy y samme sogen er ekon fattige folck och møgit forarmitt. Her Mahtz motte ingenlunde bekomme degne renthen aff sogne folkett, men der som schole

¹⁾ Jespersen, Superintendent i Fyns Stift.

mester schulde hinde vdkreffue, da maa komme, hand schulde ey forbedre seg der paa møgett. Att mester Niels fran sagde Her Jens Hanssen Cautzlund degne dom anno 81 och befallith schole mesteren, som tha vor, att tage vaare der paa, vor, fordi hand haffde y sinde att fra siige Her Jens icke ald eniste fraa sognet, men oc saa fraa sin thienist her vdy byen, fordi hans hustru vor skrøuelig, der hand drucke brullup med hinde, och lod seg vnder kiøbe aff den, som hinde haffde lockitt, att det skulde vere hans barn, huilket mester Niels hart fortrød och tog tiill mistøcke; men sognet fick hand igen for Hans Johanssens forbøn och schryffuelse; och icke ieg y disse 7 aar hørde mester Niels nogen tiid om taledede, att hand vylde legge dett tiill scholen, men haffde andet y sinde, som ieg tiill forne haffuer gyffuit ether tiill kiende. Derfor giører vel, domine Episcopo, och lader for Gudtz schyld och min ringe bøn schyld denne fattige mand Her Mahtz beholde Cautzlund sogen her effther som tiill forne; hand skaell tiill gode rede gyffue scholemesteren de 6 daller her effther, som mester Niels y Hermand Kremers huss y Melfard y Borgemester och raad och xvi mends neruerelsse samtøckte; fattis end da schole mester nogitt vydre tiill sin løns forbedring, vylle vy legge vort raad samen, naar y bliffuer [h]iud kommeth, saa hand skaell blyffue tiill fredtz, [ti]ill y framtiiden bedre kand vorde. His paucis vale cum uxore, liberis et tota familia. Ex Medelffardia 14 nouemb. die, anno a virginis partu 1588.

Haffuer framfarne scholemestere her vdy byen her tiill dagis vaarit paa affthens sang thienist effther saliiig mester Nielsis befalling; men Casparus slaar seg her fra, end dog mester Niels befallitt bode her Mahtz och meg, hanum det att gyffue tiill; dog actet hand dett icke. Vylde vy gierne, att y med eders schryffuelse vylde biude hanum tiill, att efftherdi hand optager diegne renthen, och degnen bør att lesse Cathecismum for vngdomen effther

ordinantzen, kand hand icke bedre thet giøre end predicke vnder tiiden.

Olaus Bang.

Udskrift: Clarissimo viro, doctrina, pietate ceterisque virtutibus ornatissimo magistro Jacobo Matthie, Fionensis diocesis Episcopo vigilantissimo, patrono ac amico suo dignissimo.

Biskoppens Paategning: Om Causlund degne renthe til Capelanen i Medelfar. 88. Nvb. 16.

Orig. med Segl i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

b.

Gratiam et pacem per Jesum Christum, Dominum nostrum, Amen. Kierre Domine Pater, saa giffuer ieg Ether som mynn gode Patron och retthe Øffrighed ganzke ydmygeligen tilkiende, atth mynn Løen aff Melffar for mynn store Tieniste siunis mig fatthige Mand ganzke ringe; thi thenn beløber sig aarligen eckon aff Her Oluff 4 Daller och 2 Pund Malth, aff Byen 16 Daller, aff aarlig Skatthen 66 m $\frac{1}{2}$ Danske x β 2 alb. och 3 offuers dage. Menn nu wnder forstaa siig Borgemesther med Raademenden atth wille fraauende mig och tiill Scholemester ibid. hans kost thenn Degne Renthe aff Causlunde sogenn, huilckitth Kong. Mattz. fromme Lensmendt med Bispens Mynde och Samtycke Capellaner, som haffuer weritth for mig her wdy Melffar henn wiid 40 Aar, beuilgett haffuer tiill theris ringe løns forbedring. Thj beder ieg Ethers Fromhed ganzke ydmygeligen och gierne, atthj for Gudz Schyld och mynn fatthigdoms skyld wnder mig atth beholde same Degne Renthe aff Causlund Sogenn, som myne formend haffuer wdy saa lang Tiid haffth, taagendis løn aff thenn gode Gud, som all miskonhed och welgierning best beløner. Beffalendis Eder och eders kiere Hustru och Børn och allt detth, y welunder, thenn alsommeteste Gud tiill Siell oc Lyff, Amen.

Matthz Perssøn
med egenn haand.

Denne udaterede Skrivelse fra Kapellanen i Middelfart til Biskop M. Jacob Madsen findes indlagt i en Skrivelse, dat. Hingsavl 14. November 1588, fra Lensmanden Hans Johansen (Lindenov) til ovennævnte Biskop, hvori Kapellanens Andragende paa det bedste anbefales, særlig med Henvisning til, at han prædikede Guds Ord rettelig og vel, »saa vi kunne hannem forstaa«¹⁾, og at han nød god Yndest baade i Middelfart og af Kavslunde Sognemænd, hvilke sidste af Hensyn til ham havde forbedret Degne-
renten, »hvilket de ikke skulde gjøre en anden, om Degne-
dommet kom ham fra«.

9.

1588, 16. December. En Overenskomst om Fordeling af Forretninger og Løn mellem Sognepræsten og Kapellanen i Middelfart, i Anledning af at den førstnævnte var »ubegribelig i hans Ord og Tale« (se Jac. Madsens Visitatsbog, S. 385—6).

Axell Brahe till Elluidt, Lensmandt paa Konge May^e gaard vdi Othensse, oc Jacop Madtzen, Superintendent vdi Fyens Stigt, kiendis oc gjører vitterligen, ad Aar 1588, Mandagen nest ephther Lucix dag, som vor den 16 Decembris, fore os haffuer verit paa Othense gaardt om en venlig Forhandling Her Oluf Bang, Sogneprest vdi Medelfardt, oc Scholemesteren Jesper Matzen ibid. paa den ene, oc Borgemester Henrich Bang, Hans Madtzen, Niels Bierig, Jep Pedersen, Hans Lauritzen, Raadmendt, Knudt Hansen, Jens Rasmussen, Niels Bager oc Niells Hallss borger ibid. paa den anden Siide, medt menighedtzens fulldmagt, besegled aff tinnfue Borger vdi Medelfardt Bye, om nogen venighed, dennom imellom wor. Huilche Sager erre y alle maade saa venligen forligte effter begge parterne deris villie, minde oc samtyche, som her ephther føllger. Først ephtherdj Her Oluff feyler noget

¹⁾ Herved hentydes aabenbart til, at Sognepræsten, Hr. Oluf Bang, ikke besad denne Egenskab, da han havde »Fejl paa sit Mæle«.

paa hans Mæle, da haffuer handt epherlatt, adt Capellanen ibid. maa huer anden Søndag oc Helligedaghe giøre fuldtienniste for Alterit till høymesse oc prediche vdj for^{ne} Medelfart Sogne Kirche; oc schall for^{ne} Her Oluff y Capellanens Stedt fare till sin anex Chauerslundt Sogne Kirche och giøre der tienniste sammetiidt. Dog saa at huer beholder aff sit Sogn huadt offer eller andet, the i de dage fangendis vorder. Disligeste oplatte for^{ne} Her Oluff, adt naar erlige oc welbyrdige Mandt Hans Johansen, Høffuidtzmand paa Hindtzgaffuell, er Capellanen begierendis op till sigh adt predicke, da vill handt thet ocsaa tillstede, dog Her Oluff aduaaris Dagen tillforne. Der emod tillsagde oc loffuede for^{ne} Borgemester oc Raadt med menighedtzens Fuldmøndigh adt ville hanthessue oc kiende for^{ne} Her Oluff for deris rette Sogneprest, oc epter denne dag giøre oc giffue hannom hans Løn oc Rettighed, verre sig tiende, penge, offer eller andet, medt huadt naffn det neffnis kandt, som de till denne dag giort haffuer, oc holle den Contract, som deris formere Borgemester och Raadt schriftteligen haffde giord medt hans salig fader, Mester Peder Bang, som vor deris Sogneprest for hannem. Tisligeste adt holle den Contract vdj alle sine puncter oc artickler, som bleff giort mellem dennom y salige Mester Niells Jespersens, Superintendentz, offueruerrelse y Medelfardt, Anno 1575, Torsdag effter Jubilate Søndag, som lyder ord fraa ordt, som her epher følger. Item de Borger vdj Medelfardt, som icke brøger affuell oc icke heller tiender Korn, the schulle giffue Sognepresten y Medelfardt aarlige penning epher Ordinantzen, iij β aff huert Hedsche aarlige. Oc de Fattige schulle giøre hannom en arbedtz dag, oc skall Kircheuenger ibid. indkreffue oc opbere samme penge, oc antuorde Sognepresten dennom huer hellig Tre Konger dag, naar de andre borger yder hannom deris tiende korn. — Tisligeste schall Her Oluff siellffuer holle messe de 3 høytilige dag oc opbere offerit. Men huis welbyrdige Hans Johansen eller hans frue ville

komme till Kircken samme dage, da vill Her Oluff tilstede, adt Scholemesteren ibid. heller en anden lerdt mandt eller person, huilchen som erre forloffuede medt Superintendentz villie, adt mue predicke. Samledis bleff forhandlet mellem forskreffne Borgemester, Raad oc Borgere, oc Scholemesteren ibid. paa den anden Side, for sig oc sine effterkommere, Scholemestere y Medelfardt, adt handt schall haffue till den aarlig løn, som hand nu opberer, aff huer par husefollch 2 β mere, oc [aff] huer enlige person j β huert aar, saa de, der gaffue 6 β tillforne, schulle nu giffue 8, oc de, der gaffue 3 tillforne, schulle nu giffue 4 β . Huilche penge Borgemester oc Raadt skulle forhjelpe hannom redelige adt bekomme, hallue parten till paasche oc hallue parten till S: Michells dagh. Disligeste skall Her Oluff oc hans effterkommere, Sogneprester y Medelfardt, giffue Scholemesteren, som nu er, eller hans effterkommere, aarlige 6 daller aff de thij daller, handt skulle giffue Capellanen, fordj Her Oluff bekommer nu her effter aarligen till (!) penninge aff borgerne, som iche tiender, oc Capellanen bekommer igien i dette Sted for de 6 daller, hand mister, Kaffuerslundt diegne rente. Oc disse 6 daller oc forbedrings penge skall Scholemesteren, som nu er eller her effter komendis vorder, haffue for deris aarlig Kost hos Borgerne, oc ey ydermere besuerge byen medt nogen Kost, vden huis nogen guduilligen vill dennom noget giffue. Till ydermere vidnisbyrdt oc bedre foruaaring trycher vy vore Zegnether her neden vnder medt for^{ne} Her Oluffs, Borgemesters, Raadt oc Borgers Zegneter vndertryct. Datum loco, anno et die vt supra.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85. Kun to Segl (Lensmandens og Bispens) findes paatrykte.

10.

1592, 14. August. Borgemestere og Raad i Middelfart vægre sig ved at udstede for Sone Lauritsen Kaldsbrev som Sognepræst, fordi han ikke vilde love at ægte Formandens, Hr. Oluf Bangs, Enke.

Wor ganntze wennlig hielsen (osv.). Kiere Mester Jacop, som Ether wellforthencker om thenn wnge person, Sonne Lauridtsen, som y nogen thiid siidenn forledenn forskreff hiid till Byen och skulle giøre thieniste her wdj kirken aff predickestolen, huorledis wij behaffde hannom for en sogne prest att were wdj salliig Her Oluffs stedt: Saa haffuer wij nogen thider hørtt hans predicken, tha behaffuer Allmuen her wdj Byen hans predicken icke alledis well, saa the ther mett kand komme offuer ens, och ther for icke gierne wille samptycke hans kaldz breff. Saa wor hand nu y onsdags forgangen here wdj Byen hoes oss mett then gode Mandtz Hans Jehannssens breff och Schriffuelse till oss, och wor endelig hans kalldtz breff begierindis, och wij paa then thiidt wore till sindtz och haffde wiill giffuitt hannom kalld; men ther wij foreholthe hannom, om hand wille lade siig nøye mett sliige thiinde, renthe och rettighed, som sallig Her Oluff haffde her aff Medellfar Bye, och for thett siiste, om hand wille thage weed Margrethe (sallig) Her Oluffs Efferleuerske, tha suaret hand oss och wor begierendis, att wij først wiille giiffue hannom hans kaldtz breff beschriffuitt och forseylidit, saa wille hand paa nogen thiidt thage siig wdj beraad, om hand wille thage wed quinden eller icke, fordj hand paa then thiid icke wor till sindtz att wille haffue hinde. Huor for hand icke heller bekom hans kaldtz breff, och Allmuen, som then thidt wor forsamlit paa Raadhussitt och høreht hans giensuar, bleff ther saare forthørnitt wed, och nu ere tilsindt och icke wille giiffue nogen wiidre kalld paa hannom, huilchett wij och strax schreff then gode Mand Hans Johannssen Beskening till om, och wij nu icke heller kunde lade att giiffue ether thenne leylighed tilkende, saa wij nu ere till sindtz att lade allthing mett samme Prestekalld stille opstaa en thiidt langh, att wij des middeller thiidt kand bespørge os om en person, som kand werre duelig, først then allmechtigste Gud till ære, och ther nest thenne fatthiige Allmue till

gaffn och beste paa theris Sellighedtz wegne; thij thett er befryctendis, att ther som her skulle nogen indthrengi siig emod alle woris willig och samptycke, tha kunde thett giiffue stoer forargellse och wenighed wdj framthiiden, fraa huilckett oss Gud naadeligen beuare. Kiere Mester Jacop, wdj alle the Maade, wij kand thiene Ether till ære, willig och gode, wiill wij ther thill findis gantze goduilligen, och wiill wy her mett nu och altiitd haffue ether Gud allmegtigste befallendis. Ex Medellfart then 14 dag Augustij Anno 1592.

E. W. A.

Borgemester och Raadmend
y Medellfar.

Udskrift: Hederliige och høglerdt Mand, Mesther Jacob Madssen, Superintendent offuer Fyns stiiغت, woriis tiillforladendis gode wenn, gantze wenligen tilschreffuit.

Biskoppens Paategning: Borge: oc Raadt i Medelfar sige Sone Lauritzen kallet op 92, allatæ Aug. 15. Et rursum¹⁾).

Orig. med tre Segl (med Bogstaverne H. J. B. — J. P. — H. N. og Bomærker) i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

11.

1598, 24. November. Borgmester og Raad i Middelfart tilskrive Biskop Jacob Madsen om et Legat, som afd. Hans Johansen (Lindenov), Lensmand paa Hingsavl, formentes at have givet til fattige Skolebørn i Middelfart.

Woris ganzke wenlig hilsen nu och althid forsend med wor Herre. Kiere M. Jacob, synderlige gode wen. Nest woris wenlig thacksigelse for ald beuist ehre och gode (osv.). Effther som tiden møgett forløber sig, tha

¹⁾ Det er: Biskoppen skrev tilbage med Budet. Formodentlig har han lovet at tale den unge Mand til Fornuft; thi at Sone Lauritsen har bekvemmet sig til at ægte Enken, ligesom han fik Præstekaldet, fremgaar af de følgende Breve.

foraarsages wy nu att skriffue ether thill och paaminde ether omb thend Ligpredicken, y gjorde her wdj Meddelfard kierke offuer sallig, erllig och welbiurdigh Hans Johannssens begraffuelse. Eblandt andet, y tha kundgiorde for menigheden, som samme thid thillstede waar, att for^{ne} sallig och welbiurdig Hans Johannssen gaff thill Meddelfard Skoellebørn ij^{ct} Daller. Huilcke siden thend thid haffuer staaed nu paa tridie Aar, saa huercken Renthe eller Hoffuittstoell er wdkommet, enddog wy thennom haffuer ladett kreffue, och ingen beskeed ther paa bekommet. Och menigheden her vdj Byen møgett lader sig høre, lige som wy skulle vnderslaa oss for^{ne} ij^{ct} Daller, som vdgaffues thill de fattiges hielp och vnderholdning, epterdj ther aff inthet førri thill Regensskab. Huor for woris wenlig bøenn er thill Ether, attj med thet første wille thiltencke och forskaffe, att samme for^{ne} ij^{ct} Daller maatte bliffue leffuerett och igien wdsatt paa the steder, huor wy aarligen wden klammer och thrette kunde wyde att oppebere Renthen, och thend igien thill fattige Skoellebørns nøtte och gaffn att wdgiffue, som wy wille forsuare for Gud och werre bekiendt. Saa framt samme Pendinge, Hoffuidstoell med Rentten, nu icke med thet første bliffuer leffuerett, fornøgett och affbethallet, som thet sig bør, tha icke Menigheden skulde giffue Høyøffrighett thet thill kiende, huilkett dj icke gierne gjorde. Thj menigheden haffue ingen anden ther om att thilthalle wden ether, som saadant haffuer kundgiord wdaff Predickestoellen. Kierre M. Jacob gjører nu her vdj, som woris gode throff er thil ether, och fortенcker oss icke wdj thenne woris skriffuelse och maning, huilckett wy ingenlunde gjorde, ther som wy icke wore foraarsagitt ther thill. — — Actum Meddelfard thend 24 Nouembris Ao. 1598.

Borgemester och Raadmend
wdj Meddelfard.

Udskrift: Hederlig och Høylerd Mand, M. Jacob

Madtzen, Superintendent offuer Fyens Stigt, woris synderlige gode wenn, gandske wenligen thill skreffuitt.

Biskoppens Paategning: Borgemester oc Raad i Medelfar, mig til hende kommet Aar 1599, Nytaars dag, om almisse vdloffuet effter S. Hans Johannsen.

Orig. med to Segl (i det første staar H. N. B. og et Bomærke, det andet utydeligt) i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

12.

1600, 7. Januar. Hr. Sone Lauritsen i Middelfart tilskriver Biskop Jakob Madsen om den Strid, der var, angaaende Delingen af de Skolen tilfaldende Diskantpenge m. m.

Salutem in Christo Immanuele nostro.

Post debitam omnem gratiarum actionem. Reuerende D. Superintendens, fororsagis ieg for nogen venighedt oc parlement, som for discantz penninge nu paa 2 aars tidt voris Skoletienner emellem kommen er, eders Fr. att bemøde, disligest om skoleleye eller past, som di kalder dett. Derom er aff S. M. Niels Jespersen, fordm Superintendente, eders Antecessore, paa hans embedes vegne effter Ordinantzten med Borgemester og Rad oc di 16 Mend i Medelfardt sa funderet oc besluttet Anno 1575 Torsdagen post Jubilate, vt sequitur. Den 3. penning aff discantz penninge thill skolemester oc hører; oc skall skolemester haffue di 2 parter, oc hører den 3. deraff, dett andett skall delis blant sinckerne oc børnene i skolen. Exmpli gratia: aff 18 daler tager skolemester 6, høren 4, børnene 8 eller 9, om høren imperfecte tager den 3 part, dett er halfft sa megedt som skolemester. Men nu tager di icke den 3. part effter Fundatzten, men den anden partt. Exmpli gratia: Anno præterito 99 tog skolemester aff 20 daler 10, høren 5, sa fick de fattige børn eckon 5 daler.

II. Sa lyder samme Fundatz om skoleleye saa: Sckall skolemester haffue thill skoleleye aff huer peffling 2 β

huer halfft aar, oc høren 1 β. Men nu tager skolemester 8 β oc høren 4 β. Oc effther som di icke formaër att vdgiffue dennem paa bestemte tider, sa tager di dennem aff deris discantz penninge, oc setter dis flere der paa, sa att nar di haffuer en 4 eller 5 daler att sckiffte, oc di øffuerste, som staar for noden, sckulle haffue nogen hielp saa vell som di andre, da sckraffuer di sa lenge fra dennem, indtil di faar dett sa gott som alt sammen, oc di fattige børn en ringe ting.

III. Gaar der oc megedt vsckickeligt thill paa gaden, som hørren haffuer klagedt for mig, att skolemesteren vil icke lade dennem see, huad penninge di faër, eller lade dennem schriffue, før di kommer op paa hans kammer, der kand di ey heller forligis om dennem, men slaës oc dragis i onde maade, oc huad for handen er springer om denem paa huer andre, meen ieg skolemester oc hører. For sodan vsckickelighed, mistancke, girighedt oc for Peder Hørers klagemaall haffuer ieg oc Borgemester oc Rad kaldet dennom for os i kiercken, oc effter sagens leylighedt fundet dennom ind for eder. Men effterdi ingen sckade vor synderlig sckeedt (thi di bleff sckylt fra huer andre) haffuer borgemester paa eders fortrøstning forligtt dennem: dog denne sag om discantz pengis diuision oc oc sckolepastt effter S. M. Niels Jespersens, fordum Superintendentz, hans Fundatz sckulle stillis i eders hender, oc samme deris discantz penninge sckulle bliffue vsckiffet oc vdelt, thill vi finge vider besckening fraa eder der om: att di maatte derfor holde nogen sckick paa gaden oc see, baade høren oc sckolebørne, huad penninge di fanger; thi skolemester, som høren siger, stinger dennem strax i ficken, huoraff all deris trettis oprod er: oc dele dennem, saa att di fattige børn, som er vell en 40, som løber in discant oc responsorio, kunde faa nogedt medt dennem, huadt eder rett tyckis, oc icke verre for haarde mod di fattige børn. Dette haffuer ieg med borgemester oc radet vnanimi consensu eder F. thill sckriffuidt, forhaabendis itt

ordt eller 2 her om med dette mitt bud thill bage. Vale venerande D. Pater et Superintendentens (etc.). 7. Januarij Anno Christi incarnati 1600.

Mei filij¹⁾ Petri Bangij
velis esse memor.

Zeno Laurentij.

Udskrift: Eruditionis et virtutum laudibus viro clariss. M. Jacobo Matthiæ Vellejo, Superintendenti dioecesis Fionensis vigilantissimo, nec non Canonico Ripensi digniss., amico suo fautorique summa obseruantia colendo.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85. Vedlagt findes følgende Blad.

Scholemesters Klagemaall y Medelphar offuer
Her Zone.

Først att Her Zone y Medelphar haffuer forbødet mig att skifte Discantz penge, mænendis att de anderledis skulle skiftis, end som her thill dags skeett er.

Dernest att hand vill forkorte mig den løn och rettinghed, som mine formend och ieg her thill dags haffuer aff Scholebørnene bekommit.

For thet thredie, att hand forholder mig min løn, som hand er mig plichtig ephther den Contracht, som bleff giort, der Axell Brade vor Lensmand paa Othense gaardt.

Udenpaa med Biskop Jac. Madsens Haand: Jespers Clagemol offuer Her Sone.

13.

1600, 19. Februar. Hr. Sone Lauritsen tilskriver Biskoppen om Hjælp for Jesper Madsen, Skolemester i Middelfart, der nu vilde fratræde sin Tjeneste.

Salutem in Christo Immanuele.

Post debitam gratiarum actionem. Reuerende D. Superintendentens, haffuer voris scholemester Jesper Mattsen

¹⁾ D. e. Stifsøn.

sat sig for att vilde opsigte skolen her i Medelfard med sadanne vilkaar, at hand kunde hielpis med nogle tærepenninge, en part aff borgerne her vdi byen, en partt aff nogle aff di rigeste kierker her i herredett nu paa deris Regenskab, til hans fattige børns vnderholding her vdi byen itt aars tidt oc til hans reyser thill Norge att fordre om itt bedre kaldt thill sig oc sine fattige børns vnderholdning, huor thill Gud giffue hannem Lycke, som hand eder sellffuer berette kand. Oc rad oc almuen suarede hannem vell, att di vilde giørre deris beste her vdi aff yderste formue, som dennem vor mueligt. Dog att hand taler med eder først, att i pa eders embedes vegne kand sadant i tide vide oc søge skolens gaffn oc beste: oc i siden med eders schriffuelsse, nar i haffuer hørdt hans egne ordt, vil verre hannem med eders schriffuelsse behielpelig thill den fr. lensmand oc øffrigheden vdi byen, att samme skole skulle verre ledig paa for^{ne} vilckaar, huilckedt nest Guds hielp kunde verre Gud til ære, skolen thil vider forfremmelse, hans fattige børn til vnderholding en tidt lang, oc hannem dis nermer til itt gott kaldt pa itt fremmedt stedt, huor hans arme vilkaar er icke sa beckyntt som her, formedelst Guds oc gode veners oc fodrers hielp at bekomme. Giørrer her vdi R. D. Superintendens et pater charissime, saa viit eders Fr. kand. Vale cum vxore, liberis totaque familia. Medelf. 19 Februarij Anno 1600.

Zeno Laurentij

T. T. h. a.

Udskrift: Eruditionis virtutumque laudibus viro clariss. M. Jacobo Matthiæ Wellejo (etc.).

Biskoppens Paategning: Scholemester Casparus i Medelfar vil resignere, begerer help. 1600, Feb. 20. Schreff lensmanden her om.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

14.

1600, 17. April. Hr. Sone Lauritsen ansøger Biskoppen om, at hans Stifsøn Peder Bang maatte blive Skolemester i Middelfart.

Salutem in Christo Immanuele.

Reuerende D. Superintendens, effter som voris skolemesters forsett er, att hand vill affsige skolen her i Middelfart, oc som hand effter sin begiering bekommet tærepninge, en 20 eller 24 daler, sa kand ieg icke andett en baade paa mitt embedes vegne, sa oc effter voris øffrigheds beffalning att lade eders Fr. sadant forstaa, at skolen kunde med en flitig person forsyrgis, der kunde oc vilde børnene i lerdøm oc gode seder forbedre, oc ved mackt holde den Catechismi predicken huer anden søndag att afften, effter voris kierkis skick aff Arrildts tidt oc for nødtorffligheds sckylt, thi her predickis mesten huer søndag i byen, annexet oc paa slottet. At hand maatte bliffue, som det sig bør, om hans kaldt paamindett etc. Er oc den gode Lendsmands, Borgemesters oc min venlige bøn thill eder, i vilde forhielpue thill denne skole-tienniste igien den fattige karll Peder Bang, som i sine studiis haffuer fortæredt, hues hand haffde aff sin fader¹⁾, effterdi hand oc med tiden er en gammel karll, oc der er ingen, der io gierne seer her i byen, att dett skeer, tagendis løn aff Gud i himmelen derfor, oc vi alle igien loffuer at vilde findis tacknemmelig oc tienstactig mod eders Fr., i hues maade oss muligtt verre kandt. Forhaabendis ocsaa, att hand nest Guds hielp sckall findis dulig oc bequem der thill. Vale digniss. D. Superintendens cum vxore, liberis totaque familia, 17 Aprilis Anno 1600. Thill vitterlighedt haffuer den Dannemand borgemester vnder schreffuedt med egen handt

Zone Lauritsen.

Hans Nielsen Bang,
med egen handt.

¹⁾ Søn af den tidligere Præst i Middelfart, Hr. Oluf Bang.

Udskrift: Eruditione et virtutum laudibus viro clariss. M. Jacobo Matthiæ Vellejo, dioecesis Fionensis præsulì vigilantiss. nec non Canonico Ripensi digniss., amico suo et fautori suo plurimum colendo.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

15.

1600, 20. Juni. Borgmester Hans Nielsen Bang i Middelfart forebringer Biskoppen et Klagemaal, som Præsten og Sognemændene i Asperup førte over, at Hørerer i Middelfart var forsømmelig i Besørgelsen af Degnetjenesten hos dem.

Min gantze wennlig helssen ether nu och alltidt forsend medt vor herre. Kiere M: Jacob, synnderlig goude ven, nest min wenlig thacksigelsse for ald beuist ære och goude, huilckitt ieg alltid vill finndis godvillig att forskylde, vdj huis maade ieg ved ether till vilge eller goude kand vere etc. Kiere M: Jacob, kand ieg ether wenligen icke forholde, att nogen thid forleden, Thissdagen thend 10 Junij ved Wendtzherritzthing, kom thend dannemand Her Eyller i Asperup medt alle sine sognemend aff begge sogner och klagit haardeligen paa voris hører, som skulle thage vare paa theris kierckethienist, som hand er plichthig att giøre. Och berette Her Eyller, att siden hand thalde medt ether i Balsløff, och hand thend thid for Gudtz skyld och for ethers skyld efftherlod hannom hans forsømmelsse, som var skeed indtill thend thid, nu haffuer Her Eyller berett, att hand siden haffuer forssømmett seg iij gange, saa Her Eyller och sognemendene ere møgit forthørnit paa hannom. Siden haffuer sogne mendene verit her vdj Medelfar hoss Her Sonne och giffuit hannom ochsaa hans forssømmelsse tilkiende, och vilde the ochsaa samme thid haffue verit her hoss Lenssmenden och klagit paa hannom, dog ieg thet paa thend thid affskaffit; men endelig sagde Her Eyller och Sognemenden, att the ingenlunde vilde haffue hannom lennger till thieris Kiercke-

thienners, och førend the mere vilde haffue hannom, tha vilde de førre afferdige ij aff theris Sognemend och klage thet for kon: Mait: och thage thend Contract medt thennom, som ethers formand och Medelfar borger haffuer giffuit for^{ne} Sognemend, och ther effther begiere aff hans Maits:, att the maatte faae en besiddendis degen vj Sogenne igien, huilckitt i icke vell skulle lide, och vy icke heller for vor ringe schole skyld. Huor fore ieg ether paa thet wenligst wilde haffue ombedit, attj for ethers embedtz skyld wilde haffue en flittig opsynn med, att her maatte komme en anden god Person i for^{ne} Peder hørers stedt, som kand were duelig i sitt kald och embede, som thet seg bør, efftherthij, som i och vell vide, att her altid kommer fremmede igiennem byen, och vnderthiden ochsaa høre och see paa vor kiercke och schole skick. Huis ieg vj nogre maade kand giøre nogit ether till vilge och goude, vill ieg ther till altid findis godvilligh, och vill her medt haffue ether Gud allmechtigste befalett. Actum Medelfar 20 Junij a^o etc. 1600.

Hans Nielssen Bangh.

Udskrift: Hederlig och hoglerd mand, M. Jacob Matzen, Superintendent offuer Fyens Stigt, min synderlig goude wen, gantze wenligen tilschreffuit.

Biskoppens Paategning: A^o 1600 Clagemol paa Hørerens i Medelfar, Junij 21, ved Søren Rygberg.

Orig. med Segl (Bomærke, hvorover H. N. B) i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

16.

1600, 4. Juli. Hr. Sone Lauritsen begjærer, at Biskoppen vil sætte en af Mesterdegnene i Odense, som kunde synges Bas, til Hører i Middelfart i Steden for den forsømmelige Peder Olsen Skaaning.

Salutem in filio dej.

Secundum debitam gratiarum actionem. Reuerende d. Superintendentens, kand ieg icke forholde, att ieg maa giffue

eders Fr. tilkiende, huorledis att voris hører Peder Olssen Skoning findis tid effter tidt i mer oc mer forsømmelig, sa att ieg haffuer nu 3 gange obenbarlig straffedt oc paminnt hannem effter hans sognefolckis klagemaall, oc er dog det siste med hannem verre en dett første. Att eders Fr. vilde tencke thill, huad effter; Ordinantzen oc Kong. Matz. breff siunis gaffnligtt att verre thill Guds ære oc skolens beste. Er ieg oc gierne begierendis, i vilde forsende oss en aff Mester degene i Othense skole, som kunde siunge en Bass, thi er di tienlig i Othense skole, møgedt mer er di her; icke tør hand heller frycte derfor, att lønen er eckon ringe, en 4 eller 6 oc 30 daler. Vil eders Fr. ocsa lade staa stille, thill vor borgemester kommer thill eder, med samme person att vdsende, kand e. Fr. der for rade, men dett er hans oc radsens villie, att di bekommer en aff skolen. Thi der er dobbelt sa mange børn i lectierne, som der vor udi Jespers tidt, oc inden en stackedt tidt sckal nest Guds hielp findis dobbeltt bedre udi lerdom oc seder. Eders Fr. vilde sa hannem forschriffue thill borgemester oc radt, att di vilde ocsa ramme hans gaffn oc beste. Bene & feliciter valeat reuerenda tua humanitas, & me solito more diligere pergite, nec sinite ullos hypocritas amoris nostri vinculum dissoluere, donec me sincerum & candidum inueneris. De Casparo Matthiæ eiusque versutia non opus est vt scribam, Controuersiam eius concernentia reuelauit famulo tuo; quæ desiderantur vel ego vel consul noster in nundinis vestris enucleabit. V. Medelf. an^o 1600. 4 Julii.

Zeno Laurentij.

Udskrift til Biskop M. Jacobus Matthiæ Vellejus.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

1625, 12. September. (Antvorskov). Den udvalgte Prinds Christian V, der i Kongens Fraværelse var forordnet til Regjeringen, tilstaar Hr. Niels Madsen Rybjerg (Sognepræst i Middelfart) Erstatning for den Afgang, han ved Bortforlening til andre havde lidt i sine Tiendeindtægter. (Vends Hrd. 85).

1665, 13. Juni. (Kbhvn). Frederik III paalægger Borgmester og Raad i Middelfart at sørge for, at Kapellanen samt Skolemesteren og Hørereren der i Byen fik den dem tilkommende Løn, som i nogle Aar var forholdt dem. (Vends Hrd. 17. 42.)

1666, 1. Oktober. (Middelfart). Niels Nielsen Riber, Skolemester, giver Indberetning om den Løn, som Skolemesteren i Middelfart havde, ligeledes om Skolebørnenes Indkomst. (Vends Hrd. 3).

1667, 1. September. (Middelfart). Xander Christensen, Hører i Middelfart, afgiver Beretning om den Løn, han nu paa 7 Aars Tid havde bekommet og forventer ogsaa i dette Aar at bekomme. (Vends Hrd. 3).

1670, 13. Avgust. (Kjøbenhavn.). Christian V fritager Færgemændene Peder Christensen og Henrik Hansen Aufdiener i Middelfart for alle borgerlige og Bys Bestillinger, mod at de aarlig erlægge 28 Daler til Kapellanens Løn sammesteds. (Vends Hrd. 95).

c. 1678. Berthel Taulovius. Rect. Scholæ Middelfart., meddeler Oplysning om, hvad Degnene i Vends Hrd. ydede i Pension til Middelfart Skole. (Vends Hrd. 57).

1684, 2. Juni. (Middelfart). Hans Hansen Stub (Rektor i Middelfart) meddeler »Fortegnelse paa Middelfart Skoles Indkomme, hvad baade Docentes og Discentes have bekommet, og hvad de nu nyde af Sognene her udi Herredet eller udi andre Maade«. (Vends Hrd. 13).

1684, 29. Juli. (Gottorp). Christian V tilskriver Stiftsamtmand og Biskop i Odense: Mag. Hans Lihme, Sognepræst i Middelfart, havde paa egne og Kirkens Vegne smst. klaget over, at de ikke fik den dem tilkom-

mende Tiende. Stiftsøvrigheden skulde nu undersøge Sagen og hjælpe vedkommende til Rette. (Vends Hrd. 32).

1685, 15. Februar. (Odense Bispegaard). Th. Kingo tilskriver Grev W. F. Wedell til Wedellsborg som Svar paa en Skrivelse fra ham af 10. s. M.: »hvad sig den Degn udi Uby belanger, da er hans Forseelse saa grov, at naar det vorder Ed. grev. Naade ret demonstreret, vil jeg formode, at Ed. grev. Excell. selv skulde have Mishag udi. om nogen skulde ville intercedere for ham«. Den Taxt, som Greven havde sendt, over, hvad Degnene i hans Grevskab skulde yde i Pens til de latinske Skoler i Middelfart og Assens (findes vedlagt), kunde Biskop »ej saaledes acceptere, saasom den ej efter Hs. Maj.s naadigste Lov er indrettet«, i Henhold til »den Decision, som Hs. Maj. allernaadigst behagede at gjøre i den Sag mellen Baron Vittinghoff paa hans Degnes Vegne og Kjerterminde Skole«. (Vends Hrd. 3).

1689, 29. Januar. (Fjelsted). Biskop Th. Kingo beklager sig for Grev Wedell til Wedellsborg over, at Degne og Substituter paa hans Gods ikke fuldt vilde yde den dem efter Loven paahvilende Pension til Middelfart Skole. (Vends Hrd. 3).

1689, 4. Marts. (Wedellsborg). Grev W. F. Wedell begjærer Stevning til Landemødet over Mag. Jørgen Karstensen, Sognepræst i Haarslev og Provst i Vends Hrd., fordi han ved Dom af 15. Januar s. A. i en Sag mellen Gert Morville, Rector Scholæ i Middelfart, og Peder Christoffersen, Degn i (Balslev og) i Ejby, angaaende den Pension, den sidstnævnte skulde yde til Middelfart Skole, havde dømt bemeldte Degn til at betale den resterende Pension og suspenderet ham fra hans Embede. (Vends Hrd. 3, hvor ogsaa en Del andre Akter i Sagen findes, deriblandt en senere Klage til Kongen over Provst og Biskop fra den nævnte Degn, og Provstens og Bispens skarpe Erklæringer i Anledning af denne Klage).

1689, 27. April. (Kbhvn.). Gert J. Morville, Rector i Middelfart, klager til Stiftsøvrigheden i Fyn over, at han i flere Aar ikke havde kunnet faa den Middelfart Skole tilkommende Pension af Degnen Peder Christoffersen i Balslev og Ejby. (Vends Hrd. 16.)

1689, 1. Maj. (Konventhuset i Odense). Helmuth Otto v. Winterfeldt, Stiftsamtmand, og Thomas Kingo, Biskop i Fyns Stift, Mag. Ludvig Stoud, Provst i Odense Herred og Provstemodes-Notarius, frikjende Provsten i Vends Hrd., Mag. Jørgen Karstensen, for Grev Wedells Søgmaal, og dømme Degnen Peder Christoffersen i Balslev fra hans Kald for Gjenstridighed mod Bispens Befaling. (Vends Hrd. 16).

1690, 25. Januar. (Kbhvn.). Christan V til Grev Wilh. Friedr. Wedell til Wedellsborg angaaende Degnen Peder Christoffersen i Balslev og Ejby, som paa Grevens Tilskyndelse havde vægret sig ved at yde den ham paa-hvilende Pens til Middelfart Skole. Degnen skulde have en Irettesættelse, og det paalægges Greven at holde Degnene paa sit Gods til Lydighed mod deres Bisp og Provst og ikke at gribe ind i disses Embedsmyndighed. — I et Kongebrev af samme Dag meddeles dette ogsaa til Biskop Kingo. (Vends Hrd. 79. 80).

1691, 10. Juni. (Wedelsborg). Grev Wedell indberetter til Biskop Kingo om Deguenes Kornindtægter paa hans Gods, og hvad deraf formentlig skulde svares i Pension til Middelfart Skole. (Vends Hrd. 19).

Stormægtigste Herre, allernaadigste milde Konge!

Saasom fra det kgl. Rentekammer er ankommet Antegnelser paa Middelfart Bys Restance udi paabuden Kop-skatter fra A^o. 1683 til 1 Januar 1691, hvorudi jeg som Rector Scholæ i Byen participerer; og endog det kgl. Rentekammer derved for dette lille Rectorat, udi Henseende til dets umanerlige Ringhed, som ved Mandtallene af Magistraten er forklaret, gunstigen har modereret hver

Kopskat paa 3 Rdl., saa er den dog udi 8 Aar voxet til 24 Rdl., i Sandhed over al Formue og det, der nogen-
sinde af den arme Plads kan bringes til Veje. Hermed
derfor falder jeg min allermildeste, fromme Konge til Fode
om en allernaadigst Efterladelse paa det, som allerede til
Restance er opført, at det mig af min allernaadigste Konge
maatte være skjænket. Og i Henseende at jeg som andre
Rectores har alene Navnet og Arbejdet, men en meget
arm Belønning der ved, som efter Kopskats-Forordningens
milde Tilladelse bevises med Sognepræstens og Magistratens
Attest, at det, jeg skal leve, klædes og største Parten
koster af, naar alting nøje er beregnet, som der stykkevis
er specificeret, aarligen er neppest 30 Rdl., og jeg saa-
ledes [er] ringere udi Indkomme end de fleste af Høerne
udi Skolerne og end mange af dem, som informere
privatim hos en fattig Husfader. Beder derfor allerunder-
danigst ogsaa om en naadig Moderation, at de fra Ao.
1691 inclusive og herefter paavoxende Kopskatters Udgift
allerunderdanigst benaades mig som deres. Gud skal lade
den store kgl. Mildhed indrente til alle Eders kgl. Renter
tusinde Velsignelser, hvorfor jeg og bliver

altid til Gud en Forbeder

Geardt Morville¹⁾,

Rector Scholæ i Middelfart.

Kjøbenhavn d. 26. Jan. 1693.

Vi have af sær kgl. Naade og udi allernaadigst Hen-
seende til Supplicantens slette Tilstand allernaadigst efter-

¹⁾ Gert Morville var født i Sorø 1660, Søn af Lægen Johan Carl Morville smst. Den 14 Febr. 1693 fik han som Rector i Middelfart kgl. Bevilling paa at maatte ægte Karen Madsdatter Lim (Lihme, f. 1649 i Middelfart), uanset, at hun tidligere havde været gift med hans Næstsødskendebarn, Hr. Bertel Jørgensen (Fyns B. Ark., Stiftets alm. Br. 148). Samme Aar blev Gert Morville Rector i Fredericia, i hvilken Stilling han døde i Juni 1701. Hans Enke blev begr. 15 Febr. 1718 i Middelfart. (Lengnick, Fam. Morville. Rosendahl, Indbyd. t. den off. Exam. i Nykjøbing Cathedralsskole 1841, S 10—11. Fredericia Kirkebog).

ladt ham den opførte Kopskats Restance fra A° 1683 til 91, som beløber sig til tyve og fire Rdl., og derhos allernaadigst bevilget, at han udi Kopskatterne herefter maa anses som en Hører udi de store Skoler. Givet paa vores kgl. Residens udi Kjøbenhavn den 7. Febr. 93.

Christian.

C. S. v. Plessen.

1699, 11. December. (Middelfart). Niels Clausen Monacoppidan, Rector i Middelfart, klager til Biskop Kingo over den ham tillagte usle Løn, der beløb sig til 37 Sl. Dlr. aarlig, hvorfor han tillige maatte gjøre Tjeneste som Aftensangsprædikant og Chordegn. Han gjør Forslag til nogle Forbedringer i Lønnen. (Vends Hrd. 52).

c. 1709. »Rigtig Fortegnelse paa hvad og hvor meget hver Degn og Substitut udi Vends Herred aarligen bekommer af sine Sogne til sin visse Løn, saa vel som og Optegnelse paa hvad hver Gaard- og Husmand aarligen giver til Degnen og Substituten, og hvad derimod penseres til Skolens Docentes og Discentes udi Middelfart Skole«. Undertegnet: P. Winther (Provst i Vends Hrd.).

1718, 14. Maj. Rentekammeret forlanger af Stiftsøvrigheden i Fyn (Gehejmerraad, Overceremonimester Hr. Christian v. Lente til Zarlhausen, og Biskop, Mag. Jacob Lodberg) Kopi af den kgl. Bestemmelse af 3 April 1672, om at Kauslunde Kongetiende skulde henlægges til Professor Eloqvencia ved Odense Gymnasium som Refusion for noget Gods, der var udlagt til Rytterhold. General Dewitz havde nemlig søgt om at faa samme Tiende perpetueret til sin Hovedgaard Hinsgavl, imod at svare den sædvanlige aarlige Afgift deraf. (Vends Hrd. 63.)

1749. 6. December. (Odense). Fyns Stiftsøvrigheds Approbation paa et Regulativ, dat. Middelfart 5 Novbr. 1749 og undertegnet: Beck, Abraham Prip, Jep Nielsen (o. fl.), angaaende Betalingen for Begravelser i Middelfart Kirke. En Del ældre Begravelser i Kirken nævnes.

S m a a s t y k k e r .

XIV.

Et Brev fra Præsten Ludv. Ferd. Luplau.

Den i Overskriften nævnte Mand nød i sin Tid en ikke ringe Anseelse som en ualmindelig dygtig og alvorlig Præst, og han besad desuden en heldig Gave som populær Skribent, hvorfor den vidtskuende Peder Hjort fik ham til at forfatte det Afsnit i »Den danske Børneven«, som har til Overskrift »Den christelige Kirke«. Luplau døde 1837 i en Alder af kun 37 Aar som Sognepræst i Dalby og Tureby, hvortil han i Slutningen af Aaret 1831 var forflyttet fra Vesterulslev paa Laaland. Efterfølgende Brev til Præsten Johan Frederik Saabye i Errindlev og Oistrup (f. 1775 † 1832) er af dennes Dattersøn, Cand. mag. Fr. Jessen, meddelt os og fortjener formentlig Opmærksomhed, da det giver Vink om, hvad det var, der i sin Tid bragte de dybere Naturer til at vende Ryg til Rationalismen, der i deres Opvæxt havde været næsten eneraadende i Skolen saa vel som i Kirken.

Vesterulslev Præstegaard d. 1. Novbr. 1831.

Modtag De først, kjæreste Hr. Saabye! for dem selv, Deres kjære Moder og venlige Døttre de bedste Hilsener fra min Kone og mig, tilligemed vor forbindtligste Taksigelse for den særdeles behagelige Aften, vi i Søndags tilbragte

hos Dem. Jeg behøver ikke at forsikkre Dem, at jeg, hvis jeg kommer bort herfra, vil regne min ærværdige Nabo i Errindlev med iblandt de lollandske Præster, som jeg ret inderligt ønskede at kunne flytte med mig.

Igaar havde jeg saa travlt med min Skoleexamen, at jeg virkelig ikke fik Tid til at udsøge de Bøger, som jeg efter Løfte kunde sende Dem. Hermed følger nu idag nogen aandelig Føde — gid den maa yde Dem nogle Timers ikke ubehagelig Nydelse; men især, gid jeg, naar De nu har læst alt dette, som De godt kan beholde til Maanedens Ende, maatte finde Leilighed til at tale med Dem derom! — Vi leve i en saare oprørt og bevæget Tidsalder: det er maa-skee vanskeligere nu end nogentid før, at forblive aandelig ædru, at holde fast ved Sandheden og vogte sig for at skeie ud enten til den ene eller den anden Side. Jeg har i Skolen og ved Universitetet — tilligemed hundrede af mine æqvales — lært en saa horribel Christendom, at jeg siden reent har maattet kaste alt det af mig, som jeg har lært i min Ungdom, og mæisomt arbeide mig frem til et christeligere System: deraf er opstaaet i min Sjæl en Gysen for den nyere Tids letfærdige Omgang med Guds hellige Ord, og en vis Tendents til at give den Anskuelsesnaade af Christendommen et afgjort Fortrin, som er Rationalismen diametraliter modsat. Men jeg er ikke saa blind, at jeg ikke skulde føle, at ogsaa dette kan føre paa farlige Afveie, at saa let incidit in Scyllam, qvi vult evitare Charybdim — og netop derfor vilde jeg saa gjerne omgaaes med Mænd, som Dem, kjære Hr. Saabye! der ærligt elske Sandheden, kunne taale at høre Indvendinger, og med Fornuft og Indsigt besvare dem.

Jeg har ellers en lille Kylling at plukke med Deres gode Nabo Møller ¹⁾. Jeg holder ikke af i Lægfolks Nær-værelse at reducere en Embedsbroder in absurdum; men han sagde ved Deres Bord, da der var Tale om Vrede over personlige Fornærmelser, at det var en daarlig Mand, som ikke kunde blive vred. Dette er et af de mangfol-

¹⁾ Hans Marcus Møller, Præst i Taagerup og Thorslunde († 1844).

dige Ordsprog, som ere udsprungne af en kortsynet og skjæv Philosophie, men som blive til bare Dunst og Taage, naar de komme i Christendommens Prøveovn.

Thi ikke at tale om, at en Mands Vrede ikke gjør hvad der er ret for Gud: saa maa jo efter hiint Ordsprog han have været en daarlig Mand, som ikke skjendte igjen, der han blev overskjendt, ikke truede, der han leed, men overgav det til ham, som dømmer retfærdeligen. 1 Pet. 2, 23. Det er i det Hele mærkværdigt, at Jesus vel giver os mange Exempler paa en hellig Harme over Laster og Ugudeligheder, men ikke et eneste Exempel paa Vrede over personlige imod ham selv stiledede Fornærmelser — ligesaa lidt hans Apostle efter den Helligaands Udgydelse over dem. Men her have vi jo vort Ideal; der synes ogsaa at være noget uædelt i Vrede og Opbragthed over personlige Fornærmelser: jeg har saavel som andre Folk befundet mig i saadanne casibus, i hvilke jeg har følt mig bitterligen krænket og fornærmet, og er bleven vred, og har givet Ondt af mig; men aldrig har min Samvittighed efter en saadan Affect kunnet give mig noget hæderligt Skudsmaal, og jeg har ikke kunnet sige til mig selv: det var ret, hvad Du gjorde. — Vor naturlige Følelse raisonnerer jo rigtignok ganske anderledes; men Kjødets begjærer imod Aanden, og ved Kjødets forstaaer vistnok Skriften netop vor medfødte syndige Natur med alle dens daarlige Indbildninger og dumme Slutninger; men ved Aanden Guds Aand, og det af samme underviste og i dens Maneer dømmende indvortes Menneske. —

Dog jeg vil ikke skrive Afhandlinger, men kun med et Par venskabelige Linier ledsage en lille Bogpakke; altsaa hermed Gud befalet. — Gid den Almægtige maa holde sin beskyærmende Haand over Dem og Deres Kjære, og gid ingen Afstand enten i Legemet eller i Aanden ganske maa udlette af Deres Erindring den, der med oprigtig Høiagtelse og broderlig Hengivenhed kalder sig

Deres ærbødigste

Luplau.

Velærværdige

Hr. Pastor Saabye i Errindlev.

XV.

Biskop Worm og den geheime kommission.

Ved provst *L. Koch.*

I december måned 1724 nedsatte kong Frederik IV den bekendte og berygtede »kommission angående ulovlig skænk og gaves tagelse og bydelse«, den gang bestående af daværende justitsråd og kommitteret i kommercekollegiet C. Møinichen og biskop B. Deichmann i Kristiania; da denne i løbet af foråret rejste til Norge, suppleredes kommissionen med C. Reitzer, stiftamtmand i Trondhjem; Møinichens svigersøn, P. Ramshart, var sekretær. — Det er her ikke hensigten at fortælle denne kommissions historie, med hensyn til hvilken der især henvises til C. Bruun, Fr. Rostgaards levnet s. 318 ff. — Men om end den første anledning til kommissionens nedsættelse var, som dens benævnelse viser, at der forlød mange og velgrundede rygter om bestikkelighed hos embedsmændene, og at dronning Anna Sofies navn benyttedes af disse, så har der dog sikkert været en dybere grund til denne forholdsregel. Der var efter den store nordiske krig, og formodentlig som en følge af denne, indtrådt en mærkelig slaphed i hele administrationen og en almindelig tilbagegang på de forskelligste områder. Handelen stod stille, landvæsnet kom hvert år i dybere forfald, pengevæsnet var i uorden, flåden og værfterne var i dårlig stand, domstolene begyndte at tabe i agtelse, universitetet stod stille og formåede ikke længer at løse sin opgave. Det har været kongens erkendelse heraf, der har fremkaldt den vist nok højst fornødne undersøgelse af embedsmændenes forhold; når denne dog kun førte til en del afskedigelser, men ikke til nogen virkelig forbedring, kan grunden hertil vel søges på mange steder. Til dels ligger den i de mænds personligheder, der ledede undersøgelsen; ti der er al sandsynlighed for, at hverken C. Møinichen eller Deich-

mann selv havde holdt sig fri for »ulovlig skænk og gaves tagelse«. Dels ligger den også i den frygt og forbitrelse, som denne »bandekommission« opvakte ved den hemmelighedsfulde måde, hvorpå den optrådte, de dyre eder, den lod vidnerne sværge osv., og endelig manglede Frederik IV en mand, der som J. Rosenkrands efter hans død kunde bringe statsmaskineriet i en bedre gang. I kommissionen blev der vel forhandlet om kancelliet, flåden, højesteret og universitetet, men det hele løb dog ud i nogle personalforandringer; et systemskifte formåede den ikke at fremkalde. — Men kommissionens virksomhed fik stor betydning for fremtiden. Af hvad der er levnet af dens papirer ses det, at dronningen har været personligt meget virksom i denne sag. Således har C. Møinichen til hende stilet en meget skarp erklæring om universitetets tilstand. Det er også først fra denne tid, der egentlig indtræder en spænding mellem kongeparret på den ene og kronprinsen og hans hustru på den anden side; og da Kristian VI ved sin tronbestigelse foretog så gennemgribende forandringer i det overordnede regeringspersonale som ingen anden dansk konge, da ramte hævnene alle dem, der havde stået i nogen forbindelse med kommissionen. Om det end ikke lader sig bestemt påvise, lader dog den hurtighed, hvormed forandringen udførtes, til dels allerede dagen efter faderens død, ingen tvivl om, at der har været et parti, som har ventet på denne begivenhed og havt sine planer færdige, da den indtrådte.

Også Sællands biskop, C. Worm, kom i kollision med kommissionen. — Prof. theol. H. Bartholin havde været indkaldt for denne og underskrevet dens edsformular. I et møde i konsistoriet spurgte biskoppen ham, hvorledes han kunde sværge en ed imod Guds og naturens lov, og udtalte, at han ikke vilde have svoret en sådan ed, og at der vilde blive mange menedere¹⁾. Bar-

¹⁾ C. Bruun, Fr. Rostgaard, s. 330.

tholin blev fortørnet herover og må have omtalt og påklaget biskoppens udtalelser. Ti i geheimearkivet¹⁾ findes to udkast, det ene til en skrivelse til Worm selv, det andet til et cirkulære til samtlige biskopper. Det er vel ikke vist, at disse ere afsendte; men det må dog anses for sandsynligt; de ere skrevne af Møinichen selv, der nu var bleven oversekretær i det danske kancelli, og han kunde næppe have talt i den tone til Sællands biskop uden efter kongens udtrykkelige befaling. Skrivelsen til biskoppen er i ethvert tilfælde et bevis for, hvor voldsomt denne sag dreves, og hvorledes de, der stillede sig i opposition til kommissionen, bleve behandlede, og den yder et bidrag til at forstå, hvorfor denne opvakte så stor forbitrelse. Der er vist nok intet eksempel på, at en dansk konge har givet Sællands biskop en så skarp irettesættelse; har biskop Worm virkelig modtaget den, har han havt brug for sit valgsprog: per spinas ibo ocreatus, gennem torne vil jeg gå med støvler på.

Begge de nedenfor meddelte skrivelser ere udaterede; men de må være affattede kort efter den omtalte samtale mellem biskoppen og H. Bartholin; denne fandt sted den 10 februar 1725.

1.

Eftersom vi ugerne og med største misfornøjelse have fornummet, hvorledes du d. 10 februarii senest offentlig på konsistorio haver angrebet vores summus theologus, os elskelige dr. Hans Bartholin, over den ed, han efter vores aller nådigste ordre og befaling udi den af os aller nådigst anordnede kommission over ulovlig skænk og gaves tagelse og bydelse aflagt haver, og beskyldt samme som stridende mod Guds ord og naturens lov samt en god samvittighed, og endvidere ladet dig forlyde, at du den ej, om det af dig

¹⁾ Kancelliets aflevering, skab 11, pakke 111.

var bleven æsket, havde villet aftagt eller underskrevet, og som samme dine ords mening og udtolkning er os offentlig søndagen næst efter bleven af provsten, mag. Reenberg, på vor frue kirkes prædikestol til højmesse yderligere forklaret¹⁾, da, som slig os højst ubehagelige forhold er aldeles stridende mod den aller underdanigste troskabsed, du os og det dig aller nådigst anfortroede embede pligtig er, helst vi intet mindre havde formodet, end du skulde have understået dig offentlig uden nogen forhen til os aller underdanigst gjort remonstration at modsige det, vi med vores aller nådigste ordre avtoriseret og befalet havde, men langt førre ventet, at du efter vor aller nådigste lov og ritual ej alene selv skulde paamindet undersætterne om den kærlighed og lydighed, de ere deres herskab skyldige, men endog tilholdt samtlige dit underhavende præsteskab efter deres embedes pligt til det samme at efterkomme. Men som alt dette af dig er desværre efterladt, har vi ikke kunnet forbigå vores mishag derover dig at tilkendegive, hvorfor vi og aller nådigst have befalet vores storkansler dig udi konseillets nærværelse herover at reprimandere og dig vores ydermere aller nådigste villie at tilkendegive, som er denne, at eftersom den af os aller nådigst anordnede kommission sigter til intet andet end Guds ære og vores bedste og tro undersætters befrielse, der længe nok have sukket under voldsmændenes åg, der for gaver har forventt retten for den fattige og med så vel gejstlige som verdslige bestillinger samt anden vores kongelige nåde holdt ligesom offentlig torv og marked: at du da tilholder samtlige dit præsteskab, særdeles de her i staden, så vel sognepresterne som kapellanerne, at de straksen og den første søndag efter at denne vor allernådigste ordre dig indhændiges, efter prædiken offentlig på prædikestolen ej alene forklarer deres tilhørere, hvad lydighed de endog i denne tilfælde ere os som deres overherre samt vores kongelige arvehus skyldige, men endog samtlige beder den almægtige og alvidende Gud, der kender alle menneskers skjulte

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 778 f.

tanker, at han med sin gode ånd vil styrke og fremme denne vores så kristelige som aller nådigste intention til Guds egen æres udbredelse, sandheds rette udforskning og vores kære og tro undersåtters lettelse, samt de skyldiges, der Gud, os og deres egen ære, ed og pligt så ublu forgættet haver, deres retmæssige afstraffelse.

Hermed sker vor villie. — Befalendes dig Gud.

2.

Eftersom den af os aller nådigst anordnede kommission over ulovlig skænk og gaves tagelse og bydelse sigter til intet uden Guds ære ved retfærdighedens uforhindret fremgang og retskafne undersåtters forfremmelse så vel til gejstlige som til verdslige embeder ved de af os aller nådigst anordnede lovlige midler; ti er vores aller nådigste villie og alvorlige befaling, at du, så snart denne vores aller nådigste ordre dig til hænde kommer, straksen foranstalter hos samtlige præsteskabet i det dig aller nådigst anfortroede stift, at de ej alene entholder sig fra udi deres prædikener at raisonere om eller imod denne og andre vores aller nådigste anordninger, så som vi langt mere ville forvente, de med al alvorlighed skulle bede, at den store Gud vil velsigne denne vores kristelige intention til hans ære og vores kære og tro undersåtters bedste; men endog at du tilholder fornævnte dit præsteskab efter vores aller nådigste lovs bydende at forklare deres tekster af Guds ord uden nogen menneskelige passioners beblandelse, trøste samvittighederne og tillige foreholde undersåtterne den kærlighed og lydighed, de ere os og vores kongelige arvehus i dette og alle tilfælde skyldige. Skulde ellers nogen herimod befindes at handle, have vi den aller nådigste tilforlædethed til din os bekendte troskab, at du derfor ej alene alvorligen og eftertrykkeligen påminder dem, men os og det aller underdanigst tilkendegiver, såsom vi alvorligen ville, at denne vores aller nådigste ordre ubrødelig skal efterkommes.

XVI.

Præsterne i Viborg Stift 1568.

Ved A. Heise.

Under 13 Januar 1568 udgik Kongebrev til alle Landets Superintendenter om, at alle kirkelige Handlinger skulde udføres paa den Maade, som var Skik i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn; thi Kongen vilde ikke finde sig i »nogen Tvedragt udi Kirkens Ceremonier, og besynderligen udi det højværdige Alters Sakramenters Trakterelse«, men straffe enhver Afgivelse fra den i Kirkeordinansen foreskrevne i Vor Frue Kirke indførte Form ¹⁾. Biskoppen i Viborg Stift, Mester Kjeld Jul, samlede da Præsterne herredsvis og lod dem afgive Erklæringer om, at Brevet var blevet oplæst for dem af Biskoppen. Da alle disse Erklæringer (med Undtagelse af Brevet for Nørlyng Herred med Viborg By) endnu findes i Viborg Stiftsarkiv i vedkommende Herredspakker, er det saaledes muligt her igjennem at faa en paalidelig Fortegnelse over Stiftets Præster fra Tidsrummet fra 16 Februar 1568, da Biskoppen holdt sin første Forsamling med Rinds Herreds Præster i Hersom Kirke, til 9 April s. A., da han holdt den sidste af disse Samlinger, nemlig i Hammershøj Kirke i Sønderlyng Herred. Hvor vigtige saadanne nøjagtige Fortegnelser ere, viser et Blik i Wibergs store Værk tilstrækkelig. Jeg skal derfor blot tilføje, at lignende paalidelige Fortegnelser fra Viborg Stiftsarkiv (og rimeligvis ogsaa fra de øvrige Stiftskister) kan skaffes til Veje foruden for Aarene 1581 (Forpligtelser om ikke at lade opus concordiaë findes hos sig, i Pakken »Curiøse Papirer«, Nr. 2 og Nr. 19) og 1584 (se Kirkehistoriske Saml. 3 R., II, 203—6) ogsaa fra 1608 (Fuldmagterne i Anledning af Prins Kristians

¹⁾ Rørdam, Danske Kirkelove II, 105; jfr. Dansk Mag. V, 86.

Valg, Hovedreversal Side 7); fra c. 1619 (se foran, Side 104—6); fra 1644 (Gejstlighedens Opgivelse af Indtægter og Udgifter i Svenskerkrigens Tid, i Hovedreversalen S. 235); fra 1647 (Fortegnelse over Lensgaarde, Herregaarde, adelige Monumenter o. s. v., afgivne af hver Præst, samlede herredsviis i de almindelige Herredspakker, samt fra Slutningen af samme Aar i Erklæringer af hver enkelt Præst om, hvorvidt de have Penge paa Rente; fra 1648 (Fuldmagter i Anledning af Frederik III's Valg); fra 1650 (Kristian 5tes Valg); fra 1651 (Fortegnelse over hele og halve Gaarde o. s. v. i Sognene, ordnede herredsviis i de almindelige Herredspakker; fra 1653 (Angivelser i Anledning af frivillige Bidrag til Militzen og Flaaden (i det mindste findes saadanne for Hellum Herred); fra 1657 i Anledning af Stændermødet i Odense, Hovedreversal S. 7), og i Fortegnelsen over hele og halve Gaarde o. s. v., og lignende fra 1661. — Fra den følgende Tid ville saadanne Lister være af mindre Betydning; dog findes i den saakaldte Stiftsbog af 1690 Indberetninger fra samtlige Præster, deriblandt ogsaa Præsterækkerne fra hvert Kald siden Reformationen. Disse sidste er selvfølgelig ikke altid paalidelige, men ville dog vistnok kunne bruges til Supplering; mange af Angivelserne stamme fra nu tildels forsvundne Breve fra Præstearkiverne.

Nedenstaaende Fortegnelse fra 1568 er ordnet efter Herredernes Bogstavorden, ligesom Fortegnelsen fra 1584 i Kirkehist. Saml. 3 R., II, 203.

Fjends Herred: Niels Pedersen i Vrove, Provst, Søren Ibsen i Højslev, Peder Jensen i Torup (Taarup), Mikkell Kristensen i Ørslev Kloster (Højlskov), Morten Brasen i Davbjerg, Peder Øregaard i Vridsted, Niels Olufsen i Kobberup, Jakob Sørensen, Præst (o: Medtjener) i Højslev (Davbjerg Kirke, 8 Marts).

Fleskum Herred: Kjeld Jensen i Gunderup, Provst; Klavs Jensen i Guding, Anders Jensen i Romdrup, Jens Nielsen i Mov, Peder Kristensen i Store Vorde, Lavrids Vinther i Ferslev. (Nøvling Kirke, 21 Februar).

Gislum Herred: Jens Nielsen i Durup, Provst; Andres Grønning i Farsø, Lavrids Eriksen i Tisted, Mathias Sørensen i Gislum, Anders Villomsen Brasen i Louens, Kristen Pedersen i Rørbæk, Kristen Nielsen i Strandby, Niels Kristensen i Binderup, Niels Jensen i Vognsild. (Binderup Kirke, 18 Februar.)

Harre og Nørre Herreder (Salling): Kristen Brun i Hjerk, Provst, Søren Olufsen i Navtrup, Kristen Sommer i Junget, Niels Mogensen i Jebjerg, Søren Ibsen i Roslev, Niels Brun i Durup, Kristen Kristensen i Tise, Kristen Lavridsen, Præst (o: Medtjener) i Navtrup, Peder Madsen i Grinderslev, Niels Kristensen „Præst“ paa Fur, Bunde Knudsen i Selde. (Oddense [Ottinsse] Kirke, 9 Marts).

Hellum Herred: Povl Pedersen i Skjorping, Provst; Mathias Boesen i Bælum, Jesper Jensen i Brøndum, Bertel Jespersen i Gjerding, Niels Povlsen i Kongslev (Fræer Kirke, 20 Februar).

Hinborg og Rødding Herreder (Salling): Peder Jul i Skive, Provst; Jakob Jensen i Oddense, Lavrids Nielsen i Brøndum, Gregers Kristensen i Balling, Erik Lavridsen i Haasum, Lavrids Kristensen i Vejby, Knud Brynild i Rødding Knud Nielsen i Lime, Peder Traae, Præst (o: Medtjener) i Vejby, Jens Juel i Hem. (Otthinsse, o: Oddense Kirke, 9 Marts).

Hinsted Herred: Jens Andersen i Skelum, Provst; Søren Jensen i Øls, Klemet Nielsen i Rold, Hans Pedersen i Astrup, Kristen Steffensen i Als, Jens Sørensen i Vive, (Fræer Kirke, 20 Februar).

Hornum Herred: Anders Gied i Veggerby, Provst; Tue Nielsen i Sønderholm, Eske Ibsen i Hornum, Kristen Jensen i Synderup, Anders Brun i Vokslev, Povl Nielsen i Buderup, Jens Pedersen i Elishyff (Ellidshøj), Kristen Libbert i Nørholm. (Bislev Kirke, 26 Februar).

Middelsom Herred: Niels Trogelsen i Østervelling, Provst; Just Lavridsen [Ranch] i Vinkel, Laurids Justesen [Ranch], Kapellan til Vinkel, Jens Lassen i Hjermind, Kjeld Star i Bjerling, Kristen Star, Præst (o: Medtjener) sammesteds, Niels Andersen i Langaa, Niels Lavridsen i Brandstrup, Jakob Steffensen i Vester Velling, (Vinkel Kirke, 5 Marts).

Nørlyng Herred fattes. Nørre Herred se ovenfor ved Harre Herred.

Rinds Herred: Ib Pedersen i Simested, Provst; Anders Brasen i Ulbjerg, Mavrids Jensen i Tostrup, Jakob Brasen i Gjedsted, Peder Jensen Høg i Laastrup, Kristen Kristensen i Vesterbølle, Anders Madsen i Hersom, Niels Mikkelsen i Testrup, Søren Jensen i Hvam. (Hersom Kirke, 16 Februar).

Rødding Herred se ovenfor ved Hinborg Herred.

Slet Herred: Jens Hemandt i Salling, Provst; Jakob Jensen i Vilsted, Jørgen Madsen i Farstrup, Svend Madsen i Sebber Kloster, Jakob Jensen i Malle, Niels Simensen i Kornum. (Bislev Kirke, 26 Februar).

Sønderlyng Herred: Lavrids Pedersen i Ørum, Provst; Kristen Jul i Bjerregrav, Rasmus Skjønning i Begh, Niels Eriksen i Fovlum, Mads Hegelund i Vorning, Kristen Mavridsen, Præst [Medtjener] i Fovlum. (Hammershøj Kirke, 9 April).

Aars Herred: Kristen Madsen til Brorstrup og Ravnkilde, Provst; Søren Lavridsen i Hornum, Peder Villomsen i Skivum, Søren Andersen i Aars, Mads Kristensen i Ulstrup, Thomas Pedersen i Blære, Peder Jensen, Kapellan i Haverslev, Lavrids Grøn i Hornum [Medtjener?]. (Binderup Kirke, 18 Februar).

XVII.

Om Præsten Hr. Niels Staer i Hjermind.

Skjønt Historikeren har det Kald uden Personsanseelse at gjøre Ret og Skjel, at hjælpe den forurettede til Op-

rejsning, og at dømme den, som gjorde Uret, om han end maaske her i Livet stod uanfægtet som Sejerherre, saa bliver det dog undertiden en meget vanskelig Sag at øve dette Dommerkald, navnlig naar de os levnedes Oplysninger ere saa utilstrækkelige, at det bliver umueligt at afgjøre, hvem der havde Ret, og hvem Uret. Dette gjælder saaledes den i Qverskriften nævnte Præst og hans Modstandere. Naar jeg alligevel her meddeler, hvad jeg har fundet om ham og hans Sag, da sker det i det Haab, at maaske nogen anden ved Hjælp af det, som her gives, kunde komme paa Spor efter den rette Sammenhæng. I ethvert Tilfælde turde det, som jeg har fundet, være af nogen kulturhistorisk Interesse og kan tjene til at godtgjøre, at det var en farlig Sag for en Præst i det 16de Aarhundrede at have en Adelsmand til erklæret Modstander.

Den første lutherske Præst, vi kjende, i Hjermind, Le og Hjorthede i Middelsom Hrd., Viborg Stift, hed Hr. Jens Lassen¹⁾. Han var endnu i Live 1569; thi den 17de Maj d. A. stadfæstede Kong Frederik II under et Ophold i Viborg et Kaldsbrev, som Menigheden i Hjermind, Le og Hjorthede havde udstedt, og hvorved den havde valgt Hr. Niels Star, som for nogen Tid siden var ordineret til Kapellan hos deres Sognepræst Hr. Jens Lassen, til dennes eventuelle Efterfølger, naar den gamle Præst afgik ved Døden²⁾. Om denne Hr. Niels (hvis Efternavn skrives paa forskellige Maader, saasom Staer, Star, Ster, Stair eller Staar) vides, at han var født i Bjering Præstegaard i Middelsom Herred³⁾. Han var da sikkert en Søn af den gamle Præst Hr. Kjeld Staer sammesteds. I et Tingsvidne i Hemmestrup Arkiv, dat. Torsdag før Søndag Reminiscere 1574, angaaende

¹⁾ Naar Wiberg I, 628 nævner Hr. Kjeld Kjeldsen Staer (ell. Stair) som Sognepræst her indtil sin Død 1573, da kan det ikke være rigtigt.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 444. Regist. o. a. L. 10, Fol. 47.

³⁾ Meddelelse fra Viborg Stiftsarkiv ved Dr. A. Heise, hvem ogsaa den følgende Notits skyldes.

nogen Jord i Bjering, vidner Hr. Kjeld Staer i Bjering, at hans Erindring om Forholdene gik 57 Aar tilbage, Hr. Christen Staer sammesteds (Faderens Kapellan og Eftermand) 30 Aar, og Hr. Niels Staer i Hjermind 26 Aar. Paa denne Tid har den sidstnævnte rimeligvis været Sognepræst. Hvad der for Resten vides om ham, indeholdes i følgende Breve og Aktstykker.

1.

Niels Jonsen ¹⁾ fik Brev, et Kirkebol udi Hjermind anrørendes.

V. G. t. Vid, eftersom du underdanigst have ladet give os tilkjende om et Kirkebol udi Hjermind, paa hvilket Sognepræsten sammesteds, Hr. Niels ved Navn, haver forhvervet vort Brev at maa nyde og bruge til sin Præstegaard, efter den Beretning, at samme Bol skulde være meget øde, og med Tiden Kirken derover ikke skulde have sin Landgilde deraf. Og du lader os berette, at du nylig tilforn samme Bol skal have stedt og fæstet til en ved Navn Christen Sørensen, hvilken og siden den Tid til gode Rede haver ydet og fuldgjort Landgilde og Rettighed, baade til Kirken og Kronen, som deraf bør, og hannem herover paa sin Stedsmaal skulde ske forkort; ej heller samme Bol skal være saa øde, som berettet var. Da efter slig Lejlighed, som forskrevet staaar, og efterdi befindes, for^{ne} Sognepræst med unøjagtig Beretning for^{ne} vort Brev paa for^{ne} Bol at have forhvervet: bede vi dig og ville, at du for^{ne} Kirkebol beholder til Slottet, og for^{ne} Christen Sørensen det lader nyde for slig Skyld og Rettighed til Kronen og Kirken, som deraf bør. Dermed etc. Actum Abramstrup 11 Aug. Anno 1581.

Jydske Tegnelser II, 280.

2.

Peder Gyldenstjerne, Jørgen Rosenkrands og Jørgen Skram finge Befaling at skulle lade kalde for den-

¹⁾ Lensmand paa Hald.

nem udi Rette Lavrits Rostrup og Hr. Niels Ster, Sognepræst til Hjermind Sogn, og dennem enten til Minde eller Rette forene, om hvis dennem imellem er.

Vi Frederik den anden etc. Hilsede eder os elsk. Peder Gyldenstjerne til Thim, Marsk udi vort Rige Danmark, Jørgen Rosenkrands til Rosenholm, Jørgen Skram til Tjele, og Mandrup Parsberg til Hagedsted¹⁾, vore Mænd og Raad, kjærligen med Gud og vor Naade. Vider, at denne Brevviser, Hr. Niels Ster, Sognepræst til Hjermind Sognekirke, haver sig imod os underdanigst beklaget, hvorledes han nogen Tid forleden af en os elsk. Lavrits Rostrups, vor Mand og Tjeners, Karle er bleven overfalden, slagen, lemlæst og ilde medfaren udi de andre Lavrits Rostrups Karles Medfølgelse og Nærværelse; og efterdi han aldrig tilforn havde haft nogen Ord med samme Karle, og saa om Nattetide er udfordret til syge Folk af nogle, enddog ingen slig syge ere befunden, saa han deraf skal have haft ikke ringe Aarsage til Mistanke, sig at efterstilles; haver han udi hans Sygdom derom tilskrevet hans Superintendent, sig derom for hannem beklaget, udi den Mening, han derudinden skulde hannem raadføre og haandhæve; og efter at Superintendenten sligt havde givet Stiftslensmanden tilkjende, og for^{ne} Hr. Niels Sters Skrivelse til hannem overantvordet, skal Lavrits Rostrup have bekommet en Kopi af samme Skrivelse og siden derfor tiltalt hannem og til Herredsting forhvert Dom, at han skulde bevise, hvis han havde skrevet, Sanden at være, eller derfor at stande til Rette efter Recessen; hvilken Dom Landsdommeren siden til Landsting ikke haver villet fælde; deraf hannem hans Embede er forbudet; hvorudinden han sig paa det højeste beklager, at han først er slagen og lemlæst, og der han sig haver beklaget, da ikke til Rette at maa forhjælpes, men tilmed forfulgt og tragtet efter hans Fordærvelse. Og mener sig at ske Uret, efterdi paa Hovedsagen ikke er gaaet nogen endelig Dom; ej heller han for

¹⁾ I Hovlbjerg Sogn. Mandrup Parsberg forandrede Navnet til Hagedholm.

Dom og Ret havde for^{no} Lavrits Rostrup noget offentlig til-
sagt eller slig hans Skrivelse skrevet udi den Mening, at
den skulde komme nogen under Øjne, men alene udi hans
Nød og Elendighed, der han i saa Maade uskyldeligen var
overfalden, hans Superintendent sligt tilskrevet og beklaget,
og ikke udi den Mening, hans Skrivelse skulde føres til
Dom og Rettergang. Og paa det Sagen med al sin Om-
stændighed maa komme til Forhør og grundeligen forfares,
da bede vi eder, befale og nu med dette vort aabne Brev
Fuldmagt give, at I med det første paa belejlig Tid og Sted
eder forsamle, stevnedes for eder udi Rette alle dennem,
samme Sag er anrørendes, gransker og grangiveligen for-
farer derom al Lejligheden, hvorledes sig altingest dermed
haver tildraget og forløben; og siden endeligen dømmer
dennem imellem udi ret Hovedsagen, og om for^{no} Hr. Nielses
Skrivelse, som han sin Superintendent haver tilskrevet for-
trolig og hemmeligvis, kunde komme for^{no} Lavrits Rostrup
til sin Lempe for nær. Desligeste om for^{no} Hr. Niels for
samme sin Skrivelse og Sendebrev, som han ikke havde
skrevet udi den Mening, at den skulde komme nogen under
Øjne, bør at lide eller kvit at være; eller herom dennem til
Minde forhandler, og forhjælper alle Parterne, som christe-
ligt, billigt og ret er; givendes det fra eder beskrevet, som
I ville ansvare for Gud og være bekjendt. Dermed sker vor
Vilje og Befaling. Thi lader det ingenlunde. Actum Odense
14 Novembris Anno 1581.

Jydske Tegnelser II, 298.

3.

Lauritz Rostrup til Restrup, paa den ene, og Hr. Niels
Ster i Hiermind, [paa den anden Side,] deres Dom.

Vi Frederik d. 2^{den} med Guds Naade etc. Gjøre alle
vitterlig, at Aar 1582 d. 16 Juni paa vort Retterting paa
vort Slot Kjøbenhavn, nærværende os elsk. Niels Kaas til
Taarupgaard, vor Kansler, Peder Gyldenstjerne til Thim, Dan-
marks Riges Marsk, Peder Munck til Estuadgaard, vor Ad-
miral, Hr. Jørgen Løcke til Offuergaard, Ridder, Jørgen

Rosenkrantz til Roesenholm, Biørn Andersen til Steenholt, Eyller Grubbe til Lystrup, Danmarks Riges Kansler, Christoffer Valkendorff til Glorup, vor Rentemester, Sten Brade til Knudstrup, Jørgen Skram til Thiele, Manderup Parsberg til Hagisholm, Erick Hardenberg til Matteredup, Anders Bing til Smedstrup, Axell Gyldenstiern til Liungbye, Absalon Giøe til Kielstrup, Breide Rantzou til Rantzouholm, og Albrit Friss til Harritzkier, vore tro Mænd og Raad: For os var skikket hæderlig Mand Hr. Niels Ster udi Hiermind, paa den ene, og havde med vor Stævning for os udi Rette stævnet os elskelige Lauritz Rostrup til Bestrup, vor Mand og Tjener, paa den anden Side, for nogen Lovmaal, Forfølgning, Dele og Domme, han over hannem forhvervet haver for nogen Ord, han udi en hans Skrivelse, som han til hans Biskop og Øvrighed (ingen der med at forulempe, men sin Nød og Anliggende at beklage) skrevet haver, og som han derudinden ikke skal have haft udi Agt eller Sinde hannem eller nogen med samme Skrivelse at forulempe, men sin anliggende Nød sin tilbørlig Øvrighed at andrage, derpaa at formode kristelig Befordring og Behjælpning, mener han sig at ske for kort og uret, over anden Uforretning, han sig haver at beklage at være vederfaret, og for os udi Rette lagt en skriftlig Beretning, formeldendes, hvorledes at en af for^{te} Lauritz Rostrups Karle udi to deres Nærværelse haver hannem fattige, vanføre Mand overfaldet, saaret, slaaget og meget ilde medfaret, uden al billig Aarsag, udi en liden Stykke Skov, som ligger til den Præstegaard, han udi bor; og sagde, han skulde det have for hans Husbondes Skyld, han vilde ikke lyde. Siden er der nogen kommen udi hans Gaard om Nattetid, og har udfordret hannem til sygt Folk, endog ingen saadan er befunden; hvilke han og mente var Lauritz Rostrups Folk. Da befrygter han sig at uddrage til hans Sogn, og gav hemmelig sin Biskop sin Mening „einst“ tilkjende med hans forseglede og fortrolige Skrivelse, og befrygtede, at det skulle være med for^{te} Lauritz Rostrups Minde, at hans Folk overfaldt hannem fattige, vanføre Mand; og ikke „understoedt“ for^{te} Lauritz Rostrup til noget uærligt udi nogen Maade, men fortænkte dem, som Gjærningen

gjorde. Hvilken hans Skrivelse han hemmelig udskrev i hans store Sygdom, Ve og „Sprecke“, og derfor beder ganske ydmygst og underdanigst om Naade for Jesu Christi Skyld, og ikke om nogen stræng Rettergang, at han fattige, vanføre Mand maatte komme af den Dele, som han for den Sag delt er, og beholde hans Ære, efter han haver ikke andet gjort, end udi Hemmelighed andraget hans store Nød og Trang for hans Biskop og Øvrighed, efter hans Mening „einst“, og ikke udi den Mening at han ville dermed forulempe nogen, og havde vel adskillige Tingsvidner og andre skriftlige Bevis, som lode paa en for^{te} Lauritz Rostrups Tjenere, Anders Villatzen ved Navn, som tidt og ofte havde overfaldet hannom og udi hans egen Gaard „uførmil“ og i mange Maader forulempet, og intet beskyldte for^{te} Lauritz Rostrup eller hans Frue, men alene hans Tjenere. Derimod beretter for^{te} Lauritz Rostrup, at han havde tiltalt for^{te} Hr. Niels Ster for nogle Breve og Skrivelser, han skulde have tilskrevet os elskelige Niels Joensen til Tostedlund, vor Mand, Tjener og Befalingsmand paa vort Slot Hald, saa og Superintendenten, os elskelige Mester Peder Tøgersen, hvilke hans udsendte Breve skulle være hannem, hans Hustru og Folk for nær, og deres gode Rygte for nær, og for samme hans Skrivelse hannem tiltalt, først for hans tilbørlige Dommere, og siden han er derfra funden og til verdslige Dommere, har til Herredsting og Landsting hannem forfulgt, og bekommet Dom for sig til Herredsting, saa og til Landsting er Herredsfogdens Dom stadfæstet, og der efter har han ladet hannem tiltale for for^{te} Sag baade til Herredsting og Landsting, og mente derfor, at han ikke var den Mand, der burde her at gange udi Rette med hannem; med flere Ord dennem imellem forløb. — Da efter den Sags Lejlighed, og efterdi for^{te} Hr. Niels Ster udi Dag offentlig for os har bekjendt, at han udi ingen Maade veed noget andet med for^{te} Lauritz Rostrup eller med hans Hustru, os elskelige Fru Kierstine Rudsdatter, end det som ærligt og oprigtigt er udi alle Maade, men hvis han skrevet havde, var sket udi hans Sygdom, Ve og Sprecke, han laa udi, have vi af den Aarsag lagt os der udi dem at forene og fordrage,

om hvis Trætte og Uenighed dem hertildags imellem været haver, hvilket efter lang Underhandling er os af for^{te} Lauritz Rostrup bevilget og samtykket, saa han for vor Forbøns Skyld har efterladt hvis Dele og Lovmaal, han over for^{te} Hr. Niels Ster haver, ikke efter denne Dag at komme hannem til nogen Hinder eller Skade udi nogen Maade, og haver for^{te} Lauritz Rostrup fra sig antvordet hvis Delebreve og Domme, han over hannem havde, med saadan Forord og Vilkaar, at for^{te} Hr. Niels Ster skal holde en Capellan udi Hiermind Sogn, som der skal gjøre Tjeneste, og selv ham derfor belønne; dog selv at beholde Sognet som en Sognerherre; og hermed skal det være for^{te} Lauritz Rostrup, hans Hustru og for^{te} Hr. Niels Ster en klar og aftalt Sag udi alle Maade. Datum ut supra.

Herredags Dombogen XI, 46 ff. Sagen er kortelig omtalt i Ny kirkehist. Saml. V, 375.

Skjønt der saaledes tilvejebragtes et Forlig, der maatte synes lidet gunstigt for den mishandlede Præst, gik det ham snart efter endnu værre, da han formelig blev afsat, uden at vi vide andet om Grunden dertil, end hvad der kan udledes af nedenanførte Stykke Nr. 6.

4.

Kgl. Maj.s aabne Brev til Sognemændene udi Hjermind Sogn og des annexerede Sogne om Her Niels Jensen til deres Sognepræst at skulle kalde og antage, ut sequitur.

Vi Frederik den Anden etc. Hilse eder menige Sognemænd udi Hjermind Sogn og des annexerede Sogne kjærligen og evindeligen med Gud. Vider, at efterdi vi forfare samme Sogne at skulle vacere og ledig være, efter den Præst, som til des der været haver, er for sin Utilbørlighed derfra dømt; og vi have gjort nogen Forordning om trende Sogne udenfor vor Kjøbsted Viborg, som er Romlund, Fiske-

bæk og Vorde Sogne¹⁾, hvilke hæderlig Mand Her Niels Jensen til des haft haver, efter hvilken Forordning for^{ne} Her Niels Jensen ikke længer kan blive ved samme Sogne, og vi forfare, at han er en god vellærd Dannemand, skikkelig udi Levned og Lærdom, og for^{ne} Sogne nu en Tid lang kristeligen haver forestaaet, saa hans Person og Lære skulle hannem vel selv commendere, og vi derfor se hannem gjerne til det bedste befordret; og efterdi eders Sogne, som forskrevet staar, ere ledige, og I intet heller skulle ville begjære, end at I efter den anden maa have en god, gudfrygtig, fredsom Mand: da bede vi eder og begjære, at I for^{ne} Her Niels ville til eders Sognepræst og Sjælesørger kalde og antage. Vi ville os naadigst tilforse, at han sig baade med hans Prædiken og Lære, saa og udi Levned og al Omgængelse, skal skikke og forholde værdig denne vor Commendation og Befordring, og saa at I med hannem skulle nøjes. Thi ville I eder herudinden godvillig lade finde. Dermed sker vor naadigste Begjær, og os til synderlig Vilje. Actum Dronningborg den 13 Januarii Aar etc. 1583.

Jydske Tegnelser II, 365.

5.

Kgl. Maj.s Brev til Niels Jonsen, Høvedsmand paa Hald, om en Person at hjælpe til Kald udi Hjermind.

Frederik. Vor Gunst tilforn. Vid, eftersom vi noget forleden efter den Forandring, som sket er med Sognepræsten udi Hjermind, at han for hans Forseelse er dømt fra hans Kald, have med vort eget Brev præsenteret og commenderet Sognemændene sammesteds en anden Person, som for os berettet er at skulle være udi Lærdom skikkelig og god, og udi forgangen Levned ustraffelig; hvorefter vi og havde naadigst formodet for^{ne} Sognemænd samme vor Skrivelse mere at skulle have anset end deres egen Selvvillig-

¹⁾ Disse Sogne henlagdes til Hospitalet i Viborg, saaledes at Forstanderen for Hospitalet tillige skulde være Sognepræst til de nævnte Sogne.

hed, og ikke letfærdeligen uden Aarsag have haft vor naadigste Vilje og Mening derudinden foragt: saa forfare vi, hvorledes de dennem have understandet samme Person, vi til dennem forskrevet have, hvilken vi dog ingen Sag have at forvide, at forestille adskillige Artikler, ved hvilke de hannem ville for deres Sjælesørger antage, og med mindre han sig ikke skulle anmode eller tilholde hvis Ejendom, hans Formand haver til Præstegaarden lovligen indvundet; saa og at han ikke skulde være dennem imod med Ord og Gjærning, og andet sligt mere, som tilforn ikke er hørt, ikke heller bør nogen at tilmodes, som skikkes til noget præstelig Kald og Embede, Guds Ords Tjeneste og os som en Øvrighed ikke til ringe Foragt; udi hvilken deres ubillige Overmodighed os og vel burde med alvorlig Straf at indse. Da bede vi dig og ville, at efter du paa vore Vegne haver den gejstlige Jurisdicts udi Befaling, du da retter dig efter, at dersom de ikke have nogen anden Aarsag for samme Persons Levned eller Lærdom hannem at forskyde, da at forskaffe og forordne, at han der bliver antaget og indstillet, og at gjøre derudi det dig paa din Befalings Vegne paa vore Vegne bør at gjøre. Dermed sker vor Vilje og Befaling. Befalendes dig Gud. Actum Koldinghus den 23 Martii Aar 1583.

Jydske Tegnelser II, 388. Af Kirkehist. Saml. 3. R. II, 204 ses, at Hr. Niels Jensen — den af Kongen anbefalede Præst, som Sogneboerne havde gjort Vanskelighed ved at antage — 1584 var Sognepræst i Hjermind.

6.

Niels Kaas til Taarupgaard, Kansler, Peder Gyldenstjerne til Tim, Marsk, Jørgen Skram til Tjele, Mandrup Parsberg til Hagisholm, Jakob Seefeld til Visborg, Christen Skeel til Fussing, Albret Friis til Harritskjær, Movrits Stygge til Holbækgaard, Kgl. Maj.s, alles vores naadigste Herres, forordnede Raad og Landsdommere dette Aar udi Nørrejylland Sager at høre, gjøre vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1587 den 12te Dag Juni for os udi Viborg var skikket Hr. Niels Star, paa den ene, og havde hid i Rette

stevnet ærlige, hæderlige og høj lærde Mand Mester Peder Thøgersen, Superintendent over Viborg Stift, og hans Medbrødre, paa den anden Side, for en Dom, de udi Kapitels- hus skulde have udgivet for 5 Aar siden forleden imellem Anders Andersen i Hjermind med flere Hjermind Sogne- mænd og hannem om hans Sogne og Kald; og den Tid skulde have indsat Sagen for Herredsprovsten. Og fremlagde en ubeseglet Skrift, som skulde efter samme Dom Aar 1582 Onsdagen efter Paaske¹⁾ være udgangen, som den udi sig selv formelder; og beklagede for^{ne} Hr. Niels, at for^{ne} Mester Peder og hans Medbrødre ikke ville besegle hannem samme Hjemsettelse, eftersom den til Herredsprovsten skulde være indfundet, formenendes sig derudinden for kort at være sket. Saa mødte for^{ne} Mester Peder, Hr. Rimbolt Pedersen og Mester Hans²⁾ og berettede, at det forfares af den Udkastning, for^{ne} Hr. Niels nu fremlagde, at det skulde være hos 5 Aar, siden samme Opsættelse skulde være ganget, og ikke for^{ne} Hr. Niels paa forsk Fod den skulde have æsket og fordret, formenendes, at de ikke nu vare pligtige at forsegle nogen Opsættelse eller Dom, som kunde findes at være afsagt saa lang Tid siden, som forskrevet staar. Og satte derfor udi Rette, om de ikke burde for samme Hr. Nielses Tiltale kvit at være. Med flere Ord og Tale dennem derom imellem var. Da efter Tiltale, Gjensvar og Sagens Lejlighed, saa og efterdi det findes hos 5 Aar, siden saadan Hjemsettelse til Herredsprovsten skulde være indsagt, og ikke for^{ne} Hr. Niels gjør bevisligt, samme Hjemsettelse strax paa forsk Fod, der den skulde være afsagt, at have æsket, begjæret og omfordret, eller imidlertid derpaa nogen Iling og Klage at have gjort, ikke den da at skulle kunne have bekommet beseglet: da afsagde vi saa for Rette, at vi ikke kunde kjende for^{ne} Mester Peders og hans Medbrødres Ulempe derudinden at være. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

Afskrift i Kallske Saml. 567. 4to, p. 229 ff.

¹⁾ Hdskr. tilføjer her: at skulle — der formentlig bør udgaa.

²⁾ M. Hans Pedersen Butzer, Læsemester og Kannik i Viborg (se Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 528—9).

Naar den Præsterække for Hjermind, Le og Hjorthede, som findes hos Wiberg I, 628 (jfr. III, 588) (og som stemmer med en fra Aaret 1690, der findes i Viborg Bispearkiv) har som den anden evangeliske Præst i dette Kald: Hr. Niels Lauritsen, fra 1573 til 1605, med Tilføjelse, at han var Provst i Middelsom Hrd. 1587—1605, saa er det aabenbart en Forvexling med den Præst af samme Navn, som paa samme Tid var i Vindum (Brandstrup) og som af Hyldingsfuldmagten 1584 (Kirkehist. Saml. 3. R. II, 104) ses allerede da at have været Provst; og han er vistnok identisk med den under Navnet, Hr. Niels Laugesen, hos Wiberg opførte Præst i Vindum (jvfr. Danske Kirkelove II, 199). Hr. Niels Jensen blev ikke, som Wiberg og den ovenomtalte Præstelige i Viborg Bispearkiv har, først Præst i Hjermind 1605, men var det, som vi ovenfor have set (S. 522 f.) allerede fra 1583.

XVIII.

Til den romersk-katholske Propagandas Historie.

Ved *Holger Fr. Rørdam*.

I nærværende Tidsskrift er jevnlig leveret et og andet Bidrag vedrørende ovennævnte Emne. Saaledes omtales i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 641—2 den Retractation, som en vis Michel Pedersen, der 1639 i Genua var gaet over til Romerkirken, 1641 maatte fremsige ved Københavns Universitet, da han atter var traadt tilbage. Af denne Mand have vi i Peder Kjeldsen Paludans haandskrevne Presbyterologi over Gejstligheden i Aalborg Stift (Kallske Saml. 495. 4to) fundet følgende korte Levnedbeskrivelse, der nærmere oplyser hans ellers ikke synderlig bekjendte Livsforhold.

Mag. Michel Pedersen Zimmermand eller Bundtmager, født 1612 i Kjøbenhavn, var først Rektor i Stege paa Moen, siden Konrektor i Lund i Skaane. Derefter rejste han udenlands til Tyskland, Frankrig, Italien og flere Steder. I Genua i Italien faldt han i en haard Sygdom og blev af fratribus ministrantibus med Trusel af Inquisitionen tvungen til at være Papist. Efter hans Hjemkomst changederede han igjen og aflagde offentlig sin Trosbekjendelse, da han efter 2 Aar var kommen til sit Fædreland og havde indgivet en vidtløftig Deduction om, at han aldrig havde ment sit til Genua givne Løfte. Deraf har Dr. Pontoppidan haft en Kopi, som han vidner om at smage af en grundig Lærdom. Der kaldes han Michael Petræus. Blev 1643 Magister philosophiæ¹⁾. Aaret efter blev han af Jacob Lindenov kaldet til Sognepræst til Hundslund (Dronninglund). Der siges, at han 2 Aar maatte give sine Prækener beskrevne, da han holdtes suspect, fordi han saa ung havde omgaaedes Jesuiterne. I Udlandet var han bleven Ven af den svenske Oberst Putkam, hvilket gavnede Herredet, da Svensken havde Landet inde. Var Provst i 14 Aar, Præst i 34. Døde 28. Okt. 1678, ætat. 66.

Hertil føje vi et Aktstykke fra en senere Tid angaaende Tilbagevisning af et Forsøg af den katholske Præst i Fredericia paa at udvide sin Virkekreds ud over de ham foreskrevne Grændser.

Til Stiftamtmand Baron Winterfeld.

Chr. 5. Vor synderlige Gunst tilforn. Vide maa du, at ihvorvel den papistiske Præst, som vi dig den 29 Decemb. sidst forleden allernaadigst haver befaleet at lade paagribe og indtil paa videre allern. Resolution i god Forvaring holde, haver fortjent med sine dumdristige Foretægter imod vores allernaad. Lov og andre Paabud at burde vedbørligen være straffet, ikke des mindre haver vi dog, efter hans allerunderdanigste Ansøgning og Begjæring af sær kgl. Mildhed og

¹⁾ Se Personalhist. Tidsskr. IV, 57,

Naade hannem samme sin Forseelse denne Gang allernaad. efterladt, med sø Skjel, at han sin Tjeneste alene i vor Stabelstad Fredericia forretter, og sig ej mere paa Landet i deslige Maader lader finde, under Straf efter Loven, som han uden al Naade sig maa have at forvente. Thi er vores allernaad. Vilje og Befaling, at du hannem sligt til allerund. Efterretning strax forstændiger, og derhos den Anordning gjør, at han af sin Arrest paa fri Fod vorder stillet. Dermed etc. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 8 Januar A^o 1689. Under vor kgl. Haand og Signet.

Christian.

Samtidig Kopi i Fiens Bispearkiv. Jvfr. Pont. Ann. IV, 640.

XIX.

Dansk Mission paa Guldkysten.

1727 ^{10/9} anbefaler Directionen for det Vestindisk-Guineiske Compagni til gunstig gejstlig Befordring Hr. Elias Svane, der 1721 kaldtes til Præst paa Christiansborg i Guinea og 1727 ^{17/8} kom tilbage derfra. I de 6 Aar, han har været ansat, har han af særdeles Nidkjærhed for Guds Ære søgt at bringe de »saakaldte Melatter« der ved Fortet over til Christendommen og har derved opnaaet, »som den første der sligt gudeligt Værk har i Stand bragt«, at 22 Melatter ere blevne underviste i Christendommen, hvoraf 4 døbtes, og 2 ere fulgte med ham til Kjøbenhavn, allerede modne til Daaben¹⁾. — Svane blev i Novbr. s. A. kaldet til Præst i Sorterup i Sjælland (jvfr. Personalhist. Tidsskr. V, 171).

¹⁾ Supplikbogen i Geh.-Ark. (Efter Registrator Fr. Krarups Anvisning).

Fra Kornerup og Svogerslev.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

(Slutning).

De højst indskrænkede Forhold, der vare indrømmede de Mænd, som beklædte Præsteembedet i Kornerup og Svogerslev, have vistnok bidraget til, at saa faa Efterretninger ere levnedede om dem i det første Aarhundrede efter Reformationen. Først fra Aaret 1618 kan Præsterækken betragtes som sikker.

Hr. Hans Nielsen Roskilde var, ifølge Ped. Muus's tidligere meddelte Angivelse, »Kapellan« her fra 1618 til sin Død 1644. Blandt hans Børn var uden Tvivl den bekjendte Generalfiskal Søren Hansen Cornerop, om hvem mere nedenfor.

Hr. Mads Hansen Hagh, ovennævntes Efterfølger, var formodentlig født i Ribe; i alt Fald var han Søn af en Barts kjær Hans Markvartsen sammesteds, med hvem det fik en sørgelig Ende, da han 1642 dræbte sin egen Hustru med et Knivstik og derfor blev henrettet¹⁾. Sønnen blev den 30te Marts 1645 kaldet til »Comminister« her, ordineret 13de April s. A.²⁾. I Hyldingsfuldmagten fra 1648 kalder han sig selv »Præst i Svogerslev og Kornerup«.

¹⁾ Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskr. II, 667.

²⁾ Se foran, S. 428.

I en Indberetning fra 1651, som nedenfor skal meddeles, betegner han sig som »Kapellan«, men skjønt han ogsaa deri paa en Maade sætter Svogerslev som Hovedsognet ved at nævne det først, daterer han dog fra Kornerup Præstegaard, hvor han altsaa har haft sin Bolig. Han er formodentlig død i Pestepidemien 1654. Følgende Indberetning, der bl. a. oplyser, at Præstegaarden i Kornerup paa den Tid var saa godt som uden Jordtilliggende, haves fra hans Haand¹⁾:

Kornerup.

Kornerup er en bye, hvor vdi ere tilsamen 13 Decimantes, der iblant ere der tu gaarde, som ere mere end hele boel; den ene, som kalles Kornerups gaard, er halff-anden boel, den anden noget mere end en heel boel, saa meget som en halpund schyld.

Noch 3 gaarde, som ere tre fierings gaarde.

Noch sex gaardsæder.

Noch tu møller, aff hvilche den ene haffuer, for vden Qvernene, i marchen med de andre noget mere end halff boels jord, den anden ichon en gaardsæde jord.

Her for vden er Prestegaarden, som er ichon en gaardsæde.

Alle forskreffne gaarde oc den gansche by ligger til Roëschild gaard.

Dette at vere en rictig designation, effter Kongelig Mandat, paa gaardene i Kornerup och huem dem tilkommer, vidner ieg med egen haand. Actum Kornerups præstegaard den 20 Feb. 1651.

Matz Hansøn Hagh, Capellane
til Suogersløff oc Kornerup.

Suogersløff.

Suogersløff sogn er en bye, vdi hvilchen der ere 19 Decimantes, aff hvilche tre ligger til Roëschild gaard, oc i

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark. (Jordebøger).

blant de 3 gaarde er ichon en heel boel, de andre 2 ere tre fierings gaarde.

Fire ere der, som hører Velb. Fru Barbara Vitrops¹⁾ til, af huilche de 3 ere ichon halff boel, den fierde er halff-anden fierings gaard.

En er der, som er en heel boel, och hører Velb. Fru Berete Mund til²⁾.

Fem ere der, som hører til Kiøbenhaffns Vniversitet, oc aff dem er ichon En heel boel, de fire ere tre fierings gaarde.

Tu ere der, som ligger til Conrectorem i Ottense³⁾, och de begge ere ichon halffboel.

Tu ere der, som hører Lucij Domkirche til i Roeschild, aff huilche den ene haffuer veret en heel boel indtil nu, daa er for nogen tid siden fra den kommet tu fiering jord, den ene, en Vniversitetz i Kiøbenhaffn bonde fich, den anden fiering jord er kommen til en Mølle ved Suogersløff, som er paa Lucij Domkirches gods i Roëschild, saa at begge Lucij Domkirches i Roeschild gaarde ere nu ichon halffboel en huer.

Er her oc til Suogersløff en mølle, som hører Lucij Domkirche i Roeschild til.

Noch præstegaarden, en halffboel, er annexeret til Sogne Presten i Roeschild.

Dette (osv. samme Underskrift som ovenfor ved Kornerup).

Hr. Hans Tygesen var den næste Præst i Rækken. Han var født i Roskilde og blev i Juni 1644 Student fra sin Fødebys Skole⁴⁾. Den 27de November 1654 blev han ordineret til Præst⁵⁾. I Hyldingsfuldmagten for 1655 har han underskrevet sig som »Pastor Cornerup

¹⁾ Enke efter Kansler Chr. Friis til Kragerup.

²⁾ Enke efter Mogens Pax, Lensmand paa Roskildeggaard.

³⁾ Konrektoren i Odense havde nemlig som Embedsløn Indtægten af et Vikariat ved Roskilde Domkirke.

⁴⁾ Universitetets Matrikel.

⁵⁾ Se foran, S. 428.

et Svogersleff«. Vistnok er han død i en ung Alder under de strænge Tider, som Svenskekrigen medførte. Vi vide nemlig, at Svogerslev Sogn under denne Krig blev haardt medtaget¹⁾, og det er da ogsaa rimeligt, at Kornerup har haft samme Skjæbne. — I en Optegnelse om sjællandske Landemodesforhandlinger²⁾ findes følgende Notits:

Synod. Roskild. 10 Oct. 1660.

M. Søfren Hanssen, Conrector i Roskild Skole, hafde indstøfnet H. Hans Tygessen i Kornerup paa sin Søsters, Enckens Vegne i Kornerup, anlangendis Egteskab, hand hafde lovet hende, der hand blev kaldet til Kornerup Kald, som blev beviist med de 7 Kalds[mend]. Og effterdi M. Søfren refereret sig paa Bispen, hvilken H. Hans ogsaa skulle have gifvet Løffte paa Enckens Vegne, blev det henviist til Lensmanden og Bispen, som da ei var tilstede.

Ved denne Notits er det besønderlige, at den Præstenke fra Kornerup, som der tales om, maa være Hr. Hans Tygesens, og den Præst, som der var indstøfnet, maa være hans Eftermand, Hr. Bernt Henriksen, som nedenfor skal omtales. Koncipisten har altsaa taget Fejl af Navnene. Enken har vistnok været en Datter af den tidligere nævnte Præst Hr. Hans Nielsen Roskilde, og hun har formodentlig været gift med Hr. Mads Hagh, inden hun fik Hr. Hans Tygesen³⁾. For at faa hende forsørget havde Sognemændene efter den sidstnævnte Præsts Død stillet den Betingelse, at Eftermanden skulde ægte hende⁴⁾.

¹⁾ Behrmann, Grundrids til Roskilde Domkirkes Hist., S. 53; og sammes Beskr. af Roskilde, S. 50.

²⁾ Hdskr. i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1171. 4to.

³⁾ Dennes Eftermand blev kaldet 14. Juni 1660 (se foran, S. 428); men deraf kan man ikke sikkert slutte, at Hr. Hans Tygesen er død i Aaret 1660; han kan godt være død et Aarstid tidligere, da Krigstilstanden jevnlig forhindrede, at Embederne strax kunde blive besatte igjen.

⁴⁾ Det vækker for øvrigt Forundring her at finde „7 Kaldsmænd“ omtalte, da Sognepræsten i Roskilde jo havde Kaldsret til Korne-

Den ovenfor nævnte Mag. Søren Hansen eller Søren Cornerop (som han skrev sig selv), der paa Landemodet søgte at hævde Enkens formentlige Ret til Ægteskab, er den første, som har gjort Navnet Kornerup bekendt i videre Kredse. Han blev nemlig den enevældige Kongemagts første Generalfiskal for Danmark og spillede i den korte Tid, han var ved Magten, en mærkelig Rolle. Maaske skal jeg derfor paa et andet Sted komme tilbage til hans Historie.

Hr. Bernt Henriksen blev kaldet den 14de Juni 1660. Han havde tidligere indtaget den beskedne Stilling som Famulus i Kommunitetet. I Fortegnelsen over de Studenter, som i September 1658 meldte sig for at deltage i Kjøbenhavns Forsvar, findes han under Navnet Berent Hendriksøn Assens. Vistnok var han da fra den By, efter hvilken han bar Navn ¹⁾. Den tidligere omtalte Klage, som M. Søren Hansen Cornerop i Oktober 1660 førte over, at den nys kaldede Præst i Kornerup ikke vilde ægte hans Søster, Præsteenken sammesteds, maa gjælde Hr. Bernt, hvilket bekræftes ved Landemodesforhandlingerne fra det følgende Aar, hvori det hedder ²⁾:

Synod. Roskild. 19 Juni 1661.

Præsteenken i Kornerup ved sin Fuldmægtig Johan Sørensen, en Procurator i Kjøbenhavn, havde indstævnet Hr. Bernt i Kornerup, at han ikke havde efterkommet hans Løfte med Enken at ægte, det han dog havde lovet de 7 Kaldsmænd, der han blev kaldet. Hendes Fuldmægtig be-

rup og Svogerslev, og Kirkepatronerne ikke plejede at tilstede Menighederne at kalde Præst. Den største Indrømmelse var ellers, at de lod den til Embedet udsete Kandidat prædike for Menigheden, inden de gav ham Kaldsbrev (jvfr. Kirkehist. Saml. II, 244).

¹⁾ Se mit Skrift om Studenternes Deltagelse i Kbhvns Forsvar 1658—60, S. 160. Naar Wiberg (II, 246) siger, at Bernt Henriksen 1644 blev Student fra Roskilde Skole, da er det vist en Forvexling med den ovenanførte Hr. Hans Tygesen.

²⁾ Efter en Afskrift i Ny kgl. Saml. 1171. 4to.

gjærede, at dersom han ikke vilde ægte Enken, da at give hende aarligen 7 Pund Korn; ellers vilde han begjære Dom, om han ikke burde som en ærlig Mand at holde sit Løfte. — Der blev udnævnt 4 Provster at forlige dem, som var de trende forrige ¹⁾ og jeg (Hr. Ebbe Brun i Gimlinge) den fjerde. Der jeg fornåm, at Hr. Bernts Tiende kunde ikkun være 6 eller 7 Pund Korn, tilbød vi Enkens Fuldmægtig $3\frac{1}{2}$ Pund Korn. Han vilde ikke lade sig forlige hverken med 5 eller 6 Pund. Der vi intet kunde erholde, fandt Ærkebispem paa et godt Middel, at dersom han eller andre hendes Venner vilde forskaffe et halvt hundrede Daler til Præsteenker, og vilde saa lade sig nøje med 4 Pund Korn aarligen, vilde han forskaffe Enken hvert Aar 40 Daler Rente af den Hovedstol, som er given til Præsteenker ²⁾; og med det Vilkaar var han tilfreds.

Den ældste Kirkebog, som haves for Kornerup og Svogerslev Sogne, er begyndt af Hr. Bernt Henriksen 1675. Han har sidste Gang skrevet i samme den 11te Marts 1677. Nogen Tid efter er han vistnok død. Han var gift med Kirsten Olufsdatter Thrane, der overlevede ham og siden blev gift med Eftermanden,

Hr. Niels Pedersen Bech, hvis Haand i Kirkebogen begynder i Efteraaret 1677. Om ham vides kun, at han 1669 var bleven Student fra Roskilde Skole ³⁾. »Kirsten, Hr. Niels Bechs«, bar jevnlig Børn til Daaben i Kornerup 1678—80. I en Erklæring af 11te Sept. 1680, der er indført i Kirkebogen, omtales »vores Præst Hr. Niels Bech« som da fungerende. Men i November s. A. ophører hans Haand i Kirkebogen, og ikke længe efter døde han. Naar Wiberg anfører Hr. Niels Bech kun som

¹⁾ M. Søren Povlsen Gotlænder i Slangerup, M. Søren Maj i Holbæk og M. Hans Jørgensen Hammer i Førslov.

²⁾ I Randen har en Kritikus bemærket: Ikke sønderlig godt Raad og Middel for Enkekassen, at annamme een Gang 50 Daler og udgive aarlig 40 Daler.

³⁾ Bloch, Roskilde Domskoles Hist. IV, 11.

personel Kapellan ¹⁾, kaldet 14de August 1677 med Løfte om Succession, da er det jo vel muligt, at Hr. Bernt Henriksen, hvis Dødsdag ikke kjendes, dengang endnu har været i Live; men han maa være død snart efter, hvorpaa Hr. Niels Bech selvstændig har overtaget Præsteembedet, hvilket han dog, som vi saa', kun forestod i faa Aar.

Samtidig med Præsten Hr. Niels Bech og senere var der en Forpagter paa Kornerupgaard af Navnet Jens Bech, begravet i Kornerup Kirke den 25de Marts 1689; men det er os ikke bekjendt, om der har været noget Slægtskab imellem disse to Mænd. Forpagterens Ligsten findes endnu i Kirken, og da det er den eneste, Kirken gemmer, kan Indskriften her anføres:

„Her under hviler udi Herren den høiagtbare og vel-fornemme, nu salige Karl Jens Jensen Bech, som var Forpagter paa Kornerupgaard og Ridefoged for det høi-lovlige Kiøbenhafns Universitet. Han var barnefødt i Ebeltoft i Jylland An. 43, og salig udi Herren hensov paa bemeldte Kornerupgaard den 19. Martii 1689 udi sin Alders 46. Aar. Gud give ham med alle tro Christne en glædelig og ærefuld Opstandelse“ ²⁾.

De tidligste Spor af en Skole i Kornerup forekomme i ovennævnte Hr. Niels Bechs Antegnelser i Kirkebogen; thi 1679 nævnes baade »Kirsten Skolemesters af Kornerup« som Fadder, og 5te Decbr. s. A: blev »Jens Andersen Skolemesters« Barn begravet. Samme Jens Andersen »Substitut« havde 1681 en Datter til Daaben, der blev baaren af Borgmester Anders Andersens Kone, Ingeborg,

¹⁾ Til denne Fejltagelse har Gjessing vistnok givet Anledning, naar han i D. Jubellærere III, 386 siger, at Hr. Jakob Bruun (om hvem mere nedenfor) 20de Decbr. 1680 blev kaldet til Præst i Kornerup og Svogerslev »at succedere Hr. Bernt«. Han har ikke vidst, at Hr. Bernt da havde været død i tre Aar.

²⁾ Mærkeligt nok var der samtidig ogsaa en anden Forpagter paa Kornerupgaard, ved Navn Jakob Nielsen.

fra Roskilde. Den 8de Februar 1689 jordedes »Jens Andersen, Degn i Kornerup«. Hans Enke, »gamle Kirsten Skolemesters«, døde først 1722. Om Jens Andersens Efterfølger har Præsten Kjeld Iversen (om hvem nedenfor) antegnet, at Dom. Oculi 1690 havde Jakob [Villemesen Middeltion] Degn og Hustru Karen Villadsdatter deres Barn, Johanne Margrethe, til Daaben, baaret af »Sophia Amalia, Fruens Pige paa Gaarden«; Niels Munk, Ridefoged, og Niels Stephensen, Rentemesters Tjener, stod Fadder. Det høje Herskab paa Kornerupgaard, hvis Tjenerskab Degnen søgte som Faddere til sit Barn, skal senere omtales. — »1713, d. 25. April, blev Jacob Medeltohn, forrige Sogne-
degne her til Kaldet, begravet i Vaabehuset i sin Alders 77«. Han synes 1706 at være afgaaet fra Embedet. Hans Hustru var død i September 1711.

Hr. Jakob Iversen Bruun, der blev Hr. Niels Bechs Eftermand, var født den 13de Marts 1657 paa Christianshavn, hvor hans Fader, Iver Jakobsen B., var Brygger og Handelsmand. Denne var vistnok en ret velstaaende Mand; men hans Formue var dog for intet at regne i Sammenligning med den, som hans Fader, den navnkundige Kjøbmand, Bygningsentreprenør og Skibsreder Jakob Madsen, havde besiddet. Den sidstnævnte (født 1596 i Visby paa Gulland, død 21de Maj 1653) var tillige Borgmester paa Christianshavn og utvivlsomt et af sin Tids største Handelsgenier og Kong Christian IV's Tilflugt, naar det i denne Konges senere Aar gjaldt om at bygge, udruste og forsyne en Flaade, at opføre et Tøjhus, en Kirke eller en anden større Bygning i Kjøbenhavn. Det var til ham, Kongen kort før sin Død gennem Rigshofmester Korfitts Ulfeld solgte hele den i bedre Tider opførte prægtige Børs for 50,000 Rdl., en Sum, som Jakob Madsen betalte med kvitterede Regninger over ældre Tilgodehavende. Da Frederik III 1669 atter afkjøbte Jakob Madsens Enke, Karen Ejlersdatter, Børsen, udlagde han hende 1002 Tdr. Hartkorn Bøndergods i Fyn, der antoges at

svare til de 50,000 Rdl., hvortil Bygningen i sin Tid var vurderet. Denne Rigdom deltes mellem sex Børn, blandt hvilke var vor Jakob Bruuns Fader, Bryggeren paa Christianshavn, der var gift med Marie Philipsdatter Gutzlof, Datter af en Amtsforvalter i Holsten¹⁾. Jakob Bruun kom 12 Aar gammel i Københavns Skole, som da bestyredes af hans Farmoders Broder, M. Jørgen Ejlersen. 1675 blev han Student, dimitteret af M. Henrik Borne-mand, der senere blev hans Biskop²⁾. Aaret efter at han var bleven Student, blev han Hører ved den samme Skole, hvor han nys havde været Discipel, og tog som Hører 1678 theologisk Attestats. Den 20de December 1680 kaldtes han til Præst i Kornerup og Svogerslev og havde den 17de December 1681 Bryllup med Formandens Enke, Kirsten Olufsdatter Thrane. Hun havde været gift med hans tvende Formænd, og var formodentlig aldrende. I alt Fald døde hun allerede den 14de Februar 1685 uden at have skjænket ham Børn³⁾. Som Enkemand havde Hr. Jakob vistnok sin Søster, Ivara Margrete Iversdatter, til at styre sit Hus⁴⁾. Men efter et Aars Forløb indgik han nyt Ægteskab, og fik en Hustru fra Baron Jens Juels Hus. Den 11te Maj 1686 havde han nemlig Bryllup i København «i mange højadelige Personers Overværelse» med Maren Olufsdatter Graae, om hvem der berettes følgende⁵⁾: Hun var født 1654 paa Møllegaard i Ingelsted Herred i

¹⁾ Gjessing, Jubellærere III, 385—9. Lassen, Børsens Hist. S. 47—68. I Odense Bisparkiv findes et Dokument, udstedt i Odense den 4de Marts 1691, hvorved Jakob Iversen Bruun, (da) Sognepræst i Herslev og Gjevninge, med sin Søster, Marie Katrine Iversdatter, og sin Moder, Marie sl. Iver Jakobsens, skjøder en dem arvelig efter Faderen, sl. Iver Jakobsen Bruun, tilfalden Gaard i Vigerslev i Skovby Hrd. til Fru Birgitte Elsebe v. Hahn, sl. Oberst Ulrik v. Dewitz's Efterleverske.

²⁾ Hist. Tidsskr. 3. R. III, 674.

³⁾ Gjessing, Jubellærere III, 386.

⁴⁾ Hun nævnes i alt Fald nogle Gange i Kirkebogen som Fadder.

⁵⁾ Gjessing, Jubellærere III, 386 - 7.

Skaane, hvor hendes Fader Oluf Michelsen Graae var Fred. Rantzovs Fuldmægtig og Forvalter; Moderen hed Dorthe Sørensdatte. Indtil sit 11te Aar var hun hos sine Forældre, »da Baron Jørgen Krabbe i Skaane tog hende i sit Hof; forblev der i 6 Aar, hvorfra hun med Recommendats blev skikket til Danmark til Baron Jens Juels Friherinde Vibeke Skeel¹⁾, i hvis Hof hun opvartede 16 Aar for Kammerpige, og fulgte imidlertid Herskabet paa mange Rejser baade inden- og udenlands«. At hun havde vundet sit Herskabs Yndest, skjønnes af den fornemme Fadderkreds, der samledes i Kornerup Kirke ved hendes første Barns Daab. I Kirkebogen findes nemlig antegnet:

1688²⁾, den 30 April havde Præsten Hr. Jacob Bruun en Søn til Daaben, kaldet Jens. Jomfru Bertte Juel, som var Hans Excellentzis Hr. Jens Juels Datter [bar ham]. Jomfru Øllegaard Sested holt Huen. Fadderne: Hr. General Admirall Niels Juell. Frue Riise Wind, hans Excellentzis Hr. Jens Juels Friherinde. Hr. Thomas Ranch i Aagerup i Sømmeherretd. Jens Bech, Forpagter paa Cornerupgaard og de Høilærdis Ridefoget. Mag. Johan Braæms³⁾ Kieriste Mette Hareboe.

Den 12te Januar 1689 blev Hr. Jakob Bruun kaldet til Præst i Nabosognene Herslev og Gjevninge. Efter Ind-

¹⁾ Denne døde 23de Januar 1685 (Optegn. om Familien Skeel af V. S. Skeel, S. 258).

²⁾ Ved en besønderlig Fejltagelse staar denne Notits i Kirkebogen under Aaret 1685. Men af Gjessings og andres Angivelser vide vi, at Hr. Jakob Bruuns ældste Søn, Jens, der sikkert er opkaldt efter Baron Jens Juel og siden blev Præst i Førslev og Sneslev, var født 1688. At Aaret 1685 i ethvert Tilfælde ikke kan være rigtigt, fremgaar da ogsaa blandt andet deraf, at Fru Riise (o: Regitze) Wind, der stod Fadder, først den 1ste Februar 1686 blev gift med Baron Jens Juel. Tidligere havde hun været gift med Vilhelm Marselius Friherre af Gyldenrone. (Meddelt af Hr. A. Thiset).

³⁾ Sognepræst ved Roskilde Domkirke og Provst i Sømme Herred, senere Biskop i Aarhus.

bydelse tog han 1702 Magistergraden. Allerede den Gang var han lidende af Gigtsmerter, som efterhaanden tog saaledes Overhaand, at en stor Del af hans Liv blev en Lidelsestid. 1718 maatte han tage sin Søn, den flinke Skibspræst Hr. Casper Bruun, der havde været med Tordenskjold i Slaget i Dynekilen (1716), til sin Medhjælper, og til ham afstod han 1721 Embede, Præstegaard og alt, da hans Sygdomstilstand ikke mere tillod ham at udrette noget. De sidste 13 Aar af sit pinefulde Liv maatte han tilbringe i Sengen. Hans Hustru døde 1734, 80 Aar gl. Selv naaede han en Alder af 82 Aar og begravedes den 1ste September 1739 i Herslev Kirke. Hans Søn og Efterfølger udgav et Ligvers over ham med Titel: »Jakobs Kamp og Krone«. Det slutter med følgende Ord:

Hans Ære-Blomster paa hans Grav skal ikke feile,
 Mens Rune-Skialdred Lind af gamle Borreveile
 Og Bognæs Bøge-Top sin Skygge sammenslaar
 For Iisefjordens Bugt paa Hersløf Præstegaard¹).

Hr. Kjeld Iversen (Roskilde) blev 1672 Student fra Roskilde Skole²) og kaldtes den 23de Februar 1689 til Præst i Kornerup og Svogerslev. Han døde imidlertid allerede efter et Aars Virksomhed den 9de Maj 1690³).

I denne Præsts saa vel som i hans nærmeste Førmands og hans Efterfølgers Tid levede paa Kornerupgaard Fru Anna Katrine Müller, Dr. Caspar Bartholins. Hun var en Datter af den bekendte Rentemester (tilsidst Etatsraad) Henrich Müller, der blev Ejer af saa mange Herregaarde, at de neppe kunne tælles, deriblandt ogsaa Kornerup (1663)⁴). Hver af hans syv Børn fik sin, og

¹) Giessing, a. St.

²) Bloch, Rosk. Doms. Hist. IV, 14.

³) Kirkebogen i Kornerup.

⁴) Ifølge en Angivelse, jeg har set, var H. Müller en Tid Ejer af det uhyre Areal af 10,386 Tdr. Hartkorn. Andensteds angives det endnu højere. (Se P. W. Becker, Saml. til Danmarks Hist. i Fre-

nogle af dem synes at have faaet flere ¹⁾. Anna Katrine fik Kornerupgaard, hvor hun og hendes Ægtefælle, Dr. jur. Caspar Bartholin, tog Bolig. Han var en Søn af den ældre Dr. med. & theol. Caspar Bartholin († 1629) og var født 1618. Efter at være bleven Student rejste han udenlands i ti Aar og kom endelig 1649 tilbage med den juridiske Doktorgrad fra Universitetet i Padua. Under Krigen 1657 flg. udredede han paa egen Bekostning en Eskadron Dragoner til Kongens Tjeneste ²⁾. Vi vide ikke bestemt,

derik III's Tid, I, 48). H. Müllers Levned fortjente en monografisk Fremstilling. Han var utvivlsomt en af sin Tids virksomste og mest begavede Personligheder. At han paa utilbørlig Maade har beriget sig selv paa Statens Bekostning, som der undertiden siges, er jo muligt; men Beviset savnes dog endnu. Selv gjorde han Krav paa at anses for en tro Tjener, og blev af de tre Konger, som han tjente, agtet for at være det.

¹⁾ Rentemester Henrich Müllers Børn vare ifølge O. H. Nysteds hdskr. «Nemus genealogicum», sammenholdt med Saml. til jydsk Hist. og Topogr. IV, 55 og 86, samt Lengnick, Familien v. Müller, følgende:

1. Jørgen Müller til Aagaard og Tyrrestrup, Kgl. Mj.s Kancelliraad og Amtmand over Nedenæs og Bamle i Norge († 1690). Gift med Karen (Katrine) Pogwisch.
2. Henrich Müller (f. 1635) til Lønborggaard, Kgl. Mj.s Kancelliraad og Amtmand over Skivehus Amt († 1717). G. m. Constantia Marselia (Constance Marselis).
3. Christian Müller (f. 1638) til Katstrup, Kgl. Mj.s Kommerceraad, Amtmand over Island († 1720). G. m. 1) Regina (Sophie) Schönbach. 2) Margrete Bartholin (Datter af Dr. Thomas Bartholin og Else Christoffersdatter).
4. Frants Müller til Gundetved, Kgl. Mj.s Kommissarius hos de forenede Nederlande. G. m. Ingeborg Margrete Mechlenborg.
5. Anna Katrine Müller til Kornerup, Bøstrup og Anneberggaard G. m. Dr. jur. Caspar Bartholin.
6. Drude Müller (f. 1644) til Lejregaard, Aagaard og Drysselholm († 1705). G. 1660 m. Thomas Fineke.
7. Sophie Müller til Skullerupholm, Sonnerup og Sæbygaard. G. m. Johan Fincke.

²⁾ Giëssing, Jubellærere II, 1, 60—1. Hofman, Fund. I, 162 Tab. Et Billede af ham omtales i Suhms Nye Saml. IV, 1, 62.

naar han blev gift med Anna Katrine Müller¹⁾; men i ethvert Tilfælde gav dette Giftermaal Anledning til, at han senere fik Kornerupgaard. En Jordebog over det til Gaarden liggende Jordegods, der findes i Gehejmearkivet, undertegnet af Caspar Bartholin (men uden Aarstal), viser, at det i hans Tid udgjorde 332 Tdr. 2 Sk. 1¹/₂ Fd. 3 Alb. Hartkorn. Dr. Bartholin til Kornerup døde 1670. Fire Aar efter sin Død blev han og hans Børn og Efterkommere ophøjede i Adelsstanden under Navnet v. Barthlin. Fru Anne Katrine (saaledes nævnedes hun almindelig i Kornerup) sad Enke i en længere Aarrække, og synes at have nydt ikke ringe Anseelse i sin Kreds, hvorom bl. a. ogsaa den Udbredelse, Navnet Anne Katrine fik i Kornerup i hendes Tid, vidner²⁾. Præsten Jens Munch³⁾ i Hagedstod udgav 1673 en lille Bog til hendes Trøst, betitlet: »En enlig Enkes Sørge- og Trøste Stand til Fru Anna Cathrina Müller, Doct. Caspar Bartholins«.

Fra Familien Müller findes endnu tvende synlige Minde i Kornerup. Det ene er Døbefonten i Kirken, af smeddet Jern i en ejendommelig og smuk Form, med Indskrift:

HEINRICH MÜLLER
SOPHIA HANSDATTER
ANNO 1665.

Det andet er den ældste Kirkebog, paa hvis Titelblad staar skrevet (med Hr. Bernt Henriksens Haand):

¹⁾ En Søn af dem blev begravet i Nicolai Kirke i Kjøbenhavn 6te Marts 1658 (Pers. Tidsskr. I, 195). 1664 var Anne Cathrine Dr. Gasp. Bartholins Fadder til et af Professor Rasmus Vindings Børn (Danske Saml. 2. R. VI, 259).

²⁾ Som Eksempel kan af Kirkebogen anføres: 1688 »Dom. Cantate blev Hans Nielsen i store Kornerup Mølle hans Datter døbt, kaldet Anne Katrine. Jomfru Sophia von Barthlin [Fru Anne Katrienes Datter] bar hende«.

³⁾ Maaske en Broder til Fruens Ridefoged (se ovf. S. 536).

Cornerup Kierche Boog, huor udi findes alle de, som er copuleret, føde oc døde fra Anno 1675. Velb. Frue Anna Cathrine Müller, Sl. Caspars von Bartholins, loed denne Boog bekoste.

I Aaret 1674 lod Rentemester Henrich Müller optage et Syn over sine Kirker i denne Egn. Herom findes følgende i Skjoldnæsholm Birks Tingbog ¹⁾:

„Tirsdag den 16. December 1673 for Oluf Lauritsen, Birkefoged, Movrits Tygesen, Skriver, og Tingmænd mødte Johan Jensen, Forvalter paa Skjoldnæsholm, paa sin højgunstige Husbond, velædle Hr. Rentemester Heinrich Müller, hans Vegne ²⁾, og var begjærendes, her af Tinget maatte udmeldes 8 uvildige Dannemænd, som nu straxen skulle begive dem til efterskrevne, velbem. Hr. Rentemesters Kirker, hvortil han med Jus patronatus er benaadet, nemlig: Hvalsøllille, Jydstrup, Harrested, Almindemagle, Taastrup, Ugerløse, Kidserup, Kornerup, Herslev, Gjevninge Kirker, og samme Kirkers Brøstfældighed med muligste Flid granske og besigte.“

Den 21de Juli 1674 afgave de af Retten udmeldte Mænd deres »Afsigt«, der for Kornerup Kirkes vedkommende lød saaledes:

Inventarium: 1 liden forgylt Kalk og Disk uden Mangel; 1 Messehagel af trykt Fløjel, med Guldsnorer omkantet, og Korset af samme, næsten ny; 1 gl. Salmebog, 1 gl. Gradual ³⁾, 1 lidet Messingbækken i Funden; over Choret et gl. Kors ⁴⁾; 1 gl. fordums Prædikestol af Fyrretræ, er brøstfældig ⁵⁾. Paa Alteret findes to smaa Messing Lysestager;

¹⁾ Nu i Geh.-Ark., given dertil af afdøde Pastor Andreas Teilmann, hvis Udtog af samme, i sin Tid indsendte til det kirkehist. Selskab, her ere benyttede.

²⁾ H. Müller ejede Skjoldnæsholm fra 1662 til 1682.

³⁾ Af denne fandtes endnu i min Tid Levninger.

⁴⁾ Findes endnu, men er flyttet til Kirkens nordre Væg.

⁵⁾ Den gjør dog endnu god Tjeneste efter at være restaureret.

1 Messesærk af Klosterlærred, halvslidt; 1 Alterdug af samme Lærred, halvslidt; Svaningii Bibel i 4 Parter i Octav, slet paa Bindet; 1 Alterbog; 1 liden Tinflaske paa en Pot; 1 gl. fordums Altertavle udskaaen i Apostelbilleder¹⁾; 1 Alterfod af Træ, ved Magt; 1 Skriftestol²⁾; 1 Degnestol³⁾ og ved Magt. Herforuden er foræret et Stykke sort Klæde til Kirken, som bruges over Lig. — Kirkens Brøstfældighed udi alt taxeret for 446 $\frac{1}{2}$ Rdlr. .

I Oktober 1686 flyttede den gamle Etatsraad Henrich Müller fra Kjøbenhavn til Kornerupgaard for at opholde sig hos sin ældste Datter, og efter Voldermesse 1690 til sin anden Datter, Fru Drude, paa Lejregaaard, begge Enker, for at ende sine Dage i Stilhed og Ro. Han døde her den anden Marts 1692, næsten 83 Aar gl.⁴⁾ Den 6te April s. A. blev hans Lig »fra Kornerupgaard« nedsat i Familiegravstedet i S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn⁵⁾. I hans senere Aar var det gaaet meget tilbage med hans Velstand, saa de 500 Rdl., han aarlig oppebar i Pension af Staten, var en væsentlig Støtte for ham. Det gjør et ejendommeligt Indtryk at se, at hans Søn, Frants Müller, nogle Dage efter hans Død ansøgte Kongen om »at lægge et Aars Pension til hans Begravelse«, for at den kunde blive saa hæderlig som muligt, et Andragende, der virkelig ogsaa blev bevilliget⁶⁾.

Strax efter »den gamle Rentemesters« Død gik Kornerupgaard ud af den müllerske Families Hænder. Alle-

¹⁾ Findes endnu, blev ved Restaurationen 1862 egemalet over det hele.

²⁾ I forrige Aarhundrede er der tilbygget Choret et lidet Sakristi, hvor Levninger af Skriftestolen endnu findes.

³⁾ Findes ikke mere, da der ved Kirkens Restauration 1862 blev indrettet Plads for Kirkesangeren i den øverste af Kirkestolene paa Mandssiden.

⁴⁾ Mich. Henrichsens Ligprædikener IV, 329 ff.

⁵⁾ Personalhist. Tidsskr. I, 195.

⁶⁾ Personalhist. Tidsskr. VI, 138.

rede 3die Pintsedag 1692 finde vi »Fru Margrete Keitomsdatter« indskreven som Fadder i Kornerup Kirkebog. Men dette Navn antyder et nyt Herskab paa Gaarden. Den nævnte Frue var en Datter af Raadmand Peder Mortensen Cheitom i Kjøbenhavn. Hun havde først været gift med Overrenteskriver Sigfred Friis; efter hans Død ægtede hun den 10de Marts 1663 den kgl. Kommissær Christen Andersen Dværig, der 1676 blev Borgmester i Kjøbenhavn, siden tillige Kancelliraad og Assessor i Højesteret, begravet 6te April 1691¹⁾. I sit første Ægteskab havde den ovennævnte Frue flere Børn. En Søn nævnes i følgende Antegnelse i Kirkebogen, der forøvrigt er alt, hvad denne indeholder om den ny Familie paa Gaarden«:

1693, Dom. 18 p. Trin. havde Johan Glysen, Skytten paa Gaarden, en Søn til Daaben, nomine Andreis. Testes: den velædle Jomfru Sophia Nandsens, Siver Frises Kjæreste, bar Barnet. Mandfaddere: velædle Siver Fris, Andreis Møller paa Kattingegaarden, Sevren Jacobsen Heielund [Ridefoged paa Kornerupgaard]. Kvindefaddere: Madame Margrethe Steenkull af Kjøbenhavn, Lisbeth Moritz Tygesens, Johanne Marie Jensdatter.

Da Præsten Ole Hofman, der senere skal omtales, den 20de April 1697 havde en Datter til Daaben, var blandt Fadderne »velædle Hr. Capitein Jens Leegaard« og »Madame Sophia Leegaards«. Det var atter en ny Ejer af Kornerupgaard. Om hans Familieforhold indeholder Kirkebogen følgende:

1699, Torsdagen den 6. Juli, havde den velædle Herre, Hr. Capitein Jens Hansen Leegaard og velædle Madame Sophia Leegaards en Søn til Daaben, nomine Hans Frederik. Den velædle Madame, Fasteren, Laues Moritzen Renteriskriverens Kjæreste af Kjøbenhavn, bar Barnet. Faddere:

¹⁾ Se Mich. Henrichsøns Ligprædikener IV, 312 ff. O. Nielsen, Kjøbenhavn i Aarene 1536—1660. I, 240—1.

Mag. Seuren Jonesen [Sgpr. og Provst i Roskilde], Albert Tønsberg, Farbroderen Hans Hansen Leegaard, Madame Mag. Mogens Leegaards [Kapellan ved Holmens K.] Kjæreste.

1700, Torsdagen den 23. December, havde velædle Hr. Capitein Jens Hansen Leegaard en Søn til Daaben, nomine Godhardt Christian. Madame Else Bartholins bar Barnet, Madame Mag. Mogens Leegaards Kjæreste af Kjøbenhavn stod hos. Faddere: Professor Johan Frederik Bartholin, Mag. Peder Schade [Rektor i Roskilde], Seig^r Otte Funch.

Naar M. Peder Schade her nævnes som Fadder, altsaa som Ven af Kaptejn Leegaard, saa har man maaske deri Nøglen til, hvad Bloch fortæller om ham (Roskilde Domskoles Hist. I, 60): »Et stort aarligt Tab foraarsagede han Rektorembedet ved 1703 at lade Ousted Kongetiende, som laa til Rektoratet, for en uforholdsmæssig ringe Afgift perpetuere til Kornerupgaard* (nu under Grevskabet Ledreborg). Da M. Peder Schade nogle Aar efter døde som en meget rig Mand, har han neppe personlig tabt noget ved den nævnte Transaction.

Den 11te Juni 1703 var Kaptejn Jens Leegaard som Lavværge for sin Søster, Fru Anne Katrine Werdelmanns, sal. Etatsraad Godthardt Braëms, paa Lindholm, med at udstede et Skjøde, hvorved bemeldte Frue solgte nogle hende ved Skiftet efter hendes Fader 1688 tilfaldne Kongetiender i Aarhus Stift til Biskoppen sammesteds, Dr. Johan Braëm¹⁾. Og den 11te Marts 1705 skjødede Kaptejn Jens Leegaard af Kornerupgaard Kongetienden af Mjesing Sogn i Hjelmslev Herred til Christian Knudsen Gyberg, Regimentsskriver ved det skanderborgske Rytterdistrikt²⁾. — Den 14de Maj 1708 blev den nævnte Ejer af Kornerupgaard begravet i Roskilde Domkirke³⁾. Hans Familie be-

¹⁾ Geh.-Ark., Topogr. Saml., Dover 4.

²⁾ Geh.-Ark., Topogr. Saml., Mesing 2.

³⁾ Antegnelse i Kornerup Kirkebog.

holdt Gaarden endnu i en halv Snes Aar efter hans Død. Den 10de Marts 1713 havde hans Datter, Jomfru Kirstine Katrine Leegaard, Bryllup paa Kornerupgaard med Monsr Carl Braëm. (Forloverne var Kancelliraad S. Wildschütz paa Lindholm og C. Leegaard). Den nævnte Jomfru Leegaard havde i de nærmest foregaaende Aar som en velvillig Sjæl baaret en Mængde Børn til Daaben i Kornerup Kirke, og at det ogsaa er hende, der som »Ritmester Braëms Frue« 14. S. e. Trin. 1713 sammen med Præstekonen i Kornerup (Anne Katrine Hr. Hans's) bar Degnen Jesper Lunds Tvillingedøtre til Daaben, fremgaar formentlig af følgende Antegnelse i Kirkebogen:

1714, Onsdagen d. 9. Maj, havde Ritmester Braem en Søn til Daaben, som blev kaldet Gothard Christian. Hans Mormoder Fru Sophie Leegaards bar ham. Fadderne vare Hr. Justitsraad Christian Leegaard, Justitsraad Wildschütz, Kancelliraad Sedradtz, velermeldte Wildschütz's Frue og Jomfru Margrete Heiseler. (Barnet blev begravet i Kornerup Kirke 23. Jan. 1715).

Ritmester Braëm omtales allerede 1716 som død, maaske er han falden i Krigen, der dengang førtes med Sverig. I Aarene 1718—19 har »Fru Braëms« endnu baa-ret Børn til Daaben i Kornerup, og hendes Moder, Fru Leegaards, nævnes ogsaa 1719; men derefter forsvinder denne Familie fra Kornerupgaard.

Siden ejedes Gaarden af Konferensraad Lars Bentzon¹⁾, der dog neppe har boet der. Derefter købtes den af Grev Johan Ludvig Holstein, som paa Grundlag af dette og meget andet Gods 1746 fik Lensgrevska-bet Ledreborg oprettet. Fra den Tid af blev hele Kornerup Sogn og en Del af Svogerslev Fæstegods under Ledreborg.

Vi vide ikke, naar Kornerupgaards gamle Bygninger bleve nedbrudte og erstattede ved en Bindingsværksbygning.

¹⁾ Dansk Atlas II, 373. Hofman, Fondationer VII, 229.

Men det er rimeligvis sket, efter at Grev Holstein havde købt Gaarden og berøvet den alle dens øvrige Herligheder. I »Danmarks og Norges Speyl« for 1770 findes (Sp. 187) følgende Bemærkning om den: »Kornerupgaard er nedbrudt og henlagt under Lethrabort saaledes, at den største Del af Hartkornet er omdelt til Bønderne i Kornerup By, og det øvrige, som udgjør 2 Bønders Brug, er tilligemed en Del af Gaardens Bygning bortfæstet til Berg«. Dansk Atlas (1774) VI, 166 har om Kornerupgaard følgende: »Gaarden bestaar af en Bindingsværksbygning, og har Hovedgaardstaxt 32 Tdr. 4 Sk. Hartkorn, hvoraf 8 Tdr. 1 Sk. er lagt til store Kornerup Mølle¹⁾, og 8 Tdr. Hartkorn er delt til 8 Gaarde, at hver har faaet 1 Td. Hartkorn«.

Inden Kornerupgaard blev en slet og ret Avlsgaard under Ledreborg, var det et ikke saa lille Personale, som færdedes her og havde sin Bolig paa Gaarden. Thi foruden Herskabet og det egentlige Tjenerskab var her Ridefoged, Forpagter, Hollænder²⁾, Præceptor eller Hofmester³⁾, Skriverkarl, Skytte, Ladefoged o. a. Da Sognet for øvrigt var saa ringe i Folketal (1801 endnu kun 175 Mennesker), udgjorde Gaardens Befolkning en væsentlig Del af samme.

¹⁾ I Kornerup var fra gammel Tid to Vandmøller (store og lille Kornerup Mølle). Af disse er store Mølle, der laa syd for Byen, forsvunden i dette Aarhundrede, saa at der intet Spor er af den mere. Lille Mølle var i Midten af forrige Aarhundrede en Tid lang forandret til en Valkemølle, der ejedes eller bestyredes af en Fabrikør Schmit, men da Forvalter Henrik Rosted paa Bidstrupgaard 1754 anlagde en Valkemølle paa Kattingeværk, er Konkurrencen rimeligvis bleven for stærk; nok er det, at Kornerup lille Mølle atter blev forandret til en Kornmølle, som den endnu er.

²⁾ Mulig den samme som Forpagteren. 1723 nævnes Sr Peder Lassen som »Hollænder«, medens samtidig Monsr H. Henrik Mantix var Ridefoged (den sidste blev nok senere Godsforvalter paa Ledreborg).

³⁾ 1707 Stud. Hans Christensen Grønbech, 1710 ff. Christian Borch (Stud. 1703 fra Roskilde Skole), begr. 1718 i Kornerup. 1725 »Sr Jon Møller, Hoffmester«.

Fra »Hovgaarden« i Dalen ved Søens Bred vende vi os nu atter til den fattige, af usle Hytter omgivne Præstegaard paa Bakken ved Kirken.

Hr. Ole Hofmand blev kaldet til Præst her den 1ste November 1690. Han var da 45 Aar gl. Men hvor han tidligere har færdedes, vide vi ikke. Da Præstekaldet var saare ringe i Indkomster, blev der givet det et lidet Tillæg. Paa Dionysii Landemode 1691 blev nemlig »læst Kgl. Maj.s Brev til Stiftamtmanden og Biskoppen, at Præsten i Kornerup skal nyde den Pension, som plejer at gives af Højelse [Kirke], 3 Pund (o: 12 Tdr.) Byg, og af Kirkerup Kirke 1 Pund (4 Tdr.) Byg«. Denne Indtægt har Præstekaldet endnu. — Hr. Oles Hustru hed Anne Katrine. Med hende havde han mange Børn. I Kornerup Kirkebog findes følgende indførte som fødte:

Ao. 1692, d. 12. Apr., havde Hr. Ole Hofmand og Hustru Anne Cathrine en Datter til Daaben, blev kaldet Walborg. Fadderne vare: Hr. Jacob Iversen i Herslev, Sevren Jacobsen Hegelund, Ridefoged paa Kornerupgaard, Niels Jensen i Svogerslev Mølle, Hans Nielsen i Kornerup store Mølle, Provstens Mag. Sevren Jonæsens Kjæreste, Fruens Pige paa Kornerupgaard Sophia Amalia.

1694, d. 20. Martii, havde Hr. Ole Hofmand og Hustru Anne Cathrine en Datter til Daaben, nom. Maria Christine. Testes: Madame Spratzes af Kjøbenhavn bar Barnet, Madame Vorms Hr. Christen Svendijs Kjæreste gik hos. Faddere: Magister ¹⁾ Jacob Iversen Brun af Herslev, Andreis Møller af Kattinge, Jens Brinch. (Barnet blev begravet 26. Juni 1694).

1695, d. 11. April, sammes Datter Maren døbt. Testes: Lisbeth Moritz Tygesens ²⁾ bar Barnet, Maria Andreis Møllers gik hos. Fadderne: Mest. Jacob Iversen Brun, Frederik Jacobsen.

¹⁾ Af hvad Grund denne Mand her kaldes Magister, skjønt han ifølge Universitetsmatriklen først 1702 modtog Graden, vide vi ikke.

²⁾ Nævnes ovf. S. 544 som Skriver ved Skjoldnæsholm Birk.

1697, d. 20. April, sammes Datter Sophia døbt. Madame Fleiskers Provstens Mag. Seuren Jonesens Kjæreste bar Barnet, Madame Sophia Leegaards gik hos. Fadderne: velædle Hr. Capitein Jens Leegaard, Mag. Jacob Iversen Brun.

1700, d. 22. April, sammes Datter Johanne Kirstine. Maren Mester Jacobs af Herslev bar Barnet. Faddere: Degnen Jacob Willemsen Middelton, o. fl.

1705, d. 28. Juli, sammes Datter Anne Cathrine. Madame Fleiskers Mag. Seuren Jonesens Kjæreste bar Barnet. Faddere: velædle Hr. Kancelliraad Wikschütz [paa Lindholm], Mag. Peder Skade, Rector Scholæ Roschild. Niels Jensen Herredsfoged til Lejre Herreds Ting. Edvard Dethlefsen [Friis], Skriver til samme Herreds Ting¹). Velædle Mad. Anna Dorothea Funchs. Velædle Mad. Sophia Leegaards. (Barnet blev begravet 29. Decbr. 1706).

Foruden de her nævnte Børn har Hr. Ole Hofmand haft flere, formodentlig fødte, før han kom til Kornerup, saaledes »Henrich Hofman i Kornerup«, der 1711 stod Fadder til den nedenauførte Degns Barn²), og Datteren Barbara Helene Olsdatter Hofmans, der den 6te Decemder 1707 blev gift med Degnen Jesper Olsen Lund i Kornerup. Den nævnte Degn, som vistnok er kommen hertil 1706, blev en meget gammel Mand. I hans Tid synes Degneboligen at være flyttet fra Kornerup til Svogerslev. Han var en af de lærde Degne, som i en snever Vending nok

¹) Denne Tingskriver boede i Kornerup Sogn (han havde Børn til Daabøn her og blev selv begravet i Kornerup Kirke 6te Maj 1710, 36 Aar gl.). Lejre Herreds Tinghus omtales 1692, 1715 og 1747 som liggende paa Kornerup Sogns Grund. I det sidstnævnte Aar begravedes en Mand, boende i det nævnte Tinghus, der vistnok har ligget i Nærheden af den lille Tinghussø, sydligst i Sognet (Stern, Beskr. over Kbhvns Amt III, 336). Men 1770 var Tingstedet ved Blæsenborg paa Allerslev Sogns Grund (Danmarks Speyl, 1770, S. 186).

²) Af Blochs Roskilde Doms. Hist. IV, 23 ses, at Hendrik Olufsen Hofman 1710 blev Student fra Roskilde Skole.

kunde udfylde Præstens Plads paa Prædikestolen. Den 7de Juli 1755 afstod han med Øvrighedens Tilladelse sit Embede til Studiosus Jakob Henrik Bolt¹⁾ mod en Afgift af 3 Mark ugentlig, »hvorimod Monsr Bolte forsyner Embedet og svarer Skolepensionen (til Roskilde Domscole), som er 8 Rdl.« Med sin ovennævnte Hustru havde Jesper Lund mange Børn, deriblandt et Par Gange Tvillinger.

Efter at Hr. Ole Hofmand havde været en halv Snes Aar i Kornerup, trak der et strængt Uvejr op over hans Hoved, hvorom det nærmere fremgaar af følgende Landemodesdom:

Acta Synod. Roskild. 10 Oct. 1702.

Mag. Hans Lund i Aagerup inciterer til Confirmation en Provstens af Sømme Herred, Mag. Søren Jonæsens udi Roskilde, afsagte Dom over Hr. Ole Hofmand, Præst i Kornerup og Svogerslev, som haver understaaet sig at sammenvie, uden sin Menighed, i Kjøbenhavn Dom, 5 p. Trin. 1701 en Studiosum til sin Kjæreste uden kongelig Tilladelse hjemme i Huset, uden lovlige Forløftningsmænds Attest, og det udi 2 Personers deres Overværelse alene.

Resolution: Eftersom Hr. Ole Hofmand klarligen er overbevist udi mange Stykker at have overtraadt Hs. Kgl. Maj.s Lov samt Kirkeritual, det han ikke selv kunde negte for Provsteretten, eller for denne Ret har kunnet fragaa, men vemodelig selv bekjender og vedstaar, da fandtes Provstens Dom, som kjender ham at have forbrudt sit Kald, saaledes ved Magt at blive, at han bør at være sit Embede kvit. Processens Omkostning ophæves for hans Fattigdoms Skyld.

¹⁾ Han var en Dattersøn af den tidligere nævnte Præst, Hr. Jakob Bruun, i Kornerup. Dennes Datter Katrine blev nemlig gift med Regimentskvartermester Peder Bolt i Norge og havde med ham to Børn, deriblandt ovennævnte Søn, der 1749 blev Student fra Roskilde Skole og 1761 fra Svogerslev blev forflyttet til Degneembedet i Rorup og Glim, hvor han døde 1772. (Gjessing, Jubell. III, 388, Tab. I).

Skjønt denne Dom lød paa Afsættelse, maa Myndighederne have forbarmet sig over den fattige Mand og hans mange Børn; thi han blev dog i Embedet til sin Død. Han blev begravet i Svogerslev Kirke den 4de Marts 1711, 66 Aar gammel ¹).

Hr. Hans (Hansen) Vesling var født i Roskilde 1683 og blev 1703 Student fra sin Fødebys Skole. I Aaret 1710 blev han Hører ved samme Skole ²), og da han den 12te Marts 1711 havde taget theologisk Attestats med Haud. ill., blev han tre Dage efter kaldet til Præst i Kornerup, eller til »Medtjener i Ordet« (som det officielt endnu kaldtes, paa Grund af at Provsten i Roskilde oppebar Præstetienden af Svogerslev og var Udøver af Kaldsretten). Den 26de November 1711 blev Hr. Hans Vesling »copuleret i Kornerup Præstegaard« til Madame Anne Katrine Hansdatter. De havde ingen Børn; men af et tidligere Ægteskab havde Præstekonen Datteren Anne Fersløv, begr. 6. April 1717 i Kornerup, og en Søn, der som Fadder i Kornerup 1729 nævnes »Monsr Hans Fersløv«. Efter den ovennævnte Datters Død havde Præstekonen sin Søsterdatter, Anne Katrine Jørgensdatter Pop ³), som Datter i Huset, indtil hun den 11. Marts 1733 blev gift med

¹) Som en Mærkelighed fra denne Præsts Tid kan følgende Antegnelse i Kirkebogen hidsættes: »Anno 1692 blev en fornemme Dames Barn af Kjøbenhavn døbt her udi Kornerup Kirke den 3die Februar. Barnets Navn blev kaldet Vilhelmus Gyldenløve. Fadderne vare: Peder Pedersen udi Kgl. Maj.s Tinghus (o. fl. Bønder af Kornerup).

²) Bloch, Roskilde Domscoles Hist. II, 40. IV, 21.

³) Formodentlig Datter af »Monsr Pop i Kallundborg Kroen«, der nævnes som Fadder i Kornerup 1717. Mademoiselle Anne Katrine Pop kan uden Overdrivelse siges at have baaret eller staaet Fadder til mindst Halvdelen af alle de Børn, der blev døbt i Kornerup 1718—33, saa hun syntes at have været meget afholdt i Sognet og fuldt ud at have gjort Fyldest, som om hun havde været Præstens egen Datter.

Sr Frideric Hetting, Ridefoged paa Kornerupgaard¹⁾. Provsten i Roskilde, Mag. Hans Buch, forrettede Vielsen, vistnok fordi det dengang var Provsternes Forret at udføre slige kirkelige Forretninger, der forefaldt i Præstehuse i deres Provsti. — Efter den nævnte Jfr. Pops Giftermaal indtog en anden Søsterdatter af Præstekonen, Demoiselle Zitze Langsted, den ledige Plads i Præstegaarden. — I Hr. Hans Veslings Tid (1724) bortsolgte Provst Peder Paulin i Roskilde Annexgaarden i Svogerslev fra Kaldet for 507 Rdl., af hvilken Sum (indestaaende i Roskilde Domprovstebolig) Præsten nu opbærer Renten, der jo imidlertid kun er en ringe Erstatning for det Tab, Kaldet led ved denne Handel. — Hr. Hans Vesling blev begravet i Kornerup Kirke den 20de Maj 1737. Hans Hustru overlevede ham. Han er den sidste Præst i Kornerup, der er død i Embedet.

Hr. Johannes Kløcker var født i Kjøbenhavn den 15de November 1709, Søn af Grosserer Abraham Kløcker og Hustru Elisabeth v. Lengercken. Han blev Student privat 1720 og tog 1736 theologisk Attestats med Haud. ill. Øvede sig siden flittig i at prædike. Den 31te Maj 1737 kaldtes han til Præst her (ordineret 5te Juli s. A.)²⁾, og den 13de November s. A. havde han Bryllup med

¹⁾ Ægteparrets første Barn indfandt sig meget snart efter Brylluppet. Men sligt synes i hin Tid (jvfr. nedenfor S. 556, Not. 1) ikke at have vakt sønderlig Forargelse. I alt Fald tyder det store Fadderselskab ikke derpaa. I Kirkebogen læses nemlig:

1733 Dom. 1 p. Pasch. blev Sr Frideric Hettings forhen d. 6 Martii hjemmedøbte og da Søren kaldede Søns Daab confirmeret [i Kornerup Kirke]. Mad. Kleistes fra Ladegaarden (3: Bidstrup) bar ham. Mad. Lange fra Roskilde stod hos. Testes: Conector i Roskilde Mag. Ring, Monsr Peder Korlp, Collega ibidem, Monsr Anderløv [d°], Jomfru Ring og Jomfru Schouberg.

²⁾ Hans egenhændige Vita i Sjæl. Bispearkiv. Han siger: »Deo visum fuit per Episcopum vocare me ad ecclesias Kornerup et Svogersløf«. Biskoppen var da D. Christen Worm. Men vi vide ikke, hvorfor han, og ikke Sognepræsten i Roskilde, kaldte denne Præst i Kornerup.

Anna Helene Ursin († 1743), som fødte ham to Børn i den korte Tid, han var i Kornerup. Allerede d. 19de Juni 1739 blev han nemlig kaldet til Sognepræst i Aarby ved Kallundborg, hvor han forblev til sin Død den 5te Decbr. 1755. Efter sin første Kones Død havde han 24de Sept. 1747 ægtet Maren Flesborg (f. 1723, † 4. Oktober 1779). Han efterlod en talrig Børneflokk¹⁾. — Om de to Børn, der fødtes i Kornerup, findes følgende Antegnelse i Kirkebogen:

1738 d. 3 Sept. havde Sognepræsten Hr. Kløcker en liden Datter til den h. Daab, som blev kaldet Elisabeth. Præstens Stifmoder Mad. Johanne Kløckers bar. Jfr. Else Katrine Ursin, Barnets Moster, stod hos. Faddere: Velb. Hr. Raadmand Kløcker²⁾, Barnets Farbroder, Sr Ole Black og Hr. Niels Lindberg, Barnets Morbroder, alle fra Kjøbenhavn.

1739. Dom. 19. p. Trin. havde Præsten fra Aarby, Hr. Kløcker, en Søn til den hellige Daab, som blev kaldet Abraham. Præstens Broderkone, Fru Mette Kirstine Hr. Raadmand Kløckers fra Kjøbenhavn, bar; Jomfru Maria Kløckers, Barnets Faster, stod hos. Faddere vare: velærv. Hr. Christian Sigfred Mangor, Sognepræst til Gjentofte og dens Annex, it. Christopher Herfort Mangor, Apoteker i Kbhvn, Barnets Farbrødre, og Lavrits Christopher Ursin ibid., Barnets Morbroder.

Hr. Johan Dajon var født i Kjøbenhavn d. 18de April 1711³⁾. Hans Fader var kgl. Materialforvalter Nicolai Dajon, Moderen Magdalene Elisabeth Ferslev. Indtil sit 14de Aar nød han privat Undervisning, hvorpaa han blev sat i Slangerup

¹⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 39. Den første Kones Navn findes i Landemodesakterne. Hos Wiberg kaldes hun Mette Ursin.

²⁾ Herman Lengercken Kløcker blev adlet 1760. Døde 1765 som Etatsraad og Vice-Borgmester i Kjøbenhavn samt Ejer af Gjeddesdal (Gjessing, Jubell. III, 388, Tab. II).

³⁾ J. Dajons egenhændige Vita i Sjæl. Bispearkiv er Kilden til hvad der vides om hans Liv, før han blev Præst i Kornerup.

Skole under Rektor Mag. Hans Fritz, af hvem han efter fire Aars Forløb blev dimitteret til Universitetet 1729. Efter at have taget filosofisk Examen og studeret Theologi i nogle Aar, blev han 1733 Huslærer i Christiania hos »nobilissimus vir Anthonius Müller«. Her opholdt han sig i to Aar, hvorpaa han atter vendte tilbage til Kjøbenhavn og fortsatte sit theologiske Studium, særlig under Professor Marcus Wøldikes Vejledning. Den 7de Juli 1736 tog han Attestats med Haud ill. Efter den 16de Januar 1737 at have prædiket for Dimis, blev han Huslærer i Sorø hos Justitsraad, Landsdommer Peder Benzon Mylius, hvis Sønner han underviste i to Aar. Opholdt sig saa i sine Forældres Hus, indtil han 10de Juli 1739 kaldtes til Præst i Kornerup (ordineret 16de September og indsat 24de Sønd. e. Trin. s. A.). Fra hans Tid haves nogle Optegnelser af den gamle Degn, Jesper Lund, hvoraf ses, at medens det vistnok var Regelen, at Præsten selv »betjente Skriftestolen og Prædikestolen, saa og holdt Katekisation og Repetition«, saa skete det dog ikke saa ganske sjældent, at en Student eller Degnen prædikede, medens Præsten selv udførte de øvrige kirkelige Forretninger. Naar der ingen Forretninger var, besørgede Degnen undertiden det hele. Som Exempel kunne følgende Antegnelser meddeles: 1743, »Maanedsprædiken d. 19 Sept. forsynede Degnen J. Lund.« 1744, 10. S. e. Trin. »prædikede Degnen i Præstens lovlige Forfald«. »Maanedsprædiken d. 13 Aug. forrettede Degnen.« »Maanedsprædiken d. 10 Sept. forsynede Degnen«. — Fra Kornerup kaldtes Hr. Dajon den 14de April 1747 til Hyllested og Rosmus i Aarh. St., hvor han blev til sin Død, begr. 21de Novbr. 1788. Med sin Hustru Helene Dajon (formodentlig hans Søskendebarn) havde han i Kornerup 6 Børn; i Hyllested synes Flokken at være bleven mere end fordoblet¹⁾. — Han var den sidste Præst, der kaldtes af Provsterne i Roskilde;

¹⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 725.

thi ved kgl. Reskript af 2den Marts 1742 til Biskop Peder Hersleb var det bestemt, at Kornerup og Svogerslev fremtidig ved første Vacance i Præsteembedet i Roskilde skulde være et frit Sognekald ¹⁾. -- Om Hr. Dajons i Kornerup fødte Børn have vi af Kirkebogen uddraget følgende, der tillige indeholder Oplysninger om hans Slægt.

1740 d. 8 Nvbr. havde Sognepræsten Hr. Dajon en lille Datter til den h. Daab, som blev kaldet Maria Magdalene Elisabeth. Forpagterens Kjæreste Madam Fischers paa Bidstrupgaard, Barnets Fæster, bar. Faddere vare: Hr. Caspar Bruun fra Herslev, Monsr. Fischer, Forpagter paa Bidstrupgaard, Monsr. Holm [Student, i Kornerup Præste-
gaard], it. Monsr. [Christopher] Jørgensen [Forpagter] paa Kornerupgaard ²⁾ og hans ældste Datter Jomfru Katrine Jørgensen.

1742 d. 9 Marts havde Sognepræsten Hr. Dajon en liden Søn til den h. Daab, som blev kaldet Nicolaj. Kaptejn Herlaafs Enke, Mad. Gertrud H., bar, Jomfru Gertrud Maria Herlaaf [paa Bidstrupgaard] stod hos. Fadderne: Monsr. Frants Dajon, Monsr. Frants Eriksen Berg, Mad. Fischer fra Bidstrupgaard, Mad. Francks fra Roskilde.

1743 d. 24 Maj blev Sognepræstens Hr. Johan Dajons liden Søn hjemmedøbt og kaldet Halvor; hans Daab blev siden confirmeret i Kirken d. 4 Juni, som var 3die Pinse-
dag. Mad. Sophia Amalia Bentsens fra Kbhvn, Barnets Fæster, bar. Mandsfadderne vare: Matrialforvalter Nicolaj Dajon, Barnets Farfader, Monsr. Nicolaj Dajon, Barnets Farbroder, og Monsr. Peder Bruun, alle af Kjøbenhavn. (Begravet 13. Febr. 1744).

1744 d. 9 Juli havde Sognepræsten Hr. Johan Dajon en liden Datter til den h. Daab, som blev kaldet Helena Margreta. Mad. Christine Marie Fischers paa Roskilde

¹⁾ Sjælandske Tegnelser LXXII, Fol. 582 f.

²⁾ Allerede 1707 forekommer Christoffer Jørgensen paa Kornerup-
gaard, men da i en ringere Stilling (maaske Skriver).

Ladegaard bar, Jomfru Pollina paa Kornerupgaard stod hos. Mandfadderne vare: Hr. Caspar Bruun i Herslev, Monsr. Flint, Skoleholder ved Lejregaaard¹⁾, og Sr Brabrand, Forvalter ibidem.

1745 d. 8 Juli havde Sognepræsten Hr. Dajon en liden Søn til den h. Daab, som blev kaldet Halvor. Kaptejn Herlaafs Enke, Mad. Gertrud H. af Roskilde, bar, Jomfru Bolt fra Herslev Præstegaard holdt Kristenhuen, Mandfaddere vare: Materialforvalter i Kbhvn Nicolaj Dajon, Barnets Farfader, og Monsr Hybner, Gehejmeraad von Holsteins Hofmester fra Lejregaaard.

1747 d. 4 April, som var 3die Paaskedag, blev Sognepræstens Hr. Dajons liden Datter døbt og kaldt Friderica Lovisa. Mad. Fischers paa Roskilde Ladegaard bar, Jomfru Anna Maria Løppentin paa Kornerupgaard stod hos. Mandfadderne vare: Monsr. Friderich Dajon, Vice-Branddirektør i Kbhvn, Monsr. Frants Dajon, kgl. Materialforvalter ved den civile Materialgaard i Kbhvn, it. Monsr. Nicolaj Dajon²⁾, alle 3 Barnets Farbrødre.

Hr. Andreas Mølleskow var født i Helsingør 1721. Gik i ni Aar i sin Fødebys Skole, indtil han 1741

¹⁾ Var tillige uordineret Kapelsprædikant paa Gaarden og blev samme Aar kaldet til dansk Compastor i St. Magleby paa Amager. Den 13de Oktober 1744 blev der holdt et dobbelt Bryllup paa Kornerupgaard, idet bemeldte Hr. Hans Pedersen Flint, Compastor i Magleby, ægtede ovennævnte Forpagter Christoffer Jørgensens Datter, Anna Maria Jørgensen, og Monsr Hans Thornam, Kgl. Laqvei, ægtede hendes Søster, Margrethe Sophie Jørgensen. (Det sidste Pars Søn, Carl Ludvig, blev allerede født saa betids, at han efter at være hjemmedøbt kunde fremstilles d. 19 December 1744 i Kornerup Kirke). — En tredie Søster, Judithe Katrine Jørgensen, der d. 14. Marts 1742 blev gift med Monsr Vilhelm Adolf Bredall, Ridefoged paa Lindholm, var endnu videre paa Veje, da hun blev viet, eftersom hendes første Barn allerede d. 4 April 1742 blev fremstillet i Kornerup Kirke efter tidligere at være hjemmedøbt.

²⁾ Formodentlig den Nic. Dajon, der siden var Byskriver i Nykjøbing i Sj. og Skriver ved Dragsholm Birk (Danmarks Speyl, 1770, S. 287).

dimitteredes til Universitetet af Rektor Clod. Da han savnede Midler til Opholdet i Kjøbenhavn, maatte han efter et Fjerdingaars Forløb antage en Plads som Skoleholder i Højby i Rorup Sogn. Imidlertid fortsatte han, saa godt han kunde, sine egne Studeringer, saa at han kunde rejse ind til Kjøbenhavn og tage baade den filosofiske og theologiske Examen. Den sidste underkastede han sig den 20de Juli 1744 med Haud ill. Derpaa blev han Skoleholder ved Ledreborg og uordineret Kapelsprædikant hos Grev Holstein¹⁾. I denne Stilling var han i tre Aar, indtil han den 26de Maj 1747 blev kaldet til Præst i Kornerup og Svogerslev (ordin. 19de Juli s. A.). Han var den første selvstændige Sognepræst her. Om de forandrede Forhold har han selv i den af ham 1756 indrettede »Præste-Protocol« givet følgende Underretning:

»Svogerslev har fra Arildstid til Aar 1752 ligget til Præsteskabet i Roskilde; dog har Sognepræsten i Kornerup som Kapellan til Svogerslev forrettet Præsteembedet og derfor nydt Offer de tre store Højtider og øvrige kirkeaccidenser. Men Korn- og Kvægtiende blev leveret til Kapellanen i Roskilde mod 3 Pund (o: 12 Tdr.) Korns Erlæggelse, som Præsten i Kornerup fik til Kjendelse af en Annexgaard, som med kgl. Tilladelse af Roskilde Provster 23de August 1724 er bortsolgt til Lethrabort for 507 Rdl. Men da i Aaret 1752 Svogerslev Korn- og Kvægtiende ved Hr. Provst Buchs Død hjemfaldt til Præsten i Kornerup med Navn og Rettighed som Sognepræst til bemeldte Kald, fragik de 3 Pund Byg, og Annexgaarden kom til at svare sin Rettighed til Præsten i Kornerup som Oppebørsel (o: Ydelse) af alle tre Tiender. Men hvad Kapitalen angaar, for hvilken Annexgaarden er bleven solgt, da er dens Rente med kgl. Tilladelse tillagt Kapellanen i Roskilde, Hr. Søren Frank, paa Livstid; men efter hans Død tilfalder den Præsten i Kornerup«.

¹⁾ Efter hans egenhændige Vita i Sjæl. Bispearkiv.

Om begge Sogne siges: »Jus vocandi til Præst og Degn har hs. højgrevelige Excellence von Holstein som Ejer af Kornerup Kirke, og paa den Grund har han kaldet mig Andr. Mølleskow til Præst, som er den første i Kaldet, som er voceret af noget Herskab, da alle mine Formænd ere kaldede af Provsterne i Roskilde, paa Fundament (at) de vare deres Kapellaner i Henseende til Svogerslev, hvilket ej blev paastaet ved min Vocation, og ophørte ganske, da Svogerslev som et annekeret Sogne kald hjemfaldt til Kornerup. Men om Forandring sker med Præstevocation (∴ ved Vacance), vides ej, hvo der skal kalde, siden Svogerslev Kirke vel ligger til Roskilde Jomfrukloster cum jure patronatus, men med expressis verbis at det ej skal have Jus vocandi¹⁾, som blev bekjendt, da jeg paany²⁾ blev befalet at erholde Kaldsbrev som Sognepræst til Svogerslev«.

Da Biskop Hersleb i Anledning af de Forandringer, som fremkaldtes ved den ovennævnte Provst M. Hans Buchs Død, under 24de April 1752 tilsuilede Oversekretæren i det danske Kancelli Gehejmraad Greve J. L. Holstein Forslag til et Reglement saa vel om Embedsforretningernes som om Indkomsternes Deling mellem Præsterne i Roskilde, foranlediges derved et kgl. Reskript af 9de Juni s. A., hvorved den foreslagne Fordeling stadfæstedes, og dertil føjedes: »Men betræffende det Tillæg af 7 Pund Byg, som Du i forberørte Din Skrivelse beretter, at Præsten i Kornerup skulde have nydt, nemlig 12 Tdr. Byg af Roskilde Domkirke, 12 Tdr. af Højelse Kirke, og de øvrige 4 Tdr. af Jyllinge og Kirkerup Kirker, for at forrette 5 Fastepredikener udi Roskilde, hvilke heretter Præsterne sammesteds, følgelig (∴ ifølge) oven-

¹⁾ I Aaret 1711 havde Kong Frederik IV skjænket Svogerslev Kirke til bemeldte Kloster (se V. Skeel, Optegnelser om Roskilde Adelige Jomfrukloster, S. 39).

²⁾ Nemlig 1752 efter Tiltrædelsen af de fulde Indtægter af Svogerslev.

nævnte allernaadigste Reglement, selv skulle besørge, saa give Vi Dig allernaadigst tilkjende, at det, efter den af Dig udi samme Skrivelse af 5te Maj sidstleden til fornævnte vor Gehejmeraad Hr. Greve af Holstein ommeldte Beskaffenhed og herom givne nærmere Forklaring, med foreskrevne Tillæg skal have sit Forblivende, saa at Sognepræsten til Kornerup og Svogerslev Menigheder indbemeldte 7 Pund Korn fremdeles maa nyde og beholde«. — Denne Indtægt har kaldet endnu, og faar saaledes en Art Erstatning for, at det i saa lange Tider havde været skatskyldigt under Roskilde Domkirke.

Om Præstegaarden i Kornerup bemærker Hr. Mølle-skow: »Præstegaarden er frikjøbt¹⁾. Den var ved min Tiltrædelse saa slet, at den ej var værd at beboes af en Præst, saa jeg af ny har bygget de tre Længder op, og efterlader den, om Gud vil spare den, saaledes, at en Præst uskæmmet kan bebo den«. Over Indgangen til Præstegaarden satte Hr. Mølle-skow følgende Vers:

Ante fui casulæ similis, me pastor in ædem
Pastoris mutat, gratia danda Deo.

Jeg fordem var en Hyrdebod, som knap gav Ly og Skygge.
Tak være Gud, som var saa god, og Præsten hjalp at bygge.

Disse Vers give os Anledning til den sandsynlige Formodning, at Hr. Mølle-skow ogsaa er Forfatter til de Vers, som malede i blaa, røde og hvide Farver endnu findes paa Alterbordets Beklædning i Kornerup Kirke. De lyde, som følger:

1.

Gjør vel Forskjel paa disse Retter,
Som deles ud paa dette Sted,
Og prøv dig, førend du dig sætter
Paa Alterfod at spise med.

¹⁾ Meningen er vistnok, at Hr. Mølle-skow har betalt Indløsningssummen.

2.

Her faar jeg meer end Englemad
Paa dette lidet Alterfad.

3.

Hvad Samfund denne Kalk har inde,
Kan Tro og ej Fornuft befinde.

4.

Guds Folk man fordum aldrig saae
Tombænd til en Prophet at gaee.
Det vil jeg drage mig til Minde
Og med mit Offer mig indfinde.

Om Skolevæsenets Tilstand paa hin Tid har Hr. Møllekow bemærket: »Skole er ingen i Kornerup; men Ungdommen af begge Sogne skal søge Skole i Svogerslev, hvor Degnen holder Skole¹⁾; men Vejen er meget farlig for den skole-søgende Ungdom, og kun faa fra Kornerup søge Skolen«. Bemærkningen om Vejens Farlighed tyder paa, at der dengang ingen Bro har været over det Vandløb, som adskiller Kornerup og Svogerslev Sogne. Naar vi i vore Dage færdes ad en bred Landevej over en høj, stensat Bro mellem Sognene, tænke vi ikke paa, hvad Fædrene have døjet, naar de maatte passere hint Vandløb, der vel om Sommeren kan være næsten udtørret, men om Vinteren og særlig ved Tøbrud er en bred og rivende Strøm. For øvrigt kan det bemærkes, at Vejen mellem Roskilde og Holbæk, der gaar gennem Svogerslev og Kornerup Byer, i ældre Tid ikke gik ganske i samme Linie

¹⁾ I et Hus, der laa umiddelbart op til Kirkegaarden. Det er vistnok dette, om hvilket det bemærkes i Landemodesakterne for 1759, at der fremlagdes »en af Hr. Grev v. Holstein vidimeret Gjenpart af Fru Priorindes [til Roskilde adel. Frøkenkloster] Afstaaelse paa en Grund og Hus for Degnen i Kornerup og Svogerslev, af 24. Marts 1757, tilligemed Skrivelse af højbemeldte Greve, angaaende de af ham til samme Degnebolig opbygte 6 Fag Hus«. Dette Hus kom siden i privat Eje, da Skolen flyttedes ud paa Svogerslev Mark nær ved Kornerup Skjel, saa at den kom til at ligge omtrent midt imellem Svogerslev og Kornerup Byer.

som nu, idet navnlig den stejle »Skvattebrink« passeredes paa et andet Sted end der, hvor Landevejen nu malerisk slynger sig ned ad Bakkens Side. — Den Vanskelighed, som Børnene fra Kornerup i Hr. Mølleskows Tid havde ved at søge Skole i Svogerslev, gav for øvrigt Anledning til, at Kornerup senere fik sin egen Skole. Men da man havde været meget uheldig i Valget af Lærer, og da Børneantallet kun var lidet, blev den igjen nedlagt, og Skolen i Svogerslev flyttedes saa nær til Sognegrænsen mod Kornerup, at det ikke kunde medføre nogen betydelig Vanskelighed for Børnene fra dette Sogn at søge den. I Aaret 1884 har Kornerup imidlertid atter faaet sin egen Skole, hvad da vistnok vil føre til, at Skolen paa Svogerslev Mark igjen flyttes tilbage til Byen.

Om Hr. Andreas Mølleskow, der lader til at have været en betydeligere Personlighed end de fleste tidligere lidet fremragende Præster i Kornerup, have vi endnu at tilføje, at han den 6te December 1760 af Grev Holstein kaldtes til Sognepræst i Nabokaldet Osted og Allerslev. Kornerup og Svogerslev var det mindste af de under Grevskabets Patronat hørende Sognekald, hvorfor alle de følgende Præster, paa en enkelt Undtagelse nær, efter en kortere Aarrække befordredes til et af de bedre Kald paa Grevskabet — indtil den private Kaldsret som Følge af Grundlovens Bestemmelse 1849 ganske bortfaldt. — Som Præst i Osted blev Hr. Mølleskow Provst i Voldborg Hrd. Han døde 1797 (begravet 31te Marts)¹⁾. Han er blandt de Mænd, som have været Præster i Kornerup, en af de faa, der kan nævnes som Forfatter. Herved tænke vi ikke blot paa de ovenanførte Vers, men ogsaa paa en af ham udgiven Ligtale, der har følgende omstændelige Titel:

Klage-Prædiken, holden i Ledreborg Kirke den fjerde Søndag i Advent 1789 efter den ordentlige Gudstjeneste, for-

¹⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. II, 549. Om Hr. Mølleskows tvende Hustruer henvises til Kirkehist. Saml. 3. R. II, 28.

anlediget ved et Dødsfald, der gjorde Sorg og Afsavn hos alle, som hørte til Menigheden, da Mandagen den 14de December Kl. 1 Høivelbaarne Herre, Herr Greve Johan Ludvig Holstein, Kongelig Majestæts Lieutenant i Garden til Hest og Ridejunker, ældste Søn og Lehn-greve af Hans Høigrevelige Excellence Herr Christian Holstein, Greve til Grevskabet Ledreborg, Ridder af Elephanten, Kongelig Majestæts Geheime-Conferentsraad, Kammerherre og Oberjægermester, i sin Alders 20de Aar, formedelst en ulægelig Byld ved sit Luftrør i Halsen maatte, ellers frisk og sund, forlade Verden ved Døden, til stor Sorg og Følelse. Sammenskrevet og talet af Andreas Mølleskou, Provst i Woldborg Herred, og Sognepræst til Ousted, Allesløj og Ledreborg Menig-heder. Kbhvn 1790. (24 Sider i 8vo).

Medens Hr. Mølleskow var Præst i Kornerup, men dog ogsaa før og senere, synes Militære at have været udstationerede her i Sognene. I alt Fald forekomme saadanne jevnlig som havende Børn til Daaben eller som døde her ¹⁾.

Hr. Hans Peder Pohlmann var født i Christiania den 9de Marts 1728, Søn af Kjøbmand Hans Pohlmann og Hustru Mariane Leth. Efter at have nyt privat Under-

¹⁾ Af Officerer har jeg fundet følgende nævnte i Kirkebogen i det 18. Aarh.: Lieuten. Petersens Søn Carl Frederik, tidligere hjemmedøbt, fremstillet i Kornerup Kirke 6te S. e. Trin. 1717. Lieuten. Kalitz havde 9. S. e. Tr. 1756 sin Datter Marie Kristine til Daaben i Svogerslev Kirke, baaren af Prof Munthes Frue fra Kbhvn. — Lieuten. Laurbergs Søn Pallæmon døbt i Kornerup 11 Apr. 1760. Sammes Frue begr. 19 Apr. 1760. Men han maa snart være bleven gift igjen, thi Dom. Rogate 1761 havde han Sønnen Niels Vinge til Daaben († Debr. 1762). Sønnen Johan Ludvig døbt 13 November 1765, og Hans Nicolai døbt 12 Jan. 1771. Desuden 3 andre Børn (fødte 1764. 67. 69), døde spæde. — Kaptejn Stockfleths Søn Niels Vilhelm døbt i Kornerup 9 Nobr. 1780 (baaren af Madame Pram fra Slagslunde); Datter Johanne Marie fremstillet i Kirken 27 Sept. 1782; Søn Joachim Gojske døbt 3 Okt. 1783; Datter Elisabeth Emilie fremstillet i Kirken 12 Febr. 1785.

visning af Hørerer Anders Eriksen, kom han 1745 i sin Fødeby Latinskole, fra hvilken han 1750 blev dimitteret af Rektor Jakob Hersleb. Ved den filosofiske Examen fik han Laud, og tog den 9de September 1752 theologisk Attestats med Haud cont. For Dimisprædiken fik han Laud. Den 8de Maj 1753 blev han ansat som Lærer ved Vajsenhuset i Kjøbenhavn. Han blev kaldet til Sognepræst i Kornerup og Svogerslev, samme Dag som Hr. Mølleskov kaldtes bort derfra, nemlig den 6te December 1760 — allerede Dagen før var han bleven ordineret af Biskop Harboe; og 4de Søndag i Advent s. A. blev han indsat af Domprovst Schultz fra Roskilde, efter at Hr. Mølleskov Søndagen tilforn havde holdt Afskedsprædiken. Den 25de August 1769 forflyttedes han til det nærliggende Kirke-Hyllinge og Lyngby Præstekald, i hvilket han døde den 6te Marts 1795. Han var gift med Maren Ditzel (født 26de December 1737, døde 24de Juni 1816), med hvem han havde 3 Sønner og 5 Døtre ¹⁾, af hvilke Børn de følgende 4 vare fødte i Kornerup.

1762 d. 5 Okt. blev velærv. Hr. Pohlmands liden Datter døbt og kaldet Ellen. Kommerceraad Holsts Frue fra Roskilde bar hende, og Jomfru Holm fra Holbæk stod hos. Fadderne vare velærv. Hr. Saxtorph fra Saaby, Sr Ditzel fra Holbæk, Sr Lange fra Frederikssund, Sr Viborg fra Tølløse og Sr Barfoed fra Kjøbenhavn.

1764 d. 9 Okt. blev Hr. Pohlmands liden Datter døbt og kaldt Marie Anna Beata. Madam Saxtorph fra Saaby bar hende, og Jomfru Holst fra Roskilde stod hos. Fadderne: Hr. Caspar Bruun fra Herslev, Hr. Mølleskov fra Osted, Sr Aarøe fra Holbæk, Hr. Herredsfoged Schov fra Ledreborg og Fiskemester Berg fra Blæsenborg.

1766 d. 12 Sept. blev Hr. Pohlmands liden Søn døbt og kaldet Johan Ludvig. Fru Etatsraadinde Hersleb bar ham og Fru Justitsraadinde Haarboe stod hos. Fadderne:

¹⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 729.

Hr. Greve Holstein Ledreborg, Hr. Etatsraad Hersleb, Hr. Justitsraad Haarboe fra Kbhvn, Kancelliraad Lange og Kommerceraad Holst fra Roskilde. (Barnet blev begr. 7 Oktober 1766).

1767 d. 20 Novbr. blev Hr. Pohlmands liden Datter døbt og kaldet Elisabeth Catharina. Mad. Bruun fra Herslev bar hende og Jomfru Saxtorph fra Saaby stod hos. Fadderne: Hr. Assessor Dinesen fra Roskilde og Monsr. Korndrup ibid. Hr. Forvalter Bang fra Ledreborg og Monsr. Roested junior fra Ladegaarden (Bidstrup).

Hr. Cornelius Müller var født i Trondhjem den 4de Maj 1734; Faderen, der ogsaa hed Cornelius Müller, var en Slesviger, Moderen hed Ingeborg Ross; de vare Borgerfolk. Indtil sit 13de Aar havde Sønnen privat Undervisning i Hjemmet af Cand. theol. August Buschmann; derpaa optoges han i sin Fødebys Latinskole under Rektor Benjamin Dass. Han dimitteredes til Universitetet 1752 af den bekjendte Gerhard Schøning, der da var Skolens Rektor¹⁾. Næste Aar fik han Kommunitet og underkastede sig den filosofiske Examen med Laud. Den 17de September 1755 tog han allerede theologisk Attestats, men kun med Non cont. Formodentlig har hans Faders Død bragt ham til at skynde sig. Den Omstændighed, at Moderen var Enke og ikke kunde yde ham videre Hjælp, da hun havde flere Børn, bragte ham i alt Fald til at vende tilbage til Trondhjem efter Attestatsen. Her blev han Hører ved Skolen og Famulus hos Biskop Frederik Nannestad. Denne tog sig i det hele med faderlig Godhed af ham og ydede ham Vejledning i Fortsættelsen af hans Studier. »Per triennium« — saaledes skriver C. Müller i sit Vita i Bisparkivet — »divini hujus Gamalielis privatisima usus sum informatione«. Navnlig havde han megen Nytte af Biskoppens udmærkede theologiske Bibliothek. Efter Opfordring af sin Velynder forfattede han en Op-

¹⁾ Jvfr. Müller, Bidrag t. Thronhjæm Cathedralskoles Hist., S. 82.

maaling, Tegning og Beskrivelse af de sex Kirker i By-næssets og Ørkedals Præstegjæld i Nærheden af Trondhjem, og da Arbejdet var færdigt, sendte Biskoppen det til Kancellipræsidenten, Grev Johan Ludvig Holstein, der modtog det med Behag og lovede at interessere sig for Forfatteren. Dette Tilsagn gav Corn. Müller godt Mod; men kort efter blev det atter nedslaaet derved, at Biskop Nannestad forflyttedes fra Trondhjem til Christiania. Hans Efterfølger, Biskop Joh. E. Gunnerus, viste sig dog ikke mindre venligsindet mod Müller; i Aaret 1760 blev han i nogen Tid konstitueret som Konrektor, og af Forstanderne for det trondhjemske Videnskabers Selskab, P. F. Suhm, Gunnerus og Schønning, blev han optaget som Medlem af dette Selskab. I det følgende Aar fungerede han atter som Biskoppens Amanuensis (han skrev en smuk og accurat Haand), da et Brev fra Grev Holstein foranledigede ham til at opgive sin Plads og hurtigst mulig at begive sig til Kjøbenhavn. Men i de samme Dage, han kom ned, døde Greven, og dermed vare alle hans Forhaabninger tilintetgjorte, da Befordringsforholdene paa den Tid vare yderlig slette for alle, der ikke havde særlig Protection. I henved otte Aar gik han nu i Kjøbenhavn; han opholdt Livet med at give Studenter Undervisning; men daarligt gik det, og det var, som han selv siger, paa det nærmeste ude med ham, da han endelig den 8de September 1769 blev kaldet til Sognepræst i Kornerup og Svogerslev, ordineret 3die November s. A. Om hans kirkelige Virksomhed her savnes Efterretninger¹⁾. Derimod vides det, at han var en ivrig Oldsagsamler, og den Gang var der endnu Lejlighed til at gjøre en rig Høst i

¹⁾ Biskop Balle visiterede her to Gange i Hr. Müllers Tid, nemlig 1784 og 1789. Sidste Gang skrev han i Embedsbogen: »Da jeg den 15de Juni 1789 anden Gang visiterede i Kornerup Kirke, hvor ogsaa Ungdommen af Svogerslev var forsamlet, fandt jeg ganske god Kundskab hos de fleste, og erfarede hos en Del megen god Eftertanke«.

den mindere Egn ¹⁾. Han var gift med Anna Elisabeth Ostfeldt, Datter af den kgl. Mundkok Peder Jensen O. og Hustru Dorothea Kirstine Tausan. Hun var født den 7de Juni 1746 i Kjøbenhavn og døde den 19de November 1789 i Kornerup; hun var Moder til 2 Sønner og 3 Døtre, hvoriblandt Datteren Ingeborg (født 1773), der 1798 ægtede Hr. Jakob Hersleb Holst, som da var Kateket og personel Kapellan ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn og endte som Sognepræst i Nakskov ²⁾. Hr. Müller maatte i mange Aar blive i Kornerup; endelig, da han var 63 Aar gl., opnaaede han den 10de Maj 1797 at blive kaldet til Osted og Allerslev, hvor han efter to Aars Forløb døde, begr. 22de April 1799. — Følgende Børn af ham findes antegnede i Kornerup Kirkebog:

1770, Dom. 16 p. Trin. blev Hr. Müllers liden Datter døbt og kaldet Dorthe Kirstine. Madame Larsens fra Roskilde bar hende, og Jomfru Ostfeld fra Kbhvn stod hos. Faddere: Sr Boas Larsen fra Roskilde, Mr Lund og Mr Müller fra Kbhvn.

1774, Onsdag 17 August blev Hr. Müllers liden Søn døbt og kaldet Peter Friderich. Madame Lund fra Kjøbenhavn bar ham, og Jomfru Müller fra Roskilde stod hos. Fadderne: Hr. Casper Bruun fra Herslev, Hr. Møllerskov fra Osted, Hr. Forvalter Bang fra Ledreborg, Hr. Juul fra Kbhvn, Hr. Forvalter Geckel fra Ryegaard og Hr. Hansen, Forpagter ibid.

1777, Dom. 9 p. Trin. blev Hr. Müllers liden Søns Daab confirmeret og kaldet Flemming Kølmer. Madam Ryde fra Kbhvn bar ham og Mad. Larsens fra Roskilde stod hos. Fadderne: Hr. Ryde fra Kbhvn, Hr. Forvalter Münster fra Ledreborg, Hr. Berg fra Kornerupgaard og Monsr. Elsberg fra Roskilde. (Barnet begr. 2. Sept. 1777).

¹⁾ Se Fr. Münters Afhandling om Lejre, i Skandin. Lit. Selsk. Skr. 1805 II, 310.

²⁾ Wiberg, Alm. Præstehist. II, 422. I Kornerup Kirkebog findes denne Datter ikke anført som født eller døbt.

1781, 2den Pinsedag, blev Hr. Müllers Datter døbt, nom. Ellen Carine Cornelia. Blev baaret af Fru Stockfleth [i Kornerup], og Madam Berg [smst.] stod hos. Faddere vare: Hr. Schouboe fra Herslev, Kaptejn Stockfleth og Jens Nielsen i lille Mølle ¹⁾).

Hr. Mads Bohn Marcher var født i Rønne paa Bornholm den 18de April 1757, Søn af en Kjøbmand Rasmus Marcher og Barbara Bohn. Blev 1777 Student fra Herlufsholm (Non cont.) og tog den 30te Juni 1785 theologisk Attestats med Non cont. ²⁾. Den 22de Oktober 1790 blev han kaldet til personel Kapellan for Øster Mariæ paa Bornholm (ordineret 27de Oktober s. A.). Derfra beskikkedes han den 16de Juni 1797 til Sognepræst i Kornerup og Svogerslev. Den 12te Maj 1801 visiterede Biskop Balle her. I sin Visitatsbog har han antegnet følgende:

„Sognepræsten Hr. Marcher prædikede over Joh. 10, 12 grundigt, udførligt, opbyggeligt og vel, og catechiserer skikkelig og messer nogenledes. Degnen Sr Hansen synger meget godt, men catechiserede denne Gang maadelig“.

Kornerup Skole befandtes i en elendig Tilstand, Skoleholder Bille var doven og drikfædig ³⁾. Angaaende Svogerslev Skole bemærkes: „Børnene svarede med Forstand efter Lærebog og havde godt Begreb om Catechismi Indhold. De læste ogsaa vel i Bog. Nogle skrev. Man havde lært Salmer af den nyeste Salmebog. Degnen Hansen, som tillige er Skoleholder, underviser godt og catechiserer ret vel“.

¹⁾ I Kornerup Præstegaard ægteviedes den 28de April 1784 Gen.-Auditor Peter von Muilengracht og Fru Anna Maria født de Hansen, sal. Justitsraad Fehmanns Enke. (Hun forekommer 1774—84 hyppig som hørende Børn til Daaben i Kornerup). Forlovere: Konferensraad Fædder, Politimester i Kbhvn, og Christian Torp, Kgl. Maj.s Kammertjener.

²⁾ Leth og Wad, Dimitt. fra Herlufsholm, S. 128.

³⁾ Vidnesbyrdet om denne Skole er fuldstændig meddelt i Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 3—4.

Da samme Biskop den 2den Maj 1807 visiterede i Kornerup, gjorde han følgende Antegnelse i sin Visitatsbog:

„Sognepræsten Hr. Marcher prædikede over 1 Pet. 2, 21 ordentligt, grundigt og opbyggeligt, han catechiserer godt og messer skikkelig. Degnen Hansen synger rent og catechiserer ordentlig. Faa vare tilstede af Menigheden. Fra begge Sognes Ungdom savnedes 11 Piger og 37 Karle. Resten, som var tilstede, svarede ret vel efter Lærebog og Catechismus, med større eller mindre Færdighed; men alle viste dog godt Begreb, og en Del udmærkede sig ved færdige Svar. Ogsaa vidste mange noget af Bibelskhistorien. Enkelte havde lært Salmer. Boglæsningen fandtes antagelig. Jeg tilønsker den retsindige og virksomme Sjælesørger Hr. Marcher al Naade og Velsignelse fra Gud til christelig Oplysnings frugtbare Udbredelse“.

Da Biskop F. Münter første Gang var her til Visitats, skrev han i Kaldsbogen, som følger:

„1814 den 3. Juni visiterede jeg i Kornerup Kirke, hvor og fra Annexet Svogerslev Ungdommen havde indfundet sig. Den viste god Indsigt i Religionens Sandheder, havde lært en Del Salmer med Forstand og havde den bibelske Historie vel inde. — — Men jeg saa' mig nødsaget til at klage over Menighedens Ligegyldighed, da yderst faa af de gamle vare tilstede, ligesom jeg maatte ytre Misfornøjelse med den Uskik, der i en Del Aar har indsneget sig, at Menigheden samles saa sildig til Gudstjenesten. Den nidkjære og retsindige Lærer (ø: Præst) være rigelig velsignet af Gud for hans trofaste Arbejde“.

Hr. Marcher var den 25de¹⁾ Januar 1799 bleven gift med Frederikke Juliane Berg (døbt 4de Juni 1772), Datter af Fiskemester Hans Christian Berg paa Kornerupgaard²⁾.

¹⁾ ikke 5te, som Leth og Wad har, a. St.

²⁾ Familien Berg, som i over 100 Aar havde sit Hjem paa Kornerupgaard, begyndte sit Liv her omtr. 1769. Tidligere boede Fiske-

Hun døde imidlertid allerede den 18de Decemder 1801, uden at efterlade ham Børn. Fra den Tid levede han et sørgeligt Eneboerliv med en skrap Husholderske. Tilsidst blev han sindsforvirret. Efter sigende ytrede denne Tilstand sig første Gang ved at han i Kirkebønnen løb surr i den lange Række af kongelige Personer. Efterhaanden forværredes hans Tilstand, indtil han endelig den 17de Juli 1829 fik sin Afsked. Han døde allerede samme Aar i Utterslev ¹⁾).

Siden 1827 var Hr. Poul Matthias Thestrup Nørgaard personel Kapellan hos Hr. Marcher.

I de 56 Aar, som ere henrundne, siden Hr. Marcher fik sin Afsked, har der været sex Sognepræster i Kornerup og Svogerslev. Den 11te Oktober 1865, om Natten, afbrændte den af Hr. Mølleskow byggede Præstegaard fuldstændig tilligemed en stor Del af Kornerup By. Præstegaarden opførtes paany af den daværende Sognepræst, Hr. Frederik Vilhelm Milo ²⁾), langt smukkere end tilforn og med forandret Front, saa at der fra Præstegaardens Vinduer blev en venlig Udsigt over Kornerup Sø og videre ud i Egnen, og ved Mageskifte erhvervedes nogle af de afbrændte Hustomter, hvorpaa blev anlagt en Have, der har en smuk Skraaning mod Syd.

Fra Kornerup er udgaaet en bekjendt Kjøbmandsslægt i Roskilde, der har optaget Familienavn efter sin

mesteren paa Blæsenborg. Hans første i Kornerup 3die Pinsedag 1770 døbte Barn, Datteren Caroline Henriette, blev baaret af Grevinde Holstein fra Ledreborg, medens Kammerherreinde Pless fra Lindholm stod hos, og Grev Holstein og Kammerherre Pless vare Faddere.

¹⁾ Wiberg II, 247. Det maa være Utterslev paa Laaland.

²⁾ Han blev senere Sognepræst i Havdrup og Solrød og døde som afgaaet Præst den 23de December 1881 paa Frederiksberg. Før sin Bortrejse fra Kornerup og Svogerslev stiftede han et Legat til bedste for værdige trængende i disse Sogne.

oprindelige Hjembygd ¹⁾. Svogerslev har givet Navn til Hr. Lars Svogerslev, der, efter i mangfoldige Aar at have været Hører i Roskilde Skole, 1762 blev Sognepræst i Stadager og Nørre-Kirkeby paa Falster († 1786), og som har betænkt sit Fødesogn med et Legat, som endnu kommer nogle fattige i samme tilgode ²⁾.

Efterat foranstaaende var sat, ere vi komne i Besiddelse af følgende kgl. Stadfæstelse ³⁾ paa et Kaldsbrev for Præsten Niels Bech i Kornerup 1677, hvilket Stykke fortjener at meddeles, da det baade kaster adskilligt Lys over Præstekaldets Stilling paa hin Tid og kan tjene til at supplere nogle af de foran S. 534—5 meddelte Efterretninger:

C5.

G. a. w. att efftersom hos os allerunderd: ansøges oc begieris voris allernaad: confirmation paa effterschr^{ne} kalds brefwe, liudendes ord effter andett som følger:

Jeg Anne Catharine Møller, sl: Caspar von Bartlins till Kornerupgaard, gjør witterligt, att efftersom Gud wed den timelig død haver bortkaldett den hæderlig oc wellærde mand Hr. Bernt Henrichsøn, hid till dags medtienere j Guds ord till Kornerups oc Swofversløfs meenigheder, da som hæderlig oc høylærde mand M: Christen Lodberg, sognepræst till Roschilde domkirche oc des annexerede sogner, saasom rette sognepræst till bem^{te} Kornerup oc Swofversløf sogner hafwer hos mig indstændeligen anholdt, att jeg som rette patron till Kornerups kirche effter hans Kongl: Mayttz: allernaad: skiødes indhold hannem igien till medtienere i Kornerups meenighed wille bevilge, samtyke oc kalde den hæderlig oc wellærde unge mand Niels Pedersøn Bæch,

¹⁾ Se Hundrup, Stamtavler over fire Roeskildske Familier: Borch, Bruun, Brønniche og Kornerup. Roskilde 1851. 4to.

²⁾ Bloch, Roskilde Domscoles Hist. IV, 27. Im. Barfod, Den Falsterske Gejstligheds Personalhist. II, 143.

³⁾ Af Sjæl. Registre Nr. 30, Fol. 408—9.

philos: baccal: oc hid indtill hører i Roschilde domschole, hvilchen hand hafwer recommenderet for een smuck lærd oc schichelig person, der sine rigtige testimonia fra universitetet hawer, da effteratt bem^{te} Niels Pedersøn Bæch haver ladett høre sine gafver baade for mig oc bem^{te} meenigheder oc haver fundett approbation, haver jeg i den hellige Trefoldigheds nafn bevilget, samtygtt oc kaldett, saasom jeg oc med dette mitt aabne bref bevilger, samtyker oc kalder meer bem^{te} Niels Pedersøn Bæch til at være medtiener i Guds ord til Kornerups kirche oc meenighed, dog med saadan wilkaar, att hand schall lære Guds ord reentt oc puurt efter den hellige skriff oc den rette Augsburgiske Confession, rettelig administrere de høyværdige sacramenter, formane, underwiise og betiene hans tillhørere og meenighed udj deris saligheds sager, oc ellers inden og uden kirchen i embede oc lefnett imod alle oc hver, gamle oc unge, fattige oc rige, sig saaledes forholde, som een rett og rettsindig præste mand vel sømmer oc anstaar. For hvilken hans tieniste, saa lenge hand sig, som forschrefvett staar, forholdendes worder, hand haver att niude præstegaarden i Kornerup med ald des rette tillæg, saa oc præstetiende, redsell oc all rettighed af Kornerups sogen, saavelsom den aarlig genant udj korn, som af Kornerups hofvedgaard oc indtagene bønders jorder i steden for tiende, redsell og rettighed udlofvett er, ligesom hans formand for hannem nydt oc haftt haver; vdj forhaabning, att M: Christen Lodberg lader hannem oc niude den sedvanlige indkomst af Svofversløfs cappellanie samptt temper oc faste prædichener udj Roschilde domkirche, med hvis till hans kalds forbedring lagtt er, oc hannem sitt kaldsbref derpaa herhos meddeeler. Hvorfore jeg venligen ombeder, att den wellærværdige, hæderlige oc høylærde mand, doct: Hans Bagger, superintendent ofver Siellands stiftt oc SS. Theologiæ professor udj dett kongl: universitet, ville ofttemelte Niels Pedersøn Bæck paa sit embedes vegne examinere og, saa fremttt hand der till dygtig befindes, til dett h: presteembede ordinere, hvortill jeg ynscher hannem naade, lycke oc velsignelse. Till stadfæstelse haver jeg min egen haand unterschrefvett oc zignette undertrøgt. Datum Kiøbenhafn d. 27. Julij anno 1677.

Hr. Caspar von Bartlins enke
Anne Cathrine Muller. (L. S.).

Effter denne den erlig og welb^r frues bevilling, samtyke oc kald haver jeg Christen Lodberg, sognepræst till Roschilde dombkirche oc des annexerede sogner, antaget den hæderlig oc vellærd unge mand Niels Pederson Bæch till min medtienere udj Kornerups sogn, desligeste oc kaldett, saasom jeg og hermed kalder hannem till att være min medtienere i Svofversløf sogn med samme lardoms oc lefnetts vilkaar, som oven mældtt er, oc schall hand for uden Kornerup oc Svofversløf sogner betiene prædichestolen i domkirchen i faste oc temper dagene, aldeelis liigesom hans formænd for hannem giort have. For samme hans tieniste schall hand niude for uden Kornerup sognepræste rettighed ald offer og præste accidentier med huus mændenes høstarbeyde udj Svofversløf sogn, desligeste hves som till forbedring ved høyløf: kongers brevve oc fundatzer er tillagtt, nemlig af Høyelse kirchetiende 3 pund korn, af Graabrødre kirchetiende i Roschilde 3 pund korn, af Kircherups kirchetiende ett half pund korn. Hvorfor jeg oc tjenstlig beder den wellærværdige, hæderlige oc høylærde mand doct: Hans Bagger, superintendent ofver Siellands stift og decan: facult: theolog: i det kongl: Kiøbenhafns universitet, att hand hannem paa sit embedes vegne ville examinere oc, om hand dygtig befindes, till dett hellige embede ordinere; hvortill jeg ynscher hannem af Gud Fader naade oc welsignelse ved Christum Jesum oc den Hellig Aand. Till stadfæstelse haver jeg dette med egen haand schrefvett oc underschrefvett samptt mitt zignete undertrygt. Dateret Roschilde anno et die ut supra.

Christen Lodberg. (L. S.).

Da ville vj forskrefne kaldsbrevve udj alle deris ord, clausuler oc puncter, effterszom de herovfen indførte findes, allernaadigst have confirmeret oc stadfæst saa oc hermed confirmerer oc stadfæster. Forbiudendes etc. Hafn: d. 14 Augusti 77.

Et bidrag til Hans Egedes historie.

Meddelt af **L. Koch.**

Da kong Frederik IV var død, besluttede Kristian VI at standse med besejlingen af Grønland, at ophæve kolonierne og hjemkalde mandskabet. Det tillodes H. Egede, hvis han vilde, at blive i landet med de folk, der frivilligt vilde slutte sig til ham, og der skulde overlades ham proviant for et år, når de tilbagerejsende var forsynede med det nødvendige. — Nu fremstilles det almindeligt således, at Egede bestemte sig til at blive tilligemed 8—12 frivillige søfolk¹⁾. Dette er imidlertid ikke rigtigt, hvis derved forstås, at han tænkte paa at fortsætte missionen, også hvis kongen fastholdt beslutningen om at lade sejladsen ophøre. Dette var en umulighed; selv om han og de mænd, der blev hos ham, vilde og kunde have levet på grønlandsk, kunde de indfødte ikke have fødet dem. Han havde selv i året 1726, da han måtte frygte for, at skibene vilde udeblive, set hungersnøden imøde, og at blive i Grønland, når forbindelsen med Danmark blev afbrudt, vilde have været den visse død. Som nedenstående skrivelse fra Egede til kongen udviser, var det kun hans hensigt at blive det år, for hvilket han var forsynet med proviant. Han nærrede det håb, som også blev opfyldt,

¹⁾ Rudelbach, Kristelig biografi, s. 332 f. Helveg, Kirkehist., 2. udg. II, 17. Fenger, H. Egede, s. 110.

at kongen vilde forandre sin beslutning; men hvis dette ikke skete, bad han, at han og hans familie det næste år måtte blive afhentet. — Misforståelsen er opstået af Egedes »Omstændelige relation om den grønlandske mission«. Ti her siger han vel, at skønt kongen tillod, at han med nogle af folkene måtte blive, så var dog konditionerne således, at ingen fornuftig sig dertil kunde resolve (s. 307). Men lidt efter meddeles et brev til det grønlandske kolonialråd, hvori han udtaler, at det er hans hensigt at blive i landet, medens det ikke nævnes, at opholdet kun skal vare et år. Dette er imidlertid overmåde naturligt, da dette brev er stilet til mænd, med hvem han hver dag har talt, som forud kendte hans plan, og som vare så bekendte med de grønlandske forhold, at det slet ikke kunde falde dem ind, at Evropæere kunde blive boende der, når de skulde savne regelmæssig forsyning og ikke have anden forbindelse med den civiliserede verden end tilfældige møder med hollandske hvalfangere. — Ingen vil imidlertid have behov at fatte ringere tanker om Egede, fordi det således viser sig, at han ikke har villet indlade sig på, hvad der menneskelig talt var den visse undergang. Det neden for meddelte brev tilligemed, hvad der tidligere er bekendt fra relationen, viser nok som, hvor hårdt han følte sig ramt ved udsigten til at forlade sin virksomhed og opgive det begyndte arbejde, og hans varme og inderlige ord vare vel skikkede til at bevæge kongens hjærte. Det er efter Rudelbach bleven almindeligt at antage, at grev Zinzendorf, der i sommeren 1731 opholdt sig en kort tid ved det danske hof, har bevæget Kristian VI til at forandre sin beslutning med hensyn til den grønlandske mission. Det er ikke usandsynligt, at greven også på denne måde kan have lagt sin missionsiver for dagen; men der foreligger intet bevis derfor. De danske kilder tie, og Rudelbach anfører ingen fremmede. — Under 14de september 1731, altså umiddelbart efter modtagelsen af Egedes skrivelse, opfordrer kongen til

dannelsen af et interessentskab for den grønlandske handel, da han har erfaret, at der er 200 kristne familier i landet, og at handelen kan blive fordelagtig (Sæll. registre, 14de septbr. 1731, nr. 302); men det er netop de grunde, hvorved Egede søger at bevæge ham til ikke at opgive Grønland. — Det befaledes da søkommissariatet at gøre et forslag til handelens og missionens fortsættelse; men dette forslag, der gik ud på at tilvejebringe de fornødne pengemidler ved et »anbefalet« lotteri, fandt kongen utilfredsstillende; han anså et sådant lotteri for en skat, der blev lagt på undersåtterne. Det forkastedes derfor efter en forhandling i konseillet, og kongen befalede den 17de marts 1732 kommissariatet at træde sammen med missionskollegiet og nogle af de bedste købmænd i København og overveje 1) om missionen med noget håb om en god succes i Grønland kunde være at fortsætte, 2) hvorledes missionen kunde komme kommerciens, og kommerciens igen missionen til hjælp; 3) hvad det vilde koste at bringe begge dele i gang, og 4) om der kunde dannes et handelselskab, hvilket der loves en gunstig oktroi, og at kongen vilde betale det en vis årlig sum til missionens vedligeholdelse. (Sæll. tegnelser, 17de marts 1732, nr. 131). — Resultatet blev som bekendt, at købmand Severin overtog handelen, og at kongen svarede først 2000, senere 5000 rd. årlig til missionen. — Hele arrangementet med sammenblandingen af missions- og handelsinteresser var måske ikke heldigt, men det blev fremtvunget af omstændighederne, og som det er, er det sikrest at lade H. Egede og kongen alene have æren for det.

H. Egedes skrivelse, der findes i Sæll. indlæg, 14de sept. 1731, meddeles nedenfor med udeladelse af begyndelsen, der kun indeholder beklagelser over Frederik IV's død og udtalelse af de gode forhåbninger, han knytter til den nye konge. — Det af Hans Egede oversendte kort over kolonien, findes ikke ved skrивelsen, derimod fortegningen over de døbte børn. De ere næsten alle 1—2 år

gamle, et par enkelte 4—5. Egede har ikke fulgt den almindelige missionsskik at give de døbte bibelske navne, men har ladet dem beholde de grønlandske.

Allernådigste arvekonge og herre, den første allerunderdanigste bøn og supplique, som jeg i allerunderdanigste devotion fordrister mig til at nedlægge for Deres kongelige majestæt, er for disse arme vanvittige Grønlændere, hvis åndelige nød og trang Deres kongelige majestæts hr. fader, krist - mildest ihukommelse, har således ladet sig gå til hjærtet, at alle mulige anstalter og omhu er allernådigst bleven anvendt til deres omvendelse, som og Gud, hvis navn være lovet, såvidt har ladet lykkes, at alle de, her i denne kolonis circumferrence boende, som er omtrent 200 familier, unge og gamle, ikke alene give vor kristelige tro bifald, men og véd smukt at svare til de fornemmeste vor kristelige lærdoms hovedstykker, hvis umyndige småbørn, mere end 100, med forældrenes villie og forlangende ere døbte, foruden de på kolonierne, over hvilke og hermed følger allerunderdanigste designation. Nu glædede jeg mig fast i håbet herefter at se en ønskelig frugt af min ellers hidindtil frugtesløse bemøjelse. Men, ak! hvor bedrøvet og nedslaget jeg er bleven over at fornemme, at Deres kongelige majestæt for store og uerstattelige depensers skyld har allernådigst været forårsaget at ophæve desseinet og hjemkalde folkene herfra landet igen. Dog takker jeg allerunderdanigst for den nåde, at mig er allernådigst bleven tilladt, at jeg her må blive med nogle folk, hvortil jeg og i det håb, Gud endnu skal oprette desseinet, udi den herres Jesu navn har resolveret mig indtil nærmere kongelig allernådigst ordre; ti jeg kan ikke føre det over mit hjærte, om det ellers må stå til mig, så hastig at forlade disse stakkels mennesker, som så vidt ere avancerede i Guds kundskab, og se det højværdige sakrament vanhelliget på de små, som ere døbte. Jeg kan ikke undlade allernådigste konge at udøse mit hjærte for Deres kgl. majestæt,

såsom jeg for ingen andre, næst Gud, kan klage min nød, beder derfor allerunderdanigst Deres kongelige majestæt ville allernådigst ubesværgt høre, hvor møjsommelig jeg har ladet mig det være, og hvad fataliteter jeg har udstået fra dette desseins anfang. — Udi 10 samfulde år, da jeg endnu var i mit kald i Nordlandene, gjorde jeg mange allerunderdanigste forestillinger derom; men som konjunkturerne paa de tider vare meget vanskelige, kunde jeg derudi intet reussere; havde dog ingen rolighed i mit sind, førend jeg fik gjort det yderste, som jeg derved kunde formå, hvorfor jeg anno 1718 resolverte at qvitere mit kald, og med ganske familie rejste til Bergen, hvor jeg først søgte at inkaminere den grønlandske handel og sejlads for kjøbmændene der sammesteds, af hvilke nogle syntes at være villige den handel sig at ville påtage, hvis Deres kongelige majestæt allernådigst vilde give dem de privilegier, som de allerunderdanigst forlangte. Begav mig så 1719 til Kjøbenhavn og adresserte mig til det høje respektive missionskollegium, som mig og mit dessein og således allerunderdanigst forestillede, at Deres kongelige majestæt, salig og højlovlig ihukommelse, og samme sig allernådigst lod behage og gav mig med allernådigst brev og befaling til stiftsbefalingsmanden i Bergen at sammenkalde kjøbmændene og dennem dertil animere, med allernådigst hosføjede løfter om oktroi og gode privilegiers allernådigste meddelelse; men da fandtes ingen, som dertil havde lyst. Jeg lod dog ikke modet falde, men foretog selv indstændig at anholde hos hver især om hjælp; og for des bedre at encouragere dem, gjorde jeg begyndelsen med indskud af min ringe ejendel, så omsider nogle gode mænd blot af medynk over mig og den møje, jeg gjorde mig for dette værk at se befordret, resolverte også at sammenskyde nogle penge, som løb hen til en kapital af 8—10 tusinde rigsdaler, hvormed trende skibe 1721 blev udrustet og her til landet sendt, en koloni

at oprette, som blev kaldet Håbets koloni. — Den gode Gud hjalp os nådelig og vel at overstræbe vinteren; men da foråret kom, og det lakkede noget ud på sommeren, og endda ingen skibe kom fra fædrelandet, havde jeg alle på min hals, som trængede hårdt på at opbryde og med det herværende skib betids at begive os herfra landet, før end provianten opgik, som da befandtes ikke mere i behold, end som man kunde behjælpe sig med på hjemrejsen. Til sligt måtte jeg lade mig bekvemme, og alting blev anstaltet igen til rejse; men den nådige Gud, som hjælper i al nød, gjorde da, at skibe fra fædrelandet arriverte, ret som vi vare sejlfærdige, så jeg af den prøvelse og fristelse, Gud ske lov, udkom. Jeg vil allerunderdanigst intet melde om de lange, meget besværlige og hazarderlige rekognosceringers rejser, som jeg i de første år foretog mig for at få al mulig oplysning om landets beskaffenhed, såvel sønden for kolonien til 60 grader, som norden for til 67 grader, på hvilke rekognosceringer jeg mange smukke jordpladser antræffede, hvor vore gamle Norske fordem have boet, det de øde og endnu stående grundmurede huse mellem 60 og 61 grader noksom udviser, hvis opdagelse her vedkommende paa den tid ikke liden fornøjelse forårsagede. Al ting var vel indtil 1726, da det hele strat og det ganske lands kyst om foråret og sommeren lå fuld med drivis, hvorover, som skibe fra fædrelandet over sædvanlig tid udeblev, og mange stykker skibsvrag blev fundet i nærværelsen, befrygtede vi, at de måtte være forulykkede, som og desværre et af dem samme tid blev borte. Hvad angst og bedrøvelse vi da befandt os udi, er ikke at udsige; ti vi havde ikke proviant i behold for en måneds tid en gang; resolverte derfor straks at søge til Hollænderne om hjælp af opholdsmidler, som vi håbede at træffe udi Sydbay, 50 mil norden for Håbets koloni. Efter ankomsten fandt jeg vel nogle skibe, men af ganske få fik nogen hjælp og undsætning; det meste var, at de imodtog ti mand, som jeg måtte for proviants mangel afsætte hos dem; bleve dog

efter på kolonien 23 mennesker, for hvilke vi ikkun havde proviant tilligemed det, vi fik af Hollænderne, for to måneder, og havde alle visselig måttet krepere af hunger, om den gode Gud ikke omsider havde sendt et skib, som da først arriverte til kolonien den 19de Julii. Samme skib måtte, for sildig ankomst og befrygtende is i farvandet, overvintre her i landet, og det var årsagen, at kompagniet i Bergen afsagde sig længere at ville holde ved den grønlandske besejling; ti de holdt ikke alene begge det års udsendte skibe for forlorne, men havde tildels gjort store depenser og lidet igen bekommet, såsom man endda var ukyndig, og anstalterne ikke retteligen bleve anvendte og applicerede, hvilket og til dette har været fejlen. — Men da antog den salige og højlovlige konge sig selv allernådigst desseinet med en glorieux og mer end ventelig nidkjærhed; men det er beklageligt, at frugten af disse allernådigst vel intentionerede anstalter og anvendte bekostninger har været alt for ringe, så det er nu kommen derhen, som man længe har frygtet for, og dette anser jeg som den største prøve og fristelse, den gode Gud har behaget at sætte mig udi; ti var min henseende til min og mines timelige velgående og fornøjelse, da havde jeg årsag at glæde mig lige så vel som andre at komme fra denne ørken og ufornejelige land; men som den alvidende Gud, som randsager hjerterne, véd, at jeg har sat og endnu gerne sætter alt mit til side, måtte ikkun min frelsers ære og lære blandt vankundige blive befordret: hvor kan jeg da andet end være højst bedrøvet, når jeg udi sligt ej må reussere, men ser al min møje og udstanden besværlighed med mere at være spildt og forgæves? Jeg tør vel, allernådigste konge, ikke fordriste mig til mere at gøre allerunderdanigste forslag til dette desseins fortsættelse, anseende så meget tilforn frugtesløst er anvendt, ihvorvel hidindtil til dels ukyndighed ret at angribe værket, til dels mislige og ulykkelige udfald har dertil været årsage; men det er aldrig at tvivle på, at dersom anstalterne således

bleve foretagne, som man nu først af skade og lang erfaring haver lært og observeret, og fornylig af samtlig rådet her i Grønland allerunderdanigst er foreslaget, hvortil jeg mig og allerunderdanigst refererer, jo værket, næst guddommelig forlente velsignelse, skulde få et ønskeligt udfald. — Nu ønskede jeg vel allerunderdanigst intet hellere, end at Deres kongelige majestæt selv allernådigst vilde igen antage sig desseinet's fortsættelse; men som vitterlig er, at købmænd og private folk slige entrepriser med mindre bekostning og større fordel kan udføre, så skal jeg tænke, at mange af Deres majestæts undersåtter, når de blive ret informerede og få oplysning om alle tings beskaffenhed, jo gerne skulde sig påtage den grønlandske besejling og kommerce; alene på de kristelige ting eller Grønlandernes omvendelse er måske ikke ventelig af dem at blive reflekteret. — Finder jeg nåde for Deres kongelige majestæt, da er min allerunderdanigste bøn og tillid, at Deres kongelige majestæt som Guds kirkes tro fosterfader og befordrer og i nåde anser disse arme Grønlandere, som og kan regnes for Deres majestæts undersåtter, at de igen måtte lære at kende Gud og deres konge, så ved Deres kongelige majestæts aller nådigste assistance Deres majestæts undersåtter i Danmark eller Norge måtte opmuntres til at antage sig desseinet at iværksætte efter seneste allerunderdanigst givne forslag, hvilket, næst guddommelig velsignelse, visselig til profit vil udfalde. Den himmelsalige konge havde et allernådigste forsæt, at ville lade besætte de øde jordpladser her i landet med bebyggere og kvæg; det var allerunderdanigst at ønske, om samme endnu allernådigst blev iværksat, såsom det visselig meget vilde kontribuere til landets opkomst. Hvad lejlighed hertil kan være så vel her ved kolonien som fornemmelig sønder på, kan Deres kongelige majestæt allernådigst fornemme af allerunderdanigst hosfølgende kart og tegning over fjordene ved den vestre Grønlands side, som 1723 af mig blev perlustreret. Ja, heromkring i fjordene ved kolonien

ser jeg lejlighed, at vel 50 islandske bebyggere på en gang for det første kan plante sig ned, og i fremtiden vel flere. Når nu disse fjorder, så vel som kolonierne selv blev således med indbyggere besatte, så havde man slet ikke andre folk nødige til handlingen og deslige, så som assistance af dem dertil altid kunde have. Men skulde jeg imod forhåbning i alt hidtil allerunderdanigst meldt ikke reussere, så ser jeg mig tvungen og at forlade Grønland, og beder derfor allerunderdanigst Deres kongelige majestæt vilde være så nådig og mig og min familie med videre Deres majestæt tilhørende og her på kolonien endnu befindende effekter allernådigst lade afhente; ti ene eller med få folk kan jeg ikke her forblive; ti landets hårde vilkår sligt forbyder; kan ikke heller være Guds ære beforderlig. Forbarmer den nådige og gode Gud sig over disse arme mennesker, at troens og saligheds midler dem igen ej bliver frataget, men det begyndte fortsat og vedligeholdt, så vil jeg allerunderdanigst ønske og bede, at min søn Povl Egede, som nu er i København, og ved Deres kongelige majestæts salige hr. faders allernådigste forsorg, hvorfor den højsalige konges amination hos mig er i velsignelse og Deres majestæt i dybeste underdanighed takkes, er kommen så vidt, at han er bleven student for at emploieres til dette dessein, måtte tilkommende år allernådigst blive beskikket til missionarium og komme mig til hjælp, som jeg højlig behøver, om Grønlændernes og de små døbte børns oplysning og forfremmelse i Guds kundskab rettelig skal blive befordret. Allernådigste arvekonge og herre! værdiges dog at kaste et nådigt øje på denne min allerunderdanigste andragende, som jeg gør ikke for mig selv, men for Guds ære og de vankundiges oplysning, hvorfor den almægtige Gud visselig vil være Deres kongelige majestæts store belønner i evigheden. Min allerunderdanigste, velmenende og inderste hjærtets bekymring har forårsaget, at jeg så længe har opholdt Deres kongelige majestæt med denne min aller-

underdanigste forestillelse og supplique, hvilket jeg i allerunderdanigst ydmyghed vil afbede, af hjertet ønskende, samme ikke alene måtte finde allernådigste bifald, men endog af Gud lyksaliggøres til hans navns ære og Deres kongelige majestæts allernådigste fornøjelse, hvornæst jeg med allerunderdanigst troskab, samt uafsladelig forbøn for Deres kongelige majestæts og ganske kongelige families timelige og evige lyksalighed, lever Deres kongelige majestæts, min allernådigste arvekonges og herres, allerunderdanigste arveundersåt og tro forbeder hos Gud

Hans Egede,
Missionær.

Kolonien Godthåb udi Grønland.

Den 20de Julii 1731.

Meddelelser fra Fyns Bispearkiv.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

(Fortsættelse).

III. Aktstykker vedrørende Gamborg Præstekald.

Foruden de Stykker, som Fyns Bispearkiv gemmer til Oplysning om Gamborg Sognekald, er i nærværende Samling optaget endnu et Par Breve, hentede fra andre Kilder. For øvrigt henvises til enkelte Meddelelser, som dette Tidsskrift tidligere har indeholdt vedrørende samme Emne (Ny kirkehist. Saml. III, 798—9. V, 324. VI, 737—40. 742. 754. 777. Kirkeh. Saml. 3. R. I, 326—34; og Danske Kirkelove I, 293. 399. 414—5).

1.

1564, 29. Juli. Et Brev, der viser, at Præsten Hr. Knud Olsen i Gamborg var Besidder af et Vicariat i Lunds Domkirke.

Jegh Morthen Bangh, Borger i Medelfar, kendis medtt thette mytt obnne Breff, at iegh haffuer nu anammedt och opbaaredt aff hederligh Mandt Mester Jon Turson Canicke y Lundt xx marck wdi runde marcke stycke paa Her Knud Olssens wegne y Ganborgh i Fyn, och xx daler y Klippinge for en gordlegningh, som Mester Jon nu sender tiil forskreffne Hr. Knud aff thet Vicariis Rente, som forskreffne Mester Jon haffuer opbaarid paa Her Knudz wegne y fior, och forskreffne Her Knud haffuer tiil forn giffuid

migh befalningh paa att quitere samme Mester Jon for huis iegh aff hanom anammer. Tiil ydermere widnisbyrdt trycker iegh mytt signett her nedden for thette mytt obne breff. Datum S. Olai dagh 1564.

Langebeks Afskrift i Diplomatariet i Geh.-Ark. »Orig. chartac. ex Archiv. Antiqu. Holm. 1754«. Den i dette Brev omtalte Hr. Knud Olsen nævnes ogsaa som Præst i Gamborg 1562 i Biskop Jakob Madsens Visitatsbog ved Crone. S. 397.

2.

1597. Fire Breve, vedrørende at Rigskansler Arild Hvitfeld, der som Besidder af Vor Frue Provsti i Odense havde Patronatsret til Gamborg, vilde beskikke M Peder Arbo (hidtil Rektor paa Herlufsholm) til Kapellan hos Sognepræsten Hr. Erik (Pedersen) i Gamborg, paa Grund af at nogle af Sognets Beboere havde klaget over, at de ikke forstod Præsten, naar han prædikede.

a.

Jhs.

Myn wenlig hellssen skall nu oc alltijd werre eder med Gud allmechtigste tilforne send, med huis jeg ydermere kand giørre, i kand haffue gode oc gott af. Kierre dæ Episcopo, gode wen, er jeg tillwidendis worden, att min prest til Gamborre schall werre tillslagen nogen skrøbelighed, saa hans Mælinde er hannem bethagen, hand icke kand predike, huorforre jeg nu haffuer forordnet thenne breffuiss, hoglerdt Mand Mester Peder Arboe, att schulle werre hans Caplan, bedendis gierne, attj denne leylighed wille tillschriffue for^{ne} min prest wdj Gamborre; och huis saa er, att for^{ne} prest haffuer nogen døtre, oc Gud dett saa haffuer forseett, kand hand forsionne en denum. Eders søn ¹⁾ D: Eskild haffuer thuende gange laditt mig wijde for^{ne} prestis wdj Gamborre leylighed, och nar dette nu saa er forhandlitt med presten, att hand kommer der ind for en Caplan, attj da wille indtage

¹⁾ D. e. Svigersøn, Dr. med. Eskild Christensen.

for^{no} Mester Peder till dett hellige predike Embede. Jeg gjør alltid huis eder kiert er, hermed eder Gud befallid. Aff Kiøpnehaffn 2 Augusti A^o 97.

Arrilld Huittfelldt ¹⁾.

Udskrift: Hæderlig oc høglerdt Mand Mester Jacob Mattsen, Superintendentt wdi Fyen Stift, min gode wen, wennligen.

Biskoppens Paategning: W. Arild Huitfeldt, Rigens Canceler, for M. Peder Errebo at bliffue Capellane til Gamborg [modtaget] 97, Aug. 8.

Egenhændig Original i Fyns Bispearkiv, Vends Herred 85.

b.

Salutem in filio dej.

Secundum debitam gratiarum actionem. Reuerende d. Superintendentens, haffuer ieg nu i Søndags forleden den 14 Augusti 1597 effter konglig Mat. ordnanze med min assessore her Ib i Owby visiteret Gamborrig kircke oc effter eders schriffuelse forfaridt, huorledis dett haffde sig med dett klagemaal, som di 2 mend aff Gamborrig pa menighedens vegne skulle haffue giordt for eder om her Ericks maal oc mele. Sa vor dett icke en saa hartt pa samme dag med hans maall, som di haffue klagedt, oc suaredt Rasmus Jensen i Astrup pa sin oc sine Naboers wegne, ad dett vor icke med hans minde, ad dett vor klagedt for bispen, men hand oc hans Naboer vilde først giffue her Erick til kiende, huad klagemaal di haffde emod hanum, oc formodedt en part aff denum, ad det kunde nest Guds hielp bliffue bedre med hanum. Oc effter som her Erick self bekiende, ad hand haffde verredt her til dags nogedt suag oc skrøbelig, da haffuer sogenmendene beuilgedt oc samtyckedt (dog med hosbondens oc eders

¹⁾ Efter Navnet nogle Slyngninger, der formodentlig skulle forstaas: scripsit (eller subscripsit) propria manu.

gode behag, ad samme sag maatte huile oc oppestaa en tid lang, til den gode herre Cantzeler kom i Righedt igien; Gud kunde i middeler tidt effter hans faderlige villie styrcke hanum oc hans røst oc mele; fortrode oc sine heridts brødre, nar behoff giordis, ad skulle hielpe hanum. Men hues dett icke bedredis med hanum i middeler tidt, sa ad hans skrøbelighed bleff sa stor, ad hand icke selff sin tienniste kunde forestaa till Guds ære oc sine tilhørers salighedt, vilde hand radføre sig med sin hosbunde oc kierre superintendente oc fly sig en Capellan, sa ad di skulle icke haffue hanum nogetd ad beskyldte i deris saligheds sag. Ad dette sa gick oc foer, som for^{uit} staar, vidne vi for^{ae} begge med voris signeter oc egen handt wnderschriffuidt. Datum die et loco ut supra.

Zone Lauritzen,

Jep Andersson

Herridts proustt, e. h.

m. p.

Orig. med Provstens Haand og to paatrykte Segl i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

c.

Jhs.

Kiere Dñe Episcopo, gode Wen, epher som D. Eske och Sognefolckijd till Gamborre haffue ladett eder forstaa, och i selff med haffue forfaritt, huad brøst som the beklage att haffue offuer deris Sogneprest, som er, hand haffuer mist hans Mælende: Saa beder jeg gerne, attj wille well giøre oc skriftligen lade miig wijde eders betenckende, om icke fornøden er, att jeg som en patronus templi tillskicker hannum en Caplan, som i kiende goed oc duelig derfore. Eder hermed Gud befallid. Actum Odensse 12 9bris A° 1597.

A. Huittfeldt.

Egenhændig Original smst.

d.

Guds naade oc beskermselssse vere nu och althid met
ether etc.

Gunstige Her Cantzeler, mæcenas et patrone reuerenter
et semper colende, effter at her haffuer verit thu mend i

Sommer aff Gamborg Sogn, som berette for mig, at deris Sogneprest H. Erick haffde fangit nogit breck paa sin mæle, da haffuer ieg begiffuet mig til Kircken den Søndag, som indfalder den 4 Septembr. dette Aar 1597, oc standen i den nest nederste stoel i Kierken, paa det ieg kunde forfare, huess breck oc feil paa ferde vaar. Da befand ieg, at de, der den tid stod neder i Kierken, kunde icke vel høre deris Sogneprest, som de burde. Dernest effter thienisten vaar vde, haffuer ieg giord spørsmaal til almuen, om de kunde høre, forstaa oc mercke deris Sogneprestis predicken oc Guds ord, som de burde. Da ere de bleffuen i thw parthi saa got (!), den ene fra, den anden til. Oc effterdj ieg fornam ingen klar beskeden, haffuer ieg foruist dem paa Kierkegaarden, at de der skulle radslaa sig, oc siden komme ind i Kierken igen, oc giffue mig en endelig Suar. Effter de haffde der en tid lang robt oc klamrit thil sammen, ere de indkommen oc sandrecteligen vid en mand, Niels Pedersen ved naffn, giffuet beskeden, att hues som det kunde altid vere med deris Sogneprestis mele, som det var den dag, da ville de gierne nøyes med hannom. Oc berette, att denne suaghed kommer hannom hastiger somme tider paa end somme. Tilsagde mig oc saa samme tid H. Erick, at hand ville nu S. Mortens dag tale selff met E. F. oc midler tid holde thienisten vid mact, att ingen aff hans Sognefolck skulle haffue hannom nogit att beskylde met rette, oc da giøre effter E. F. vilie oc gode raad. Siden er mig intet giffued tilkende, hurledis hans wilkor kand vere i denne Sag. Men hues som same Skrøbelighed vil icke forandre sig til forbedring, er fornøden, att den fattige mand skal anamme en medtienere, dog Sognen kand dett icke vel tole. Wil haffue E. F. i Guds Almectiges beskerkelse befalet. Otthense den 12 Nouemb. 97.

E. M. thro thienier til Gud

Jacob Mattzen S. F.

Udkast smst. skrevet paa Bagsiden af foranstaende Brev. (Jvfr. Jac. Madsens Visitatsbog udg. af Crone, S. 377, hvoraf fremgaar, at Bispen selv intet havde kunnet høre af Præstens Prædiken).

3.

1618—19. Tvende Kongebreve vedrørende M. Peder Arbos for-gjæves Forsøg paa at blive Sognepræst i Asperup (jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 331—4¹). Han var da Kapellan og blev senere Sognepræst i Gamborg (jvfr. Bruun, Danske Saml. 2. R, VI, 167).

a.

Corfits Rud¹) fik Brev, Mester Peder Areboe anrørendes.

C. 4tus. V. G. t. Vid, at Mester Peder Areboe under-danigst til os haver suppliceret, at eftersom han tilforn nogen Tid siden forleden havde erlanget og bekommet vores naadigste Skrivelse, at han for nogen anden til Asperup og Roerslev Sogne udi vort Land Fyn skulde promoveres og befordres; og dog den Gang ved Hr. Zone Lauritsen udi Medelfars underfundige og partiske For-handling der udi der fra er bleven forhindret og fra-holden, hvorfor og forskrevne Hr. Zone iblandt andre hans Mishandlinger ogsaa for denne er bleven fra sit Kald og Bestilling afsat; med underdanigst Begjæring, at efterdi forskrevne Sogne nu igjen ere ledige, han da til dennem for en Sognepræst at betjene for nogen anden maatte admitteres og tilskikkes. Da bede vi dig og ville, at du vores forrige Skrivelser, af os forskrevne Mester Peder Areboe til Befordrelse naadigst meddelt og udgivet, tilbørligen haver udi Agt, og dig om al denne Lejlighed udførligen imod os erklærer, og samme din Erklæring udi vort Kancelli indskikker. Frederiksborg den 11 Novem-bris 1619.

Fynske Tegnelser III, 539.

¹) Naar han paa dette Sted i et Kongebrev af 4. Decbr. 1608 om-tales som »fordum Kapellan i Gamtofte«, kan det formodes, at det er en i selve det originale Kongebrev indløben Fejl for: »Ka-pellan i Gamborg«.

²) Lensmand paa Hingsavl.

b.

Jacob Ulfeld, Holger Rosenkrantz og Dr. Hans Michelsen fik Brev en Sag mellem Corfits Rud og Mester Peder, Capellan til Gamborg, at forhøre.

C. 4tus. V. s. G. t. Vider, at eftersom os elsk. Corfits Rud til Sandholdt, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Hingsavl, underdanigst for os haver ladet berette, hvorledes han haver at beskylde M. Peder, Capellan udi Gamborg, for at han haver angivet adskillige Punkter, for^{ne} Corfits Rud anrørendes, anlangende Asperup og Roerslev Kald udi Vends Herred udi Hingsavl Len; og skal for^{ne} M. Peder udi Sønderlighed beraabe sig paa eders egen Dom, som I have dømt over den forrige Provst udi Vends Hrd., Hr. Zone, som skulde iblandt andet formelde, for^{ne} Hr. Zone at være afsagt fra hans Kald og Bestillinger, for han forhindrede og fraholdt forskrevne M. Peder fra forskrevne Sogne. Desligeste at han haver angivet, at for^{ne} Corfits Rud skal have brugt vores Skrivelse, for^{ne} M. Peder naadigst meddelt, til at straffe for^{ne} Hr. Zone med, og andet mere, som for^{ne} Corfits Rud haver at beskylde for^{ne} M. Peder; med underdanigst Begjæring, at I maatte tilforordnes at kjende og dømme om alle hvis Irringer, hannem og for^{ne} M. Peder imellem er. Da bede vi eder og ville, at I med første Lejlighed eder paa et belejligt Sted forsamler, havendes tilforn for^{ne} Parter for eder indstevnet, og siden for^{ne} Corfits Ruds Klagemaal saa vel som for^{ne} M. Peders i Gamborg derimod Erklæring og Undskyldning flitteligen tilhører og overvejer, der udinden kjender og dømmer, hvad for^{ne} M. Peder (om han findes skyldig) derfor bør at lide, eftersom I kan eragte Billighed og Retten gemæs at være, og som I ville ansvare og være bekendt; og det under eders Indsegle fra eder giver Parterne beskrevet. Koldinghus den 18 Aprilis 1620.

Fynske Tegnelser III, 561—3.

4.

1630, 6. November. (Odense). Gregers Krabbe til Tostelund, Lensmand paa Hingsgavl, og Hans Michelsen, Superintendent i Fyns Stift, mægle Forlig i en Trætte, der var imellem M. Peder Michelsen (Arbo), Sognepræst i Gamborg, og Hr. Jørgen Kjeldsen, Sognepræst i Føns og Ørslev¹). De lovede hinanden Venskab. Den Dom, som Hr. Peder Griis, Sognepræst i Gjeldsted, havde dømt imellem dem, skulde annulleres; og de Pengekrav, de kunde have til hinanden, skulde i Mindelighed afgjøres i to Dannemænds Nærværelse. (Vends Hrd. 49).

5.

1632. 23de April. Lønningsforbedring for Præsten i Gamborg i Fyn.

Wii Christian den Fjerde (osv.) Giøre alle witterliggt, att effter som wij naadigst erfare, att Gamborgh Kald wdj wort Land Fyn schall were saa ringe, att Sognepresten sammestedt der aff ey kand haffue sin nødtørfftige wnderholdning, da haffue wij naadigst wud och beuilligett, saa och her med naadigst wnde och beuillge, att Sognepresten, som nu wdi for^{ne} Gamborgh Kald ehr, saa och de, som her epter komendis worder, maa her efter haffue, nyde och beholde till euigh tiid Kierckens Thiende sammestetz, som wnder Assens Proustie liggendis ehr, dog att de giffuer Kircken der aff den aarlig Affgiffit til rette tiid, eller och huer gang det forsømmis, daa skulle giffue aff huer Thønde en skeppe Korn. I lige maade at forsch^{ne} Sogneprest maa bruge een Kirckeiorde sammesteds och der aff att giffue Kircken aarlig seduanlig Landgilde. Forbiudendis (osv.). Giffuett paa wort Slott Coldinghuus den 23 Aprilis Anno 1632. Wnder wort Zignett.

Christian.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 20, med Paategning om at være læst »udi Commission, Odense d. 18 November 1696« og »udi Højesteret d. 10 May 1698«

¹) Jvfr. Nye danske Mag. VI, 52.

6.

1662, 22. Marts. (Kbhvn). Frederik III tilstiller Biskep D. Lavrits Jacobsen et Andragende fra Zidtzal sl. Hr. Niels's ¹⁾ i Gamborg, der med sine 6 fattige faderløse Børn klager over, at den nuværende Præst i Gamborg, Hr. Anders Hansen Fabricius (forhen Skibspræst), nægtede at yde hende den Afgift af Kaldet, som hendes afd. Mands Eftermand, M. Hans Aalborg, der senere var bleven Præst i Vejlbj, havde tilstaaet hende for Livstid. Lensmanden og Provsten havde ved Dom af 29 Novbr. 1661 tilfundet Hr. Anders at give hende efter Recessen og Ordningen; men han havde ikke agtet Dommen. Kongen befaler nu Bispen alvorlig at tilholde Hr. Anders Fabricius at stille hende tilfreds i Henhold til ovennævnte Dom og de derefter tilnævnte tvende Præsters billige Sigelse, paa det at Kongen kunde blive forskaanet for videre Overløb. (Vends Hrd. 31).

7.

1670, 6. December. (Kbhvn). Zidtzal sl. Hr. Nielses ansøger Kongen om, at hun fremdeles for Livstid maatte nyde den hende af Kong Frederik III tillagte Afgift af Gamborg Kald, »paa det jeg fattige gamle Enke ikke paa min høje Alderdom skulde geraade i Elendighed og bede andre om Brødet«. (Vends Hrd. 24).

8.

1670—71. Tre Breve vedrørende Hr. Jørgen Nielsens Kaldelse til Sognepræst i Gamborg.

a.

Christian dend Femte (osv.). Viid, at Vi efter allerunderdanigste ansøgning oc begiering allernaadigst hafuer

¹⁾ Niels Nielsen Stenløse († 1653). I hans Tid laa Christian IV i Februar 1644 i Kvarter i Gamborg Præstegaard (Bricka og Fridericia, Christian IV's egenhændige Breve 1641—44, S 450—2.

bevilget, at med de personer, som Voris allernaadigste brefue anl. Fielsted, Harndrup oc Gamborgs Kald bekommit hafuer, saadan forandring oc omvexling maa skee, nemlig at Jørgen Nielsen, som med Capellaniet til Fielsted oc Harndrup Kald er bebreffuit, skal herefter niude Gamborg Kald, hvorimod Morten Johansen Snel, søm til Gamborg Kald som Sognepræst vaar forordnit, skal herefter vere Capellan hos Presten til Fielsted oc Harndrup Sogner, Hr. Lavritz Jørgensen, oc siden effter Præstens Død eller Kaldets af hannem godvillig afstaaelse i fremtiden som Sognepræst bem^{te} Fielsted oc Harndrup Kald niude. Mens hvad for^{ne} Morten Snels løn oc underholdning for sin Capellans tienniste midlertid sig belanger, derom hafuer du Sognepræsten oc hannem saaledes imellem at accordere, at dermed kan forholdis effter dend forening, som med bem^{te} forrige Capellan Jørgen Nielsen allerede tilforn hafuer været giort. Derefter du dig allerunderd. hafuer at rette oc til dend ende herom fornøden anordning at giøre, saa oc af bem^{te} Hr. Jørgen Nielsen hans paa bem^{te} Fielsted oc Harendrup Kald af Os tilforn forhuerfuede bref igien affordre oc i Voris Cancelli indskiche. Derefter du dig allerunderd. hafuer at rette. Skrefuit paa vort Slot Kiøbenhavn dend 29 Decembris Anno 1670. Under vort Zignet.

Christian.

P. Schumacher.

Udskrift: Hæderlig oc høylærd Doctor Niels Bang, Superintendent ofuer Fyns Stiftt.

b.

Kiere Docter Niels Bangh, høyærede goede Wen.

Nest alt Welgaaendis och ett glædeligt Nytt Aars ynsche med alt selff begierlig Welstand. Kand ieg icke underlade hannem med disse faa Linier at besøege och derhøes at

intimere. Effter som ieg med største Forundring haffde fornomet, huorledis at min Sogne Prest till Bildisbølle, Hr. Laurs Jørgensen, først min kiere Fader Hr. Steen Bilde udi mange gott Folckis Nerwerelse med Hand och Mund (for hans Suaghed schyld att antage til Capellan Morten Johanson Sneel) haffde tillsagt; och dog siden (som meget ilde anstoer en Preste Mand, som bør att wehre sandrue udi Ord och Løffte) underfundeligen med en anden Student, Jørgen Nielsen, haffde her hied schreffuen och begiert till Capellan, som dett ochsaa saa forswiegen och hemlich dermed angick, att hand det bekom, foruden at giffue min Fader eller mig, sine principaller der i Sognene, ett eniste gott ord; huilcket [ieg] da, som ieg dette fornahm, hans Kong. May., min allernaadigste Herre och Konge, sligt paa dett allerunderdanigste haffuer tillkiende giffuen, som da ochsaa, effter sligt min Prestes och Jørgen Nielsøns underfundighed imod min Fader och mig fornomet, strax naadigst orderet och befahlet, att bemelte Morten Johanson Sneel schall wehre Capellan til Fielsted och Harndrup Sogner, och Jørgen Nielsen igien (dog aff synderlig Kongl. Fromhed och Naade, effterdi hand allerede Preste Kiorlen paa haffuer) naadigst orderet att wehre Sogne Prest till Gamborrig Sogn, huilcket hans Ærwerdighed Bisben wiedere aff hoes følgende Kongl. May. naadigst Missive till hannem kand erfahre; desligeste ochsaa att hand aff Hr. Jørgen Nielsøn affdrer hans forige Kalds breff paa Fielsted och Harndrup Sogner, och udi Cantzeliet indsender. Er derfahre tienstwilligen begierendis, att Hr. Bispen som min høyærede goede Wen wilde lade sig bemelte Morten Johanson Sneel wehre recommenderet, och att hand strax effter Kongl. May. naadigste Ordre motte introduceris. Tuiffler icke paa, at hand sig io icke alleniste imod Hr. Laurs Jørgensen, mens end ochsaa imod Bisben schall wiede at comportere, som det sig bør. Kand ieg hannem igien nogen thieniste her eller andenstedz

erwiese, haffuer hand friet offuer mig at byede, som den,
der nest Gud Alsommegtigste befahlet, forbliffuer

Eders tienstwillig Wen

Otto Bilde mppria.

Kiøbenhaffn den 14 Januarij

Anno 1671.

c.

Ehrwerdig Her Superintendent, hiøgtærede, fornemme
goede Wen.

Negst itt lycksaligt goett Nytt Aars ynsche och min redewillig thienistis Erbydelse. Kand ieg icke underlade wenligen at giffue tillkiende, at voris allernaadigste Arffue-Herre och Konge allernaadigste haffuer forundt Mortten Snell at være Capelan udi Fielsted og Harndrup Sogner, och effter Sogneprestens Død igien hannem at succedere, som hans erlangede nodigst Kaldsbreff widere wduiser, och at Her Jurgen igien af Kongelig Naade at nyde Gambore Kald, huorom ehrwerdig Her Bischof haffuer bekommit Breff fra Majesteten, Mortten Snell at ordinere till Prest, och Her Jurgen att ordin (sic!) Gambore Kaldt att acceptere. Thuiler derfor ingenlunde derpaa, at Her Bischof io favoriserer og beforder, huis Kongelig Majestet allernaadigst haffuer beuillgit og befalitt. Dernest efftersom Her Lauridtz Jurgensen till forne haffuer sig erbødet her udj Gottfolkis Næruerelse at forunde Mortten Snell Annex-Sognit Harndrup Sogen samt en Annexpreste-gaard udi Harndrup by med alle Accidenter, wist och wuist, for sin salario, løn och wmag, saa forhobis ieg, at ehrwerdig Her Bischof slig beuilling heller forbedre end dend at wille forringe, effterdj en thiener er sin Løn werdt, och Her Lauridtz haffuer ingen Børn eller Encher udi Sognit at giffue nogit. Jeg leffuer udi wisse forhobning, at hand for min Skyld er Mortten Snell bewogen till dett bedste. Jeg forretter altid gierne igien alt

det, till ære och behag kan komme; och hermed udj Guddommelig beskyttelse med alt kiert elschende troligen befallit forbliffuer

Raptim Bildesbølle Thienistschuldigste Wen
24 Januarij Anno 1671. Sthen Bilde.

Udskrift: Ehrwerdig och hiøglærdt Docter Niels Bang, Superintendent offuer Fyens Stift, min hiøgtærede, fornemme, goede Wen, wenligen tilhende à Odense.

Originalerne — de to sidste egenhændige — i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 12.

9.

1671, 15 Februar. (Kbhvn). Christian V tilstiller Biskop Niels Bang en Kopi af et Andragende fra Sidtzel afg. Hr. Nielses i Gamborg; »thi er vores allernaad. Vilje og Befaling, at du Sognepræsten, som i bemeldte Kald efter afg. Hr. Anders Fabricius succederer, saa vel som forskrevne Præsteenke imellem accorderer og siger, anlangende hvad hende til sin Underholdning af Kaldet billig efter Ordinansens Anledning eragtes at kunne gives«. (Vends Hrd. 24).

10.

1681—98. Forskjellige Sager vedrørende Hr. Jørgen Nielsen, Sognepræst i Gamborg.

a.

Efttersom min kiere Herridtz Proust, hæderlig och høylerd mand, Mag. Jesper Lauridtzøn, Sogne Prest till Orøe och Brenderup Sogner og Pronist i Wentzherret, och mig wndersch^{no} Hr. Jørgen Nielsøn, Sogne-Prest till Gamborg, haffuer værret nogen Misforstand imellum, som rejser sig aff een opschrift, och ieg fornemmer, at hand med samme opschrift formeener sig at schall verre injurieret, da kand ieg ved Gud och een goed Samuittighed bekreffte och vidne, som ieg och hermed bekreffter och

vidner, at sligt iche er scheedt eller schreffuet aff mig hannom till nogen injuri eller fortræd; formoder derfor, at hand her effter som tillforne bliffuer min wen. Jeg ehrbiuder mig igien mod hannem her effter som tillforne at beuisse baade den Kierlighed och Lydighed, ieg hannem som min kiere Herridtz-Proust hør och bør, huor effter vi begge ehr i Kierlighed forænet. Gud den same stedtze imellum oss confirmere. Actum Assens den 8 Junij 1681.

Jørgen Nielsøn, m. m. pp.

Orig. i Fyens Bispearkiv, Vends Hrd. 23, hvor ogsaa de nærmest følgende Stykker findes.

b.

Christian dend femte (osv.). Vor Naade tilforne. Eftersom Mag. Jesper Lauritzen, Sognepræst udj Brenderup udj vort Land Fyen, for os allerunderdanigst hafver ladet andrage oc berette, at hand Hr. Jørgen Nielsen, Sognepræst til Gamborg Sogn udj Wendzherret, et Formyndersschab af maadelig Capital schal hafve paalagt, som afgangne Hr. Bertel Taulovius j Asperup efter een hans Formænd schal hafve inde haft; mens bemelte Hr. Jørgen ved adschillige udflugter schal veigre sig samme Formyndersschab at antage. Thj er voris allernaadigste villie oc befaling, at du bemelte Hr. Jørgen Nielsen alvorligen tilholder, at hand sig strax det fornefnfte vergemaal paatager oc af de vedkommende til sig annammer, saa fremt hand iche derfor tilbørligen vil stande til rette, oc det siden saaledis forestaaer, som hand agter at ansvare oc bekiendt være. Oc saasom vj allernaadigst kommer udj erfaring, at Præsterne udj almindelighed schal ville undslaae sig for alle vergemaal, funderende sig paa dend fierde post udj de Geistligheden af os allernaadigst gifne Privilegier, af dato Kiøbenhafn den 15 Decembris 1670, saa tilschicher vj dig herhos een rigtig gienpart af een vores Høyeste Rettis Dombs Slutning, som vi udj een Sag i lige tilfelde aller-

naadigst hafver ladet afsige den 28 Septembr. 1674, huilchen udførligere oc nærmere forklarer, hvorledis bemelte Post udj privilegierne schal oc bør forstaaes. Thj er iligemaade voris allernaadigste villie oc befaling, at du dig udj alle slige tilfelde derefter allerunderdanigst retter oc forholder, oc udj det dig allernaadigst anbetroede Stift dermed tilbørlig indseende hafver. Dermed scheer vor Willie. Befalendis dig Gud. Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhafn den 7 Octobris Anno 1682. Under vort Zignet.

Christian.

Luxdorph.

Udskrift: Os Elschel. Edle oc Wel-ær-værdige Doct. Thomas Kingo, Superintendent ofver Fyens Stift.

Den omtalte Højesteretafgjørelse lyder saaledes:

Copie af Høyeste Rettens Doms Slutning imellem Hasle Herritz Præster i Jylland og Hr. Henrich Rantzou, Stiftz Amtmand ofver Aarhus Stift, afsagt den 28. Septembr. A^o 1674, saa lydende:

At Landzdommerens dom bør med magt at blifve, oc de Geistliges privilegier iche saa at forstaaes, at jo Præsterne, enddog de helles i Almindelighed for alle slags Vergemaal, som de iche godvilligen ville paatage, ere forschaanede, dog alligevel ey bør at were forschaanede for umyndige Børns Vergemaal, naar helles ingen fød Verge findes, som vederheftig er. Hvormed da Superintendenterne hver udi sit Stift tilbørlig indseende hafve bør.

Trods ovenstaaende kgl. Befaling vovede Hr. Jørgen Nielsen dog fremdeles at gjøre Vanskeligheder, hvorfor der udgik følgende ny kgl. Reskript til Biskoppen:

c.

Christian dend femte (osv.). Vor Naade tilforn. Eftersom Vi allernaadigst fornemmer, hvorledis Hr. Jørgen Nielsen, Sognepræst i Gamborg, endnu ydermere skal

veigre sig udi at tage imod det Formynderskab, som hannem først af Mag. Jesper Lauritzen, Sognepræst til Brenderup oc Ore Sogner oc Provst i Wendtz Herret, skal vere paalagt, oc siden af dig self efter vores allernaadigste befaling skriftlig skal vere tilholdt sig at paa-tage: Da er vores allernaadigste villie oc befaling, at du en anden Provst i forskrefne M. Jesper Lauritzens sted forordner, som i Sagen forsvarligen skal kiende oc dømme. Oc hvis nogen af Parterne siden udi Sagen skulle ville stefne, hafver Vi allernaadigst anbefalet os elskel. Diderich Schult til Findstrupgaard oc Hellestrup, vores Geheime oc Cancellie Raad, at hand fire andre Provster schal til sig tage, som tillige med hannem Sagen widere skal for sig indstefne oc der udi kiende oc dømme, hvis Ret er. Dermed (osv.). Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhafn dend 12 Decembr. A° 1682. Under vort Zignet.

Christian.

Luxdorph.

Udskrift: Os Elskel. Ædle oc Welærværdige Doct. Thomas Kingo, Superintendent ofver Fyens Stift.

Vedlagt findes Kopi af den omtalte Befaling til Stiftamtmand D. Schult, samt ligeledes Kopi af »Slutningen paa den Dom, som imellem Mag. Jesper udi Brenderup etc. og Hr. Jørgen udi Gamborg blev afsagt den 29 Januar 1683«. Heraf hidsættes følgende:

Da vidste jeg iche rættre herudj at kiende end at Hr. Jørgen Nielssøn bør effter Kongel. Befaling samme Vergemaal lovligen at antage og forvalte; og 2. offentlig for Biscoppen og Provsten deprecere paa førstkommende Landemode A° 1683, og anvendte Bekostning erstatte, og ydermere for sin u-lydighed, som dette er et ont og forargeligt Exempel, at være mulcteret paa 50 Slette Daler til fattige Præste-Enker med forderligste at erlegge.

d.

Anno 1685 den 19 Martii vare en Del af Gamborg Sognemænd (13 Navne anføres) hos mig Jesper Lavritsen her i Brænderup Præstegaard og vare af mig venligen begjærendes samtlige, at jeg vilde gøre min mulige Flid dertil, at jeg kunde bevæge og overtale Hr. Jørgen Nielsen, deres kjære Sjælesørger, til at aflade det Had, som han har fattet imod dem, og leve enlig (o: enig) og vel med dennem, som han haver gjort i forrige Aaringer, eftersom de sige, at de ikke veed, at de haver gjort hannem nogen vitterlig Uret i Offer eller Tiende eller i anden Omgjængelse. Og eftersom Hr. Jørgen smukt tilforn haver prædiket for dennem og levet vel med dennem, haver trøstet og formanet med Guds Ord, saa beder de Dannemænd endnu, at jeg vilde tilskrive Hr. Jørgen, at han fremdeles vilde saa gjøre herefter, og hvis han ikke vil lade den begyndte Proces fare om Rivning, som de dog gjerne saa', saa begjære de af mig, at jeg vilde bede Hr. Jørgen, at han ellers vilde skaane dennem i Guds Hus og være imod dennem, som en god Sjælesørger bør at være; thi ellers, sagde de, at hvis ikke Hr. Jørgen prædiket for dennem anderledes, end han gjorde igaar, da sagde de, at de kunde ikke høre hans Prædiken, men nødtes til at gaa til anden Kirke. Det bekræfter de med egne Hænder. Actum Brænderup Præstegaard den 19 Martii Anno ut supra.

(Underskrevet af Provsten, M. Jesper Lauritsen, og de 13 Mænd med deres Navnemærker).

Orig. i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 96.

e.

Anno 1684, alle Helgens Dag, var jeg udi Gamborg Kirke at forrette Gudstjeneste og betjene Sognepresten Hr. Jørgen Nielsen og hans Hustru udi deres Saligheds Sag. Efter Gudstjenestens Forretning, som Hr. Jørgen

og jeg gik ned ad Kirkegulvet at gaa ud af Kirken, sagde han til mig: M. Hans, var det ikke smukt, at Maria gik saa vel som Joseph op til Jerusalem at ofre, at Enken saa vel som Pharisæeren kastede hendes Skjerv i Guds Kiste; burde ikke Kvinderne i Sognet saa vel at have ofret til de fattige idag som Mændene? Strax mærkede jeg, at Hr. Jørgen havde en christelig Fortrydelse paa Kvindfolkene i sit Sogn, af hvilke ikke uden en eneste paa hans Hustrus Vegne, som han sagde mig, var ved Alteret og ofrede til de fattige. Svarede ham derfor: Kjære Broder, Kvinderne ere ogsaa Naadens Medarvinger, derfor bør Kvinderne ogsaa at være flittige til gode Gjerninger; udi begge mine Sogne [Middelfart og Kavslundø] ofre Kvinderne saa vel som Mændene, med videre. Herpaa begyndte en af Mændene, som stod noget bag Kirkedøren, og sagde, som mig syntes med vred Hu: Hr. Jørgen, vi give nok de fattige, hvad vi bør; men I gaar altid og skjænder os over, med videre. Derpaa stimlede de alle ud af Stolene udi en af mig i saa Maade tilforn uset og uhørt Hastmodighed, begyndte at omkringspænde os og sagde til Mening, en: vi skal vel lære eder til; en anden: han slap os ikke endnu. Med mange flere Ord, som jeg en Del ikke kan erindre, en Del ikke kunde agte, fordi de raabte saa i hverandres Munde; tilmed kjender jeg ikke de Dannemænd ved Navn. Der jeg fornåm denne Uskikkelighed, styrede jeg paa dem og gik imellem dem og ham med udbredte Arme, i Frygt at de skulde begynde noget værre imod Manden, hvortil jeg syntes deres Gebærder være alt for vel skikkede. Jeg bad, de vilde lade Guds Aand regjere sig og ikke give Djævelen Rum, som jeg vel saa' at være løs iblandt dem, med videre. Jeg haver aldrig set hos nogle Tilhørere saadant Forhold imod deres Sjælesørger, som jeg den Dag saa' der paa Stedet, hvilket, saa vidt jeg forstaar, var ganske usømmeligt paa saadan en Dag, saadant et Sted, saadan en Maade, for saadan en Aarsag, og efter saadant et helligt Maaltid,

de havde set deres Præst den Dag at være bleven delagtig udi.

Udi Onsdags otte Dage hørte jeg meget lidet af Hr. Jørgens Passionsprædiken, og da, som ofte tilforn, hørte jeg hannem prædike det rene Guds Ord. Han tog Anledning af Præstetjenernes Mishandling imod Christum og straffede dem, som handlede ilde mod Christum og hans Tjenere; og her androg den Straf, som kom over Sodomiterne, for deres Ulydighed imod Loth, om de 50 Soldater og deres Høvedsmand, som kom at fange Eliam, og Usa, som udrakte sin Haand imod Arken, med mere.

Dette er saa i Sanhhed, saa vidt jeg erindrer, saa sandt hjælpe Gud mig.

Middelfart den 29 Mart. 1685.

H. M. Liem.

f.

Højgunstige Hr. Biskop og huldeste Fader.

Anlangende Forretningen igaar ved Her Jørgen Nielsens Sag, da først blev der stærkt nok arbejdet paa Fordrag først og sidst, i Enrum og offentlig, men forgjæves; thi Hr. Jørgen svarede: hvis at de revocerer deres Klage saasom ugjort og bede ham om Forladelse, for hvis Overlast de haver gjort hannem paa hans Kirkevej og smælet paa hans Embede, vil han bekvemme sig derefter. Gamborg Mænd svarede, at de ønskede intet heller, end at de vilde og kunde forliges med deres Sognepræst og Sjælesørger, men paa den Maade, som Hr. Jørgen begjærer, kan de ikke indgaa; thi hvis (o: hvad) de havde sagt og klaget, agter de at bevise inden fire Uger, som det findes i Protokollen indført paa det attende Blad. Havde Niels Rasmussen, Regimentsskriverens Tjener i Middelfart, ikke været, da tror jeg at Bønderne havde gaaet til en anden Bekjendelse, end de gjorde; thi jeg havde for at examinere enhver á part; men han vilde ikke lade sig afvise, præntenderendes allehaande. Stevningerne stod Hr. Jørgen ved, og paa deres Forkyndelse blev intet anket.

Den første Sag om Bøndernes Klage for højædle Hr. Biskoppen blev optagen for sine Aarsager til den 27. Aprilis. Hr. Jørgen alt forhen for Retten havde tilspurgt Gamborg Sognemænd, som tilstede vare, om de vilde vedstaa, hannem ikke at være fornøjet med Offer og Tiende, og det bevise, og ikke at ville rette sig efter kgl. Ordre, og det forklare, og at de ogsaa vilde give tilkjende den Tale og usømmelige Ord, som han skulde tale paa de Steder, som han ikke burde, at de det ogsaa vilde give tilkjende, og at de vilde fremvise de Dokumenter, som de beraabe sig paa, at bevise, dennem af hannem at være udskammede.

— — — — —

Hr. Jørgen begjærte for Retten, at hans indkaldte Vidne maatte komme til Forhøring. Da fremstod hæderlig og vellærd Studiosus Arndt Hansen, værende hos Hr. Jørgen i Gamborg, som er Hr. Jørgens Kones Søstersøn. Hannem foreholdt Provsten Lovens trykte Ed, hvorpaa forskrevne Studiosus ved Ed og med oprakte Fingre vidnede, som følger: Var jeg, Arndt Hansen, forgangen Onsdag otte Dage, som var den 18 Martii, udi Gamborg Kirke og hørte Præstens, Hr. Jørgen Nielsens, Prædiken, hvis Text var af Passionen, saaledes: Men Skaren — indtil: det var aarle. Hans Indgang var af Esaiæ 5: Ve dem, som koble sig tilsammen med løse Snorer etc., hvilket han exagererede ikke alene udi Esaiæ Tid at være tilgaaet, men ogsaa udi Habakuks, hvilken beklager i sit 1 Kap.: Herre, hvor længe skal jeg raabe, og du ikke vil høre, ja raabe højt for Overvold, og du ikke vil frelse? thi Vold gaar over Retten. Dersom nogen Tid saadant var gaaet i Svang, det da at have været i Christi Tid; thi da havde de gejstlige og verdslige Herrer koblet sig sammen med løse Snorer og med Vognreb imod Christum, at gjøre Synd og Uret, idet de have kaldet godt ondt etc.; ja have holdet den uskyldige Messiam skyldig og udraabt den allerhøjeste Guds Søn for en Gudsbespotter. Lærte herhos, hvorledes Christus maatte examineres af den ypperste Præst og

sagde: O underligt, at Guds evige Søn maa examineres, Sandhed undertrykkes, og Løgn have sin Gjænge! For det andet tracterede han om den ypperste Præstes Svend, som slog Christum paa Munden, og andet mere, som jeg af min Forstand ikke kan dømme andet, end det jo var Guds Ord, han prædikede til Lærdom, Straf og Formaning. Der Prædiken var endt, gik jeg ud af Kirken, og Hans Pedersen vinkede ad de Mænd, som jeg sad i Stolen hos, og gik saa samtlige ud af Kirken førend Præsten, saa der blev ikke nogen Mandsperson af dem i Kirken uden to eller tre Personer. Der Her Jørgen nu kom ud af Kirken, traadte Jep Mikkelsen frem og sagde: Hr. Jørgen, vi have noget at tale med Eder. Hvortil Hr. Jørgen svarede: Da veed I, hvor jeg bor; og gik saa fort fremad. Der han nu næsten var kommen til hans Kirkelaage, begyndte Jep Mikkelsen atter at tale, og sagde: Vi vil gjerne bede Eder, Hr. Jørgen, at I vilde prædike Guds Ord for os. Hr. Jørgen svarede: Prædiker jeg ikke Guds Ord? Hvortil de svarede og raabte i hverandres Munde og sagde: Vil I saa prædike, som i prædikede idag, da ville vi ikke gaa i Kirke. Nej, vi vil ikke, hørtes det Echo af Jens Jørgensen. Andre raabte og sagde: Vi ville have en anden Præst, det vi end selv skulde søge Kongen derom. En anden sagde: I staar og forbander os ned i Helvede. Jens Jørgensen sagde: I siger, at vi forfølge Eder; men I forfølger os med Lov og Ret. — Forskrevne Studiosus blev tilspurgt for Retten, om ham videre i denne Sag vitterligt er? Hvortil han svarede, at han intet videre denne Gang kunde huske, hvorpaa han bad sig saa sandt Gud hjælpe. Fremdeles blev fremlagt for Retten et Vidne under M. Hans Liems Haand, Sognepræst i Middelfart, hvilket for Retten blev læst og paaskrevet, og Kopi deraf medskikkes. Lavrits Hansen, Substitut i Gamborg, haver skrevet sit Navn paa dette M. Hanses Vidne, men mødte ikke. Hr. Jørgen sagde privatim, han var syg, og mente,

at han havde gjort sig syg, fordi han ikke vilde være Sognemændene imod. — —

Niels Rasmussen paa Bøndernes Vegne begjærede beskrevet, hvis der passerede, og sendte mig Papir dertil idag ved en af Gamborg Mænd, som jeg og med Guds Hjælp gjør det færdigt, det snarest Gud vil, og det mig muligt er. Den anden Kopi er om det, der passerede hos mig den 19de Martii, der Mændene kom og klagede [over] Hr. Jørgen. Lige saadan en Kopi fik de efter indstændig Begjæring med Hr. Jørgens Tilladelse samme Dag. Den Forretning gjør Fuldmægtigen sig nu hel nyttig, og fordi den ikke blev accepteret i Retten, vil han lade den stemple i Kjøbenhavn og bevise dermed, hvad deres Begjæring og Klage har været for Provsten. Over sligt blev Bøndernes Klage, som var til eders Højærværdighed af dennem indgiven, ej heller i Retten accepteret, hvilket af det forberørte er lettelig at slutte, eftersom Hr. Jørgen havde ingen skriftlig Forsæt, eller i andre Maader havde ladet den vidimere. Fuldmægtigen lod sig mærke, at han vil have fire Commissarier derpaa, to verdslige og to gejstlige. Menes, han vil have Gamborg Husmænd og Ungfolk frem at vidne mod Hr. Jørgen. Siger, at Hs. Majestæt lader ikke at et helt Sogn med hans Ryttergods fordærvet. Hertil saavel som i alt det forrige denne Sag angaaende igaar ser jeg ikke, at jeg er gaaet uden min Grænser. Nu gjælder det paa Mandag otte Dage den 13 April, da Sagen, om Gud vil, kommer for mig igjen. Hvad der da skal gjøres ved, om jeg kan dømme noget deri eller vise det fra mig til Landemodet og det af vist Fundament, derom gjælder det. Thi mener jeg, at jeg ikke endelig er forpligtet at tage Sagen op i sex Uger for deres Vidnesbyrd at faa fremført. Hr. Jørgen vilde nok have det til Provstemodet, mærker jeg. Saadanne Lovstrækkere¹⁾, som ere de gejstlige ugunstige, skal gjøre os

¹⁾ Hermed menes Niels Rasmussen.

det broget nok. Niels Rasmussen staa derpaa, den der sigter, skal bevise. Det var kommet saa vidt, før Retten blev sat, at Hr. Jørgen og Niels Rasmussen hver havde sat paa sit Papir, hvordan hver vilde have det; men saa vilde de ikke forstaa hinanden. Dermed Stevningerne oplæstes. Den Studiosus (er sl. Hr. Hanses Søn i Stenstrup) vidnede sine charta, sine metu. Hannem Fuldmægtigen holder som vitterligt Vidne, fordi Hr. Jørgens Hustru og forn. Studiosi Moder ere Søstre. Niels Rasmussen tør og lade sig mærke, han vil have Hr. Jørgens Disposition frem. — Gud bevare os fra Klammer og Trætte, og give os Fred i vore Dage!

Noget skulde jeg skrive om vor egen Tarv, var det, at jeg gad. Jeg kan ingen Hjælp have fra Ore, for Hr. Hans vil heller have Hjælp end bevise. Jeg i Onsdags 25 Martii havde ventet hans Tjeneste. Saa maatte jeg til begge Kirkerne. Han tidlig berettede dog velb. Niels Kaas paa Oregaard. Min Kone¹⁾ er vel fortrydelig herved, at jeg saa altid skal være i Aaget og ingen Hjælp finde uden med Modvillighed og Fortræd. Gud veed, jeg vilde nok og har det og behov at forskaanes; men jeg kan ingen Hjælp faa. Saa er han syg, saa skal han prædike paa Gaarden. Nu i Søndags fik jeg saa ondt for mit Hjærte, efter at jeg havde prædiket, absolveret publice og ved Guds Naade berettet 65 Personer alene, at jeg var færdig at besvime; besværligen fik jeg Kollekten læst a communionen, men kom mig i Velsignelsen nogenledes, og maatte saa til Bro til to syge at berette i den svære Kuld. Hr. Hans havde ondt; han havde dog Lig. Jeg overbær og har overbaaret saa meget i mine Dage. Jeg vil endnu haabe at overvinde min Eftertragtere. Min Kjæreste sagde, at hvis jeg ikke skriver det, saa vil hun selv. Hendes Hjærte er kun lidet glad ved saadan min Svaghed. — — —

¹⁾ Biskop Kingos Stifdatter.

Sønnen er kanter og samler god Forstand og Styrke, Gud ske Lov! I Aften er han 45 Uger gammel. — — —

Eders Højærværdigheds
ydmyge, lydigste Søn
Jesper Lauritsen.

Br(ænderup) Pr. 31 Marts 1685.

Udskrift: Højærværdige, højædle og velbyrdige Mand, Doctor Thomas Kingo, Superintendent over Fyns Stift, min højgunstige Hr. Biskop og højstærede allerkjæreste hulde Fader, sønligen i al ydmyg Lydighed.

Ikke mange Dage efter, at dette Brev var skrevet, døde Provst M. Jesper Lauritsen (Smit). De i Brevet omtalte Kopier ere meddelte foran under d. og e.

g.

1686, 6. Februar. (Kbhvn). Christian V gjør vitterligt, at da Hr. Jørgen Nielsen, Sognepræst i Gamborg, paa Grund af Alder trængte til Kapellan, saa kaldtes Peder Olufsen Dyrhof herved til hans Medtjener med Haab om Succession¹⁾. — Vedlagt er dennes Testim. publ., hvoraf fremgaar, at han 17. Juli 1678 havde taget theol. Attestats med Non cont. (Stiftets alm. Breve 268).

h.

1692, 27. August. (Kbhvn). Christian V gjør vitterligt, at han efter Ansøgning af Hr. Vilh. Frid. Wedel, Greve til Wedelsborg, Herre til Tybrynd og Søndergaard, Ridder, ved derpaa fulgte Resolution, dat. Jægersborg 2. Juni 1692, har afstaaet til ham og hans Arvinger Jus patronatus til Gamborg og Harndrup Kirker, mod Forpligtelse til at holde Kirkerne forsvarlig vedlige og ikke unddrage Provsten, Præster eller Degne noget af deres Indkomst. (Vends Hrd. 21).

¹⁾ Med denne Kapellan havde Hr. Jørgen Nielsen mange Stridigheder, hvorom meget findes i en gejstlig Justitsprotokol i Vends Herreds Provstearkiv.

i.

Stormægtigste, Allernaadigste Arve Herre.

Eders Kongl. Maj^t Højloflig Salig Herr Far-Fader, Kong Christian den Fierde, haver af høi Kongl. Naade A^o 1632 d. 23 Aprilis ved sit bref, i henseende til Gamborg Kalds Ringhed, som alleene af 17 Decimanter be-
 staar, benaadet Præsterne i Gamborg Sogn til evig tid at have, nyde og beholde Gamborg Kirke tiende og Kirke Jord imod afgiften aarligen deraf til kircken i rette tid at levere. Hvilcken høie Kongelige Naade Præsterne sam-
 steds aldtid siden haver nydet, og Eders Kongl. Ma^t ved sin højpriselig Regierings indtrædelse med alle andre sine fattige Geistliges benaadninger tillige allernaadigst be-
 haget at confirmere. Men som Eders K. M. for Høi Velbaarne Gref Wedel paa Wedelsborg allernaadigt A^o 1692 d. 2 Junij haver resolverit, at hand motte nyde Jus Patronatus og Skiøde paa Gamborg Kircke med dets Tien-
 dens Landgilde (!), saa er Præsterne ved Stedet siden fra den æld gamle Høi-Kongelig benaadning af hannem bleven udelucht, ihuorvel hand den sædvanlig afgift aarligen her-
 efter gjerne til Hr. Greven, som til Kircken aldtid tilforn skeed er, ville erlegge. Over huilcket Nøden haardelig har tvungen mig fattige Præstemand, i min høie Alderdom, til at falde til Eders Kong. Maj^t Fødder i dybeste Underdanighed, Eders Kongl. Maj^t allernaadigst ville behage at udgive en Befalling til Stifts-Amptmanden og Biscopen udi Fyen, at de som 2de Commissarier motte giøre Kien-
 delse i Sagen imellem Hr. Gref Weddel og mig u-værdig, og efter Hans Maj^t allernaadigste udgangne Lov, Rett og Billighed tillegge een huer, huad ham kan tilkomme. — —

Gamborg d. 24 Aug.

A^o 1696.

Eders Kongel. May^t
 allerunderdanigtse Undersat
 og Forbeder til Gud

Jørgen Nielsen.

Ved kgl. Befaling af 5. Sept. 1696 blev det paalagt Stiftamtmand Didrich Schult og Biskop Thomas Kingo at kjende i Sagen. Kommissionen behandlede Sagen første Gang den 18. Novbr. s. A., men Afgjørelsen udsattes, og da to kongelige Benaadninger syntes at staa i Modstrid til hinanden, henvendte Kommissionen sig privat til Kancellipræsident M. Moth om Raad. Han svarede under 20. Febr. 1697: »synes mig bedst at være, at de ikkun derudinden giver en Afvisningsdom, og kan da Sagen, naar den for Højesteret indkommer, Hs. Kgl. Maj. allerunderdanigst blive refereret«. Som Følge heraf afgav Kommissionen d. 9. Marts 1697 den Erklæring: »Vi have ej turdet understaa os herudi at kjende eller dømme, men remittere dette i allerdybeste Underdanighed til Hs. Kgl. Maj.s egen allernaadigste Decision og Vilje«. Sagen blev nu indstevnet til Højesteret, som under 17. Maj 1698 afsagde følgende Dom ¹⁾: »Gamborg Menigheds Sognepræster bør efter højlovlig Ihukommelse Konning Christian IV's Brev af 23. April 1632 at nyde, imod den sædvanlige aarlige Afgift til Kirken, Gamborg Kirketiende saa vel som den omtvistede Kirkejord sammesteds upaalt og upaaanket i alle Maader. Mens for den prætenderede Afgift og Afgrøde for de forbigangne Aaringer at svare, indtil at Sagen af Sognepræsten er bleven paalt, bør Greven, Hr. Wilhelm Friederich von Wedel, aldeles fri at være. Processens Omkostninger ophæves paa alle Sider«.

Sagens Akter findes i Fyns Stiftsarkiv, Vends Hrd. 54; Højesteretsdommen smst. 21.

¹⁾ Da denne Dom faldt, var Hr. Jørgen Nielsen ikke mere i Live. Han døde nemlig d. 13. Oktober 1697.

IV. Vedrørende Udby, Brænderup og fl. Sogne i Vends Herred.

1.

1572. Om at Præsten i Udby havde ladet et Majtræ omhugge for at hindre Bøndernes »hedenske Handel og Midsommerssværmeri«.

a.

Stormectige Hogborne Første, Aller Naadigste Konnge, werdiis Etthers Kon: Matt: for Gudtz skylld naadelig att ansee miig fattiiig bedrøffuede Mannd, och miildeliig høre thenne min sandfærdiiig berettning, som sig saa haffuer.

Jeg arme Gudtz ords thienner och Sogneprest haffuer wdj min Sogen, saa som alle tro Sogneprester her wdj Fiøn och anderstedt pleye at giørre, beflittet mig at wiille affskaffe then wgudeliig hedensske handdell met natthelob paa Wollermisse natth, Maygiilde, gadeiild och medtsommers suermerij, som the wnge bønderfolck pleye med groff wskiickeliighed her wdj mitt Sogen att brugge. Och ieg haffuer ther for icke alleniist aff predickestolen ther om wnderuiist och lerdt, men och saa wdj thette aar nogenn kortt tiid for Wollersmisse dag selff personniig wdj nogre byer senndt mit wiisse bud thiill huermandtz gaard, och wennliigen laditt thennum bede, att the wiille were mig hørsom och offuergiiffue theriis Natthelob och hedenske suermerie, och skicke siig, som fromme Christne mennsker bør att giørre. Saa haffuer the dog icke wiildt werrit mig lydiig, huilckett ieg haffuer lastedt aff thennom aff predickestolen. Siiden haffue the ther offuer thiill dess større gudtz bespotthellsse och mig thiill trodtz opreist theris Maytræ paa then samme Søndag, som ieg tiilbørligen lastiitd paa then wskickeliig nattlob, som the optog emod min raad och forbud S: Wolburgis natt nyliig thiillforn. Huilcken theris trodtz och hoffmodt mod Gud och mitt Embede ieg fattige Mand icke lettheliig kunde fordrage, men aff en christeliig Iffirhedt och harm emod

saadan Gudtz wanære och bespotthelse lod ieg affhugge samme theris Maytræ, och lod then saa ligge paa steden. Therfor, Aller Naad^e Herre oc Konge, forføllgis ieg arme Mannd nu aff the gode Lodtz Eyr thill samme bye, som thette skede, med heruerck thill Landtzthing och andre lougmoell thiill att forderffue mig medt, huis ieg icke skall nødis thiill att ophinge mod thenum, och wdj saa maade paa thet høgiiste beskatthiis, endog ieg arme Mannd med thenne min harm och fortørnellsse haffuer ingen Menniske forulempidt enthen med ord eller gierning, paa Liiff eller Lem, goidtz eller ære, wdj nogen maade, men haffuer thet giordt wdj en Christen Iffirhed emod then hedennske wesen och wgudeliig handell, som ieg icke liide eller fordrage kunde. Ther for, Aller Naad^e Konnge, efftherthij ieg haffuer nu inngen att thiillfly wden Gud y Himmelen och Etthers Kon: Matt: beder ieg ydmygeliigste, att Etthers Kon: Matt: wiille for Gudtz skyld werdis thiill att forhjelpe och fortrøste mig arme Gudtz ordtz thienere, att ieg skulle icke med heruerck tiill thinge eller ophingelsse thiill mange herskab for mig eller myne folck forarmis eller forderffuis. Saa och paa thett att andre aff thetthe Exempell skulle icke her ephther y liige eller andre maade wanwurde theris Sogneprester, och theris saliige formaning och raad saa trozeliig foracthe, Gud thiill stor fortørnellsse, och mange Christne thiill skade och forargellsse. Gud Allermect^e beuar Etthers Kon: Matt: bode thiill Siell och Liiff med alle Etthers Kon: Matt^s Landes och Riigens wellfart: Amenn.

Etthers Naadis Kon: Matt^s

wnderdanigste thienner

Jørgen Lauritzen,

Sogneprest thill Wby Sogen wdj Fiønn.

Udateret Original i Fyns Bispearkiv, Vends Herred 85.

b.

Wennlig Helssenn altiid forsenntt mett Vor Herre.
Fromme Stien Bilde, synnderlig gode wenn, nest en

vennlig tacksigelse for mөгitt godt, huilckett ieg skall findis willig att forskylle, huor ieg eder nogen tiidt till ære och gode thienne kand. Kierre Stien Bilde, giuffuer ieg eder vennlig till kiende, atth ieg er komen wdj forfaring, huorledis Her Jørgen y Roernis hans Drengge skulle haffue afhuggitt ith Maytre paa Vby gade Mandagen nest ephther Wollermøsse, huilckett tre nogre andre vnge karlle skulle haffue oprest Søndagen till forne trodsliig mod prestens afflyssning och forbod, huilckett thennom icke haffde burdtt att giordtt, synderlig paa then gode dag. Nw formercker ieg, att y och mett andre Lodzt eyr haffuer latt reist helwercktt¹⁾ dele wdj then sag, och ther emod ladt steffne presten och same hans drengge: Kierre Sten Bilde, saa er myn ganske vennlig Bønn till eders fromhedt, attj for eders anpart will ansee, sagen y sig sielff att were ganske ringe till stoer skade att paa føre then fatig prest och hans thiund, om mand skønt ephther logen kunde giøre ther mөгitt aff, Och then anden seldskaff, som same tred opsette mett trods och forachtelsse paa then hellig Sønndag, well att were høyre skyldig bode for Gud och Verdenn, om retten skulle haffue sin gang: Attj ther for som en gudfryctig frommer Mand thenne sag mett for^{ne} prest och hans drengge y thet mildeste omdrage och forhandle wille for Guds rettfærdighett skyld, att then fatige Guds ords thienner skulle icke for saa ringe brøde y grunde forderffuis, anseendis huad synndiig och wbillig handell thett løsse vnge bonde folck om natte tiide hoss saadanne Maytre mett Weckild, Natteløb, Drukenskab och anden vskickelighed ephther hedenske viiss, Gud til stoer fortørnelse, thenum sielffuer och mange flere till forderffuelsse, vdretther och bedriffuer, huilckett ingen rettsindig Guds ords thienner andett maa, en saadan wskickelighed tilbørligen paa sin Embidz wegne affraade och forthage, saa mөгit thenum mueligtt kand vere,

¹⁾ Fejlskrift for: Hærværks.

huilckett och en gudfryctig øffrighed wdj liige Maade for Gud plictig er att giøre, och Guds ords thienner wdj loglig kald och embede att handttheffue och beskierme. Och forsier ieg mig till eders fromhedtt, attj aff en god samuittighed thett same och gierne giøre skulle, som y for Gud anthsuare will, och lade thenne fatige prestemand mett sine drenge nyde Gud och thenne myn ringe forschrifftt gott ath y thenne sag. Huor ieg igen kand thienne eders fromhed till all ære och gode, skall y altiid finde mig god willig och redebonn. Her med eder samptt eders kiere høstrw Gud almect^e euindeligh befalendis. Datum Otthens onsdag for Trinitatis 1572.

Udenpaa: Proiect till w. Stienn Biiilde till Kiersgord vtj H: Jørgens sag i Roerness 1572 feria 4^a Pentecostes).

Originalt Udkast uden Underskrift i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85. Man skulde efter Dateringsstedet antage Brevet skrevet af Biskop Niels Jespersen; imidlertid er Haanden ikke hans, men som det synes Hr. Oluf Pedersen Bangs, Provst i Vends Herred og Sognepræst i Middelfart.

c.

Anklagere er these ephther^{ae} Bønder drenge, som emod Sognepræstens Forbud opreiste om Søndagen then May thræ: Jørgen Hanssøn, Rasmus Lauritzøn, Christoffer Lauritzøn, Hans Mattzøn, Rasmus Hansøn, Niels Hanssøn.

Lods Eyere, som sagen lader forfølge emod Presten:

1. Jørgen Seested paa Hinds gaffuell haffuer vtj byen iij Thienere paa Kon: Matts vegne. Hand vill haffue aff stor Naade — xxxij gamle daler — j pund hauffre, och hans fogett — ij daler.

2. Sthen Biiilde till Kiersgord — xxx daler vtj mønth.

3. Fru Anne paa Iffuersnes — viij daler vtj mønth.

4. Frans Brixen i Odense paa de Belchkers vegne.

5. Niels Løckiis Fogett.

6. En Frues Fogett vtj Seland. Tesse er end nw inthet afftingett.

7. Kon: Matt^s Lensmand vtj Odensse. Huad hand ville paa Kon: Matt^s vegne begiere, er end wuiist.

Haffuer presten och selffuer en thiener vtj samme bye, huor May træit bleff aff huggett.

Samtidig Optegnelse, som det synes af Provst Oluf Pedersen Bang i Middelfart, i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

2.

1599, 22. Marts. Provsten i Vends Hrd. indberetter til Biskoppen, om hvorledes Præsten Hr. Mads Hansen i Brænderup var gaaet til Værks ved Daaben af et uægte Barn, hvortil Erik Bilde til Kjærsgaard maatte antages at være Fader.

Salutem in filio Dei.

Secundum debitam gratiarum actionem. Haffuer ieg Reuerende D. Superintendentens den 1. Martij, effter som ieg afftenen thilforn paa Hintzgaffuels Slott fick eders breff, send bud thill Her Matts Hanssen i Brænderup sognen, oc kom hand vd thill mig den 5. Martij: da haffuer ieg i 2 Dannemends offueruerelse, som vor Her Mats Perssen, Capellan i Midelfard, oc Jesper Matsen, Skolemester ibid., effter eders breffs lydelse Her Matts i Brænderup offuerhørdt, om w. Erick Bilde vor Fader thill dett barn, som hand døpte der paa garden i sognen, oc om hand effter Ordinantzten, som ieg leste op for hannem, haffde forspurdt sig derom: huor det vor døbt, om dett vor døpt paa Kiersgardt oc nar, om det vor den Søndag Sexagesimæ; huem der vor Fadder, om der vor predicken, sang, eller fick offer etc. Da suaredt hand mig saledis, som effterfølger, oc end schreff med sin egen Hand.

W. Erick Bilde sende bud thill mig, Her Mats Hansen, ved sin Foged, Peder Frillatzsen, om løffuerdagen ad afften, oc om Morgenen den søndag Sexagesimæ, før tiensten i sognen kierken sckede, ved sin pige Lizabet N., ad ieg skulle komme thill hannom, oc der ieg kom thill hannom, bad hand mig, ad ieg skulle hiem døbe hannem

itt barn, effterdi dett vor sare kaltt, och barnett vor megedt skrøbeligt.

II. Holt Mette Boldeuinds barnet thill daaben, oc vor offueruerendis min hustru, Per Frillatzsen, Per Skrededer oc Jens Møller i Fyllesteds mølle.

III. Bekiende oc Her Matts, ad hand ingen tienniste gjorde paa garden med predicken, sang, eller fick nogen offer, men strax barkedt vor døbt, holt sig aff garden thil sogen kierken ad gjørre tienniste. Medelfardt den 5. Martij 99. Dette bekiender ieg Matts Hansen, prest i Brenderup Sogen, Manu propria.

Vider vilde hand icke schriftelig beekiende, dog sagde, ad hun vor hans tienniste pige thill forne, gjorde barsel paa gorden, oc fødde itt pige barn. Da straffede ieg hannem, fordi sa hand haffde huerken mig eller eder ladt sadan leylighedt forstaa oc saa forhandlett sig i samme barns daab. Oc holt hannom strengeligen for, ad hand sadant itt vtuctigt oc forargeligt leffnedt ingenlunde skulle tilstede vdi hans Sogen; opleste for hannom det 8. Synodale Cap. 8 de introductione scortantium et illarum infantium oblatione: ad hand icke skulle lede hinde i kiercke eller lade offre med barkedt, om det kom til kiercken, ad der kunde ocsa i sadan Maade vere skilsmisse paa ærlige oc løssactige fader (?) oc deris børn: læste hannem for 7. Cap. in Ordinatione regia, huor oc nar hand skulle høre hindis bekiendelse, oc aabenbarlige straffe oc afløse hinde: item Kong. Mat^e breff vdgifuidt 11 Junij paa Kolding huss Anno 1580 om adelens bolskab, ad di sckal skillie sig aff med dennem, oc straffe sadant vnder hans kalds fortabelsse. In summa ingenlunde sadan vtuctighed oc forargeligt leffnit lide, som for^{ne} Dannemend holde. Dersom i ydermere vill, ad ieg i denne sag sckal for^{ne} Her Matts forhøre eller steffne eller vider paaminde, da lader mig faa dette ad vide med dette bud, sa vil ieg gierne, oc viste ieg intet aff denne sag, før ieg fick eders breff; fortøffuede ieg ocsa eders famulum;

men effterdi hand kommer icke, sa sender ieg eder dette med mitt egetd bud. Bene et feliciter valeat tua humanitās in Christo Jesu, salutata vxore liberisque tuis charissimis a me meisque officiosissime. Medelfardiæ 22 Martij, quo die noster præceptor Othonia redijt, Anno 99.

Zeno Laurentij m. p.

Vt velis antecessoris mei orphanorum meminisci rogo. V.

Paa en indlagt Seddel:

Tidende. Er Lendsmanden storligen fortørnedt pa Her Mats i Brenderup for en stor skøn Esck, hand har huggidt pa Kiergarden. Mener somme, ad Erick Bilde haffuer giffuidt hannom loff der til, sed non certum est. V.

Udskrift: Eruditionis, virtutumque laudibus viro clariss. M. Jacobo Matthiæ Wellejo, Superintendenti dioecesis Fionensis vigilantissimo nec non Canonico Ripensi dignissimo, patri fautorique suo vnice colendo.

Orig. med Segl (hvori ses et Dødningehoved, hvorover Bogstaverne Z. L.) i Fyns Bispearkiv, Vends Hrd. 85.

3.

1639, 27de Marts. Kgl. Befaling om at nogle Præster, deriblandt M. Erik Monrad i Middelfart, skulde indfinde sig i Kjøbenhavn ved førstkommende Herredag, vistnok for at holde en Prøveprædiken.

Christian den fierde (osv.). Wor synderlig Gunst thilforn. Wi bede eder och naadigst wille, at I Sognepresten vdj wor Kiøbsted Medelfard, Presten till Orebygaard, Presten wed Marchgaard och en Prest wed wor Kiøbsted Suenborg, som haffuer goede gaffuer, thilholde, att de sig nu till førstkommende Herredage, som schal stande vdj wor Kiøbsted Kiøbenhaffn, begiffuer, huor de widre woris naadigst wille haffuer at erfahre. Dermed scheer wor wilge. Befallendes eder Gud. Skreffuit vdj wor Befestning Lychsburg den 27. Martij A° 1639. Wnder wort Zignet.

Christian.

Udskrift: Os Elschelig Hæderlig och Høylerdt Doctor Hans Michelsen, Superintendent offuer Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 87.

4.

1573—1753. Udtog af en Række Breve vedrørende forskellige kirkelige Forhold i Vends Herred.

1573, 14. Marts. (Odense). Hack Ulfstand til Hikkebjerg, Lensmand over Næsbyhoved Len, stadfæster Hr. Niels Hansen som Sognepræst i Fjelsted og Harndrup, hvortil han af Menigheden var kaldet og af Bispen kjendt dygtig i Lærdom og Levned. (Vends Hrd. 30).

1579, 17. November. (Ouby [o: N. Aaby] Kirke). Oluf Bang, Provst i Vends Hrd., afsiger Dom i en Sag mellem velb. Sten Bilde til Kjærsgaard, og Hr. Hans Trogelsen, Sognepræst i Brænderup. Sten Bilde tiltalte ved sin Foged paa Kjærsgaard, Hans Fynbo i Grarup, og beskyldte Hr. Hans Trogelsen, at han havde paa Prædikestolen forbudt Brænderup Sognemænd at føre nogen Hvedetiende og Boghvedetiende til Kjærsgaard, og befalede at føre den til Præstegaarden, og sagde sig at have derpaa ny Kgl. Maj.s Stadfæstelse; hvormed han forment, Hr. Hans havde gjort ham Uret. Herimod mødte i Rette Hr. Hans og sig forsvarede med 32 Aars Hævd, som han uæsket og ukjæret for Hvermand havde haft forskr. Tiende, item med et beseglet Dombrev, udgivet i Odense 1506, saa og med Kong Olufs Haandfæstning og med Christian III's Ordinans, og særdeles Kong Frederiks Brev, udgivet paa Koldinghus 1578. Dommen lød: Efterdi Hr. Hans har med Kgl. Maj.s Brev bevist, at Hs. Naade har bevilliget Præsterne her i Fyn hvis Rettighed, de udi Bispernes Tider havde, og Sten Bilde ikke har gjort bevisligt, at Hvedetienden og Boghvedetienden har nogen Tid fulgt ham eller nogen anden af Brænderup Sogn uden Sognepræsten smst. og Kongen, kan jeg ikke tildømme Sten Bilde nogen Hvedetiende eller Boghvedetiende af forskr. Sogn, men Sognepræsten at bruge al Hvedetienden og Halvparten af Boghvedetienden, som han i fremfarne Tider nydt haver, indtil saalænge at Kgl. Maj. vil derpaa gjøre nogen anden Skik

om Hvedetiende og Boghvedetiende, end som her til Dags været haver (Vends Hrd. 55).

1619, 17. December. Christian IV tilskriver en Lensmand (hvis Navn ikke angives): Præsten Hr. Knud Eriksen [Kraft] i Ore havde klaget over, at han ikke kunde leve af sit Embede. Det skulde derfor undersøges, om der ikke laa noget Præstekald i Nærheden, hvortil Ore kunde annekteres (Fynske Tegn. III, 540; jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 764 ff.).

1631, 7. Juli. (Glückstadt) Christian IV paalægger Stiftsøvrigheden i Odense at afgive Betænkning over et Andragende fra Præsten Hr. Hans Andersen i Balslev om paa Grund af Kaldets Ringhed at nyde Kirkens Jord for aarlig Afgift. (Vends Hrd. 46).

1632, 23. April. (Koldinghus). Christian IV under og bevilger Præsteenken Karen, afg. Hr. Madses [Hansen Kolding] i Brænderup Efterleverske, at Præsten i Brænderup skal aarlig udgive til hende 2 Pund Byg, 2 Pund Rug, 4 Lam og 1 Fjerding Smør i hendes Levetid og saa længe hun sidder i Enkesæde, efterdi Brænderup er annexeret (til Ore) og iun derover er kommen fra Kaldet.

1632, 23. April. (Koldinghus). Christian IV befaler Biskop Hans Michelsen at tilholde Sognepræsten i Brændrup at yde Enken den ovennævnte Pension.

1632, 19. Juli. (Glückstadt). Christian IV befaler Anders Bilde til Damsbo, Lensmand paa Rugaard, Gregers Krabbe til Thorstedlund, Lensmand paa Hinsgavl, og Dr. Hans Michelsen, Superint. i Fyns Stift, at afgive Erklæring om, hvorvidt Brænderup eller Ore Sogn burde anses for Hovedsogn Disse Sogne vare for nylig blevne annecterede; men da Præsten nu var død, havde ethvert af Sognene gjort Krav paa at gjælde for Hovedsogn og hvert kaldet sin Præst. (Vends Hrd. 85).

1634, 20. Marts. (Skanderborg). Christian IV tilskriver Anders Bilde til Damsbo, Befalingsmand paa Rugaard, og Superintendenten i Odense, at efterdi der var

tvende Præsteenker i Brænderup, »hvilke Præsten sammesteds begge at underholde skulde falde for besværligt, da efterdi den ene, ved Navn Karen afg. Hr. Madses, haver hidindtil haft en aarlig Genant af Sognepræsten sammesteds, saa stor som Kaldet mest kunde taale, da bede vi eder og ville, at I samme Genant mellem begge Enkerne deler, efter som enhvers Nødtørft størst er til, saa at enhver af dem kan have noget at opholde sig med.« -- De ovennævnte tvende Mænds Delingsforretning, dat. Odense 7. April 1635, afgjorde Sagen saaledes, at da Karine Hr. Madses havde Børn, medens Else Hr. Knuds ingen havde, skulde den første have $\frac{3}{4}$ og den sidste $\frac{1}{4}$ af Enkepensionen.

1640, 3. September. (Uby Kirke). Jørgen Kiølsden, Sognepræst i Føns og Ørslev og Provst i Vends Hrd., afsiger Dom i en Sag, hvorved Erik Bilde til Kjærsgaard anklagede Hr. Mads Hvid, Sognepræst i Brænderup og Ore Sogne, paa hans Kald for at have modtaget Skjænk og Gave for Begravelse og ikke ladet sig nøje med sit Offer og Tiende. Erik Bilde fremførte nogle Vidnesbyrd om, at Præsten undertiden havde modtaget, hvad man frivillig gav ham for Begravelse, skjønt han aldrig havde forlangt noget. Præsten derimod fremstillede en stor Mængde Vidner paa, at han havde ladet sig nøje med Offer og Tiende og ikke havde begjæret, paalagt, taget eller krævet nogen Begravelsespenge. Forøvrigt antydede Præsten, at det var underligt, at den 80aarige Erik Bilde nu vilde vælte sig ind paa sin Sognepræst, med hvem begge Sognenes Beboere ellers erklærede sig vel tilfredse; men det kom af en Jord-Trætte, der var begyndt mellem Præsten og Erik Bilde, hvilken sidste i de 8 Aar, Hr. Mads Hvid havde været Præst i Brænderup, havde tilegnet sig »7 Ørtug Land og 8 Læs Engbund, Præstegaardens fri Ejendom paa alle 3 Fyllested Marker efter Provstebogens skinbarlige Beretning, desligeste en Hob af Præstens Boghvede-, Ærte- og Hvedetiende imod Lov og Dom«.

Provstens Kjendelse lød: »at da her er Vidne imod Vidne, turde jeg ikke understaa mig noget endeligt i den Sag at kjende og dømme, førend der om Vidnesbyrdenes Nøjagtighed er kjendt af tilbørlige Dommere; og om nogen videre paaklager, da derom at gaa, hvis Lov og Ret er«. (Vends Hrd. 55).

1647, 8. Juni. (Kbhvn). Christian IV paalægger Claus Sehested til Ørslev Kloster, Lensmand paa Hingsavl, og Biskop Dr. Hans Michelsen i Odense at afgive Erklæring over et Andragende fra Sten Bilde til Kjærsgaard, Lensmand paa Rugaard, om at faa Patronatsret til Brænderup og Fjelsted Kirker. — I Erklæringen, dat. Odense 1. Okt. s. A., oplyses, at i Annexet til Brænderup laa Herregaarden Oregaard, »som nu besiddes af velb. Fru Anne Friis, sl. Hr. Hans Lindenovs Arvinger tilhørig«, og at Kongetienden af Fjelsted og Harndrup var henlagt til Lønning for Biskoppen. (Vends Hrd. 41).

1650, 10de Sønd. e. Trin. (Uby Kirke). Sognevidne udstedt af 8 Mænd i Uby Sogn efter Forlangende af Sognepræsten i Ronæs, Hr. Peder Jørgensen, »at dennem i Guds Sandhed er vitterligt, at Ronæs Præstegaards Avl ligger langt fra Præstegaarden paa adskillige Steder paa hin Side Uby og Rolund, og har ingen Løkke eller Belejlighed hos Præstegaarden, saa vi ikke veed eller kan tænke, at nogen Præstemand har saa besværlig, tung og ubejlig en Avlsgaard i ganske Fyns Land.« Der var kun 34 Tiendeydere i Sognet, deriblandt en Del Halvgaarde og en Del forarmede. (Vends Hrd. 61).

1653, 23. Juli. Frederik III befaler Hr. Henning Valkendorf og Bispen i Fyn at erklære sig over Hr. Jørgen Brahes Andragende om at faa Jus patronatus til Balslev Kirke. (Fynske Tegnelser. VII, 150—1).

1665, 17. August. (Kbhvn). Hannibal Sehested til Iversnæs, Tybrønd og Vejlefgaard, Ridder, Kgl. Maj.s Rigs-skatmester, Raad, Præsident i Kammer-Collegio og Assessor i Collegio Status, gjør vitterligt, at da Kongen i Magelæg

har overdraget ham Jus patronatus til Balslev Kirke i Vends Hrd., saa har han afstaaet Jus patronatus til Ejby Kirke i samme Hrd. til Kronen, »dog at St. Hans Tienden i Stedet for Balslev til Hospitalet i Odense forbliver efter forrige udgangne kgl. Missiver, desligeste Kgl. Maj.s Anpart Korn-tiende af Ejby Sogn altid at følge Bispen udi Odense i Stedet for Balslev Tiende, som hidtil haver ligget til forskr. Bispestol«. Da Kongetienden af Ejby var noget ringere end den af Balslev, udlægges desuden to Gaarde, en i Avlby og en i Birkum, til Bispestolen. (Vends Hrd. 10 b.).

1671, 22. Marts. (Kbhvn). Christian V gjør vitterligt, at han mod 25000 Rdl., som Vilhelm Friderich Wedell paa sin Hustrus Vegne efter afg. Hr. Hannibal Sehested til Iversnæs og Tybrønd har afstaaet, overdrager ham Patro-natsretten med Konge- og Kirketiende til følgende Kirker i Fyn, nemlig i Vends Herred: Uby, Gjeldsted og Rørup; i Bog Hrd. Tanderup. (Vends Hrd. 36).

1673, 4. Februar. (Kbhvn). Christian V stadfæster Kong Christian IV's Brev af 21. Marts 1620 (trykt i Ny kirkehist. Saml. VI, 765—7) om at Brænderup og Ore Sogne skulde annekeres til hinanden, naar den daværende Præst i Brænderup døde. (Vends Hrd. 5).

1679, 24. Juni. (Søndergaard). Grev Wedell skriver: »eftersom Hs. Kgl. Maj.s Befaling er til mig, jeg den Moderation udi mit Grevskab skal gjøre, som Hs. Maj.s Interesse ved kan søges, da har jeg befunden disse mine Præster i den naadigst sidst paabudne halve Krigsstyr at kunne give paa efterskrevne Maade«: Hr. Niels Hansen i Gjeldsted 15 Rdl., Hr. Peder Rasmussen i Nørre-Aaby, Hr. Jens Povelsen i Skydebjerg, Hr. Morten Snel i Fjellerup og Hr. Peder Winter i Føns hver 12 Rdl., Hr. Jens Bering i Ronæs, Hr. Laurs Jensen (Gjefning) i Balslev og Hr. Niels Jørgensen i Kjerte hver 7 Rdl. 3 Mk. (Vends Hrd. 14)

1681, 13. August. (Vejlby Prstgd.) Johannes Johannis Alburgi filius, Sognepræst i Vejlby, kalder Jacobus Nicolai

Norvagus, der hidtil havde været Huslærer hos Vejlbys Kirkes Patron, velb. Knud Urne, til sin Kapellan med bemeldte Patrons Samtykke. (Stiftets alm. Br. 268).

1683, 12. December. (Føns). Peder Winter, Sognepræst i Føns og Ørslev, klager til Grev Wedell over forskjellig Afgang, hans Kald havde lidt i Embedsindtægter i Grevens Tid. — Vedtegnet findes Grevens hvasse og afvisende Svar. (Vends Hrd. 47).

1684, 24. Maj. (Wedellsborg). Grev Wedell skriver: »eftersom den Sag imellem Hr. Peder Winther og hans Degn i Føns befindes anderledes, naar den vel forhøres, og Hr. Peder mig usandfærdelig refereret haver, aleneste af bare Had, at skille hans Degn ved Ære og Redelighed, saa befales hermed, alting at ophæve og være dødt og magtesløst, og Hr. Peder derpaa ej mere at tale«. (Vends Hrd. 43).

1685, 20. Februar. (Wedellsborg). Grev Wedell paa-lægger Hr. Niels Hansen Husum, Sognepræst i Gjelsted og Rørup, at tage Søren Nielsen i Herkelle til aabenbart Skrifte »for den bevidste Sag«, og at annamme af ham 4 Mark danske, som Greven siden ved Lejlighed tillige med Tavlepengene vilde efter Loven dispensere til de fattiges Nytte. (Vends Hrd. 40).

1685, 24. Februar. (Odense). Matthis Michelsen Arrhaboe aflægger Ed som Degn i Uby Sogn, hvortil han nu var kaldet. (Stiftets alm. Br. 268).

1686, 28. Marts. (Brænderup Præstegaard). Provst Jesper Lavritsen tilskriver Landkommissær, Kancelliraad Johan Monrath til Nakkebølle angaaende en Hjælp, Kirkerne skulde yde til den afbrændte Kirke i Trondhjem. (Vends Hrd. 96. Vedlagt et Brev af 30 s. M. fra Provsten til Biskop Kingo om samme Sag).

1685, 30. Marts. (Bildeshave). Sigvart Urne med-deler Provsten i Vends Hrd., Hr. Jesper Lavritsen i Brænderup, at M. Hans Hansen Aalborg i Vejlbys ønskede en Kapellan i sin Alderdom. Siv. Urne havde lovet sine Børns Informator dette Kald og beder derfor Provsten førstkom-

mende Torsdag at komme til Bildeshave for at ordne Sagen. (Vends Hrd. 96).

1685, 25. September. (Kbhvn). Biskop Kingo bortfæster Brenderup Kongetiende, hvormed hans Embede var aflagt, til velb. Jomfru Anna Sofie Oldeland for en aarlig Afgift af 12¹/₂ Td. Rug og 15 Td. Byg. (Vends Hrd. 51).

1686, 6. August. (Wedelsborg). Grev Wilh. Fridr. Wedell kalder Studiosus Jørgen Johansen til Sædedegn i Ronæs Degnekald. (Vends Hrd. 48).

1687, 12. November. Rentekammeret meddeler Amtsskriveren, at Kongen under 17. Sept. samme Aar havde resolveret, at Præsten i Asperup, Hr. Hans Andersen Hem, maatte være fritagen for de indtil 1. Jan. 1686 resterende Skatter af hans Annexpræstegaard. (Vends Hrd. 6).

1687, 29. November. (Kbbvn). Christian V stadfæster et Brev, hvorved Major Jørgen Rantzov giver sit Samtykke til, at Stud. theol. Jørgen Friderichsen blev Kapellan med Succession hos sin Fader Hr. Friderich Alexandersen, Sognepræst i Nørre-Aaby og Indslev. Vedlagt findes et Testim. publ. for Georgius Friderici Aabye, hvoraf fremgaar, at han 23. Juli 1683 havde taget theol. Attestats med Non illaud. — Blev ordineret 9. Maj 1688.

1688, 12. December. (Wedelsborg). Grev Wedell tilskriver Mag. Jørgen Karstensen, Provst i Vends Hrd., at denne ikke skulde befatte sig med Præsternes Skatter paa Grevskabet, da Greven selv nok skulde svare Rentekammeret til »sine« Præsters Skatter. (Vends Hrd. 44).

1689, 28. Februar. (Wedelsborg). Grev W. F. Wedells Stevning til Landemodet over Provsten i Vends Hrd. Jørgen Karstensen, Sognepræst i Haarslev, for en Attest, han med sin Hustru, Skolemester og Degn havde meddelt Hr. Jens Biering i Ronæs, Sognepræst til Uby Sogn, »efter en Erklæring, som Ellen Jensdatter, sl. Hr. Jens Jensens i Herslev, forrige Præstekone smst., shulde have givet Hr. Jens Biering, hvilken Attest denne havde beraabt sig paa til Wedelsborg Birketing«, og hvori hun erklærede,

at han ikke var hendes Barnefader; hvilken Erklæring Provsten havde tilladt Hr. Jens Biering at bekræfte med Ed, uden at noget lovligt Stevnemaal var gaaet forud. Greven agtede at bevise langt anderledes, »formenende, Hr. Jens Bierings Ed paa saadan ulovlig Attest ikke kan anses«, og at Provsten højlig havde forset sig mod Loven, som udtrykkelig forbyder, at saadanne hemmelige Attester maa ske, »men aabenbarligen til Tinge i vedkommende Parters Nærværelse«. (Vends Hrd. 38).

1689, 13. April. (Wedelsborg). Grev Wedell fremstiller for Biskop Kingo det skandaløse Liv i Utugt og Drukken-skab, som Præsten Jens Biering i Ronæs havde ført, og forlanger ham suspenderet, indtil der var gaaet Dom i Sagen mod ham. (Vends Hrd. 45).

1689, 25. Maj. (Kbhvn). Christian V bevilger, at Hr. Ernst Gunther Helm, Sognepræst i Brenderup, hvis Præste-gaard var brændt d. 1 Maj s. A., maatte oppebære 1 Rdl. af enhver Kirke i Fyns Stift til Hjælp til hans Præste-gaards Gjenopførelse. (Stiftets alm. Br. 271).

1689, 9. Juni. (Wedelsborg). Grev Wilh. Frid. v. Wedell beskikker Christian Risbrigh til Sognepræst i Uby under Grevskabet Wedelsborg, »hvor den sidste Præst Hr. Jens Biering af Kgl. Commisarius d. 23. Mai sidst af-vigt og ydermere Hs. Kgl. Maj.s Confirmation oven derpaa, er tildømt for falsk Angivende imod Assessor Hans Knud-sen at lide paa sin Ære og Boslod og at rømme Hs. Kgl. Maj.s Riger og Lande, eller at gaa paa Holmen udi Jern sin Livstid, foruden videre Sagefald, jeg til hannem haver for den Præsteenke af Jylland, han haver besøvet: da som nu allerede tvende Præster efter hinanden ved deres Livs og Levned's Uskikkelighed og Forargelse ere der-fra komne, haver jeg udsøgt iblandt fornemme og godt Folk, som elske Gud og Æren, hvilke jeg udi langsomme-lig Tid kjender, denne Person, Christian Risbrigh, som saavel for sin Lærdom som gode Liv og Levned og anden Skikkeligheds Skyld skal være dygtig til at antage Uby

Kald og Menighed«. Biskop Kingo anmodes derfor om at ordinere ham. (Vends Hrd. 37).

1689, 24. September. (Wedelsborg). Grev Wedell forestiller Kongen: i hans Grevskab er for nogen Tid siden et Kald blevet ledigt, idet Præsten Jens Bering i Uby var bleven fradømt sit Embede. Greven havde derpaa kaldet en Student (Christen Brodersen Risbrigh) til Præst smst., men Biskoppen havde nu paa 5te Maaned vægret sig ved at ordinere ham, fordi Kaldsbrevet ikke havde faaet kgl. Konfirmation, som Greven mente ikke behøvedes paa Grund af hans grevelige Privilegier; han havde desuden betalt den af ham erhvervede Patronatsret til flere Præstekald saa højt, at han forventede, at Kongen ikke vilde støtte Biskoppens formentlig ubeføjede Prætension. — Kongen resolverede u. 28. Sept. s. A., at den af Supplikanten kaldede Præst til Uby Sogn »maa denne Gang dertil uden videre Ophold blive ordineret«. (Vends Hrd. 22).

1690, 3. November. (Haarslev). Provst Jørgen Karstens's Specifikation over det Tiendekorn, som enhver af Præsterne i Vends Herred oppebar for Aaret 1690. (Vends Hrd. 9).

1693, 17. Oktober. (Kbhvn). Christian V tilskriver Biskop Kingo: Eftersom Fru Anne Trolle afg. Erik Bildes har andraget, at Brenderup Kongetiende, som er perpetueret til Biskopperne i Fyns Stift, skal være bortfæstet til et Gadehus i Ore [se u. ²⁵/₉ 1685], og samme Tiende ligger Fru Anne Trolles Gaard, Kjersgaard, nærmest, og hende saaledes tilkommer efter Loven fremfor andre i Fæste at nyde, saa skal Biskoppen tilbagekalde det tidligere paa Tienden udstedte Fæstebrev mod Tilbagebetaling af Indfæstningen, og derpaa bortfæste Tienden til Fru Anne Trolle. (Vends Hrd. 51).

1699, 18. November. (Kbhvn). Frederik IV kalder Mag. Jørgen Karstens, hidtil Provst i Vends Hrd. og Sognepræst i Haarslev, til Sognepræst ved S. Knuds Kirke »og tillige at betjene det dertil perpetuerede Provsti«, i

Mag. Bartholomæus Deichmands Sted, der nu var befordret. (Stiftets alm. Breve 268).

1697, 30. Januar. (Kbhvn). Christian V tillader, at Anna Christina Elisabeth von Wedel maatte være fri for at staa aabenbart Skrifte for hendes begaaede Lejermaal. Dog skulde hun give noget til næste Hospital. (Stiftets alm. Br. 148).

1700, 3. Juli. (Rendsborg). Frederik IV bevilliger, at Hr. Anders Andersen Fugl, Sognepræst i Vejlbj Sogn, og Bodil Johansdatter Sommer maa komme sammen i Ægteskab, uanset at hun i tredie Led var beslægtet med hans afdøde Hustru. (Stiftets alm. Br. 162).

1701, 2. December. (Hafniæ). Testimonium publ. for Johannes Georgii Mygind, som 26. Sept. 1692 havde taget theol. Attestats med Haud ill. Hans Privatpræceptor, Prof. J. Steenbuch, anfører om ham, at han havde lagt sig efter Orientalia og at han havde været i M. Joh. Brunsmanns Hus. [Præst i Asperup og Rorslev]. (Stiftets alm. Br. 268).

1702, 10. Maj. Højesteretsdom i en Sag mellem Præsten i Husby og Greven paa Wedelsborg. Domslutningen lyder: »Birkedommerens ugrundede Dom bør død og magtesløs at være og ikke at komme Magister Broderus Riisbrich til Præjudice eller Penges Udgift i nogen Maade; og bør Mag. Broderus Riisbrich herefter, foruden de ti Køers Græsning efter Fundatsen af 16. Novbr. 1645, at nyde, efter den følgende Fundats af Dato 18. Novbr. 1660, den Ødegaards Grund udi Aaby fri for al Afgift saa vel som for alle paabudne Skatter, og de som herefter paabydes kan. Hvorimod Mag. Broderus Riisbrich bør forsvarligen som tilforn at holde Vin og Brød vedlige til Husby Kirke. For den erlidte Afgang samt for Processens Omkostning betaler Greven, Hr. Wilhelm Friderich Wedel, til Magister Broderus Riisbrich udi alt 100 Rdl. Og bør Birkedommeren Rasmus Lauritsen [af Skjær-

bækgaard] for sin ugrundede Dom og lovstridige Vidners Stedelse at bøde til Vor Frelsers Kirke 10 Rdl. (Vends Hrd. 58)¹⁾. Under Mag. Broder Riisbrichs Strid med Grev Wedel havde Biskop Kingo (mærkeligt nok!) suspenderet Riisbrich fra hans Embede. Biskoppens Indlæg til Højesteret til Begrundelse af denne Suspension findes ogsaa i Bispearkivet, under Baag Hrd.

1712, 28. December. (Wedelsborg). Anne Cathrine Banner, Enke efter Grev Hannibal Wedel, udsteder paa egne og Søns, Christian Wedels, Vegne Fundats paa en Almueskole i Husby Sogn. (Vends Hrd. 60).

1716, 2. December. (Warberg). Anna Trolle sl. Erik Bildes til Kjærsgaard testamenterer sin Hovedgaard, Kjærsgaard, med tilliggende Bøndergods til sin afgangne Søsters, Fru Anna Helene Reetz Grevinde af Holcks, Datter, Anna Trolle Holck. (Stiftets alm. Br. 445).

1735, 5 December. (Nørre Ouby). Jørgen Friderichsen, Sognepræst i N. Aaby og Provst i Vends Hrd. indberetter til Biskoppen, Hr. Christian Ramus, at han har solgt Nørre Aaby Kirke til Frøken Sophia Amalia Reetz, boende i Kjærby i Asperup Sogn. (Vends Hrd. 69. 70.)

¹⁾ Se Hofmans Foundationer X, App. t. Fyns Stift. S. 7. Om Grev W. F. Wedell kan henvises til Vedel Simonsen, Rugaard III, 152 ff

Jordefærdsskikke i Fortiden.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Skjønt vi ikke savne adskillige gode Bidrag til Oplysning om Begravelsesskikkene i Fortiden¹⁾, er der dog Spørgsmaal, som paatrænge sig og ikke ere saa lette at besvare, f. Ex. naar det blev almindeligt at indeslutte Ligene i Kister inden Begravelsen. Jeg mindes i en haandskreven Kilde, som jeg uheldigvis har forsømt at antegne, at have set Vidnesbyrd om, at fattige Folks Lig endnu temmelig langt ned i Tiden jordedes indesluttede i Vidiefletninger. De svære Ligbaarer, som i ældre Tid fandtes i Kirkernes Vaabenhuse, og hvoraf enkelte vel endnu ere bevarede, tyde paa, at de stamme fra en Tid, da Henbærelsen af Liget indesluttet i Kiste ikke var det sædvanlige. — Det er dog ikke nærmest herom, men om forskellige andre gamle Jordefærdsskikke, at nogle Oplysninger her skal meddeles efter utrykte Kilder.

1. Adelens Jordefærd.

Til dette Emne har man allerede mange Bidrag. Fra en ældre Tid og særlig vedrørende Forholdene i Slesvig

¹⁾ For ikke at tale om de mange Bidrag til Oplysning om Begravelsesmaaden i Oldtiden, som vore antikvariske Tidsskrifter indeholde, kan fremhæves Prof. J. Kornerups oplysende Afhandling om Middelalderens Begravelsesmaade i Danmark (Aarb. for nord. Oldkynd. og Hist. 1873).

og Holsten haves en akademisk Disputats af Christiani (præsiede Lackmann): De variis exequiarum ritibus apud utriusque ducatus Cimbrici nobiles commentatio. Kiel, 1748, 4to. Allen har behandlet Emnet i sit store Værk, De tre nordiske Rigers Historie 1497—1535. IV, 1, 201—2. Og senere er der fremkommet flere ny Bidrag. Særlig kan henvises til Saml. til Fyns Hist. og Topografi VII, 279—81. Danske Mag. 4. R. V, 296. 358—61. Danske Kirkelove II, 258—64. Efterfølgende Stykke har, saa vidt vides, ikke før været fremdraget. Det meddeles efter en Afskrift fra forrige Aarhundrede i P. Rogerts Samlinger om Laaland i Thottske Saml. 730, Fol. (p. 307—9) efter Hr. Jørgen Christiærnsens nu tabte Provstebog for Fuglse Herred.

Christelig Raad og Betænkelse om Adels Jordefærd udi Fyns Stift paa Kgl. Majestæts, vor allernaadigste Herres, gunstige Behag, og tilskrevet ærlig og velbyrdig Mand Frants Brockenhus til Egeskov efter hans egen Begjæring og velb. Johan Frises alvorlige Befaling udi Guds Aar 1566 den 3 Januarii ved Niels Jespersen, Superintendent.

Efterdi de dødes Begravelse er og regnet iblandt Miskundheds Gjæringer og funderet udi et vist Haab paa vor Trosartikel om Legemens Opstandelse, der til med bekræftet med klare Skrift og Exempler udi det gamle og ny Testamente, af hvilke noksom kan bevises, saadan Gjærning at være Gud velbehagelig, hvor den af christen Kjærlighed nogen salig afgangen Christen bevises af den-nem, som igjen leve og den dødes Legeme ikke aleneste med sømmelig og tilbørlig Bekostning til Jorde stede, men ogsaa med egen Person og Nærværelse udi Guds-frygt christeligen ære og bepryde: Da er det udi Sandhed tilbørligt, at vore salige Jevnchristne, som udi Jesu Christi sande Tro og Bekjendelse hedensover, maa hver

efter sin Persons og Levnedes Vilkaar tilstedes en sømmelig og hæderlig Jordefærd efter den hellige Kirkes Skik og Lands vedtagne Sædvane.

Og efterdi mange ædle og velbyrdige Mands- og Kvindespersoner saa vel som iblandt den menige Mand udi denne skrøbelige og bedrøvelige Tid, som vi nu lever udi, efter Guds gode Vilje fast allevegne her udi Stiftet ved den timelige Død bortkaldes, hvis salige Legemer vel sømmer en christelig og hæderlig Begravelse: da paa det al utilbørlig overflødig Bekostning, som jo længere jo mere sig allevegne beteer udi slige ypperlige Folks Begravelse (saa det næsten er did hen kommet, at man udi saadan Færd tragter mere efter den forgjængelige Verdens Pral, Stads og Ære, end sand Gudelighed, som bør at staa udi den dødes christelige Begjængelse, med hvilke vi vor Opstandelses Tro for Gud og vor Kjærlighed imod den døde og afgangne pligtige ere at bevise) maa ved christelig Middel en Sinde afskaffes, heller jo nogenlunde forhindres, at vor Herre Gud ej skulde ydermere af saadan forfængelig Handel foraarsages til Vrede over os, og andre gode Christne sig herpaa støde og forarge: Er om Adelens Jordefærd udi den bedste Mening til Guds Ære og vor salige afgangne Jevnchristens hæderlige Begravelse og Begjængelse saa christelig berammet og samtykt, over alt Fyns Stift at skulle holdes med Sang, Prædiken og anden Tilbehøring, som her efter følger. Kjærligen formodes alle og hver fromme og gudfrygtige Adelspersoner, at de ville her udi christeligen betænke, hvis til Guds Ære og deres egen Lempe og gode Vilkaar blandt andre godt Folk udi slig eller anden Færd bedst sømmer og bekvemme kan. De og ville denne Orden og Skik sig lade vel befalde og den for godt anse, efterdi her aleneste søges Guds Ære og det, som i denne Handel gode christen Folk allerbedst bekvemme kan.

Om Dag og Tid, paa hvilken Jordefærd maa og skal foretages.

Søndagen med andre budne hellige Dage, der haver deres Fundament i det 3dje Guds hellige Bud og ere vore rette Sabbathsdays, berammede udi Kgl. Maj.s vor naadigste Herres Ordinans under visse Ceremonier og Kirketjeneste med Prædiken og de højværdige Sacramenters Uddeling, kan og maa for ingen Del med nogen Jordefærd og Begravelse forhindres, som dog vil have sin besønderlige Tid med Sang og Prædiken udi Kirken og med anden tilbørlig Bestilling; men meget bekvemmeligere kan paa en Søgnedag forhandles, paa det den rette Søndags og andre hellige Dages budne og berammede Tjeneste udi Kirkerne ej skulde af saadan Aarsag forhindres eller til ubeskreven Tid paa Dagen opsættes og forholdes.

Om Lys.

Efterdi Adelsfolk »jo for ent« ville blive ved deres gamle Forfædres Skik og Sædvane med mange Lys at lade optænde og bære for den dødes Lig, hvilke dog udi Sandhed er af Begyndelse optagne udi en vrang »Bilofve« og falsk Hellighed, den dødes Sjæl til des ydermere en Saligheds Bistand, hvilken vantro og afgudiske Mening er nu, Gud Lov, udi dette klare Evangelii Lys fast alle Vegne udi fleste Parten deres Hjærte saa formørket, ja aldeles udslykt formedelst Guds Sandheds Bekjendelse, at man saadanne Lys aleneste bruger til en hæderlig Siring udi de dødes Begravelse: da kan samme vel tilstedes, saalænge de ikke misbruges. Allereneste er det dog raadeligt, at gode Folk vilde herudi ramme tilhørlig Maade, at samme Lys ikke blive for mange, eller og gjøres paa Kap og Ros til nogen sønderlig og forfængelig Ære, hvoraf Gud ogsaa fortørnes kan. Thi bedst er Maade udi alle Tingest; dog at fattige Skolebørn, som saadanne Lys skal bære, maa nyde for en arm Behjælp efter gammel Skik saa meget Klæde, som gode Folk af sin egen Fromhed og gode Vilje

dennem give ville, og Gud skyder dennem i Hu; og samme Lys blive siden hos Kirkerne, og ej til anden Brug forvandles. Men hine »Dortiiser«¹⁾, som ere paa-fundne at bruges udi Bryllup og anden Værtskab, er ikke sømmeligt at bære for de døde, efterdi man ingensteds til Gavns udi nogen Kirke dennem bruge kan. Item hine smaa Lys, som sættes paa »Baret«²⁾, gjøre intet andet end forsinke dennem, som samme Lys skulle opsætte og tage vare, fra Guds Ords Prædiken og anden gudelig Betænkelse, som der mere behov gjordes. Hvorfore meget bedre var dennem med »Roor eller Skrankverk« aldeles at aflægge, og i den Sted lade Peblinge staa med de andre Lys ordentlig omkring Ligbaaren, til Tiden er den neder at sætte. Her tænke sig dog hver from Christen om alle disse Lys, store og smaa, hvad sømmeligt er og allermest bekvemme kan.

Om Offer.

Offer udi de dødes Begravelse skal herefter være aflagt aldeles, efterdi den er dog en Levning af den gamle Pavedom og Hyklery, som udi den ugudelige Sjælemesse med flere saadanne vederstyggelige og utilbørlige Ceremonier plejede at bruges, og fandtes dog ingen ret Grund eller Hjemmel at have nogensteds i den hellige Skrift, men ere optagne mere for en udvortes Pral udi saadan Handel, saa og for egen Nyttes Skyld, deres, som saadant og andet mere udi Begyndelsen foruden Grund og Hjemmel af den hellige Skrift vrangeligen paafundet haver. Hermed dog ingenlunde aflægges den dødes christelige Sjælegave og yderste Vilje, udi hvilken gode christne Folk, som Gud haver med det timelige Gode her i Verden forlenet, pleje deraf ikke aleneste sin Slægt og Venner, men og sønderlig sin Sjælesørger og Sognepræst, sin Sognekirke,

¹⁾ Fakler.

²⁾ Ligbaaren.

hvor man sin Lejersted udvælger, item Børneskoler og de rette Almissehoveder og fattige husarme udi saa Maade christeligen at betænke, efterfølgendes hine fromme, gamle og gudfrygtige Forfædres Skik og Sædvane, ikke udi nogen »Bylofve« og falsk Mening, men af en ret christelig Kjærlighed, derudi tjenende sin vedtørvende Jevnchristen, hvilke man forpligtig er at gjøre til gode udi Liv og Død, efter Guds Bud og Befaling hos Esaias i det 35. og hos S. Hans Apostel, og udi mange andre den hellige Skriffs Steder og Lærdomme.

Om Sang og vanlig Ligprædiken.

Først naar Liget føres af Gaarde, er ikke behov, at Skolemesteren, som da med sine Peblinge tilstede er og Lysene bære, skulde der strax noget sjunge, men maa forholdes saa længe, [til] Liget kommer for Kirkedøren, sønderlig hvor lang og skiden Vej er til Kirken, paa det de fattige Skolebørn kan ej falde med Lysene eller trænges udi Dynd og Dræk imellem Vogne og Heste, sønderlig om Vintertid, og derover fare ilde, hvilket ikke tilbørligt er.

Hvor som og nogensteds efter gammel Ridderskik skal føres den dodes »Kyrritz«, Vaaben og Sværd til Begravelse, da skal ikke Hesten indrides i Kirken, men den, som saadan Rustning fører, maa afsidde og bære det ind for eller efter Liget, som det sig bekvemme kan, og lade Kirken, som er vort Bedehus, nyde sin tilbørlige »Førmuden slig Urenhed og Besmittelse.

Naar man nu kommer til Kirkegaarden, skal Lysene antvordes dennem at indbæres for Liget udi Kirken, og strax begyndes den efterfølgende Salme: O Herre Gud, benaade mig. Dernæst, om mere Sang behov gjøres, under des at Liget flyes til Rette og Folket kommer til Stille, skal sjunges: Men vi leve paa Jorden her etc. Saa allernæst for Prædiken: Vi tro allesammen etc.

Om Ligprædiken.

Herpaa skal strax den vanlige Ligprædiken ske paa Prædikestolen, og altid berammes en bekvem Text af det gl. eller ny Testament, som af Salomons Prædikebog, item ex libro Sapientiæ, Syrach, Job, eller nogen Evangelist, og sønderlig af S. Povels Epistler, hvilken Text man bedst kan accommodere baade til den døde og til de levende, som tilstede ere. Og skal altid udi denne Prædiken disse 2 Stykker forhandles. Først skal (efter en hæderlig Taksigelse paa den dødes Venners Vegne til dennem, som med deres Nærværrelse denne Begravelse haver »foræret«) af Prædikanten gives den døde et godt og christeligt Vidnesbyrd efter Personens Vilkaar, udi hvilket hans Levned og Endeligt »nest korteste« befattes, sønderlig hvad derom til Gavn siges kan uden Smiger og Øjentjeneste, hans efterladte Venner til Trøst og andre til godt Exempel at efterfølge. Er der og noget iblandt om hans Levned og Endeligt, som mere kan være til Forargelse end til Opbyggelse, da skal det enten af christelig Kjærlighed skjules og fornufteligen gaas forbi, eller christeligen forbedes, sønderlig om de Personer, hvis Pønitense er aabenbar, og med et saligt Endeligt ere hensovede, efterdi den naadefulde Gud selv skjuler Syndsens Mangfoldighed, og dennem udi sin Søns Fortjeneste naadelig allesammen udsletter, og tilgiver dennem, som udi sand Pønitense og Christi Tro bliver bestandig til Enden, paa hvis Salighed er intet at tvivle udi nogen Maade. Men om hine aabenbare Guds Foragtere og Nimrods Staldrødre (om saadanne nogensteds findes, det Gud forbyde), som ikke kommer til sand Pønitense og faar et saligt Endeligt, skal langt anderledes tales og handles, andre til et Exempel, at de kan raades til Gudsfrygt. Den barmhjærtige Gud, vor Herres Jesu Christi Fader, beskjære hver Christen et saligt og christeligt Endeligt udi sand Pønitense og Tros Bestandighed. Amen. — Udi den anden Part af denne Prædiken skal

enfoldigen den oplæste Text forhandles korteligen og udføres eller henføres til de levendes Formaning, Lærdom og Trøst, som tilstede ere, og siden besluttet med en almindelig Bøn efter Sædvane.

Sang efter Prædiken.

Strax den Prædiken er endt, skal Skolemesteren begynde Simeons Lovsang: Med Glæde og Fred — og under des skal Liget nedsættes i Graven, dog foruden Bulder og Stim, saa meget som muligt er, at Sangen ej skal forhindres; og skal Folkene blive stille staaende, uden de, som ere beskikkede Liget ned at sætte. Naar Liget er nu nedersat, skal Præsten, som Tjenesten gjør, kaste en Spade fuld Jord eller to paa Liget ind i Graven, og Sangen des imellem ophøre, og sige med høj Røst:

Af Jord haver du skabt mig,
Kjød og Blod har du iført mig,
O min Gjenløser, opvæk mig paa den yderste Dag!

Naar dette er sagt, skal Peblingerne, som bære Lysene og holder hos Graven, strax begynde denne Ligsang: Nu lader os hans Legem begrave — og sjunge den ud til de 2 sidste Vers, hvor de holder op med Sangen. Des imellem fremtræder den gode Mand, som bedst er at skyde den dødes Skjel over Graven og med korte Ord sin Sag bestiller. — Desligeste dersom den dødes skriftlige Testamente er berammet overlyst at skulle oplæses, da skal det ogsaa paa samme Tid og Sted ske, og ikke af Prædikestolen.

Naar dette er saa altsammen bestillet, saa sjunger Børnene de to efterstaaende Vers af forskrevne Ligsang til Enden. Og hermed skal være Ende paa denne Jordefærds Handel og Ceremoni, efter denne forskrevne Ordning og Skik, som saa christeligen herom af mærkelige Nøds Aarsage berammet og samtykt er, at allevegne kan holdes en lovlig og christelig Endrægtighed til Guds Ære

uden »altho« stor Pral og unyttig Bekostning, af hvilken hverken Gud eller Mennesken haver Ære eller Godt. Thi betænke sig hver from Christen her efter at rette sig, andre til godt Exempel, som de allevegne for Gud og godt Folk christeligen bekjende ville. Finis.

2. Skudsmaal over Graven.

I foranstaende Anvisning omtales, at mod Jordefærdens Slutning fremtræder »den gode Mand (∴ Adelsmand), som bedst er (skikket til) at skyde den dødes Skjel over Graven, og med korte Ord sin Sag bestiller«¹⁾. Betydningen heraf oplyses nærmere ved følgende Anvisning til de Ord, der i samme Anledning passende kunde fremføres ved en gejstlig Mands Begravelse. Stykket meddeles efter samme Kilde, som foranstaende Stykket er hentet fra, og er sandsynligvis ogsaa forfattet af Biskop Niels Jespersen.

Maade, hvorledes man bør at skyde en Præsts Skudsmaal over hans Begravelse.

Efterdi mine fromme Christne denne hæderlige og lærde Mands Jordefærd og Begravelse er nu hæderligen og ærligen (Gud være lovet) gaaen for sig, som eders Kjærlighed forfaret haver, med Prædiken og Sang, som det sømmer og bekvemmer en from og ærlig Mands Begravelse; desligeste er hans Testamente og yderste Vilje oplæst, hvoraf I kan formærke, at denne hæderlige Danne-
mand sig hos Gud og Verden haver udi timelig Tid beskikket til et saligt og christeligt Endeligt, saa haver jeg nu hos eder, i gode Christne, tvende Ærende at røgte paa denne Dannekvindes og hendes salige Husbondes Slægt og Venners Vegne, som er først om hans Skudsmaal og Vidnesbyrd, hvorledes han haver sit Liv levet her udi Levned og Lærdom, saa længe han haver været eders Sjæle-

¹⁾ Se t. Ex. Danske Mag. 4. R. V, 296.

sørger og Sognepræst. Og er dette Skudsmaal nødsommeligt, fordi en Præstemand haver et dyrebart, kosteligt og helligt Embede, og bør fordi des flittigere at vogte og vare sit Levned og Omgjængelse, at han ingensteds giver nogen Stød og Forargelse, paa det hans Embede ikke skal straffes enten i hans levende Liv eller efter hans Død, som den hellige Skrift mangesteds lærer (*hic recitanda aliquot scripturæ loca de doctrina et vita pastorum cum brevissima quadam explanatione, ut Matth. 5, 13. 14. 15. 16. 2 Cor. 6, 3. 4 et seqv. 1 Pet. 5, 2 etc.*) udi hvilke Steder gives tilkjende, hvorledes en Præstemand bør at pryde sit Embed og Kald med en ærlig Omgjængelse. Da paa det at det hellige Præsteembede maa beholde sin tilbørlige Ære og Værdighed endog hos denne begravede Dannemand, da staar jeg her og begjærer af eder allesammen denne salige Dannemands N. N. Skudsmaal og Vidnesbyrd og det først af Provsten og menige Herredspræster og Degne; dernæst af hans menige Sognealmue, som han paa Guds Vegne i Præsteembede tjent haver. Svarer nu her til allesammen og hver besønderlig det, som retfærdigt er og med en god Samvittighed kan svares og forsvares. (*Quam responsionem excipiens Præpositus in hunc modum:*) Jeg haver ingen Ret til at unddrage denne Dannemand mit Vidnesbyrd; fordi bekjender jeg, at han udi Lærdom og Levned haver skicket sig som en retsindig og gudfrygtig Guds Ords Tjener, der til med beprydet og siret med mange gode Dyder, saa at maatte det være sagt foruden Guds Fortørnelse, da havde han været umistendes. Nu, vi maa ikke staa Guds Vilje imod, ville hannem fordi befale udi Guds Haand, takkendes eder alle og hver besønderlig for godt, ærligt Vidnesbyrd, og beder Gud almægtigste for Jesu Christi Navns Skyld, at vi maatte saa leve imod Gud og Mennesken, at vi maatte bekomme et saligt Endeligt og et ærligt og godt Vidnesbyrd efter Døden og en glædelig Opstandelse paa Dommens Dag med alle Guds udvalgte.

For det andet lader denne Dannekvinde eder allesammen ærligen og kjærligen takke, være sig hæderlige og vellærde Præstemænd, ærlige og velforstandige Borgere, velfornumstige Bønder, samt deres hæderlige og ærlige Dannekvinder, for den Umage og sidste Kjærligheds Tjeneste, som I have hendes kjære Husbonde bevist og fulgt hennem til sit Lejersted; hun med alle hans gode Venner og Forvante vil saadan Ære, Umage og Velgjerning med alle og hver især forskyldte, baade udi slig og andre Maade, naar dennem tilsiges. Og efterdi de dodes Begravelse er og regnet iblandt Miskundheds Gjerninger, skulle I visseligen vente eders Belønning for denne Miskundheds Gjerning saa vel som for andre, som gjøres udi Troen til Jesum Christum, vor Herre. Den samme Herre Gud jeg eder alle befaler, ønskedes, at I maa bekomme en salig Afsked og en glædelig Opstandelse paa den yderste Dag. Amen.

3. Nøgler kastes paa Graven.

Blandt Fortidens Skikke var ogsaa den, at naar Arvingerne vilde frasige sig Arv og Gjæld efter en afdød, saa skete det paa den Maade, at de ved Jordefærdens Slutning kastede Nøglerne til den afdødes Gjemmer paa Graven, i det de samtidig udtalte den af dem fattede Beslutning. Om den saaledes paa solen Maade foregaaede Frasigelse af Arv og Gjæld udstedtes derpaa et Vidne til fremtidig Brug, om mulig senere Retskrav skulde opstaa. — Vedrørende den nævnte Skik have vi i Konsistoriets Arkiv (Pakken 94) fundet et Par Tingsvidner fra Fur Birk. Det første af dem lyder, som følger:

Niels Vinther i Gristillgordt, foget thill Fur birckething, Morthen Kielsen i Engelst och Peder Jensen i Gristillgordt, gjør vitherlig, att efter Gudtz byrdt 1631, fredag den 10 Juni, paa for^{ne} thing for oss var skickedt Søren Morthensen i Madtzbod paa sin søster Maren Mortens-

datters vegne, der loffueligen esched och fick itt fuld thingsvinde aff viij dannemend, som er Morthen Kiølsden (osv.), huilcke for^{ne} viij dannemend der alle vonde och kundgiorde, atti saa och hørde saa samme dag paa for^{ne} thing Niels Thøgersen i Debell, Christen Andersen, Jens Pedersen i Debell, Søren Pedersen, Jens Morthensen ibid., Jep Morthensen, Søren Jensen i Nederby och Søren Jepsen, huilcke der stod lydeligen her idag for thingsdomb och vonde medt dieris oprakt fingre och ed effter Recessen, atti nerverendis huos var paa kirkegorden den neste Søndag effter Paaske nu sist forleden offuer S. Christen Pedersen Schiøttis begraffuelse, och da samme thid hørde och saa, det Maren Morthens datter, bemelte S. Christen Schiøttis Hustru, kaste nøgler paa graffuen och vedersagde arffue och giæld, och sig inthed der med vilde befatte i nogen mode; samme dag er Peder Christensen i Debell thill vedermolstning. Vnder voris segenet. Ut supra.

Det andet af de omtalte Tingsvidner er udstedt paa Fur Birketing den 6. Juli 1631; heri vidnes, at Niels Pedersen i Lendom paa sin Moders Vegne »tog Nøglerne og kastede dem for Gjældnerne og sagde sig fra Arv og Gjæld« efter hendes afdøde Mand.

Aarsagen til den Forarmelse, som medførte disse Frasigelser af Arv og Gæld, oplyses af følgende Vidne, der viser, at den kejserlige Krigs Ødelæggelser ogsaa havde strakt sig til Øen Fur. Stykket vedrører vel ikke den omtalte Gravskik, men da det hører til samme lille Samling af Aktstykker, der i sin Tid indsendtes til Universitetet, for at godtgjøre, at det Præbende i Viborg Kapitel, som havde Ejendomme paa Fur, ikke kunde yde nogen Afgift paa Grund af Bøndernes Forarmelse — saa kan det dog passelig følge med her¹⁾). Dette meddeles efter Originalen, som har Mærker af en Del Segl.

¹⁾ Stykkerne indsendtes af Kapitlets Notarius, M. Villum Paludan, som i sit medfølgende Brev til Universitetets Rektor bemærkede:

Wij efterschreffne Her Jens Christensen Ørom, Sogene-
 prest paa Fur, Niells Vinther i Gristillgordt, Knud Nielsen
 ibid., Morthen Kielsen i Engelst, Søren Pedersen ibid.,
 Kield Nielsen i Voeyel, Madtz Andersen ibid., Niells
 Thomisen i Bieregardt, Thøger Nielsen i Sund, Søren
 Christensen i Madtzbod och Peder Jensen i Gristillgardt,
 kiendes och giøre for alle vittherligt, att Jens Morthensen i
 Debell och Søren Nielsen i Kubdall haffuer weret voris
 kundschaß och vinde begierendes, anlangendis atti i finder-
 nis tid bleffue saa forarmet, atti icke siden den thid er
 komen thill rette med affuell och biering, atti forgangendis
 aaringer formatte at vdgiffue deris schyld, huilcken woris
 sandferdig kundschaß wij icke viste dennom at negthe.
 Da er det oss fuld vitherlig i ret sandhed, at for^{ne} Jens
 Mortensen och Søren Nielsen bleffue saa forarmet i fin-
 dernis thid, och icke siden er kommen thill affuell och
 bieringh, atti forgangendis aaringer kunde formaae at vd-
 giffue (deris schyld och land giæld i nogen made; Och
 denne voris kundschaß vider vill verre bestondig, om be-
 hoff giøris. Dis thill windesbyrd wnder voris segenet eller
 egen haand vnderschreffuet. Actum Fur den 14 Septem-
 ber Anno 1632.

Søffren Pedersen
 Egen haandt.

Knud Nielsen
 Egen haand.

4. Begravelse uden Præst¹⁾.

I den ældste kirkebog for Skræm sogn i Øster Han-
 herred, der går tilbage til 1646, findes anført tre til-

»Men efterdi der er nogle forarmede Folk, som af Fjenderne
 bleve udsuede med ulidelige Contributionibus, at de derover nødtes
 til at sælge deres Fæmon og Heste, [saa] at de icke siden kan
 komme til Avl og Berging, som af hoslagte Tingsvidner og Kund-
 skab i Sandhed er at forfare, kunde jeg icke bekomme hvis
 (∴ hvad) I ellers efter Jordebogen burde at have«. — Univer-
 sitetet havde Ret til at oppebære Halvdelen af Kapitelspræbenders
 Indkomster i det Aar, der fulgte efter en Præbendebedidders Død.

¹⁾ Dette Stykke er os meddelt af Pastor F. R. Nielsen i Kollerup.

fælde af begravelse uden præst i årene 1649 og 1652. Og disse tre have næppe været de første; i alt fald vidner en bemærkning fra 1647 om, at sognepresten, hr. Niels Andersen Aslovius, allerede da ikke ubetinget turde stole på, at ethvert dødsfald i sognet kom til hans kundskab. — Der han spørges, om vi her have en uregelmæssighed af rent lokal art, eller om det er en sen levning af den sædvane, af hvilken man andetsteds fra har tidligere eksempler. — Er dette sidste tilfældet, — og det er vel ikke urimeligt — da synes disse 4 små notitser at være af nogen interesse som bidrag til besvarelse af spørgsmålet om, når den kirkelige jordspåkastelse fuldstændig er trængt igennem. De lyde således:

Anno 1647 Er ingen mig vitterlig bortdød i Skrem Sogn. —

Anno 1649. 1. Lavrids Guldsmid blev nederlagt och begraffvet at Sognemendene den 31 Januarij, mig derom ubevist. 7. U. P.s Barn begroff Sognefolchen d. 31 Maji mig uafvist og uombedet.

Anno 1652. 2. Den 31 Junij bleff Søren Olufsens Barn aff Sognefolchet begraffuet mig gandske ubevist.

S m a a s t y k k e r .

XX.

Seminarium theologicum og J. B. Bluhme.

Meddelt af *L. Koch*.

I den korte tid i slutningen af Kristian VI's regering, omtrent fra 1736, da pietisterne havde magten, var der mange reformer, som det påtænkte at føre igennem; konfirmationens indførelse er dog den eneste af disse, der har fået blivende betydning, og de fleste blev slet ikke udførte, men druknede i betænkninger og betænkeligheder. — Blandt disse er også tanken om oprettelsen af et seminarium theologicum. Derved forstodes dog ikke noget sådant, som det senere pastoralseminarium, men kun en fortegnelse over værdige og fromme studiosi; ti navnet kandidat var endnu ikke kommet i brug. — Hvorledes man tænkte sig dette seminarium indrettet, viser et aktstykke, der er opbevaret i kirkeinspektionens arkiv, men uden dato eller underskrift. — Seminariet skulde omfatte alle kandidater, om hvem man havde en god formodning; denne skulde grundes på examensattester og på vidnesbyrd af sådanne mænd, som måtte eragtes redelige og nogenledes skønnende. Hvert medlem af kollegiet skulde opgive, hvem de kendte af sådanne mænd, men der måtte ikke indhentes erklæringer hos dem uden med

hele kollegiets samtykke; var denne erhvervet, skulde der gives dem en instrux for formen af indberetningerne, og de skulde opgive, hvorfra de havde deres kundskab. Seminariet skulde tillige omfatte rektorer, hørere, kapellaner og andre, som kunde antages at ville søge præstekald. Kongen skulde da have en fortegnelse over alle dem, om hvem man havde de bedste efterretninger og de stærkeste formodninger, og man ønskede, at det måtte blive pålagt dem, der havde privat kaldsret, at de kun måtte kalde en af seminariet; til dette skulde der også henlægges akademiske beneficier. — Biskop Hersleb taler om, at denne sag oftere blev forhandlet i kollegiet, og at det var hans modstand, det skyldtes, at tanken ikke blev udført¹⁾. — Men i virkeligheden havde kong Kristian VI allerede noget lignende, kun at det ikke var hele kollegiet, men et af dets medlemmer, hans hofpræst og skriftefader B. Bluhme, der forsynede ham med kandidatlistor. Kristian VI anvendte en overordentlig stor og såre prisværdig omhu på besættelsen af præsteembeder. Bluhme fortæller i sin ligtale over ham, at han en gang har sagt: »Det volder mig ikke så megen kummer, når jeg skal underskrive en dødsdom, som når jeg skal sætte mit navn under en præsts kaldsbrev; ti der har jeg dog acta og probata for mig og kan se, om han fortjener døden eller ej; men her er jeg ganske uvis om, i hvad forhold han står til sin Gud.« Det var Bluhme, der da kom ham til hjælp; stundom har han forfattet indstillinger til besættelsen af hele rækker af embeder, og de breve fra kongen til Bluhme, der ere bekendte, vise nok som, hvorledes denne har givet råd angående de kandidater og præster, der fortjente befordring, og i hvor høj grad disse råd ere blevne fulgte²⁾.

Men det vil vist nok overraske de fleste, som det

¹⁾ J. Møller, Theol. bibl. V, 159.

²⁾ J. Møller, Mnemosyne IV, 384 f.

har overrasket meddeleren heraf, at se, at Bluhmes indflydelse i denne retning ikke er ophørt med Kristian VI's død. Nedenfor meddeles en fortegnelse over en mængde studenter og præster, der anbefales til befordring. Denne fortegnelse, der nu fra Sorø er afleveret til geheimearkivet, findes vel kun i en afskrift uden dato og underskrift; men for den, der har læst andre af Bluhmes indstillinger, vil det ikke være tvivlsomt, at den er forfattet af ham. For så vidt ellers noget vides om de i den nævnte mænd, ses det, at flere af dem have hørt til den pietistiske kreds¹⁾. Listen er forfattet efter kongens allernådigst givne tilladelse; men denne konge er ikke Kristian VI, men Frederik V; ti mellem de præster, der anbefales, er også Rasmus Lind til Hjortdal, om hvem det siges, at han ikke har så store indtægter, at de ere tilstrækkelige til hans nødtørfte underholdning. Men Lind kaldtes først til Hjortdal d. 28de Oktober 1746, over et fjerdingår efter Kristian VI's død. På den anden side er affattelsen sket senest 1748; ti i dette år kaldtes en af de nævnte, J. T. Bøttcher, til sognepræst i Jerne, og rimeligvis er dette sket kort efter affattelsen; ti C. B. Studsgaard, der først blev student 1745, kunde ikke stort tidligere anbefales til at udnævnes til præst. — Bluhme har altså affattet denne liste på samme tid, som han klager over de sørgelige følger af tronskiftet, »at verden med sine kødelige lyster og syndige gerninger som en skummende bølge er trængt ind over os, og har revet mange sjæle fra Gud og bragt dem i fare for, hvis de ikke snart omvende sig, at nedstyrtes i fordærvsens afgrund«²⁾. Det er også vist nok, at det ikke var noget godt eksempel, der udgik fra Frederik V's hof; men dog burde det

¹⁾ Mange af dem ere ikke nævnte i Wibergs præstehistorie, hvilket vel som oftest har sin grund i, at de have fået ansættelse i Norge eller hertugdømmerne.

²⁾ Kirkehist. saml. 3. r. II, 575.

måske ikke være kommet uventet at se, at hans faders yndling og pietismens formand bevarede sin indflydelse på ham; ti der skete meget ringe udvortes forandring ved Frederik V's tronbestigelse, som i denne henseende er en modsætning til faderens, da alt blev gjort om. J. L. Holstein, der oprigtigt tilhørte den pietistiske retning, blev ved at være oversekretær i kancelliet, og A. G. Moltke, der havde stået den lille herrnhutiske kreds nær, var vel den mand, der stod kongen nærmest¹⁾. — Denne har næppe været sig nogen modsætning bevidst mod den form for religiøsitet, hvori han har været opdraget; men det har, for at gentage Bluhmes ord, været de kødelige lyster og de syndige lysthandling, der have ført ham ind på en vej så forskellig fra hans faders.

Auf die von Ew. königlicher Majestät allergnädigst gegebene Erlaubniss erkühne mich in allerhöchster Devotion zu allerhöchster königlicher Gnade folgende gottesfürchtige und geschickte Studiosos allerunterthänigst zu recommendiren:

Claudius Plum²⁾,
 Johannes Glad,
 Christianus Krag³⁾,
 Nic. Mich. Frimodt,
 Johannes Wedel,
 Joh. Matthiæ Blad,

Joh. Böttcher,
 Heinrich Böttcher,
 C. Beverlin Studsgaard⁴⁾,
 Andr. Balle,
 Erasmus Edsberg,
 Christianus Ahrsleben,

¹⁾ Hans navn findes i to herrnhutiske stambøger fra denne tid, J. Rennords i Kirkehist. saml. 3die række I, s. 370, og Lars Dalhofs i arkivet på Lethraborg. — De c. 100 personer, der have skrevet i disse, angive vel omtrent antallet af Herrnhuternes tilhængere i København.

²⁾ Han var en svigersøn af den stærkt pietistiske præst Rohn ved Petri kirke. — Denne så vel som de i de følgende noter meddelte oplysninger ere hentede fra Wibergs præstehistorie.

³⁾ Han havde studeret i Jena. Det må være en fejltagelse, når han nævnes mellem studiosi. Han var 1745 bleven kapellan i Ulkebøl.

⁴⁾ Den senere biskop i Ålborg.

Georg Alex. Lassen, Johannes Franciscus Beut-
 Joh. Hammer, ner,
 Canutus Dallwitz, Cantor in Andreas Matzen Ursin,
 Wallö,

Diese alle sind nicht nur recht christliche und gottesfürchtige Studiosi, sondern haben auch schöne und gründliche Studien.

Jonas Zimmer ¹⁾, Andreas Biergboe,
 Martinus Heide, Nicolai Chr. Kraglund,
 Jens Brestrup, Severinus Hjort,
 Petrus Grön, Bartholomæus Reerslev,
 Petrus Lyngby ²⁾, Janus Hoyer.
 Jonas Aalbom,

Diese haben geringere Gaben, dabey aber doch eine gute und zulängliche Kenntniss in den geistlichen und göttlichen Dingen, und sind dabey recht christlich und gottesfürchtig.

Folgende Prediger und Caplane:

Jörgen Baggesen Leth in Jütland ³⁾,
 Erasmus Lind zu Hjortdal in Jütland,
 Johannes Monrad, Caplan in Skelskør ⁴⁾,
 Petrus Christierni, personel Caplan,

sind dem äussern nach in sehr elenden und kümmerlichen Umständen, besonders Erasmus Lind und Johannes Monrad. Diese zwei haben bey ihrem Dienst gewiss nicht so viel, als zu ihrem nothdürftigen Unterhalt nöthig ist. Weil sie aber alle vier recht treue, rechtschaffene und gottesfürchtige Lehrer sind, so unterwinde mich allerunterthänigst für sie zu bitten, ob etwa Ew. königliche Majestät in allerhöchsten

¹⁾ Han blev 1749 kabinetspræst på Lethrabort.

²⁾ Han blev 1750 præst på Manø, hvor hans hang til pietisme gjorde ham sindssyg.

³⁾ Han levede i trange kår, men »aktiv og flittig; i Glenstrup noget irregulær, så han ej vilde have omgængelse med nogen, uden han havde pietistiske og separatistiske principia. Dog kunde man mærke nogen forandring på ham, da han blev kaldet til det nye og bedre kald« i Dalum og Sanderum.

⁴⁾ Han var fra 1738—1742 kantor på Vallø.

Gnaden ihrer gedenken und sie an solche Stellen, wo sie ihren ordentlichen Unterhalt haben konnten, allergnädigst zu befördern geruhen wollte.

Gott bewahre Ihre königliche Majestät als seinen Augenapfel! Er lasse es Ew. Majestät gelingen seine Kirchen mit treuen und gottergebenen Lehrern zu versorgen und allerhöchst Dero getreue Unterthanen nicht nur zeitlich, sondern auch ewig glückselig zu machen! Er lasse in Dero allertheuersten Seele seine Gnade und seinen Frieden wohnen, und sein göttlich königlicher Geist regiere Ew. Majestät in allen Dero Rathschlägen und Unternehmungen. Er selbst sey Ew. Majestät Sonne und Schild!

XXI.

Fra århundredets begyndelse.

Meddelt af *F. R. Nielsen*.

I. En salmebogsstrid i årene 1817—19.

I Kollerup-Hjordtal præstearkiv findes nogle papirer vedrørende en strid mellem præst og sognefolk i Hjordtal, der den gang udgjorde et eget pastorat, om indførelsen af evangelisk-kristelig salmebog i stedet for Kingos. Striden, der også er omtalt af L. Koch (II, s. 190—91), frembyder kun lidet ejendommeligt, for så vidt angår de åndsretninger, der stødte sammen; derimod giver det sidste af de her opbevarede dokumenter en så levende skildring af et af stridens hovedoptrin, at de muligvis af denne grund kunne fortjæne at fremdrages. — Ingen af dokumenterne findes her i original. De 2 første ere afskrifter, det sidste en kladde med mange rettelselser, så at det tit er vanskeligt at sé, for hvilke udtryk forfatteren endelig har bestemt sig.

At det i øvrigt kun er en del af den »lange korrespondance«, der her er opbevaret, ses let, men måske det dog er den interessanteste. — Enden paa striden blev, at Kingos salmebog hævdede sin plads; den blev først afskaffet i Hjortdal kirke 1874.

1. Circular for Hjortdals Sogn.

Efter hans Majestæts allernaadigste Anordning af 9de April d. A. skal en Jubelfest i Anledning af den for 300 Aar siden af Dr. Martin Luther indførte Reformation højtideligholdes over hele Danmark. For at udmærke denne Fest hos os ved et overensstemmende og priseligt Foretagende, have nogle af Menigheden tilligemed mig næret og yttret det Ønske, at den nye evangelisk-christelige Psalmebog maatte ved samme Lejlighed indføres iblandt os. — Dens Antagelse i en Menighed er ikke allene Hans Majestæts allernaadigste Ønske og Villie, men har og stedse været anseet som et sikkert Kjendetegn paa en større Oplysning, og de fattelige og indholdsrige Psalmer som et virksomt Middel til Sjelsopmuntring og Trøst og Frimodighed i Livet. Man har altsaa Grund til at haabe, at Ingen blandt os vægrer sig ved dens Anskaffelse og Brug her i Menigheden til samme Tid, førstkommende 31 Oktober. For de aldeles Uformuende, hvis Antal her i Sognet, Gud skee Tak, er ubetydeligt, skal man sørge for at faae et Antal Exemplarer forskudsviis indkjøbte.

Skulde imidlertid nogen formene sig at have noget mod dette Foretagende at indvende, da vilde de herpaa tegne deres Mening samt Grund for samme. Hjortdals Præstegaard 7de August 1817.

A. B. Birch.

Jeg bifalder ganske S. T. Hr. Pastor Birchs foranførte Forslag til den nye Christelige Salmebogs Indførelse her i Kirken, og nærer det visse Haab, at ingen her i Menigheden har saa liden Agtelse for Religionen, at han vil fremkomme med nogen Indvending mod dette Forslag. Nørthaarup d. 9de August 1817.

S. Mørup.

Som foranført bifalder jeg ganske ovennævnte Forslag-Slette d. 10de August 1817.

M. Kjeldgaard.

Foranførte Forslag har jeg intet imod.

Christen Mortensen.

Saaledes var et helt Antal, men som formedelst Originalens Synderrivelse ved Omgangen nu ej kan sees. Derimod har aldeles Ingen indvendt eller yttret end det allermindste imod Psalmebogens Indførelse, førend nu det, som i min allerunderdanigste Ansøgning er berørt.

A. B. Birch¹⁾.

2. Underdanigst Promemoria.

Undertegnede Sognemænd af Hjordals Sogn, Vesterhann Herred under Thisted Amt, tage sig herved den ydmyge Frihed at andrage og forestille vor kjære og højærværdige Herre, Ridder og Biskop Jansen i Aalborg, at vor Sognepræst Hr. Pastor Birch her i Hjordal begyndte første Juledag med Salmer af den nye Salmebog, befalende saadant at vedblive, til hvilken Ende Hr. Pastor Birch har ladet opsætte 2de Tavler, paa hvilke No. blive opskrevne med Kridt til Dagens Salmer, som den mindste Deel af Menigheden kun kan læse og forstaa at tage Salmer efter; desuden ganske faae, som har af de nye Salmebøger, og [vi] ikke formaaer at købe dem for Pengemangel, da Kongens Skatter er for en Deel meget trykkende. Dessaarsag er Menigheden en heel Deel ude af den Andagt og Glæde, som før har været ved den offentlige Gudstjeneste, da de gamle Salmebøger blev brugt, af hvilke gamle Salmebøger baade Fattige og Rige har og er saare bekjendt med. Vi har mundtlig anmodet vor kjære Sjælesørger, Hr. Birch, at de gamle Salmebøger maatte bruges, men det blev os nægtet. En 4 eller 5 formuende Mænd, som og i Skrift kyndige Folk, har efter

¹⁾ De tre mænd, hvis erklæringer ovenfor ere anførte, vare ejerne af sognets tre største gårde, ordnede efter disses størrelse. — Som det ses, synker interessen for den nye salmebog med hartkornet; — 6 tdr. var frysepunktet.

Sigende tilstaaet Præsten, at de nye Salmebøger maatte bruges. Vi andre fattige Mennesker maae sidde i Kirken under Sangen, som det næsten var et andet Tungemaal. Vel kan de unge og meest oplyste mærke nogle Ord af de deilige og aandelige nye Salmer, men ikke nær at faae det af Grunden [saaledes som de], som Bogen har i Haanden. Og da vi høre ej til Andet, end at de gamle Bøger blive endnu i Brug her i Omegnen, bede vi, som før meldt, vor kiære og højærværdige Hr. Biskop Ridder Jansen vilde indvilge vor Bøn og Begiæring, at de gamle Salmebøger hos os maatte bruges, indtil Kongen og hans høje Gejstlighed ved en offentlig Bekjendtgjørelse for heele Riget allernaadigst befaler de gamle Salmer at aflade og de nye at bruges, da midlertid vi henleve i Haab til Gud og vor naadige Konge, at der kunde blive bedre Pengetider. Vi forvente en naadig Bønhørelse. Hjortdal den 25. Januar 1819.

(41 underskrifter).

3. (optegnet i Liber daticus).

Den 28de April 1819 modtaget Amtsprovstens Skrivelse af 25de sammes, at Visitats skal holdes her i Kirken den 9de Maj, samt om muligt de gamle Salmebøgers Indførelse.

4. Til det Højkongelige Danske Cancellie.

Da Historien fremstiller saa mange Exempler paa, at en god Sag ej har naaet sin Fremme, fordi den ej oplystes fra flere Sider, saa ville de høje Herrer i det højkongelige Danske Cancellie gunstig tilgive, at jeg underdanigst vover at indgive til samme høje Collegium en simpel og sand Beretning om Forhandlingernes Gang og Held, ved en af Hans Højærværdighed, Hr. Amtsprovst og Ridder Carstensen sidste Søndag den 9de Maj i Hjortdals Kirke holdt Visitats og Undersøgelse, i Anledning af den, formedelst de nye evangelisk christelige Salmebøgers Indførelse i samme Kirke, til

¹⁾ 1814 angives antallet af familier i Hjortdals sogn til 56. 1820 var indbyggertallet 276.

Hans Højærværdighed Hr. Biskop Ridder Jansen indgivne Besværing. — For denne min underdanige Frihed tør jeg saameget vissere haabe de høje Herrers gunstige Tilgivelse, som Sagen med Hensyn til en fatteligere Kirkesang og lysere Gudsyndelse, her og i de omliggende Menigheder, formentligen er af en ikke ubetydelig Indflydelse.

Paafaldende var det og uheldigen for den gode Sag, at Undersøgelsen begyndte fra selve de egentlige Urolighedsstiftere, og deres Mening, om den nye eller gamle Salmebog skulde vedblive, æskedes allerførst af Hr. Amtsprovsten. Mængden bibragtes herved straks en for Sagen ufordeelig Stemning. Dog kunde de ej benægte Hovedsagen, nemlig: at de efter 5 Fjerdingaars gjentagen Kundgjørelse, saa vel fra Prædikestolen som ved en i Aaret 1817 omgaaende Circulær, paa hvilken æskedes deres Indvendinger mod de nye Salmebøgers Indførelse, eller og Taushed blev antaget for Samtykke — alligevel fremkomme med Besværing mod samme efter dens Indførelse.

Lige paafaldende var det, at de mest oplyste Mænd og Familier, som have anskaffet sig bemeldte Salmebøger, og især de, som med deres Navnes Underskrifter paa nævnte Circulær have yttret deres varme Ønsker for disse nye Bøgers Brug, bleve uden Tilspørgsel om deres Mening aldeles forbigaaede. Havde Hr. Amtsprovsten begyndt sin Undersøgelse fra disse, da havde en for Sagen bedre Stemning strax i Begyndelsen bleven vakt, og da disses, de mest oplyste og anseelige Mænds, Stemmer og Meninger ved de allerfleste Anliggender aldeles bestemme Mængden her i Sognet, saa havde og ved deres først modtagne Vota Sagen, den gode, upaatvivleligen været udført med Held, og de nye evangelisk christelige Salmebøgers Antagelse været afgjort. At Urolighedsstifternes Klagepunkt, at de vare uformuende til at købe Bogen, er uden Grund, samt hvor stort et Antal af Exemplarer der allerede ere indkjøbte og anskaffede i Sognet, blev ligeledes uundersøgt.

Endmere paafaldende maa det synes, at Hr. Amtsprovsten æskede Qvindernes Vota. — Og uagtet hiin Apostel, — at jeg skal anføre Skriftstedet 1 Cor. 14, 34. 35 —

med Hensyn til Stemmegivning og offentlig Lære, paa lægger Qvinderne Taushed, og erklærer det for uanstændigt, at de tale i Menighederne; uagtet de hverken hos Græker, Romere eller Østerlændingene maatte tale eller afgive Stemme offentligen; uagtet deres Stemme og Mening ogsaa ved denne Lejlighed ej alene var uforuden, da alle deres Mænd vare tilstæde, men havde endog en for den Sømmelighed, Alvorlighed og Højtidelighed, som baade Sagen og Stedet fordræde, skadelig Virkning, saa behagede det ikke destomindre Hr. Amtsprovsten at give dem Lejlighed til offentligen at vise deres Taleevner. Til Ære for disse, men til Uheld for den gode Sag, traf han just paa Urolighedsstifternes, med løbende Tunger begavede, Ægtefæller. Vel søgte Hr. Amtsprovsten at paa lægge Taushed og Orden, men — forsildig. Qvindernes og Modstandernes Raab tog Overhaand.

En med Forhandlingernes Vigtighed upassende og utilbørlig Fremfærd brugte Hr. Amtsprovsten ved bestemt at ville formene mig at catechisere efter sig, endskjøndt jeg fra Prædikestolen havde tilvarslet samme. Og for at end ikke af dette gejstlige Forbud skulde rejse sig noget Forargeligt, læmpede jeg mig koldsindigen efter Oldingens Særhed. Dog catechiserede jeg for Skoleungdommen, som visseligen trænger til den Undervisning og Gjentakelse af det Lærte, min Tid tilsteder at give den.

Henved 5 Maaneder er nu bemeldte nye evangelisk christelige Salmebøger blevne brugte her i Kirken. En stor Deel af Sogneboere eje den. Til Sognets Fattige er et Antal uddeelt. Sømmelighed, Orden og en med Sted og Øjemed stemmende Højtidelighed har stedse hersket under dens Brug i Kirken, naar undtages ved Sognefogdens Modtagelse af en biskoppelig Skrivelse desangaaende, og da Hr. Amtsprovsten æskede Qvindernes Stemme.

Dersom Ophavsmændene til den til Hr. Biskoppen indgivne Besværing og de faa Uorden elskende Hoveder modtage, ikke Medhold, ikke Opmuntring til Utilfredshed og Uorden, men derimod en viis Formaning til at elske og søge Lys og Sandhed, da vilde den i saa lang Tid og endnu den Dag i Dag herskende og ønskelige Orden under be-

meldte Salmebøgers Brug vedblive til sand Opbyggelse for dette Sogn. Skulde de derimod vorde gjenanskaffede, da vil det give Anledning til end større Utilfredshed og til virkelig grundet Besværing af de mest oplyste Mænd og Familier, som have attraaet deres Brug, som og af alle dem, som have anskaffet sig Bøgerne. Og da vil næppe bemeldte Bøger vorde indførte her eller i Omegnen uden et absolut Kongebud. — — Hjortdals Præstegaard d. 15de Maj 1819.

Underdanigst

A. B. Birch,

Sognepræst for Hjortdals Menighed.

II. Skolebesøg i vinteren 1808—9.

I året 1808 blev der til Starup-Nebel sognekald i Ribe stift kaldet en ny præst, hr. Lund, der endnu for få år siden mindedes i sognene som en dygtig mand af den tids art, ivrig i sin gærning¹⁾. — Han tog sig straks af skolevæsenet, der synes i høj grad at have ligget ham på hjærte. I en af æmbedets bøger optegnede han i begyndelsen en redegørelse for sine besøg i pastoratets skoler, og hvad han ved disse havde sét og oplevet, først noget udførligere, senere kortere; snart ophørte optegnelserne aldeles. Det er altså ikke meget, man ved dem får at vide, men navnlig de første par sider give et ret karakteristisk billede af, hvorledes tilstanden kunde være før 1814. Disse første sider er det, her meddeles.

Skolebesøg 1808.

Den 29de November besøgte jeg Skolen i Starup første Gang. I Skolen fandt jeg 53 Børn forsamlede, som alle bleve prøvede i Inden- og Udenadslæsning, deres Skrift

¹⁾ Det er den samme Hr. Ludvig Michael Lund, der tidligere havde været Præst i Brande, og om hvem adskillige Efterretninger ere meddelte foran, S. 165—71.

H. F. R.

efterseet, og de regnede hver et Stykke, for saa vidt de have lært at regne. Skoleholderen er 83 Aar gammel, har været Korporal og er nu ikke duelig til at lære Børn.

Den 30te November var jeg i den kongelige Skole i Aagaard, hvor jeg fandt 27 Børn, som alle blev prøvede i Inden- og Udenadslæsning, deres Skrivebøger efterseet, men ingen havde lært at regne. Skoleholderen er 77 Aar gammel og aldeles aflægs. Han holder sin Søn som Vikarius for sig, og denne er en aldeles uduelig Skoleholder.

1ste December besøgte jeg Skolen i Nebel, hvor der vare til Stede omtr. 50 Børn, som alle bleve prøvede i Inden- og Udenadslæsning samt deres Skrivebøger eftersete. Skolelæreren er en ganske duelig Mand, som gjør sin Flid med de Børn, som besøge Skolen ordentlig.

Den 2den December var jeg i Borlef, hvor der hos Hans Nielsen var en omgaaende Skoleholder, da denne Bys Børn have for langt til Skolerne. 5 Børn fandt jeg forsamlede, med hvilke en 18 Aars gammel Dreng læste inden i Bog.

D. 8de December besøgte jeg Skolen i Starup og fandt 30 Børn. Med de større af disse blev af mig catechiseret over Forskjellen mellem Skrøbeligheds og forsætlig Synd, oplyst ved Exempler. Skolen trænger aldeles til en Reform.

20de December besøgte jeg Skolen i Starup og fandt 12 Børn samlede; med disse catechiserede jeg over: „Hvad det vil sige at omvende sig“, oplyst ved bibelske Exempler. I Skolestuen gik nogle Høns og en Hane, som nok der stadig have deres Ophold. Skoleholder Vogt tillod ikke Børnene at svare selv, men gav i disses Sted ofte meget urigtige Svar, ligesom han og vilde paastaa, at Børn ikke kunde lære at læse, med mindre de vænnes til at udtale Ordene med slæbende Tonefald. Den bibelske Historie erklærede han, at Børn ej kan nogensinde forstaae, lige saa megen Modbydelighed har han for den nye Salmebog. Og saa maa jeg tilstaa, at det undrede mig, hvorledes han tiltalede Børnene og kaldte dem: „din Hund“. Yderst utilfreds forlod jeg Skolen.

1809.

Formedelst den strenge Vinter og ufremkommelige Føre kom faa eller ingen Børn i Skolerne i Januar Maaned. D. 8de Februar var jeg i Aagaard Skole. 20 Børn fandtes i Skolen. Jeg gjennemgik med nogle af de ældste et Stykke af den bibelske Historie og bad derefter Skoleholderen at catechisere med Børnene over samme Stykke, men fik til Svar, at det forstod han ikke. Han sagde end videre, at han aldrig gjennemgik noget for dem, men satte dem en Lektie for, lod dem lære den udenad, og derefter opremse de den. Under saadanne Omstændigheder er det intet Under, om Børnene intet lære.

D. 10de Februar var jeg i Brakker, hvor en omgaaende Skoleholder læser i Vinter for 8 Børn, der paa 2 nær læste godt inden i Bog, men dertil indskrænkede sig ogsaa deres Kundskaber.

 XXII.

Et Par Aktstykker til Mag. Jakob Worms Historie.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

Om den bekjendte Paskillant, Mag. Jakob Worm, Præst ved Graabrødre Kirke i Viborg, er for nylig i Historisk Arkiv (1884) XI, 241 flg. og XII, 19 flg. af Pastor Vilhelm Bang leveret et udførligt »Livs- og Tidsbillede«. Nærværende Stykker kunne særlig tjene til at oplyse et enkelt Punkt i Mandens Historie, og give maaske Antydning om Grunden til en Del af den Bitterhed, der fyldte hans Sjæl og bragte ham i Fordærvelse. Stykkerne findes i Afskrift med Worms egen Haand i Fyns Bispearkiv, vistnok fordi han har sendt sin Stiffader, Biskop Kingo, Papirerne, for at han skulde tage sig af Sagen.

Vi Frederik III etc. Gjøre alle vitterligt, at eftersom vi allernaadigst haver forordnet Mag. Jakob Worm til at være Vice-Lector Theologiæ udi Viborg, og han nu for os allerund. haver ladet andrage sine itzige slette Vilkaar og Tilstand, saa vel som den ringe Indkomst, til bem. Lectorat ligger, naar han end engang efter den nuværende Lectoris dødelige Afgang dertil kunde gelange: da haver vi af sær kgl. Naade og efter bem. Mag. Jacob Worms allerund. Ansøgning og Begjæring allern. bevilget og forundt, saa og hermed bevilger og forunder hannem Sønderbeg i bem. Viborg Stift med tilliggende Annexer, Nørrebeg og Lesten, saaledes, at om den nuværende Sognepræst, Hr. Jesper, for Alderdom eller Svaghed efter egen Begjæring nogen Hjælp til sit Embedes Forretning behøvede, skal bem. Mag. Jacob Worm hannem som Medtjener eller Vice-Pastor her udi til Hjælp komme og tilbørligen gaa tilhænde, og da lade sig nøje med hvis billig Underholdning Sognepræsten hannem vil efter egen gode Vilje og vores Superintendents Sigelse forunde. Mens naar bem. Hr. Jesper ved Døden afgaar, eller og Kaldet i andre Maader lovligen ledigt vorder, skal bem. Mag. Jacob Worm udi hans Sted være Sognepræst der samme Steds og forskrevne Kald nyde og have med hvis Indkomst og Rettighed der til, hans Formand for hannem nydt og haft haver; og derforuden, naar den nuværende Lector Theologiæ, Mag. Peder Villumsen Paludanus, ved Døden afgaar, da tillige med endogsaa nyde bem. Lectorat med dertil hørende Indkomst og Rettighed efter vores den 12 Juni sidst forleden hannem derpaa givne Brevs videre Indhold og Formelding; dog med saa Skjel, at han begge Embeder tilbørligen forestaar, og Kaldet enten selv eller ved en dygtig Medtjener saaledes forsvarligen forsyner, at Tjenesten ikke vorder forsømet, eller Nogen billig Aarsag skal have sig derover at besvære. Forbydendes etc. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 14 Octob. Anno 1669. Under vort Signet. Friderich.

Paa dette Kongebrev ligesom ogsaa paa sin Udnævnelse til Vice-Lector modtog M. Jacob Worm efter Chri-

stian V's Tronbestigelse en kgl. Stadfæstelse, der slutter saaledes:

Da ville vi ovenbemeldte Breve udi alle deres Ord, Clausuler og Punkter, eftersom de her oven indført findes, allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmerer og stadfæster. Hvis og af Lectoratets Indkomst formedelst Godsets Udlæg til Ryttergaarde kunde afgaa, ville vi i andre Maader igjen søge allern. at erstatte. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn d. 17. Augusti Ao. 1670.

Trods denne kgl. Stadfæstelse udvirkede dog Sognepræsten ved Viborg Domkirke, Mag. Søren Sevel, et Kongebrev af 16de Oktober 1680 af det Indhold, at til Erstatning for det Kommungods, som var kommet fra Domkirken, skulde han have Beg Kald, som Jakob Worm i nogle Aar havde nydt, og ingen Tjeneste derfor skal have forrettet. Herimod indgav Worm følgende Supplication:

Stormægtigste Monark, allernaadigste Arvekonge, ville atter anse udi kgl. Naade denne min underd. højtrængende Supplication. Saasom en ung Magister, ved Navn Søren Sevel, har erlanget Ed. Kgl. Maj.s Brev paa Domkirken i Viborg, og efter (jeg veed ikke hvis) Angivelse har faaet mit lidet Kald Nørbeg fra mig under denne Prætext, at jeg det udi nogle Aar haver nydt og skal dog ingen Tjeneste derfor have forrettet: da er min Underdanigheds Svar imod slig vrang Beretning, som følger: Anno 69 d. 12 Junii gav Ed. Kgl. Maj.s sl. Hr. Fader mig Expectantbrev paa Lecturam Viburgensem, og for samme Lecturæ Løns Ringhed gav højlovlig sl. Kong Frederik mig dette lidet Nørbeg Kald til Lønnens Forbedring af Dato 14 Oct. 69. Begge disse kgl. Benaadninger er af Ed. Mj. confirmeret og stadfæstet d. 17 Aug. 70. Men da Godset kom fra Lectura til Rytterhold, gav Ed. Kgl. Mj. det lidet Graabrødre Kald i Viborg til Refusion, af Dato 28 Febr. 77, saa at baade Graabrødre og Nørbeg er begge lagt til Lectoratet af tvende højlovlige Konger, da dog begge Kald kan efter Kirkens Bøgers Bevisning ej importere 100 Tdr. Korn, som er mer end lidet

for en Lector at underholde og tvende Capellaner med hennem for samme Kirker at forsyne. Anlangende nu den Prætext, ved hvilken Nørbeg er mig fratagen, nemlig at jeg ingen Tjeneste deraf til Dato haver forrettet, da svares underd., at jeg udi samme lidet Nørbeg Kald haver enten ved mig selv eller ved en dygtig Medtjener Kirketjenesten forsynet efter sl. Kong Frederiks expres Tilladelse udi mit Benaadningsbrev. Men som samme lidet Kald er paa min Person lagt til Læsestolen i Viborg til Løns Forbedring, da burde og kunde jeg ikke forrette nogen Tjeneste ved Lecturam, før senior Lector enten ved Døden afgik, eller ved Alder, Sygdom og Skrøbelighed min Tjeneste behøvede, efter mit Benaadningsbrevs tydelige Bogstave af Dato 12 Junii 69; og har jeg hans skriftlige Haand derpaa, at han selv vilde forrette samme sit Embede, saa længe Gud gav ham Kraft, saa han ikke har begjæret min Tjeneste eller den behøvet, da dog jeg har været parat og villig hannem med min Tjeneste til Hjælp at komme, om han det havde behøvet og begjæret. Saa har jeg da ikke forbrudt mig i ringeste Maade imod mine Bestallingsbrevs Bogstaver, og formoder derfor i største Underdanighed, at jeg ej heller haver samme mit Kald forbrudt eller forkast, burde ej heller for Efterstræberes mig paadigtede Mistankes Skyld forlise mit fattige nødtørftige Brød, med mindre Ed. kgl. Mj.s absolute Vilje det saaledes vil ordinere. Thi kan Ed. kgl. Mj. klarlig erfare, at ommeldte Prætext er af mine Uvenners Affecter, Had og Efterstræbelse, min Velfærd til Skade og til mit Kalds Fratagelse, foregiven. Jeg beder derfor i største Underdanighed, at jeg maa dog beholde samme Nørbeg Kald, som tvende allern. Konger paa saa lovlig en Maade af egen Mund med Haand og Segl mig forlenet og stadfæstet haver; dog alt efter Kongens gode Velbehagelighed og allern. Anordning. De evige og naadige Himle skal derfor give Ed. kgl. Mj. og det ganske kgl. Arvehus fuldkommen og fornøjelig Vederlag med florerende selvønskelig Lykke, Glæde og Velstand.

Saa vidt M. Jacob Worms Andragende, der dog ikke førte til det ønskede Resultat, da Nørbeg Sognekald fremdeles forblev som et Vicepastorat under Viborg Domkirke, hvilket det har været til ind i dette Aarhundrede.

Til foranstaaende Aktstykker føje vi endnu et Kongebrev, henhørende til den Tid, da Worm var bleven fængslet og man søgte Beviser imod ham.

Christian dend femte (osv.). Vor Naade tilforn. Voris allernaadigste Villie oc Befaling er, at du i Voris Nafn strax beordrer tvende Præster udi Vor Kiøbsted Ottense, som uformerket hafver at forføye sig i een Feldt-Præstes, ved nafn Hr. Rasmus Strangesen Nachskouf, som sig der i Ottense skal opholde, hans Logement, oc der i Voris General-Fiscals fuldmægtiges nerværelse med fliid at eftersee, om iblant hans Papirer eller andre sager icke kand findes nogen Pasquil eller anledning til correspondentz imellem hannem oc Mag. Jacob Worm, Sognepræst til Graabrødre Kircke udi vor Kiøbsted Viborg, oc saa fremt de noget saadant skulde ofverkomme, da dig det med en rigtig fortegnelse derpaa under deris oc bem^{te} Hr. Rasmus Strangesens hænder at tilstille, hvilket du Os saa, det snariste muligt er, allerunderdanigst hafver at tilskicke. Ellers ville Vi, at du alvorligen tilholder ofvenbem^{te} tvende Præster saa vel som oc Hr. Rasmus Strangesen, at de ingenlunde aabenbarer noget heraf for nogen, ihvem det oc være kunde, mens saa kier dennem Voris Naade er, det hos sig self fordult holder, saa oc at du især befaler for^{ne} Hr. Rasmus Strangesen, saa snart inquisitionen er skeet, sig hid ofver til Voris Kongl. Residentz Stad Kiøbenhafn uden ophold at forføye, videre ordre her at ervarte. Dermed skeer Vor Villie. Befalendis dig Gud. Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhafn dend 28 Decembr. Anno 1680. Under vort Camer-Zignet.

Christian.

C. Schøller.

Udskrift: Os Elskel. Velærværdige Mag. Thomas Kingo, Superintendent ofver Fyens Stift.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 61.

XXIII.

Holger Rosenkrands's Beretning om et underligt Syn i Aaret 1600.

Ved at læse efterfølgende Beretning faar man et stærkt Indtryk af, hvor meget Betragtningen af ualmindelige Fremtoninger i Naturen har forandret sig i Tidernes Løb. Thi at det Syn, hvorom der i det følgende er Tale, har været Virkningen af en Hvirvelvind, der har sat Løv og Støv i stærk Bevægelse og ladet disse Gjenstande antage fantastiske Former for de opskræmmede Beskueres Blikke, synes rimeligt¹⁾. Anledningen til Fremdragelsen af dette Stykke (der i Langebeks Afskrift gjemmes i Thottske Saml. 1623, 4to) er forøvrigt, at det skriver sig fra den berømte og lærde Holger Rosenkrands til Rosenholm, skjønt det ikke grunder sig paa hans egen lagttagelse. Hele hans Fremstilling vidner om, at han fuldt og fast har antaget Synet for et Jærtegn, hvorfor han har søgt at skaffe sig saa nøjagtig Oplysning derom som muligt. Efter Stykkets Form ser det næsten ud, som om han har tænkt paa at offentliggjøre det ved Trykken, hvilket dog ikke vides at være sket.

En sandru og udførlig Beretning om det underlige Siun, som Gud allermægtigste haver ladet betee i Judtland, den

¹⁾ Sidste Sommer gik jeg i stille Vejr paa en Vej, da jeg paa en Gang opskræmmedes af en underlig, puslende Lyd lige bag ved mig. Da jeg hurtig vendte mig om, saa' jeg en Hvirvel af Støv, der paa en lunefuld Maade hoppede hen over Vejen. Her var det altsaa klart, hvad der havde frembragt den ukjendte Lyd; men var det samme hændet en Vandrer om Natten, vilde han uden al Tvivl have paastaet, at der var noget levende bag ved ham.

sidste Aprilis nu sidst forleden 1600. Med synderlig Fliid
 efter alle Omstender udspurt og antegnet

Herrens Rige Kommer.

Tob. XII.

Det er lovligt at aabenbare Herrens Gierninger.

Psal. XCII.

Herre, hvor ere dine Gierninger store, og dine Tanker
 meget dybe! Et gal Menneske tror det ikke, og en Gæk
 agter det ikke.

Der ligger en liden Landsbye i Jutland, en stor halv
 Miil i Sudost fra Randers, strax ved Velbyrdig Mand Niels
 Krabbes Gaard Brusegaard, ved Navn Aarslef. Der havde
 menige Bymænd nu udi dette Aar 1600 vedtaget med hver-
 andre at møde den sidste Aprilis nu sidst forleden udi deres
 Enge strax neden for Byen, at rense den Aae, som løber
 der midt igiennem. Der de nu vare komne derned ongefer-
 lig der Klokken var imellem X. og XI. Formiddag, og var
 dog endda ikke alle forsamlede, sagde en af Mændene, som
 var Oldemand der i Byen, ved Navn Niels Mikkelsen, welb.
 Jørgen Bildes Tiener i Skaane, at efterdi Mølleren i Brus-
 gaards Mølle, som ligger der oven for, hand nu maalede,
 og der var nu derfor saa meget Vand i Aaen, da kunde de
 der intet udrette, og siutes hannem derfor, at de maatte
 vel paa denne Tid gaae hiem igien indtil en anden Dag,
 naar de kunde beramme at møde der igien med bedre Lei-
 lighed. Og i det samme vender han sig fra dennem, og de
 andre, som vare ved 15. eller 16. Personer, bleve liggendes
 udi Engene. En Part paa den ene Side af Aaen, en Part
 paa den anden Side. Og som for^{ne} Niels Mikkelsen stood
 og saae hen op imod Brusgaards Skov, vesten derfra,
 blev han vár, og syntes hannem, som der opstod af
 Engen langt borte ligesom en stor Vogn med Folk udi,
 og mange løbendes der omkring, og kom hastig ned paa
 Engen; og kaldede saa derfor paa de andre, som laae i
 Engen, at de skulde staae op og see dertil; thi hannem
 syntes, at der kom noget ned ad Engen mod dennem: Men

de mente, det var ikke hans Alvor, men at han vilde forskrække dennem.

Men en af Mændene, ved Navn Peder Tordsen, Kongl. Majst. Tiener til Drotningborg, stood op og kom til for^{ne} Niels Mikkelsen. Og der han viiste hannem, hvor det kom farende, svarede han, det maatte være Qvæget, der løb og sprang, efterdi der kunde jo ingen Herremænds Vogne komme ud i dette store Morads. Og syntes det den Tiid ved tre Bøsseskuds Længde fra dennem. Men omsider tyktes dennem, at de skildes fra hverandre, og komme dennem stedse jo nærmere. Da raabte de igien paa de andre, og de komme ogsaa til dennem. Og sagde denne for^{ne} Peder Tordsen: Eja det er sandt, mig synes de slaaes. Og syntes dennem alle, at der var en ganske Hob forsamlede saare høje og tykke Personer, og oven for Axelen meget længer end Mennesker gemeenlig pleier at være. De syntes ogsaa alle soorte for dennem, undertagen tvende deriblandt, som vare ogsaa saare lange, men smalle Personer, hvilke vare blodige røde, og een, som var udi et langt hvidt Klæde, som hængde ned til Foden. I særdeleshed berettede denne for^{ne} Peder Tordsen, at han med stor Flid agtede denne Hvide: Og syntes hannem skinbarlig, at han havde et sort Baand om sig, og var det hvide Klæde splidt i den ene Side op til Knæet. Og berettede de alle, at denne Hvide holdt sig meget paa den sønder Side fra de andre særdeles og stod stille. Allene for^{ne} Niels Mikkelsen sagde, hannem syntes, at denne Hvide var ellers ogsaa nogle Gange blandt de andre. Dennem syntes alle, at de to Røde løbe hastelig ud fra Hoben, den ene i Sønder, den anden i Nør, og siden strax igien imod hverandre ind i Hoben. Og der de saa kom til Hoben, syntes dennem, at de alle løbe iblandt hverandre frem og tilbage, og til alle Sider, og trindt omkring, som paa en Leeg, eller i en Skermysse, og havde lange Stager med saare blanke Jern paa Enden, hvormed de stunge til hverandre og undertiden holdt hverandre oppe i Været paa. Og i synderlighed syntes det, at de to Røde havde meget at skaffe iblandt de andre. Og naar de vare sammen, syntes dennem, at der var ligesom

en Røg over dennem. Undertiden rykte de fra hverandre, og da saae man ingen saadan Røg; men saa tilig de kom sammen igien, kom Røgen atter over dennem. Der det syntes omsider at komme dennem meget nær, raabte de paa een af deres Bymænd, ved Navn Staphen Pedersen, en midaldrende Mand, som gik ved sin Plovg strax der hos, at han og skulde komme til dennem og see saadant. Og berettede han, at der hand kom, saae han alt dette ligesom de andre, og derhos formeldede han med de andre samtligen, hvad stor Forskrækkelse og Jammer man da maatte høre og see paa de arme Qvindfolk, som der ogsaa vare tilstede, og dette ogsaa saae, hvorledes de forsamlede sig om hannem, raabte og skrege, at han skulde hielpe dem. Og beretter de alle, at han sagde til Niels Mikkelsen (som ogsaa bekiender, at han var meget forfærdet): Lader os falde hart ind til Gud, og bede, at det maatte vendes fra os og ikke til os. Ved dette pas saae de dennem sidste gang give sig tilsammen, som tilforn er omrørt, ret ved deres Agerland udi Siden paa Engen. Der berettede og nogle, at de kunde see een have et stort langt Jern, som skinnede og glimrede saare, og var det ligesom et Slag-Sverd, hvormed han ogsaa hug iblandt de andre. Der dette nu saa havde varet noget mere end en halv time, beretter de samtligen, at kunde see to Mænd komme fra en Bye, som ligger der tvært over fra, som hedder Ruptrup, og kom gangendes igiennem et lidet Krat, som de kalder Ruptrup-Kiær, og gik de lige ned paa den anden Side til denne Hob. Da sagde disse for^{ne} Aarslef-Folk, at efterdi disse to, som de meente at have været Ruptrup Mænd, de kom dette Syyn saa meget nærmere end de, da vilde de videre forfare hos dennem om anden Dagen om denne Lejlighed. Men der de om anden Dagen spurde derefter, da fandtes der ingen i Byen, som der havde været neder eller vidste nogen beskeed derom. Men dette kunde de agte, og berettede ogsaa, at ved den tiid, som disse tvende komme saa gangendes, da løb der een udaf Hoben, som syntes at have en høi hvid Ting paa Hovedet, fast ligesom en Hat, og denne løb med stor magt ind paa den, som tilforn blev omrørt, der stød i Sønder, og

havde dette lange hvide Klæde over sig, og syntes han strax at løbe bort hen op ad Engen: saa at de for^{ne} Folk, som dette saae, sagde til hverandre: Saae I dette, Karle, hvor denne jagede den hvide af sted. Og i det samme løbe de andre allesammen ogsaa hastelig alt vester op i Engen, som de kom fra. Og skyder der nogle Agre ud i Engen, som de kalder Birkehofdet, der syntes dennem, at det foer over, og ved det pas syntes dennem, at den hvide kom i Hoben til de andre. Og rykte saa siden hastelig frem med andre alt op indtil imod Velb. Niels Krabbes Skov, hvor de endelig slet forsvandtes for deres Øien. Midlertid, den stund de saaledes vigede fra dennem, forgiks vel de sorte jo mere og mere for deres Øien; men de røde kunde de altid see skinbarlig for og efter, og iblandt de andre og paa alle Sider, indtil det blev altsammen slet borte. Men een af Mændene (for^{ne} Niels Mikkelsen) han løb efter dennem over 20 eller 30 Agre. Og bestoed nogle af de andre, at han bad dennem løbe, men de torde ikke, og blev saa tilbage, indtil det blev slet borte for deres Øine. De berettede alt samtligen, hvorledes de tidt og ofte adspurde hverandre, om den ene saae det ligesom den anden, sigendes: Nu seer ieg det saaledes, synes det ogsaa saaledes for dine Øine etc. Og formeldte derhos, at der var saa meget underligt og selsomt at see paa, og forandrede sig nogle gange for deres Øine, saa at det var umueligt, at de kunde enten komme det ihu eller sige det alt, hvad de havde seet for deres Øine.

Dette altsammen stykkevis, som forskrevet er, haver ieg i saa maade udspurt og forfaret, som ieg nu hernest vil formelde, paa det alle Gudfrygtige Mennesker kunde kiende det ikke at være tilsammensat af nogle løse tidender, eller letfærdige Folks Snak og Sqvalder, men med største Fliid at være udkyndet og antegnet.

Anden Pindsedag, efter ieg tilforn paa adskillige Steder havde hørt her om tale i adskillige Maade, og formerkte ogsaa saadant obenbarlig at være forkyndet baade af deres Sognepræst i tvende Kirker, og siden paa deres Herreds Ting, Hald Herretsting, drog ieg om morgenen

tidlig til for^{ne} Aarslef Kirke, og havde med mig Vellærd Mand Mester Niels Paaske¹⁾, og der ieg kom god betiden til Kirken, som ligger der i samme Bye, lod jeg Presten der sammesteds, ved Navn Hr. Hans Persen²⁾, en ret god, sandrue, enfoldig og oprigtig Dannemand, udkalde til mig paa Kirkegaarden, og tilspurte hannem først i Eenrum, om hannem var noget herom vitterligt, og begierede, hand vilde berette mig, hvorledes hans Sognemend hannem det havde foregivet. Da fortalde hand mig det først paa det næste, som det nu her er opskrevet, dog ikke saa udførlig med alle Omstænder, som ieg siden paa det flittigste det haver udspurt af Bymændene selv, som siden skal formeldes. Men over alt dette berettede hand mig, at hand selv samme Dag var gangen i Skoven, ikke langt fra som Bymændene siden bekiendte, og er omtalt, at samme Syyn forsvandtes for dennem; og der hand kom i Skoven, hørde hand Klokkeren paa Bruusgaard slaae XI. Og gik saa lidet ind i Skoven, at see til sit Qvæg, som udi denne forgangen haarde Vinter svarligen var forkommet. Hvor han taledede med sin Dreng, at hand skulde flittig vogte og føre Qvæget, hvor det kunde faae noget af det ringe Græs, som den tiid var paa Jorden. Der hand havde været hos sit Qvæg en halv times tiid, og var nu paa hiem veien eet Steenkast eller to fra Drengen, sagde hand, at hand hørte et grueligt Veier og Bulder over sit Hovet og en Røst, som trende gange raabte klarlig og underskedelig: Wæ, Wæ, Wæ, hvorfor hand blev saare forfærdet, og af forskrekkelse blev staaende nogen stund stille paa Stedet. Men omsider vende han tilbage til sin Dreng, og adspurte hannem, om hand hørte nogen Raab der i Skoven. Da svarede han, at han hørte en stor Iling og Stormvind; men der hand tilspurte hannem, om hand hørde noget andet, svarede hand Nei. Dermed gik for^{ne} Hr. Hans Persen derfra, og der hand kom uden for Skoven mod Byen, mødte hannem for^{ne} Folk, som

¹⁾ Siden Biskop i Bergen.

²⁾ Hr. Hans Pedersen (Brun), Sognepræst i Aarslev og Hørning 1590—1628 (Poulson, Catalogus Past. dioec. Aarhus. p. 64).

da nyligen havde seet dette forskrevet Syyn, og berettede det for hannem med stor Redsel og Forfærdelse, hvis de havde seet der neden for Engen, hvoraf hand kunde forfare, at det var ved den samme tiid, som hand hørde dette Raab, det samme for^{ne} Syyn forsvandtes for dennem. Og dette alt-sammen bekiendte han at være skeet, saasandt som Gud skulde være hannem naadig. Hvilken samme hans Beretning hand mig skriftlig siden meddeelte og formelder, hand vil det være bekiendt for Gud allermægtigste og alle Mennesker. Og er det hos mig velforvaret tilstede. Der ieg nu havde saaledes hørt dette af hannem, talede ieg selv med saa mange af Bymændene, som da tilstede vare der paa Kirkegaarden, og bad dennem, at saa mange af dennem, som havde seet dette Syyn udi deres Enge, de vilde efter Prædiken blive tilstæde. Jeg vilde gierne høre af dennem, hvorledes det i Sandhed var tilganget. Der nu Prædiken og Tienesten var endt, talede ieg atter med dennem; og komme der da frem, saa mange som den Dag var i Kirken af dennem, som var af 15. eller 16. Personer, Mænd og Qvindfolk. Syv de ældste og agtteste Personer vare Niels Mikkelsen, Jørgen Bildes Tiener; Staphen Persen, Eske Brokkes Tiener; Peder Tordsen, Kongl. Majsts. Tiener til Dronningborg; Niels Martensen, Hospitals Tiener i Aarhus; Frands Persøn, tienendes hos Thames Andersen, Eske Brokkes Tiener; Rasmus Jensen, Peder Brahes Tiener; Jens Jensen tienendes hos Mogens Jensen, Hospitals Tiener i Aarhus. Og lod ieg saa kalde een efter anden op af Kirken for Alteret til mig, hver for sig aleene, og der adspurde ieg hver i særdeleshed, hvad og hvorledes han havde seet dette Syyn paa deres Enge. Da begyndte de fattige Mænd hver for sig med stor Bevægelse og Gudelighed at tale der om, saa ieg ikke kunde høre derpaa uden stor Ynk og Graad. De bepligtede sig ogsaa selv nogle gange hver for sig utvungen saare høieligen ved deres Salighed og ævige Velfærd, at de ikke skulde sige dette allerringest anderledes, end ligesom de havde seet det. Hvis de siden den ene efter den anden udsagde for mig, skrev ieg strax op stykkevis, og hver særdeles, lige Ord fra Ord. som de det berettede.

Og vil ieg det bekiende for Gud og alle Mennesker, at deres Ord allesammen stemmede saa samdrægtelig over eens, at det var høielig at forundre sig derover: Og hvis den ene sagde mere eller videre end den anden, da befandtes det i alle puncter og articler at istemme med det andet. Og kand vel enhver forstandig ellers betænke, at de fattige Folk ikke heller udi saadan stor Forskrekkelſe kunde alle agte efter hvert Stykke saa noie. Men er mere at forundre, at de for Forfærdelse kunde saalænge see derefter, besynderligen efterdi de ogsaa allesammen samtlige bekiende, at det var saa meget underligt og selsomt for deres Øine, saa de ikke selv noksom kunde forstaae eller udsige det. Der vare og mange af de gamle Mænd, men i synderlighed Qvindes Personer, som selv bekiendte, at de ikke endda havde forvundet den store Forskrekkelſe, de bleve beslagne med. Og sagde, det gik dennem aldrig fra deres Øine. Dette bestyrkede ogsaa deres Beretning meget, at dersom der var nogen særdeles Omstænder, som nogen i synderlighed havde agtet paa for de andre, da bekiendte de andre frit ud, at de havde ikke agtet derefter, enddog det blev dennem adspurd, efterat de havde selv berettet deres egen Vidſkab. Og holdte de sig stedse derved, at de vilde ikke bekiende videre, end som de vidste imellem Gud og dennem, at de havde selv set og agtet paa. Det kommer og merkelig overeens med den Dannemand Hr. Hanses beretning, at de alle saantligen formeldte, at der dette for^{ne} Syyn var forsvunden for deres Øine, og de nu vare paa Hiemveien, kom der til nogle smaae Drengſe, som vogtede nogle Sviin paa Agrene, Og der de spurte dennem ad, om de ogsaa havde seet noget, da svarede de Ney. Men de sagde, de havde hørt saadant grueligt Ilings Veyr og Storm Vind, at de forskrekkedes alle derover, og syntes dennem, at Træerne bævede derved, som det kom farende over Skoven.

Efter ieg nu saaledes havde udspurgt alle Omstænder herom af dennem i Kirken, begierede ieg, at saamange som havde tiid dertil, vilde komme til min Gaard¹⁾ om Efter-

¹⁾ Skavbygaard (nu Skafføgaard).

middagen derefter, og selv personlig berette saadant for mine Folk og Tienere. Og kom der saa fire af samme Mænd til mig, strax efter ieg var hiemkommen, der samtligen i flere end et halv hundred Personers baade af mine egne Huusfolk og fremmedes Nærværelse stadelige bestode det igien, og fast ord fra ord fortolde det, ligesom ieg selv tilforn efter deres egen Mund det havde optegnet.

Saa haver ieg og derfor efter saadanne sandrue og bestendige Kundskab tilsammendraget dette i en fuldkommen Historie, at alle Mennesker, ieg vil ikke sige de, som frygte Gud af Hiertet, men ikkun alene de, som have deres naturlig Forstand, kunde kiende og forstaae saadant at være Guds vor himmelske Faders, vor naadige og langmodige Faders synderlig skikkelse, som gierne vil alle Menneskers Salighed og Velfærd, ja end alle deres, som selv forføre sig modtvilligen hen i den evige Død og Fordømmelse. Og derfor lader baade prædike og raabe Dag efter Dag uden Afladelse paa os, at mand dog engang vilde vaage op, agte og randsage vores modvillige Levnet og Idret (som ingenlunde kand regnes for Skrøbelighed) og derimod lære at kende Guds endelige villie og besluttede mening om vor Salighed. — (Efter en Række Formaninger til den trygge og sikre Verden om at vaagne op af Syndesøvnen, slutter Meddeler saaledes:)

Med faae Ord at sige: Gud kalder og raaber allevegne, men vi staae hart imod, hand udstrækker sin Haand, og ingen agter derpaa (Salom. Ordspr. 1). Mand lader alle hans Raad være forgiæves, og vil intet have hans Straf. Hvem kand da videre hielpe den, som ikke selv vil lade sig raade? Alle Gudfrygtige Mennesker skikke sig ikkun derfor med den retfærdige Loth (Genes. 19), eftersom Gud selv i for-dum tid raade hannem, agte og forvare deres egen Siæl, og i tide holde sig fra denne ugudelige Verden, og lade saaledes da dette være deres Glæde, at de heraf haver aarsag dagligen med Hiertens Suk og Forlængsel udi Gudfrygtig Stilhed og Eenfoldighed at begræde denne Verdens og Verdens Børns fordervelige Ondskab, og derudi saaledes øve og berede sig hver Øieblik til at forløses herfra, og

være hos deres himmelske Herre og Fader i ævigvarende Røe og Salighed. Midlertid være sig det vor Trøst af den 75. Psalm. Bægeret er udi Guds Haand og er fuld skenkt af rød stærk Viin, hand er den, som skenker deraf, men de ugudelige skulle drikke, og drikke Bærmøn ud.

Holger Rosenkrands
min Haand.

(Ved H. Rosenkrands's Navn er tegnet: Hvis egen Haand jeg F. Jonsøn har seet. Og dertil har Langebek føjet den Bemærkning: Denne F. Jonsøn var M. Frands Jonsøn, som havde været Rector Scholæ i Slagelse, og derefter i Kiøbenhavn, men siden Sogne-Præst i Store Heddinge).

XXIV.

Om anvendelsen af Christian VI's helligdagsanordning.

Ved provst *L. Koch*.

Som bekendt udgav kong Christian VI d. 12 Marts 1735 en streng helligdags- eller sabbatsanordning, der vel egentlig ikke forbød søndagsarbejde; det var således tilladt at høste under vanskelige omstændigheder; derimod gjordes det til pligt at overvære gudstjenesten, og forsømmelse heraf skulde straffes med mulkt, eller, når denne ikke erlagdes, med gabestok. Alle øl- og kaffehuse skulde lukkes om søndagen, Københavns porte blev først åbnede klokken 4 om eftermiddagen for at forebygge lystrejser og spadsereture. Baller og maskeradepåvisninger måtte hverken holdes på helligdage eller dagene før disse, julestuer forbødes aldeles, (ligeledes at ride sommer i by.) — Denne forordning var i den egentlige lovgivning det første tegn på den sejr, den pietistiske retning havde vundet i årene 1731—1734, der havde været så rige på

kirkelige stridigheder. Men den var dog egentlig ikke noget nyt, men i alt væsentligt en gentagelse af en forordning af 21 April 1730, altså fra Frederik IV's sidste leveår. Denne var straks efter tronskiftet blevet ophævet d. 19 Januar 1731, fordi, hedder det, »dens intention så lidet er opnået, at samme forordning langt mere har givet adskillig anledning til at tiltage sig mere myndighed, end dem kunde tilkomme, så og at lade se deres egennyttighed og anden utilladelig omgang, hvoraf da har rejst sig adskillig uorden, konfussion og forargelse«. — Idet nu Christian VI fornyede den forordning, som han fire år før så stærkt havde misbilliget, gentog sig, hvad der viste sig i mangfoldige andre forholdsregler, at han vendte tilbage til sin faders regeringsmåde. Ved tronbestigelsen havde han på en næsten voldsom måde begyndt at reformere på alle områder; men netop omkring året 1735 indtræder der en reaktion. De mænd, der 1730 vare komne til roret, vare enten som brødrene Plessen bortfjernede, eller havde som I. Rosenkrands tabt deres indflydelse. De nye Mænd, der vare trådte i deres sted, Schulin i det tyske og J. L. Holstein i danske kancelli, søgte at vende tilbage til det gamle spor, og især ved den sidste og ved A. Hojer, der nu atter blev stærkt benyttet, vandt den pietestiske retning den støtte i regeringen, som den havde savnet, medens Rosenkrands var dennes betydeligste mand.

Men var således sabbatsanordningen egentlig ikke Christian VI's eller hans regerings eget værk, så var det dog ham, der fornyede den og med stor strengthed sørgede for, at den blev gennemført. — Ved anordningen af 30 August 1737 ansattes der saakaldte landfiskaler rundt om i riget; de skulde give indberetning om alle lovovertrædelser, der kom til deres kundskab. Men der er intet, som de flittigere melde om, end helligdagsbrøde. Snart nævnes en del folk, der ikke gå i kirke, eller det angives, at bønderne holdt julestuer og bryllupper 3 dage med spil og dans både nat og dag. Et sted ankes der over, at de »gode

præster« ikke sørge for sabbatens helligholdelse eller for at standse gamle onde sædvaner med St. Hans blus og urters opsættelse. Fiskalen i Helsingør klagede over, at Fr. Rostgaard viste konnivence mod bønderne på Krogerup gods, ej alene med sommer i by riden, men endog med gilder og yppighed om søn- og helligdage. Angående denne klage erklærede dog konseillet, at derpå ej var at reflektere ¹⁾. I det hele var det ikke altid, forseelserne straffedes; hvad grunden til den forskellige fremgangsmåde har været, kan ofte ikke ses; men det nedenstående viser, at i det mindste stundom har det været, at der i disse år i mange henseender gjaldt en anden ret for dem, der ansås for omvendte og sande kristne, end for dem, der kun vare verdens børn.

I året 1737 sendte byfogden i Slagelse en der boende borger følgende regning:

Til monsieur Niels Stub og kæreste, forfattet i anledning af den kgl. allernådigste forordning de dato 12 Martii 1735 og sognepresten mag. Barschers ¹⁾ indgivne kirkernes forsømmelse.

1. Mons. Stub, som efter præstens indgivelse ej haver været i kirken siden Mikkelsdag 1736,

Fra d. 30 September til d. 31 December 1736, begge inclusive, ere indfaldne 14 søndage à 3 rd. for højmesse og aftensang, gør 42 rd.

Andre helligdage, fem i tallet 15 -

Fra d. 1 Januar til d. 19 Maj 1737,

20 søndage 60 -

Andre helligdage, 9 i tallet 27 -

144 rd.

2. Md. Stub, der ej har været i kirken siden d. 25 Jnni 1735 (ligeledes efter specificeret regning).

399 -

Summa 543 rd.

¹⁾ Geheimearkivet, Kancelliets afleveringskab 8. 1, Landfiskalernes indberetninger.

²⁾ J. C. Bartscher, sogneprest ved St. Mikkel's kirke 1697—1744.

Ligeledes fik Zach. Bentzen en regning på 462 rd. og birkeskriver C. D. Nissen på 396. — Disse beløb forlangtes betalt inden 6 uger. Men Stub tilskrev byfogden, dels at han ikke anså sig for pligtig at betale uden særskilt kongelig ordre, dels at grunden, hvorfor han og de andre mulkterede ikke kom i kirken, var, at gudstjenesten ikke opbyggede dem, men de blev ved mange forbandelser og præsternes larmen og skælden af prædikestolen forbitrede i sind og gemyt. — Sagen kom nu til kirkeinspektionens erklæring, og denne udtalte, at den anså det for utilladeligt at tvinge nogen til sådanne ydre ting mod samvittigheden, med andre ord altså: helligdagsanordningen skulde ikke bringes i anvendelse mod de fromme. — Ligeledes anså den det for unyttigt, at præsterne på prædikestolen i ubetænksom nidkærhed gik løs på sådanne skrøbelige gemytter. — Kongen eftergav da bøderne og gav vedkommende det mærkelige tilhold, at de af lydighed mod loven skulde have stolestader i Kirken og iblandt indfinde sig der. Biskopperne fik endvidere en almindelig ordre til at pålægge præster, i hvis sogne der levede sådanne personer, at de ej måtte anføre dem for helligbrøde, som af en sand eller foregiven samvittighedstrang ej søgte kirken, De skulde endvidere afholde sig fra alle sådanne udtryk, hvorved slige mod vor gudstjeneste præokkuperede personer kunde stødes (Reskr. 22 August 1737)¹).

Denne afgørelse står i stærk modsætning til den, der blev truffen, da amtmand justitsråd Berngaard 1744 klagede over, at bønderne på Antvorskov gods havde redet sommer i by. Amtmanden mener, at dette ikke bør hengå ustraffet. Men, skriver han, »bondens omtændigheder tåler ej, at han straffes paa penge, mindre at han forfølges ved lands lov og ret, hvorved han tillige kommer til at betale omkostninger; ti som det er Hs. maj.'s

¹) Arkivet på Lethraborg og Sællandske tegnelser 1737 nr. 465.

bønder, så bliver det visselig til restance, hvad de i så måde må betale«. — Det foreslås derfor, at de skulde straffes, mandfolk ved at bære kappen¹⁾, kvindfolk ved at bære fiddelen²⁾, men da det blev for vidtløftigt at straffe dem alle, skal hver by vælge en mands- og en kvindesperson dertil. Dette approberedes, dog således, at kvinden skulde stå i gabestokken³⁾.

¹⁾ Den saakaldte spanske Kappe, en tung jernbeslagen Tønde, uden Bund, som Forbryderen bar paa Skuldrene med Hovedet ragende frem af Aabningen, og saaledes maatte gaa omkring til Spot (Videnskab. Selsk. Danske Ordbog). H. F. R.

²⁾ Dette Straffeinstrument beskrives saaledes i H. C. Andersens Roman, O. T. (Saml. Skrifter, III, 274): »Fiddelen er et Træag, lagt over Delinquentens Skulder; et Stykke af Træet gaar frem foran, heri ere Hænderne knæblede; oven over staa to Jernbøjler, den forreste med en lille Klokke, den anden derimod med en lang Rævehale, som hænger den Dømte ned ad Ryggen«.

H. F. R.

³⁾ Geheimearkivet, Sællandske indlag 1744, d. 31 Juli.

Aarhus' Kirker og Klostre i den katholske Tid.

Af Chr. Kjer,
Overretssagfører i Aarhus.

Byen Aarhus maa allerede fra Oldtiden af have havt en vis Betydning. Den er en af de Byer i Norden, der tidligst nævnes i Historien; i den blev en af de første Kirker bygget, og sammen med Ribe og Slesvig blev Aarhus anset værdig til Sæde for de første i Norden indsatte Biskopper. Ikke desto mindre kan man dog næppe for denne Bys Vedkommende i Sammenligning med saa mange andre paavise noget stort Antal af Kirker eller Klostre. Man kan tidlig, omkring Aaret 1200, paavise 4 Kirker, Kathedralkirken og 3 andre, udstraalende derfra i forskjellige Retninger. Senere slutte sig hertil to Klostre; men hermed er Udviklingen ogsaa i alt Væsentligt til Ende bragt.

1. Trefoldigheds-Kirken.

Efter Roskildekrønikens (Scr. rer. Dan. I, 375) Beretning blev Kong Frode døbt af den bremiske Ærkebisp Unni, og efterat der var bygget Kirker i Slesvig og Ribe, byggede Kongen en Kirke i Aarhus, som den tredie, til Ære for den hellige Trefoldighed. Om samme Kirke vides meget Lidet. At den var af Træ, kan der ikke være Tvivl om efter den Tid, paa hvilken den blev bygget; men

iøvrigt ved man hverken, hvor den laa, eller naar den er forsvunden. Rimeligvis er det den, hvorom Adam af Bremen beretter, at i Kampene mellem Magnus den Gode, Svend Estridsen og Harald Haardraade blev Kirken i Aarhus stukket i Brand. Der haves i al Fald ingen Efterretninger om den efter den Tid.

2. Hellig Olafs Kirke.

Næst efter Trefoldigheds Kirken er denne Kirke rimeligvis den ældste. Hvitfeld (Bispe-Krøn. Fol. Udg. 99) og efter ham Pontoppidan (Ann. eccl. I. 340) og Suhm (Hist. af Danm. V, 95) berette, at 1102 blev en Kirke i Aarhus bygget paa Højen ved Stranden af Biskop Ulkild og indviet til hellig Olafs Ære. Pontoppidan føjer til, at det var den første Kirke, og at den laa paa Højen Saxhøj, som senere er bortskyllet af Havet. At det var den første Kirke er forsaauidt urigtigt, som der tidligere havde været bygget Trefoldigheds Kirken; Meddelelsen om, at det var den første Kirke, støtter imidlertid Antagelsen om, at Trefoldigheds Kirken er identisk med den Kirke, om hvilken Adam af Bremen beretter, at den blev opbrændt af Harald Haardraade. Kmh. Rosenørns Anskuelse (Grev Gert og N. Ebb. 94—98) at der forud for Bisp Ulkilds Olafs-Kirke var bygget paa samme Sted en anden Kirke, der ligesom denne var af Tømmer, savner, saavidt ses, Hjemmel hos de fornævnte Forfattere, og andet Steds vides der heller ingen Hjemmel derfor. Højen, paa hvilken Kirken laa, var ikke bortskyllet af Havet 1102; den omtales endnu langt senere (cfr. Scr. V, 308). Kirken var indviet til den norske eller rettere nordiske Helgen, Kong Olaf den Hellige, der faldt ved Stiklestad 1030, og som havde Kirker rundt om, langt udenfor Norges Grændser. Den laa paa den endnu eksisterende St. Olafs Kirkegaard, N. O. for Clemens Kirken, rimeligvis paa den Del af samme, der senere er bortskyllet af Havet. 1637 var denne Kirke meget forfalden, og to Borgere i Aarhus lod derfor et

Capel opbygge paa St. Olafs Kirkegaard, hvilket imidlertid ogsaa nu forlængst er borte (cfr. Marm. Dan. II, 119).

3. Hellig Clemens Kirke.

1197 fastsatte Pave Celestinus (Thorkelin, Dipl. I, 69, Scr. VI, 387), at da Bisp Peder Vognsen af Aarhus havde bestemt sig til at opbygge af Sten Cathedral-Kirken i Aarhus, som i hans Forgjængeres Tid blot havde været af Træ, gav han sin Indulgens hertil¹⁾. Med den Hjemmel, som dette Brev synes at give, har det hidtil været almindelig antaget, at Aarhus Stiftskirke indtil den Tid havde været af Træ. Geh. Ark. Jørgensen har imidlertid i sit iøvrigt saa fortrinlige Værk, den nordiske Kirkes Grundlægg. og første Udvikling, Tillæg 81, bestemt bestridt Berettigelsen hertil. Hr. Jørgensen hævder i Mod-sætning hertil, at naar Præsten i Gjellerup paa Jyllands Hede 1140 havde en Stenkirke, vilde det være meget usandsynligt, om Aarhus Bisp skulde nøjes med mindre. »Tingen er den,« skriver Hr. J., »at Pavebrevet vel siger, at Domkirken i Aarhus er af Træ, men det taler kun om den daværende (og nuværende) Domkirke, St. Klemens' ved Stranden. Men af Hellig Niels' Levned ved vi, at det først var den daværende Biskop Peder Vognsen, som gjorde St. Klemens' til Domkirke; forhen var det en Nicolai Kirke; men at denne var af Træ, siges ingen Steder.« Saavidt ses, kan der rejses væsentlige Indven-dinger imod den af Hr. J. ytrede Anskuelse. Hovedstøtten herfor ligger i Stedet af Hellig Niels' Legende (Scr. V, 305), hvor det hedder, at Hellig Niels til sin Begravelsesplads valgte »Trækapellet nærved Havet, som senere Bisp Peder (o: Vognsen) med Pave Innocens III's Samtykke gjorde til Kathedralkirke og indviede til St. Klemens' Ære.« Læn-

¹⁾ »cathedralem ecclesiam, quæ temporibus antecessorum suorum de lignea solummodo materia constructa fuit, lapidibus con-struere disposuerit.«

gere nede i Legendens siges det ogsaa, at da Hellig Niels døde (1180), var Hellig Nicolai Kirke Kathedralkirke. Ved Legendens Ord, som de her foreligge, er der nu den Mislighed, at de ikke kunne antages for rigtige, uden i al Fald med en væsentlig Modification. Efter Legendens Ord (p. 308) og flere andre Data, som det her ikke er Stedet at udvikle nærmere, kan der ved det nævnte Trækapel, hvor Niels ønskede at begraves, ikke være tænkt paa Klemenskirken, men paa Hellig Olafs Kirke, om hvilken det bestemt kan paastaas, at den ikke blev ombygget til en Klemenskirke. Legendens er derfor ligefrem inkorrekt paa dette Punkt. En anden Betænelighed ved dette Kildested, i al Fald som Støtte for Hr. J.'s Argumentation, er den, at det der siges, at det var med Pave Innocens III's Samtykke, at Kirken blev gjort til Kathedralkirken; thi var det Tilfældet, at Pave Innocens først tillod Klemenskirken gjort til Kathedralkirke, maatte den Kathedralkirke, som Forgjængeren, Celestinus, omtaler i sit Indulgensbrev, altsaa være en anden, der jo, som Indulgensbrevet viser, ogsaa var af Træ. I sidstnævnte Henseende er det iøvrigt slet ikke usandsynligt, at Legendens Ord ogsaa trænge til Berigtigelse, saaledes navnlig at Klemenskirken virkelig før Pave Innocens' Tid (fra 1198) var Kathedralkirke. Bisp Peders Brev af 1195 (Scr. VI, 405), hvorved han giver sin Bogsamling til den og de Embedsmænd, som der virkede, tyder i al Fald derpaa. Men trænger Legendens Ord paa det omhandlede Sted saaledes maaske endog til flere Berigtigelser, tør det dog anses betænkeligt afgjort at støtte sig dertil.

I Modsætning hertil bør det formentlig erkjendes, at Indulgensbrevet af 1197 ganske i Almindelighed udtaler, at Kathedralkirken i Aarhus i Peder Vognsens Forgjængeres Tid var af Træ. Klemenskirken eller overhovedet nogen bestemt Kirke er ikke nævnt deri; det siges ganske i Almindelighed, at Kathedralkirken i al den Tid havde været af Træ. At det en Tid var Nicolai Kirke, og en

Tid Klemens Kirke, der var Cathedral Kirke, gjør Intet til Sagen Andet, end at de saa sandsynligvis begge have været af Træ. I Kilderne ere der heller ikke saa faa Steder, der støtte Rigtigheden heraf. Bispedømmet (episcopatus) i Aarhus var efter Vidnesbyrd fra den Tid »valde tenuis ac pauper« henimod Slutningen af det tolvte Aarhundrede (Scr. V, 238). Hvad Peders Forgjænger, Svend, desuden kunde afse af sine Indkomster, anvendte han ikke paa Stiftsstadens Aarhus, men paa sit kjære Æm-Kloster, hvis Exordium derfor er opfyldt af hans Ros (Scr. V, 231 ff.). Heri skete en fuldstændig Forandring, da Peder Vognsen traadte til. Han indstiftede de første Præbender ved Cathedral-Kirken (Scr. VI, 387 og 388), skjænkede hertil betydelige Ejendomme (Scr. VI, 404), sin Bogsamling (Scr. VI, 405) og paabegyndte det store Værk, Opførelsen af Aarhus' herlige Domkirke. Hvad særlig Kirken angaar, udtaler hans anden Eftermand i Bispe-Embedet, Ebbe, ogsaa ligefrem, at Bygning af Kathedralkirken i lange Tider lige indtil hans to Formænds Tid havde været forsømt¹⁾. Særlig dette sidste Datum støtter bestemt den ældre Anskuelse, at Aarhus' Bispestol maatte nøjes med en Stiftskirke af Træ lige til Peder Vognsens Tid.

Hvor naar iøvrigt den ældre Kirke af Træ, i Stedet for hvilken den nuværende Domkirke traadte, er bygget, derom vides Intet. Rimeligvis er den opført i det 12te Aarhundrede. Med Kmh. Rosenørn i forn. Skr. 118 Noten at antage, at den skulde være bygget af Hellig Niels, dertil er der næppe nogen Grund. Den Basilica, hans Legende (Scr. V, 307) omtaler som opført af ham, laa snarest i Skiby; der haves i al Fald ikke i Legenden noget Støttepunkt for, at det netop var den ældre Klemenskirke, han byggede.

¹⁾ Scr. VI, 408: *considerata maxima necessitate edificii cathedralis ecclesie, quæ multis retro temporibus usque ad tempora duorum antecessorum nostrorum quasi neglecta fuerat.*

4—5. Hellig Nicolai Kirke og Kloster.

I Th. Bartholin den Yngres Annaler i Scr. I, 339 staar ved Aaret 1087: St. Nicolaus Arusiæ elevatur. Forfatterne af Registret til *Scriptores Rerum Danicarum*, synes der (IX, 43) at være tilbøjelige til at opfatte denne Notits saaledes, at den vedrørte Nicolai Kirke. Rimeligere turde det imidlertid være at henføre den til Hellig Nicolaus af Aarhus og at antage, at den ved en Fejltagelse er sat ved Aar 1087 i Stedet for ved Aar 1287. Af Hellig Niels' Legende (Scr. V, 308) vide vi, at da Kongemorderne boede paa Hjelm, frygtede Kannikerne i Aarhus for at miste denne sjældne Skat — Hellig Niels' Ben; de grove dem derfor op, satte dem i en Blykiste og flyttede dem hen i Armariet¹⁾. Det er rimeligvis hertil, der sigtes i Bartholins Annaler.

Afses der herfra, haves der næppe nogen ældre Efterretning om denne Kirke end den, der findes i Hellig Niels' Legende, og hvorefter den 1180 var Kathedralkirke. At den den Gang rimeligvis var af Træ, er forsøgt ovenfor vist.

I Aaret 1203 bortskjænker Peder Vognsen til Domkirken Hellig Olafs Kirke, Hellig Nicolai Kirke og Vor Frue Kirke (Scr. VI, 404). Efter Ordene, som de foreligge i Jordebogen paa det cit. Sted: »ecclesia sancti Olavi de Arus & terra in Sprakælyki, ecclesia sancti Nicolai, ecclesia beate virginis & Tuxlitorp« osv., kan det ikke anses aldeles afgjort, at Hellig Nicolai og Vor Frue Kirker laa i Aarhus, i al Fald ikke med den Sikkerhed, som gjælder for Olafs Kirken. Imidlertid er det meget sandsynligt²⁾. Sikkert er det, at der i Aarhus i den katolske Tid havdes baade en Nicolai Kirke³⁾ og en Vor

¹⁾ Armariet er rimeligvis et Skab for Relikvier og andre værdifulde Ting, henstillet i Domkirkens Allershelligste. Bisp Peders Bogsamling fik ogsaa Plads i Armariet (Scr. VI, 405).

²⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3 R. V, 332.

³⁾ Suhm, Hist. af Danm. XI, 121 fra 1292.

Frue Kirke, hvilken sidste imidlertid bestemt maa holdes ude fra den senere (og nuværende) Vor Frue Kirke. Denne Nicolai Kirke antages baade af Pontoppidan (Ann. II, 833) og Suhm (Scr. V, 304, Hist. af Danm. VII, 594) at høre til et Cartheuserkloster, som 1529 skulde være forladt af sine Munke og hjemfaldet til Bisp Ove Bilde. Dette Sidste er nu temmelig sikkert urigtigt. Kilderne omtale ikke noget Saadant, hvorimod de (Fred. I's Registr. S. 240 og 244) omtale, at Sortebrødre Klostret 1529 blev forladt og (ibid. 293), at Vor Frue Kloster paa Broberg 1531 blev forladt, hvorefter de begge hjemfaldt til Ove Bilde. Den 12 Nov. 1541 (D. Kanc. Regist. 1535—50, S. 206) resolverede Chr. III. endvidere, at Sortebrødre Kloster i A., som findes Norden og Vesten S. Nicolai Kirke, til evig Tid skal blive et almindeligt Hospital (S. 187). Hvor Sortebrødre Klostret laa og endnu ligger, derom kan der ingen Tvivl være; det er det nuværende op til den nuværende Frue Kirke stødende Hospital. At Nicolai Kirke i Kongebrevet af 12 Nov. 1541 derfor er identisk med den nuværende Frue Kirke, derom bør der efter et saa paalideligt Datum som Registranten ikke være nogen-somhelst Tvivl. Daugaard (Om de danske Klostre i Middelalderen, S. 387) har ogsaa anerkjendt dette, ligesom han iøvrigt her som paa andre Steder er paa rette Spor, omend med nogen Tvivl. Det skjønnes derfor ikke rettere end, at man med dette Datum fra 1541 som Udgangspunkt har Ret til ogsaa for den tidligere Tid at anse Nicolai Kirke for lig med den nuværende Frue Kirke. Fra Begyndelsen har Forholdet rimeligvis været det, at denne Kirke har været anvendt til almindelig kirkeligt Brug, men at den, da Dominicanerne nedsatte sig i Aarhus i det 13de Aarhundrede (Scr. III, 477 Note s), af Capitlet er overladt disse til videre Benyttelse. Imedens vi saaledes, som ovenfor bemærket, paa Biskop Peder Vognsens Tid foruden Domkirken træffe tre andre Kirker, Olafs, Nicolai og Vor Frue, finder man i Biskop Ulriks Statuter (Scr. VI, 468)

ikkun de to af disse, Olafs og Vor Frues; den tredje, Nicolai, omtales aldeles ikke i Statutterne som Capitlet tilhørende og maa vel derfor være gaaet over til andet Brug. Et andet Datum for det Samme ligger deri, at St. Olafs Sogn, der sammen med Vor Frue og Klemens Sogn i den katholske Tid (Scr. VI, 502, 504, 505, 510) dannede Sognene i Aarhus, omfattede Byens vestlige Del (Scr. V, 502); havde den nuværende Vor Frue Kirke dengang været Sognekirken i et daværende Vor Frue Sogn, maatte man med Grund kunne have ventet, at det havde dannet Byens vestlige Parti, da den nuværende Vor Frue Kirke ligger der.

Med Daugaard (anf. St. 388) er det formentlig rettest at søge Nicolai Kloster der, hvor Nicolai Kirke laa, og altsaa anse det lig Sortebrødre-Klostret. Fra Reformations Tiden haves ogsaa et, saavidt skjønnes, temmelig afgjørende Bevis herfor. I D. Mag. 3die Række VI, 312 findes fra Tegn. ov. a. Lande aftrykt følgende Passus: »Att epher thij kon: mtt: haffuer vntt, att seti Nicolai closter wdij Aarhuss maa bliffue tiill hospitall ther samme-steds, mett huss, byggening, abbelgardt oc andet, hues ther findes, oc skulle ther tiill haffue all thett gottzs oc tienere, som tiillforn laae tiill sancte spiritus wdij Horssens«. Som det let vil ses, slutte disse Bemærkninger sig meget nær til Ordene i den ovenfor anførte Resolution af 12 Nov. 1541, saaledes som denne er gjengivet i Kancelli-Registrene ¹⁾. Der er dog imidlertid Forskjelligheder. Registrene

¹⁾ D. Kanc. Reg. 1535—50 p. 206: Hospitalet i Aars fik Brev, at kgl. Maj. nu har forordineret det saa, at Sortebrødre-Klostret smst. med hvad Huse, Bygning, Abildgaard, som findes norden og vesten S. Nicolai Kirke, og desligeste det Vandløb, som kommer der gennem Muren fra S. Karine Gaard, med alt andet af Klostrets Gaarde og Haverum i sin Længde og Bredde, som det nu er forefundet, herefter til evig Tid skal blive til et almindeligt Hospital for syge og fattige, og alt det Gods, Rente og Rettighed, indenbys og udenbys, som hidtil haver hørt

ere saaledes noget fyldigere i Udtrykket end Tegnelserne, og give Underretning om, at det var Godset, der havde hørt til Hellig Aands Husene baade i Randers og i Horsens, der blev lagt til Aarhus Hospital, imedens Tegnelserne kun omtale Hellig Aands Huset i Horsens. Ligeledes kalde Registrene Klostret i Aarhus, der blev gjort til et Hospital, for »Sortebrødre Kloster, som findes Norden og Vesten S. Nicolai Kirke«, imedens Tegnelserne kalde Klostret selv »Scti Nicolai Closter«. Ikke desto mindre bør der dog næppe være Tvivl om, at det er det samme Kloster, der omhandles begge Steder, især da der ellers ingen Steder senere findes noget Spor til, at noget andet Kloster her er blevet omdannet til Hospital. Aarhus havde overhovedet næppe mere end to Klostre i den katholske Tid, Nicolai eller Sortebrødre-Klostret og Vor Frue eller Carmeliter-Klostret paa Broberg. I al Fald ses der ikke i de fornævnte Registranter fra Reformations Tiden at være truffet Bestemmelse om flere, og i Hamsforts Series Episc. Arh. (Scr. VII, 214) er opbevaret os et samtidigt Vidnesbyrd herfor (Arhusiensis bina o: monasteria). Det har ogsaa altid været forbundet med Vanskelighed for de Forskere, der have hyldet Anskuelsen om flere Klosters Tilstedeværelse i Aarhus, at paavise, hvor disse have ligget. I Marm. Dan. II, 85 nævnes de samme to Klostre, Nicolai og Vor Frue, desværre uden Vejledning om, hvor de have ligget.

Selvfølgelig bør ikke udelukkes Muligheden af, at den nuværende Frue Kirke ogsaa i den katholske Tid kan have havt dette Navn. Daugaard (anf. Skr. 388) antager det, og det er ogsaa sikkert, at kort efter Reformationen (se Rørdam, Danske Kirkelove I, 539) har den havt dette Navn. Paa sidstnævnte Sted — fra 1558 — kan man

til de Helligstes Huse og Hospitaler i Randers og Horsens, skulle herefter høre til forskr. almindelig Hospital i Aars, medens de fattige, syge og saare Mennesker, som nu ere i hine to Hospitaler, skulle indføres og opholdes i forskr. almindelige Hospital.»

ikke være i Tvivl, al den Stund Klostret og Kirken paa Broberg ifølge Chr. III's Tilladelse af 5. Nov. 1541 var nedbrudt og anvendt til Borgernes Brug. Ogsaa i Kongebrevet af 1. Juni 1542 (D. Kanc. Reg. 1535-50, S. 222, Rørdam, D. Kirkelove I, 209) bør man formentlig forstaa Vor Frue Kirke som den nuværende Frue Kirke, hvorimod jeg ikke fra Tiden, forinden Klostret paa Broberg 1541 blev nedbrudt, har kunnet i Kilderne finde noget Sted, hvor Betegnelsen Vor Frue Kirke naturligt maatte forstaas som den nuværende Frue Kirke. Selvfølgelig ville Andre maaske i saa Henseende kunne være heldigere; men p. d. a. S. bør Muligheden for, at Navnet, den Gang Klostret paa Broberg nedbrødes, gik over paa Dominicanernes tidligere Kirke, ikke udelukkes, og Sognets Navn, Vor Frue Sogn, der bibeholdtes, kan maaske have bidraget dertil.

Paa Altertavlen i den nuværende Frue Kirke findes iblandt flere Helgenen St. Nicolaus fremstillet. Ogsaa dette Moment vidner om det Rigtige i, at denne Kirke er identisk med den katholske Tids Nicolai Kirke.

6—7. Vor Frue Kirke og Kloster.

Den tredje Kirke, som Peder Vognsen ved sit Gavebrev af 1203 skjænkede Domkirken, var Vor Frue Kirke. Denne Kirke laa paa Broberg, det nuværende Frederiksgade, paa sammes vestlige Side paa Bakkerne og Skraaningerne ned imod Aaen ¹⁾. Stærke Mur-Fundamenter og

¹⁾ Det er virkelig af Interesse at se, hvorledes man allerede fra den Tid af kan finde Sporene til den underlige udstraalende Form, som Aarhus lige til de seneste Tider har havt. I Midten laa »Borgen»: Bispegaarden med Domkirken, Skolen, Capitelsgaardene etc., omsluttede indtil det 16de Aarhundrede af Volde og Grave. Udenom dette hele Complex laa imod Nord St. Olai Kirke med Partiet omkring Mejlgade og Studsgade; imod Vest Nicolai Kirke med Partiet omkring Vestergade, og imod Syd-Vest Vor Frue Kirke, forbundet med den øvrige By ved den inderste Del af Frederiksgade.

Fund af Menneskeben vidne om, at Kirken og Klostret med Omgivelser har havt en ikke ringe Udstrækning og rimeligvis indtaget hele Arealet paa den vestlige Side af Frederiksgade fra Fysikus Büngers Sted af imod Nord til Vejen bagom Byen imod Syd. Klostret var indviet til Hellig Georgs eller Jørgens Ære og var et Carmeliter-Kloster. I Aaret 1498 blev formodentlig i Aarhus trykt en Bog om Hellig Jørgens Historie, der var Patron for Klostret og Kirken paa Broberg. Efter Meddelelse i Aarsberetn. fra st. kgl. Bibl. I, 77 er desværre denne Bog gaaet tabt ved Ildebranden i Kjøbenhavn 1728. Arne Magnussen har imidlertid havt den i sin Haand, og af hans Optegnelser ses, at det har været et Carmeliter-Kloster, og at Hellig Jørgen var Patron derfor. Daugaard har saaledes atter her set rigtig, naar han i sin Bog: Om de d. Kl. 391 formoder, at det har været et Carmeliter-Kloster. Efter sammes Meddelelser (S. 28) kom Carmeliterne først til Danmark i Begyndelsen af det 15de Aarh. Selv i den første Tid, efterat de have etableret sig i A., maa de have levet under smaa Forhold. I al Fald har Arne Magnussen af fornævnte Bog optegnet, at Hellig Jørgen først havde et ringe Kapel; men efter nogen Tids Forløb knyttede denne til sig alle Jomfruers Jomfru, Frelserens Moder (*sibi attraxit omnium virginum virginem, matrem Salvatoris*). Rimeligvis maa dette forstaas saaledes, at Carmeliterne af Kapitlet have faaet Tilladelse til at benytte den allerede eksisterende Vor Frue Kirke ¹⁾. Da Dominicaner-Klostret endnu 1438 (Hüb. Aktst. I, 13) kaldes slet og ret Aarhus Kloster, er det muligt, at Carmeliter-Klostret endnu ikke den Gang er bygget. Iøvrigt var dette paa sædvanlig Maade bestyret af en Prior og Konvent

¹⁾ Denne Kirke har ogsaa længe havt vanskelige Forhold. 1397 endnu faar den et Aftadsbrev af de paa Mødet i Kalmar forsamlende Bisper (Pont. Ann. eccl. II, 251. Suhm, Hist. af Danm. XIV, 423).

(ibid. 87 og 94); til Jomfruer i det (Hvitfeld Folio-Udg. II, 1345) er der ikke Spor i de ældre Kilder. I Reformationstiden har rimeligvis Poul Eliesen opholdt sig i dette Kloster i længere Tid. Det er tilstrækkelig bekendt, at han flere Gange var i Aarhus paa længere Tid, og da han var en Carmeliter-Munk, er det sandsynligst, at han har fundet Tilflugt i dette Kloster. Det er forøvrigt ovenfor nævnt, at Klostret og Kirken paa Broberg 1541 med kgl. Tilladelse blev nedbrudt og Bygningernes Materialier anvendte til Borgernes Behov.

8. Hellig Aands Kirken.

Kun paa et Sted i Kilderne er fundet Spor til en Kirke af dette Navn. I Aarhus-Bogen (Scr. VI, 482—3) findes aftrykt et Skjøde fra Aabo-Syssel paa en Del Jordejendomme til Hellig-Aands Huset i Aarhus, hvilket Skjøde vistnok er fra det 14de Aarhundrede. I dette omtales, at en Del af disse Jordejendomme ere givne »til Gjenopbyggelse og Restaurering af Hellig-Aands Husets Kirke.« Om Hellig-Aands Huset vide vi fra Aarhus-Bogen, at det stod under en Provisors Bestyrelse, der atter var Medlem af Aarhus Domkapitel. I dette Hellig-Aands Hus er maaske den fornævnte Bog om Hellig Jørgen trykt (datum). Den 26. Aug. 1540 fik Superintendenten i Aarhus Ejendomsret paa »en øde Gaard, kaldet Hellig-Aands Gaard, som hører til Hellig-Aands Kapel i Aarhus og ligger i Immervad ned til Aaen« (D. Kanc. Reg. 1535—50, S. 134), vistnok omtrent der, hvor Kjøbmand Langballes Gaard nu staar. Da vi ogsaa fra Aarhus-Bogen vide, at der ved eller i Domkirken var et Hellig-Aands-Alter (Scr. VI, 477), er det ikke umuligt, at der ved »Kapellet« i Registranten er sigtet til dette Alter i Domkirken. Mindre rimeligt er det, at Kapellet har været en selvstændig Kirkebygning, især da Registranten ingen Anledning giver til at tro, at Kapellet har ligget der, hvor den øde Gaard laa, som Superintendenten fik 1540. Da der heller ikke

andet Steds fra Reformationstiden findes Spor til en Kirke af dette Navn, er det fromme Ønske, Giveren for Aabo Syssel Ting har udtalt om, at Hellig-Aands Husets Kirke skulde gjenopbygges og restaureres, maaske ikke gaaet i Opfyldelse.

9. Hellig Kors' Kapel.

I Raadhus-Arkivet findes et kgl. Brev fra 1503 (Hüb. Aktst. I, 90), hvorefter Borgemestre og Raad i Aarhus maa raade og regjere Hellig Kors' Kirke, liggende norden udenfor Aarhus, og som de selv have bygget paa Kronens og Byens Jord, udi saa Maader, at Borgemestre og Raad og deres Efterkommere skulle der øge og formere Guds Tjeneste, Fattigfolk til Hjælp og Trøst. Sammeledis skulle de ogsaa af de Offre og Gaver, som til forskrevne Kapel offret og givet vorder, holde forskrevne Kapel ved Hævd og Magt. Pontoppidan (Ann. eccl. II, 683) formener, at dette Kapel laa paa Frue Kirkegaard, og meddeler, at det 1485 fik af Paven 100 Dages Afladsprivilegium. Ibid. p. 690 berettes, at det 1489 paany fik 40 Dages Afladsprivilegium. Ved Frue Kirkegaard maa Pontoppidan efter sin kirkehistoriske Anskuelse have ment den nuværende Frue Kirkegaard eller Pladsen om Frue Kirke. Denne ligger imidlertid ikke Nord for Aarhus, som Kongebrevet af 1503 siger, men Vesten derfor. Hvor dette Kapel ellers har ligget, eller hvorledes dets senere Skjæbne har været, er ikke bekendt. I Registranterne fra Reformationstiden findes Intet derom. Rimeligst synes det at være, at Borgemestre og Raad, der jo havde Kongebrev for, at de selv havde bygget det, ogsaa have anset sig berettigede til efter Reformationen at lade det nedbryde og anvende Materialierne til verdsligt Brug.

Flere end de fornævnte Kirker eller Klostre har Aarhus næppe havt. Selvfølgelig er det ikke Meningen her at

give en udtømmende Fremstilling af samtlige de Data, der knytte sig til disse. Heller ikke er det tilsigtet herunder at medtage de milde Stiftelser, der bestode i Aarhus navnlig i den katholske Tid, og som unegtelig den Gang udfyldte en Trang, der senere tildels maatte fyldestgjøres ad kommunal Vej ved Hospitaler, Fattighuse etc. Skulde Rammen have været lagt saa omfattende, maatte man have medtaget baade det fornævnte Hellig-Aands Hus, Hellig Karens Gaard og maaske Hellig Gertruds Gaard. Om den sidstes Existens, ialfald som mild Stiftelse eller Hospital, er jeg endog stærkt i Tvivl; men Spørgsmaalet ligger under alle Omstændigheder udenfor nærværende Opgave.

Derimod turde der være mere Anledning til kortelig endnu at berøre de flere Gisninger, der have været fremførte om flere andre Klosters Existens i Aarhus. Imod dem alle taler det Faktum, at der ingen sikre Kildsteder kunne anføres for dem. Selv ikke paa Reformationstiden, hvor der ellers toges Bestemmelse om Klostrenes fremtidige Bestemmelse, findes nogetsomhelst Datum for disse. Vidnesbyrdet fra Scr. VII, 214 for, at der paa Reformationstiden kun var to Klostre, vilde heller ikke passe, hvis der havde været flere. Endelig er det aabenbart, at man overalt er i stor Forlegenhed med at finde en passende Plads i Byen for dem.

Et Franciscaner-Klosters Existens imødegaar Daugaard allerede i sin Klosterhistorie, saavidt skjønnes meget heldigt, og paaviser, at Formodningen herom rimeligvis hidrører fra Hvitfeld ved en Forvexling af Franciscanere og Dominicanere paa et enkelt Sted. Til de ovenanførte Bemærkninger og Daugaards Argumenter imod dette Klosters Tilværelse kan endnu føjes, at det heller ikke omtales i Krøniken om Graabrødrenes Udjagelse, endskjøndt det jo forøvrigt er bekjendt nok, at den ikke udtømmende omhandler Klostrene af denne Art.

Cartheuser-Klostret gaar derimod Daugaard (l. c. 389) ud fra, har existeret. Han identificerer det med Nicolai

Kloster; men deri har han sikkert Uret. Hertel og efter ham Daugaard lægger det der, hvor den latinske Skole nu ligger (Hertel, Beskr. af A. Domk. II, Indl. XIV), og Hertel fortæller, at strax efter Reformationen blev den søndre Fløj af dette Kloster brugt til latinsk Skole, ligesom han ogsaa selv som Discipel i denne har set tilmurede Indgange og Munkeceller. Hele denne Historie har imidlertid ingensomhelst Hjemmel noget Steds. Den latinske Skole i den katholske Tid laa der, hvor Skolen endnu ligger. Den hørte med som et naturligt Appendix til Kathedralkirken, Biskoppens Residens og de øvrige om Kirken sig sluttende Huse. Morten Børup, der døde inden Reformationen, 1526 (Kirkehist. Saml. 3 R. III. 343), og som bekjendt var en berømt Skolemand paa den Tid, blev begravet »paa den østlige Side af Klemens' Kirken ligeoverfor Skolen« (Rørdam, Hist. Kildeskr. II, 669). Hertels »Munkeceller« kunde ligesaa godt existere i en katholsk Skole som i et Kloster.

Biskoppernes Indberetninger om værdige og velfortjente Præster 1752.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

I de Meddelelser, som Provst Koch ovenfor S. 641 ff. har givet om det paatænkte »Seminarium theologicum«, har han allerede med Føje gjort opmærksom paa, at der ved Frederik V's Regjeringstiltrædelse ikke (som man ofte har været tilbøjelig til at antage) skete noget Systemskifte i den kirkelige Styrelse med Afbrydelse af den Udvikling, som havde fundet Sted i Christian VI's Tid. Et Vidnesbyrd, der nærmere godtgjør det samme, afgive de følgende Indberetninger fra Landets Biskopper til Oversekretæren i Kancelliet, Grev J. L. Holstein, om de værdigste og til Forflyttelse mest egnede Præster. Paa disse Indberetninger, hvilke findes i Kongerigets Arkiv som Bilag til Oversekretærens Breve fra 1752, har Hr. Kontorchef Kringelbach velvillig henledet min Opmærksomhed, hvorefter jeg har ladet dem afskrive til disse Samlinger. Lignende Indberetninger fra de norske Bisper findes sammesteds. Men da de mindre indlade sig paa Karakteristik af de paagjældende Præster, men for en Del nøjes med en blot Opregning af Navne, har jeg f. T. ment at kunne indskrænke mig til de danske Biskoppers Indberetninger.

I.

Deres Høygrevelige Excellence, Høy og Velbaarne Hr. Geheime Raad i Geheime Conseil, Geheime Conferentz Raad og Ober-Secretair i det Danske Cancelli.

Hans Kgl. Mayestets høystpriiselige Intention baade i almindelighed at see Præste-Embedet forsynet med dygtige Lærere saa og i særdeleshed at ville see de Præster, som sidde i ringe Kald og dog besidde erudition og meriter, befordrede ved Vacance til bedre Præste-Kald i Kiøbstæder eller paa Landet, har Deris Høygrevelige Excellence ved skrivelse af 18 Januar willet gjøre bekendt; hvorfor Kongen være velsignet frem og frem, og Deris Høygrevel: Excellence højiligen betacket som den, der med fliid vil befodre og holde over saadan Hans May^{ts} ret gudelige øyemærcke. Til den Ende skulde Jeg efter ordre herved indsende hosfølgende nøye overlagte og i Guds sande frygt opsatte Designation paa saadanne Mænd i Stiftet, som Jeg tilforladelig kiender, at de baade i lærdom og levnet distinguere sig som retskafne Lærere, der ved Hans May^{ts} naade kunde haabe at forflyttis til bedre og større Kald. Jeg har derfor afdeelt dem i 2de Classer: 1) Dem, som i ringe Kald baade trænger og tillige meritere at forbedris og ophøyes. 2) Dem, som vel icke ere i saa ringe Kald, at de jo kunde derudi leve, og maaskee derfor icke begiere forflyttelse, men som meriterer, og Guds Kirke kunde være tient med, at der blev sagt til dem: Ver! sid bedre her op. Jeg har dog icke deriblandt næfnet Personel Capellanerne, hvilke her i Stiftet med Borringholm og Færrø inclusive ere 26 i tallet, og blant dem findes dog 3 eller 4, som kunde reflecteres paa, hvilke Jeg dog til sidst og separat har anført. Men de Anførte meener Jeg at være saadanne, at Jeg med god samvittighed for Gud og med Ansvar for den højeste øvrighed, i det mindste saavidt deris opførsel hidindtil angaaer,

kand recommendere dem som retskafne og velskikkede Præster, og hvis Befodring vil forøge Deris Høygrevel: Excellences Velsignelse i Deris berømmelige omsorg for Guds Kircke, som erkiendes af

Deres Høygrevelige Excellences
underdanige og

allerhøjest forpligtede tiener

Khavn. d: 15 Februar 1752.

P. Hersleb.

Designation

I. Paa de Præster i Siælands Stift, som sidde i ringe Kald, men i Lærdom og Levnet ere saa skickede, at paa dem kunde reflecteris til bedre Stationer.

Hr. Otto Grundtvig, Sognepræst paa Sejerøe, en duelig Mand, har gjort stor frugt paa den øe, er icke ulærd, har mangfoldige Børn, 10 eller 12, hvilke at anføre hand ey paa det stød har Raad eller Leylighed til ¹⁾).

Hr. Henrich Mejer, Sognepræst til Rorup og Glim, en retsindig Præst, vel studeret, flittig og omhyggelig i sit Embede ²⁾).

Hr. Johan Monradt, residerende Capellan i Schiel-schiør, en vel studeret, en ret gudfrygtig mand, stille og sagtmodig, var bedre Brød værd, men om han har prudence og erfarenhed nock til noget stort at forestaae, tør Jeg icke forsickre, men et got Kald paa Landet meriterer hand ³⁾).

Hr. Jens Schelderup, residerende Capellan i Wor-dingborg; med ham er det ligesaa beskaffet som med forrige; en virckelig lærd, gudfrygtig, sagtmodig [Mand], er i slette omstændigheder og meriterer bedre ⁴⁾).

¹⁾ Blev 1760 Sognepræst i Vallekille, † 1772.

²⁾ Blev kort efter (9. Marts 1752) kaldet til Sognepræst ved Roskilde Domkirke, † 1756.

³⁾ Johan Monrad var allerede anbefalet af Bluhme (se foran S. 645); blev 1757 Sognepræst i Tømmerup, † 1772.

⁴⁾ Blev 1757 Sognepræst i Fanefjord, † 1766.

Hr. Johan Braëm, før Kongl: Skibs-Præst, nu Præst i Børnehuset, en vel studeret Person, opbyggelig Præst, ustraffelig i Vandel, omhyggelig i sin liderlige Mee-nighed, er duelig til en god station ¹⁾.

Hr. Jacob Hviid, residerende Capellan til Fogedbye, en lærd, opvakt Mand, særdeles vel begavet, kand visselig med nytte bruges ogsaa i et got Kiøbstæd-Kald ²⁾.

Mag^r. Jørgen [Carsten] Bloch til Qvæsthuuset rosis, men er mig icke saa bekjendt, at Jeg med nogen tryghed om ham kan vidne ³⁾.

II. De Præster, som vel ikke ere i saa ringe Kald, men for deris Duelighed og Capacitet kunde agtes at være skickede til noget større og vigtigere.

Mag^r. Olrog til Trinitatis Kircke, en lærd Mand, solid Theologus, exempel af en Præst i Kiøbenhavn, som bekymrer sig om de ringe, fattige og slette huuse i hans Meenighed ⁴⁾.

Mag^r. Christian Lindeman, Sognepræst i Toxværd, Provst i Herredet, har Studia, gjør sig fliid for sit Embede, har kun et maadelig Kald, kunde forestaae noget bedre ⁵⁾.

H^r. Ancher Borch til Phanefjord paa Møen, en meget smuck og vel studeret Præst, har gjort god frugt i sin Meenighed, har prudence og indsigt og altsaa er duelig til større station ⁶⁾.

¹⁾ Blev 1754 Sognepræst i Korsør, † 1764 (se foran, S. 387).

²⁾ Døde efter flere Forfremmelser 1782 som Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn.

³⁾ Døde 1764 som Biskop i Ribe. Det er ham, hvem de ypperlige Samlinger til den fynske Gejstligheds Historie skyldes.

⁴⁾ Mag. Jens Olrog døde 1766 som resid. Kapellan ved Trinitatis Kirke.

⁵⁾ Døde 1781 som Sognepræst i Harlev og Framlev.

⁶⁾ Blev 1757 Sognepræst i Vordingborg, † 1762.

H^r. Jens Arctander i Eegebjerg i Odds Herred, exemplarisk i Liv og Levnet, en ret Samvittigheds Mand, har arbejdet med [saadan] Fliid i Meenigheden, at faae [ere] hans Liige i kiendeligt frugt; er derhos Hypochondriacus, og derfor har for sin sundheds skyld ickun søgt, naar noget stort Kald i Norge har været leedig ¹⁾).

H^r. Simon Wesseltoft i Svallerup, en hurtig, duelig, omhyggelig Præst, har arbejdet troelig og giort god frugt ²⁾).

Mag^r. Johan Lime i Himmeløv og til Roskilde Jomfrue-Closter, er en bekiendt baade lærd og god Mand, men er nu gammel og tung ³⁾).

H^r. Nicolai Leganger til Haarløv og Himlingøie, er en stor Prædikant, skønne gaver, derhos har got iudicium, prudence og gode studia ⁴⁾).

H^r. Peder Lorentz Hersleb i Brønshøj kand Jeg som min Broder-Søn ick videre mælde om, men tæncker, at hver, som kiender ham og hans opførsel baade i Embede og Lefnet, skal skønne, at hand kand forestaae hvilken Meenighed det skulle være ⁵⁾).

Der ere endnu fleere ret gode og velskickedede Mænd, ex: gr: H^r. Magnus Hammer til Veiløe, H^r. Friderich Monrad i Tømmerup, H^r. Christen Jensen i Asminderød, H^r. Frantz Christian Holbeck til Harrestæd, H^r. Hans Fleischer til Eggisløvmagle, H^r. Daniel Høfding til Hylling og Marvede, H^r. Eckard Christopher Benzen til Kundbye; H^r. Otto Wilsbech i Bregninge ⁶⁾); H^r. Hans Lemming i Ude-Suudby, alle retskafne, dygtige og troefaste Lærere i den station, de nu

¹⁾ Døde 1761 som Præst i Egebjerg.

²⁾ Døde 1782 som Præst i Svallerup.

³⁾ Døde 1763 som Præst i Himmelev.

⁴⁾ Blev 1776 Sognepræst i Herfølge, † 1784.

⁵⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 651—73.

⁶⁾ Se Ny kirkehist. Saml. VI, 415.

har, og kand med Vished have det Vidnisbyrd af mig, at de ere gode Præster; men om de og kunde soutenere den Berømmelse, naar dem Meenigheder [betros] af større Vigtighed, og hvor større Indsigt og prudence udfodres, kand Jeg icke svare til.

III. Iblant de Personelle Capellaner i Stiftet kunde, naar nogen af de 2 første Classer bleve forflyttede, reflecteris paa disse følgende i deris stæd.

Hr. Henrich Hiorth i Hellestæd, en opbyggelig og vel øvet Prædikant, og bliver visselig en god og omhyggelig Præst.

Hr. Niels Randulf With i Taarnbye, en sindig, lærd Person og bliver god¹⁾.

Hr. Jacob Brodersen i Førsløv og Snesløv, har troelig arbejdet i en slet Meenighed og under en slet Sognepræst²⁾.

Hr. Friderich Boye til Trinitatis Meenighed roses for sin Prædicken, men er mig endnu icke synderlig bekiendt³⁾.

II.

Deres Høy-Grævelig Excellence etc.

Da Deres Høy-grævelig Excellence udj høystærede Skrivelse af dato 18de passato naadigst har befalet mig til Dem at indgive en Designation paa de Præster i det mig allernaadigst anbetroede Stift, som ieg tilforladelig kiender og veed, at de haade i Lærdom og Lævnet saaledes har destingveret sig, at de ved Hands Maj^{ts} Naade kunde giøre sig allerunderdanigst haab om at blive forflyttede til bedre

¹⁾ Døde 1788 som Sognepræst i Taarnby.

²⁾ Senere Sognepræst i Førsløv og Snesløv indtil 1795, † 1812 (94 Aar gl.).

³⁾ Døde 1759 i den nævnte Stilling. Bekjendt Forfatter af nogle meget brugte Oplygelsesskrifter.

og større Kald, hvor de kunde have meere Leylighed at anvende det dem af Gud betroede Pund til Guds Ære, Hands Maj^{ts} Fornøjelse og Meenighedernes Opbyggelse, saa kand ieg ikke andet end inderlig glæde mig over saavel Hands Kongel: Maj^{ts} høystpriiselige Intention som Deres Excellences naadige Omsorg for at see baade Meenighederne med gode Lærere forsiunede og meriterede Mænd soulagerede i deres Kald og Embede; Men ieg maae derhos tilstaae, at det er for mig en særdeles vanskelig Sag at giøre saadan Vall iblandt Præsterne; thj det er vel u-striidig vist, at der findes mange brave og retsindige Præstemænd i Stiftet, som baade med Lærdom og Levnet troeligen arbejde paa deres anbetroede Meenigheders Opbyggelse, men da de fleeste iblandt dem sidder i saadanne Kald, hvor de kand have deres skikkelige og nødtørftige Udkomme, ere de dermed fornøede, og affecterer ikke meere; andre sidde vel i smaae og ringe Kald og gierne ønsker sig forflyttelse til Forbedring, men endskiøndt saadanne og kand være u-straffelige og skikkelige Mænd, kand dennem dog ikke just gives det Vidnesbyrd, at de have destingveret sig frem for andre enten i Lærdom eller Levnet; thj mand finder ofte, at de, der meest storme effter Forflyttelse, har deres største Meriter i deres Fattigdom og slette Omstændigheder. Imidlertiid for at effterleve Deres Høy-grævelig Excellences Befaling har ieg paa vedfølgende Liste optegnet for det første nogle faae, som ieg med en god Samvittighed kand give det Vidnesbyrd, at de baade i Lærdom og Levned ere gode Mænd, men sidder i ringe Kald og kand meritere noget Bedre. Jeg skulle allerunderdanigst formeene, at den tilforladeligste Effterretning kunde gives, om det saaledes maatte behage Deres Excellence, at naar nogen Præst af det mig allernaadigst anbetroede Stift allerunderdanigst anholder om befordring til et bedre Kald, Deres Excellence da naadigst vilde indhente min Erklæring derover, da ieg effter min Samvittighed og beste Vidende skal give til-

forladelig Efferretning saa vel om Persohnens som hands Kalds Omstændigheder. I øfrigt beder ieg underdanigst, det ikke u-naadig optages, ieg ikke tilforn har besvaret Deres Excellences Skrivelse i denne Materie, og med største Submission forbliver

Deres Høy-grævelig Excellences
Underdanige tiener

Odense d: 5te Febr.
1752.

C. Ramus.

Designation

Paa endeel Præster i Fyens Stift, som ikke allene formedelst deres ringe Kald kand behøve, men endog formedelst deres priselige Opførsel baade i Lærdom og Levnet kand meritere Hands Maj^{ts} Naade til Befordring til bedre og større Kald:

1. Hr. Henning Acth-onius, residerende Capellan i Bogense her i Fyen, har nu næsten i 20 aar tient ved meget ringe og slette Indkomster, og da Hand med sin flittighed og Troeskab baade i Lærdom og Levnet har erhvervet sig et meget got Vidnesbyrd saavel af Meenigheden som alle hands Herredsbrødre, længes Hand inderlig effter et bedre Kald, hvorved Hand kunde soulageres i Fattigdom og slette Omstændigheder, han hidindtil har været udj ¹).

2. Hr. Jens Mygind, residerende Capellan i Nye-borg her i Fyen, er og en skikkelig og u-straffelig Mand og har kun ringe Indkomster, hvorfor hand og ønsker sig Forflyttelse til Forbedring ²).

3. Hr. Hans von Wowern, residerende Capellan i Assens her i Fyen, er og en god Mand baade i Lærdom og Levnet, og da Hand i 3 a 4 aar har tient troelig i et

¹) Trods Biskoppens Anbefaling naaede han aldrig videre.

²) Heller ikke denne naaede videre.

lidet Kald, ønsker Hand sig og med tiiden Forflyttelse til Bedring ¹⁾.

4. Hr. Jørgen Hee, Sogne-Præst for Allerup og Davinde Meenigheder paa Hr. General Brochenhuusis gods her i Fyen, er en vel begavet og vel studeret Mand i Lærdom og u-straffelig i Levnet, har og for et par aar siden prædiket for Hands Kongel: Majt i Kiøbenhavn, og som hand sider i et lidet Kald, kand hand meritere noget bedre, om Hands Majt allernaadigst vil have ham i Erin-dring ²⁾. — Ligeledes

5to Hr. Cosmus Ramus, Sogne-Præst for Marslef og Birchende Meenigheder paa Hr. Major Løvenhielms Gods her i Fyen, hvilken Hands Majt ved Deres Høy-Grævelig Excellences intercession for nogle aar siden allernaadigst har tilsagt, at naar Assens Sogne-Kald, som hand den tiid allerunderdanigst søgde exspectance paa, blev ledigt, eller andet convenabelt forefaldt, vilde Hands Majt have Naade for ham. Videre understaar ieg mig ikke at mælde om ham, som det er min egen Søn, men hands Opførsel i Lærdom og Levned er bekiendt af andre, og som hand er bebyrdet med en stor Enke-Pension og mange Børn, og har ingen synderlig Application til Land-Væsen, saa haaber hand ved forefaldende Leylighed ved hands Majts Naade at nyde Befordring til et Kiøbstæd-Kald ³⁾.

6. Hr. Niels Tingberg, Sogne-Præst for Næraae og Aarslef Meenigheder paa Hr. Major Pflugs gods her i Fyen, er ogsaa i Lærdom og Levnet en god Mand, og da hand sidder i et ganske ringe Kald, haaber Hand og ved Deres Majts Naade at nyde Befordring til noget bedre ⁴⁾.

¹⁾ Ogsaa denne maatte blive i det lille Kapellani til sin Død.

²⁾ Blev 1759 Sognepræst ved S. Hans K. i Odense og senere ved Holmens K. i Kjøbenhavn.

³⁾ Blev 1767 Sognepræst i Assens.

⁴⁾ Blev 1766 Sognepræst i Flødstrup og Ullerslev.

III.

— — Deres Høj-Grævelige Excellences Naadige befaling blev mig indhændiget, medens Jeg var paa Visitatz, hvorfra Jeg først hiemkom medio Martii til vores foraaars Landemode og derfor ikke førend nu haver efter underdanigste Pligt kundet efterkomme dend samme, fordi Jeg paa Visitatzen ikke havde alle fornødne Efterretninger ved Haanden. Hvorfor Jeg underdanigst beder og haaber, at min Langsomhed herudi bliver mig Naadigst pardonneret. Jeg haver da nu dend Lykke at fremsende dend mig befalede Designation med saadan hosføjed personel-beskrivning om eenhver af de anførte gode Mænd, som er aldeles tilforladelig og overensstemmende med Sandheden og Forfarenheden, uden nogen slags privat passion. Hvorfor Jeg i Tilliid, at de kiære Mænd vedblive formedelst Guds Aands Naade paa dend roosværdige vej, som de hidindtil have vandret, understaaer mig underdanigst at tilbede dem Deres Høj-Grævelige Excellences Høje Bevogenhed og Naadige Erindring hos Hans Kongl: Majestet ved forefaldende Leiligheder. Mig selv og mine udbeder Jeg ligeledes, aldtiid at maae være Deres Høj-Grævelige Excellence i bæste og Højgunstigste Maader recommenderede, og med ald høj-ønskelig Velstands Tilønskning i dybeste Ydmyghed til min død forbliver

Deres Høj-Grævelige Excellences
underdanigste Tiener og tro Forbeder hos Gud
Andreas Wøldike.

Wiborg, d: 17 Aprilis 1752.

Designation efter Hans Høj-Grævelige Excellences H^r. Græve Holsteins Befaling af d. 18. Januarii 1752 forfatted over de Præster udi Wiborg Stift, om hvilke tilforladelig kand bevidnes, at de baade i Lærdom og Levnet saaledes destingvere sig, at de ere bekvæmme og værdige ved Hans Kongl. Majst^s Naade at blive forflyttede til

større og bædre Kald og Embeder, hvor de kunde have meere Leilighed at anvende det dennem af Gud betroede Pund til Guds Ære, Hans Kongl: Majestetes Fornøjelse og publici Nytte, især Guds Meenigheds Opbyggelse, samt deres egne Omstændigheders Lættelse.

I. De Præster, om hvilke Jeg ikke kand formode, at de selv enten tænke eller søge at blive forflyttede; men ere det dog ganske værdige og dertil beqvæmme.

1. Mag. Jens von Hauen, Sognepræst for Wester-Welling og Skiern Meenigheder samt Proust over Middel-som-Herred, paa 24 Aar i Embedet, haver, tillige med sit Kalds meget opbyggelige Betiening, bestandig havt og endnu haver unge Mennisker hos sig, paa hvis information deels til depositz, andres til attestatz hand haver anvendt sin øvrige Tiid med saadan Nytte, at de fleeste af hans disciple have plejet at faae gode characteres. Hand er ellers af et meget stille Væsen og taler i compagnie gandske lidet, uden naar nogen spørger ham om noget; men besidder en saa grundig Kundskab og erudition udi de Ting, som høre til Theologien, at hand med god Nytte kunde være Theologiæ Professor Ordinarius paa et Academie. Men da hand omtrænt skal være enten 50 aar gl: eller noget derover, og Hans Kalds Indkomster ere bleven understøttede ved forbenævnte information, saa troer Jeg ikke, at Hand selv begiærer eller tænker nogen-sinde at forflyttes, skjønt dette Lius ikke burde staae under Skieppen; men sættes paa saadan en Liuse-stage, hvor fleer kunde profitere af det Gode, som Gud haver nedlagt hos hannem, end som skeet er eller seee kand paa det Stæd, hvor hand hidindtil i saa mange Aar haver levet ¹⁾.

2. Hr. Lauritz Aagaard, Sognepræst for Buderup, Aarestrup og Gravlef Meenigheder i Hornum Herred, haver

¹⁾ Døde 1778 i det nævnte Embede.

omtrent i 19 Aar været Præst, efterat hand tilforen havde været Amanuensis hos Sl: Biskop Thestrup og derefter Conrector i Aalborg Skole, ejer saavel i Theologien som i Skole-Sager en solide erudition, haver et penetrant iudicium, er munter og behagelig i sin Omgang, forrætter sit Embede med megen, accurat og u-trættet Opbyggelighed, Ordentlighed og Arbeidsomhed. Academisk Embede ville hand maaskee deprecere formedelst saa mange Aars manglende Øvelse, skjønt samme inden kort Tiid af ham kunde igien indhændtes; men af andre Geistlige Embeder veed Jeg intet saa højt og vigtigt, at hand jo kunde agtes bequæm at betiene det; men selv begiærer hand neppelig nogen Forflytning, deels fordi Hans Kald er af af de Indkomster, at hand sømmelig kand leve deraf, deels fordi hand haver anvendt en god deel bekostninger paa sin Præstegaards skikkelige Indrætning, hvis Erstatning af sin successore hand ikke vel kunde vendte ¹⁾).

3. H^r. Henning Irgens, Sognepræst for Skibsted og Lyngbye Meenigheder i Hellum Herred, en Trundhiemmer, haver været i Embedet over 25 Aar, er ogsaa en Mand af gandske solide erudition, prædiker meget opbyggelig og excellerer udi catechisation og Ungdommens skionsomme Underviisning, paa en anstændig Maade behagelig i sin Omgang, og begaved at sige enhver de skarpeste Sandheder, uden at irritere dend Vedkommende til Vrede. Hans Kald er ikkun af maadelige Indkomster; men er dog ikke trængendes, og da hand er over 50 Aar gl. og mueligt inden faa Aar kand behøve en personel Capellan, saa bærer Jeg tvivl, at hand enten forlanger eller modtager noget større Kald, skjønt hand er beqvæm at beklæde et anseligt Kiøbstæd-Kald ²⁾.

4. H^r. Christopher Heidenreich Busch, Sognepræst for Ørslev-Closter Meenighed i Fiends Herred, er

¹⁾ Døde 1758 i det nævnte Embede.

²⁾ Døde 1769 i det nævnte Embede.

ligeleedes en velgrundet Mand i sin theologie, opbyggelig i sine Prædikener, excellerer ligesom N°. 3 i Ungdommens Underviisning, paa en anstændig Maade behagelig i sin Omgang, haver været i Embedet paa 18de Aar. Kaldets Indkomster ere ikkun maadelige; men hand lever dog derved fornøjet, saa at Jeg ikke haver fornummet, at hand nogensinde haver begiæret at forflyttes, skjønt hand gandske vel meriterer et større Kald ¹⁾.

5. Hr. Jonas Christian Wassard, residerende Capellan ved Uldbierg og Lynderup Meenigheder, kom først udi Embedet i næstafviigte Aar; men er mig gandske vel bekendt, dels deraf, at hand haver været præceptor i min St: Broders Huus i Kbhv., medens hand opholdt sig ved Academiet, og derefter i nogle Aar en domestique udi Stifts-Proustens Hr. Bytzows huus, medens hand boede her i Wiborg; dels ogsaa deraf, at hand tilsidst næsten udi 4 Aar var Amanuensis hos mig selv. Hand haver gandske solide studeringer i Theologien: hans Prædikeners disposition og exegesis er meget accurat, og hans Usus saa beskaffene, at dend, som selv haver en sund Førfarenhed af dend sande Christendom, kand snart kiende, at hand selv haver Overbeviisning og Følelse af det, som hand prædiker for sine Tilhørere, og at hand med Fliid forretter sit betroede Embede. Derhos haver hand tillige en gandske god Kundskab og til dels Førfarenhed om de til publici Gavn hørende verdslige Ting. Vel haver Jeg ikke merket, at hand affecterer noget andet Kald, skjønt det ei strækker videre end til nødtørftig Ophold; men Jeg bør ikke lade ham være u-benævnt, siden hand er gandske vel skikket at betiene endnu langt anseeligere Meenighed, end dend er, hvor hand nu findes ²⁾.

Vores nu værende Stifts-Proust gaær Jeg denne sinde forbi, fordi hand for saa kort Tiid siden haver havt

¹⁾ Blev 1756 Sognepræst i Strandby, Bjørnsholm og Malle, † 1778.

²⁾ Døde i det nævnte Embede 1777.

Frugten af Hans Kongel: Majst^e Naade ved sin Forflytning fra Skive her til Byen. Dog bør Jeg ikke efterlade baade at nævne denne vores gode og af sine nye Tilhørere ikke mindre, end af de forrige, elskede H^r. Jacob Hasse, skjønt hand efterdags neppelig forlanger nogen viidere Forandring, end dog hans Lærdom, Levnet og egen Forfarenhed i de aandelige Ting kunde være til langt større Nytte, dersom hand havde en langt større Meenighed at omgaas med, end Domkirkens Meenighed er, af hvis Indkomster desuden en stoor deel er gandske uvis, og kommer an paa de Adelige samt characteriserede Personers saa og Geistlige Enkers Tal og Formue, som findes her i Byen; som alleene, tilligemed Skolen og dends Betiente, udgiøre Domkirkens Meenighed, da ellers ingen vis district af Byen hører dertil.

II. De Præster udi Stiftet, om hvilke Jeg veed, at de dels ønske, dels ogsaa virkelig søge eller ogsaa agte at søge Forflyttelse til anseeligere Meenigheder, og dertil have formedelst deres duelighed og af Gud forleente Gaver fremfor andre destingveret sig, ere følgende:

1. H^r. Christian Sadalin, Sognepræst for Sønder-Sogns Meenighed her i Byen, haver allerede udi mange Aar, endogsaa for min Ankomst til Stiftet, været bekiendt som en særdeeles niidkiær Mand i sit Embede, fremfor mange andre begavet at drive med besynderlig Alvorlighed paa Christendommens Pligter, meget flittig udi Ungdommens Underviisning, med viidere: lader sig undertiiden merke med Attraa efter et større Kald, hvor hans Omstændigheder kunde blive bædre, heldst uden aldt for lang Flytning, siden hand haver 13 levende Børn, alle endnu u-forsiunede, og ingen af dem ældere, end at dend ældste Søn enten først til næste St. Hansdag eller udi tilkommendes Aar agter at deponere¹⁾.

¹⁾ Døde i det nævnte Embede 1774.

2. Hr. Andreas Rejersen, Sognepræst for Mou Meenighed i Fleskum Herred, en Søn af Sl: Justitz-Raad Rejersen i Khvn, haver ved een og anden fra hans Haand udi Trykken udgangen samt endnu i Verk værende Skrift givet Prøve paa sin erudition, haver været 10 Aar udi Embedet, og er baade beqvæm og værdig at forflyttes til et anseeligere Kald: hvilket hand ogsaa gierne ønsker ¹⁾).

3. Hr. Adam Daniel Aspach, Sognepræst for Tisted og Binderup Meenigheder i Gislum Herred paa 9de Aar, haver ligeledes beqvæmme Lærdoms og Levnets Requisita at forestaae en anseeligere Meenighed, end der findes, hvor hand nu er Præst: hans itzige Kalds Indkomster ere ogsaa saa smaa, at hand med god Føje kand ønske og søge et andet Stæd, hvor hans Omstændigheder i dend Post kunde blive bædre ²⁾).

4. Hr. Michaël Holm haver tilforn været Capellan udi Aalborg-Stift og er nu paa 8de Aar Sognepræst for Thise Meenighed i Salling, er en meget roosværdig Mand baade i Lærdom og Levnet; men da hans Kald er eet af de ringeste udi Stiftet, saa ønskede hand sig gierne et Stæd, hvor hans Vilkaar kunde blive bædre, enten det maatte blive udi en Kiøbstæd eller paa Landet, saasom hand er beqvæm til begge deele ³⁾).

5. Hr. Jacob Schiellerup haver tilforn været i nogle Aar Capellan udi Hvam her i Stiftet, og er nu Sognepræst for Dollerup, Finnerup og Rafnstrups Sogne paa 14de Aar udi Nørlyng-Herred, er temmelig tunghørig; men ikke des mindre en meget opbyggelig Prædikant, catechiserer med stoor Nytte, fører et exemplarisk Levnet, og var særdeles højt ælsked af Sl: Conferentz-Raad og Stifts-Amtmand Güldenchrone, som og communicerede hos ham, medens Hand boede paa Hald, som ligger i Dollerup

¹⁾ Senere Sognepræst i Ringsted og endelig til Frederiksborg.

²⁾ Blev 1758 Sognepræst i Hellevad med Annexer i Aalb. Stift.

³⁾ Døde 1774 i det nævnte Embede.

Sogn; men da Kaldet er ogsaa eet af de fattigste udi det heele Stift, og det Stæd hvor Præsten boer, navnlig Fallitz-Gaard, aldeles vandløs paa $\frac{1}{4}$ [Mils] vej, undtagen hvad af Regnvand kand samles, da ønsker og fortienerr hand gandske vist at forflyttes til et bædre Kald, dog heldst paa Landet, for bemeldte hans Tunghørigheds skyld ¹⁾.

6. Hr. Wilhelm Adolph Worsøe, tilforen Capellan udi Aarhus Stift, blev A^o 1749 Sognepræst for Nautrup, Sæbye og Wiil Meenigheder i Salling, men atter ved Udgangen af Aar 1750 derfra forflyttet til Skive udi itzige Stifts-Proustes, Hr. Jacob Hasses Stæd, er en velbegavet og tillige munter Mand i alle sine Forrætninger: ønsker ogsaa gierne ved Guds og Hans Kongl: Majst^s Naade at forflyttes til et bædre Stæd, og, saaviidt Jeg nu paa 3^{die} Aar haver havt Leilighed at kiende hannem, saa finder Jeg hannem gandske vel skikket at forestaae en en større Meenighed ²⁾.

7. Endelig understaaer Jeg mig ogsaa at nævne min egen Søn, Christopher Wöldike, Sognepræst for Wiwe, Oue og Walsgaard Meenigheder udi Hindsted Herred, Wiborg Stift. I hvilket Embede hand nu haver været udi 5 Aar, efter at hand tilforen havde været noget over eet Aar 4de Classis Collega her ved Skolen, og forhen, efter at hand havde absolveret sine studia i Kiøbenhavn, ved Hielp af Sl: og Højlovlig Ihukommelse Kong Christian dend Siettes Stipendio |: hvortil da værende Professor, nu Ober-Consistorial Raad og General-Superintendent Reus havde recommenderet hannem :| og, da det endtes, af Stipendio Rosenkrantziano, studeret i Halle 2 $\frac{1}{2}$ Aar og i Jena næsten 1 $\frac{1}{2}$ Aar, og der med god Nytte hørt de navnkundige Theologos, Lange, Baumgarten, Walch og andre, iblandt hvilke endogsaa den gamle og ellers knurvrne D. Lange havde fattet en særdeles stoor Kiærlighed

¹⁾ Blev 1752 Sognepræst i Laastrup og Skals, † 1777.

²⁾ Blev 1766 Sognepræst ved Viborg Domkirke og Stiftsprovst.

til ham, saa at hand endogsaa i sin sidste Siugdom meget tiidt sendte Bud til ham og fornøjede sig ved at tale med ham, hvilket end og faa Timer, førend hand døde, skeede sidste gang. Dersom Hand ikke var min egen Søn, kunde Jeg med større Dristighed og mindre Undseelse skrive om de Naturens og Naadens Gaver, som Gud haver needlagt hos Ham, og dermed tilberedet ham til sin Ære og sin Meenigheds Tieniste; dog da Deres Høj-Grævelig Excellence haver befalet mig at skrive, hvad Jeg tilforladelig kand bevidne, da begik Jeg en stoor Utaknemmighed imod Gud, og en u-undskyldelig Mishandling imod Hans Kongl: Majst^e Højst-Christelige intention at befodre Guds Ære og Hans Kirkes Gavn, dersom Jeg ikke betiente mig af denne Anledning, underdanigst at bede, at, endskiønt hans Kalds Indkomster ikke ere iblandt de ringeste, hand dog, ved forefaldende vacance, endogsaa uden egen Ansøgning, maae entleediges fra at nedgrave det eller de hannem af Gud betroede gode Pund udi Jordens Dyrkning og Landsbye Arbeide, men sættes til saadant et Embede udi en Kiøbstæd, hvor hand uden Brød-sorg behøver allene at arbeide paa Siælenes Dyrkning til aandelig Frugtbarhed: hvorved Jeg haver dend u-paatvivlelige Tilliid til Gud, at om det end var een af Kiøbenhavns anseeligste Meenigheder, skal dends Lemmer, ved Guds Naades Bistand, finde Aarsag, næst Gud og Hans Kongl: Majestet, at takke Deres Høj-Grævelige Excellence, der ved sin Højbevogne Forestilling tilbringer dem Hannem som Præst og Lærer ¹⁾).

Wiborg d. 17. Aprilis 1752.

Andreas Wöldike.

IV.

Deres Høj Grevelige Excellence etc. etc.

I underdanigst følge af Deres Høj Grevelige Excellences naadige Befaling af 18. Januarii h: a: anlangende

¹⁾ Blev 1757 Sognepræst i Taarnby paa Amager, † 1761.

en Specification over saadane Lærere, som have ved Studeringer anlagt Deres Tiid saaledes, at Menighederne, som dennem motte blive Allernaadigst anbetroede, kunde baade ved Deres Lærdom og Exemplariske Levnet opbygges; hvilke Herrens dyrebare Salvede, Vor Allernaadigste Monarch, har i Sinde ved forefaldende Vacance Allernaadigst at befordre, skulde ieg herved underdanigst i Deres Høj-Grevelige Excellences Naadige Hænder overlevere min Allerunderdanigste Specification over de Lærere, som ieg tilforladelig kjender og veed at være saadane, at naar de ved Deres Kongelige Majestets faderligste Mildhed og Naade blive forhjulpne til bedre Leve-Brød, skal de samme blive til Guds Ære, Deres Kongelige Majestets fornøjelse og Menighedernes Opbyggelse. Her ere vel andre flere brave Mænd i Stiftet, men som de ej trænge til forflyttelse, har ieg ej understaaet mig deres Navne i Specificationen allerunderdanigst at tægne. Den milde Gud, som har lagt saadan Omsorg for Guds Kirke i Hans dyrebare Salvedes Hjærte, skal samme med u-endelige Velsignelser vederlegge over Deres Kongelige Majestet; til hvis store og synderlige Naades Nydelse ieg underdanigst recommanderer de duelige og Christelige Mænd, som i min Allerunderdanigste Specification ere anførte. Jeg forbliver i underdanigst Soumission med uafsladelig forbøn stedse

Deres Høj-Grevelige Excellence,
Naadigste Herre, Deres
underdanigste Tjenere
og uafsladelige forbedere

Aalborg Biske Residence
d. 31 Januarii 1752.

Broder
Brorson.

Allerunderdanigst Specification over de Lærere i Aalborg Stift, som ere duelige Mænd i deres Embede, Exemplariske i deres Levnet, lide Mangel og trænge til Deres Majestets Naade ved forefaldende Vacancer.

Hr. Nicolai Clausen, residerende Capellan til St. Budolphi Kirke i Aalborg, som allerunderdanigst for hans redelige og tro Tjeneste recommanderes til at succedere, naar der skeer nogen Vacance i Aalborg ¹).

Hr. Rasmus Lind i Hiortals i Vester-Han-Herred ²).

Hr. Johan Hegelahr til Hassing og Willerslef Menigheder i Thye i Hassing Herred ³).

Hr. Christopher Mumme, Personell-Capellan i Aaestød og Skjærum Menigheder i Wenneberg Herred ⁴).

Hr. Jens Tollesen Meldall, Capellan pro persona i Sæby i Børlum-Herred ⁵).

Hr. Peder Bondorph, Capellan pro persona i Aaebø og Bjerstød Menigheder i Kjær-Herred ⁶).

Hans Raër, fjerde lecties Hører i Aalborg Latinske Skole nu i ellefte Aar med stoor fliid, og er fortræffelig begavet til [at] udlegge de Guddommelige Sandheder, ligesom hand og pryder Lærdommen med et Exemplarisk Levnet ⁷).

V.

Deris Høy-Grevelige Excellence, etc. etc.

Herved giver ieg mig underdanigst den Frihed at indsende en kort Designation over de Præster udi Aarhus Stift, som ifølge Hans Kongelige Majestets Allernaadigste Intention kunde gjøre sig Forhaabning om Forfremmelse til bedre Præste-Kald end dem, de for nærværende tid

¹) Blev 1758 Sognepræst ved Frue Kirke i Aalborg, † 1773.

²) Fremhæves ogsaa af Bluhme (se foran, S. 645), † 1757.

³) Blev 1753 Sognepræst i Karleby, Horreby og N. Ørslev p. Falster, † 1764.

⁴) Blev Sognepræst i Aasted og Skjærum 1754, † 1779.

⁵) Blev 1753 Præst i S. og N. Onsild, 1763 i Ø. Tørslev, entl. 1790, † 1792.

⁶) Senere Sognepræst smst., † 1789.

⁷) Blev s. A. Sognepræst ved Viborg Graabrødre K. med Annexer, og 1759 i Skjærbæk, † 1779.

betiene, og hvorved ieg formoder Deris Høy-Grevel. Excellences Høystærede under d. 18. Jan. sidst, omendskiønt noget sildere, dog saa meget nøyere at være efterlevet, eftersom ieg ikke gierne vilde skrive noget, uden det som ieg tilforladelig vidste at forholde sig saaledis i Sandhed, hvortil da ogsaa udkrævedes nogen tid at lade mig om een og anden omstændighed under Haanden informere. I det øvrige er ieg fuldkommelig persvaderet om, at intet kunde tiene til en større Opmuntring for Lære-Standen, følgelig intet være Guds Kirke meere nytteligt, end at denne Hans Kongel. Majestets allerchristeligste Intention troeligen vorder i Verk sat, saa at den, som viiste sig troe at være i det mindre, kand vente at blive befordret til noget meere, hvilket næsten er det eeniste Middel til at see saa vel de ringeste som de beste tienister forsynede med duelige Arbeidere, i den sted at mange ellers redelige og gode Mænd tabe Lyst og Mod og alleting, |: om ikke falde hen til andre extremiteter :| naar de finde sig af Giæld, Armod og Bekymringer for dette timelige beknyttede, uden at kunde gjøre sig Haab om Forbedring, saa længe de leve.

I det øvrige finder ieg mig Deris Høy-Grevel: Excellence uendelig forbunden, da ieg fornemmer, at min ringe intercession for den redelige L. Detlefsen udi Ebbeltoft haver ikke været forgievis; Deris Høy-Grevel. Excellence haver visselig ikke anvendt denne Velgierning paa en uværdig og langt mindre paa en utaknemmelig. Jeg forbliver ald min tid med største veneration

Deris Høy-Grevel. Excellences
underdanigste og aller-
ydmygste tienere

Aarhus d. 20. Mart:
Ao. 1752.

P. J. Hygom.

Designation

paa de Præster udi Aarhus-Stift, hvis Præste-Kald er af meget ringe Indkomster, men dette uanseet destingvere sig saaledis baade i Lærdom og Levnet, at de ved Hans Kongl. Maj^{ts} Naade kunde gjøre sig Haab om at vorde forflyttede til bedre og større Kald, følgelig have bedre Leylighed til at opbygge Guds Meenighed med den dem betroede Gave.

1. Hr. Johannes Overgaard, nu Sogne-Præst for Sønder- og Nørre-Onsild Meenigheder imellem Mariager og Hobroe. Kaldet, som Hand nu paa 12te Aar betiener, og hvortil Hans Kongl. Maj^t haver reserveret sig Jus vocandi, er lidet og ringe; Hand selv derimod er, frem for mange, en retsindig, veloplyst og exemplarisk Lærere, der ey alleeniste har en grundig Indsigt og Forfarenhed i de ting, som høre til Guds Rige, men endog besidder den Gave, at tale i Guds Sag og prædike Hans Riges Evangelium med saadan Kraft, Færdighed og aandelig Veltalenhed, hvorudi faa skal kunde ligne og neppelig nogen overgaa Hannem. Ifølge Hans Kongl. Maj^{ts} Allernaadigste og meget Christelige intention kunde denne Mand uden ald tvivl bruges med større Frugt og Nytte paa et andet sted og i et langt vigtigere geistligt Embede, naar det kun ikke for meget var bebyrdet med verdslige Forretninger; thi at bemøye sig med slige ting er ikke egentlig hans Sag, men alleeniste at prædike Evangelium, og at vandre værdeligen efter Christi Evangelium ¹⁾).

2. Hr. Peder Anderssøn Lyngbye, for 2 Aar siden kaldet til det lidet Øeland Mandøe i Riber Stift, og derfra strax Allernaadigst forflyttet til Wium og Liusgaard Meenigheder her i Stiftet, hvorved hans Omstændigheder bleve saavidt forbedrede, at Hand boer nu paa det faste Land; men Kaldet er ligesaa vel som det forrige

¹⁾ Blev 1753 Sognepræst i Ebeltoft, † 1773.

meget ringe, og vil blive Ham svart at giøre sig Credit og trænge sig igiennem. Han er ellers af de retsindige og troe Tienere i det lidet, der i henseende til sin redelige intention og vindskibelighed i at fremme Guds Ære kunde tiene til |: ieg vil ikke sige fortiene :| at sættes over noget meere. Hans Kongl. Maj^t. handlede derudi efter sin Viisdom, og det vilde udentvifl tiene til Opmuntring for denne og andre retsindige fattige, der skal prædike Evangelium for de fattige ¹⁾).

3. H^r. Thomas Møller, nu paa det 5te Aar Sogne-Præst til et saare lidet og ringe Kald, Borum og Lyngbye, som vel er under jure Patronatus af Lyngbyegaards Eyere, men Patronen Monsr. Althalt indtil dato u-privileret til at kalde. Manden har ellers gode Studia, og ved sin Duelighed i Embedet, samt velanstændige Opførsel haver hand i ald sin Fattigdom erhvervet sig god Ynde og credit her i Egnen. Haver og udentvifl den Lykke at være kiendt af Deris Høy-Grevel. Excellence Selv, og, som ieg haaber, til det beste ²⁾).

4. H^r. Peder Rytzov, siden a^o. 1738 og altsaa nu paa 14de Aar Capellan i Schanderborg, hvorfor hand og nu længes meget efter Allernaadigst Promotion, som andre hans Formænd have trøstet sig ved, til et bedre Leve-Brød, thi det hand nu hår er saare ringe. Paa Hans duelighed og Færdighed til Prædike-Embedet er intet at sige, ligesom Hand ogsaa for sin Vandring og Opførsel efter den sunde Lærdom faaer af alle et godt Vidnisbyrd ³⁾).

Fleere vidste ieg for nærværende tid ey at udfinde, thi de øvrige, som ved Guds Naade ere reskaffene og duelige Arbeidere her i Stiftet, befinde sig enhver paa sit

¹⁾ Han var tidligere anbefalet af Bluhme (se foran, S. 645).

²⁾ Blev 1753 resid. Kapellan ved Aarhus Domkirke, 1763 Sgpræst i Egebjerg og 1767 i Storeheddinge, † 1789.

³⁾ Blev siden Præst i Feldballe og Nødager, † 1762.

Sted nogenlunde forsynede saavel med Arbeide, som med Løn for deris Arbeide. Men at de foranførte kand være frem for mange ligesaa høyt-trængende til Hans Kongl. Maj^{ts} dem og deris lige tiltænkte Naade, som de enhver i sin deel findes ikke uværdige dertil, det bliver herved i ald Sandfærdighed allerunderdanigst attesteret af Aarhus Bispegaard d. 20 Mart. Ao. 1752.

P. J. Hygom.

VI.

Deres Høy Grevelig Excellence etc. etc.

Efter Deres Høy Grevelig Excellences Naadige ordre af 18 pass: fremsendes herved underdanigst den anbefalede og efter beste Skiønsomhed forfattede Designation over de retsindige og derhos meest trængende Præster i Stiftet, som til Deres Høy Grevelig Excellences videre naadige Forsorg underdanigst recommenderes, hvorhos ieg tager mig den underdanige Frihed for dette Stift at udbede hos Deres Høy Grevelig Excellence den Naade, at de saavit mueligt være kunde, ved forefaldende Vacancer her i Stiftet maatte blive employerede, hvortil ieg, om saaledes naadigst blev befalet, kunde ved Vacancernes Anmeldelse gjøre allerunderdanigst Forslag. Den allerhøyeste Gud i det øvrige mangfoldig velsigne Deres Høy Grevelig Excellence for denne ham velbehagelige og til Meenighedernes Beste samt retsindige Præsters soulagement sigtende anstalt, hvilket ufladelig ønsker

Deres Høy Grevelig Excellences
underdanigste tiener og

Ribe d. 23 Febr. 1752.

forbedere

H. A. Brorson.

Designation

over de Præster i Riber Stift, som kunde meritere og derhos behøve at beforders til bedre Kald.

1. Riber Bye.

Hr. Morten Reenberg Dam, Hospitals Præst sammesteds, er een i Lærdom grundig og opbyggelig samt i Levnet alvorlig og exemplarisk Lærere og sidder med Hustrue og eendeel uopdragne Børn i et ringe Leve Brød og meget fattige Omstændigheder ¹⁾.

2. Bølling Herred.

Hr. Andreas Balslef, Sogne Præst for Stafning Meenighed, er fattig og har liden Indkomst at subsistere ved med Hustrue og mange Børn, er for resten en retsindig, flittig og velbegavet Lærere og kunde ved Guds Naade forestaae større Meenighed i Kiøbstæd eller paa Landet ²⁾.

3. Giørding Herred.

Hr. Jørgen Gad, Sogne Præst til Aastrup og Starup Meenigheder, er en munter, retsindig og opbyggelig Lærere, som med megen Fliid og troeskab i eendeel aar dette Embede har forestaaet, har derhos et ringe Kald og kun maadelige Omstændigheder ³⁾.

4. Gram Herred.

Hr. Hans Schach Kraglund, Personell Capellan ved Gram Meenighed, er en vel-studeret og habil Lærere, og mig fra mange aar bekient af et ustraffeligt og exemplarisk Levnet, hvilken saa meget meere ønsker at maatte befordres til et andet Embede, som hans Tieneste der paa Stedet af den nye ankomne Sogne Præst icke forlanges ⁴⁾.

¹⁾ Blev 1753 Sognepræst i Lemvig, 1767 i Varde, † 1782.

²⁾ Døde i det nævnte Embede 1787.

³⁾ Blev 1753 Sognepræst i Vejby og Tibirke, † 1786.

⁴⁾ Efter forskjellige Befordringer døde han 1792 som Præst i Herfølge og Sædder.

5. Hind Herred.

Hr. Thomas Hansen, Sogne Præst for Thorsted Meenighed, har et meget ringe Kald, er fattig men derhos retsindig og flittig i sit Embede ¹⁾).

6. Løe Herred.

Hr. Johannes Hieronymus Clausen, Sogne Præst til Medolden Meenighed, een særdeles exemplarisk, velbegavet og arbejdsom Lærere, og sidder i et lidet Kald, men for nærværende tiid er han svagelig og i den Tilstand icke skicket til at forflyttes ²⁾).

7. Malt Herred.

Hr. Peder Wiibe, Sogne Præst til Malte og Folding Meenigheder, een retsindig og ustraffelig Lærere, sidder i et meget lidet Kald og fattige Omstændigheder og kunde forestaae et større Kald paa Landet ³⁾).

8. Møgeltønder Herred.

Hr. Jens Clausen, Residerende Capellan til Emmerlef Meenighed, har tient i mange aar først som Personell og siden som Residerende Capellan, er fattig og har lidet at leve af, men derhos retsindig og troe i sit Embede ⁴⁾).

9. Schads Herred.

Hr. Carsten Biørn, Capellan pro Persona for Øsse og Nesberg Meenigheder, er en retsindig og ustraffelig Lærere, som nu icke meere behøves ved disse Meenigheder ⁵⁾).

¹⁾ Døde samme Aar (1752) i det nævnte Embede.

²⁾ Blev 1754 Sognepræst i Visby i Lø Hrd., † 1778.

³⁾ Blev 1763 Sognepræst i Todbjerg og Mejlbj, † 1765.

⁴⁾ Døde i det nævnte Embede 1759.

⁵⁾ Om denne, der ikke naaede at blive Sognepræst, se O. Nielsen, Hist. Efterretn. om Skadst Herred, S. 170.

10. Schodborg Herred.

Hr. Erich Lemming, Sogne Præst til Nør-Nissum Meenighed, en redelig og flittig Lærere, er fattig og har et ringe Kald ¹⁾).

Hr. Adam Friderich Grib, Sogne Præst til Venøe, har et meget usel Kald og armelige Omstændigheder, men kan ihenseende til hans solide Studia, særdeles gode Lægaver og ustraffelige Vandring betiene en vigtig Station ²⁾).

Endnu anføres Catecheten Friderich Christian Friis i Colding, en i Lærdom grundig og opbyggelig, i Levnet exemplarisk og i sit Embede flittig Lærere, er gift, har saare lidet at leve af og sidder i kummerlige Omstændigheder ³⁾).

Saaledes efter hans høy Grevelig Excellences Herr Geheime Conferentz Raad og Ober Secretaire von Holsteins naadig Ordre af 18 pass: underdanigst forfattet. Ribe d. 23 Febr. 1752.

H. A. Brorson.

¹⁾ Blev endnu 1752 Sognepræst i Ude- og Oppesundby, † 1778.

²⁾ Blev 1756 Sognepræst i Rudkjøbing, † 1761.

³⁾ Blev 1754 Feltpræst og 1759 Sognepræst i Hjarup og Vamdrup, † 1802. Denne og de foregaaende kortfattede Oplysninger om de anbefalede Præsters senere Løbebane ere hentede fra Wibergs Alm. dsk. Præstehistorie og grunde sig ikke paa ny eller selvstændige Undersøgelser.

Breve til og fra Holger Rosenkrands.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Det hører vel ikke til det ubekjendte, at Mænd, stillede paa de højeste Pladser i Samfundet, med stor Iver have omfattet de religiøse Spørgsmaal, og at de vel ogsaa have ydet Bidrag til deres Besvarelse; men man skal dog søge længe efter at finde nogen, som har gjort dette med den Energi og Aandens Hengivelse som den lærde Holger Rosenkrands.

Udsprungen af en med Føje anset og af Fædrelandet vel fortjent Adelsæt, tilbagelagde han et smukt Ungdomsliv, under hvilket han blandt sine jevnlige gjaldt som et Mønster paa en flittig, sædelig og vel begavet studerende, medens den store Interesse, han nærrede for de theologiske Problemer, og den grundige Indsigt i samme, som han allerede i en ung Alder havde erhvervet, forskaffede ham en ikke ringe Anseelse blandt Vittenberguniversitetets lærde Mænd. Faderens Død (1596), der satte ham i Besiddelse af store Jordejendomme, hans Indtrædelse (1597) i Kancelliet (i hvilket han dog kun forblev et Aar)¹⁾ og hans Ægteskab (1598) syntes at skulle drage ham bort fra dette Studieliv. Men har der været Fare i denne Retning, varede den dog kun kort; thi ved Aaret 1600

¹⁾ Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarkivet 1872, S. 160.

eller 1601 synes der at være foregaaet et religiøst Gjennembrud, der fremkaldte den Beslutning hos ham at vie sit Liv til Herrens Tjeneste. Denne Beslutning hindrede ham dog ikke i at opfylde sine Pligter som Godsejer og Husfader, ligesom han ogsaa senere med Dygtighed varetog forskellige vigtige Statsershverv, særlig som Lensmand for Dalum Kloster (1617-20), og for Odensegaards (eller S. Hans Klosters) Len (1618—28)¹⁾ og som Medlem af Danmarks Riges Raad 1617—27 (ell. 28)²⁾. Men medens han i disse Stillinger gjorde Fyldest som en af de bedste i sin Samtid, var der stadig en indre Magt, der drog ham til de hellige Studier, og blandt hans theologiske Venner var der da ogsaa dem — og særlig Dr. Jesper Brochmand — som indtrængende opmuntrede ham til udelukkende at hengive sig til de Overvejelser og Bestræbelser, som have Guds Rige til deres Formaal.

Da disse Opfordringer kun altfor godt stemmede med hans egen Tilbøjelighed, gav han efter og frasagde sig sin Stilling i Rigsraadet, hvad da ogsaa førte til, at han mistede eller opgav sin Forlening, ifølge hvilken han havde været stillet omtrent som, hvad vi nu vilde kalde Stiftsamtmand i Fyn. Men denne hans Udrædelse af Rigets Raad midt under den vanskelige kejserlige Krigs Farer og Trængsler var uden Tvivl et stort Misgreb af ham, skjønt det rostes af Brochmand. Thi ikke blot paadrog han sig derved Christian IV's Mishag, som aldrig forsvandt, men han fik alt for god Tid til sine Grublerier og kom til at savne den Modvægt, som det praktiske Livs Sysler ellers frembød. Det contemplative Liv, som han nu kunde hengive sig til, og de klosterlige Gudsfrugtighedsøvelser, som han satte saa stor Pris paa, førte ham ind paa theologiske Theorier, særlig angaaende de gode Gjerningers Betydning, som nu synes os temmelig

¹⁾ Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1648, S. 27. 60.

²⁾ Molbech, Chr. IV's egenh. Breve, S. 315.

uskyldige, men som paa en Tid, da Sandsen for de dogmatiske Differenspunkter var saa skarpt udviklet, vakte en pinlig Opmærksomhed, navnlig ogsaa fordi der bag ved dem laa en Kritik over den herskende Theologi.

Nu skete det, at flere af de Mænd, som tidligere havde været Holger Rosenkrands's ivrigste Beundrere — vi fristes til at sige Smigrere — vendte sig imod ham, og i de sidste Aar af hans Liv styrtedes han ind i en Række theologiske Stridigheder. Havde Adelsprivilegierne ikke dækket ham, er det meget sandsynligt, at han var bleven sat under Anklage for heterodoxe Anskuelser. Dette skete nu imidlertid ikke; men der faldt dog en Skygge over hans sidste Aar, som vel ikke røvede ham hans Hjærtedefred, men dog mangen en Gang gjorde ham bitter mod de Modstandere, som efter hans Mening uden Føje gjorde ham til Gjenstand for deres Angreb.

I Kirkehist. Saml. 3 R. 1, 114—74 er meddelt en Samling Breve fra Holger Rosenkrands's Studietid 1590—95. Naar jeg her fortsætter med Breve fra hans Manddomsaaar, da forbyder Tallet af de os levnedes Breve mig at optage alle dem, der kjendes. Jeg maa nøjes med et Udvalg (tildels i Udtog), der dog formentlig vil kunne tjene til at vise, hvor stor en Anseelse den lærde — Christian IV kaldte ham: den latinske — Rosenkrands nød i sin Samtid som en fremragende luthersk Theolog. Forøvrigt er her ogsaa medtaget Breve, som ikke ere af theologisk Indhold, naar de kunde tjene til at vise den Stilling, H. R. indtog blandt sine samtidige, og der er sket et Forsøg, som dog ikke gjør Krav paa at være udtømmende, paa at give en Oversigt over de haandskrevne theologiske Indlæg fra H. Rosenkrands's Haand, eller rettede imod ham, som findes i vore Samlinger, saa vidt muligt indordnede i Tidsfølgen, hvilket undertiden dog har stor Vanskelighed paa Grund af manglende Tidsbestemmelser.

Næsten alle de efterfølgende Breve meddeles efter Afskrifter, tagne i forrige Aarhundrede af Originalerne i Rosenholms Arkiv. I det hele ere Afskrifterne gode. Men ganske erstatte Originalerne kunne de dog ikke. Dette bedes haft i Erindring, om Læseren en eller anden Gang skulde komme i Tvivl om Aftrykkets Korrekthed.

II.

Fra Holger Rosenkrands's Manddomstid.

1.

1596, 17. Marts. (Tremoniaë). M. Andreas Schaafman, ecclesiastes Tremonianus, tilegner Oligerus de Rosæcrantz, Danus, og tre tydske Adelsmænd sit Skrift: *Libri III controversiarum de prædestinatione*. Francof. 1597. 8°. Skriftet indeholder en Gjendrivelse af den bekjendte reformerte Theolog M. Joh. Piscators Sætninger.

2.

1598, 26. Februar. Gundæus Lange Joh. F. skriver fra Ingolstadt, hvor han studerer, til H. Rosenkrands og meddeler ham bl. a. nogle politiske Efterretninger. Han omtaler sit tidligere Ophold ved Universitetet i Tybingen.

Afskrift i Langebeks *Diplomatarium*. Sammesteds findes under Aaret 1595 Breve til H. R. fra Brødrene Gunde og Tyge Lange, Sivert Grubbe og Christian Barnekov. De to førstnævnte vare Søner af Hans Lange til Brejning, H. Rosenkrands's Morbroder (jvfr. *Hist. Tidsskr.* 5 R. IV, 624—5 Not. *Khist. Saml.* 3 R. I, 163—4). I Langebeks *Diplomatarium* findes endvidere følgende Breve til H. R. fra Gunde Lange 1. dat. Greifswald 21. Apr. 1596. 2. dat. Tybingen 7. Nov. 1596. 3. dat. Frankfurt 9. Sept. 1597. 4. dat. Ingolstadt 3. Jan. 1598. Fra Joh. Lindenov, dat. Hingsavl 29. Juli 1596. Fra Tyge Lange, dat. Tybingen 2. Sept. 1597.

3.

1598, 3. November. Marie Belov til H. R.

S. P. D.

Si recte vales, mi Avuncule, cum nobilissima uxore, est cur magnopere gaudeam, ego cum meis (Dei gratia) valeo rectissime. Orationem latinam, quam Episcopus Selandensis D. Petrus Winstrupius in Coronatione Regis nostri clementissimi publice dixit, tibi mitto, non equidem ut tuum munus vel meritum remetiari; sed ut hoc saltem mei in te grati animi pignus apud te relinquam. Aliud quod tibi hoc tempore significem, nihil est, præterquam quod amice a te petam, velis hanc meam qualemcunque picturam et manum boni consulere; alias plura et meliora mittam. His te cum castissima matrona¹⁾ reverenter et officiose meis verbis salutata protectioni diuinæ commendo. Kalløe 3. Nouembris Anno 1598.

Maria Belov²⁾

manu propria.

Herren aff Zion wellsegne Eder och Eders kiere Høstrue, och giøre Eder till ett stortt och manngfoldige Folck.

Elisabett Skram

medt egen Handt.

Udskrift: Nobilissimo oc generoso viro Oligero Rosæcrantz, domino de Rosenholm, avunculo meo charissimo, plurimum semper observando.

Langebeks Afskrift «ex autographo in Archivo Rosenholm. 1761».

¹⁾ Den 13. August 1598 havde Holger Rosenkrands Bryllup i Malmø med Sofie Brahe, D. af Axel Brahe, i hvilken Anledning Frants Jørgensen (Græsted) udgav et latinsk Bryllupsdigt (se Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. III, 726).

²⁾ Om Forfatterinden af dette Brev, som, da hun skrev det, var neppe 12 Aar gammel, henvises til de udførlige Oplysninger hos Schönau, Lærde danske Fruentimmer, S. 27 flg. Hendes Moder, Elisabeth Skram, af hvem Efterskriften er, var ogsaa en ved Aand og Guds frygt udmærket Kvinde (se min Udg. af Lyskanders Bog om Danske Skribenter, S. 217—8).

4.

1600, 10. Februar. (Fusinga). Ottho Skyell¹⁾ tilskriver H. R. om en »*eqvus gradarius*« (Pasgjænger), som H. R. havde bedet ham at anmode Bertel Holck om at købe til ham efter afdøde Thomas Fassi. Det var imidlertid lidet sandsynligt, at B. Holck kunde fremme denne Sag; O. Sk. havde derfor anmodet sin Onkel, Knud Brahe, om at tage sig deraf hos Th. Fassis Arvinger. — Endvidere giver han H. R. Oplysning om Alderen paa nogle unge »*leporarii*« (Jagthunde), som H. R., som det synes, havde faaet fra Herregaarden Ulstrup.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium efter Orig. i Rosenholms Arkiv.

5.

1600, *ipsa die paschatis*. (Patavii Antenoris). Ottho Brahe skriver til H. R., der nu var gift med hans Søster. Han glæder sig til at se dem, naar han havde fuldendt sine Rejser i fremmede Lande.

Langebeks Afskrift i Diplomatariet i Geh.-Ark.

6.

1600, 15. Juli. (Wittebergæ). Nicolaus Petri takker H. R. for utallige Velgjerninger, han havde vist ham, og lover, at han ikke skulde vise sig utaknemmelig.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

7.

1600, 19. Juli. (Wittebergæ). Georgius Rostrup tilskriver sin kjære »*avunculus*«, Holger Rosenkrands, og takker ham for hans gode Formaninger til Gudsfrygt, Lydighed og andre Dyder; thi deraf erkjendte han hans

¹⁾ Søn af Christen Skeel til Fusing og Margrete Brahe (jvfr. V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel, S. 161—70).

næsten faderlige Omhu for ham. Han lover at lægge disse Formaninger paa Hjærte. Forøvrigt underretter han ham om, at han d. 18. Juni velbeholden var kommen til Vittenberg; men derom vilde (Broderen) Johannes skrive nærmere.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

8.

1600, 29. Juli. (Hafnia). Otto Skyell skriver: »Amantissime Oligere, ex animo doleo, qvod per qvædam negotia, qvæ mihi facessunt Kanutus Rud et duo alteri nobiles, causam Alberti Skelii, homicidæ¹⁾, apud Regem acturi, tuis literis plene non possim respondere, nec, qvod admodum vereor, te in itinere tuo et desideratam tuam meamqve Sophiam Brahe²⁾ videre et salutare«. O. Sk. ventede sin Moder til Kjøbenhavn. Hvis hun imidlertid ikke kom, vilde han mødes med H. R. i Kalundborg næste Fredag for at tale med ham om en magtpaaliggende Sag. Hellere ønskede han dog et nærmere Mødested, hvis det kunde lade sig gjøre.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

9.

1600, 30. Juli. Otte Skeel til H. R.

Rescripsi tibi, frater dilecte, summa cum festinatione, me infra diem Sabbathi, vel ipsa die Sabbathi tibi adfuturum Kalundburgi, nisi me impedirent causæ, qvas tum recensui: ecce jam veniam impetravi, animi gratiâ urbe hac excedere, ac Stenonem Brahe avunculum meum et reliqvos meos amicos accedere; sic me tædet hujus vitæ

¹⁾ Albert Skeel til Jungetgaard dræbte 1600 Niels Juul til Kongstedlund.

²⁾ Holger Rosenkrands's Hustru, Sofie Axelsdatter Brahe. Otte Skeel var forelsket i Sofie Pedersdatter Brahe, hvorom mere i de følgende Breve.

fixæ¹⁾: intellexi vero ex tuis literis, te brevi ac intra paucos dies Kalundburgum cogitare, sed qvanam die, ex literis tuis non potui colligere. Præterea mihi fidem fecit quidam tabellarius, te interfuturum baptismo filii Hemingii Gøe; hinc fit, ut certo non possim scire, qvanam die venturus es, vel an brevi venturus es: si constaret mihi, libenter me istuc reciperem circa idem tempus, ut te in meo itinere salutarem, fuit enim et erit mihi semper gratissima præsentia tua: statui autem Deo volente perendie Roskildiam ire, ubi hæream, donec cum hæc nuncio mihi rescripseris, quid agendum sit, et quâ die te præstolabor; permagnum enim me incessit desiderium videndi virgines istas, si fieri possit citra ullam suspicionem; nosti probè ingenia quorundam; neminem autem in hoc negotio, vel certè in alio, mihi magis fidum eligere potui qvam te, ideo nulli alio quoque aperire ausus sum. Plura de hac re coràm tecum agam, si frui licet tuâ præsentia. Vale cum tua conjugè optime. Haffnia 30 Julij a° 1600.

Tui A^{us}

Otho Skyell.

Doctissimo ac nobilissimo viro Oligero Rosækrantzio, amico ac fratri meo longe charissimo.

Holger Rosenkrantz.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

10.

1600, 12. August. Otte Skeel til H. R.

Promisi tibi, frater dilecte, me quando primum Haffniam reducem, omnia tibi, quæ in itinere mihi evererint, per litteras narraturum. Discedens itaque à te Brentwed perveni, ubi avunculum meum Stenonem Brahe²⁾, Olaum

¹⁾ Otte Skeel var paa den Tid Hofjunker.

²⁾ Sten Brahe var en Broder til Otte Skeels Moder.

Rosensparre cum toto gynæceo suo offendi. Sed sponsalia filii avunculi mei erant tum peracta; ibi tres dies commoratus, demum cum Olao Rosensparr, ab ipso invitatus, concessi. Hic inter varia colloquia, quæ mecum privatim habuit conjux ipsius¹⁾, etiam de conjugio nonnulla, ac semel à prandio me in sylvam eduxit, rem magni ponderis mihi narratura. Cum jam aliquot passus domo abessemus, hujusmodi oratione me alloquitur: Fili mi, nihil unquam tecum de matrimonio contrahendo egit parens tua? vel cujus filiam ambire te voluit? Ego etsi fuisset mater mea, constanter tamen negabam. Tum illa: Ego jam ab initio saluti et prosperitati tuæ studui, bona verò pars tuæ felicitatis sic etiam infelicitatis consistit in matrimonio benè vel malè contracto; habeo autem in domo mea virginem quandam nobilem, optimis moribus præditam, quam libenter tibi in conjugium elocarem. Rogabam, quænam esset? nam filiam tuam, dixi, licet maximè vellem, ob sanguinis affinitatem ducere in uxorem haud possum. At illa negabat filiam suam esse, sed alteram, quam probè nosti, inquit; hic illam à innata probitate, à clarissima prosapiâ, à præstanti forma, à summis divitiis, ab pietate et optima educatione commendare, omnes procos²⁾ ipsius, qui repulsam passi sunt, enumerare incæpit. Ego summas illi gratias habui, quod tam benè fortunato conjugio rebus meis consulere voluerit, cæterum me in tam arduo negotio nihil citra matris meæ consensum acturum dixi; quo responso me semper liberavi, nam certè animum meum occupaverat tum Sophia Brahe, obtinebitque in posterum, modo reciproco amore amicitiam nostram foverit, quod equidem non dubito. Tandem ubi me in suam sententiam protrahere non potuit, rogabat, ne cui hoc suum consilium aperirem.

Ræsenium nostrum de libris istis, quorum mentionem fecimus, interpellavi, respondit, se non habere præter

¹⁾ Lisbeth Gyldenstjerne. ²⁾ Bejlere.

Biblia Græca Sixti Qvinti Pontificis Romæ excusa, sed jam denuo accuratius in Germania edita puto Vetus Testamentum collectum ex varia lectione Patrum, qvòd si volueris, libenter mutuo tibi dabit. Vale, salutata à me Sophia Brahe tua et mea qvàm amantissimè, Dorothea Gøe¹⁾ reliqvisqve virginibus qvàm officiosissimè millies salutatis. Haffniæ 12 Augusti 1600.

Tui amicissimus
Ottho Skyell mauu sua.

Oligero Rosencrantzio, viro nobili ac juxta docto, amico meo ac fratri charissimo.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

11.

1600, 5. Oktober. Otte Skeel til H. R.

Avidè tu qvidem frater desiderate hæc legis, sed desiderata vix lecturus, ac ut totius rei seriem melius intelligas omnia, qvæ à nuptiis Wiburgi celebratis in hoc negocio evererint, tibi exponam, qvæ autem præcesserint, nisi fallor, à me antea percepisti. Igitur secundo satis vento trajecto freto, die Sabbathi à nuptiis proxima, circa horam quartam pomeridianam Torbenfeldium perveni, excepit me virgo matertera²⁾, sed vultu nescio ad qvam insolitam austeritatem composito, unde facilè conjeci, meum adventum ipsi haud gratum fuisse, qvare nec me rogabat, ut crastinum diem manerem; sed qvoniam cum Sophia loqvi volebam, qvòd commodè isto die non potui, simulatà ignorantia, manebam tamen, finitâ concione ac finito prandio, multa mecum virgo matertera contulit, variis de rebus, nonnulla etiam de conjugiiis, sed omnia tanta autoritate, tanto fastu, tam ambiguè et ironicè, ut vix

¹⁾ Ejerinde af Torbenfeldt (nu Frydendal).

²⁾ Den ovennævnte Jomfru Dorthe Gøe. Hun kaldes matertera, fordi hun var Moster til Sofie Pedersdatter Brahe.

mentem illius perciperem, ut est virgo nescio qualis ingenii. Interim sedulo occasionem captabam Sophiam alloqui, quæ in cubiculum se receperat, ac vix me aspicere per materteram audebat. Tandem ego longioris moræ impatiens à mensa surgebam, tum ætate majores sorores virgines, quæ fortè aderant, petebant, sic ut credo à matertera instructæ, ut ludum latruncularium cum illis luderem; ego quia libenter præsentem Sophiam vidissem, rogabam, ut cartis luderent, tum omnes, dixi, simul ludere possumus, quod et obtinui. Quo dicto comparuit Sophia. Sic ferè per 3 horas lusimus non sine suspiriis utrinque ductis, interim abiit matertera: ego tempus jam ratus cum Sophia loqui, petebam, ne amplius luderent, petivi enim, cum illis conferrem; illæ rem intellexerunt, ac statim una cum Sophia à mensa discedunt: ego verò Sophiæ omnia, quæ ad negocium spectare videbantur, exposui, et literas Sophiæ tuæ clam tradidi, præterea ut amplius materteram de negotio concredito convenirem rogavi, quod ut facerem unice petebat. Nobis sic conferentibus supervenit matertera, quæ minaci satis gestu nos respexit, nihilominus manente Sophia sermonem meum persequutus sum nihil commotus hisce rebus, donec instans cænandi tempus interrumpit colloquium nostrum. Perlongum foret omnia recensere, quæ virgo matertera protulit in medium, mira certè omnia et valde ambigua, sed nihil de meo negotio loqvuta. Peracta jam cæna et alto facto silentio, dixi illi, me jam matris meæ, P. Munchii, amitæ meæ et reliquorum amicorum svasu, consensu et consilio jam deliberasse, Petrum Brahe¹⁾ ob causam, quam illi antea exposueram, invisere, idcirco illam rogabam, ut mihi in hoc negotio adesset, me vicissim nihil non ipsius causa facturum constanter promisi; sed illa antiqvum sapiebat, ac respondebat, se nihil planè posse in hoc negotio, sed ut parentem ipsum adirem. Ego animadvertens me nihil

¹⁾ til Krogholm i Skaane (gift med Margrete Giøe).

proficere, illa et virginibus salutatis, lectum me recep̄i, et manè summo diluculo discessi. Sed ne adhuc ulla culpa penes me esset, ad Petrum Brahe et amitam virginem, comite avunculo Georgio¹⁾, molesto admodum itinere, profectus sum, sed omnia incassum fecimus, nam Petrus sic effæminatus est, ut nihil sine Dorotheæ Gøie consensu et voluntate concludere audeat. Amita virgo, qvam solus invisi, statim, ubi negocium intellexit, mihi tam addicta fuit, ut vix credas, qvanta humanitate et benignitate me exceperit ac demiserit, est enim certè, qvatenus ego intelligere potui, virgo summæ probitatis nec non magni iudicii, totaqve à mea parte. Sed quid consilii? obstant mihi parens et matertera Sophiæ, favent autem amita et Sophia ipsa, et certè omnes, ad qvos aliqua ejus rei cognitio pervenit. Petrus Brahe dicit, se alteri nobili promississe filiam suam; ferunt esse venatorem istum, sed ego suspicor alium esse, qvis autem sit, ignoro²⁾. Utinam nunqvam de hoc negotio cogitassem, et maximè doleo, quod P. Munk et amitæ meæ hæc dixerim, et amicis meis tot molestias crearim, qvorum conatus jam irriti redditi sunt: nec minus dolent avunculi mei reliquiqve amici, qvorum consilio omnia facta sunt et suscepta, pessime erga P. Brahe et materteram affecti. Sed vide, quid agam? qvia fidem et constantem amicitiam Sophiæ promisi, qvamdiu illa constans et mihi fida manserit, nunqvam illam deseram, sin minus exauctoratus et liber sum isto juramento. Tædet me jam plura, nisi meliora fuerint, de hac re scribere, sed talia qvalia sunt, qvæso ut conjugii tuæ charissimæ significes. D. O. M. qvi omnia in emolumentum suorum agit, non dubito, qvin et hæc omnia in meam salutem dirigat. Sclopetum brevi tibi transmittam.

¹⁾ Jørgen Brahe til Tostrup i Skaane († 1601).

²⁾ Sofie Pedersdatter Brahe blev siden gift med Peder Munk.

Vale optime cum Sophia nostra millies salutatus. Dabantur Hafniæ 5 Octob: a° 1600.

Intra 14 dies, Deo volente,
tibi adero.

Ottho Skyell
manu mea.

Erlig och velbiurdige mand Holger Rosenkrandz til Rosenholm, min kiere broder och synderlige gode ven, ganske venligen.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

12.

1601. Juni. (Hafniæ). Johannes Sylvius Hatterslebiensis ¹⁾ tilegner Holger Rosencrantz de Rosenholm sit Skrift, Oratio de Rosis, Hafn. 1601. 4to. Tilegnelsen er grundet paa Taknemmelighed, fordi H. R. havde understøttet Joh. Sylvius, »cum magna me inopia et rerum difficultas premeret.«

13.

1602. Prof. Friderich Taubmann til H. R.

Ergo vivis adhuc et nostra vesceris aura, Rosæcrantzi, flos tuæ nobilitatis et Princeps olim nostræ juventutis. Deum bonum! Quis est ille dies, quod illud cum amicis colloquium, cujus tu non pars aliqua? Studia nobilitatis nostræ intuemur? Te exemplum laudamus. Virtutem, quâ genus suum exornant? Te specimen allegamus. Quid dicam comitatem et humanitatem, qua tu non tuos quidem pares, sed nos etiam, qui sumus e vulgo, longe antevertis? Nec animum istum, credo, demutasti, quippe cum audiam, te hodieque in litteris et libris ita versari, ut studia olim amare, nunc ardere videaris. Mi Rosæcrantzi, mi amice (talīs enim es erisque, velis nolis) te non dimitto,

¹⁾ Hans Skov var en Tid Hører ved Ribe Skole, siden Sognepræst til Næs i Hallingdalen i Norge (se Worms Lex. II, 458. Ny kirkehist. Saml. I, 559-62).

utinam vel dieculam tecum mihi esse liceat, et in Musæo tuo non aures solum, sed et oculos pascere. Non dubito, quin multa abs te vivo Magistro ab illis non vivis discerem, quæ operosissimum illud opus, quod ego nanus humeris meis temerario auso olim imposui, commentarium inquam Plautinum, quod jam finem spectat, operosius et perfectius redderent. Quanquam si quid habes decima ista Musa dignum, ad me trans mitte. Cupio enim nomen tuum, tanquam gemmam, in purissimo illo auro Gratiarum incidi, ut ab omni posteritate possit cognosci et quasi in theatro spectari. Mi Rosæcrantzi, jam (ecce) lacrimæ mihi ebulliunt, dum penitus mentis oculos in istam olim nostram familiaritatem insinuo. Plura vellem, plura non sinit lateris festinata abitio. Witterbergæ 1602.

Frid. Taubman¹⁾.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 37).

14.

1604, 25. Oktober. (Hafniæ). Georgius Schougaardt²⁾ skriver til Holger Rosenkrands og bevidner ham sin overordentlige Hengivenhed, og takker for hans Ven skab. »Quod de Bibliis proximis tibi comitiis oblatis deque Bibliotheca tuo usui concessa tantas gratias agis, non opus sanè esset. Cur enim, mi frater, Bibliothecam suam tibi non concederet is, qui se suaque omnia (non dico ad tempus, sed in omne ævum) tuo favori ac amori consecrare desiderat. Libros quoque à te Gunderstrupii selectos nunc tandem post longam temporis dilationem,

¹⁾ Professor Poëseos & Eloqvntiæ i Vittenberg, † 1613. I hans Melodæsia (Lips. 1597) og i hans Schediasmata Poëtica (Witenb. 1604) findes Digte til Holger Rosenkrands (se Suhms Saml. I, 3, 165. 171).

²⁾ til Gundestrup (nu Wrams Gunnarstorp) i Skaane. Jvfr. min Kbhvns. Univ. Hist. II, 406—7. 644. III, 616. 618. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 161-2.

per Genevensem meum, juvenem pium et modestum, ad te mitto; quem tuis filiique tui delectissimi servitio commendo, devoveo, consecro: fraterne rogans, ut cunctationi huic meæ diutinæ pro tua in me fide ignoscas, austeritati tempestatis ventique adversi rigori (qui me nuptiis Parsbergii nostri interesse vetuit) non meæ incuriæ aut negligentæ ascribas, pro dexteritate tui in me animi, obtestor. Et si quid restat, quod tui honoris causa præstare aut efficere potero, tuum erit mi Rosenkrantz pro tuo jure mihi imperare«.

Som Efterskrift tilføjer ham: »Officiocissime te resalutat Dominus M. Johannes Canutus¹⁾, omniaque sua qualiacunque officia tibi offert«.

Orig. med Segl i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

15.

1604, sub finem Anni. (Stetin). Daniel Cramer tilegner sin fordums Discipel Holger Rosenkrands sin Udgave af Peder Palladius's »Isagoge ad libros Propheticos et Apostolicos«, som han havde ledsaget med nogle Tillæg, saasom »Methodus concionandi« og »Calendarium generale«. (Bogen udkom paany i Wittenberg, 1606).

16.

1607, 10. Marts. (Rosenholm, »ad lucernam matutinam«). Holger Rosenkrands skriver et langt Brev med christelige Betragtninger og Formaninger til »den fromme og lærde Yngling« Christen Thomesen (Sehested), der betegnes som hans »amicus et affinis«²⁾.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 131. Fol.

¹⁾ Præst ved Nicolai Kirke i Kbhvn., siden Biskop i Odense.

²⁾ Chr. Thomesen, der senere (1620) ægtede en Datter af H. R., var tildels opdraget i hans Hus. I Aarene 1603—7 studerede han i Vittenberg.

17.

1607. [Knud Bieske] til H. R.

Salutem in Christo Jesu Salvatore nostro!

Quanta impendeat calamitas, non dicam tibi, Christiano orbi, sed huic saltem Academiae et civitati, cordati omnes de facili habebunt augurari. Tantillo enim tempore, Generose Dn. Patrone, tot ac tantos viros abripi! Eheu calamitas! Hunnius¹⁾, Rungius²⁾, Gesnerus³⁾, quantillo temporis spatio nobis erepti sunt! a quo luctu respiratio fuit biennii saltem vel circiter, tum statim, ecce, novus exoritur. Noster enim Mylius⁴⁾, qui et quâ aetatem et corporis vires vegetus adeo et vivax videbatur, vix sesqui-hebdomadali morbo extemplo concidit, marcescit, obit, abit. O dirum Ecclesiae vulnus! o fatalem hujus Academiae periodum! Certe Ecclesia in hac furentis Diaboli fabula quam sustineat personam, quem gerat vultum, quisquis sis, cujatis sis, pius modò et verè fidelis, in temet ipso experimentum capis. Quæ facies sit hujus etiam scholæ et universitatis, longè absentes æque ferè ac præsententes heu nimium intuentur! Verumtamen ne virtus hominum quapiam esse videatur, sed Dei solius in Ecclesia sua sustentanda et propaganda conspiciatur, hæc pleraque agi mihi videor. Ideoque non desperandum, sed sperandum; nec fugiendum, sed standum, stationeque pugnandum pro modulo et gratia, quam unicuique suppeditaverit Dominus. Creberrimus autem jactatur rumor (sed saltem rumor) de D. Polycarpo Electoris concessu Academiae

¹⁾ Den bekendte Theolog Ægidius Hunnius, Prof. i Vittenberg, døde d. 4de April 1603.

²⁾ David Rungius, Prof. theol. i Vittenberg, døde 7de Juli 1604.

³⁾ Salomon Gesner, Prof. theol. i Viitenberg, døde 7de Februar 1605.

⁴⁾ Georgius Mylius, Prof. theol. og Superintendent i Vittenberg, døde 28de Maj 1607.

surrogando ¹⁾, de quibus tamen quicquid futurum sit Deus et dies dabit. Periculosus omnino nostræ Germaniæ undiquaque est status et conditio. Pax quidem inita dicitur vel saltem induciæ factæ cum Turcico Imperatore; firmæne an dubiæ istæ, Deus norit: interim quid Papa cum Venetis moliatur; quid Hispanus sibi cum variis suis textis et retextis technis et fraudibus velit, quid denique Bavarus cum copioso coacto milite conaturus sit: annon universa ista colluvies in caput nostrum conjurasse videri debeat, prudentes multi disquirunt. Comitia Imperatoris et Principum Ratisbonam indicta fuere: quæ tamen, nescio quo consilio, rescissa sunt. Præterea vero lues Epidemica in superiore Germania valde grassare perhibetur, quæ si ad nos etiam transcurrerit, quid mirum? annon meriti fuerimus? annon tam frequens obitus piorum et doctorum aliquid, vel ipso Spiritu Dei teste, portenderit? annon securitas ista hominum et desipientia ruinæ postmodum ignominiosæ et contumeliæ apud mortuos, juxta sapientis effatum, futura sit? Profectò horrorem et timorem nobis incutere possunt et debent vicini nostri. Lipsienses malum hoc non tantum in suburbio aliquamdiu experti sunt, sed et nunc intus intra muros sentiunt. In quo constituti periculo, vel saltem metu periculi, non potuimus non Te, nobilissime Domine Patrone, ut et cæteros nostros de necessariis tempeste curandis obtundere.

Quamquam autem sumptus majores, ac sperassem, primo præsertim anno, cumulari video: per meam tamen fidem affirmo, necessitati omnino parendum fuisse, quam T. G^{tas} videt et intelligit. Spero etiam parentes utriusque puerorum eam in judicando adhibituros æquitatem, ut nullius profusionis me arguere velint. Sin vero aliquid vel Tuæ G^{ci} vel ipsis dignum correctione in expensis visum fuerit, quæso, id ulla sine exceptione monear. Ipse

¹⁾ Polycarpus Lyser († 1610) havde tidligere været Prof. theol. i Vittenberg og var nu Overhofprædikant i Dresden.

enim nollem, quantum quidem per me liceat, in præsentem annum sumptus adeo excrescere. Quia verò illud præsentem pecunia prudentius caveri autumo, tum etiam pericula ista, quæ superius nominavi, extimescenda veniunt, et denique debita tum hospitæ viduæ, tum institori (illius quidem indigentia sublevandæ, hujus molestiæ in exigendo supersedendæ, nostræ ipsorum autem famæ et existimationis servandæ ergo) persolvi fas et prope necessum ducō: pecunias maturius aliquanto circa festum Bartholomæi vel etiam citius transmitti maximo peto opere. Quapropter, quod mei puto esse officii, diligenter moneo, et submissee magis rogo, ut ne summo periculo committatur, si forsitan (quod Deus tamen clementer avertat!) hæcce loca lues isthæc infestaret. In dies enim mali istud invalescere auditur. Et quia non tantum æs alienum jam contractum et quotidie apud hospitam accrescens numerandum est; sed et de fuga nobis consulendum foret: haud minus 40 thal. mittendum putarem. Ad quod omne Tua G^{tas} cæteris Patronis sedulo et accurate literis inculcet, etiam atque etiam peto: nobis etiam, si omnino locus hic mutandus esset, quo confugeremus, a Tua G^{te} consilio præeatur, unice desidero.

Quod si verò Deus, fons omnis misericordiæ, nobis hic halcyonia et hospitiola concederet (concede verò, o Pater, benignissime Pater!) aliud præterea quippiam esset, quod ad T. G^{tem} et timide et trepide. Ego certe ejus rei non sum auspex: sed jam antehac noster N. svasit, ut publicum ab Academia nostra honorum titulum et testimonium peterem. Verum quia cum rationes studiorum non ita essent comparatæ, tum etiam causam hujus φιλοτιμίας idoneam non viderem, me T. G^{tis} nomine (sine cujus consensu ut hic aliquid tentarem, non mihi integrum putarem) excusavi.

Jam verò denuo instat, rationes nonnullas potius innuens quam indicans, quas tamen (ut scribit) ad T. G. fusius et clarius persecutus est. Utut verò sit, novit

T. G^{tas} me iniisse rationem meorum studiorum talem, ut primum hunc annum Philosophicis tribuerem, idque iis de causis, quas aliquando literis exposui, quasque T. G^{ti} probatas fuisse gaudeo. Cum itaque is annus jam elapsus sit: mallet ibi versari, ubi domi aliquando futurus sim, idque eo præsertim animo, quod incitamenta habeam permulta, quæ me quasi cogunt ad sacrosanctum istud pietatis negotium: cujus sanctum et purum lac apud T. G^{tem} primum imbibi. Certe ista animi distractio et frequens remissio, quæ fit ex intentione ingenii ad alia studia, quantum *δυσάμει* veræ pietatis detrahat, sentio. Et quamquam satis scio, studium, quod vocant Theologicum, ita esse controversiis obrutum, ut vera, vera inquam, pietas ab hujus etiam cultoribus fere exulare videatur, majorem tamen nihilominus non plane *ἀπεδέυτω* occasionem hinc, quàm ex aliis cogitationibus offerri, vix quisquam negarit, taceo, quod hinc demum usus Philosophiæ aliquis appareat. Desiderem ideoque propediem ad sacra illa adyta ita redire, ut non tanquam hospes amplius, sed domesticus in iis conversarer.

Afskrift, som det synes ufuldendt, i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. Brevets Forf. er aabenbart Knud Bieske, der opholdt sig i Vittenberg 1603-7 som Hovmester for de Holger Rosenkrands nærstaaende Ynglinge, Peder Lange og Christen Thomesen (Sehested). Jfr. min Kbhvns. Univ. Hist. III, 632.

18.

1608. Prof. Knud Bieske til H. R.

S. Si in tanto tamque diurno silentio meo excusatione utar occupationum mearum, quas semestre elapsum mihi auspiciatò attulit, nullus dubito, Gen. et Amplissime Dn. Rosæcrantzi, Patrone magne et meritissime, quin Nob^{ti} tuæ vel hoc nomine sim purgatus. Equidem ex quo mihi deliberatio erat suscipienda de Rectoratu scholastico Otthoniæ deponendo, et vicissim provincia Academica Divino jussu et beneficio suscipienda, adeo mihi cogita-

tiones atque occupationes incubuere, ut privatis rebus amicorumque officiis temporis reliquum vix quicquam fuerit. Quò sane lubentius hoc tempore, magis quasi otioso et feriato, faciundum putavi, ut ad pristinum literarum institutum svavissimumque tecum colloquium redirem. Nihil enim mihi tam volupe accidit, quam ut cum eo frequentissime versari atque per literas communicare possim, cujus incolumitate et dignitate contineri sentiam voluptatem meam et commoditatem maximam. Te igitur, Generose Dn. Rosæcrantzi, meæ deinceps spectabunt et frequentabunt literæ; Te in tanta tamque perpetua tui memoria compellare non cessabunt, ut quod vultu atque ore non liceat, id animis ac literis sarciri queat. Dabis tu, spectatissime Rosæcrantzi, impudentiæ meæ veniam, sicubi modestia in me lapsa videbitur. Neque enim improbitate quicquam committetur, nisi fortean imtempetiva benevolentia in me tuæ pristinæ fiducia ad lapsum inducar: quo quidem si me astringi sensero, malim sane tuarum literarum asperitate aliqua emendari, quàm aliorum dubiæ fidei hominum voce celebrari, sed longius hic non provehar, ne culpæ deprecatione prolixitatis vel tenuitatis crimen incurram.

De rebus igitur meis est quod significem. Nihil mihi gratius aut svavius futurum fuisset, quàm si aut frequentissime aut assidue sane tecum mihi esse liceret, ut in salvificæ doctrinæ ac pietatis documentis et aliis sacræ eruditionis momentis tuo et iudicio uterer et subsidio fruerer. Nulla enim esse potest ratio solide proficiendi et cum fructu in studiis progrediendi commodior, quàm per mutuam cogitatorum collationem et disceptionem sobriam. Cujus quidem commoditatis usura mihi si in posterum obtingere Divinitus posset, per fidelem ac pium aliquem in ordine Dn. Professorum, mihi quidem gratularer. Si vero per te id emolumenti ad me jam redire posset, immensum sane, quanta in beatitudinis parte id numeraturus essem! Dominus autem et Immanuel noster

clementer providebit. Habere quidem plurima, quæ censenda et æstimanda tuo gravissimo iudicio deferrem, sed missis omnibus commodiori occasione, geminum *ξήτημα* attingam, quod sæpius meditatam denuo mihi in mentem venit.

I. Quomodo sobrie, pie et solide sentiendum et commode distincteque sit respondendum de hac quæstione: An nimirum fiant res aliquæ nolente Deo, vel an fiat aliquid præter et contra voluntatem Dei seriam et beneplacentem. Nosti enim, Theologos plurimos iudicare absurdum esse, si statuamus Deum aliquid velle, quod non fieret, aut vicissim aliquid nolle, quod tamen fieret; siquidem si vellet, fieret utique, seu futura omnino fuissent, et si nollet, futurum utique nec fuisset. Illi enim, quantum iudico, duas sequuntur hypotheses: 1. Ab absoluta voluntate ad potentiam procedunt: nec, uti videntur, voluntatem aliquam veram in Deo concedunt nisi cum effectu suo semper conjunctam; exempli gratia, si voluisset Deus Judæos, de quibus in Evangelio testatur, verè salvos, utique ipsos conversos et salvatos fuisse. 2. Ab eventu ipso voluntatem Dei æstimant, vel rationem voluntatis Dei antecedentis ex voluntate consequente iudicant. Exempli gratia: Quia Judæi occæcati ut Judas perierunt, et salute exciderunt, ergo eos Deus non voluit salvos. Plura in hoc genere non hic addo, temporis angustia et metu alicujus tuæ molestiæ impeditus. Sed ad alterum *ξήτημα* transeo:

Utrum liceat Pontificium vel Hæreticum alium apertum loco et officio sepulturæ honesto et usitato in cœmeteriis vel templis nostris dignari et prosequi? Quæro idcirco, quia de isto casu nuper cœpit dubitari inter eos, quorum interest apud nos, clam tamen et tecte. Mecum si quid communicabis, quod utrique expediundæ quæstioni serviat, quod spero, bona fide tecum agi senties, meis enim usus tacite omnia accommodabo.

Sed hæc de meis. Aveo jam de tuis ac tuorum incolumitate certe aliquid habere: cujus nuncio mirum in modum me recreatum et gaudio elatum iri spero. Ego tui Divinæ providentiæ ac benignitati commendandi curam devotissimam nunquam deponam. Tu enim alter es, quem sigillatim mecum Divinæ bonitati commendatissimum habeo. Vale quam beatissime, diutissime nobiscum et universa domo ac sobole tua nobilissima, cui salutem cum officiosissimam, tum beatam et perennem devote precor, meo nomine per te, si contendere licet, impertiendam. Hafniæ 1608.

Canutus Bieschius.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to.

19.

[1608, December. (Hafniæ). Prof. Knud Bieske] skriver til H. R. i Anledning af, at denne havde meddelt ham sin lille Datters Død. Han forelægger ham derhos forskjellige theologiske Spørgsmaal. Afskriften af dette lange Brev, som mangler Slutning, ender med følgende Ord, der vise Tiden, da det er skrevet: »In rebus academicis nihil est novi, nisi quod non ita probè inter Reverendum et Clarissimum Dn. D. Resenium et M. Ivarum Stubæum conveniat, ut nesciam, an litis«

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 163—6). Jvfr. Kbhvns. Univ. Hist. 1537-1621. III, 230.

20.

1609. (Hafniæ). Prof. Knud Bieske takker H. R. hjærtelig for et Brev; thi Breve fra ham var K. B. den bedste Opmuntring og Trøst under hans svage Helbreds-tilstand. Han havde desværre paa Grund af sine Forretninger ikke kunnet følge H. R.s Indbydelse til at besøge ham sidste Sommer, saa meget mere som han efter Kongens ved Kansleren ham givne Paalæg havde maattet paa-

tage sig at prædike baade paa Dansk og Latin (for Kongen). Han længes dog inderlig efter at tale med H. R. om de himmelske Ting. »Utor quidem clarissimo viro Dn. D. Resenio, mei ut spero studioso, sed ita tamen, ut semper, ne abuter, mihi sit accurate dispiciendum, non quò benevolentia Favitoris mihi in dubium veniat, sed Præceptoris dignitas modestiam a me desiderat, in qua exhibenda parcius erit sermonum ac religiosiorum colloquiorum usus«. — Efter Begjæring gaar han i Forbøn for Olaus Borrichius; denne havde forset sig, men fortrød sin Synd, og bad om, at H. R. atter vilde skjænke ham sin Velvilje.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

21.

[1609]. Oligerus G. Rosenkrantz ledsager Biskop Jens Gødesens Ligprædiken over Fru Christine Lunge, Jørgen Skeels til Hegnet (holdt i Randers 17. Aug. 1609), med et Epicedium ¹).

22.

1611, 1. Januar. (Wittebergæ). Jacobus Martini²) tilegner H. R. sit Skrift »Partitiones et quæstiones Metaphysicæ, in quibus omnium fere terminorum Metaphysicorum distinctiones accurate enumerantur et explicantur« (trykt Wittebergæ 1615. 8vo.). I Fortalen til Holger Rosenkrands skriver Forf.: »Quoties memoriâ repeto tempus illud, quo in hac nostrâ Academiâ studiorum continuandorum causa vivebam, toties tui, tuorumque juvenilium

¹) I samme Skrift findes Epicedia af M. Johannes Petræjus Horsnensis, Ecclesiæ Aarhusiensis Canonicus, af M. Christianus Nicolai Fossius, Canonicus Aarhusiensis, af M. Johannes Zeuthenius L. F., Ecclesiolæ domesticæ Rosenholmianæ Minister, og af M. Johannes Crogius, scholasticus rector Aarhusiensis.

²) Prof. Log. et Metaphys. i Wittenberg, siden theologisk Professor smst. († 1649), Forfatter af en stor Mængde logisk-metaphysiske og theologiske Skrifter.

quidem, sed verè heroicorum factorum, recordor, imò prædico illa et studiosæ juventuti seriò commendo. Testes erunt vestri ad nos missi, simulque familiares mei, juvenes optimi ¹⁾. Quando enim exemplar veræ pietatis, industriæ et nobilitatis adducendum, tu suppeditas materiam. Nam omnino ita res sese habet, et testatur universa nostra Academia, inqve ea Professores omnes, flos eras nobilitatis, pietatis, virtutisque omnis et summæ industriæ rarum exemplum. Unde etiam tantos in omni disciplinarum genere faciebas progressus, ut non tantum in scientiis Philosophicis, verum etiam in reliquis facultatibus, et potissimum in Theologicâ et Juridicâ, te publice et disserentem et respondentem summâ cum admiratione audiverim* (etc.).

23.

(1611). H. R. til Prof. Hans Povlsen Resen.

In Jesu Christo nostro salutem.

Eqvidem, Vir Reverende, serius qvam et vellem et facturum me receperam, præsens jam tandem ad te scribo, nulla tamen planè mea culpa: Octiduum namqve geminatum jam vix elapsum est, quo domum primum ab exequiis affini me Brahæo in Fionia tandem peractis²⁾, socrus Hardenbergiæ³⁾ morbo aliquot dies interea me remorante, reversus sum, et confestim tot me exceperunt domi forisque impedimenta, ut expediendis omnibus vix tempus interea suffecerit, nedum ut quicquam mihi aliis operis accurandis fuerit reliquum. Nunc cum, elapso hoc triduo proximo, aliqua ad solitas ἐν ἐπουρανίῳ operas respirandi

¹⁾ Der var paa denne Tid stadig Danske i Vittenberg.

²⁾ Holger Rosenkrands's Svoger Otte Axelsen Brahe blev skudt i Belejringen af Kalmar 1611. Vistnok er han begravet i Vevlinge Kirke i Fyn.

³⁾ H. R.'s Hustrus Stifmoder, Kirstine Hardenberg.

tandem relicta mihi siet facultas, haud abs re facturum me putabam, si de sublimi illo coelestis sapientiæ capite, Christi videlicet Jesu nostri Immanuelis inter nos *σηηνώσει* (liceat ita) de quo non ita pridem animi tui cogitata in publicam produxisti lucem, tecum religiosa *συμπαρακλήσει καὶ κατανοήσει εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων* amicè per literas conferrem: Inprimis ut siet, qvi occasionem saltim aliquam maturius offerat tibi, in conceptam pio (dubio omni procul) impulsu, animo tuo, de sacrosancto ac sublimi hoc fidei nostræ capite sententiam ex aliis atqve aliis partibus hac et illac ingredi — — —

Ut autem mentem meam candidè tibi et planissime aperiarn, latere te ipsum inprimis non potest, qvomodo sententia ea tua, qvam de Humanæ in Christo Jesu naturæ seu essentiæ æternitate, disquisitione nuperrima tua, profiteri et asserere visus es, vel apud proprios nostros Regni Dei per hoc regnum concives, varia jampridem judicia et ea magnam partem acerba valde, omnia sanè sinistra admodum, subire necesse habuerit, qvando ab aliis nova planè et inaudita, atqve adeo erronea et impia confestim et habita est et proclamata, ab aliis verò novè saltim phrasi et dictione edoctis in Regnum Dei antehac insolente, præpostero qvodam novandi studio à te proposita visa est et judicata¹⁾. Ut nihil dicam, qvàm verendum siet, inter exteros etiam non paucos flabellis malevolorum insuper excitatos iri, qvi institutum tuum propediem et invidentius adhuc æstimaturi et acerbissimè longè sint criminaturi. Ego tamen, qvi majora longè et sanctiora documentis in communi nostro Christo Jesu qvàm constantissimis de te indubiè polliceri et posse me et debere etiam mihi planissimè persuasus sum, qvàm ut suspicari aut possim aut velim, Te mente in Deum ipsum contumeliosè arrogante sententiam eam seu concipere animo, seu ea dictione et phrasi exponere instituisse, tantum ut

¹⁾ Jvfr. min Kbhvns. Univ. Hist. III, 254.

nova dogmata novè jactitando vanam aliquam gloriolam aucupaveris: Non potui ratione ulla adduci usque huc, ut præcipitanter adeò dicam ita acerbam seu tibi seu tuæ de Christi Jesu Mediatoris nostri, secundum ipsius naturam, æternitate sententiæ vel impingerem ipse, vel impingentibus aliis ullo pacto assentirer. Neque etenim, ut quod res est sanctè profitear, ut rotunde profitear, animum ego inducere etiamdum poteram, ut eam tibi sententiam attribuerem, quam quidem dictio tua novumque obscurius paulò aliqua ex parte aut inferre ipsa, aut saltim non invita admitti videri potest. Legi namque et relegi atque iterum iterumque relegi disquisitionem illam tuam nuperam, de uno Dei et hominum Mediatore¹⁾, et nisi me dictionis tuæ insuetæ mihi obscuritas fallat, aliter statuere etiamdum non possum, quam idem Te cum universa domo Dei, columna et firmamento veritatis, de Christo Jesu nostro, Immanuele, corde credere et sentire, verbis verò paulo vehementioribus id, quod credis, proloqui et proferre; Non equidem ut te seu præ aliis jactes, seu cum aliis ostentes, à quo animo alienissimum te esse ego quidem nullus planè addubito, verum mage, ut adversariis, tum Majestatis, tum ἀπολυτρόσεως Christi Jesu nostri hostibus, quos pleno odio justissime prosequeris, urgentius absis et adverseris. (H. Rosenkrands udvikler derpaa udførlig, paa hvilken Maade han antager, at Resens Paa-stand om Evigheden af Christi menneskelige Natur er at opfatte, nemlig at den er evig for Guds Viden, hvilken er ophøjet over Tidens Omskiftelser). Hinc est, quod humana etiam in Christo Jesu essentia non quatenus simpliciter est, sed quatenus Deo γνωστον τὶ est, æterna seu æternalis, quod adeò nihil aliud est dicere, quam esse eam Deo æterno non temporaria et successiva cognitione γνωστὸν, neque secundum temporariæ successionis seu terminos principii et finis seu intervalla, quæ omnia αἰώνος

¹⁾ Udkom 1611.

tantum hujus sunt, Dei γνωσιν subire, ut adeò propter negatam in Deo temporis omnem rationem, non propter attribuendam ipsi humanæ essentiæ ullam in se non temporariam existentiam, æterna seu æternalis tibi dicta omnino videatur. Habes, mi Reseni, qvâ ego sententiâ verba tua [intelligo]. . . .

Afskrift (uafsluttet) i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 81—4).

24.

1613, 27. Februar. (Skaføgaard). Holger Rosenkrands søger i en meget vidtløftig Skrivelse at fjerne de Betænkeligheder, M. Hans Michelsen, Rektor i Odense, kunde have ved at modtage den ham tilbudte Plads som Husprædikant hos Fru Ellen Marsvin.

Dän. Bibl. III, 193—209.

25.

1613, 17. April. (Hafniæ). Christophorus Dibvadius skriver til H. R. bl. a. om dennes Moders ¹⁾ Død, i hvilken Anledning han havde skrevet et Digt.

Danske Mag. 4. R. II, 223—5.

26.

1613. (Witebergæ). Balthazar Meisner ²⁾ udtaler sin store Glæde over et Brev, han havde modtaget fra

¹⁾ Fru Dorothe Lange. Over hende haves en Ligprædiken af Biskop Jens Gødesen i Aarhus, hvori omtales, at hun paa sit yderste trøstedes af M. Jens Lavritsen (Zeuthen), der var Husprædikant hos hendes Søn Holger Rosenkrands paa Rosenholm. Hun havde tre Børn: 1. Otte R., døde paa Kalø 1582 i sit 22de Aar efter at han nylig var hjemkommen fra fremmede Lande, hvor han havde studeret paa 7de Aar. (Den bekjendte Nicod. Frischlins Tragedie »Dido« er tilegnet hans Discipel Otto Rosenkrands fra Danmark, se D. Strauss, Nicod Frischlin, S. 41). 2. Holger R. 3. Margrethe R., gift med Oluf Bilde til Vallø.

²⁾ Theologisk Professor i Vittenberg, † 29de Decbr. 1626.

H. R., en Mand, som i Lærdom og theologisk Indsigt ikke stod tilbage for nogen af Samtidens Theologer. Det vilde være ham den største Glæde, om H. R. ogsaa fremtidig vilde værdiges at skrive til ham »et vel quærendo exercere, vel respondendo informare«.

Dän. Bibl. III, 215—7.

27.

1614, pridie Nonarum Julii. En lang theologisk Skrivelse fra H. R. til Dr. Hans Povlsen Resen findes i Afskrift i Thottske Saml. 297. 4to (Bl. 89—99) og er vistnok det samme Stykke, som i Pet. Joh. Resenii Bibliotheca Acad. Hafn. donata, p. 116, anføres under følgende Titel: »Oligeri Rosenkrantzii judicium de Apologia Joh. Pauli Resenii de sancta fide, scriptum manu propria Rosenkrantzii Anno 1614.«

28.

1614, 20. Maj. (Wittebergæ). Balthazar Meisner takker H. R. for »munus splendidum ab alumno vestro exhibitum« og ønsker Velsignelse over ham. »Beatam dico Daniam, quæ Heroëm tam religiosum fovet«. Taler om photiniansk Vranglære, som i den sidste Tid var kommen til Orde (i Vittenbergs Nærhed), men ikke mødte tilstrækkelig Modstand af den Mand, hvem Tilsynet var betroet.

Dän. Bibl. III, 217—9.

29.

1614, ultima Cal. Sept. (Urup). J[acobus] Ulfeldt skriver til H. R.: »Vetus idque gratissimum debitum, ad te veniendi, Oligere, frater omnibus amicitiaë legibus notisque conjunctissime, ut non tam tibi, quam mihi ipsi exsolvam, animus voluntasque nunquam deest, occasio com-

moditasque aliquando destinanti defuere. Jam vero in Cimbria sum, in vicinia. Quidni vicinia amici integerrimi!« Ved sit Bud forespørger han, om det var H. R.'s Lejlighed at modtage ham, da han saa vilde komme til ham.

Afskr. i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 170).

30.

1615, 1. Maj. (Stetini). Daniel Cramer tilegner H. R. sit Skrift »De descensu Christi ad inferos exegema«. Stetini, 1615. 8vo. Et udateret, højst venskabeligt Brev fra D. C. til H. R. findes i Bøllings Brevsamling.

31.

1616, 5. Marts. (Rosenholmiä). Jacobus Hasebardus¹⁾, der var Lærer i H. R.'s Hus, tilraader denne, at han til Pinse skulde lade ham og hans Disciple rejse til Giessen. Han mener, at det vilde være gavnligt for dem, og henviser til, at afd. Knud Bieske ikke var meget ældre end Hasebard, da han af H. R. blev sendt ud med de ham betroede Disciple. Forøvrigt antyder han, at hans Helbred ikke var stærkt.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsaml.

32.

1616, 17. April. (Hafniæ). D. Jesper Brochmand takker H. R. for et Brev fra ham, dat. Rosenholm Nonis Apr., som han den foregaaende Aften havde modtaget, og forelægger ham flere theologiske Spørgsmaal med den Bøn, »ut Gen. Dominus Oligerus cœlestis scientiæ face mihi præluceat«. Han omtaler, at han samme Dag skal

¹⁾ Se Vinding, Acad. Haun. p. 281—3. Naar der i dette Værk siges, at J. Hasebard 1615 rejste udenlands med H. R.'s Sønner, er det det en Fejl for: 1616. Bruun, Gunde Rosenkrantz, S. 8.

holde Examen over (de theologiske Doctorander) M. Niels Paaske og M. Hans Michelsen.

Dän. Bibl. II, 158—64.

33.

1616, 18. Juli. (Rosenholm). Olaus Joh. Slangendorph¹⁾, der af H. R. var antagen til Lærer for hans Søn og nogle andre unge Adelsmænd i den Hensigt, at han skulde rejse udenlands med dem, udtaler sig i et langt Brev til H. R. om den christeligt opvækkende Indflydelse, som denne havde haft paa ham, og sit inderlige Ønske om at lede de ham betroede unge paa den rette Vej.

Dän. Bibl. II, 176—83.

34.

1616, 21. Juli. (Rosenholm). En unævnt (Jakob Hasebard) skriver til H. R. om sin forestaaende Afrejse til Tydskland med de ham betroede Disciple. Disse haabe at træffe deres Slægtninge i Fyn eller Sjælland for at tage Afsked. »De juvene huc mittendo, qvi filio tuo hic relinqvendo præficiatur, et cui via, qvam in ipso instituendo secuti sumus, monstretur, nihil in memoriam Gen. Tuæ revoco«.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 161—2).

35.

1616, 6. August. (E vestro Rosenholmiano). S[veno] P[etri] tilskriver H. R. om sin Rejse med hans Søn Jørgen fra Dalum til Rosenholm. Sønnen havde været syg paa Rejsen, men nu var det bedre med ham.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 116—7).

¹⁾ Denne lovende unge Theolog døde i Padua den 23de September 1624. Jvfr. min Kbhvns. Univ. Hist. II, 652. III, 561. 615. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 572. 575. 585—8. III, 259.

36.

1616, 10. August. (Rosenholm). Sveno Petri S[canus] tilskriver H. R., at hans Søn nu er helt rask. Alle de andre Dreng¹⁾ ere ved godt Helbred.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 116).

37.

1616, 10. September. (Aarhusiå). Jacobus Hasebardus tilskriver H. R. om sit svage Helbred og beretter om et farligt Anfald af Blodbrækning, han (J. H.) havde haft. Lægen Petrus Saxonius, som han havde raadspurgt, mente, at Lungerne vare angrebne. Han beder H. R. raade ham paa bedste Maade og forelægger ham for øvrigt en Række Spørgsmaal angaaende Forstaaelsen af Skriftens Udsagn om de dødes Opstandelse.

Afskr. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsaml. Sammesteds findes flere udaterede Breve fra J. Hasebard til H. R. De aande alle stor Kjærlighed, Tillid og Ærbødighed.

38.

1617 eller tidligere²⁾. Holger Rosenkrands forelægger den sproglærde Professor Dr. Christoffer Helvicus i Giessen nogle Spørgsmaal om Menneskeslægtens oprindelige Sprog.

Dän. Bibl. II, 153—8.

39.

1617, 10. Januar. (Rostochii). Eilhard Lubinus (Prof. theol. i Rostok) omtaler et Besøg, H. R. havde gjort hos ham paa en Rejse til Tydskland og et Brev, han senere havde modtaget fra ham. Begge Dele havde

¹⁾ »Reliqvi pueri omnes«. Herved kan ikke menes Sønner af H. R., men Dreng, som nød Opdragelse paa Rosenholm.

²⁾ Brevet er udateret. Helvicus døde i September 1617. Jvfr. Gjellerup, J. D. Jersin, S. 61—2.

i høj Grad glædet ham, »subverebar enim, ne quid fortè nubeculæ in Generoso tuo animo reliqui foret ex causa illa D. Resenii cum D. Aslaco contractum«¹⁾. H. R. havde skrevet til ham om det ønskelige i, at man i theologiske Forelæsninger og Forhandlinger undgik den filosofiske Terminologi. Lubinus gaar ganske ind paa denne Tanke; »nam ad formam docendi jam passim usitatam quod spectat, quis non videat, illam a Philosophia et humana sapientia Christum ignorante potius profectam esse, quam a Spiritu Dei in verbo Dei«.

Dän. Bibl. III, 223—8.

40.

1617, 4. Februar. Prof. Jesper Brochmand til H. R.

Quàm ego, Generosissime Dn. Oligere Rosæcrantzi, in svavissima ultimarum literarum clausula triumphem, non certe propudiosa quadam carnis titillatione, sed sancta cordis ἀγαλλιᾶσει, tute a te facillime æstimare poteris. Nec enim ignorare vis, me, quippe in Ecclesia Jesu Christi natum et educatum, non avos et attavos, non ad quod te absentem Patriæ et Ecclesiæ æterno bono divina benignitas evexit sublime ordinis senatorii fastigium, non denique cætera, quibus te Deus larga manu beavit, corporis bona, cum cæcutiente mundo in tua Generositate suspicere, admirari atque pronò affectu venerari. Ista, mi Christe, omnia nihil aliud mihi, quam ζημία καὶ σκύβαλα. Τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Κυρίου μου est, quod facit, ut ego ac melior orbis Rosecrantzi in oculis, in animo feramus, ac Ejus de rebus Divinis παρακλήσει non ut hominis alicujus, sed, ut vere sunt, ipsius Dei, adorabunde assurgamus. Et hæc unica causa est, cur ego in Generositatis tuæ affectu et alloquiis totus exultem, nec unquam desistam, pro tua incolumitate et inprimis doni

¹⁾ Se min Univ. Hist. III, 260. 267.

in te extraordinarie collati continuatione juxta ac salutari incremento, Deo meo supplex fieri. Nec dubito, quin Deus calidas, etiam hac publicarum precum solennitate, pro sancto juxta ac maturo operis a te, nec tam a te, quàm Spiritu Sancto per te, suscepti successu fusas ¹⁾ placida aure admiserit. Qui enim ad meum et piorum votum G^{tem} T. auspica^ta manu in Germaniam duxit, ac re omni belle expedita Te Patriæ ac Ecclesiæ sanum atque salvum reddidit: is ipsus, jugi et nunquam interrupta suorum prece tandem exoratus, meliori orbi illucescere faciet, quod singulari gratia per te meditari cœpit opus. Successum speratum conatui omni parte responsurum longe certissimus sum; ac face ista densas, in quibus plerique palpamus, tenebras quasi ad Solis exortum sine mora dissipandas G^{ti} Tuæ indubie polliceor. Addo, me non dubitare, quin Deus eo imprimis nomine voluerit, Generosum Dn. Oligerum experiri multo benigniora Germanorum Theologorum de sancto illo instituto judicia, quam unquam sperasset, ut ad maturandum opus quasi admotis calcaribus G^{tam} T. vel ista ratione incitaret. Vide Generosissime Dn. Oligere, ne jam Tibi: quid dico Tibi! Ecclesiæ Jesu Christi desis. Deum hominesque habes cœpto faventes. Quid ergo superest, quo G^{tas} T. moram diuturniorem non dico juste defendat, sed vel ullo colore palliet aut pingat. Maturum certe advenit tempus thesauri foenori elocandi. Photinianorum, crede mihi, argute contorta sophismata cladem Ecclesiæ Dei brevi afferrent vix resarciendam, nisi te Deus in suam messem mature extruserit. Nam quàm plumbeis a plerisque contra illos pugnatur armis, non sine gemitu, et quidem crebrius quam vellem, video. Sed vide, ne te vocanti Deo opponas, et obstacula, nescio quæ et qualia, prætendas. Moram nisi tandem ruperis, verendum certe, ne ultrices Dei tui manus tibi sint extimescendæ. Quod sentio, libere pro-

¹⁾ Her synes at mangle: preces.

loquor: nec enim in causa Dei me elinguem aut remissum esse oportet: certus Spiritum Dei adeo profundos amoris Jesu Christi animo tuo impressisse characteres, ut G^{tas} tua gnatonicæ assentationi liberam præferat monitionem. Mihi certe nullum unquam eminentius se ingeret institutum, quàm ut opus, quod Spiritus Jesu Christi per tuam G^{tem} molitur, pro tenui, quod mihi divinitus datum est, talento industrie adjutem ac promoveam. Cujus etiam animi infantile quoddam specimen mitto, indubie mihi pollicitus, G. tuam eodem in me fore affectu, quo Dominus noster Jesus Christus in mulierculam, cui cum aurum et argentum opimius, quod ad ditiorum exemplum contribueret, non suppeteret, quos habuit viles numulos animo valde devoto, ac eapropter Deo unice charo, contulit. Nec libet operoso sermone petere, Generositas tua velit errantem in Regiam veritatis viam comiter reducere, et vacillantem cœlestis veritatis *στηριγμῶ* firmiter fulcire, tenebras denique ignorantiae face cœlestis sapientiae pellere. Te enim id sponte facturum, longe certissimus sum. Ut vero ego singulas difficultates suis quasque locis eo commodius annotare, et Generosus Dn. Oligerus tanto expeditius respondere posset: quas tua Generositas de tuto vitanda *στροφῆ ἰδίας ἐπιλύσεως* mecum benigne communicavit sanctissimas meditationes et necdum a quoquam annotatas observationes: eas in certas secui propositiones, ipsissimis G^{is} tuæ verbis retentis, quod nec ego nec quisquam alius rem adeo sanctam commodioribus esset eloquuturus. Quod si justum in universum caput 2dum prioris ad Corinthios a Generositate tua extorquere possem sollicita prece commentarium: immane quam mihi adeoque universæ Dei Ecclesiæ prodessem. Nemo enim ignorare potest, quam habeat caput illud prægnantes phrases, et quibus ignoratis aditum ad solidam verbi Divini cognitionem quasi præclusum esse qui dixerit, nihil forte alienum a vero dixerit. Adjunxissem quaecumque documentum

piæ industriæ in cæteris etiam παρακλήσεις a tua G^{te} mecum communicatis, nisi putassem, non fore consultum Generositatem Tuam, variis curis occupatissimam, accumulata dubiorum mole nimium onerare. Differo igitur, usque dum G^{tas} T. ad ea, quæ in præsens mitto, data commoditate, responderit. Nec puto perire horas, quas mens generosa fratri informando pie impendit. Merces, crede affirmanti Jesu, in cœlis futura erit copiosa. Qui ipse Jesus tibi et tuæ familiæ rependet, quod mihi te parario in sanctam Dn. D. Mentzeri, Theologi in Germania facile principis, amicitiam penetrare datum sit. Dabo sedulam operam, ne aut Dn. Oligerum commendationis aut Mentzerum oblatae amicitiae unquam poeniteat. Litteras ab eodem Mentzero Dn. D. Resenio et Dn. D. Conrado inscriptas fideliter accuravi, et utrique suas in manum dedi. Resenius non tam ad Mentzerianas, quas non fuisse primas intellexi, quam Oligerianas exsiliit. D. Conradus verò quantopere sibi in scriptione Mentzeriana placebat, non facile dixero. Ipse gratias dicet Generoso Dno Oligero, quo interprete aditum sibi ad istam amicitiam patefactum esse gratus agnoscit. Plura vellem: sed non licet. Non quod mihi non vacat, sed quod nefas ducam, gravioribus Generosi Dn. Oligeri negotiis remoram longiore colloquio injicere. Tu interim Generosissime Oligere, Deo ac Ecclesiæ nate, Deo et Ecclesiæ quàm diutissime vive: ac certe tibi pollicetor, hanc publicarum precum solennitatem, cum quibus salutari fine conflictaris tentationibus, plusculum allaturam levaminis. Quantum enim possint seriæ piorum preces, notius est tuæ Generositati, quàm me opus sit monitore. Vale ac doni προσητείας luculentissima incrementa a Patre luminum indubie expecta. Hafniæ 2do publicarum precum die Anni 1617.

Qui Generositatis Tuæ in suis ad Deum
precibus nunquam non meminit.

M. Nicolao ¹⁾, qui hasce Generoso Dn. Oligero e manu in manum dabit, amicabilem si G. tua dederit operam ac functionem quandam virtute ambientem benigne in aula adjutaverit, rem fecerit Deo unice gratam et a me grata mente agnoscendam.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 28 sq.)

41.

1617. D. Jesper Brochmand forelægger H. R. nogle Spørgsmaal om, hvorledes man rettelig skal bestemme Faderens, Sønnens og Helligaandens Forhold til det i Lov og Evangelium aabenbarede Ord.

Dän. Bibl. II, 164—6.

42.

1617, 7. Marts. D. Jesper Brochmand til H. R.

Eo ipso momento, quo litteras, Generositati tuæ inscriptas, sigillo meo munio, Museum meum ingreditur puer, et nuntium Dn. Oligeri præstolari me præ foribus memorat. Exsilio præ gaudio, et ei, qui litteras Rosenkrantzianas perfererat, gressu potius grallatorio quam fornicino occurro: miratus profundum singularem Dei mei in me et nunquam digne deprædicandam benignitatem. Non nihil namque trepidabam, quas ad Generosum Dn. Oligerum cum N(icolao) jam *μακαρίτη* dedissem litteras, fide minus bona fuisse redditas, posteaquam inaudiveram, qui perferendas promiserat, rebus humanis exemptum eo ivisse, quo solis piis eundum est. At vero simulac literas Dn. Oligeri explico, metu omni liberor, nec tantum omnis abit metus, sed novo gaudio perfundor. Quos enim animos mihi addiderit indubia uberioris explicationis spes,

¹⁾ I de følgende Breve omtales denne M. Nicolaus som kort efter død; ellers laa det nær at tænke paa M. Niels Frantsen, der den 28de Maj 1617 fik Bestalling som Hertug Ulriks Tugtemester.

malo testem Jesum, quàm in multas periodos diffusam scriptionem. Id vero silentio præterire neque possum, neque debeo, me litteris ad T. G. perscribendis manum nunquam admovere posse, quin vel invitus abripiar, ut me diffundam in monitiones de opere Domini et Dei nostri maturando. Et quanquam mihimet sæpiuscule occino, te pro tuo in Jesum singulari amore ultro quæ sunt tui officii facturum: nescio tamen, qui fiat, quod mihi temperare nequeam, quin sponte currenti calcaria admoveam, et iterata scriptione inculcem, et quæ sit tua vocatio, qua extraordinarie vocatus es, et quàm sit afflictus et prope occisus Ecclesiæ status, et quàm indies in agro Domini tui novo augmento pullulent zizania, et quàm sint nimis pauci, qui hanc operam nostro Jesu elocare aut velint, aut possint, ut hisce malis tandem mensura et meta ponatur. Tibi certe, pientissime vir, dictum puta: væ mihi, si non euangelizavero. Nec morare vana et prophana corruptissimi seculi judicia et parum sanas de tam sanctis operis voces: ad quas et iam te dudum obduruisse mihi longe certissimum est. Quodsi Dn. Oligero suis ducto rationum momentis fixum stat, moram nectere et opus illud Domini commodiori reservare tempori, apud me conclusum habeo, simulac Dn. Oligerus uberiores communicaverit doctrinæ ἐπιλύσεως explicationem, brevem de eodem argumento concinnare tractatum typis publicis exscribendum et cum Ecclesia Dei quam maturrime communicandum: sed ita ut et tibi legendus atque censendus exhibeatur, antequam in publicum emittatur, et tibi, tanquam vero auctori, adscribatur. Quæ eo nomine indicanda censui, ut Dn. Oligerus certus sit, me ita in Ecclesiam Dei animatum esse, ut malim ipsemet ista rerum Divinarum gratiosa cognitione carere, quam mecum isto sensu et fine communicari, ut intra mei solius pectoris adyta quasi clausa æternum sepeliatur. Scio namque Deum in me animadversurum, si istam lucem Ecclesiæ Dei inviderem, inprimis in ista caligine miserrime ac peri-

culosissime palpanti. Tu vero, vir Dei, *παρησία* meæ benigne ignosce, et scito, me natura meticulousum, in causa Dei animosum esse. Nec quidquam addo, solum inculco, te debitorem esse, tanquam *δύνατον, τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν*. Jesus C. te Ecclesiæ suæ diu servet sospitem. Amen, Amen, Amen. Hafniæ 7 Martii 1617.

Nobilissime Dn. Oligere, studio quam possum humillimo rogo, ne grave dicas pro tua in rebus Divinis scientia benigne indicare, quid Jacobus in sua epistola per *τὸν ἔμφυτον λόγον* velit. Nam non satisfaciunt mihi Interpretes, et quærendi occasionem suo tempore tua cognoscat Generositas. Deo et Ecclesiæ vive.

Qui, ut quo me in Jesu Christo amore prosequi cæpisti, ad finem usque prosequi pergas, Deo indies supplico

C. E. B(rochmannus).

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 33—4).

43.

1617, 20. Marts. D. Jesper Brochmand til H. R.

Illustris Dn. O. Rosæcrantzi, Patrone longe benignissime.

Quas ad Tuam Generositatem cum M. N(icolao), jam in Domino beato, dedi literas vel tandem redditas esse non tam spero, quam confido. Maturius redditas cupivissem, sed grammatophori morbus et mors moram istam abunde excusant. Nec dubito, quin Generosus Dn. Oligerus prima quoque commoditate sit responsurus, *εἰς τὸ στηριχθῆναι ἐμέ*. Quam vero vellem G^{tem} T. coram compellere! sed officium et pluscula alia valide vetant. Non possum autem, quin Dn. Oligerum subinde moneam talenti divinitus concrediti, et una statum Ecclesiæ sanguine Jesu Christi redemptæ ob oculos ponam, quæ quantopere tuæ indiga sit opis, tute pro spiritali tua prudentia ignorare

non poteris. Meminisse oportebit, quam severum expecturi simus Jesum Christum in censorio illo et extremo die ultorem, si laboranti et animam prope agenti Ecclesiae medicam, ubi datur, non praestemus manum. Ne imponat tibi, pientissime vir, et bono Ecclesiae penitus nate, πολλή ista φαντασία et brevi periturus mundi splendor (Act. 25 v. 23). Sordeat tibi quidquid est hujus mundi. Ad animum tibi sume Mosen, qui maluit συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσι, μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ, ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν (Hebr. 11 v. 25. 26). Non svadeo, Dn. Oligerus ad modum μισανθρώπων in latebras, nescio quas, se abdat; hoc tantum volo, ne ita nobis dulcescat ablandientis mundi fallax favor, ut in Domini nostri Jesu Christi negotio accurando segnescamus. Quæ certe non eo nomine scribo, quasi sinistre quid de Dn. Oligero suspicarer, aut ipsum de solito in Jesum amore aliquid remisisse ullo indicio didicissem, meum modò exprimo desiderium, et quàm unice cuperem salutare hoc negotium mature promoveri. Ad quod etiam perficiendum, ut Pater ille misericordiarum Generositati Tuæ pares oneri tanto subministrare velit corporis et animæ vires, flexis cordis et corporis mei genibus in nomine Jesu, supplex precor. Tu modò, vir Dei, vide, ne trahenti Deo te opponas, sed potius, quo Deus per Spiritum suum gratiose vocat, ultronea alacritate sequere. Quod reliquum est, Te cum lectissima et vere generosa fæmina universaque familia Patri Domini nostri J. C. paucis quidem sed valde serio commendo. Hafniæ 20 Martii 1617.

Qui nunquam non pro tua G. cor et manus
ad verum et vivum Deum levat,

C. E. B(rochmannus).

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 31).

44.

1617. D. Jesper Brochmand til H. R.

Generosissime Dn. O(ligere) R(osæcrantzii), Patrone post
Deum maxime!

Scriptiois hujus, in medio variarum occupationum æstu festinanter fusæ, unica summa et scopus, digneris me cæterosque, quos Deus Electi Principis informationi ac fideli institutioni admotos voluit, vero et vivo Deo quàm studiosissime et plane ἀδιαλείπτως commendare. Si enim mihi hominum animitus Deum timentium precibus inquam opus fuit, jam hercle impendio opus. Rogo itaque, ne servulo Christi jam certe afflictissimo desis, sed ut oneri meo humeros tuos Christiano affectu submittas, ne plane succumbam. Leva pro me ad Tui-Meum Jesum puras piasque manus, ut sic per te impetrem, quod a memet ipso sperare haud liceat. Nec puto aliquem liberæ scriptiois quærendum esse prætextum: cognitissimum enim mihi est, quàm sit tutum et extra omne periculum in Generositatis tuæ sinum universas et quidem penitissimas et aliàs velo silentii nescio quo obducendas cogitationes effundere. De sancto παρακλήσεων nostrarum exercitio nihil in præsentia scribo temporis angustia et occupationum varietate exclusus. Legi Generositatis tuæ salutare monitiones, et quibus nisi ego sponte subscripsero, indignus sum, qui in censum verorum Christianorum referar. Omnis sapientiæ autor Deus accensam in tua Generositæ agnitionis suæ lucem magis magisque augescere sinat, ac illud displicentiæ vitium sui gregis æterno bono tandem paterne averruncet: quippe quod unice impedit, quo minus Ecclesia Dei in donorum in te extraordinarie collatorum participatum salutarem veniat. Quàm vellem exercitia Generosissimi Dn. Oligeri Rosæcrantzii catechetica nobiscum communicari. Fructum e gratiosa thesauri istius concessione in Patriam temporis successu rediturum quàm

uberrimum, indubie polliceri ausim. Egissem ea de re cum G^{to} Tua, sed mihi excidit, ut et alia quam plurima, in quibus G^{tis} Tuæ maturo opus fuisset consilio. Noli aut gloriæ tui Jesu, aut publico deesse bono: meque tibi, quàm diu communi Servatori servio, habe quàm commendatissimum. Deus te Ecclesiæ et Patriæ bono quàm diutissime servet incolumem. Vale virorum hujus ævi præstantissime, et tui talenti recordare. Ex arce Helsingorensi manu festinantissima 1617 ¹⁾).

Qui se tuæ Gener. cupit quam
commendatissimum,
C. E. B(rochmannus).

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 38).

45.

1617, 20. Juli. (Kronborg). D. Jesper Brochmand fortæller H. R. om den Christendomsundervisning, han meddelte Prins Christian. Han priser sig lykkelig ved den Støtte, som Hofmesteren (Christen Thomesen Schested) ydede ham i hans Opdragelse af Prinsen til Guds-frygt: «vicariam operam (immane qua felicitate) præstat honoratissimus Aulæ-Magister, ad hoc munns non tam factus, quam natus.»

Dän. Bibl. II, 174—76.

46.

1617. (Rostock). Eilhardus Lubinus skriver til H. R.: Joach. Morsius «civis Academiæ nostræ» rejser

¹⁾ Den foreliggende Afskrift har Aarstallet 1613, der sikkert bør rettes, som sket er. D. Jesper Brochmand havde den 28. Maj 1617 faaet Bestalling som Prins Christians Tugtemester og var i denne Stilling indtil Juli 1620, da han atter vendte tilbage til sit Professorat ved Universitetet. I disse Aar opholdt han sig med sin Discipel paa forskjellige kongelige Slotte, som Dateringen paa dette og flere følgende Breve viser.

til Danmark; gjerne havde Lubinus givet sig i Følge med ham »florentissimi vestri Regni visendi causa, et in illo salutandi summos et præstantissimos viros, et inter illos te Phoenicem«; men offentlige og private Forretninger hindrede ham deri. Han baabede dog engang at naa saa vidt. »Qvoties autem tuæ G^{ti}s recordor et illorum, qvæ elapso anno Gen. tua contulit mecum (qvod non possum non qvotidie facere) tacito admirationis et amoris adfectu percellor, et desiderii illorum, qvorum salivam Gen. tua mihi excitavit longe vehementissimam. Spero Gen. tuam et mihi et aliis hanc famem et sitim aliquando sedaturam illâ æternæ vitæ Ambrosiâ et Nectare, qvæ Dei Spiritus apud te apparavit« etc.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

47.

1617. (Giessæ). Prof. Balth. Mentzer advarer en af H. R.s Sønner (Gunde R.), der studerede Astronomi i Lich, mod den der herskende Calvinisme.

Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. IV, 670—2.

48.

1617. D. Jesper Brochmand til H. R.

Literas Generositatis Vestræ sancto humanitatis igne non tam calentes quàm æstuentes, simulac resignassem operosam excusationem, non dico admiratus sum, sed stupui. Quid enim ad me, a sapientiæ cœlestis consecratis ac doctrinæ *ἀνοθεν κατερχομένη* unice addictis hominibus, ne demum ab iis, qui a G. Vestræ domo et disciplina sunt, adeo illatebratum perscribi poterit, quod Generosissimo Domino Rosæcrantzio non cupiam longe cognitissimum? Sed Spiritus ipse Jehovæ, qui Generosissimum Dn. N. in sublimi sapientiæ divinæ cognitione eminere voluit, nec in sancto humilitatis studio præteritorum seculorum optimis Patribus vel tantillum G^{tem} Vestram

cedere, e nominis sui gloriosi usu esse duxit. Meum est ac mei similium in id summa ope incumbere præeuntis Rosæcrantzii vestigia hac in parte si non presse premere, saltem longe sequi liceat. Quæ vero Deo nostro intime charus Hasebardus litteris suis ad G^{tem} Vestram datis interspersit nova, non modo mihi, sed etiam aliis accidere auditu grata. Verum quo seculum hoc spirituum a spiritu mendacii subornatorum feracius est, eo tua, divinissime Oligere, opera Ecclesiæ Jesu Christi magis est necessaria, quæ tanto majora sentiet incommoda, quanto protractiorem in vulneribus Ecclesiæ curandis traxerint moram, quibus medicas Ecclesiæ vulneribus adferre manus divinitus datum est. Nec enim in hac monela satis crebro G^{ti} Vestræ inculcanda mihi satisfacere possum. Subvereor namque, ne veritatis cœlestis claræ luci nimium invidens tenebrarum spiritus omnem moveat lapidem, ut quod Deus molitur opus, si non plane intervertere, saltem remorari possit. Qui tamen conatus in irritum ut cadat, assiduis eorum precibus, quibus cœleste illud depositum serio curæ ac cordi est, Deus ἀδιαλείπτως fatigandus est. Sed ut mihi silentium imperem, ut in hac materia stylum non nihil laxare plane necessarium foret; antequam receptui canam, quasi παρέπιως moneo, me longe amicissimas a Dn. D. Mentzero accepisse litteras, quibus præter cætera amicam de mysteriis Christianæ religionis collationem unice urget. Pollicetur forte sibi, me in intimas quasque G^{ti}s Vestræ meditationes sacratissimas penetrasse, seque aliquid latentis sapientiæ isto artificio exsculpere posse. Sed quàm hac in parte fallatur, nemo certius quam ipsissima Vestra G^{tas} novisse poterit. Sunt interim in scriptis Photinianorum non pauca, quæ immane quantum mihi exhibeant negotii, de quibus cum ipso amicam per litteras instituere collationem mens est, modo institutum G^{ti} Vestræ adprobetur. Sed præpropera tabellarii festinatio sermonis filum mihi invito abrumpit; id ex intimo animo unice precatus velit Jesus Christus, G^{tem} Vestram Regno

et Ecclesiae quam diutissime vivere florentem, Amen,
Amen. E Regia Coronæburgica summa festinatione 1617.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 35—36).

49.

1617. (Hafniæ). En unævnt (vistnok Prof. Caspar Bartholin) til H. R. Brevet begynder: »Variis beneficiorum tuorum cumulis sæpius exhilaratus, Gen. Dñe, non potui non gratitudinis radium aliquem litterarum aurâ ad te mittere«. Derefter tales om H. R.s »discursus theologicus«, og Brevskriveren udbryder: »O utinam sanctos illos tuos labores ex puris et liquidis Israëlis fontibus tam decenter haustos aliquando videamus! Et maturè«.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

50.

1617 (ell. 1618), V. Idus Octob. (Lundæ). Olaus And. Otto(niensis) skriver til H. R., der betegnes som Senator Regni et Præses Regius, og beder om Tilladelse til at træde i Clientelforhold til ham, »Nobilitatis nostræ florem, religionis salem, Musarum Phoebum, doctorum Mecænatem et clientum patronum maximum, ideoque et olea et rosis¹⁾, non tam claro nomine, qvàm re ipsa, præ cæteris tui ordinis hominibus (qvibus, ut olim dixit Sallustius, contemptor animus et superbia commune plerumqve malum) insigniter redimitum«.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

51.

1617. Joachim Morsius til H. R.

Quod præsens præsentî Hafniæ hoc temporis tractu
nulla ratione mihi licuit, absens literis hisce illiteratis

¹⁾ Hentydning til Navnet Oliger Rosencrantzius.

facio. Defero tibi N. N. cultum et obsequia mea, quem incredibili observantia a tot jam annis affectuosissime prosequor. Et spero, excusabit importunitatem compellationis meus amor, qui erga te tuasque virtutes divinas et rarissima ingenii munera merus, purus putusque ignis. Ea enim tua singularis comitas non solum a Lubino ¹⁾ et Cramero ²⁾, sed infinitis aliis, supra omnem modum mihi deprædicata, ut non tantum nos omnes genere, virtute et eruditione, sed etiam humanitate longissime post te relinquo. Utinam vero eæ in me essent naturæ, fortunæ ac industriæ dotes, tibi familiæque tuæ laudatissimæ animum ac obsequia mea aliquando ut probare possem, votorum meorum summam gloriarer me esse consequutum. Sed cum me meaque considero, præter mentis meæ tibi addictissimæ prona promptaque studia nihil habeo, quod de me polliceri tibi valeam. Tu hilari fronte et benevola manu devotissimum hunc tuum clientem, a quo nullus unquam bonus tristis discessit, suscipe, benignamque favoris auram præclaris ejus cœptis clementer adspira ac amore tuo defessum Musicis laboribus animum erige. Potes sane, si quis alius. Nec dubito te velle, nescio ³⁾ enim, quæ mihi de generosa voluntate tua promittam, hacque etiam confidentia fretus, indicem auctorum inpræsens instructissimæ tæ bibliothecæ, qui aliquid unquam de Dania etc. scripserunt, petere audeam. Molior enim inter alia ad faciem Rerum Germanicarum etiam tomos aliquot scriptorum Danicorum, quos ego ex latebris veterum Bibliothecarum non sine cura ac diligentia evocavi. Si quoque nonnulla Tychonis Brahæi inedita corpuscula, te eâ, quâ par est, observantia submissee veneror, ne et ea mihi bonoque publico invidias. Non ignorabit comitatem tuam in me singularem posteritas. Deus Opt. Max. diu te, Illust. ac

¹⁾ Eilhard Lubinus, Prof. i Rostok.

²⁾ Holger Rosenkrands's fordums Hovmester, nu Præst i Stetin.

³⁾ Man skulde have ventet: scio.

Generose Vir, mortalium cœtui omni honore, virtute ac doctrina florentem feliciter summa studiorum meorum ornamento et præsidio quàm diutissime interesse patiatur. Salve, vale, vive Heros incomparabilis, Mæcenas et amice desideratissime, decusque tuum nesciat urna mori, meque in posterum inter clientes tuos annumerare dignare. Festinabam Hafniæ 1617.

Jochimus Morsius ¹⁾.

Udskrift: Illustri, Generoso, Magnifico ac Amplissimo Viro, Domino O. R., Domino hæreditario de N. N., Literatorum nobilium totius famigeratissimi Regni Daniæ facile Principi, Domino ac Meccenati meo longe desideratissimo.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 114).

52.

1618, 24. Februar. (Dalum). H. R. skriver til Kansler Christen Friis til Kragerup og fraraader meget indtrængende Nedbrydelsen af Vor Frue Kirke i Odense, hvorom der havde været Tale ²⁾.

Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. VIII, 91—6.

53.

1618. (Ulmæ). Dr. Conradus Dietericus beder H. R. om en aarlig Understøttelse til Enken efter Dr. Helvicus, Professor i Giessen, der efter Mandens Død befandt sig i den sørgeligste Tilstand, da Landsherren havde afslaaet at give hende Pension, og Manden intet

¹⁾ En vagabonderende Videnskabsmand (født i Hamborg 1593 af rig Patricierslægt), om hvem udførlige Efterretninger findes hos Møller, Cimbr. lit. I, 440—6. De største Forventninger knyttede sig i sin Tid til ham, men en Del af sine sidste Aar tilbragte han med skuffet Livshaab i en Daarekiste.

²⁾ I Ny kgl. Saml. 2091. 4to, Vol. I og II, findes bl. a. Afskrifter af en Række Kongebreve til H. R. i hans Egenskab som Lensmand paa Dalum og Odensegaard.

havde efterladt uden sin theologiske Bogsamling. Det antydes, at H. R. havde understøttet Dr. Helvicus, medens han levede.

Dän. Bibl. III, 228—31.

54.

1618. (Wittebergæ). Balthasar Meisnerus fortæller H. R. om, hvorledes Reformationens Jubelfest var holdt i Wittenberg afvigte Aar. Han glæder sig over, at den ogsaa var holdt i Danmark. For øvrigt beklager han »conatum Satanæ, quo per Photinianos recentes fundatissimos fidei nostræ articulos adeo eludere conatur«. »Mihi sane Photinianismus videtur viam sternere ad barbariem et Atheismum, siquidem per illum ambigua redditur Scriptura«.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 107).

55.

1618. (Wittebergæ). Balthazar Meisnerus skriver efter Anmodning af Georgius Dibvadius til H. R. og beder ham tage sig af ham. Han var en Søn af den bekjendte danske Theolog. Forøvrigt ydes der ham kun en temmelig betinget Ros; noget stort Lys var han ikke, men han trængte til Solens Straaler, og Danmarks Sol var H. R.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 106).

56.

1618, 26. Marts. (Cronburgi). D. Jesper Brochmand udtaler til H. R. sin Glæde over, at Gud endelig har ladet den Dag oprinde, »quo te . . . in suam messem extrudere dignetur«¹⁾. For øvrigt besvarer han nogle

¹⁾ Hvad mon det er for en Virksomhed fra H. Rosenkrands's Side, hvortil der i disse Ord hentydes? Mon Udgivelsen af den Institutio Catechetica, hvor om der tales S. 753 og i flere følgende Breve.

Spørgsmaal af H. R. angaaende den hellige Nadvere, og omtaler, at Prinsen den forestaaende 2. April skulde (første Gang) gaa til Herrens Bord.

Dän. Bibl. II, 167—72.

57.

1618. (Hafniæ). En unævnt (vistnok Prof. Caspar Bartholin) skriver til H. R. bl. a.: »In omnibus tuis erga me meritis primarium agnosco inexhaustæ tuæ sapientiæ Theologicæ derivationem in me aliquam, quam omnibus ego mundi hujus bonis præfero quàm longissimè. O! mentes beatiores, quibus res, quas loqueris, instillantur. Nos omnes verò felicitatis tantæ avidos de facili redderes, si mortalitatis humanæque conditionis memor, scriptis illis tuis aureis publicam beares lucem«. — — »Cæterum, G. Dn. Rosæcrantzi, gemina mea ad te it Disputatio publica tanquam ad judicem, contra Godenii tibi jampridem visas nugas, adjectis aliis nonnullis quæstionibus, directa. Quæ ex ore tuo hausi distinctione resurrectionis mortuorum et ex mortuis cum solido suo fundamine, ore etiam non typis in actum disputationis publicum te autore perduxì, non paucis inaudita talia cupidissime amplexantibus«. Forøvrigt anbefales til H. R.s Understøttelse en ung Mand, om hvem der siges: »Medicam apud Britannos praxin exercere cogitat, fundamentis theoreticis jamdudum, ut ait, jactis«.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

58.

1618, 1. Juli (E regio Ottoniano). Holger Rosenkrands tilskriver Kansler Chr. Friis til Kragerup om sin slette Helbredstilstand, der hindrede ham i at opfylde ham paalagte Statshverv¹⁾: »Defluxio molestissima ea in

¹⁾ I Suhms Nye Saml. III, 131 omtales, at blandt Jens Rosenkrands's Manuskripter fandtes en Relation om Holger Rosenkrands's Ambassade 1618 til Slesvig i den schwabstedtske Sag.

sinistrum meum brachium, de qua proxime, tarde admodum remittit; vestes vero induere adhuc planissime prohibet. Accessit vero biduo proximo sanguinis universi difficilis admodum inflammatio, quæ pustulas mihi per universum corpus cutium vermiculatim pungentes excitavit, a quibus non admodum noctu præsertim quies«. Dette beder han, at Friis vil forebringe Kongen; for øvrigt vilde han, saa snart det paa nogen Maade var ham muligt, begive sig paa Vejen. Dalum Kloster havde han maattet lade reparere udvendig, hvortil det højlig trængte.

Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

59.

1618. (Witebergæ). Balthazar Meisner diskutterer i et Brev til H. R. det Spørgsmaal, om man i den theologiske Polemik kunde undvære de tilvante filosofiske Betegnelser og Kunstord. H. R. synes at have antydnet det ønskelige i enfoldigt at holde sig til Profeternes og Apostlernes Talebrug. — Brevskriveren takker for en tilsendt «munus aureum».

Dän. Bibl. III, 219—23.

60.

1618, 14. Sept. Prof. Balthazar Mentzer til H. R.
Salutem et gratiam a Deo Patre per Jesum Christum.

Audeo aliquid a te petere, Generose Domine, sed magnum et insigne. Ut ausim, imperavit mihi singularis tuus in pietate zelus et erga ejus studium favor et adversus me benevolentia. Neque dubito, impetraturum me a benignitate tua, quod Dei laudibus et Ecclesiæ incremento et studiosæ juventutis usibus inservire poterit. Injunxit mihi Superiorum auctoritas, ut notis quibusdam textum Novi instrumenti illustrare velim. Nihil potuit mihi gratius et valetudini meæ convenientius demandari: Ad prælectiones enim habendas prodire non possum: ad

disputationes autem et conciones vel curru vehi vel portari sella me oportet. Quæ pedum infirmitas ex diligenti, nec infelici podagræ cura remansit, quippe qua dolorum tum frequentia tum vehementia repressa est, quo nomine immortales Deo gratias ago. Recordor autem non sine gaudio colloqui nostri de accurata Biblici textus recognitione, et veræ lectionis constantia et certitudine, in qua recte constituenda G^{tas} Tua eo tempore se progressum ajebat ad epist. 2 ad Corinth., et spero nunc ad finem feliciter pervenisse. Qui thesaurus quia occultari non debet, et Ecclesiæ Dei subtrahi, qua par est observantia rogo et obsecro, ut G. Tua hoc tam præclaro munere omnium piorum amorem et æternam gratitudinem conciliare sibi ne dedignetur. Modum et rationem boni istius aliis communicandi non præscribo, sed meum studium offero, ut, quæcunque ex variis viis G. Tuæ visa fuerit commodissima, mea, si quæ esse potest, opera exposcatur, in negotio tam sancto tamque necessario promovendo. Saltem illud obtineam, si nondum matura satis reliqua videantur, ut nudum Euangelistarum textum videre mihi liceat, et meas inde cogitationes examinare, et, ubi opus fuerit, emendare. Non accusabit G. T. meam impudentiam, cujus novit candorem, et in juvandis juniorum studiis desiderium: sed fiduciam laudabit, quam tot argumenta confirmant, quot a G. T. literas habeo, et quot ex ipsius ore verba jucundissima in animum meum influxerunt. Deum supplex veneror, ut G^{tem} Tuam cum tota laudatissima familia diutissime salvam et incolumen conservet. Giessæ 14 Sept. Anno Christi DeXtra omnia VertIt.

B. Mentzerus ¹⁾.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 111).

(Fortsættes).

¹⁾ Berømt luthersk Theolog, Professor i Giessen, siden i Marburg. Døde 6. Januar 1627.

Et Provstevalg i Sokkelunds Herred 1805.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Efterfølgende lille Brevsamling giver os et ret karakteristisk Indblik i den urbane Tone, som herskede blandt Embedsbrødre i den gejstlige Stand i vore Bedsteforældres Tid, og leder os til den Slutning, at hvis hin Tid har haft sine Skrøbeligheder, som den ganske vist havde, saa har den ogsaa haft sine Lyssider, som sete gennem Mindets Slør vække en Stemning hos os, hvis Grundtone er den Pietet, som vi altid maa ønske fuldt ud kan herske i Forholdet mellem den yngre Slægt og den ældre, mellem de unge, som ere tilbøjelige til at fælde en rask og afvejende Dom, og de gamle, som i Livets Skole have lært at dømme mildt og at haabe det bedste. — Brevene findes i Sokkelunds og Smørum Herreders Provstearkiv, og Hr. Provst Koch har velvillig givet mig Lejlighed til at tage Afskrifter af dem. — Det kunde endnu bemærkes, at med Sokkelunds Herreds Provsti var ved kgl. Reskript af 8de Juni 1804 efter Forestilling fra Provst H. J. C. Høegh gjort den Forandring, at Sognene paa Amager vare skilte derfra og henlagte under Holmens Provsti. Nærværende Provstevalg var det sidste i Sokkelunds Herred; thi da ved Forordn. 5. Decbr. 1806 Amtsprovste-Institutionen indførtes, ophørte Præsternes fri Valg af Provst.

1.

Velædle, Velærværdige, Høylærde

Herres Pastores! Elskelige Brødre!

Jeg har ved Skrivelse fra Hr. Pastor Rønne¹⁾ af 10de Dec., som først i Dag er kommet mig tilhænde, med den inderligste Bedrøvelse erfaret vor hæderfulde og høystfortiente Provst Høeghs dødelige Afgang i Aftes Kl. 10.

Intet Dødsfald har i lang Tid smertet mig saa bitterligen. Den ædle, vise, retsindige Mand var mig i mangt et Tilfælde en troefast Raadgiver og Medhielper. Han var et Mønster for os alle paa redbon Tienstvillighed, forstandig Virksomhed, oprigtig Gavnelyst og sandt præsteligt Væsen. Hans Siæl fryder sig hos Gud og sin Forløser. Hans Minde lever i Danmarks fierneste Fremtid²⁾. Dog! jeg bør ikke formere de kiære Brødres Sorg — den er alligevel væmodsfuld og rørende.

Men Herredets Anliggender udkræve et nyt og hastigt Provste-Valg. De kiære Brødre vilde altsaa behageligst, i Overensstemmelse med Reskriptet af 23 Dec. 1740, enhver for sig indsende mig sit Votum under Forsegling, hvorefter jeg skal have den Ære at tilkiendegive, hvorledes Valget per plurima Vota er udfaldet.

Da Velædle og Velærværdige Hr. Pastor Rønne boer Gjentofte nærmest, har altsaa Provste-Archivet i Nærheden, og har i seneste Tiid gaaet den Salige Afdøde under sin Sygdom til Haande, saa har jeg anmodet ham om, at vilde forestaae Provstiets Forretninger, som Interims-Provst, indtil de kiære Brødre have bestemt, hvo der skal være ordentlig Provst efter vor uforglemmelige Provst

¹⁾ Bone Falch Rønne, Sognepræst i Lyngby.

²⁾ Hans Jørgen Christian Høegh (Broder til Statsmintster Ove Høegh Guldberg), Sognepræst i Gjentofte, indlagde sig navnlig blivende Fortjenester af det danske Landvæsen, til hvis Opkomst han ved Skrifter og Exempel bidrog meget.

Høegh, hvis Fodspor enhver rettænkende og værdig Mand glæder sig ved at kunde betræde.

Under de bedste Velsignelses-Ønsker forbliver jeg stedse med al Høyagtelse og Hengivenhed

Deres Velædle Velærværdigheders
Samtlige Herrer Pastorers
Kiøbenhavn og elskelige Brøders
d. 11 Dec. 1805. Tienstærbødige Tiener
Nic. Edinger Balle.

Til S. T. De Herrer Pastorer i Sochelunds-Herred.

Paategnet: Vidi Liebenberg.

Ankom den 16 Decemb. Kl. 1 og afgik strax fra F. Westergaard.

2.

Velædle, Velærværdige, Høylærde

Herrer Pastorer! Elskeligste Herrer Brødre!

Ved Stemmemnes Flerhed er Sognepræsten til Gladsaxe og Herløw, Velædle, Velærværdige og Høylærde Hr. Jens Winther Bentzon, udkaaret til Provst over Sochelunds Herred i vor uforglemmelige Hr. Provst Høeghs Sted, hvis blide Fodspor den værdige og retskafne Hr. Provst Bentzon sikkerligen vil betræde. Jeg ønsker derfor af gandske Hierte de kiære Brødre tilligemed mig selv ret meget til Lykke med dette gode Valg, forvisset om, at vi med fælleds Høyagtelse og Kierlighed ville bestræbe os for at lette ham sine tunge Byrder, som for en Provst nu omstunder ikke mindre end for Biskoppen, og for enhver Præst i sin Kreds, ideligen formeres.

Forbemeldte Hr. Provst Bentzon tiltræder da strax alle Provstiets Forretninger i Sochelunds-Herred, som virkelig Provst, og tager det Heele under sin Bestyrelse.

Dersom Gud forunder mig Helbred og Liv, faaer jeg den Ære og Glæde, ved næstkommende St. Hanslandemode

at indvie denne min mange-aarige Ven og Broder, fra vor første Akademiske Studerings-Løb indtil denne Time, i Roeskilde Domkirke. Mandens Lærdom, Veltalenhed og nidkiere Sandheds-Kierlighed har stedse tilvundet ham velfortient Yndest, Roes og Bifald ¹⁾.

Under de beste Velsignelses Ønsker forbliver jeg stedse med al Høiyagtelse og Hengivenhed

Deres Velædle Velærværdigheders
 Kiøbenhavn De Samtlige kiære Brøders
 d. 20. Dec. 1805. Tienstærbødige Tiener
 Nic. Edinger Balle.

Til S. T. De Herrer Pastorer i Sochelunds-Herred.

3.

Velædle, Velærværdige, Høylærde

Hr. Provst!

Med sand Fornøiyelse har jeg den Ære, kiære Hr. Broder! at hilse Dig med denne Værdigheds Titel, som er meget hæderlig, uagtet den tillige har sine store Byrder. Du vil ikke forsage, men som Mand, der altid har viist sig standhaftig, gaae din Bestemmelse i Møde med Friemodighed og Haab til Guds naaderige Varetægt. Indlagte Brev til Herredsbrødrene (o: Nr. 2) maatte behageligst sendes omkring.

Jeg tænker, at Du strax har at melde hos Amtmanden, at Du er rede, naar han vil, til at tage Deel med i Forsøg paa nye Tiende-Accord, hvor samme endnu finder Sted.

Ligeledes vil det være fornødent, at Du snarest mueligt indsender Beregning over Kaldets Indtægter og Udgifter med Hensyn til Seminarii Fond, hvormeget dertil kunde udredes, uden at Kaldet dermed formeget bebyrdes.

¹⁾ Han havde tidligere været resid. Kapellan ved Frue Kirke i Kiøbenhavn og havde taget ikke saa lille Del i den Tids theologiske og kirkelige Forhandlinger, nærmest fra samme Stade som Balle.

Jeg bevidner Dig min fuldeste Tillid, og skal efter svage Evne troeligen medvirke til fælleds Maal. Gud velsigne Dig og Dine! Jeg forbliver med uindskrænket Høiyagtelse og Hengivenhed

Velædle Velærværdige Høylærde

Hr. Provstens,

Kiøbenhavn
20 Dec. 1805.

Elskeligste Hr. Broders
Tienstærbødige Tiener
Nic. Edinger Balle.

Til S. T. Hr. Provst Bentzon.

4.

Ærbødigst Promemoria!

Hvad jeg ikke ønskede, men endog frygtede for, er skeet. Indlagte, som vor høitelskede Biskop havde indsluttet i et broderligt Brev til mig for at omsendes til mine Herredsvenner, viser min Udnævnelse til Provst-Embedet. Allerede paa min Sal. Formands Begravelsesdag yttrede jeg, efter given Anledning af Biskoppen, mine Betæneligheder mod Provstiets Modtagelse, ifald Lodden skulde træffe mig; men det gik, som jeg formodede, saa hans overtalende Blidhed seirede over alle mine Indvendinger og Udflugter. Jeg maa da underkaste mig ny Embedsbyrder og jeg gjør det ikke uden inderlig Følelse. Gud kiender mit Hierte, og veed, at der ikke vil savnes hos mig Flid og Redelighed. Til hans Forsyn har jeg derfor den Tillid, at Styrke skal skjænkes mig i min Svaghed. Mine agtværdige Herredsbrødre giver jeg herved det hellige Løfte, at jeg troligen vil træde i min Salig Formands værdige Fodspor, hvorimod jeg forsikrer mig om hos enhver at nyde samme blide Modtagelse og kjærlige Omgang, som han hos alle var saa vant til; ligesom jeg og herved udbeder mig mine Venners broderlige Tilrettevisning, hvor eller naar jeg som Menneske maatte

feile, samt enhvers gode Raad og Veiledning, hvor de maatte behøves. Give Gud, at det Enigheds og Venskabs Baand, som hidtil har omslynget vort lille Herred, maa vorde uopløseligt! Give Gud, at det Aar, i hvilket vi om faa Dage indtræde, maa tillige med de følgende, som skal opleves, for enhver af mine Brødre vorde rigt paa Vel-signelse! Bærer mig, bedste Venner! med Deres Yndest, saasandt som jeg paa min Side vil bestræbe mig for at blive den værdig! Beder for mig til den Høyeste om Kraft i min Skrøbelighed! Mit Hjerte skal igjen bede for enhver af dem, at Lyksalighed maa følge Dem ved ethvert Fjed, De skal gjøre paa Livets Bane.

Næst at anbefale mig mine Embedsbrødres Venskab og overbærende Kjærlighed, maa jeg gribe denne Leilighed til at bestemme Touren, hvori der for de følgende 4 Uger skal forrettes Kirketieneste i Gjentofte Kirke. Jeg veed med Vished, at det baade i Salig Stiftsprovst Basts og siden i vor tabte Salig Provst Høeghs Tid har været Praxis, at de Herredsbrødre, som ikkun havde een Kirke, fik dobbelt Tour imod os, der havde Annex, fordi det maatte falde hine mindre byrdefuldt end disse, at besørge Gudstienesten i enhver Vacance. Paa denne Grund vover jeg at fastsætte følgende:

Hr. Mag: Bach prædiker Søndagen efter Nytaar.

Atter Hr. Mag: Bach prædiker 1ste Søndag efter Helligtrekongersdag.

Hr. Pastor Rønne prædiker 2^{den} Søndag efter Helligtrekongersdag.

Herved er da de 6 Uger besørgede, og skulle da i min Tid flere Vacancer indtræffe, begynder Touren fra Præsten i Brønshøj, efterdi Hr. Rønne i forrige Omgang havde dobbelt Tour. Skulle nogen af de nævnte Herredsbrødre troe sig fornærmet ved denne Ansætning, tilbyder jeg mig for denne Gang at tage hans Tour, naar det i

Tide tilmeldes mig, hvorved jeg ærbødigst haaber al Fornærmelse forebygget¹⁾.

Af min Ven Hr. Pastor Rønne ønsker jeg mig ved et Par Ord underrettet om: hvor Protokollerne og Provste-Archivet kan afhentes, og ifald alt er i Lyngby, til hvilken Tid Udleveringen er ham beleiligst. Atter anbefaler jeg mig mine Brødres Godhed og Velvillie, og henlever under de bedste Velsignelses Ønsker over dem og kiære Familier

Deres

ærbødigste og evig hengivne

Gladsaxe

Ven, Broder og Tiener,

d. 23 Decembr. 1805.

J. W. Bentzon.

Til Deres Velædle Velærværdigheder

Hr. Mag. Bach²⁾ i Søllerød,

Hr. Pastor Rønne i Lyngbye,

Hr. Pastor Westergaard i Brønshøj, og Høiærværdige

Hr. Slotspræst Liebenberg paa Friderichsberg.

(Brevet har Circulærpaategninger af de nævnte Præster).

5.

Ærbødigst pr. m.

Jeg lykønsker af Hjertet Dem, gode Hr. Provst, og tilbeder Dem Kraft og Styrke af Gud, til at bære forøgede Embeds-Byrder, der vist ikke ere ubetydelige — og, som jeg ærligt vil tilstaae, at jeg ikke bidrog til at lægge paa en ældre Mands Skuldre. Selv vilde jeg, som yngre, ikke have ønsket mig den; Der er saare liden Løn for meget Arbejde, mange Rejser og Ubehageligheder — og det paa

¹⁾ I en senere Omgangsskrivelse (dat. 29. Decbr. 1805) retter Provst Bentzon den Fejl, at han i ovenstaaende Skrivelse kun havde ansat Vacancetjeneste for 6, istedenfor for 12 Uger, i Henhold til Reskriptet af 6. Febr. 1789.

²⁾ Tidligere resid. Kapellan ved Frue Kirke i Aalborg; jfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 612—3.

en Tid, da Præste-Embedet allene medfører næsten Alt, hvad en Mand kan bestride.

Imidlertid, da De, Højtærede, er valgt og har givet efter for vor inderligen elskede Biskops Ønsker, saa gratulerer jeg os alle i Herredet; thi for os Andre er det altid ønskeligt at have en ældre og erfarnere Provst at tye til, der vi søge Raad ved en eller anden Lejlighed. — Vor Kjerlighed og Hengivenhed være Dem da Erstatning for det, som ellers mangler i passende Belønning.

Provste-Archivet er endnu i vor uforglemmelige Vens Boe. Jeg har blot hjulpet til at lægge det i Orden — og da jeg veed nogenledes Besked dermed, skal jeg beredvilligen møde i Gientofte, hvad Dag den gode Hr. Provst dertil bestemmer efter d. 2 Jan. Kl. 12 eftm.; thi til den Tid har jeg hver Dag besat med Forretninger. — Didhen skal jeg da og bringe Skifte-Protocollen, som jeg, ad interim, havde modtaget. — Futteralet til den har jeg ej faaet, derfor sendte jeg den ikke til Hest i Dag, haabende, at dens Brug ikke skulde gøres fornøden før Samlingen.

Alle Papirerne, som henhøre til Oberformynderiet, ere endnu ey reviderede eller lagte i Orden. Dersom Samling i Gientofte kan skee tidlig efter en Middag, kunde man mueligt faae alt i Rigtighed. Et Par Ord, som bestemme Dag og Tid, om De vil, at jeg skal møde, udbedes.

Lyngbye d. 24 Dcbr. 1805.

Ærbødigst

B. F. Rønne.

S. T. Hr. Provst Bentzen i Gladsaxe.

Embeds-Sag med Expresse.

6.

Velædle Velærværdige

Høystærede Her Provst!

I Anledning af Deres Velædle Velærværdigheds Udnævnelse til Provst giver jeg mig herved den Ære af

redeligt Hierte at lykønske og bevidne min oprigtige Fornøielse derover, forsikret om, at det Venskab, som saa længe har forenet os og hvorpaa jeg har modtaget saa umiskjendelige Prøver, herved vil bestyrkes og forøges.

Næst at tilønske et lykosaligt Nytaar for Dem og gandske dyrebare Familie og formelde de beste Hilsener fra min Kone, har jeg den Ære med sand Høiyagtelse at være

	Deres Velædle Velærværdigheds
Brønshøj den 27.	ærbødigste tiener
Dec. 1805.	F. Westergaard.

Velædle Velærværdige Høylærde Her Provst Bentzon, Gladsaxe.

7.

Høistærede, værdige Hr. Provst!

Det glæder mig usigeligen at kunne lykønske som min Herredsprovst den Mand, der ved sin blide og omhyggelige Religionsundervisning var min Ungdoms Velgiører, der gjorde Jesu Forløsning vigtig for mit unge Hierte, og med Bøn og Velsignelse indviede mig i vort christelige Samfund. Vær forvissat om, ædle og værdige Mand, at ingen af vore Herredsbrødre kan med oprigtigere Sindelav sige Dem velkommen paa denne Hæderspost, hvor ingen værdigere end De kunde træde i vor uforglemmelige, tabte Vens Sted. Det var mig en overraskende og uventet Glæde at modtage vor fortreffelige Biskops Skrivelse derom, thi saa aldeles mit Hiertes Stemme var for Dem, saa torde jeg dog ikke smigre mig med, at see mit Ønske opfyldt, da det forekom mig ubilligt, nu at forøge Deres Arbeide med en ny og svar Byrde, som jeg troede det mere passende at paalægge en Yngre. Men jo mindre jeg havde næret det Haab, at faa min Ungdoms kiære Lærer og Skriftefader til min nærmeste geistlige Foresatte, med des større Glæde erfarede jeg, at Deres

Varme for den gode Sag, og Deres ædle Gavnelyst har seiret over alle Hensyn til de dermed forbundne Besværligheder. Gud velsigne Dem derfor, og give Dem Kraft til, i mange lykkelige Aar at forestaa vort Herreds Anliggender! Deres veiledende Raad skulle stedse blive mig dyrebare, og Deres vedvarende Bifald skal være et saare vigtigt Maal for mine Bestræbelser.

Snart haaber jeg at have den Ære af Hr. Provstens personlige Nærværelse, da Proclama i afg. Skolelærer Drejers Bo udløber, om jeg ikke feiler i næste Maaned, og dette ringe Stervboe da ventelig snart kan blive sluttet¹⁾. Maaskee gode Hr. Provst da til samme Gang vilde behage at bestemme Syn over min Præstegaard, thi den paa-kommende uheldige Sygdom hindrede vor salige Ven fra at faa Syn taget for indeværende Aar.

Tillad, værdige Mand! at jeg ærbødigst anbefaler mig i Deres stedsevarende Yndest og Venskab, henlevende

Frederichsberg
den 27 Dec. 1805.

Høistærede Hr. Provstens
ærbødigst og oprigtigst hen-
givne Tiener og Ven,
Liebenberg.

Velædle, Velærværdige, Høilærde Hr. J. W. Bentzon,
Provst i Sochelunds Herred og Sognepræst til Gladsaxe,
à Gladsaxe.

8.

(Efter at have omtalt nogle Circulærsager fortsætter Provsten saaledes): Mine Visitatspenge og Viaticum forslaae ikke til at udrede Landemodsreisernes Bekostninger, hvilket fornemmelig har sin Grund deri, at min ædle Formand har tillagt Bogholder Strøm for hver Landemods-

¹⁾ Det vil erindres, at Provsterne den Gang endnu vare Skifteforvaltere i de under Gejstligheden sorterende Personers Dødsboer.

act 5^{dr}, altsaa aarlig 10^{dr}. Dette er rigtignok for meget, da ingen af de andre Provster er saa gavmild, og desuagtet fordeles denne Omkostning paa Herredsbrødrene, fordi disse have samme Nytte af Acterne som Provsten. Jeg undseer mig ved at afkorte Hr. Strøm noget af det, der i en Række af Aar er ham for Sochelunds Herred udbetalt; men i lige saa stor Undseelse foreslaaer jeg mine Herrer Brødre at dele Byrden med mig. Det beroer paa enhver at samtykke eller forkaste mit Forslag; men jeg bærer langt hellere denne Byrde eene, end jeg af nogen vilde miskjendes som egennyttig, da min Samvittighed frikjender mig for denne Last. I al Fald bliver jeg baade den afslaaende og bifaldende Vens

oprigtigst hengivne

Gl. d. 9 Octobr. 1806.

Ven og Tiener

J. W. Bentzon.

Med Fornøjelse hidrager ieg efter Repartition min Andeel som ved Portofølliens næste Omsendelse skal blive remitteret og for Fremtiden maaskee kunde lægges til enhvers viaticum og sendes med Landemods Expenserne.

Søllerød d. 10 Octob. 1806.

N. U. Bach.

Forslaget er, efter mit Tykke, saare billigt, og mod Billighed har jeg aldrig noget at erindre. Jeg har endog selv proponeret den Sl. Provst Høegh at giøre, hvad nu er skeet, og venter min nuværende Hr. Provsts nærmere Forslag om Repartitionen. — D. ut supra. B. F. Rønne.

Ganske af samme Mening.

Høegh.

I Her Provstens Forslag er jeg ganske enig. Circulairt ankom 16, afgik 17de October fra F. Westergaard. De Oeconomiske Annaler for Februar og Marts dette Aar følge til Her Slotspræst Liebenberg.

Imod Hr. Provstens Forslag har jeg intet at erindre. Annalerne for Febr. og Mart. h. a. medfølge

tilbage. Circulairet ankom d. 18de og afgaaer den 20de
Oct. fra Liebenberg.

9.

(Efter at have omtalt nogle Circulærsager fortsætter Provsten saaledes): Jeg bedrog mig ikke i mine Tanker om den Eenighed, som vilde yttres af mine Hrr. Venner, i at bidrage til Landemodsacternes aarlige Betaling uden Afkortning for den værdige Bogholder Strøm. Jeg formodede Reglen fulgt: Quod uni grave, junctis viris viribusque leve fit onus; men Paategningerne vise, at mine Hrr. Brødre ville gjøre mere, end jeg har tænkt paa, hvorfor det maa tillades mig at forklare mig med større Bestemthed.

Jeg sigtede med mit Forslag kun til Fremtiden, om vi endnu i nogle Aar skulle leve sammen, hvoraf følger, at der for dette Aars tvende allerede forbigangne Landemoder ingen Repartition skeer. Hvad der er udgivet, er ogsaa af mig glemt, og bør ikke komme mine Venner til Udgivt. Enhver ny Plan bør allene have Hensyn til den kommende Tid.

Jeg tænkte ikke heller paa nogen lige Fordeling imellem os; thi har min gode Formand i nogle Aar eene baaret den hele Byrde, maatte jeg findes ubillig, naar jeg ikke i det mindste vilde bære den halve. Altsaa betaler jeg Acterne til det eene af de aarlige Landemoder, hvorimod de Hrr. Brødre afholde, efter deres gode Paategning, denne Bekostning til det andet, hvilket da blev for enhver 1rd aarlig, som kunde følge med de øvrige Expenser enten til St. Hans's eller Dionysij Landemode, hvorom jeg ønsker mine Venner ville forene sig.

Har jeg hos enhver fundet saa stor og broderlig Beredvillighed i det Større, tør jeg ikke ved at tvivle om den i det foreslagne Mindre; og unnlader ikke ved denne Lejlighed at yttre min Taknæmmelighed for det i Paategningerne udviste Brodersind, og min Glæde over at have

faaet en Plads blandt saadanne Brødre. Et Gode, som desværre ikke enhver Provst kan rose sig af.

Gladsaxe den 28de Octobr. 1806.

Ærbødigst

J. W. Bentzon.

(Herefter følge Præsternes Circulærpaategninger).

10.

Herved har jeg den Ære at sende:

1. Brev fra Biskoppen om Provst Hammonds Beskikkelse til Amts-Provstiet.

2. — — — — —

Jeg tager herved som Provst Afsked fra mine Herrer Brødre, da jeg ikke vil tjene som Medhjælper for Amtsprovsten. Jeg haaber desuagtet for Fremtiden at blive bæret med det samme Venskab, som hidtil har havt Sted imellem os, og som saameget har lettet mig Provste-Embedets Byrder. Værer, mine bedste Venner! inderligst takkede for den korte Tid, i hvilken vi stode i det nu opløste Forhold til hverandre! Vil den gode Gud gjøre imod enhver af Dem, hvad mit Hjerte under og ønsker Dem, skal intet fattes Dem i sandt Velgaaende.

Gladsaxe d. 2^{den} Januarii 1808.

Ærbødigst

J. W. Bentzon.

Den samme Taksigelse, som vores værdige Provst Bentzon saa venskabeligen har ydet sit Herreds Præster, kan jeg ikke andet end i højeste Maade føle mig forpligtet til at yde tilbage. Hvo der først har været Præst i Strø Herred ¹⁾ og siden i Sochelunds, skjønner dobbelt paa saa

¹⁾ Rønne havde været Præst i Tjæreby i Strø Hrd., inden han kom til Lyngby. Hans Provst i Strø Hrd. havde været den bekjendte eller berygtede Henrik Ussing i L. Lyndby eller Ølsted.

venskabelig Behandling, der stedse var fri for al Chicane og saaledes som den sømmer Mænd, der indbyrdes elske og agte hinanden. Lyngbye d. 5te Jan. 1808.

B. F. Rønne.

(Præsterne Bach i Søllerød, Høegh i Gientofte og Westergaard i Brønshøj slutte sig i varme Udtryk til denne Taksigelse. Præsten paa Frederiksberg skriver):

Med saare ublide Følelser seer jeg en Forbindelse opløst, der gav mig Adgang til min brave Ungdomslærers nøiere og fortroligere Omgang. Modtag, ædle og retskafne Mand! mit Hjertes varmeste Tak for de mange umiskiendelige Venskabs og Tillids Beviiser, hvilke De, som min nærmeste og elskede Foresatte, har bæret og glædet mig med! Forsynet vilde ikke opfylde mit Ønske om, at Deres, længe befrygtede, Fratrædelse fra Sochelunds Herreds Provste-Embede, og min, længe attraaede, fra Sochelunds Herreds Præsteskab — maatte skee paa en og samme Tid. Min Trøst er, at Deres Venskab ogsaa for Fremtiden vil vedblive at give mig Opmuntring og Vejledning under de Ubehageligheder, som dels ere uadskillige fra min nærværende Stilling, dels muligen — ja rimeligen — kunne forestaae i de kommende Dage og i de nye Forbindelser¹).

Friderichsberg d. 16 Jan. 1808.

Ærbødigst
Liebenberg.

¹) Liebenberg blev 1810 Hofpræst, senere tillige kgl. Confessionarius († 1828).

Breve til Biskop Henning Stockfleth i Christiania.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Som Bilag til min Levnedbeskrivelse af Dr. Thomas Bang har jeg (foran S. 263—80) meddelt en Del Breve fra ham til Biskoppen i Christiania, M. Henning Stockfleth. I det benyttede Haandskrift (Thottske Saml. 1844. 4to.) findes foruden disse endnu en Del andre originale Breve til samme Biskop. Ogsaa dem har jeg afskrevet eller exciperet saa fuldstændig, som det behøvedes for at kjende Indholdet, og meddeler dem her, da de ikke savne Interesse. En forholdsvis stor Del af dem vedrører kirkelige Forhold og Personer i Bahuslen, der da endnu hørte til Christiania Stift, og et og andet i disse Breve vil kunne supplere, hvad Skarstedt har om de paagjældende Præstekald i sin »Gøteborg Stifts Herdaminne« (Lund 1885).

Jeg benytter Lejligheden til at gjøre Kirkehistoriens Venner opmærksomme paa dette Værk, der indeholder Oplysninger om Præstehistorien i den gamle danske Provins Halland og i den norske Provins Bahuslen. Værket vidner om megen Flid; men Forfatteren har desværre for at faa alt det med, som han kunde ønske at omtale, maattet benytte saa mange Abbreviationer og i det hele anvende en saa concis og undertiden bizar Stil, at Læs-

ningen derved i ikke ringe Grad besværes. For det Tidsrum, hvori de nævnte Provinser hørte til den dansk-norske Stat, er Skriftet mindst oplysende og vil kunne udfyldes hist og her ved Benyttelse af danske Kilder ¹⁾; men for

¹⁾ Som Prøve herpaa kan hidsættes følgende Stykke vedrørende Hr. Lavrits Michelsen Riber i Hvallinge i Halland, hvilket er os meddelt af Hr. Kaptejn Fr. Meidell (jvfr. Skarstedt, a. Skr., S. 454):

Tre Bønder, Tore og Anders Olufsen i Torgestrup og Anders Børgesen i Boserup, havde, efter langvarig Proces for Under-Retterne, for Herredagen Ao. 1640 instævnet Dr Peder Vinstrup, Superintendent over Skåne Stift, samt Landemodet i Lunde Capitel anlangendes adskillige Klagemaal, de over deres Sognepræst, Hr. Lauritz i Hvallinge, havde at besvære sig over:

1° at han ej af Prædikestolen afhandlede Cathechismi Lærdom efter Forordningen;

2° at han ikkun paa 2de Tider om Aaret lyste til Skrifte;

3° at han tog Betaling og Gaver for Begravelse og Afløsning;

4° at han forsømte nogle Syge paa deres Sotte-Seng;

5° at han snedigt tilvendte sig en Del af Kirkens Penge;

6° at han fordrede større Offer af Sognefolkene, end disse fandt billigt.

Motiveringen af dette 6te og sidste Punkt gav Klagerne Anledning til at fremsætte, hvad Folk der paa Egnen i lang Tid havde været vant til at yde deres Sognepræst, og en autentisk Oplysning derom se vi os saaledes i Stand til at give. Foruden det almindelige Højtidsoffer og Tiende, som Klagerne vel vidste var »Præstens tilbørlige Rettighed«, skulde de gjøre ham »en Dags Værk af hver Gaard om Aaret, som dennem altid paakommer i deres strængeste Høst, hvilket var af gammel Tid mod Vederlag og Gjæstebud eller Øl af dem, som der havde Villie til.« Item, at deres Kvinder skal give baade Mad-Offer og Penge-Offer om Jul og Paaske, foruden et Mad-Offer om Midsommer og et om Alle-Helgensdag, som er Kage og Sul; men af gammel Tid gav ikke deres Kvinder Penge-Offer. Item, naar en Kvinde gaar i Kirke efter hendes Barns Fødsel, skal hun give, foruden Penge-Offeret, sex Kager og »et Suinbøeste« (∴ en Skinke) og et Faarelaar, eller og en Ost, som gemenlig skal veje 10 eller 12 Marker, men hvor besværligt det undertiden falder den Fattige, og hvor længe de undertiden sidder uden Kirke, før end de den bekommer, give de hver at betænke. Item skal de og give Præsten en Skjæppe Havre aarlig, foruden en, som de give Degnen.

den svenske Tid indeholder det mange mærkelige og underholdende biografiske Meddelelser om Mænd, der have indtaget højere eller lavere gejstlige og Skole-Stillinger i det nuværende Gøteborg Stift. Som et Kuriosum kan anmærkes, at Forf. har givet en ejendommelig Prøve paa sin overordentlig store Læsning i Oldtidens latinske Klassikere, ved at medgive en Del af de omhandlede Personer et fra en gammel Forfatter hentet Motto, svarende saa vidt muligt til det, der er kjendt om vedkommendes Levned, og, hvad der er det kunstigste, bestaaende af lige saa mange Ord, som den paagjældende Person havde Navne, og saaledes, at Begyndelsesbogstaverne i Mottoet og i Navnene ere de samme. F. Ex. *Hans Lauritzøn: Haurire Luctus* (Cic.); *Carl Edvard Hagstedt: Cultu Et Humanitate* (Cæs.). — For at give Læsere, der ikke have Lejlighed til at se Skriftet, en Forestilling om det med dets Fortrin og Mangler, skal jeg hidsætte, hvad der findes om en Præst fra den danske Tid i Slynge og Eftred (svensk: Slöinge och Eftra) i Sønder-Halland, kun med det Forbehold, at jeg ingenlunde kan garantere for Rigtigheden af, hvad der meddeles. Nogle Anmærkninger under Texten har jeg dog fundet det rigtigst at tilføje.

Enddog foregiver Præsten, at ham bør Fordring (o: Befordring), naar han nogen af sine Tilhørere skal besøge.

Item skal de give ham Flæsk, saa tidt Olden bliver, og det var af gammel Tid for Gjæs, Høns og Kalve, og nu skal han tage Gaas tilmed Flæsk.

Desligeste naar en Kvinde gaar til Afløsning om Paaske, skal hun give Æg.

Dette skal saaledes være deres aarlige Udgift til Præsten, hvilket de bekjender vel med Glæde maatte udgives, naar de ellers havde en flittig, from og gudfrygtig Præst; men naar der er Tvivl udi, da er det i Fornøden at vide, hvad de med Rette bør at udgive, hvorfor de saa ganske ydmygeligen ere begjærendes, at Vi [o: Kongen] af besynderlig Naade herom vil skille, om Præsten dette forskrevne bør alt at have, eller hvilket.

(Af Herredags-Dombogen).

Severinus Simonis Högius, upgifves varit dansk adelsmän, såsom vapnet på hans contrefait i Slöinge kyrkas chor utvisat, således i slägt med de svenske Liliehöökar, och hofpredikant hos R. R. Holger Rosenkrantz ¹⁾ samt tilträdande P. l. 1608. † 1626.

Eljest funnos både före och efter hans tid flere sogneprester i Danmark med namnet Hoeg. »Sören Sörensen» kallas han i Stiftstidningen (1791), antagligen misskrifning i tanka at han varit företrädarens son. Lika litet förstå vi Ströms ²⁾ anteckning: »På predikstolen i Eftra stod: Anno 1654 (? 1614) Dn. Severin Högius (= Sören Simonsen H. ergo fil. Simonis)». Eller synes detta snarare tilhöra Sören Knutsson längre fram. -- När han kom hit, var huset upfyldt af matvaror; han mottogs af många och »de roade sig med hvarandra öfver et dygn». Installerad Allehelgonadag: då Honungsskatten til bispem skulle uptagas, och församlingen förde til prestgården 1 tunna hånung til mjöd, 2 til smör (sic!), 100 kycklingar, 50 gäss, 20 lamb m. m. Ved installationsprocessionen: 1. gick en ung prest med ett rökekar; 2. Åtta klockare med psalmböcker och en ståtelig dansk intoning; 3. Fyra unga capellaner, äfven sjungande; 4. Severin Hög med sin Bibel och Psalmbok; 5. Bispem från Lund och Slotsbefalingsman Rosencrantz ³⁾ m. fl. adeliga herrar; 6. Prosten med kyrkoherdar m. fl. parvis. Derefter kom »kyrkoherdskan» ⁴⁾ samt med 1) 8 väl utsirade Ternor eller jungfrur; 2) Pastorskan Rosencrantz ⁵⁾ anford af fru greffinnan Lotta Gyldenstjerne ⁶⁾; 3) en hop fruer parom. Vidare almogen. Vaxljus brunno i kyrkan på altaret och predikstolen. Tjenst för altaret: inom: bispem; och utanför

¹⁾ Her menes vel Holger Rosenkrands Axelsen til Glimminge (som for Resten ikke var Rigsraad), bekjendt af sin raa og voldsomme Optræden mod Biskop Mads Jensen Medelfart i Lund.

²⁾ Præst i Slöinge 1768—88; har efterladt en Del Optegnelser om sine Formænd, som Skarstedt har benyttet.

³⁾ Den ovennævnte Holger Rosenkrands var 1617—20 Slotsherre i Halmstad (i hvilket Len Slynge og Eftred ligger). Præsten kan altsaa ikke være indsat 1608 (som ovenfor siges), hvis Lensmandens Navn er rigtigt.

⁴⁾ Man skulde tro, at derved mentes »Kyrkoherdens» Hustru — men hun nævnes jo strax nedenfor som »Pastorskan». Rimeligvis menes da Formandens Enke.

⁵⁾ Efter hvad der nedenfor siges, var Præsten Severin Høgs Hustru en født Rosenkrands (!).

⁶⁾ Der var ingen danske Grever Gyldenstjerne.

P. I. ¹⁾. Den førre sade med Biblen i hand: ransaka Skriften och fød Christi hjord. Därpå öfverlemnas Pastori kyrkonycklen; sedan kalk och paten: utdela sacramenterna dem bedröfvadom til tröst och undfå de späda lamben med lifsens vatten. Vidare korsade bispen honom i ansigtet och på bröstet: var tröst och oförfärad och förbida Herran. Trots all denna ståt (som för öfrigt hvad vigningen vidkommer var almän för alla dylika introductioner ²⁾), så var det moraliska tilståndet i pastoratet redan den tiden ingalunda det bästa, för at döma af bispens erfarenhet vid visitatsen d. ¹²/₁ 1624: »Populum inveni refractarium, præsertim in Slöinge, pastorem doctum et officiosum, iuventutem non male informatam, templum annexi ruinosum. Rebelles auditores pio zelo admonui de pietate in Deum, benevolentia in Pastorem, cui hactenus decimas agnorum, vitulorum, porcorum cet. negarunt.» Märkligt nok, at denna vägran, särdeles hvad decimas porcorum vidkommer, gått så i arf, at den ännu paa 1840 talet höll i sig med undantag af någre få samvetsmenniskor, som gånvo dem. — Hög var gift med Elisabet Nilsdatter Rosencrantz; äktenskabet barnlöst, hvadan »slägtingar tago alltsammans». De båda makarnes porträtter sattes 1618 i Slöinge kyrka; men dessa så väl som senare ha forsvunnit til följd af senare tiders vandalism mot dylika och än flera minnesskatter. Frun har skänkt penningar til Kiöbenhavns Academi ³⁾.

Efter denne lille Excurs vende vi tilbage til Meddelelsen af Brevene til Biskop Stockfleth.

1.

Copenhagen 25 Augusti 1646.

Jacobus Suabius, Med. Dr., hvem Biskop Stockfleth havde consuleret, skriver: »Reuerendum Dñm Episcopum, cujus egregiam virtutem et doctrinam facio plurimi, affectione illà, quam nonnulli a flatibus hypochondriacam appellant, detineri extra controversiam est.» Derpaa beskriver han meget udførlig denne Sygdoms Kjendetegn og foreskriver en Mængde diætetiske og andre Midler derimod, samt meddeler en Række Recepter. Brevet,

¹⁾ Pastor loci har altsaa befundet sig udenfor Altergitteret.

²⁾ Saa vidt mig bekjendt haves dog ikke nogen anden Beretning om en Præsteindsættelse, der i nogen Maade ligner den her meddelte mærkelige (som Skarstedt vistnok har fra den ovennævnte Præst Strøms Optegnelse).

³⁾ Derom vides ellers intet.

der er skrevet »in Eil, weil die Reyse (Biskoppens Afrejse fra Kjøbenhavn) etwas schleunig felt«, bestaar af 15 Kvartsider og begynder paa Latin, men ender paa Tydsk. Med Hensyn til flere Punkter henvises til det, som »der Hr. Bischoff zu hause von einem guten Medico wol wirdt ordiniren lassen«.

2.

Rachestad 4 Non. Jun 1647.

Ericus Matthiades, Præst i Rakkestad¹⁾, lykønsker i de varmeste Ord M. Henning Stockfleth til hans Værdighed som Biskop, og udtaler mange gode Ønsker for hans Virksomhed som saadan. Derpaa omtaler han med megen Anerkjendelse et »Memoriale«, Biskoppen havde tilstillet Præsterne i Stiftet, »in quo paternum et benivolium suum in Pastores suos affectum prodit et detegit ad consultationem de casibus ecclesiasticæ rei dubiis secum instituendam libero accessu admittendos«. Præsten sender derhos en (ikke nu vedlagt) »annotatio« — »rogans submissee et obnixæ, haut aggravetur tua Claritas notata perlegere, perlecta decernere, decreta manu et sigillo rata facere et remittere: monitis enim meis, Pastoris sui, parère reluctantur perfrictæ frontis avditores nonnulli enormiter delinquentes; et nisi superior Magistratus remedium, poenâ adhibitâ severiori, isti malo invenerit, veterum vel nunquam vel difficili negotio et cum dispendio animæ excusserint miselli«.

3.

omtr. 1647.

Johannes Gudmandius Sacerides, forhen Præst i Halmsted og Sirekjøbing i Lugude Herred i Skaane²⁾,

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3 R. III, 560—2. Personalhist. Tidsskrift IV, 49.

²⁾ Han nævnes ikke hos Cawallin III, 450 f. blandt Præsterne i det nævnte Kald; men vistnok har han været Præst der til 1638. Havde tidligere været Kapellan i Vigerslev og Vevlinge i Fyn (se Vedel Simonsen, Rugaard II, 1, 104. Kirkehist. Saml. 3 R. V, 118).

tilskriver Biskop Henning Stockfleth i Christiania et udateret Brev (synes at være fra o. 1647), hvori han takker for den Hjælp, han havde ydet ham 1643, da han var syg og nedslaaet. Nu henvender han sig igjen til Biskoppen om Hjælp, da denne havde lovet ham yderligere Bistand, »si quid testificationis de meo rerum statu adferre possem. Idcirco præsentis literas ea de re R. et Cl. Dño Episcopo sisto, rogans humilime, ut me miserum et ægrotum, non solum omnibus bonis, quæ divina mihi concessit benignitas, sed etiam filiis, quos habebam quatuor, ah quid dixi habuisse me, ab hostibus spoliatum, oculis suis paternis et benignis respicere dignetur«.

4.

Waalle 13 Januar 1648

Petrus Prussius (Peder Prytz), Sognepræst i Vaale, ønskede paa Grund af Alder og Svagelighed en Kapellan, hvortil han havde udset Overbringeren, Christoffer Lauritsen, om Biskop Stockfleth dertil vilde give sit Samtykke. »De loco ordinationis mihi inquirendum, quis commodior T. R. videatur, indicetur, decernatur, sive hic in Waalle, sive in ecclesia Mossana, quæ in medio itineris tractu, vel alibi, ne meis partibus in hoc negotio defuisse arguar. Sed e T. R. nutu totus dependeo, certior redditus«.

5.

Emanuel.

Expectavi plus satis, candide Lector, aliorum confratrum meorum hujus præposituræ (nam ego in ordine penultimus) de eligendo præposito consensus; sed frustra illa abiit expectatio. Nunc autem pro mandato Superintendentis nostri Magistri Hemmingii Stocflet vigilantissimi de eligendo præposito, quod necessitas exegit, manus meæ subscriptione eligo ac voco dominum Johannem Lucianum¹⁾, pastorem Oddeualdensem fidelissimum, quem propter pietatem, eruditionem et multas virtutes

¹⁾ Hr. Hans Jensen Gjedde (Skarstedt, S. 912).

Theologicas ad illud munus sustinendum [dignissimum]¹⁾
arbitror. Ex Dragsmarck 18 Junii Anni 1648.

Jonas Gudmundi f.
mea manu.

6.

Admodum reverende, clarissime, ac Excellentissime
Dn. Episcopo, D. Fautor et amice honoratissime.

Nequeo debitum scriptionis officium prætermittere, ne pollicendo quam præstando sim largior. Brevior tamen impræsens esse cogor, et confuse scribere, inter magnas tempestatis hujus turbas. Exequiæ veteris, omnis ætatis ac memoriæ laudatissimi Regis, decenti pompâ apud nos sunt peractæ, quarum exactam delineationem mitto. Novi quoque electi Regis coronationis solemnitas, hesternò die, cum omnium ordinum applausu, feliciter est celebrata, juxta descriptum, quem adjungo ritum. Sequetur hodie Celsiss^m Reginæ coronatio. Crastino Equites creandi. Quæ aliaque notatu digna, nondum peracta, cum proximo tabellione communicabo. Honoratiss. D. Pater, D. Brochmannus, tot tamque arduis districtus fuit curis hæc tempestate, ut demandata negocia apud ipsum expedire nondum potuerim. Is in concione funebri beatissimi Regis ad stuporem omnium eloquentiæ suæ nervos intendit. Plura cum proximo tabellione R. D. T. a me expectabit. Interea Vale, fautor et amice honoratiss., mihique, ut assoles, favere perge. Scribebam Hafniæ festinanti calamo, 24. Novemb. 1648.

V. D. C. addictiss.

J. Dolmarus²⁾.

Commendat se fidei ac favori D. Episcopi D. Wilhelmus Mekelburgius, contubernalis meus lectiss., qui ad V. D. T. literas dare statuerat, nisi ego dedissem.

¹⁾ Et Ord er bortskaaret af Papiret.

²⁾ Se Personalhist. Tidsskrift IV, 50—1 og de der anførte Kilder.

Udskrift: Viro eminentissimo, D. Mag. Henningo Stochflet, Episcopo Christianiensi vigilantissimo, D. Fautori et Amico meo honoratissimo. Christiania.

7.

Admodum reverende ac excellentissime Dn. Episcopo,
Fautor et Amice exoptatissime.

Exequiarum veteris beatissimi Regis, et coronationis novi exactam designationem cum superiore tabellione transmisi. Addo nunc ritum coronationis Sereniss. Reginæ, et Equitum creatorum numerum. Nihil postmodum scriptione dignum hic est peractum. In aula saltim genio fuit indultum, quique adfuere Principes, Legati, Senatores Regni, nobiles regiis conviviis subinde fuere adhibiti. Legatus Oldenburgicus nudius tertius abiit, cæteri paulatim comitabuntur. Civitatum Ansiaticarum Legati magnifica dona regioque splendore digna obtulere. Celebrantur hic quorundam nobilium nuptiæ, in quibus etiamdum est occupatus venerandus noster Brochmannus. In peractis exequiis et coronationibus ita se gessit, ut immensam æternamque ab omnibus laudem, etiam invidiâ teste, reportarit. Adnumeravi V. D. Ejus 50 imperiales, quibus, remissâ usurâ, fuit contentus. Cætera, quæ mihi V. D. T. commisit negocia, data commoditate expediam.

Vale Vir excellentissime, honoratissime, meque eo, quo cepisti complecti, favore prosequi perge. Scribebam festinanter Hafniæ 1. Decemb. 1648.

R. D. T. addictiss.

J. Dolmarus m. p.

Udskrift: Hæderlig, Høylerd oc Fornemme Mand, Mester Henning Stochflet, Biscop och Canonico i Christiania, min høyerede Wen, tienstuilligen. Christiania.

8.

Attestationem sive profectum honesti et bonæ spei juvenis Dñi Olai Guthormii in Theologicis quod attinet,

tum amicæ parentis ipsius Guthormii Brat compellationi, ut et venerandi Dñi Episcopi monitioni (ut Guthormius referebat) satisfactorius, haud invite contestor, certo certius mihi constare, quod Dñus Olaus Brat profectu suo tam in Articulis fidei, quam in concionibus habendis Dñis Theologis probato, fuerit admissus et testimoniis profectus sui ornatus. Dię 10 Octobris 1650.

Johannes Magni Teistius m. m.

9.

Agershus 9 Novemb. 1650¹⁾.

Laurentius Petri Sverdrupius beder Biskop Stockfleth om at give ham et Ord til Hr. Michael (Pedersen Escholt) om, at det maatte være ham tilladt næste Dag at prædike i dennes Kirke (paa Agershus Slot), hvis det ikke kunde ske andensteds. Uden Biskoppens Tilladelse fik han nemlig ikke Lov dertil, »cum Vest. Rever. arbitrium hac in re ipsi (Dn. Michaeli) instar legis sit, quam violare nefas duxit«. — Bag paa Andragendet findes Biskoppens Anbefaling for Sverdrup til at erholde den ønskede Tilladelse til »exercitii causa« at prædike i Agershus Kirke.

10.

Hafniæ Nonis Febr. 1651.

Petrus Spormand sender som Decan i det filosofiske Fakultet, ligesom for 4 Aar siden, Biskop Stockfleth 10 Indbydelser til den forestaaende Magisterpromotion, hvilke han beder Biskoppen at meddele til saadanne Mænd i hans Stift, som han paa Grund af deres Levned og Lærdom ansaa for værdige til Magistergraden.

11.

Christianiæ die 19 Sept. 1651.

Severinus Udbinæus, Scholæ Rector²⁾, skriver til Biskop Stockfleth, at Skolen mangler to Hørere, hvortil han anbefaler et Par Studenter; »natione ambo Norvegi,

¹⁾ Aarstallet er usikkert, da noget er bortskaaret af Brevet.

²⁾ Jvfr. Personalhist. Tidsskrift IV, 240.

sedulam se scholæ patriæ operam navaturi sancte promittunt. Illæsæ, quod spero, famæ sunt, ac ad studia nati, promotione eapropter etiam dignissimi«. Forøvrigt klager han over, at Skolen mangler Midler til Underholdning af fattige Disciple: »destituatur mediis, quibus pauperes orphanosque allectos et innutritos intra scholæ ergastulum detineremus«.

12.

Udateret.

Severinus Udbinæus skriver til Biskop Stockfleth om Demissionen til Universitetet af tvende Disciple (Boetius og Christiernus Petri). Han sender deres Prøvestile og anbefaler dem til at faa deres Ønske opfyldt. »Ab huius loci Professoribus¹⁾ præstitæ diligentæ testimonium exspecto«. Afgjørelsen overlades forøvrigt til Biskoppen.

13.

Udateret.

Petrus Theodori, en fattig Student, beder i et meget ærbødigt latinsk Brev Biskop Stockfleth om at hjælpe ham med Rejsepenge.

14.

Udateret.

Canutus Georgii Winterus beder en unævnt gejstlig Mand at anbefale ham til Biskoppen: »ut ven. Dn. Episcopo in sermone projicias meam conditionem, et me brevi iter Christianiam moliturum, si aliàs hic noluerit mea videre testimonia«. Han ønskede dog ikke, at Biskoppen skulde vide, at han havde stillet nærværende Anmodning.

15.

Marstrand: 22 Juli 1652.

Henningius Henningii Brandt [Kapellan i Marstrand] skriver til Biskop Stockfleth: De ringe Vilkaar, hvorunder han levede, og Byens stadige Tilbagegang bragte

¹⁾ Ved Gymnasiet i Christiania.

ham til at attraa det Embede, som var ledigt der i Byen ved Skolemesterens, Hr. Lavrits Christensens, Bortgang. Hørerens smst. Oluf Andersen attraaede ogsaa Embedet, men Lensmanden, Iver Krabbe, havde paa Bispens gode Behag først lovet det til Brevskriveren; men derover vare hans Konkurrents Slægtninge og Venner meget forbitrede. Brevskriveren beder nu om Biskoppens Samtykke. »Jeg Ed. Ærværdigheds ringe Tjener vil til et ringe Taknæmmelighedstegn med første Bud lad mig finde efter min ringe Lejlighed med fire Rosenobler, om de maatte optages i en god Mening«.

16.

Marstrand: 7 Augusti 1652.

L. Paschasius, Sognepræst i Marstrand, skriver til Biskop Stockfleth bl. a. »de tributo annuario, cujus crebrâ ac indefessâ flagitatione adeo me obtundit Præpositus noster Oddeuuldensis, ut mentem ad ullam præclaram cogitationem instituere vix liceat; sed quo jure, nescio, cum tanti sine ulla ullius interiecta exceptione sit privilegii nostra Civitas, præter hæc, quod mihi a Gubernatore præfecturæ hujus strenuo spes non solum, sed fiducia propemodum sit facta privilegia obtinendi illa, quibus meus olim fungebatur¹⁾ felicitis memoriæ Decessor, cujus in locum sum suffectus publicum. Ut nihil de vi morbi dicam, qui præter molestæ valetudinis damna peculium adeo exhaustit, ut nil plane valeam, nisi liberalior mihi ut aliis Verbi ministris in hocce ad incitas quasi redacto coetu subministretur commeatus. Per Deum igitur immortalæ, per viscera itidem Charitatis Christianæ tuam obtestor humanitatem, Vir admod. Rev., rei nostræ miserearis domi angustæ: sin autem impudens petitio hæcce mea (uti vere est, meipso fatente), rogo saltem, ne gratiâ ideo excidam tuâ, quod a necessitate præter naturæ genium curas tibi familiares adeo fidenter partiri non extimescam.

¹⁾ Mon ikke Skrivfejl for: fruebatur?

De Schola, qualis sit, nostra quidnam sit decreturus Rev. Dn. Episcopus, sollicite exspectamus: spartam quidem hancce sibi spondet Comminister meus Dn. Henn. Brand autoritate ac promissione fretus Episcopali, intrepide vero neutiqvam, quid nisi accesserit absoluti«.

17.

Morland 8 Cal. Febr. 1653.

Jacobus Johannis Budæus Sporop¹⁾ skriver til Biskop Stockfleth: »Qvoniã ante semestre plus minusve Heroina nostra generosa Dorothea de stemmate Bielke literis quidem gnavis Magnificum Episcopum sollicitaret, ut ei transmissis meis Academiae attestationis et dimissionis, ut vocant, schedulis scribere sui ergo minus gravaretur, præsertim quod ego generosæ sobolis curâ aliisque etiam extra crepidam officiis occupatus ad Episcopum Magnificum tunc temporis veniam eundi consequi nequirem: Remisit Doctiss. Episcopus, se quidem ejus ergo, ejusque inter-ventu in mei promotionem propensum, verum in schedulis notandis non monstrato Academiae generali Testimonio ambiguum et scrupulosum: aliquoties inde, sopitis ut ajunt curis domesticis, iter illud 48 milliarium ad Magnif. Episcopum sponte eaqve sola de causa emetiri decrevi: Cui crebra aulæ et aulicæ sobolis vigilia commodam non rarò nacto ansam plane sæpiuscule præcidit. Visa mihi demum hodie oblata occasio, scilicet cum præfata Heroina generosa iter suum hybernum quotidie in Haldam Svin-sundinam usque meditatur, ut tutelam hæreditatis Virgini generosæ Christinæ Bildt ultra viginti annos hęc loci procuratam²⁾ reddat, eoqve commodius pensum reverentiæ

¹⁾ Læsningen af Slutningen af Navnet er uvis. I Ligtalen over Daniel Bildt, som nedenfor omtales, skriver han sig: Jac. Joh. Bud: sporo. Som Brevet viser, var han Hovmester eller Huslærer paa Morlandgaard for Daniel Bildts og Fru Dorothea Bjelkes Børn.

²⁾ I Ligtalen over Daniel Bildt omtales Jomfru Kirsten Bildt som den, der særlig havde plejet den afdøde under hans Sygdom.

Episcopali debitum persolverem. Persvasit iterum generosa Heroïna, ut suâ absentia sobolis nobilis aulæqve, quâ vires suppetant, curam agerem, fisa se ab Episcopo Magnif. singulari suo amico tantam inituram gratiam literisqve amicis tantum reportaturam, ut memet innoxium Humaniss. Episcopus ipse excusaret«. Han beder derfor med flere Ord Biskoppen om det ønskede Bevis, idet han sender sit akademiske Testimonium til ham. »Porro Dominum Nicolaum hujus loci Pastorem¹⁾ ab itinere boreali reducem cum convenirem, inter miscellanea innuit, doctissimo atqve clariss. Episcopo haud ingratum fore, si operi ferali pie defuncti Danielis Bildt ab Episcopo doctiss. concinnato et lucubrationibus elaborato, nunc autem prælo destinato, Epicedia quædam generosi defuncti apponerent familiares et noti«. In Henhold til denne Opfordring sender han nu Biskoppen nogle Vers til den afdødes Ære; »si quædam nimis rudia offendantur, emendentur, runcentur, atqve limentur; omnia benevolentia et candido judicio doctiss. Episcopi et reverendiss. Parentis committo«²⁾).

18. Ex diatribe nostra, quam paterno foves
umbraculo 7 Calend. Febr. 1655.

Christian Stockflet skriver til sin Fader, der var paa Rejse: »Summum Patris animo meo charissimi desi-

¹⁾ Hr. Niels Holgersen Arctander, Sognepræst til Morland paa Øen Oroust. Af ham findes der et latinsk Digt til Daniel Bildts Ære i Stockfleths nedenanførte Ligtale.

²⁾ Der findes to Digte (et latinsk og et dansk) af Brevets Forfatter, trykte i »En Christelig Liig-Prædicken aff Josuæ XXIII cap. v. 14, der Erlig oc Velbiurdig Mand Daniel Bildt Knudson til Morland-Gaard, Kongel. Mayest. Befalingsmand ofuer Backe-Closters Lehn, hans Sl. Liig bleff hæderligen i sin egen Sogne-Kircke Morland, udi en ypperlig oc anseelig Adelig Forsambling, sampt mange andre Gudfryctige Folckis Nerværelse, til sin Begræffuelse bestedet, Onsdagen, som vaar 16. Julij 1651. Holden af Henningio Stochfledt, Superintendent ofuer Christiania Stifft«. Christiania 1652. 4to. (Ovenstaaende Brev viser, at Talen først kan være udkommen 1653).

derium, quo haud secus ac fomite indies animus accenditur, ut brevi ex itinere redeuntis svavi conspectu, blando colloquio et chara consuetudine frui liceat, literulas has qualescunque expressit. Nam quem praesentem coram inveni modò non licet, eum absentem blande salutare gestiunt literulae. In primis cum id Venerando Patri curae et cordi esse acceperim, ut si quem haberet Musa nostra apparatus, eum imprimis instrueret ad molestiam itineris leniendam et mitigandam. Sed ehev quam pingvi macer est nobis taurus in arvo! quo minus dignam Admodum Venerando Patri hostiam mactare possimus. Itaque haerebat mihi scripturo animus, svadente amore, disvadente verecundia, et quod ni ambiguo animo, ut nosti, nihil est molestius: In certamen bellicosos commisi hostes, vicit is, quem vincere aequum erat, Amor«. Efter at have fortalt, at hans Moder og Søstre havde det godt, og at det gik fremad med hans egne Studeringer (i Christiania Skole), tilføjer han: »Civitatem, jamdiu caelesti fulmine territam et concussam, placatum merito Christi numen benigne erexit, sanavit, et omni metu liberavit, ut jacturam Civium, quam hoc funesto tempore fecerant, novis jam Conjugiis, agmine quasi conferto, resarcire videatur. Quos terror abstulit omnes reduces facti. Inter quos clarissimum Juris Consultum Nicolaum Johannis familiares recepere lares 19 Jan. Patruum humanissimi Johannis Eggertii reditum, ut Consul clarissimi, 22 Jan. gratulabundi excepere humanissimi Cives«.

19. Salutem et obsequium cum debita
 reverentia humiliter.

Non sine praegnantia causa, Clariss. Domine Rector, supplicibus humanitatem tuam literis onerare ausi sumus, cum sat nobis de vice-rectore occurrant querelarum. Ad te itaque rem totam deferentes ad sacram tanquam anchoram confugimus, velis nos tuo consilio levare et regere, atque ad tutissimum portum deducere.

Ad hoc enim munus dictatis aliquot Præceptorum, quos in adolescentia habuerit, instructus accedit, ex suo ingenio nihil, aut quidquid sit, perperam commiscitur; quapropter ille non minus ¹⁾ docet, sed etiam pejus, cum quod non intelligat præcipere velit. In resolvendis authoribus nobis formulas loqvendi conciliat, quæ eruditè stultæ et tam similes sibi, quam sit pannus mendicorum, neque in vernaculam scitè vertere potest lingvam, multo minus in latinam, usu Rhetoricæ et Oratoricæ neglecto. In addictando stilo fertilis, ut ita dicam, in emendando vero sterilis. Neque eum ipsius diligentia commendabit. Atque hoc modo magis literarum progressus impetere quam adjutare videtur. Ast quod tempus perdit? quos profectus? quam ignominie labem scholæ aspregit? Futurus est iste morbus æternus, nisi statim sustuleris. Tuum itaque Clariss. Dñe Rector erit, huic morbo occurrere, ac egregio publico ¹⁾ providere, aliumque doctrinâ atque autoritate valentem, isto remoto, surrogare. Quod si feceris, feceris rem tuo officio dignam, et discipulis tuis gratam adeoque salutarem.

Quod ita sit, subscripti unanimiter testamur.

Vae.

Denne er en retliudende copie aff disciplernis till mig offuergiffne supplication och besværing offuer Mester Povell ²⁾.

Sev. Ud binæus
m. propria.

20.

Ego infra scriptus legittime in pastorem Spegerødensem a communi plebe vocatus præscripti juramenti formam me

¹⁾ Her og i det følgende er der adskillige Besønderligheder i Stilen, der vidne om, at Forfatterne endnu ikke vare udlærte.

²⁾ Mulig er det denne Anklage mod Konrektoren, som omhandles i det nedenauførte Brev af 1. Sept. 1655. I saa Tilfælde kan den ovenanførte udaterede Klage fra Disciplene i Christiania Skole derved nogenlunde tidfæstes.

legisse, sancte testor, et juxta eam doctrinam et vitam me conformaturum, ne ministerium meo nomine mala audiat vel detrimenti quid capiat, polliceor. Quod ut perficiam, fac qui omnia potes Christe Jesu. Spegerød die 25 Julij Ao. 1655 ¹⁾).

Nicolaus Laurentij Nor[vegus].

21. Immanuel.

Me legitime Dom. Palmarum ad munus in Torsby Pastorale communi omnium vocatum voto, juramentum Ven^o ac summe æstimando viro Episcopo Excell^o M. Henningio Stockflet die 31 Julii præstitisse, testor, qvi Ven^{am} ipsius ex animo amat, ex debito æstimat.

Torsby die ut supra Ao. 1655.

C. J. Lucianus ²⁾ m. m.

22. Hafniæ 1 Septembris 1655.

Samuel Zachariæ Frenzonius skriver til Biskop Stockfleth og takker ham først med mange Ord for de Velgjerninger, han havde nydt af ham, medens han gik i Christiania Skole. Derpaa fortsætter han: »Scio quidem, quosdam (Thæonini dentis) apud Reverentiam tuam me scripti cujusdam Phanatici in Conrectorem detulisse auctorem et scriptorem, qualis quoque (ipsis sic prætendentibus) in domo Consistoriali publice sum proclamatus«. Dette fralægger han sig paa det bestemteste; »sed audivi præsentissimum et verissimum Autorem factum tibi notum esse; rogo propterea humillime, me in hâc re insontem putes habeasque. Novi quid Reverentiæ tuæ relaturus nihil habeo, nisi Martem et mortem undiqve heic nobis imminere; in Scania ut et in Selandia rursus grassatur pestis. Rex noster serenissimus ad bellum quotidie se præparat Svecorum insidias præcauturus. Præterea quod

¹⁾ Denne Forpligtelse har Skarstedt (S. 755) et Uddrag af.

²⁾ Knud Hansen Gjedde (se Skarstedt, S. 829).

Batavi multis navibus bellicis nobis succurrant, quæ sunt in portu Helsingorensi, Nobiles Dani, exceptis suis equitibus, qui in trium vel quatuor millium numerum excre-scunt, 5 tonnas avri pro patria defendenda Regi sponte suppeditarunt. Nil habeo præterea magnopere dignum, de quo Reverentiam tuam interpellarem, nisi Dominum Magistrum Wandalinum ad Festum S. Michaëlis orationem publice habiturum in Auditorio superiori, quo ad finem perducto, in Theologum creabitur; alias Nostram Academiam in optato flore esse scias«. Sluttelig undskylder han Stilen i sin Skrivelse, da han havde maattet skynde sig, fordi Brevdrageren hastede med at komme afsted.

23.

Marstrandæ 12 Calend. Decemb. 1655.

Henningius Henningii Brandt skriver til Biskop Stockfleth, at da hans Ven Johannes Platius i Forretnings-sager skulde rejse til Biskoppen, benyttede han Lejligheden til at skrive denne til. For nogle Uger siden havde han lovet Biskoppen to Tønder Fisk til hans Husholdning; men Vejrliget havde været saa uheldigt for Fiskerne, at de intet havde fanget. »Ne autem promissum in vanum quasi excidat, Venerandæ ipsius claritati quatuor frustula auri mitto, humillime rogitan, ea in grati animi indicium, quo semper ei obstrictus sum, accipiat. Ad hæc nullus dubito, quin memor sit promissi Marstrandæ facti, nempe, ut veneranda ipsius dignitas me literis quibusdam donare dignetur, quibus juxta leges serenissimorum Regum æque ac mei cœquales vel etiam juniores, qui in ecclesia Christi ædificanda nullum fere tempus antea consumpsere, tuto munus aliquod pastorale ambire possem«.

Til ovenstaaende føje vi endnu (efter Originalerne i Konsist. Arkiv, P. 194) tvende Kongebreve, der vise, at endnu en rum Tid efter Bahus Lens Afstaaelse til Sverig, søgte studerende fra denne Provins til Kjøbenhavns Universitet.

a.

Friderich den Tredie med Guds Naade, Danmarchis, Norgis, Vendis och Gottis Koning.

Vor synderlig Gunst tilforn. Efftersom wj naadigst tillat haffuer, at de Studentere, som fra de steder udj Norge, som ey under woris Gebiet ere, hid til Academiet ankommer at deponere, maa alligeuel dertil admitteris, saa och promotion niude, naar nogen forefalder, som de dychtige til eragtes, lige med wore egne Vndersaatter: Da er woris naadigste Villie och Beffalling, at i til dend ende dennem til Depositie annotere lader. Dermed scheer wor willie. Befallendes eder Gud. Skrefuit paa wort Slot Kiøbenhafn, dend 31 Octobris Anno 1663. Under vort signet.

Friderich.

E. Kragh.

Udskrift: Os Elsch. Hæderlige och Høylerde Rectori och menige Professoribus paa Universitetet her i woris Residentz Stad Kiøbenhafn.

b.

Friderich dend Tredie med Guds Naade Danmarchis, Norgis, Vendis og Gottis Koning.

Vor synderlig Gunst tilforn. Viider, at wj naadigst hafuer beuilget, at Peder Oluffsen Oddewald, Niels Christensen Tannumiensis och Peder Hansen Qvildensis maa til Depositie annammes. Derefter i eder underdanigst haffuer at rette. Befalendis eder Gud. Schrefuit paa wortt Slot Kiøbenhafn dend 3 Novembr. Anno 1663. Vnder wort Zignet.

Friderich.

E. Kragh.

Udskrift: Os Elsch. Hæderlige och høylerde Rectori och meenige Professoribus udj Universitetet her i woris Residentz Stad Kiøbenhafn.

S m a a s t y k k e r .

XXV.

Rettelser og Tilføjelser til »Bidrag til Korsør og Taarnborg Præstekalds Historie«.

Af *Gustav Ludvig Wad.*

. S. 355 ff. I Hertz' Efterretninger om gejstlige Embeder i Kongeriget Danmark, 8. Levering, S. 55, er meddelt en af Lensmanden i Korsør og Herredsprovsten under 9. April 1600 paa Korsør Slot stadfæstet Contract mellem den til Sognepræst i Korsør kaldede Skolemester Niels Jensen og Hr. Hans Poulsen i Taarnborg, hvorefter denne skulde »blive og være en Sognepræst i Taarnborg Sogn og beholde al Indkomst, som af samme Sogn gives, og ej gjøre Tjeneste i Korsør Kirke«; dog skal han, »efterdi Taarnborg er en Annex til Korsør« aarlig give til Sognepræsten der 1 Pund Rug, 2 Pund Byg, 10 Lam og 10 Gjæs. Men allerede den 5. Maj samme Aar vedtoges det, at ved Hr. Hans Poulsens Død, der indtraf 1631, skulde Taarnborg falde tilbage til Korsør Præstekald.

Taarnborg kan saaledes nok siges at have været et selvstændigt Kald fra 1600 til 1631; men Contracten mellem de tvende Præster har Character af en privat Overenskomst, som næppe uden Kongens Samtykke kunde forbinde de følgende Præster.

Hr. Niels Jensen resignerede 1616 til Fordel for sin Søn, Zacharias Nielsen.

S. 386 ff. Hr. Peder Rolds Hustru, Margrethe Sophie Claudiana, var en Præstedatter fra Kværndrup¹⁾; hun overlevede ham i nogle Aar. Af et kongeligt Commissorium af 8. Sept. 1752 til Provst C. C. Reenberg og Borgmester Mourits Michelsen ses det, at Hr. Rold havde beklaget sig over, at Poul Hein paa Dyrehovedgaard (nu Taarnborg) paa en fem Aars Tid havde nægtet at svare Præsten den Tiende og Rettighed af Gaardens Hartkorn, som baade han og Gaardens tidligere Ejere havde svaret til Præsten og hans Formænd²⁾.

Snart efter døde imidlertid Peder Rold, Natten mellem 2. og 3 November 1752, ved hvilken Lejlighed Biskop Hersleb skriver om Korsør: »Denne Menighed trænger meget højt til en ret duelig og retskaffen Medtjener, som den hidindtil har ikkun været slet forsynet, allermest da i den By ere saa mange Separatister tilovers, og hverken forrige eller nu beskikkede Sognepræst har været meget i Stand til enten med Lærdom at overbevise eller med Prudence at vinde slige vildfarende; derfor beder jeg Høstens Herre, at han nu ved sin Kirkes Fosterfaders christelige Omhu ville hertil beskikke en duellig Medarbejder«³⁾.

Capellan blev den 8. Decbr. 1752 Claus Plum, der var anbefalet af Dr. Reuss. Capellaniets Indkomster ansloges af Biskoppen til 200 Rdlr.

Sognepræsten Daniel Wohnsen ejede selv en Gaard i Korsør, hvilket foranledigede, at han fik Magistraten til under 5. Juli 1753 at forestille Cancelliet, hvor heldigt det vilde være for Kirken, om den kunde blive af med Præstegaarden, der var gammel og idelig maatte repareres, saa den stedse havde været Kirken til temmelig Byrde.

¹⁾ Saml. til Fyns Historie etc. VIII, 334.

²⁾ Sjøll. Tegnelser.

³⁾ Sjøll. Indlæg 1752, D.

Den burde derfor sælges ved Auction, og Sognepræsterne for Fremtiden nyde en convenabel Husleje, som efter Kirkens Lejlighed kunde determineres. Da Stiftsøvrigheden, der lige saa lidt som Provsten havde mindste Begreb om Kirkens Formuenhed, idet Regnskabet efter Byens Privilegier af 19. October 1680 ikke vedkom dem, erklærede, at de fleste Kjøbstadkirker havde ondt ved at komme ud af det, og det altsaa ogsaa her vilde være bedst for Kirken, om den blev Præstegaarden kvit, blev Tilladelse til Salget givet den 31. August 1753 ¹⁾).

Ved Auction, der afholdtes den 26. September, solgtes da Præstegaarden for 468 Rdlr., og Sognepræsten fik i aarlig Huslejegodtgjørelse 40 Rdlr. »som convenable efter Kirkens Lejlighed og Gaardleje her i Byen«. Wohnsens Gaard, der var nyopført af Raadmand Spormand, krævede imidlertid megen Forandring og Reparation, inden den kunde blive indrettet til en bekvem Præstegaard, saaledes at den kunde modtage Tiende og Avling ²⁾), og disse Forandringer fik han ikke iværksat, idet han døde den 23. Marts (ikke Maj) 1754 efter en Uges Sygdom. Hans Enke, Friderica Sophia Rold, klagede nu for Cancelliet, hvorledes hun trykkes ved at sidde som Enke med tre Børn og Gaarden, der havde kostet hendes Mand 800 Rdlr.; Eftermanden, Hr. Johan Braem, krympede sig ved at afkjøbe hende den, skjønt han var højlig forlegen for en Gaard, da han ingen kunde faa til Leje eller Eje; hun og Magistraten fandt det derfor rettest, at Kirken afkjøbte hende Gaarden for 700 Rdlr.; hvilket ogsaa blev tilladt ved Rescript til Stiftsøvrigheden af 2. Maj 1755 ³⁾). Hr. Wohnsens Gaard blev altsaa Præstegaard og er det endnu, om end de gamle Bygninger i 1853 ere blevne afløste af nye.

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

²⁾ Sjæll. Indlæg 1755 B.

³⁾ Sjæll. Tegnelser.

Wohnsens Enke blev siden Kammerfrue hos Dronning Caroline Mathilde og ledsagede hende vistnok, da hun maatte drage fra Landet¹).

 XXVI.

Om Lægmands Talen over Graven.

Af Fr. Meidell.

I Vedel Simonsens Esge Brok I, 84 kom en Bemærkning om denne Sag, hvortil Kall Rasmussen i 2den Del af samme Bog, Side 80, knyttede betydelige Supplementer fra Tiden, der fulgte efter den, som gav Anledning til Fremkomsten af Vedel Simonsens Bemærkning, s: 1612.

Ved mit Arbejde i Geh. Arkivet har jeg fra samme Tid fundet et Par Aktstykker, der synes mig at belyse disse Lægmandstaler over Graven paa en ny og fyldig Maade, hvorfor jeg herved meddeler dem i Uddrag.

Den ikke ubekjendte Krigsmand, Thomas Nold til Magelø, var Svoger til den vel kjendte Rigsadmiral Ove Gedde, idet han var gift med dennes Søster; da hun døde, og Thomas Nold giftede sig anden Gang med Fru Helvig Urup, traadte Ove Gedde selvfølgelig til for at paasee sine Søsterbørns Interesser, og da Thomas Nold døde, var Ove deres naturlige Værge. Fru Helvig Urup døde imidlertid før end Thomas Nold, som altsaa lod hende jordfæste med al den da brugelige Pomp; han fik endog Rigmarsken, Jørgen Urne til Alslev, Ridder og Lensmand paa Vestervig, til at tale over Fru Helvigs Grav. Her sagde denne Stormand bl. a., at Enhver, som havde rigtigt Krav paa den Afdøde, skulde faae sin Fordring fuldt betalt.

¹) Saml. til Fyns Historie etc. VIII. 334.

Thomas Nold fik ikke Tid og Lejlighed til at afvikle hele hendes Gjæld, saa at der ved hans Død fandtes en Slump uindløste Fordringer. Om dem mente nu Ove Gedde, at de vare hans Søsterbørn uvedkommende, og han protesterede imod, at de skulde lide, fordi Fru Helvig havde belastet hans Svogers Bo med Gjæld. Denne Sag kom for Herredagen, som den $14/5$ 1636 dømte, at Thomas Nolds Børn maatte være skyldige at betale al deres Faders Bo paahvilende Gjæld, eftersom Rigsmarsk Jørgen Urne over Graven havde tilsagt enhver lovlig Creditor fuld Betaling.

Naar vi allerede heraf se, at Lægmands Ord over Graven kunde faae en betydelig Retsvirkning, saa vil dette i højere Grad vise sig ved det følgende Aktstykke, som desuden giver os en autentisk Opskrift paa, hvorledes det egenlig havde sig med disse Lægmands-Gravtaler.

Ao. 1640 den 29de October blev der paa Koldinghus holdt Herredag, eller kgl. Retterthing, blot for en eneste Sags Skyld. Allerede deraf tør vi vel slutte, at dens Afgjørelse var af stor Betydning for Adelen i Almindelighed, ikke blot for de sagførende Parter.

Disse vare paa den ene Side: Eskild Gøye til Brandholm og Oluf Daa til Ravnstrup; paa den anden: Falk Gøye til Hvidkilde, som havde protesteret imod den Tale, der af Citanterne forlangtes holdt af Otte Gøye til Turebygaard over afgangne Tyge Brahe Axelsen til Taastrup, for hvis umyndige Børn Citanterne vare Formyndere.

Citanterne opfattede Falk Gøyes Protest som en Krænkelser, hvorved han havde gjort dem Uret; derfor stævnedes de ham til at gjøre Rede for sit Ords Mening, ikke blot for Kongen og Rigsraaderne: Cansler Chr. Thomsen, Rigsmarsk Jørgen Urne, Ridderne Mogens Kaas, Christoffer Ulfeld, Christoffer Urne, Norges Statholder; Rentemester Jørgen Vind og Landsdommer Jørgen Seefeld; men ogsaa for de højadelige Mænd: Ridder Jørgen Brahe til Hvedholm,

Franz Lykke til Overgaard, Henning Valkendorf til Glorup, Otte Brahe Stensen til Næsbyholm, Jørgen Marsvin til Avindshøj, Gunde Rosenkrands til Boserup og Henning Povisch til Hollufgaard, med hvilke Mænd Rigsraadet ved denne Lejlighed havde forstærket sig. Ogsaa deri turde ligge et Vidnesbyrd om, hvor vigtig Sagen var i Adelens Øjne.

Først lagdes i Rette et Brev med følgende Ordlyd:

„Eftersom ærlig og velbyrdig Mand, Otte Gjæve til Turebygaard er ombedet at tale over sal. Tyge Brahes Grav, da gives ham herved skriftligt, hvad Børnenes Værger, samt jeg som Arving, er af hannem begjærendes, at han vilde sige, nemlig først, [at] han de Godtfolk, som sig have hid umaget, Enhver efter Landsens vedtagne og brugelige Skik og Vis, for deres Umag vilde paa vores Vegne betakke. — Hvad sig anbelanger Gjæld, den sal. Mand sig haver efterladt, da have hans Arvinger og Børns Værger sig aldeles intet med hans efterladte Bo og Gods befattet, ej heller de ville befatte, før end hans Creditorer og Gjældnere, Alle og Enhver der ud af nøjagtelig (for hvis kan findes dennem efter rigtige Breve og Haandskrifter skyldig at blive) blive fornøjet og contenteret; og da ikke er at tvivle, at hans efterladte Bo og Jordegods jo noksom rundeligen og derover kan tilstrække, at Enhver redeligen og vel deraf kan blive betalt og fornøjet, hans gode Navn og Rygte, som med al Sandhed om ham siges kan, at han det haver med sig i sin Grav, det at ville celebrere og berømme, hvis nogen Klaffer hannem andet end ærligt og godt vilde paa-sige, — da ere den sal. Mands Arvinger og Slægtninger [her], som det med Liv og Blod ville forsvare og defendere.

Dette Foranskrevne gives under vore Hænder anskreven, og venligen begjærendes, at siges over hans Grav.

Odense den 18 Septbr 1640

Oluf Daa, mpp.

Eskild Gjæ, egen Haand.“

Herunder var tilføjet:

„Paa denne Maneer vil jeg ej tale, thi det er Axel Brahe og Christence Brahe til Skade og min sal. Morbroder for nær.

Falk Gjø Henriksen, egen Haand.“

Vi lære heraf, at det var de nærmeste Efterlevende, som inspirerede den Lægmand, der overtog det Hverv at tale over Graven; at det først gjaldt om at takke Følget for Mødet, dernæst at indkalde Kreditorer, og endelig at udslynge en Trusel mod Bagtalere, for at binde deres Mund¹⁾. De Nærmeste udsendte deres Udkast til fjernere Frænder, for at indhente disses Billigelse. Indvendinger mod Udkastet behøvede ikke at være fremsatte i nogen skarp Form for at blive optagne som Fornærmelser; det var nok, naar de bleve skrevne paa det cirkulerende Aktstykke. — I det foreliggende Tilfælde besvarede dets Udstedere Fornærmelsen ved, at lade Otte Gøye holde Talen efter deres Udkast, da Tyge Brahes Lig blev nedsat i Odense Sct. Knuds Kirke.

Denne Handling vakte stort Røre. Den 18de Oktober 1640 udfærdigede en Del fynske Adelsmænd af Følget i Odense en Protest imod det skete, hvori de udtalte, at det var alt for disreputerligt, at tale saaledes, som sket var, over den velfortjente og berømmelige Tyge Brahes Grav; derhos havde det alt vist sig, hvor stor Skade derved blev tilføjet den Afdødes Arvinger, som nu havde al Udsigt til at komme af med deres Hovedgaarde og bedste Gods, medens en mindre solen Indkaldelse af Kreditorerne havde været tilstrækkelig til at hævde den afd. Debtors gode Reputation, ligesom den vilde have tilladt Gjældens lempelige Afvikling. Det Røre og den Tilstrømning af Fordringer, som var en Følge af det over Graven

¹⁾ Mon der ikke heri ligger et Vink om Oprindelsen af den Skik, at møde væbnet ved solen Jordefærd?

skete Opbud af Boet, vilde derhos vanskeliggjøre Andre at faae heldbringende Laan.

Samme Dag, som det var udstedt, paatoge Gunde Rosenkrands og Ejler Bille (formodenlig Sønnen af Markus Bille og Susanne Brokkenhus, da 36 Aar gammel, og Svoger til Falk Gøye, som var gift med hans Søster Karen Bille) sig at overbringe Aktstykket til Eskild Gøye og Oluf Daa, som derved fik en Skræk i Livet. For Herredagen udtalte Eskild nemlig, at hans fornemste Bevæggrund til at lade Otte Gøye tale over Graven som han havde gjort, ikkun var den, at paasee sine Myndlingers Tarv i Henhold til 2den Artikel i Gjældsforordningen af $\frac{1}{7}$ 1623: »Hvor der er Gjæld af Vigtighed, da maa Arving med Samfrænder[s Minde] opbyde den Afdødes Gods.« Han havde ikke kunnet se rettere, end at Tyge Brahes efterladte Gods umuligt kunde strække til at svare Rente af de deri indestaaende Penge, at yde den pligtige Rostjeneste, at vedligeholde Bygninger, at føde, klæde og lønne Tjenerne, samt at underholde den Afdødes Børn, dels i Ind-, dels i Udlandet. Gjælden beløb sig nemlig til 180,000 Spd., og den forøgedes daglig; da Jordegodset kun udgjorde 2902 Tdr. Hartkorn, kunde det ikke svare en Rente af 10,800 Spd. aarlig, foruden alt det Øvrige til Vedligeholdelse og Underholdning ¹⁾. — Da nu Forordn. $\frac{31}{3}$ 1635 paabød Værger for Umyndige at vaage over, at disses Udgifter ej kom til at overstige deres Indtægter, havde han ej kunnet gjøre andet, end hvad han havde gjort.

Herimod indvendtes af de Protesterende, at Chr. III's Reces 54 Kap. kun paabød Dødsboet at klare al vitterlig Gjæld, for saa vidt som Bopenge og rørendes Gods tilstrækker; hvis det ej strækker til at yde fuld Betaling, skal Dækning reparteres paa Arvingerne i Forhold til Arvens Størrelse. Derhos mente de, at Eskild Gøyes Tilbud

¹⁾ Regnede han 60 Spd. pr. Td. Hartk., udgjorde Godsernes aarlige Indkomst 6% af 174,120 Spd. eller c. 10,450 Spd.

eller Opbud i Odense Sct. Knuds Kirke stred imod Gjældsforordning af $1/7$ 1623, 2den Artikel, der ikke blot beskrev, hvordan med en Afdøds Gjæld skal forholdes, men udtrykkeligt paalagde Værgerne at tage Samfrænder med paa Raad, inden de tilbød nogen Creditor Gods, eller afhændede Gods til Nogensomhelst. I dette Tilfælde havde Eskild Gøye slet ikke æsket nogen Samfrændes Raad, inden Opbudet skete. Desuden sagde Loven, at Opbud skal ske til Thinge, men det var altsaa utilladt at gjøre det i Kirke.

Dertil kom end videre, at Axel Brahe for Øjeblikket var syg i Udlandet, og at han, der snart fyldte sit 18de Aar og havde god Forstand paa Styrelse af sine Sager, — altsaa fornemmelig burde være tagen paa Raad, — ikke engang var bleven underrettet om sin Værges Forehavende.

Da Jørgen Brahe til Hvedholm og Falk Gøye til Hvidkilde med flere Frænder havde paataget sig at ordne hele Gjældens Afvikling, gav Herredagen Protestens Underskrivere saa meget villigere et ubetinget Medhold, og dens Dom kom følgelig til at lyde paa, »at det Opbud, der var sket i Odense Sct. Knuds Kirke ved Tyge Brahes Nedsættelse ej skulde blive hinderligt for rigtigt Skifte og Deling af Godset.«

Vi see altsaa, at Lægmands Ord over Graven havde i den Grad bindende Kraft, at der behøvedes en exceptionel, allerhøjeste Domstols Kjendelse, for at gjøre det virkningsløst.

XXVII.

Et Par Aktstykker fra Rigsdagen i Kjøbenhavn 1645.

Den ovennævnte Rigsdag blev holdt i den trange Tid, da det stod paa Dagsordenen efter en ulykkelig Krig at

opnaa en ikke alt for ødelæggende Fred med Sverig¹⁾ og, saa snart Freden var sluttet, at faa Soldaterne afbetalte, og endelig at skaffe Midler til Landet fremtidige Forsvar. Fr. Hammerich har i sin Tid i Nyt hist. Tidsskrift V, 340 ff. meddelt en Del Bidrag til den nævnte Rigsdags Historie, men har dog ikke kjendt de Oplysninger til Emnet, som findes i Univ.-Bibl. blandt Peder Syv Kollektanea i Rostg. Saml. 3, 4to, hvorfra følgende Stykker vedkommende Gejstlighedens Repræsentation og Virksomhed paa Rigsdagen hidrættes.

1.

Eftersom vi underskrevne Provster og Præster i Laaland og Falster haver underdanigst indstillet os her udi Kjøbenhavn og haver hørt, hvis Danmarks Riges højvise Raad efter vor allernaadigste Herres og Konges naadigste Befaling og Vilje haver os proponeret, anlangende at de gejstlige saa vel som alle Stænder skulle komme Riget til Hjælp med Contribution og Udgift til Rytteres og Soldaters Besoldning og Afbetaling: Da eftersom Formuen hos os fattige Mænd formedelst adskillig Contribution, som vi have udstaaet udi denne besværlige Krigstid baade med Maanedspenge, Kornskat, Madskat, Hesteskate, 2 Gange Kobbere og anden Udgift²⁾, ville vi dog underdanigst gjerne med de andre Stænder udi Riget proportionaliter efter vor fattige Formue, og dersom Gud velsigner os med Fred, enhver Sognepræst give 30 Rdl. Mynt, valerende til 6 Mk. slette, som beløber sig til in Summa af Gejstligheden i Laaland og Falster 2130 Rdr., den rige at hjælpe den fattige, hvilke Penge vi lover med det første, naar de andre Stænder i Riget udgiver deres, at ville erlægge. Og begjære vi underdanigst, at samme Summa maatte til vores Lensmænd i Landet le-

¹⁾ Rigsdagen traadte sammen d. 11te August; Freden i Brømsebro sluttedes den 13de s. M. Paa Fredsvilkaarene havde Rigsdagen selvfølgelig ingen Indflydelse.

²⁾ Her maa være glemt: er saare ringe.

veres. Men Aarsagen, at vi ikke kunne accommodere os Præsterne i Sjælland og Fyn, er denne, at Kirkerne i Falster og Laaland haver ikke saadan Tiende, som de Kirker, hvor efter Præsterne gjøre deres Overslag, som vi fornummet haver. Og om forbemeldte Summa ikke kan beløbe sig efter Gejstlighedens Contribution i Sjælland og Fyn, da ¹⁾ ville vi underdanigst efter Proportion accommodere os. At denne vor underdanigste Resolution maatte med Naade antages, og vi fattige Mænd maatte forloves at rejse hjem for vores Kalds og Bestillings Skyld, forhaabendes, at Kong. Maj. bliver os fattige Præster med Kongelig Naade og Gunst altid bevaagen. Datum Kjøbenhavn den 15. August 1645.

Knud Lerke m. pp. Jørgen Theophili, E. Haand.
Hans Hansen Mule m. m.

2.

Den 18 August [1645] erbød sig Adelens Fuldmægtige udi Sjælland og Fyn at give dette én Gang for deres egen Person: af hver Tønde Korn 4 Mark slette, men de udi Jylland og Skaane at give 2 Mark af [hver] Tønde Korn, deres Bønder hen uberegnet; og det at skulle udgives lige saa vel af Kronens som af Adelens Gods. Paa Gejstlighedens Vegne erbød sig Brochmannus, at Gejstligheden skulde gjøre saa vidt efter deres Stand, som de andre efter deres Advenant, og bevilge qvintam partem af deres [Tiende] og bonis mensalibus. Hvor paa jeg ²⁾ svarede, at vi udi Fyn ikke kunde vel give uden sextam, der er 1 Slet Dlr. af hver 3 Tønder Korn, og regnes hver Tønde Korn udi Penge 2 Sl. Dlr. Desforuden blev bevilget at give af deres Formue som de andre Stænder, nemlig 3 Rdl. af hvert Hundrede. Men mig blev igjen svaret, at det kunde intet drage; mente, at qvinta pars var ikke nok, efterdi Adelen giver jo deres halve Indkomst.

¹⁾ Afskriften har: dem.

²⁾ Maaske Biskop Hans Michelsen.

3.

Stormægtigste, højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og
Konning!

Eftersom E. Kgl. Maj., den Gud naadigst længe bevare, samtlige Stænderne naadigst hid haver ladet kalde til den Ende, at de tilsammen skulde overveje og betragte, ved hvad Middel 1. Krigsfolket kunde blive afbetalt, 2. Landet og Undersaatterne udi en god Stand sættes: da paa det saadant med des større Frugt og Bestandighed kunde ske og efterkommes, haver menige gejstlige udi Fyns Stift befunden fornøden at være ved os underskrevne af deres Middel nævnte Fuldmægtige til E. K. Maj. efterskrevne Punkter allerunderdanigst at indlægge. 1. Først at vi alt det, som os ved Ordinansen og andre særdeles kgl. Benaadninger er bevilget og af E. K. Maj. naadigst bekræftet, uforkrænket i alle Maader maatte nyde. Og i Sønderlighed at den fri Tilgang, vi udi forrige Tider til E. K. Maj. selv haver haft om vores Anliggende underdanigst at andrage, os ej maatte blive afslaget og forment, men meget mere fri og ubehindret tilstedes. 2. Dernæst at naadigst maatte anses, mange Sogne i adskillige Maader meget at være forringede ved Bøndergaardes og hele Landsbyers Afbrydelse, E. K. Maj^s Kirker og Præster til største Skade. At derfor af dennem, ved hvilke saadan Forandring er sket, nøjagtig og fyldest Vederlag maatte gøres, paa det at E. K. Maj. saa vel som Kirker og Præster deres Rettighed kunde bekomme. 3. At det os udi forrige Tider, undtagen nogle faa Aar, aldrig haver været forment, igjen os naadigst maatte bevilges, nemlig vores Fodring og Avling os saa nyttig at gjøre, som vi kunne, med Øxen paa Foder at sætte, og dennem til vores Fordel til hvilken Kjøbmand, der købe vil, at afhænde. 4. At dersom en fattig Præstemand af menneskelig Skrøbelighed og ikke forsætligvis sig (hvilket Gud naadelig forbyde) udi sit Embede kunde forse, eftersom vi alle udi mange Stykker (desværre) lettelig som andre Mennesker kunne falde, ere vi alle underdanigst begjærendes, Straffen saaledes maatte være naadig og maadig, at Embedet der ved

ingen Foragt skulde paabindes. 5. At Hs. Maj. af kgl. Mildhed og Naade os fattige Præster med aarlig Skat udi Fredstid naadeligen vilde forskaane. Disse forskrevne, saasom paa Christelighed og al Billighed grundede Punkter, af E. K. Maj^s Naade at skulle blive læste og antagne, forhaabe vi underdanigst. Forvente og derpaa mildigst og naadigst Svar. Kjøbenhavn den 21 Aug. 1645.

Underdanigste og tro Tjenere
Præsternes Fuldmægtige
udi Fyns Stift.

XXVIII.

En Kirkefest i Erik af Pommerns Tid.

Ved *Kr. Erslev.*

Hovedkilden til vor Kundskab om Erik af Pommerns Historie er den Verdenskrønike, som ganske samtidig forfattedes af en lybsk Kannik, Herman Korner. Medens de Partier af dette Værk, der omhandler Tiden før Aar 1400, kun har ringe Værd, har de sidste Afsnit den allerstørste, og det saa meget mere, som Korner aabenbart hele sit Liv igjennem har syslet med dette Arbejde og atter og atter har udgivet det i paany gjennemarbejdede og længere ned i Tiden førte Recensioner. Saadanne findes baade paa Latin og Plattysk; de ældste slutter med Aarene 1416 og 1420, og er aabenbart virkelig afsluttede i de angivne Aar eller kort derefter, de yngste naar derimod helt ned til 1435 og 1438. En af de senest skrevne latinske Udgaver er i forrige Aarhundrede offentliggjort af Eccard i Corpus historicorum mediævi; af de plattyske har Grautoff meddelt et Par i sin Udgave af Die lübeckischen Chroniken in niederdeutscher Sprache, her under Navnene »Detmars Fortsætter« og »Rufus«. De øvrige Recensioner er imidlertid meget afvigende; de indeholder ikke blot

mangfoldige Forskjelligheder i Enkeltheder, men ogsaa hele Stykker, der ikke gjenfindes i de ved Trykken bekendte Udgaver, og en fuldstændig Udgave af hele Korners Værk er derfor i høj Grad ønskelig. For at lette en saadan har den saakaldte Wedekindske Stiftelse ogsaa ladet afskrive i alt Fald de tre uudgivne latinske Kornerrecensioner; disse Afskrifter bevares nu paa Universitetsbibliotheket i Göttingen, og jeg har her gennemgaaet dem med Hensyn til Nordens Historie.

Et af Kornerhaandskrifterne ender med Aaret 1423 og gjemmes nu i Linköping. I dette er det nedenfor aftrykte Stykke indsat som en Tilføjelse ved Slutningen af Aaret 1412; det begynder i Randen nederst paa et Blad og fortsættes paa de følgende. Det indeholder en interessant Beretning om en stor Kirkefest, der afholdtes i Roskilde med Sjælemesser for den nys afdøde Dronning Margrete og andre af Erik af Pommerns Slægtninge. Naar Korner imidlertid har indføjet dette Stykke ved 1412, kan det ikke være rigtigt; Festen skal være fejret ved St. Hans Dags Tide, og Margrete døde jo først i Oktober. Festen maa da være holdt i 1413, og vi kan sikkert i Stedet for Korners omtrentlige Dagsangivelse sætte den 4. Juli, den Dag, da Margrete efter Indskriften paa hendes Monument blev bisat i Roskilde Domkirke. — Naar Korner siger, at der ogsaa holdtes Sjælemesser for Kong Henrik af England, »som da endnu var i Live«, er dette sikkert ogsaa urigtigt. Dronning Filippas Fader, Henrik den fjerde, døde d. 20. Marts 1413, og det var naturligvis ham, Sjælemesserne gjaldt. Om Korner har tænkt paa Henrik den femte, eller om han har udregnet, at Henrik den fjerde endnu ikke var død 1412 — det Aar, hvorunder han noterer Kirkefesten — maa staa hen.

Erikus rex Danorum solempnes peregit exequias in Roschilde, in quibus presentes erant Buleslaus dux Pomeranie et Johannes dux Saxonie de Louenborgh et archi-

episcopus Londonie cum XV aliis episcopis. In predicta solemnitate rex triduanas perfecit exequias. Primo namque die obitus domine Margarete regine noviter defuncte peragebatur, et ad quinquaginta altaria misse defunctorum celebrabantur. Rex vero ad singula altaria obtulit preparamentum deauratum, regina autem ornamentum vel deauratum vel sericum de Damasco, et quilibet eorum calicem argenteum deauratum ad quodlibet altare detulit. Principes quoque singulis altaribus florenum obtulerunt. Milites insuper et militares ac ceteri offerre volentes albos Lubicensis de quodam vase eisdem repleto quot voluerunt capientes obtulerunt ad altaria predicta. Et hec facta sunt in primo transitu oblacionis. In secundo vero circuitu rex et regina duo obtulerunt nobilia ad quodlibet altare, et princeps quilibet florenum tam secularis quam spiritualis, milites autem et nobiles, similiter et vulgus promiscuum de albis Lubicensis monete quantum volebant accipientes obtulerunt. Eadem quoque forma et in tercio transitu a singulis observata est. Expletis igitur oblacionibus residuum pecunie, quod in vase predicto habebatur, inter pauperes projiciebatur, et quilibet raperit quantum possit.

In exequiis autem secunde diei obitus patris regis et fratris ejusdem peragebatur, et in exequiis tercie diei obitus Henrici regis Anglie adhuc in vita constituti¹⁾ solemnizabatur, sed in illis exequiis tantum aurum a principibus et argentum a ceteris offerebatur in transitu tamen triplici prout de prima die dictum est. Ornamenta autem in primis exequiis oblata et calices ad altaria singula per supradictam Margaretam reginam ordinata erant ipse adhuc vivente et manibus propriis elaborata. Consimiles exequie quo ad preciositatem ornamentorum, calicum et auree monete non sunt percepte fieri in partibus Europe. Et hec peracte sunt circa festum beati Johannis baptiste.

¹⁾ Haandskriftet har: constitute.

XXIX.

Gamle Skikke ved Brylluper i Præstehuse.

Det er bekjendt, at ved Bøndergilder indtager endnu Skafferen mængstedes en ejendommelig Stilling — han er Leder af det hele og officiel Ordfører. At dette er Levning af en meget gammel Skik, der i det 16de Aarhundrede ogsaa fulgtes ved Gilder i Præstehuse, fremgaar af følgende i kulturhistorisk Henseende mærkelige Stykke, der viser, at det var Provsten, der ved Midten af det nævnte Aarhundrede, i alt Fald i Laaland, fungerede som Kjøgemester eller Skaffer (architriclinus) ved Brylluper i Præstehuse. Stykket har maaske endog en vis officiel Karakter, da Anvisningen til, hvorledes Provsten som Architriclinus skal lede baade den legemlige Bespisning og Gjæsternes Underholdning ved slige Gilder, ikke synes forfattet af nogen ringere end Stiftets Superintendent, M. Niels Jespersen i Odense; i alt Fald fandtes Stykket ved Siden af andre lignende fra hans Tid og fra hans Haand eller Mund i den gamle (nu tabte) Fuglse Provstebog, hvoraf P. Rogert i forrige Aarhundrede udskrev det vigtigste til sine store Samlinger om Laaland¹). Imod den her antydede Formodning om Forfatteren kunde det synes at stride, at man fra Aaret 1582 har følgende Synodalmonitum af samme Biskop Niels Jespersen: »Ingen Præstemand maa her efter være Skaffer til noget Bryllup eller Værtskab, ej heller Oldermænd i noget Bygilde, sub privatione sui officii²)«. Men den Anvisning, som nedenfor skal meddeles, er vistnok fra Begyndelsen af 1560 Tallet; saa det kunde formodes, at Biskoppen senere er

¹) Thottske Saml. 730, Fol. Jvf. de foran S. 80 ff. og 628 ff. meddelte Stykker, der stamme fra samme Kilde.

²) Bloch, Den fynske Gejstligheds Historie I, 44.

kommen paa andre Tanker, da Misbrugene traadte frem, som Peder Palladius allerede havde haft Øje for, da han 1558 foreskrev: »In conviviis et nuptiis nullus pastor officium architriclini suscipiat, aut se symposiarcham constituat»¹⁾. For øvrigt bør det ikke lades ubemærket, at den Anvisning, som her skal meddeles, kun gjaldt Brylluper i Præstehuse, medens Forbudene havde en mere almindelig Karakter. Naar Stedets Provst ledede Festlighederne i Embedsbrødres Huse, maatte det jo med Rimelighed kunne antages, at disse vilde blive holdte inden de rette Grændser, selv paa en Tid, da man ellers ved slige festlige Anledninger havde Tilbøjelighed til at slaa sig noget mere løs, end vi nu vilde anse for sømmeligt. — Nærværende Stykke giver et saare anskueligt og i sin Helhed ingenlunde utiltalende Billede af Liv og Sæder paa Højtidsdage i Præstehuse for 300 Aar siden.

De officio architriclini qvædam observationes
necessariæ.

Interdum accidere potest, ut præpositus a viduis honestorum ac defunctorum pastorum, nomine orphanorum ac præcipue miserarum filiarum derelictarum, sollicitetur de officio architriclini in eorum nuptiis, aut aiiqvî a piis et honestis pastoribus in solennibus nuptiis suis aut suorum liberorum (modo sint ministri verbi), aut honestæ puellæ, qvæ nubit²⁾ alicui verbi ministro, qvocirca collegi has observationes seu regulas memoriæ gratiæ, quas præpositus (si placet) imitari potest, ut omnia pie, honeste et decenter in hujusmodi pastorum nuptiis agentur ad gloriam Dei et status conjugalis honorem. Qvanqvam autem Dominus Deus pro sua immensa misericordia op-

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 459. Dette Forbud blev 1561 ogsaa indpræntet Præsterne i Lunds Stift af Biskop Tyge Asmundsen (se mine Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 328).

²⁾ Det foreliggende Haandskrift har: nubunt.

timus ipse sit architriclinus in piorum conviviiis omnibus, datqve justam hilaritatem ipsis convivis, qvando, qvomodo et ubi vult, per suam benedictionem tanqvam per legitima media (modo per celebratorum aliorumqve convivarum pias preces, piam et honestam conversationem fuerit invitatus et præsens); oportet tamen architriclinum, qvi, ut convivio seu nuptiis præsit, singulariter ¹⁾ est rogatus et vocatus, singularem curam et industriam adhibere per piam precationem, ut omnia feliciter succedant, qvod absqve dubio futurum est, si seqventia fideliter consideraverit et expediverit.

1. Primo cocum conveniet, ut ipse suum officium diligenter faciat, deqve dapibus seu ferculis rite parandis, et apto ordine solitoqve more effundendis (at rette an) percontetur, præterea, ut ebrietatem caveat, serio exhortetur.

2. Deinde penariam ingrediatur ejusqve custodem serio alloqvatur, ut similiter suum officium faciat, deqve cerevisia ejusqve generibus diligenter inqvirat.

3. Conveniet deinde mulieres ministratrices (Forgangs-Qvinderne) ac cum illis aget de rebus necessariis spectantibus ad earum officium, om Duge, Handklæder, Bekken, Urter etc.

4. Assumet et eliget sibi honestos qvosdam viros ac juvenes, qvi vulgo Smaasvende vocantur, præterea fidos ac sobrios pincernas, eosqve omnes ut serio ac fideliter ministrent hortetur, observent architriclinum, serviant convivis omnibus, qvoqvo modo possint, ac singulis singulas mensas et loca distribuet, cui servient ac cibum apponent.

5. Opportuno tempore mensas omnes aulæ nuptialis parare conetur cum suis necessariis, sc. orbis, pane etc.

6. Sponsum et sponsam cum convivis omnibus a templo revertentibus honorifice excipiet.

¹⁾ Hdskr. har: singulariterqve.

7. Convivas omnes, quantum possibile est, ponet quæque suo debito aptoque loco, juxta conditionem personæ, dignitatis, honoris et ætatis etc., nam id multum refert ad justam hilaritatem.

8. Ponetur, si possibile, in qualibet mensa festivus quidam et minime mutus conviva, qui silentium et rugas coeterorum discutiet.

9. Cibus apponendus est ordine debito et debita reverentia, ac inter patinas non sit admodum longa distantia.

10. Potus statim quoque est propinandus cum fausta precatione in hunc modum: Gud almægtigste give vor Brud og Brudgom Lykke til et godt, ærligt Ægteskab og være med os alle udi denne Samfund, Amen! Si fuerit ibi varia cerevisiarum genera, illa solito more cum aliqua pompa propinanda, unum post aliud, in hunc modum: Paa Bøste dansk Øl, paa Groppenbrad tydsk Øl, paa Steg Vin, Mjød eller Pryssing.

11. Suo debito tempore memor sit pauperum architriclinus etc.

12. Tametsi justam hilaritatem et gaudium donet Deus, ut supra dictum est, tamen architriclinus pro sua prudentia ac sedulitate eam promovere potest, sc. convivas comiter excipiendo, fronte hilari affando, sequæ temperando ad ætatem, dignitatem, affectus, mores cujusque, præterea variis jocis, si potest, ac facetiis, servato tamen decoro, convivium ornet exhilaretque.

13. Non crebro salutet convivas, sed interdum obambulans nunc hos nunc illos comiter appellet.

14. Modice extenuet apposita, scilicet bis tantum vel ter ad summum dicendo: Boni consulite. Tager med Takke, I fromme Folk; ere Retterne faa, da er Villien god.

15. Si tumultus oriatur, aut nimium sit silentium, moneat mimos et lusores sui officii; alioquin caute et circumspecte aget in compescendis ex gratia Dei litibus,

ne ex paucorum contentionibus tota multitudo excitetur ad turbas.

16. Refectis demum ex benedictione divina convivis, servantur reverenter reliquæ debito modo et ordine, apponentqve ministri super mensas aquam ad lavandum manus, quo facto mensæ omnes exornentur herbis.

17. Fiat solennis exhortatio ab architriclino ad congregationem omnem ad gratiarum actionem pro sumtis beneficiis, indicto omnibus silentio, potestqve in hunc modum exordiri:

Efterdi vi ere nu allesammen, I fromme Christne og ærlige Folk, af Guds Gaver og Velsignelse paa denne Tid vederkvægede, mættede og vel plejede, da ville vi endrægtelig allesammen tilhobe med Hjærte og Mund derfor takke og love den almægtige, gode Gud, saa sigendes (seqvitur gratiarum actio et cantio; quibus finitis sic pergit:) fremdeles beder jeg eder, I fromme, ærlige Folk, om god Lyd, og giver eder her tilkjende, at denne ærlige Brudgom med sin kjære Brud samt ¹⁾ deres kjære Forældre lade eder alle samtlig og hver besønderlig, være sig ærlige og velbyrdige Mænd af Adel, Fruer og Jomfruer, hæderlige og vellærde Provster og Præster, vise og forstandige Borgmestere, Borgere og Bønder, med eders kjære Hustruer, ydmygeligen og højligen betakke for eders Fromheds og Kjærligheds Bevisning, som I dennem gjort og bevist haver, dette deres Bryllup og Værtskab med eders egen Person og Nærværelse at besøge og forære. De love og tilsige eder igjen for deres Person og Venner at ville saadan eders Æres og Fromheds Bevisning ganske godvilligen forskyldte og betale baade i slig og andre Maader, naar og hvor I dennem vorder tilsigende. Ydermere bede de fromme Brud og Brudgom, saa og deres gode Forældre, desligeste vi, som ere tilbetroede at gaa for Borde og tjene denne ærlige og christelige Forsamling, at I

¹⁾ Hdskr. har: samtlige.

fromme ærlige Folk ville tage med Takke, hvis Gud almægtigste haver givet og frem er baaret til dette nærværendes Maaltid. Hvis her findes nogen Forsømmelse eller Uskikkelighed udi Mad eller Øl [eller] udi nogen anden ærlig Traktering, da falder den Skyld og Brøst hos os og ikke hos dennem. Her til med beder jeg ogsaa gjerne paa deres Vegne hvis fremmede og udlændiske Folk, som dette Bryllup besøgt have, at I af eders egen Fromhed vilde tage med Takke, hvis eder ikke [forsees] med skikkelig Herberge, forberedt med Sengekammer, Staldrum og anden Behøring, som saadanne ærlige Folk burde med at undfanges og ærligen tracteres etc. Disse ærlige Brudfolk med deres Forældre ville dog alting skaffe, det skikkeligste muligt er efter Lejligheden, Evne og Formue. For det sidste beder jeg eder endrægtelig allesammen, at [I] udi Morgen, vil Gud, betimeligen ved 8 slæt vilde lade eder her finde udi Bryllupshuset til Fro-bisken og strax følge den ærlige Brudgom med sin Brud til Kirken og fra igjen ind udi Bryllupssalen, og søge saa hver Mand og Kvinde sit vanlige Sæde; siden skal eder med Guds Hjælp forebæres Guds Benedidelse til al Ære og Glæde med Guds Hjælp udi Morgen som i Dag. Hermed er nu min Tale endt paa denne Tid, hvilken jeg beder ydmygeligen, I ville tage med Takke, og ønsker nu over eder, I fromme Christne, allesammen Guds Fred og Beskjærmelse til en god Kjærlighed og Samdrægtighed indbyrdes, desligest udi Udgang og Indgang ved vor Herre Jesum Christum, Amen!

18. Suo tempore et tempestive accendent[ur] tædæ nuptiales et introducentur more solito ante sponsam primum, deinde ante sponsum, et coram singulis cantentur cantiones spirituales de conjugio, silentibus interim lusoribus ac mimis et omni coetu, quantum fieri potest.

19. Deducentur sponsus et sponsa ad lectum cum magna, sicuti decet, honorificentia.

20. Architriclinus observet aulam nuptialem et reliquos convivas omnes usque ad debitum tempus, ut caveatur tumultus et damnum. Item non negliget coquinam et cellam inspicere, imo attendat ad totam aulam nuptialem propter malos ac perversos homines.

21. Altero die repetatur eadem oratio post prandium finitum, et addatur debito loco solennis gratiarum actio pro honorariis ac aliis munusculis.

22. Tertio die nuptiarum similiter repetatur. Og da aftakker Kjøgemester ¹⁾ Brudgom og Brud med deres ærlige Forældre, at de have Mad og Øl og anden Bryllupsrede rundeligen tilladet. Item den ærlige Forsamling, at de have vel forligtes og alting taget med Takke. Item aftakker han med Kjøgemester, Smaasvende, Forgangskvinder, Kok, Kjældersvend, Skjænkere og Spillemænd, takkendes dennem for tro og villig Tjeneste, og forbeder kjærligen, hvis han dennem udi denne Bestilling haver fortørnet udi nogen Maade.

23. Architriclinus non sit nimium anxius, ut omnibus placeat, id enim in omni vita, nedum hic, [non] fieri potest. Sit contentus placuisse piis ac bonis; optimum enim in vita est: ne quid nimis.

Finis.

¹⁾ D. e. Architriclinus (Skaffer). Nedenfor bruges Kjøgemester, som det synes, i anden Betydning.

Rettelser og Tillæg.

Ny kirkehist Saml. V.

- S. 151, L. 15. Gerluff, læs: Herluff. Den nævnte Præst til S. Ibs og S. Jørgens Sogne i Roskilde var uden Tvivl en Søn af Hr. Christoffer Jespersen, Præst i Herlev ved Hillerød.
- S. 428, L. 12. Smedstrup, læs: Snedstrup.

Kirkehist. Saml. 3. R. II.

- S. 178. Brevets Datering rettes fra 1594 til 10. Juli 1593.
- S. 320, L. 11. Om Hr. Svend Hansen (Hallandsfar) se Norske Rigsregist. VIII, 542.
- S. 363, L. 13—4. Domina Helena comitissa maa være Fru Elline Lunge (D. af Folmer Lunge og Regisse Krognos) gift med Grev Johan von Eberstein til Nygaard i Baggommern. Af deres Døtre nævnes to som indgivne i Gavne Kloster.

Kirkehist. Saml. 3. R. III.

- S. 102, L. 11. Sønder Dyvs Herred, læs: Sønder Dyrs Herred.

Kirkehist. Saml. 3. R. IV.

- S. 80, Anm. Det var ikke Frauens Prædiken 19 S. e. Trin. 1733, der voldte hans Afskedigelse. Dette skete først ved hans Prædiken 3 S. i Adv. s. A. Den Prædiken holdt han, efter at Kongen nys tre Søndage efter hinanden havde ladet ham paa Frederiksborg advare af Marskallen, at han skulde afholde sig fra Skjælden og Smelden (Mnemosyne II, 71 ff.). Medd. af Pastor A. Jantzen.
- S. 549. Om M. Henrik Nielsen Arctanders Stridigheder med Universitetet burde have været henvist til min Kbhvns. Univ. Hist. IV, Nr. 478 og 483. I det sidstnævnte Brev findes flere viborgske Kannikers Dødsdage angivne.
- S. 756 ff. Af Biskop Balles Visitatsberetning findes i Kongerigets Arkiv en ligelydende Afskrift (egenhændig undertegnet) og

stilet til den danske Kancelli, men dateret 7. Januar 1786 og manglende Slutningen, hvori Balle meddeler, hvorledes han havde advaret Gejstligheden mod Misbrug af Skrivefriheden.

Kirkehist. Saml. 3. R. V.

- S. 149, L. 2 f. n. enhvers, læs: Enkers.
- S. 196 f. Foruden de her omtalte og i Tillæget meddelte Breve til Thomas Bang findes i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling, blandt Afskrifter af Breve til Holger Rosenkrands ogsaa en Del flere Breve til Th. Bang fra hans forhenværende Lærer M. Svend Pedersen og hans Ven Jakob Matthiesen (Aarhus) fra Aarene 1623—4. Af Interesse er navnlig følgende Ytring af M. Svend Pedersen i et Brev, dat. Otthoniæ 20. Aug. 1623: »Summa petitionis est, ut tua cura [exemplar] nuper evulgati M. Andreae Psalterii Rythmici vernacula lingua a Sartorio excusi 12 forma mihi procuret.« Det er første Gang, at Anders Arrebos Davids Psalter omtales.
- S. 399, L. 9. Jens Eriksen, læs: Erik Jensen.
- S. 507 f. Brevene om den geheime Kommission ere tidligere trykte iblandt C. Bruuns Aktstykker til Fr. Rostgaards Historie.
- S. 525. Om Hr. Niels Staer er senere fundet et lille Bidrag, der er trykt i Danske Kirkelove II, 449—50. Det er ikke usandsynligt, at han er den Hr. Niels Stær, der hos Wiberg III, 546, nævnes som Kapellan ved Viborg Domkirke indtil 1593.
- S. 532. Præsten Hr. Hans Tygesens Enke, Elisabeth, døde 1687 i en Alder af 62 Aar i Gjevninge, hvor hun havde beboet Herslev Præstekalds Annexgaard. (Medd. af Dyrslæge Chr. Tobiassen).
- S. 548. Præsten Hr. Ole Hofmand boede 1683—86 i Aalborg vistnok som pers. Kapellan hos Præsten ved Budolphi Kirke, $7/2$ 1684 ægtede han Ane Kathrine Lorentsdatter. Deres Datter, Barbara Helene (siden gift med Degnen Lund i Kornerup), blev døbt $30/11$ 1684 i Budolphi Kirke. I Aarene 1686—90 har Hofmand mulig været Skibspræst; thi i Holmens Kirkes Ligprotokol nævnes ¹³. 1691 Skibspræsten Oluf Hofmand; men det passer ikke ganske med, at han $1/11$ 1690 blev kaldet til Præst i Kornerup. (Medd. af Pastor emer. A. H. Nielsen).

Navne- og Sagregister ¹⁾.

- A**cthonius, Henning Christensen, Rekt. i Odense, s. Pr. i Nørrebroby. 192. — Henning, Kap. i Bogense. 695.
- A**deler, Fred. Chr., Konferensraad, Kirkeinsp. 78.
- A**dolphus, Iver Pedersen, Mag., Pr. i Fron. 263-4. 269. 273-4.
- A**dserballe p. Als. 131.
- A**gri, Aarh. St. 323. 325.
- A**lbæk, Aarh. St. 323. 325.
- A**lexandersen, Fred., Pr. i N. Aaby. 622.
- A**llerup og Davinde. 121. 132. 696.
- A**llested og Vejlev. 133.
- A**lmueundervisning. 83. 153-9. 166-7. 172. 174-5. 179-80. 535-6. 560-1. 652-4.
- A**lslev, se Nørrealslev.
- A**ltewelt, Alb. Jørgensen. 201.
- A**mama, Sixtinus, Prof. i Franecker. 201-3. 259.
- A**ndersen, Frederik, Prof. 285. — Hans, Pr. i Balslev. 617. — Jens (Beldenak), Bisk. i Odense. 186. — Jep, Pr. i N. Aaby. 585-6. — Peder^t Lekt. i Sortebr. Kl. i Odense. 187. Antvorskov. 371. 671.
- A**rbo, Peder Michelsen, Pr. i Gamborg. 584-90.
- A**rctander, Henrik Nielsen, Pr. i Selde. 819. — Jens, Pr. i Egebjerg. 389. 692. — Niels Holgersen, Pr. i Morland. 791. — Niels Lauritsen, Bisk. i Viborg. 97.
- A**rnisæus, Henning, Livlæge. 281-2.
- A**rndt, Johan, tysk Theol. 2. 15. 31. 41.
- A**rrebo, And. Chr., Biskop i Trondhjem. 351-2. 820. — Anders Pedersen, Pr. i Olderup. 123.
- A**rsleben, Christ., theol. Kand. 644.
- A**slaksen, Kort, Prof. 745. 748.
- A**slovius, Niels Andersen, Pr. i Kollerup. 640.
- A**sminderød. 692.
- A**spach, Adam Dan., Pr. i Tisted, s. i Hellevad. 702.

¹⁾ Af Hensyn til Pladsen er i Registret kun medtaget faa af de S. 104-6 og 513-15 forekommende Navne paa Præster og Sogne i Viborg Stift. Af Edsbogeu S. 114-45 er ligeledes kun faa Personnavne optagne, men derimod alle de forekommende Navne paa Sogne og Byer i Fyns Stift. Af Fortegnelsen over Skibspræster (S. 346-50) ere kun de mærkeligste Navne medtagne.

- Asperup og Rorslev. 467-9. 471.
474. 496-8. 588. 596. 622.
- Assens og Kjærum. 126. 127. 132.
134. 695-6. Skole. 139-44. 194. 500.
- Atke, Peder, Stiftsskriver. 178.
- Avenarius, Petrus, Student. 215. ☞
- Avernakø. 124.
- Avnslev og Bovense. 134.
- B**
- Bach, N. U., res. Kap. i Aalborg, s.
Pr. i Søllerød. 769-77.
- Bagger, Povl Olufsen, Pr. i Kjølstруп.
126. 192.
- Bahus Len. 400. 778. 784-96.
- Balle, Nic. Ed., Biskop. 66-70. 73.
78. 172. 565. 567-8. 765-71. 819-20.
- Balslev og Ejby. 120. 467. 469. 471.
500-1. 617. 619-20.
- Balslev, Andreas, Pr. i Stavning. 711.
- Bang, Diderik, Pr. i Eker. 249. —
Hans Nielsen, Borgm. i Middelfart.
495-7. — Hans Nielsen, Pr. i
Særslev. 246. — Hans Thomsen,
Kap. i Stenløse og V. 249. —
Helmer, Stud. 249. — Henrik,
Borgm. i Middelfart. 485. — Jens
Nielsen, Pr. i Flemløse. 194. 205-6.
216-9. 260-2. — Jens Povlsen, Pr.
i Skydebjerg. 620. — Jens Thomsen,
Pr. i Slagslunde. 249. — Jørgen
Andreas, Pr. i Korsør. 387-92. —
Morten, Borger i Middelfart. 583.
— Niels, Pr. i Klinte. 194. —
Niels Christian, Kammerraad. 389-
90. — Niels Hansen, Pr. i Dalum,
s. Bisk. i Odense. 130. 189. 191-2.
246. 592-5. — Niels Jensen, Pr. i
Slagslunde. 219-2). 249. — Oluf
Pedersen, Pr. i Middelfart. 470-1.
477-89. 612-3. 616. — Peder
Hansen, Pr. i Middelfart. 477. 487.
— Peder Olufsen, Skolem. i Middelfart.
470-1. 477-86. 612-3. 616. —
Thomas, Prof. 49. 193-299. 820.
- Baptister. 437-60.
- Barløse. 132.
- Barnekov, Christian. 717.
- Bartholin, Alb. Peter, Sekretær. 74-8.
— Bertel, Prof. 288. — Casper
(d. æ.). Prof. 198. 540. 757. 761.
— Casper, Dr. jur. 540-1. — Hans,
Prof. 288. — Johan Frederik, Prof.
545. — Thomas, Prof. 237. 248
299. 540.
- Bartscher, J. C., Pr. i Slagelse. 670.
- Bartsker, Diderik, Raadm. i Kbhvn.
217. — Johan Dideriksen, Hofpræd.,
s. Bisk. i Viborg. 217. 227. 239.
- Bastholm, Konfessionarius. 55. 66.
- Bech, Gert Nielsen, Pr. i Hjøring.
280. — Jens Jensen, Forpagter p.
Kornerupgd. 535. 538. — Niels
Pedersen, Pr. i Kornerup. 534-5.
570-2.
- Beg, se Nørbæk.
- Beier, Anders, Borger i Kbh. 271-2.
- Below, Marie. 718. — Sofie. 3-5.
- Bennick, Matthias, Klokketøber. 153.
- Bentzon, Jens Winther, Pr. i Glad-
saxe. 766-77.
- Benzen, Eckard Christoffer, Pr. i
Kundby. 692.
- Benzon, Kancellipræs. 450. — Lars,
Konferensrd. 546.
- Bering, Jens, Pr. i Udby. 620. 622-4.
— Vitus, Prof. 265-6. Se Bjereng.
- Besser og Onsbjerg. 340.
- Betke, Johannes, tysk Feltpr. 160-1.
- Bibel, d. danske. 284-5.
- Bilde, Anders, Rigsmarsk. 217. 617.
— Ejler. 804. — Erik. 403. —
Erik t. Kjærsgaard. 613-5. 618-9. —
Erik. 624. 626. — Esge. 401. 403.
411. 415. — Hans. 403. — Jørgen.
660. 665. — Klavs. 400. — Knud.
403. — Mogens. 403. — Niels,
Ærkedegn i Roskilde. 403. — Nis
Esbernsen. 403. — Otto. 592-4.
— Ove, Biskop. 335. 403. 679. —

- Sten. 403 — Sten. 594-5. — Sten, t. Kjærsgaard. 610-2. — Sten. 619. — Torben, Kannik, s. Ærkebisk. i Lund. 404.
- Bildt, Daniel Knudsen. 790-1. — Kirsten. 790.
- Billeder i Kirkerne, Tilbedelse forbydes. 81. 84-5.
- Birch, A. B., Pr. i Hjortdal. 647-52.
- Bircherød, Jens, Prof. 296.
- Birket p. Laal. 115. 128.
- Bjelke, Familien. 612. — Dorothea. 790.
- Bjering, Vib. St. 105. 115-7.
- Bjering, Peder, Borgm. i Viborg. 107. Se Bering.
- Bjerre, Jens Justesen, Pr. i Kbh. 229.
- Bjerreby p. Taas. 132.
- Bjeske, Knud, Prof. 729-36. — Mads Andersen, Kap. i Tranekjær. 120.
- Bjørn, Casten, Kap. i Øsse. 712,
- Blichfeldt, Otte, Rekt. i Viborg. 107.
- Blidstrup. 245.
- Bloch, Jørgen Carsten, Pr. i Kvæsthuset i Kbh., s. Biskop i Ribe. 691.
- Bluhme, Joh. Barth, Hofpræst. 642-6.
- Bogensur. 191. 286. Forbud mod Eftertryk. 223.
- Bogense (og Skovby). 119. 120. 121. 123. 132. 695. Skole. 139-45. 357.
- Bogø v. Falst. 122. 136.
- Bolt, Jakob Henrik, Degn i Rorup 550. — Peder, Regimentsskr. 550.
- Bondorph, Peder, Kap. i Aaby. 706.
- Borch, Ancher, Pr. i Fanefjord, s. i Vordingborg. 691. — Niels Hansen, Kap. i Korsør. 375. — Oluf, Stud. 736.
- Borkersen, Johan, Raadm. i Odense. 97.
- Bornemann, Cosmos, Prof. 298. — Henrik, Biskop. 537. — Philip. 348.
- Borum og Lyngby. 709.
- Borup og Kimmerslev. 272. 320. 432.
- Boslunde. 446.
- Boye, Birg. Cath., Madam. 57. 62. 65. — Frederik, Kap. v. Trinit. K. i Kbh. 693.
- Braëm, Ca. l. 546. — Gothard. Etatsrd. 545. — Johan, Præst i Roskilde, s. Bisk. Aarhus. 538. 545. — Johan Mortensen, Pr. i Korsør. 387. 691. 799.
- Brahe, Axel, t. Elved. 485 718. — Axel Tygesen. 805. — Jørgen, t. Tostrup. 725. — Jørgen, t. Hvedholm. 619. 801. 805. — Knud. 719. — Otte Axelsen. 719. 737. — Otte Stensen. 802. — Peder. 665 724-5. — Sofie Axelsdatter. 718. 720. 723. — Sofie Pedersdatter. 720. 722-5. — Sten. 720-1. — Tyge Axelsen. 801-5.
- Brande, Ribe St. 163-71. 652.
- Branderslev p. Laal. 117. 124.
- Brandstrup, Vib. St. 105. 515. 526.
- Brandt, Hannibal, Pr. i Dalby. 340. — Henning Henningsen, Kap. i Marstrand. 788-90. 795.
- Brat, Oluf Guthormsen, Pr. i Norge. 786-6.
- Bredal, Vilh., Ridefog. p. Lindholm. 556.
- Bregninge i Sjæl. 692.
- Brenderup, se Brænderup.
- Breum, Jens, Pr. i Brande. 165.
- Breverus, Joh., Rekt. i Riga. 223. 264.
- Brinck, Iver Iv., Pr. i Kundby. 175.
- Brixen, Frants, i Odense. 612.
- Brochmand, Christian, Pr. i Ude- og Oppesundby. 148. — Hans Rasmussen, Prof. 49. 107. — Iver Enevoldsen, Pr. i Borup. 272. — Jesper Rasmussen, Prof., s. Biskop. 49. 195-204. 226. 236-7. 251-4. 287. 291. 715-6. 742-3. 745-57. 785-6. 807. — Rasmus Enevoldsen, Prof. 275-6. 280-1. 288. 291. — Rasmus Hansen, Prof. 295.

- Brockenhus, Frants, t. Egeskov. 628.
 — Frants, Kannik i Roskilde. 434.
 Brodersen, Jakob, Pr. i Førslev. 693.
 Brorson, Niels, Bisk. i Aalborg. 704-6.
 — Hans Adolf, Bisk. i Ribe. 710-3.
 Bruun, Casper, Skibspr., s. Pr. i
 Herslev. 539. 555-6. 563. 566. —
 Ebbe, Pr. i Gimlinge. 534. — Hans
 Pedersen, Pr. i Aarslev. 664. 666.
 — Jakob Iversen, Pr. i Kornerup,
 s. i Herslev. 536-9. 548-9. — Jens,
 Pr. i Førslev. 538. — Niels Peder-
 sen, Pr. i Odense. 133. 192.
 Brændekilde og Bellinge. 132.
 Brænderup og Ove. 123. 126. 135-6.
 462. 469. 471. 595-606. 613-24.
 Brøns, Villads Nielsen, Lekt. i Viborg.
 108. 110.
 Brønshøj. 692. 770-7.
 Bryllupsskikke. 812-8.
 Buch, Hans, Provst i Roskilde. 557-8.
 — N. V., Pr. i Spjellerup. 173.
 Buchner, Aug., Prof. i Vittenberg.
 203. 214.
 Buderup, Aardestrup og Gravlev.
 698-9.
 Bugenhagen, Joh., Dr. 406.
 Busch, Chff. Heidenreich, Pr. i Ørslev-
 kloster, s. i Strandby. 699-700.
 Butzer, Hans Pedersen, Læsemester i
 Viborg. 525.
 Bytzow, Stiftspr. i Kbh. 700.
 Bødstrup p. Langel. 119. 137.
 Bølle, Ejler Madsen, Bisk. i Aarh. 333.
 Børup, Morten, Dr., Kantor i Aarhus
 Kap. 323. 329. 687.
 Bøttcher, Henrik, theol. Kand. 644.
 — Johannes Tobiesen, Pr. i Jerne.
 643-4.
 Carstensen, Amtsprovst i Thisted A.
 649-52.
 Cheitom, Peder Mortensen, Raadmd.
 i Kbh. 544.
 Chemnitz, Joh. Hier., Pr. v. Garn. K.
 i Kbh. 70.
 Christensen, Eskild, Dr. med. 584. —
 Laurits, Rekt. i Marstrand. 789.
 Christian IV, Konge. 536. 785. —
 VI. 72. 573-82. 641-6. 668-72.
 Christian, udv. Prinds. 284. 286-7.
 753-4.
 Christiania. 278. 554. 562. 790.
 Skole. 264. 267. 278. 563. 787-8.
 790-5. Biskopper, se H. Stockfleth,
 H. Rosing, B. Deichmann.
 Christiansborg p. Guineakysten. 528.
 Christianssand, Lektorat 73-4.
 Christiensen, Jørgen, Pr. i Østofte.
 80. 88. 628.
 Christoffersen, Hans, Prof. 49. 51.
 283. — Peder, Degn i Balslev og
 Ejby. 500-1.
 Clausen, Emil Th., Pr. i Boslunde.
 446. 460. — Jens, res. Kap. i Em-
 merlev. 712. — Johannes Hiero-
 nymus, Pr. i Medolden, s. i Visby-
 712. — Nicolai, Pr. i Aalborg. 706.
 Clausson, Niels Chr., Pr. i Brande,
 s. i Fredericia. 164-5.
 Cornerop, Søren Hansen, Konrekt. i
 Rosk., s. Gen.-Fiskal. 529. 533.
 Cramer, Daniel, Pr. i Stetin. 728.
 742. 758. — J. A., Hofpræd. 55.
 Crogius, Johannes, Rekt. i Aarh. 736.
 Dajon, Frants. 555-6. — Frederik,
 Vice-Branddir. i Kbh. 556. — Johan,
 Pr. i Kornerup, s. i Hyllested. 396.
 553-6. — Nicolaj, kgl. Materialforv.
 553. 555. — Nicolaj, Byskr. i Ny-
 kjøbing i Sj. 389-90. 555-6.
 Dalby og Stubberup. 131. 147.
 Dalby og Tureby. 175. 340. 347. 504.
 Dalum Kloster. 715. 743. 762.
 Dalum og Sanderum. 130. 189-92.
 645.
 Dallwitz, Knud, Kantor p. Vallø. 645.

- Dam, Morten Reenberg, Pr. i Ribe, s. i Lemvig. 711.
- Dame, Friderich, Pr. i Flensborg. 3. 5. 31-2.
- Danielsen, Jens, Pr. i Ferslev. 319.
- Dannemare. 131.
- Degne. 175-8. 180. 478-85. 496-8. Se Almueundervisning.
- Deichmann, Barthol., Biskop. 507. 625.
- v. Dewitz, General, t. Hindsgavl. 503. — Ulrik, Oberst. 537.
- Dietericus, Conr. Dr. 759.
- Dollerup, Finderup og Ravnstrup. 702-3.
- Dolmer, J., Mag. 785-6.
- Dorothea, Chr. III's Dronn. 180-3.
- Dronningborg (v. Randers). 180-3. 661.
- Dronninglund. 527.
- Duræus Joh. 241.
- Dybvad, Christoffer, Dr. med. 740. — Jørgen. 760.
- Dyrhoff, Peder Olufsen, Kap. i Gamborg. 606.
- Døllefjelde og Musse. 128. 130. 135. 142.
- Daa, Oluf, t. Ravnstrup. 801-5.
- Daaben. 91. 437-60.
- E**beltoft. 707-8
- v. Echten, Hans Hansen, Pr. i Viborg. 100. 107.
- Egebjerg i Ods Hrd. 389-90. 431-2. 692. 709.
- Egede, Hans, Missionær. 573-82. — Povel. 581.
- Egense i Fyn. 110.
- Eggebrecht, Nicolaus. 267.
- Eggislevmagle. 348. 692.
- Eggaa, Aarh. St. 325.
- Ejlby og Melby. 128. 132-3.
- Ejlersen, Jørgen, Rekt. i Kbhvn. 216. 271-2. 295. 297-8. 537.
- Elysus, Gregers Pedersen, Kap. i Assens, s. Pr. i Flemløse. 127. 192. 218. 272.
- Emmerlev, Ribe St. 712.
- v. Erffa, Hans Hartman, Oberst. 159-60.
- Erik af Pommern, Konge. 809-11.
- Eriksen, Hans, Lensmd. p. Bahus. 398-400. — Jakob, Pr. i Aagerup. 430.
- Escholt, Mich. Pedersen, Slotspr. p. Agershus. 787.
- Eskildstrup p. Falst. 117.
- Espe og Vantinge. 134. 148.
- F**abricius, Anders Hansen, Pr. i Gamborg. 591.
- Falkerslev, Falst. 123.
- Fanefjord, p. Møen. 690-1.
- Farsovius Chr. Jensen, Pr. i Krummerup. 347-8.
- Farum, Peder, Kap. i Ringsted. 319.
- Fassi, Thomas. 719.
- Fattigforsørgelse. 83. 87.
- Fedderson, Broder, tydsk Kap. v. Garnis. K. i Kbh. 178-9.
- Feldballe og Nødager. 709.
- Felgenhawer, tysk Mystiker. 1. 17.
- Ferslev og Vellerup. 319. 321.
- Fincke, Jakob. Prof. 49. 276. 282. — Thomas, Prof. 281. 283-4.
- Fjeldsted og Harrendrup. 135. 469-71. 592-5. 616. 619-20.
- Fjuren, Henrik, Dr. med. 292-4.
- Fleischer, Hans, Pr. i Eggislevmagle. 692.
- Flemløse. 133. 186. 193-4. 260-2. 272.
- Flemming, Anders, Væbner. 332.
- Flensborg. 2-3. 5-6. 13. 31-2. 40-1.
- Flint, Hans Pedersen, Compastor i St. Magleby. 556.
- Flødstrup og Ullerslev. 696.
- Fodby v. Næstv. 691.
- Folby, Aarh. St. 323. 325.

- Franecker, Univ. 201-3. 259-60.
 Frank, Søren, Kap. i Roskilde. 557.
 Frantsen, Niels, Mag. 749.
 Frauen, Hofpræd. 819.
 Fredericia (Frederikssodde). 165 218.
 271. 350. 454-6. 527-8. Skole.
 502.
 Frederik III, Konge. 227. 236-37.
 239. 264. 271. 785-6. — IV. 507-
 11. 669. — V. 643-4. 688.
 Frederik (III.) Hert. af Holst. Gottorp.
 40-1.
 Frederiksberg. 770-7.
 Frederiksborg, Slotspræst. 319-20.
 702. 819.
 Frendizonius, Samuel Zach. 794-5.
 Friderichsen, Jørgen, Pr. i N. Aaby.
 622. 626.
 Friebo, Andreas, Lieuten. 390. —
 Christine Charlotte. 388-92. —
 Hans, Kapt. 388.
 Friedenreich, Christoph Dieteric, Pr. i
 Korsør, s. i Aalborg. 375-6.
 Friis, Anders. 108. — Anne. 619. —
 Christian, t. Kragerup, Kansler.
 4-5. 33-4. 37. 42. 101. 197. 202.
 214-5. 261. 282-4. 531. 759. 761-2.
 — Henrik, t. Ørbæklunde. 187. —
 Johan, Kansler. 181. 186-9. 355.
 407. 628. — Niels, t. Krastrup.
 108-9. — Oluf. 333.
 Friis, Diderik, Borgm. i Roskilde. 401.
 — Fred. Christian, Kat. i Kolding,
 s. Pr. i Hjarup. 713. — Hans, Pr.
 i Vindinge. 128. 192. — Knud
 Tygesen i Aarh. 330. — Sigfred,
 Overrenteskr. 544.
 Frillatzsen, Peder, Foged. 613.
 From, Jørgen, Prof. 287.
 Frørup i Fyn. 121.
 Fugl, Anders Andersen, Pr. i Vejlbj.
 625.
 Fuglede, Store og Lille, 153. 390-2.
 Fuglse Hrd. 80. 628.
 Fuglse og Torslunde. 121.
 Fur. 105. 109. 514. 637-9.
 Fyns Stift. 1-54. 111-47. 461-504.
 583-626. 693-6. 806-9.
 Føns og Ørslev. 469. 471. 590. 620-1.
 Førslev og Sneslev. 538. 693.
 Faaborg (og Diernis). 114. 120. 127.
 131. Skole. 139-45.
 Gad, Jørgen, Pr. i Aastrup, s. i
 Vejby. 711.
 Gagge, Holger, Domprovst i Rosk.
 Kap. 434.
 Galm, Henrik, Borgm. i Middelfart
 467.
 Galschiøt, Chr. Ludv., Pr. i Stokke-
 mark. 338—45.
 Gamborg. (117). 126. 470-1. 583-608.
 Gamtofte. 118. 136. 588.
 Gavnø Kloster. 819.
 Gedde, Ove, Rigsadm. 800-1.
 Gelgieser, Borchart, Klokkestøber.
 153.
 Gelstrup, Peder, Prof. 226. 291.
 Generalkirkeinspektionskollegiet. 71-8.
 641-2. 671.
 Gerner, Henrik, Pr. i Birkerød. 249.
 Gersdorf, Joch., Rigshofm. 239. 316.
 Gislev (og Ryslinge). 120. 125.
 Gjedde, Hans Jensen, Pr. i Oddevald.
 784-5. 789. — Knud Hansen, Pr. i
 Torsby. 794.
 Gjelsted og Rørup. 126. 134. 220.
 469. 471. 590. 620-1.
 Gjentofte. 765.
 Gjø, se Gøye.
 Gjørlev og Bakkendrup. 146-53. 388.
 Gladsaxe og Herlev. 770-7.
 Glenstrup. 645.
 Gloslunde og Græshave. 121.
 Godske, Frederik, Kan. i Rosk. 425.
 434.
 Gosman, Johan Henr., Pr. i Middel-
 fart. 192.
 Gosvinus, Knud Pedersen, Kap. i

- Trøstrup (Korup), s. Pr. i Østrup. 131. 192.
- Gram, Tørring Len. 711.
- Greifswald, Univ. 717.
- Grenaa. 324.
- Greve og Kildebrønde. 434.
- Grib, Adam Frederik, Pr. p. Venø, s. i Rudkjøbing. 713.
- Griffenfeldt, Peder. 299.
- Griis, Peder, Pr. i Gjelsted. 590.
- Grubbe, Sivert. 717.
- Grundtvig, Slægten. 435-6. — Nik. Fred. Sev. 435-6. 438. 447. — Otto, Pr. p. Sejrsø, s. i Vallekilde. 436. 690.
- Grüner, Fred., kgl. Møntmester. 274.
- Grønland. 573-82.
- Graae, Maren Olufsd., Hr. Jakob Bruuns. 537-9. 549. — Oluf Michelsen, Forv. 538.
- Gudbjerg. 128. 131. 188.
- Gudme og Brudager. 128.
- Gudmundsen Jon, Pr. i Dragsmark. 784-5.
- Guldberg, Holger Vitus, Tolder i Skagen. 391-2. — Ove Høegh, Statsminister. 54-66.
- Gundslev. 118. 126. 128. 133.
- Gunnerus, Joh. E., Bisk. i Trondhjem. 565.
- Guntzov, Anders Hansen, Mag. 218. 271-2.
- Gyberg, Christian Knudsen, Regimentsskr. 545.
- Gyldenløve, Ulrik Christian. 271.
- Gyldenstjerne, Eiler, Henrik og Knud Prebensønner. 94-6. — Elsebe. 408. — Henrik Knudsen. 468. — Knud, Electus i Odense. 187. 335. 464. 467-8. — Knud Axelsen. 101. — Knud Henriksen. 464-7. — Lisbeth. 722. — Movrits Nielsen. 333. — Peder. 517-9. 524.
- Gyrstinge. 358.
- Gysting, Jakob Jensen, Pr. i Korsør. 358-62.
- Gøde, Henrik, Bogtrykker. 299.
- Gøye (Gjø), Dorothea. 723-5. — Eskild t. Brandholm. 801-5. — Eskild t. Gunderslev. 355. — Falk, t. Hvidkilde. 265-6. 801-5. — Heming. 721. — Otte, t. Turebygd. 801-5.
- H**aderslev. 6.
- Hagenbjerg p. Als. 116. 118. 135.
- Hagh, Mads Hansen, Pr. i Kornerup. 428. 529-30.
- Haldum, Aarh. St. 325. 332.
- Halle, Univ. 703-4.
- Halsted og Avnede. 117. 123. 127. 132. 136.
- Halmsted og Sirekjøbing i Sk. 783-4.
- Hammer i Sjæl. 173.
- Hammer, Brede Clausen, Pr. i Fron. 268. — Magnus J., Pr. i Vejlsø, s. p. Herlufsholm. 174. 692. — Sebastian Clausen. 267-8.
- Hansen, Christen, se Riber. — Georg, Kap. i Lundum. 300-14. — Jens, Kap. i Middelfart. 478-80. 483. — Mads, Pr. i Brænderup, se Kolding. — Niels, Pr. i Fjelsted. 616. — Peder, Prior i S. Hans Kl. i Odense. 187. — Povl Emil, Pr. i Lundum. 300-14. — Thomas, Pr. i Thorsted. 712.
- Hansteen, Henrik, Kap. i Korsør, s. Pr. i Tjustrup. 376-8.
- Haraldsborg Slot. 398.
- Harboe, Ludv. Biskop i Sjæl. 56. 64. 78. 171-80.
- Hardenberg, Kirsten, Frue. 737.
- Harlev og Framlev. 691.
- Harrested, Sjæl. 692.
- Hasebard, Jakob, Prof. 742-4.
- Hasle ved Aarh. 325.
- Hasse, Jakob, Stiftspr. i Viborg. 700-1.
- Hassing og Villerslev. 706.

- v. Haven, Jens, Pr. i V. Velling. 698.
 Havnlev i Sjæl. 347.
 Hee, Jørgen, Pr. i Allerup, s. Holmens Provst. 696.
 Hegelahr, Johan, Pr. i Hassing, s. i Karleby. 706.
 Heje, Knud. 411.
 Heldwadt, Laur. Nielsen, Pr. i Svenborg. 121. 140. 192.
 Helgesen, Povl, Lektor. 684.
 Hellested, Sjæl. 166. 693.
 Hellevad, Aalb. St. 702.
 Helm, Ernst Günther, Pr. i Brænderup. 623.
 Helsingør. 176. 670. — Skole. 557.
 Helvicus, Christoffer, Prof. i Giessen. 744. 759-60.
 Hem, Hans Andersen, Pr. i Asperup. 622.
 Hemmershøj, Sjæl. 446.
 de Henning, Simon, Guldsmed i Odense. 35-6.
 Henriksen, Bernt, Pr. i Kornerup. 428. 532-4. 570.
 Herfølge og Sædder. 692. 711.
 Herlow, Morten Christensen, Pr. i Korsør. 361-71.
 Herlufsholm Sk. 94. 166. 174. 240. 319. 567. 584.
 Herrested (og Ellested). 131. 135.
 Herrnhuter (evang. Brødre - Unitet). 179. 644.
 Hersleb, Peder, Sjæl. Biskop. 642. 689-93, — Peder Lorents, Pr. i Brønshøj. 692.
 Herslev og Gjevninge. 430. 537-9. 542. 820.
 Herslev og Viuf. 622.
 Hess, Conrad, Dr. jur. 298.
 Hesselager. 119. 127. 187-8.
 Hillerslev i Fyn. 114. 116. 137.
 Hillested p. Laal. 118. 130. 133.
 Himmelev. 430. 692.
 Hindsholm, Lavrits Jakobsen, Bisk. i Odense. 195-6. 239. 253. 256-8. —
 Niels Jakobsen, Pr. i Vigerslev. 119. 139. 218.
 Hingsavl. 478. 485. 588-90. 612-3. 617. 717.
 Hjarup og Vamdrup. 713.
 Hjerminde, Le og Hjorthede. 165. 515-26.
 Hjortdal (Hjortels). 643. 645-52. 706.
 Hjorth, Henrik, Kap. i Hellested. 693.
 Hjøring. 280.
 Hoff, Peder Simonsen, Pr. i Blidstrup. 245. — Simon Pedersen, Lektor i Trondhjem. 245. 271-2. 281.
 Hofmand, Ole, Pr. i Kornerup. 548-51. 820.
 Holbeck, Frants Christian, Pr. i Harrested. 692.
 Holek, Bertel. 719.
 Holeby, Bursø og Krønge. 118. 125.
 Holm, Kancellideput. 457-60. — Alexander, dansk Pr. i London. 176. — Michael, Pr. i Thise. 702.
 Holme Kloster. 187.
 Holst, Rektor i Vordingborg. 178. — Jakob Hersleb, Pr. i Nakskov. 566. — Jørgen, Bogfører i Kbh. 223. 286.
 Holstein, Christian, Greve. 562. — Johan Ludvig, kgl. Oversekr., Greve. 546-7. 558-9. 565. 644. 669. 688-713. — Johan Ludvig, Lieuten., Greve. 561-2.
 Horbelev, Falst. 116.
 Horne i Fyn. 130.
 Horneman, Cl. Fr., Prof. 73. 78.
 Horsens, Korsbrødre. 333. Skole. 346.
 Horsens, Hans Pedersen, Kan. i Aarhus. 736.
 Horslunde. 125. 128. 132. 134.
 Humble p. Langel. 120. 133-4.
 Humble, Gregers Christensen, Kap. i Odense. 119. — Marcus Christensen, Kap. i Tranekjær. 122. — Peder Christensen, Pr. i Hessel-

- ager. 127. 143. 192. — Rudbech Christensen, Kap. i Flemløse. 133.
 Hundseby. 319.
 Hundslund. 323. 325.
 Husby i Fyn. 118-9. 470-1.-625-6.
 Husum. 2. 40.
 Husum, Niels Hansen, Pr. i Gjelsted. 620-1.
 Hvallinge i Halland. 779-80.
 Hvid, Jakob, Kap. i Fodby, s. Pr. i Kbh. 691. — Mads And., Pr. i Ore og Brænderup. 126. 462-5. (615). 618-9.
 Hvitfeldt, Arild. 584-7.
 Hygom, Peder J., Bisk. i Aarhus. 706-10.
 Hyllested og Rosmus. 554.
 Hyllinge og Lyngby. 318-19. 563.
 Hyllinge og Marvede. 692.
 Høegh, Hans Jørg. Chr., Pr. i Gjen- tofte. 764-73.
 Høfding, Daniel, Pr. i Hyllinge. 692.
 Høg, Mogens, D. R. R. 271.
 Høg, Severin, Pr. i Slyng 781-2.
 Højelse. 548. 558. 572.
 Højrup og Gjestelev. 129.
 Hørning. 325.
 Hørup p. Als. 119.
 Høst, Peder, Kap. i Korsør. 372-3.
 Høve og Flakkebjerg. 446.
 Høyer, Hans Hansen, Pr. i Borup. 432. — Henrik, Assessor i Kammer- koll. 432. — Herman Hansen, Pr. i Kornerup. 426. 430. 432. — Jens Ottesen, Pr. i Rerslev og Vindinge. 172.
 Haarlev og Himlingøje. 692.
 Haarslev i Fyn. 132-3. 135. 143. 500. 622. 624.
 Idestrup. 129.
 Ild, Samuel Jensen, Pr. i Hundseby. 319.
 Irgens, Henning, Pr. i Skibsted. 699.
 Iversen, Kjeld, Pr. i Kornerup. 536. 539. — Peder, Dr. med. i Viborg. 107.
 Jakobsen, Enoch, Hører i Rosk., s. Pr. i Jyllinge. 427. 433-6. — Lau- rits, se Hindsholm.
 Jensen, Christen, Pr. i Asminderød. 692. — Erik, Høvedsm. p. Kbh. Slot. 397-8. 820. — Ingemar, Pr. i Korsør. 353-4. — Niels, Rekt. i Korsør, s. Pr. smst. 357-8. 797-8. — Niels, Pr. i Vorde, s. i Hjermin- d. 522-4. 526.
 Jerne og Skadst. 643.
 Jersen, Jens Din., Prof., s. Biskop. 211. 221. 281-2.
 Jersovius, Niels Rasmussen, Kap. i Roskilde. 428-9.
 Jesuitter, se Katholiker.
 Jespersen, Christoffer, Pr. i Herlev. 819. — Niels, Bisk. i Odense. 79- 92. 471. 477-83. 486. 491. 628-37. 812.
 Jessen, Er. Joh., Etatsrd. 78.
 Jonsen, Frants, Rekt. i Kbh., s. Pr. i St. Heddinge. 668. — Jens, Pr. i Korsør. 354-5.
 Jonæsen, Søren, Pr. i Roskilde. 427. 545. 548-50.
 Juel, Iver, t. Stubbergd. 184-5. — Jens, Baron, Gehejmerraad. 537-8. — Mogens t. Udstrup. 337. — Niels, Kammerherre. 405. — Niels, Gen- Adm. 538.
 Juel, Kjeld, Bisk. i Viborg. 512.
 Jyllinge og Gundsemagle. 430. 433. 436. 558.
 Jørgensen, Lavrits, Pr. i Fjelsted. 592-4. — Peder, Pr. i Udby. 619.
 Kalent (Præste-). 461-75.
 Kallundborg. 249.

- Kalvinister, Calvinisme. 36. 66-70.
176.
- Karlsunde og Kagstrup. 410.
- Karmeliterordenen. 683-4.
- Karstensen, Jørgen, Pr. i Haarslev, s. i Odense. 500-1. 622-4.
- Katekismus, Luthers. 80-3. 85-92. 156. Forklaring. 179-80.
- Katholiker (romerske). 67. 173-4. 209. 230-1. 239-40. 526-8.
- Katterup, Ove Lauritsen, Skibspr. 346.
- Ketting p. Als. 115. 120.
- Kierkegaard, P. C., Pr. i Pedersborg. 435-60.
- Kingo, Thomas, Biskop i Odense. 160-1. 473. 500-3. 598. 601-6. 608. 622-4. 626. 652. 658.
- Kirkeby og Lunde i Fyn. 134.
- Kirketugt. 174-6. 613-5. 625. (668-72).
- Kjedelsmed, Oluf Christensen, Pr. i Viborg. 101.
- Kjeldsen, Jørgen, Pr. i Føns. 590. 618.
- Kjerte i Fyn. 124. 136. 620.
- Kjerteminde. 115. 129. 135. Skole. 139-45. 500.
- Kjettinge p. Laal. 121. 137.
- Kjøbenhavn. Vor Frue Kirke. 209. 247. 298. 347. 432. 691. 767. Nicolai K. 543. Helliggeist K. 177. Holmens K. 696. Trinitatis K. 55. 226-8. 290. 292. 294. 566. 691. 693. (Runde Taarn. 236). Garnisons K. 178-9. Børnehus K. 691. Kvæsthus K. 691. Reformert K. 66-70. Vor Frue Skole. 240. 347. 668. Waisenhus. 57-9. Slot. 398. Gejstligt Konvent, 447-50. Se Universitet.
- Kjøge. 348.
- Kjelstrup og Agedrup. 126.
- Kjøng i Fyn. 115. 186.
- Klimp, Jens Sørensen, Skibspr., s. Pr. i Røgen. 347.
- Klinte og Grindløse. 128. 194.
- Kløcker, Abraham, Grosserer i Kbh. 552-3. — Herman Lengercken, Etatsrd. 553. — Johannes, Pr. i Kornerup, s. i Aarby. 552-3.
- Klokkeringning. 66-70.
- Knoff, Christoffer, Hofpræst. 425. 434. — Daniel, Pr. i Rosk. 425-6. 434.
- Knudsen, Hans, Pr. i Kbhvn., s. Bisk. i Odense. 728. — Jakob, theolog. Prof. 197. 237. 276. 292. — Jørgen, Pr. i Fjelsted. 470-1. 477. — Palle, Pr. i Kornerup (?). 430-1.
- Kolding. 713.
- Kolding, Mads Hansen, Pr. i Brænderup. 613-15. 617-8. — Mads Sørensen, Rekt. i Roskilde. 433-34.
- Kollerup og Skræm. 639-40.
- Konfirmationen. 172. 176. 179-80.
- Kornerup og Svogerslev. 207. 392-436. 529-72. 820.
- Korsør og Taarnborg. 353-92. 691. 797-800.
- Korup, se Trøstrup.
- Krabbe, Gregers, t. Torstedlund. 27. 590. 617. — Iver. 186. — Jørgen. 538. — Mogens. 337-8. — Morten, Dr. 337-8. — Niels, t. Brusgaard. 660. — Tyge, t. Bustrup. 337-8.
- Kraft, Knud Eriksen, Pr. i Ore. 617-8.
- Krag, Erik, t. Bramminge. 190. 796.
- Krag, Christian, Kap. i Ulkebøl. 644. — Erik, Pr. i Ørslev. 319. 321. — Jakob, Pr. i Ousted. 319. 321. — Niels Christensen, Pr. p. Ourø. 315-22. — Niels Nielsen, i Holbæk. 319-21.
- Kragelund, Peder Jensen, Bisk. i Ribe. 239.
- Kraglund, Hans Schack, Kap. i Gram, s. Pr. i Herfølge. 711.

- Kregome og Vinderød. 436.
 Krop, Daniel, Skibspr. 346.
 Krummedige, Henrik. 398-401.
 Krummerup og Fuglebjerg. 347-8.
 Krumpen, Otte. 186. — Stygge. 408.
 Kundby. 175. 692.
 Kyndby og Krogstrup. 319.
 Kønig, Frederik, Pr. i K. Helsing. 151.
 Køster, Henrik, Dr. med. 1. 3-4. 7. 15-6. 19. 22-3. 25-6. 49. 286.
 Kaas, Mogens, Hr. 108-10. — Niels, Kansler. 519. 524. — Niels t. Ore-gaard. 605.
- L**
 Lagesen, Iver, Pr. i Odense. 162.
 Landet og Bregninge. 121. 135.
 Landet og Aageby. 120. 122.
 Landorph, Jørgen, Generalfiskal. 375.
 Lang, Mats, Bisk. i Aarhus. 182.
 Lange, Christen, Kan. i Viborg. 108. — Dorthe. 740. — Gunde. 110. 717. — Hans. 717. — Niels. 186. Peder. 732. — Tyge. 717.
 Lange, Kancellideput. 455-7.
 Langaa og Øxendrup. 116.
 Lassen, Jens, Pr. i Hjermind. 515-6. — Jørgen Alex., theol. Kand. 645. — Lyder, Pr. i Korsør, s. i Ran-ders. 375-6.
 Laurberg, Lieuten. 562.
 Lavritsen, Erik, Ærkedegn i Aarhus. 327. — Niels, Pr. i Brandstrup. 515. 526. — Sone, Pr. i Middelfart. 115. 478. 487-98. 585-9. 613-5.
 Leegaard, Christian, Justitsrd. 546. — Hans Hansen. 545. — Jens Hansen, Kaptajn, t. Kornerupgd. 544-6. — Mogens, Pr. i Kbh. 545.
 Leganger, Nicolai, Pr. i Haarlev, s. i Herfølge. 692.
 Lejregaard (Ledreborg). 540. 543. 545. 556-7. 561-4. 645.
 Lemming, Erik, Pr. i Nør-Nissum. 713. — Hans, Pr. i Ude-Sundby. 692.
 Lemvig. 711.
 Lemvig, Søren, Pr. i Borup. 320.
 Lerke, Knud, Pr. i Nysted. 115. 807.
 Leth, Jørgen Baggesen, Pr. i Glen-strup, s. i Dalum. 645.
 Liebenberg, Slotspr. p. Frederiksberg. 770-7.
 Liem, (Lihme), Hans Madsen, Pr. i Middelfart. 499. 599-601. 603. — Mads M., Pr. i Middelfart. 133.
 Lierbech, Anders, Herredfgd. i Sømme Hrd. 417.
 Lillebrænde p. Falst. 124.
 Lime, Aarh. St. 325.
 Lime, Johan, Pr. i Himmelev. 692.
 Lind, Rasmus, Pr. i Hjortdal. 643. 645. 706.
 Lindelse p. Langel. 119. 131.
 Lindeman, Christian, Pr. i Toxværd, s. i Harlev. 691. — Thomas, tysk Pr. i Kbh. 286.
 Lindenov, Hans Johansen. 478-81. 485-6. 488-91. 717. — Hans. 619.
 Lindholm i Sjel. 399-400. 408. 545-6. 549. 556.
 Lino (ell. Linov), Otto Ottesen, Pr. p. Ourø. 320-1.
 Lodberg, Christen, Pr. i Roskilde. 570-2.
 Loffue, Niels Jensen, Pr. i Odense. 190-2.
 Lohman, Hartvig, Byskr. i Flensborg, s. Læge i Odense. 1-53.
 London, dansk Mnhd. 176-7.
 Longelse og Fuglsbølle. 122.
 Longomontanus, Chr. S., Prof. 49. 106. 108-10. 214.
 Lubinus, Eilhard, Prof. i Rostok. 744-5. 754-5. 758.
 Lumby i Fyn. 129. 136.
 Lund, Ærkebiskop. 810-1. Kapitel. 405. 583. Skole. 527.
 Lund, Christen Hansen, Prof. i Odense.

14. — Jesper Olsen, Degn i Kornerup. 549-50. 554. 820. — Johan Chr. Resen, Pr. i Udby. 171. — Johan Jakob, Pr. i Stege. 57. — Ludvig Michael, Pr. i Brande, s. i Starup. 165-71. 652-4.
- Lunde i Fyn. 130. 143.
- Lundius, Zacharias, Mag. 297-8.
- Lundum og Hansted. 300-14. 324.
- Lunge, Christine. 736. — Elline. 819. — Folmer. 819.
- Lykke, Jochim. 403. — Jørgen. 519. — Niels. 612. — Niels. 399. — Peder, Ærkedegn i Roskilde, s. Bisk. i Ribe. 403.
- Lyngby (Kongens). 765. 770-1.
- Lyngby, Peder And., Pr. p. Manø, s. i Vium. 645. 708-9.
- Lysabild p. Als. 117. 125.
- Lyxdorf, Bolle, kgl. Ceremonimester. 319. — Oluf Christensen, Pr. t. Herlufsholm. 319.
- M**ac-Evoy, Christoffer. 173.
- Madsen, Erik, Pr. i Rakkestad. 783. — Jakob, Bisk. i Odense. 481-98. 584-8. 615. — Jakob, Kjøbmand, Borgm. p. Christianshavn. 536. — Jesper, Rekt. i Middelfart. 479-95. 498. 613. — Morten, Biskop i Aarhus. 104.
- Magleby p. Langel. 117. 118. 136.
- Majbølle. 118. 136.
- Majtræ. 609-13.
- Malmø, Lauge Christensen, Skibspr. 346.
- Malt og Folding. 712.
- Maltesen, Christen, Rektor, s. Skibspr. 347.
- Mand, Anders Mortensen, Kap. i Vestenskov. 116.
- Mangor, Christian Siegfred, Pr. i Gjentofte. 553. — Christoffer Herfort, Apoth. i Kbh. 553. — Peter Elovius, Rektor i Korsør, s. Pr. i Norge. 380-1.
- Marcher, Mads Bohn, Pr. i Kornerup. 567-9.
- Margrete, Dronning. 810-1.
- Maribo. 115. 120. 122. Skole. 139-44.
- Markvartsen, Hans, Bartskjær i Ribe. 529.
- Marslev og Birkende. 116. 133. 696.
- Marstrand. 788-90. 795.
- Marsvin, Ellen, Frue. 740.
- Martini, Jacobus, Prof. i Vittenberg. 736-7.
- Martzan, Melchior, Bogtr. i Kbh. 223. 282. 286.
- Marvede. 692.
- Matthiesen, Jakob, (Aarhus), Prof. i Kbh., s. Bisk. i Aarhus. 49. 195-8. 250-1. 253-6. 820.
- Medolden, Ribe St. 712.
- Mehn, Peder Nielsen, Underbibl. i Kbh. 290. 296. 298.
- Meisner, Balthazar, theol. Prof. i Vittenberg. 740-1. 760. 762.
- Mejer, Henrik, Pr. i Rorup, s. i Roskilde. 428. 432. 690.
- Meldall, Jens Tollesen, Kap. i Sæby, s. Pr. i Ø. Tørslev. 706.
- Meng, Hans Nielsen, Pr. i Frederikshald. 250.
- Mentzer, Balthazar, Prof. i Giessen. 748. 755-6. 762-3.
- Mesinge. 131.
- Meyer, Habakuk, Pr. i Flensborg. 2. 6. 31. 41.
- Michelsen, Hans, Bisk. i Odense. 3-52. 112-45. 194-6. 253. 589-90. 615. 617-9. 740. 743. 807. — Henrik, Pr. i Odense. 14. 15. 18. 28. 33-4. 40. — Ludvig, Pr. i Odense. 3-4. 7. 14. 22. 29-32. 36. 38-40.
- Middelfart (og Kavslunde). 115. 116. 117. 123-4. 129. 133-4. 467. 470-1.

- 475-503. 613. 615. Skole. 139-45.
470-3. 475. 478-87. 489-503.
- Middelfart, Mads Jensen, Bisk. i Lund. 40-49.
- Middelthon, Jakob Villemesen, Degn i Kornerup. 536. 549.
- Milo, Fred. Vilh., Pr. i Kornerup. 569.
- Mission, i Vestindien. 72. 74; paa Guldkysten. 528; i Grønland. 572-82.
- Moltke, Ad. Godske, Greve. 644
- Moltken, Joachim, Bogtrykker. 296.
- Monacoppidan, Niels Clausen, Rekt. i Middelfart. 503.
- Morrad, Erik, Pr. i Middelfart, s. Bisk. i Ribe. 129. 217. 615. — Frederik, Pr. i Tømmerup. 692. — Johan, Landkommissær. 218. 240. 621. — Johan, Kap. i Skjelskør, s. Pr. i Tømmerup. 645. 690.
- Morsius, Joachim, Litterat. 754. 757-9.
- Mortensen, Erik, Lensmd. p. Lindholm. 408. — Movrits, Borgm. i Korsør. 371. — Peder, Pr. i Korsør. 355-6.
- Morup, Cort, Kommerceraad. 372.
- Morville, Gert, Rekt. i Middelf., s. i Fredericia. 500-3.
- v. Muilengracht, Peter, Auditor. 567.
- Mule, Hans, Økon. v. Kommun. 298. — Hans Hansen, Pr. i Dannemare. 807. — Oluf, Pr. i Karlslunde. 410.
- Mumme, Christoffer, Pr. i Aasted. 706.
- Munch, Jens, Pr. i Hagedsted. 541. — Niels, Ridefoged p. Kornerupgd. 536.
- Munck, Ebbe, t. Fjellebro. 357. — Peder. 724-5.
- Mund, Berete, Frue, * Mog. Pax. 531.
- Munkebo. 132.
- Munthe af Morgenstjerne, Kmherre. 173. Familien. 268.
- Mygind, Hans Jørgensen, Pr. i Asperup. 625. — Jens, Kap. i Nyborg. 695.
- Myhre, H., res. Kap. v. Trin. K. i Kbh. 55.
- Müller, Anna Cathrine * Dr. C. Bartholin. 539-43. 570-1. — Christian Rudolf, Bisk. i Odense. 162. — Cornelius, Pr. i Kornerup, s. i Ousted. 564-7. — Frants, kgl. Kommiss. 540. 543. — Henrik, Rentemester. 539-43. — Johan, Dr. jur. Prof. 292. 316. — Jørgen, Amtmd. 540.
- Mynster, J. P., Biskop. 438-60.
- Mystik. 1—53.
- Meinichen, C., Oversekr. i Kanc. 507-8.
- Møller, Frants, Student. 215. — Hans Marcus, Pr. i Taagerup. 505. — Henrik Nielsen, Pr. i Gjørlev. 149. — Niels Michelsen, Pr. i Gjørlev. 146-52. — Severin, Pr. i Vraa, s. i Brande. 165. — Thomas, Pr. i Borum, s. i Storeheddinge. 709.
- Mølleskow, Andreas, Pr. i Kornerup, s. i Ousted. 556-63.
- Nadvere, d. h. 30-2. 36. 39. 91-2. 174. 469. Forseelse ved N.s Forvaltn. 101. Se Skriftemaal.
- Naskov. 115. 117. 130-1. 137. 566. Skole. 139-45.
- Naskov, Rasmus Strangesen, Feltp. 658.
- Nannestad, Fredr., Bisk. i Trondhjem. 564-5.
- Navtrup, Sæby og Vile. 703.
- Nebbe Slot. 395.
- Nebbelunde og Sædinge. 131.
- Niels, d. hell. 675-8.
- Nielsen, Frants, Pr. og Lekt. i Roskilde. 424. 431. — Hans, Borgm. i Odense. 25. 34. — Jakob, Kap. i

- Roskilde. 427. — Jens, Pr. i Aars. 98. 105. — Jens, Pr. i Gyrstinge. 358. — Jørgen, Pr. i Gamborg. 591-608. — Niels, Pr. i Fuglede. 153. — Zacharias, Pr. i Korsør. 357-8. 798.
- Nold, Thomas, t. Magelø. 800-1.
- Norman, Adam, kgl. Jægermester. 408. — Ernst, Lensmd. 359.
- Norup i Fyn. 127.
- Notmark p. Als. 134.
- Nyborg. 120. 122. 131. 147. 161. 188. 695. Skole. 127. 132. 138-45. 147. 188-9.
- Nykirke, Ribe St. 170.
- Nykjøbing p. F. 115. 120. 123-5. Skole. 139-45.
- Nysted. 114-5. 117. 122. 125-6. 135. 437. Skole. 139-45.
- Nørbæk og Sønderbæk (Beg). 104. 515. 655-8.
- Nør-Nissum. 713.
- Nørrealslev. 119. 136. 137.
- Nørrebroby. 116. 135.
- Nørrelyndelse. 137.
- Nørrenæraa og N. Højrup. 117. 133.
- Nørreørslev, Falst. 136.
- Nørreaaby og Indslev. 120. 469. 471. 585. ~~620~~. 622. 626.
- Odden i Sjø. 175.
- Oddevald (Uddevalla). 784. 789. 796.
- Odense 1-53. 159-63. 658. S. Knuds Kloster. 186-7; Kirke. 37. 116. 118-23. 133. 624. 803-5. Frue Kirke. 3-4. 115. 117. 122. 127. 129. 133. 759. Konsistorium, 6-18. 20-5. 51-2. 191-2. Hospital. 33-4. 122. S. Hans Kloster. 187. 198. 256. 715; Kirke. 40. 122-3. 128. 129. 162-3. 696. Graabrødre Kirke. 96-7. 194. Sortebrødre Kloster. 187. Skole. 122. 187. 194-5. 246. 253-5. 498. 531. 732. 740. Gymnasium. 195. 503. Biskopper, se Jens Andersen, Knud Gyldenstjerne, Jørg. Jensen Sadolin, Niels Jespersen, Jakob Madsen, Hans Knudsen Vejle, Hans Michelsen, Lavrits Jakobsen Hindsholm, Niels Bang, Th. Kingo, C. R. Müller, C. Ramus.
- S. Olaf. 674.
- Øldeland, Anne Sofie. 622.
- Ollerup i Fyn. 116. 123.
- Olrog, Jens, res. Kap. i Kbh. 691.
- Olsen, Frants, Pr. i Roskilde Domk. 430. — Hans, Pr. v. Frue K. i Rosk. 430. — Knud, Pr. i Gamborg. 583-4.
- Ore, se Brænderup.
- Ostenfeld, Christen, Dr. med., Prof. 247. 295-9. — Peder Jensen, kgl. Mundkok. 566.
- Ottesen, Ejler, Pr. i Asperup. 496.
- Otzing, Alexander Olsen, Pr. i Egebjerg, s. i Kbh. 431-2.
- Oure og Vejstrup. 122.
- Ourø, Sjø. St. 316-22.
- Ousted og Allerslev. 321. 545. 561-2. 566.
- Overtro. 175. 659-68. Se Trolddoms-sager.
- Overgaard, Johannes, Pr. i N. og S. Onsild, s. i Ebeltoft. 708.
- Oxbøl p. Als. 119.
- Padua, Univ. 719.
- Palladius, Peder, Sjø. Bisk. 79. 728. 813.
- Paludan, Lucas, Dr. med. i Viborg. 107-8. — Peder, Lektor i Viborg. 108-10. 655. — Villum, Pr. i Vib. 104. 106-7. 638.
- Paracelsus, Theophrastus. 3. 13. 18. 31.
- Parsberg, Mandrup. 518-20. 524.

- Parturius, Rasm. Hansen, Skibspr., s. Pr. i Everdrup. 347.
- Paschasius, Laur., Pr. i Marstrand. 789-90. (Se Paaske).
- Peder, Bisk. i Aarhus. 328. 332.
- Pedersen, Christiern, Domprovst i Viborg Kap. 186-7. — Claus, Pr. i N. Lyndelse. 137. 192. — Cort, Pr. i Skullelev. 319-20. — Erik, Pr. i Gamborg. 584-8. — Jens, Pr. i Dalum. 189-92. — Jakob, Tolder og Raadmd. i Frederiksodde. 218. 272. — Mads, Pr. i Viborg St. 100. — Mads, Kap. i Middelfart. 481-87. 613. — Niels, Student. 719. — Oluf, Kap. i Korsør og Taarnborg. 356. — Povl, Pr. i Roskilde. 434-5. — Rimbolt, Pr. i Viborg. 525. — Svend, Prof. v. Odense Gymn. 14. 195-7. 251-5. 743-4. 820.
- Pedersborg og Kindertofte. 437-60.
- Peyrierius, Isaac. 230-1.
- Plum, Klavs, Prof. 49. — Klavs, Pr. i Korsør. 387. 644. 798.
- Podebusk, Henrik, t. Kjørup. 27.
- Pohlmann, Hans, Pr. i Kornerup, s. i K. Hyllinge. 562-4.
- Pommer, Mads, forlen. m. Kornerupgd. 407-8.
- Poscolan, Gudm., Kap. i Korsør. 377.
- Povlsen, Balthazar, Kap. i Roskilde. 427. — Christiern, Prior i Odense. 187. — Hans, Pr. i Taarnborg. 356. 797. — Jakob (Jep), Bisk. i Roskilde. 402. — Niels, se Scandorf. — Peder, Pr. i Svogerslev. 409. 420.
- Prip, Abraham, i Middelfart. 503.
- Pritzbuer, Joachim, Stiftsamtm. i Odense. 162.
- Privilegier for Kirker, Kapitel og Præster i Aarh. St. 330-6.
- Prom, Bertel, Hører i Korsør. 381.
- Provstevalg. 764-77. 784-5.
- Prytz, Peder, Pr. i Vaale. 784.
- Prædiken. 55.
- Præsteed. 111-4. 793-4.
- Præsteindsættelse. 781-2.
- Præstelønning. 779-80.
- Præstø. 178.
- Paars, Claus Enevold, Oberst, Komm. i Korsør. 387.
- Paarup i Fyn. 122.
- Paaske, Niels, Mag., s. Bisk. i Bergen. 664. 743.
- v. Qualen, Otto, Amtm. i Flensborg. 2.
- Qvildensis, Peder Hansen, Stud. 796.
- Qvist, Fred., Hofpræd. 78. — Peder Hansen p. Christianshavn. 148-9.
- Rachlow, Peder Helt, Kap. i Korsør. 378-9. 381.
- Radsted p. Laal. 122. 126. 128.
- Raer, Hans, Hører i Aalborg, s. Pr. i Skjærbæk. 706.
- Ramus, Chr., Bisk. i Fyns St. 693-6. — Cosmus, Pr. i Marslev, s. i Assens. 696.
- Randers. 375.
- Rane, Niels, Ridder. 402.
- Rantzov, Clavs. 467. — Henrik, Stiftsamtm. i Aarhus. 597. — Jørgen, Major. 622.
- Rasch, Johan, Pr. i Fuglede. 391.
- Rasmussen, Mads, Skibspr., s. Pr. i Vallensbæk. 345.
- Ravn, Hans Michelsen, Rekt. i Slagelse. 219-21.
- Rebolledo, spansk Gesandt. 239.
- Reetz, Anna Helene og Sofie Amalie. 626.
- Reformerte, se Kalvinister.
- Rejersen, Andreas, Pr. i Mov, s. i Ringsted. 702.
- Reimers, Joach. Ludv., Feltpr. 350.
- Reitzer, C., Stiftsamtm. i Trondhjem. 507.

- Rerslev og Vindinge. 172-3, 424.
- Resen, Hans Hansen, Prof., s. Bisk. 49. 205. 236. 282. 285. — Hans Povlsen, Bisk. i Sjæl. 4. 49. 97. 722-3. 735. 741. 745. 748. — Niels Povlsen, Degn p. Ourø. 321-2. — Peder Hansen, Prof. 295.
- Rhode, Hans Jørgensen, Konr. i Aarhus. 246. — Lene Helmersdatter. 217.
- Rhodium, Joh., Dr. med. i Padua. 224. 229. — Laurits Andersen, Skibspr. 350.
- Rhuman, Bodil. 272. — Vulfgang, Prof. 49. 260. 283.
- Ribe. 94. 711. Kapitel. 615. Skole. 94. 245. 726. Biskopper, se Joh. Wenth, H. A. Brorson, J. C. Bloch. Stift. 710-3.
- Riber, Christen Hansen, Bisk. i Aalborg. 97. — Jens Nielsen, Pr. i Kornerup. 397. — Lavrits Michelsen, Pr. i Hvallinge. 779-80. — Niels Nielsen, Rekt. i Middelfart. 499.
- Richardsen, Knud, Rekt. i Odense. 194-5. 197. 255.
- Ringsted. 319. 702.
- Risbrigh, Broder, Pr. i Husby. 625-6. — Christian, Pr. i Udby. 623-4.
- Rise p. Ærø. 128. 131.
- Risom, Jens, Pr. i Brande. 164.
- Rold, Peder, Pr. i Korsør. 376-8. 382-3. 386. 798.
- Rorup og Glim. 430. 550. 557. 690.
- Rosenkrands, Elisabeth Nielsdatter (?) 785. — Erik Ottesen. 333. — Gunde. 755. 802. 804. — Holger Axelsen, t. Glimminge. 781. — Holger Jørgensen, t. Rosenholm. 27. 94. 194. 198. 206-7. 242. 257. 589. 659-68. 714-63. — Iver. 669. — Jørgen. 517-20. — Margrete. 740. — Otte Jørgensen. 740.
- Rosenkreutzere. 17. 30.
- Rosensparre, Oluf. 721-2.
- Rosing, Hans, Bisk. i Christiania. 249.
- Roskilde. 401. 411. 417-21. 563-4. Biskop. 395. Domkirke. 406. 424-32. 531. 538. 552. 557-9. 570-2. 690. 810-1. Kapitel. 403. 405-6. 425. 434. Skole. 339. 411. 431-5. 531-2. 534. 539. 545. 549. 551-2. Vor Frue Kloster. 397-403. 410-1. 415. 418; Kirke. 429-30. H. Tre-foldigheds ell. Trinitatis (Graabrødre) Kirke. 409. 422-4. 427-9. S. Clare Kloster. 402. S. Agnete Kloster. 397. 417. Duebrødre Kl. 400. 405-6. Adel. Jomfrukl. 405. 558. 560. S. Ibs og S. Jørgens Kirker. 430. 819.
- Roskilde, Hans Nielsen, Pr. i Kornerup. 427-9. 529. 532. — Peder Jensen, Pr. i V. Hæsinge. 232-4. Se Enoch Jakobsen, Povl Pedersen.
- Rostgaard, Frederik. 670.
- Rostrup, Lavrits, t. Restrup. 518-22. — Hans. 720. — Jørgen. 719-20.
- Rothe, Vilh., Dr., Pr. i Vemmeløv. 446. 460.
- Rotkirch, Wendtzel, Lensmd. 359-61.
- Rud, Anne, Frue. 401. — Knud. 720. — Korfits. 588-9.
- Rudelbach, A. G., Dr. 438-9.
- Rudkjøbing. 118. 120-1. 123-6. 130. 137. 713. Skole. 130. 139-45.
- Rybjerg, Niels Madsen, Pr. i Middelfart. 499.
- Ryde og Gurreby. 129.
- Ryslinge. 120. 135. 186.
- Rytter, Peder Rasmussen, Stud. 281. — Rasmus, Pr. i Skjødstrup. 281. — Søren Rasmussen, Stud. 281.
- Rytzov, Peder, Kap. i Skanderborg, s. Pr. i Feldballe. 709.
- Rødby. 116-7. 124. 138.
- Rødovre. 350.
- Røgen og Sporup. 347.
- Rønne, Skole. 388.

- Rønne, Bone Falch, Pr. i Lyngby. 765-77. — C. F., Pr. i Høve. 446.
- Rønnebeck, Herman, Bogbinder i Odense. 33-5.
- Sadolin, Christian, Pr. i Viborg. 701. — Hans Theophil, Pr. i Horbelev. 116. — Jørgen Theophil, Pr. i Stokkemærk. 122. 807.
- Salmebøger, Kingos. 56-7. 63-4. 300-14. 646-52. — Den guldbergske S. 54-66. 177. 179. — Pontoppidans. 56-7. 64-5. — Evang.-christ. 165-71. 300-14. 646-52. — Rosk. Konvents. 300-14.
- Sandby p. Laal. 116. 124. 133. 135. 137.
- Sandt, Augustinus, Kan. i Rosk. 272.
- Sartor, Salomon, Univ. Bogtr. 282-3.
- Sascerides, Joh. Gudm., Kap. i Vigerslev, s. Pr. i Halmsted. 118. 783-4.
- Saxkjøbing. 127. 137. Skole. 139-45.
- Saxonlus Petrus, Læge. 744.
- Scandorf, Augustin Povlsen, Pr. i Thoreby. 130. — Niels Povlsen, Rekt. i Viborg, s. Prof. theol. i Kbh. 107. 285. 287.
- Scavenius, Laurits Mortensen, Pr. i Roskilde, s. Sjæl. Biskop. 240. 446. — Peder, Prof. 297-9.
- Schade, Peder, Rekt. i Roskilde. 545. 549.
- Scheel, Jørgen Christensen. 249.
- Schelderup, Jens, Kap. i Vordingb. s. Pr. i Fanefjord. 690.
- Schellerup, Jakob, Pr. i Dollerup. 702-3.
- Schindel, Frid. Wilh., Generalmajor. 388-90.
- Schiøtt, Anders Andersen, Rekt. i Korsør, s. Kap. i Nyborg. 371-2.
- Schousboe, Hans, Pr. i Dalby og T. 175.
- Schov, Hans Thomesen, Kap. i Kbh., s. Skibspr. 347.
- Schult, Didr., Stiftamtmd. i Odense. 598. 608.
- Schwane, Peder, t. Anneberg. 388-9.
- Schwendl, Christen. 548. — Margrete. 435.
- v. Schönfeldt, Hans Christoph, Brigadier. 160.
- Schönheyder, Joh. Chr., Pr. i Kbh. 55.
- Seden i Fyn. 115.
- Seefeld, Jørgen. 109.
- Sehsted, Christen Thomesen, Kansler. 213. 224-5. 233. 239. 242-3. 265-7. 271. 287-91. 728. 732. 754. — Claus. 619. — Hannibal. 216. 519-20. — Jørgen. 612.
- Sejrø. 690
- Serup, Niels Jørgensen, Pr. i Ribe. 229.
- Sevel, Ribe St. 184-5.
- Sevel, Søren, Pr. i Viborg. 656-7.
- Simensen, Oluf, Pr. i Kornerup. 431.
- Simmerbølle. 136.
- Sinding, Aarh. St. 324.
- Sjælands Stift. 437-60. 689-93.
- Skamby. 136.
- Skanderborg. 709.
- Skeel, Albert, t. Jungetgaard. 720. — Charlotte Amalie. 405. — Jørg., t. Hegnet. 736. — Otte Christensen. 719-26.
- Skibspræster. 148. 175. 345-50. 388. 691. 820.
- Skibsted og Lyngby. 699.
- Skiby. 318. 321.
- Skinkel, Lavrits. 403. — Otte. 462-8. 473-4.
- Skive. 701. 703.
- Skjelby og Gjeddesby. 126.
- Skjellerup og Ellinge. 121. 126.
- Skjelskør. 645. 690.
- Skjernov, Markvard, Domprovst i Aarhus Kap. 327. 332-3.
- Skjødstrup. 281. 328.

- Skolevæsen, det lærde. 156-7. 194-5. 210-4. 221. 223-4. 264. 269. 350-2. Se Almueundervisning.
- Skonvig, Jon Andersen, Skibspr. 346.
- Skov, Hans, Hører i Ribe, s. Pr. i Næs. 726. Se Schov.
- Skovgaard, Jørgen, t. Gundestrup. 727-8.
- Skovlænge (og Gurreby). 116. 123. 125.
- Skram, Elisabeth. 718. — Jørgen. 517-8. 520. 524. — Peder. 411.
- Skriftemaal. 177.
- Skriver, Christoffer Nielsen, Økonom v. Duebrødre Kl. i Rosk. 425-6. — Oluf Michelsen, Befalingsmd. i Frue Kloster, s. Byfoged i Roskilde. 401. 411-21.
- Skullelev og Selsø. 320. 403.
- Skydebjerg og Orte. 124. 186. 620.
- Skytte, Anders, Livlæge. 107.
- Skyth, Christen, Dr. med. i Viborg. 99-100.
- Skaaning, Peder Olsen, Hører i Middelfart. 496-8.
- Skaarup og Tved. 121. 131.
- Slagelse. 346. 372. 670-1. Skole. 219-21. 381. 668.
- Slagelse, Kjeld Jensen, Skibspr. 350.
- Slagslunde og Ganløse. 220. 249.
- Slangerup og Uvelse. 348-9. Skole. 553-4.
- Slangerup, Hans, Prof. 236. — Oluf Hansen, Stud. 743.
- Slynge og Eftred i Hall. 780-2.
- Smit, Jesper Lauritsen, Pr. i Brøndrup og Ore. 595-606. 621.
- Snel, Morten Johansen, Kap. i Fjeldsted. 592-5. 620.
- Snøde og Stoense. 119. 121. 123-7. 129-30. 132. 136. 143.
- Sokkelunds Hrd. 764-77.
- Sorterup og Ottestrup. 528.
- Sorø. 441. 554. Kloster. 398. Skole. 240. Akademi. 265-7. 289-90.
- Sperling, Hans Jakobsen, Pr. i Børgense. 192. — Jakob, Pr. i Odense. 14. 35-7. 123.
- Spink, Nic., Provisor i Frue Kl. i Rosk. 402.
- Spjellerup. 173.
- Spolid, Hartvig, Kantor i Aarhus Kap. 327. — Palle. 337.
- Spormand, Peder, Prof. 276. 284-6. 291. 787.
- Sporon, B. G. 57.
- Sporop, Jac. Joh. Budæus. 790-1.
- Stadager og N. Kirkeby. 132. 570.
- Staer, Christen, Pr. i Bjerling. 515-7. — Kjeld, Pr. i Bjerling. 515-7. — Niels, Pr. i Hjerminde. 515-25. 820.
- Starup og Nebel. 166. 652-4.
- Stavning, Ribe St. 711.
- Stege, Skole. 527.
- Stemann, P. C., Statsminister. 437. 450.
- Stenbuch, Chr., Prof. 292-3.
- Stenløse og Fangel. 134. 136. 186.
- Stenløse, Niels Nielsen, Pr. i Gamborg. 126. 591. 595.
- Stensen, Niels, Naturforsker. 317.
- Stenstrup i Fyn. 130. 605.
- Stenstrup, Arndt Hansen, Stud. (s. Pr. i S. Næraa). 602-5.
- Stephanus, Steph. Hansen, Prof. i Sorø. 221. 265-7. 284-5. 289.
- Sterping, Jean, Underbibl. i Kbhvn. 296. 298.
- Stockfleth, Christian. 244. 269-71. 274. 277. 279. 791-2. — Eggert. 274. — Henning, Bisk. i Christiania. 222. 263-4. 267-71. 273-4. 276-80. 778-95. — Joachim Godske. 562. — Johan Eggertsen, Borgm. i Christiania. 792. — Niels Vilhelm. 562.
- Stokkemærk. 117. 122. 129-30. 136-7. 338-45.
- Storm, Nic. Nissen, Læge i Holbæk. 390.

- Stougaard, Christen, Prof. 284-5. 287.
 Strandby, Bjørnsholm og Malle. 700.
 Strasborg, Univ. 95.
 Strynø. 127.
 Strøe, Frants, Kap. i Korsør. 373-5.
 377.
 Stub, Hans Hansen, Rekt. i Middelfart. 499. — Iver, Prof. 735. — Niels, i Slagelse. 670.
 Stubbekjøbing. 118. 121. Skole. 139-45.
 Studsgaard, C. B., Bisk. i Aalborg. 58-9. 643-4.
 Sture, Jep, Raadmd. i Aarh. 333-4.
 Stygge, Hans, Lensmd. p. Dronningborg. 182. — Ulrik, Bisk. i Aarhus. 323-8. 336.
 Svabe, Jacob, Dr. med. 782-3.
 Svallerup, Sjel. 692.
 Svane, Elias, Missionær i Guinea, s. Pr. i Sorterup. 528. — Hans, Prof. s. Biskop. 215. 276. 283-4.
 Svaninge. 132.
 Svenborg. 122. 124. 126. Skole. 123. 130-1. 139-45. 188-9.
 Svendsen, Rasmus, Skibspr. 345.
 Svenstrup p. Als. 121. 129. 134.
 Sverdrup, Laurits Pedersen. 787.
 Svindinge i Fyn. 134.
 Svogerslev, se Kornerup.
 Svogerslev, Lars, Pr. i Stadager. 570.
 Sværmere. 1-53.
 Sylvius, se Skov.
 Syv, Peder, Rektor, s. Præst. 248.
 Sørslev, Fyn. 135-7. 246.
 Søby og Heden. 132. 135.
 Søllerød. 770-7.
 Søllested (og Skovlænge). 114-6. 120. 130.
 Søllested og Vedtofte. 120.
 Søllinge og Hellerup. 135.
 Sønderby og Helnæs. 117. 119. 123-8. 131-2. 135.
 Sønderkirkeby og S. Alslev. 119.
 Søndernæraa og Aarslev. 128-9. 696.
- Sønderomme. 170.
 Sønder- og Nørre-Onsild. 706. 708.
 Sønderup og Nordrup. 362.
 Sønderø i Fyn. 114.
 Sørup og S. Jørgensgaard. 123. 131.
 Saabye, Joh. Fred., Pr. i Ærrindlev. 504-5.
- T**
 Tanderup i Fyn. 132. 620.
 Tandslet p. Als. 122. 124.
 Taubmann, Friderich, Prof. i Vittenberg. 726-7.
 Taulovius, Berthel, Rekt. i Middelfart. s. Pr. i Asperup 499. 596.
 Tavsen, Hans, Lekt. i Roskilde, s. Bisk. i Ribe. 406.
 Tegenhus, Markvard, Formd. f. Frue Kloster i Roskilde. 398.
 Teiste, Joh. Mogensen. 786-7.
 Teting, Nicolaus Knutzen, Borger i Flensborg. 2-4. 40-1. 47.
 Thestrup, Frants, Rekt. i Nyborg, s. Bisk. i Aalborg. 147. 699. — Matthis, Pr. i Dalby. 147.
 Thise, Vib. St. 702.
 S. Thomas i Vestindien. (173-4). 178. 350.
 Thoreby p. Laal. 125-6. 129. 131.
 Thorkelsen, Peder (adel.). 333.
 Thornam, Hans, kgl. Lakaj. 556.
 Thorsted, Ribe St. 712.
 Thott, Otte. 290. — Tage Andersen. 350-2.
 Thøgersen, Peder, Bisk. i Viborg. 525.
 Tiende. 616-8. 624.
 Tingberg, Niels, Pr. i S. Næraa. 696.
 Tirsted og Skjerringe. 125-6.
 Tisted og Binderup. 702.
 Tjæreby og Alsynderup. 776.
 Todbjerg og Mejlbj. 712.
 Tommerup og Brylle. 123.
 Torm, Barbara Jakobsd. 316-22. — Erik Olufsen, Prof., s. Stiftspr. i Kbh. 247. 284-5. 315-7. 319. —

- Karen Jakobsd. 320. — Mette Eriksd. 320. — Oluf, Pr. p. Frederiksborg. 319-30. — Thomas Eriksen. 319.
 Toxværd. 691.
 Trandum, Ribe St. 184-5.
 Tranekjør og Tullebølle. 118-20. 122. 124. 126-7. 130. 134-5.
 Treschow, H., Pr. i Kbh. 73. 78.
 Troelsen, Hans, Pr. i Brænderup. 471. 616.
 Trolddomssager. 410-21.
 Trolle, Anne * Erik Bilde. 624. 626.
 Trolovelse. 320; opløses. 175. 177; afskaffes. 173-4.
 Trondhjem. 229. 245. 350-2. 507. 564-5. 621.
 Tryde, E., Stiftspr. i Kbh. 447-9.
 Tryggelev og Fodslette. 115. 132.
 Trøstrup og Ubberud. 131. 133.
 Tuite, Robert, Kammerherre. 173-4.
 Tursen, Jon, Kan. i Lund. 583.
 Tuntoft (Nordborg). 118. 132. 134. 137.
 Tved, Aarh. St. 325.
 Tybingen, Univ. 717.
 Tysk Gudstj. i Danm. 159-63. 178-9.
 Tygesen, Hans, Pr. i Kornerup. 428. 531-2. 820. — Movrits, Birkeskriver. 542. 544.
 Tyrstrup og Jerndrup. 148.
 Tømmerup i Sjæl. 690. 682.
 Taagerup p. Laal. 125. 505.
 Taarnborg, se Korsør.
 Taarnby p. Am. 693. 704.
 Taars p. Laal. 131.
 Udby i Vends Hrd. 469. 471. 500. 609-13. 619-24.
 Udby i Røgsø Hrd. 332.
 Udby og Ørslev. 171.
 Udby, Søren, Rektor i Christiania. 787-8. 793.
 Udenlandsrejser, Studenters. 95-6 200-4. 527. 703. 717. 729 ff.
 Ude- og Oppesundby. 148. 692. 713.
 Ulbølle og V. Skjerninge. 134.
 Ulbjerg og Lynderup. 700.
 Ulfeld, Corffts. 279. — Jakob. 589. 741-2.
 Ulkebøl p. Als. 117. 137. 644.
 Ulkild, Bisk. i Aarhus. 674.
 Universitet, Kbhvns. 28-9. 40-51. 104. 106-10. 200-99. 507-11. 531. 732-6. 787. 795. Bibliothek. 224-8. 262-3. 267. 274-6. 281-99.
 Urne, Jørgen, Rigsmarsk. 800-1. — Knud. 621. — Sivert. 621-2.
 Ursin, Anna Helene. 553. — Else Katrine. 553. — Laurits Christoffer. 553.
 Urup, Helvig. 800-1.
 Ussing, Henrik, Pr. i L. Lyndby. 776.
 Utterslev p. Laal. 125. 569.
 Valckendorff, Christoffer, t. Glorup. 520. — Henning, t. Glorup. 6. 12-4. 24-5. 27-9. 40. 619. 802. — Knud. 234.
 Vallekilde. 690.
 Vallensbæk. 345.
 Vallø. 645.
 Vallø, Hans Pedersen, Pr. i Greve. 434.
 Vandal, Hans, Bisk. i Viborg. 93-112. — Iver, Raadm. i Ribe. 94. — Johan, Prof., s. Sjæl. Biskop. 245. 276. 363-4. 367. 785. — Niels. 94. — Preben, Pr. i Korsør. 249. 371-3.
 Wassard, Jonas Christjan, Pr. i Uldbjerg. 700.
 Wedberg, Niels Lauritsen, Kap. i Korsør. 363-8. 377.
 Wedell, Vilh. Fred., Greve t. Wedelsborg. 500-1. 606-8. 620-6. — Hannibal. 626. — Anna Christine Elisabeth. 625.
 Vedtzel, Gotskalk, Kann. i Roskilde. 405.

- Weigel, Valentin, tysk Mystiker. 1-2. 17-8. 30-1.
- Vejlby i Fyn. 120. 134. 471. 591. 621-2. 615.
- Vejle, Hans Knudsen, Bisk. i Odense. 97.
- Vejlø, Sjel. 692.
- Vends Herred. 461-503. 583-626.
- Wenth, Johan, Bisk. i Ribe. 93.
- Venø. 713.
- Verninge. 136.
- Vesling, Hans, Pr. i Kornerup. 551-2.
- Wesseltøft, Simon, Pr. i Svallerup. 692.
- Vestenskov og Kappel (Vesternæs). 116-7. 123-4. 127. 130.
- Vesterborg og Nordlunde. 128. 133. 137.
- Westergaard, Fr., Pr. i Brønshøj. 770-7.
- Vesterhæsinge og Sandholts Lyndelse. 133. 232-3.
- Vesterulslev. 504.
- Vester-Velling og Skjern. 698.
- Wibe, Peder, Pr. i Malt, s. i Todbjerg. 712.
- Viborg. Præster. 100-1. 104. 654-8. 700-2. 706. Kapitel. 97. 106-10. 186. 638-9. Skole. 107. 703. Biskopper, se Kjeld Juel, N. L. Arc-tander, A. Wøldike. Stift. 104-6. 512-5. 697-704.
- Vig og Asmindrup 388-90.
- Vigerslev og Vevlinge. 118-9. 135. 783.
- Wildenrath, Assessor, t. Anneberg. 388.
- Villumsen, Niels, Rekt. i Ribe. 94.
- Wilsbech, Otte, Pr. i Bregninge. 692.
- Wind, Jakob. 434. — Regitze. 538.
- Vindinge v. Rosk. 172-3. 418. 424. 429.
- Vindum, se Brandstrup.
- Vingods i Vends Hrd. 469-70. 473.
- Vinstrup, Peder J., Sjel. Biskop. 718.
- Vinter (Winther), Knud Jørgensen, 788. — Ole, Pr. i Fuglede. 153. — Peder, Pr. i Føns. 620-1.
- With, Niels Randolph, Pr. i Taarnby. 693.
- Vittenberg, Univ. 94. 203. 714. 719-20. 726-7. 729-32. 736-7.
- Vium og Lysgaard. 708-9.
- Vive, Ove og Valsgaard. 703.
- Vognsen, Peder, Bisk. i Aarhus. 675-8. 682.
- Wohnsen, Daniel, Pr. i Korsør. 381-7. 798-800.
- Vordingborg. 690-1. Skole. 178.
- Vorde, Fiskbæk og Romlund. 104. 522-3.
- Vordensis, Joan. Christiarni, Stud. 229.
- Worm, Christen, Sjel. Biskop. 507-11. 552. — Jakob, Pr. i Viborg. 654-8. — Oluf, Prof. 49. 214. 221. 223. 231. 237. 282. 284. 319. 346. — Villum, Stud., s. Prof. 231. 319.
- Worsøe, Vilh. Ad., Pr. i Navtrup, s. i Skive. 703.
- Vrang, Henrik, Pr. i Vib. St. 100.
- Vægmalerier i Kirkerne skulle overkalkes. 84.
- Værebro. 199.
- Wøldike, Andreas, Bisk. i Viborg. 697-704. — Christoffer, Pr. i Vive, s. i Taarnby. 703-4. — Hans, Pr. i Odense. 162-3. — Marcus, Prof. theol. 554. 700.
- Z**euthen, Christian Jensen, Pr. i Brændekilde. 132. — Jens Lauritsen, Pr. p. Rosenholm, s. i Odense. 114. 736. 740.
- Zimmer, Jonas, Kab.-Præd. p. Ledreborg. 645.
- Zimmermand, Michel Pedersen, Pr. i Dronninglund. 527.
- Zoega, Johannes, Prof. 265-7. 287. 289.

- Ægteskab** (Skilsmisse). 176. 178.
 Dispensat. n. 502. 625. Se Tro-
 lovelse.
- Ærindlev og Olstrup.** 126. 133. 504-6.
- Ærskjøbing.** 116. 118-9. Skole.
 143-5.
- Ødum.** 324.
- Ønslev.** 125.
- Ørbæk.** 125. 127.
- Ørbæklunde.** 187.
- Ørslevkloster.** 699.
- Ørsted i Fyn.** 114. 121. 186.
- Ørsted, A. S., Statsminister.** 451-4.
- Ørum, Jens Christensen, Pr. p. Fur.**
 639.
- Øsse og Næsbjerg.** 712.
- Øster- og Vesteregede.** 340.
- Østerhæsinge og Hillerslev.** 137.
- Øster-Mariæ p. Bornholm.** 567.
- Østerkjerninge og Hundstrup.** 127.
- Østerulslev og Godsted.** 128.
- Østofte.** 115-8. 120. 138.
- Østrup og Hjadstrup.** 119-20.
- Åaby v. Aarh.** 324-5.
- Aaby og Bjergsted.** 706.
- Aagerup og Kirkerup.** 410. 430. 538.
- Aagaard, Laurits, Pr. i Buderup.**
 698-9.
- Aalborg.** 376. 706. 820. Skole. 699.
 706. Biskopper, se Chr. Hansen
 Riber, F. Thestrup, B. Brorson,
 C. B. Studsgaard. Stift. 704-6.
- Aalborg, Hans Hansen, Pr. i Gamborg.**
 s. i Vejlbj. 591. 620-1. — Søren
 Hansen, Stud. 229. 231. — Villads
 Andersen, Skibspr., s. Pr. i Slan-
 gerup. 349.
- Aarby.** 553.
- Aarhus.** 332-6. 673-87. Trefoldig-
 heds Kirke. 673-4. Domkirke (S.
 Clemens K.) 322-38. 675-7. 709.
 Kapitel. 322-36. 682. 736. Lek-
 torat. 72. 74. Skole. 246. 324.
 329. 682. 687. 736. S. Olufs Kirke.
 325. 328. 332. 674-5. 678-80. S.
 Nicolai (Dominikaner) Kloster og
 Kirke. 678-83. Vor Frue Kirke. 325.
 328. 332. 679. Vor Frue (Karme-
 liter) Kloster og Kirke p. Broberg.
 678-84. Helligaands Hus. 324.
 326-7. 684-5. H. Kors Kapel. 685.
 Biskopper, se Ulkild, Peder Vogn-
 sen, M. Lang. M. Madsen, Joh. Braëm,
 P. J. Hygom. — Stift. 706-10.
- Aars og Havbro.** 98. 105.
- Aars, Niels Jensen, Rekt. i Viborg.**
 101-3.
- Aarslev (og Tilst)** 324-5. 332.
- Aarslev og Hørning.** 660-8.
- Aasted og Skjærum.** 706.
- Aastrup og Starup.** 711.
- Aasum v. Odense.** 128.